1 Brackin [illegible]

N. Bishop. No 146

Ezra Abbot Jr.

Jackson

Che..

Oct. 1840

D. IO. GEORGII ROSENMÜLLERI

SCHOLIA

IN

NOVUM TESTAMENTUM.

TOMUS IV.

CONTINENS

PAULI EPISTOLAS AD CORINTHIOS, GALATAS, EPHESIOS, PHILIPPENSES, COLOSSENSES ET THESSALONICENSES.

EDITIO QUINTA

AUCTIOR ET EMENDATIOR.

NORIMBERGAE,
IN OFFICINA FELSECKERIANA
MDCCCVI.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

SCHOLIA

IN PRIOREM AD CORINTHIOS EPISTOLAM.

CORINTHUS erat Achaiae caput, Graeciae decus, inter duo maria Ionium et Aegaeum quaſi ſpectaculo expoſita, *Flor.* II, 16, 1. ex commerciis magnas adepta divitias. *Strabo* VIII. Ὁ δὲ Κόρινθος ἀφνειὸς (opulenta) μὲν λέγεται διὰ τὸ ἐμπόριον ἐπὶ τῷ Ἰσθμῷ κείμενον, καὶ δυοῖν λιμένων κύριος, ὧν ὁ μὲν τῆς Ἀσίας, ὁ δὲ τῆς Ἰταλίας ἐγγύς ἐστιν, καὶ ῥᾳδίας ποιεῖ τὰς ἑκατέρωθεν ἀμοιβὰς τῶν φορτίων πρὸς ἀλλήλοις, τοῖς τοσοῦτον ἀφεστῶσιν. Hom. Il. β. 570 ἀφνειόν τε Κόρινθον. Literarum ſtudia Corinthi non eadem qua in reliquis Graeciae civitatibus felicitate exculta ſunt, *artes* vero multae a Corinthiis, niſi excogitatae, ad maiorem certe perfectionis gradum, perductae ſunt. (Plin. hiſt. nat. XXXIV, 3.) Praeterea ludi Iſthmii in theatro atque ſtadio, iuxta viam, quae ferebat ad celeberrimum Neptuni templum exſtructo, ſolenni tempore agebantur. Hinc urbs illa ſemper ampliſſima ditiſſimaque fuit, recteque (ante everſionem) *totius Graeciae lumen* appellari potuit. (Cic. pro lege Manil. c. V.) Fuerunt autem Corinthii non minus laſcivia, quam opulentia inſignes. Scortis enim plurimum ſemper in-

indulsere Corinthii, adeo id non turpe habentes, ut publicis precationibus adhiberentur meretrices, essetque in iis precationibus, ut augerent Dii numerum proventumque meretricum, et voverent quidam, se novas meretrices adducturos, ut discimus ex *Athenaeo* XIII, 4. Ibi, teste eodem, Lais de tota Graecia tributa exegit libidinis, denis drachmarum millibus usum sui indicans; et mortua sepulcrum habuit, omnium poëtarum versibus celebre. Et hinc κορινθιάζεσθαι vulgo Graecis scortari, et κορινθία κόρα *Platoni* de Rep. III. ea, quae se vulgat. Ob divitias et opulentiam inflati Corinthii, ipsum Romanum nomen contemnere coeperunt; quae superbia excidium eis attulit, victore *Mummio*; (Flor. II. 16.) sed restituta per *Iulium Caesarem* urbe, ut *Strabo* narrat, et in fragmentis *Diodorus Siculus*, brevissime, ut opulentia, sic et vitia illa rediere. Ab eo tempore philosophiae studia Corinthi exculta sunt; in primis autem Sophistarum ingens numerus ibi fuit. (ARISTIDES Isthmic. in Neptun. ATHENAEUS XIII.) Ex his planius intelligimus, quae Apostolus in Sophistas et sophismata contra resurrectionem mortuorum, in scortationem et incestum, denique in divites avaros Corinthiis scripsit. Quod ad origines ecclesiae Corinthiacae attinet, *Paulus* omnium primus instituit Corinthios in religione christiana, ut patet ex huius epistolae c. III, 10. et Act. XVIII. Per unum et dimidium annum in ea urbe versatus est. (Act. XVIII, 11.) Sed post eum alii etiam doctores Corinthum venerunt, (vid. ll. cc. coll. 1 Cor. I, 11. sqq.) partim veram et puram Christi doctrinam annunciantes, partim vero suis philosophicis opinionibus veram Christi religionem corrumpentes. Unde in partes scissa ecclesia, multae discordiae

et

et lites ortae sunt. De istis dissidiis, ut et de vitiis, quibus multi ex christianis Corinthiis adhuc dediti erant, certior factus Apostolus per amicos, scripserat iam antea ad eos Epistolam, nunc deperditam, 1 Cor. V, 9. (nam ea, quam uterque *Whiston* Armenice scriptam edidit; et Mosis Cheronensis historiae Armenicae adiunxit, non est Pauli.) In hac epistola, quum nonnulla essent, minus recte a Corinthiis intellecta, scripserunt ad eum litteras, quas per Stephanan, Fortunatum et Achaicum miserunt, 1 Cor. VII, 1. coll. XVI, 17. rogantes, ut accuratius de iis rebus ad se scriberet; quod fecit Paulus in hac ipsa epistola, quae prima nuncupari solet. Tres igitur epistolas ad Corinthios scripsit Paulus, quarum prima deperdita est. Nam verba 1 Cor. V, 9. ἐν τῇ ἐπιϛολῇ nullo modo *de hac ipsa epistola*, quae nunc *prima* dicitur, accipi possunt; ut nonnulli statuerunt; (Cf. Stosch *de epistolis Apostolorum non deperditis* p. 75. sqq.) quod vel inde patet, quod Paulus se Corinthios ἐν τῇ ἐπιϛολῇ monuisse dicit: μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, quae verba in capitibus quatuor prioribus nullibi extant; nam quae c. V, 1—8. de incestuoso illo homine leguntur, et quoad verba, et quoad rem a verss. 9—11. plane differunt. Repetit potius Paulus ipsa illa verba, quibus in deperdita illa epistola usus fuerat, et nunc magis illustrat, quia Corinthii sensum eorum non plane perspexerant. Dr. Mich. Weber, Theologus Wittenbergensis, in Programmatt. quinque *de numero epistolarum ad Corinthios rectius constituendo*, ab anno 1798 ad 1804. scriptis, ostendere studuit. *Paulum, Apostolum quinque epistolas ad Corinthios scripsisse*: a) unam deperditam, b) quatuor superstites: 1) primam ad Corinth. ab initio usque

 ad

ad finem; 2) secundam 2 Cor. I—IX. incl. una cum tribus ultimis commatibus capitis XIII. quae ipse pro huius epistolae secundae clausula habet. 3) tertiam, epistolam ad Hebraeos, quae vulgo dicitur. 4) quartam a Cor. X—XIII, 10. incl. Verum quidem est, a cap. IX. secundae epistolae desiderari arctiorem argumenti connexionem; unde iam SEMLERUS suspicatus est, ultima capita IX—XIII. ab ipsa epistola esse separanda, (differt. *de duplici adpendice epistolae ad Romanos*, Halae 1767. repetita et annexa eius Paraphrasi epist. ad Romanos, et in Paraphr. II. epistolae ad Corinthios 1776.), refutatus a GABLERO in differt. critica *de capp. ultimis IX—XIII. posterioris epistolae Pauli ad Corinthios ab eadem haud seperandis.* Goetting. 1782. 8.; cf. eiusd. Neues theol. Journal. Tom. I. pag. 405—410. Sed ista WEBERI hypothesi non opus esse, docuit D. WERNER CAROLUS LUDOV. ZIEGLER, (*theolog. Abhandlungen, Tom. II.* 1804. 8. *Einleitung in die Briefe an die Corinthier*, p. 107. sqq.) Ad connexionem argumenti quod attinet, vid. nostras ad initium secundae epistolae annotationes.

In Epistolis Pauli ad Corinthios frequentior quam in ceteris eiusdem epistolis et tantum non continuus est respectus ad historicas περιστάσεις, quarum cognitio primis quidem lectoribus, in re praesenti versantibus, obvia fuerat, nobis vero ex ipsis demum apostoli litteris, et maximam partem obscuris indiciis repetenda est; quae harum epistolarum propria est difficultas. Multa in hanc rem utiliter collegit et accurate disputavit Ven. GOTTLOB CHRISTIANUS STORR in peculiari Commentatione, cui titulus: *Notitiae historicae Epistolarum Pauli ad Corinthios interpretationi inservientes.* Tubingae, 1788. 4.

in

in qua etiam multa loca bene illustrantur. Cf. M. FRID. AUG. GUIL. KRAUSE *Prolegomena* praemissa Pauli ad Corinthios epistolis graece, perpetua annotatione illustratis. Vol. I., Francof. ad M. 1792. 8. et ZIEGLER l. c. Nos ea, quae de sectis Corinthiacis et aliis rebus historicis dicenda nobis videntur, ipsi tractationi reservamus.

Varii autem argumenti est haec epistola. (I.) Dissidia inter Corinthios orta, et fastum inter se dissidentium acriter reprehendit Ap. atque ad concordiam eos adhortatur. cap. I—IV. Sequitur (II.) elenchus ob incestuosum ex eorum coetu non eiectum c. V. et (III.) ob rixandi et litigandi libidinem, cui multi veluti mancipati erant, c. VI, 1—11. Porro (IV.) a scortatione et abusu christianae libertatis dehortatur Apostolus c. VI, 12—20. Respondet ad varias quaestiones sibi a Corinthiis propositas, et declarat, quid statuendum sit Christiano (V.) de coniugio; c. VII. tot. (VI.) de idolothytis, c. VIII, 1—c. XI, 2. (VII.) de mulieribus in conventibus Christianorum velandis, cap. XI, 2—16. (VIII.) de coena Domini, c. XI, 17—34. (IX.) de Spiritus sancti donis, c. XII. XIII. XIV. (X.) de resurrectione mortuorum, c. XV. denique (XI.) de eleemosynis in ecclesia colligendis, cap. XVI. Pauli haec Epistola scripta videtur Ephesi, c. XVI, 8. 9. anno Christi LVII. Cf. *Michaelis* Introductionem in libros divinos N. T. Part. II. p. 1017. sqq. edit. tert. De BOLTENII sententia, statuentis, Paulum omnes suas epistolas in Aramaea lingua consignasse, vid. notata a nobis Tom. III. p. 359. Cf. ZIEGLER l. c. p. 62. sqq.

CAP. I.

1. Διὰ θελήματος θεῦ.) i. e. vel simpliciter *ex consilio divino*, κατ' ἐπιταγὴν θεῦ, 1 Tim. I, 1. vel *ex benigna Dei voluntate*, ut cum vocabulo θέλημα, sicut eum hebr. רָצוֹן coniuncta sit notio *benignitatis*. Suo et *Sosthenis* nomine salutem dicit Paulus Corinthiis. Etsi non est omnino certum, hunc *Sosthenem* esse illum, de quo Act. XVIII, 17. legitur, qui Corinthi tum fuerat Synagogae princeps; tamen multi verosimillimum putarunt. Scribae officio functum esse apud Paulum, nonnullis verosimile fit ex c. XVI, 21. Paulus nempe tantummodo ultima commata 21 — 24. manu sua scripsit; unde sequitur ipsam epistolam ab eo dictatam fuisse. An vero Sosthenes fuerit is, cui dictaverit epistolam, non aeque certum esse videtur. Proinde alii existimant, *Sosthenem* non ideo nominari a Paulo, quod eius socius dictando, seu scribendo fuerit, sed quod una esset cum illo, et eadem sentiret. Ob articulum additum (ὁ ἀδελφὸς) multi post *R. Simonem* suspicati sunt, notum et clarum fuisse hunc Sosthenem. Ceterum v. 1—9. continet totius epistolae exordium et modestam benevolentiae captationem.

2. Τῇ ἐκκλησίᾳ — καὶ ἡμῶν) *Coetui Dei Corinthiaco, Christianis, qui per doctrinam Christi Iesu pars populi Dei facti sunt, aeque ac omnes colentes dominum nostrum Iesum Christum in suis locis et loco nostro.* ἡγιασμένοις ἐν Χρ. Ι. κλητοῖς ἁγίοις) Sensus esse videtur: *Qui per doctrinam Iesu Christi pars populi Dei facti sunt*, in societatem populi Dei venerunt. Ἐν Χριστῷ Ἰησῦ, *per Christum Iesum* i. e. per doctrinam Chri-

Christi. Vocabula ἡγιασμένοι et ἅγιοι sensu non differunt; utroque enim vocabulo significantur quicunque addicti sunt Deo, et in Dei populo numerantur. Vid. inprimis Deut. VII, 6. et XIV, 2. Κλητοὶ sunt Christiani, quibus innotuit doctrina. Cf. Rom. I, 7. Iudaei gentes quasi impuras esse statuebant, seipsos autem solos peculiarem esse Dei populum existimabant. Hunc honorem nunc rectius in Christianos convenire, Paulus affirmat. σὺν πᾶσι — αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν) *Aeque ac omnes colentes dominum nostrum Iesum Christum in suis locis et loco nostro.* De phrasi ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, vid. Rom. X, 3. Σὺν h. l. significat *aeque ac, simili modo*, ut Gal. III, 9. σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραὰμ, pro ὥσπερ ὁ πιστὸς Ἀβραάμ. Eandem significationem habet quoque עִם Cohel. II, 16. 1 Paral. XXV, 8. Pf. CVI, 6. Iungenda sunt haec proxime praecedentibus: κλητοῖς ἁγίοις, ut sensus sit, iisdem beneficiis per Christum ornatos esse Corinthios, quae aliis coetibus contigerunt. Ita non opus est *vel* cum *Theodoreto, Chrysostomo* et aliis statuere, *catholicam* esse hanc epistolam, ad omnes Christianos in *Achaia* missam, *vel* pro σὺν πᾶσι legere σύμπασι. Quid Paulus voluerit verbis: ἐν παντὶ — καὶ ἡμῶν, obscurum est. *Beza* ita vertit haec et antecedentia verba: Qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi, *in quovis loco, Domini inquam, tum ipsorum, tum nostri,* ut verba αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν non sint referenda ad τόπῳ sed ad κυρίου, et sit correctionis species, quia duntaxat κυρίου ἡμῶν dixerat; in qua opinione iam fuerant *Chrysostomus, Photius* et *Theophylactus*, et ex recentioribus *Clericus, Bahrdtius.* Alii: Sive natione sint gentiles, sive Iudaei; quam explicationem *Bolten* probare videtur. Nonnulli existimant Apostolum respicere ad par-

 tes,

vel suppleri debet μαθητής, *ego cum Paulo facio*, *a Pauli sto partibus*, vel *Pauli sum discipulus*. Mirantur docti, quomodo Paulus seipsum caput sectae cuiusdam nominare potuerit, quum tamen animum suum ab omni sectarum studio alienum satis declaret in hac ipsa epistola. Iidem verosimile esse non putant, *Apollonem* vel *Petrum* capita sectarum fuisse; de Christo autem hoc nullo modo dici posse affirmant. Unde iam veteres interpretes multi in ea fuerunt opinione, Paulum, quia vera nomina falsorum doctorum prodere noluerit, his fictis usum esse, ut c. IV. 6. μετεσχημάτισα. Sed ille locus cap. IV, 6. huc plane non pertinet; spectat enim non ad nostrum locum, sed ad c. III, 4—IV, 5. unde etiam *solius* Pauli et Apollo, quemadmodum III, 4. mentio facta est. Deinde etiam illa pars epistolae *figurata* esse potest, tametsi *vere* fuerint, qui se Pauli vel Apollo sectam profiterentur sequi. Accedit h. l. fictioni non convenire rationem v. 14—17. subiectam. Quaenam enim caussa esse poterat, quamobrem Paulus sibi gratularetur, quod paucissimi ab *ipso* baptizati fuerint, si nemo *ipsum* cupidius sectaretur, sed alium ab ipso doctorem, quem suo nomine texisset Apostolus? Vid. quae *Storrius* docte monuit l. c. p. 7. sqq. Nec equidem video, cur Paulus non potuerit designare varias sectas, eorum nempe, qui Paulo, Apolloni etc. adhaerere se profiterentur. Potuerunt sectae inter Corinthios esse, et sine dubio fuerunt, inscіis, saltim improbantibus doctoribus ipsis, quibus una vel altera pars Corinthiorum adhaesit. Sic e. c. alii praetulerunt Paulum, quia primus instituerat eos in religione, alii praetulerunt *Apollonem*, ob eloquentiam, quae deesse videbatur Paulo; alii *Petrum*, de quo fortassis fama audiverant, aut cuius discipuli Corinthum

thum venerant, quia Iudaizantium sententiis magis favere videbatur. Quare Paulus non tam se, vel Apollonem, vel Petrum, quam potius ipsos Corinthios, et quidem iure reprehendit ob istud partium studium. Quod autem Paulus eorum etiam fecit mentionem, qui *discipulos* Christi se profiterentur, non ita est intelligendum, quasi eos vituperare voluisset, sed ut plena esset enumeratio sectarum Corinthi inter se dissidentium, hoc addidit. Fortassis etiam secta Christi propter coniunctionem aliquam cum *fratre Christi* nomen *ex ipso Christo* duxit, quo nimirum magnificentius iactare se posset. Videntur nempe ii Corinthii, qui nomen τῶν χριϛȣ̃ factioni suae peculiariter arrogabant, *Iacobum*, fratrem Domini, non modo familiarem, sed propinquum etiam et necessarium Christi sectati esse. Inde tamen non sequitur Iacobum et Petrum ipsos Corinthi fuisse. Credibile potius est, discipulos Iacobi et Petri, Hierosolymis aut in ipsa patria conversos post Paulum et Apollo venisse Corinthum, ibique factos esse auctores sectarum, insciente fortassis utroque Apostolo. Ex ipsis certe Pauli epistolis intelligitur, Corinthios christianos, qui Petrum et Iacobum Paullo anteferrent (2 Cor. XI, 5. XII, 11.) non apostolicae dignitatis et fidei viris, sed longe aliis hominibus magistris usos fuisse, (1 Cor. IV, 15. 19.) *fallacibus* nempe, (2 Cor. XI, 13. 15,) qui christianam quidem doctrinam ex Iacobo vel Petro auditam profiterentur, sed *adulteratam* proponerent, (2 ep. II, 17. IV, 2.) et praeter externa ornamenta, ut Iudaicam originem et pristinam illam suam cum Apostolis Christo familiaribus coniunctionem, nihil haberent, quo magnopere gloriari possent. 2 Cor. XI, 18. 5, XII, 11.

13.

13. Μεμέρισαι ὁ Χριστὸς) i. e. *Num varia et multiplex est doctrina Christi?* Nempe ὁ Χριστὸς est et hic doctrina, seu Evangelium, cuius Christus auctor est. Negat Apostolus Evangelium alibi esse aliud. Posses tamen etiam vertere: *num plures sunt, quibus Messiae honor competit?* *Scholion* ap. Cl. *Matthaei:* μὴ κοινωνὸς ἔχει τῆς δεσποτείας καὶ τῆς ἐξουσίας; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; i. e. Num Paulus vobis omnia beneficia ad vitam aeternam pertinentia sua morte impetravit? Hoc Christi solius est. Recte *Ambrosiaster*: ideo a se coepit, ne putaretur aliorum ideo refutare personas, ut suam commendaret. ἢ εἰς — ἐβαπτίσθητε;) i. e. An Paulo velut novae religionis auctori mancipati estis? Nam *baptizari in aliquem* est, obligari ad eius cultum religiosum, et professionem religionis ab eo institutae. Cf. annotata ad Matth. XXVIII, 19. Patet ex his, nec Paulo defuisse Corinthi asseclas et admiratores. Sed valde displicebant Apostolo ista hominum male sedulorum studia, cum aliorum doctorum contemtu coniuncta.

14. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ) i. e. *vehementer laetor*, pro quo et nos dicere solemus: gratias ago Deo, hoc vel illud a me non esse factum. εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γαΐον) *Crispum*, Archisynagogum, Act. XVIII, 8. *Caium*, hospitem aliquo tempore Pauli, quum in urbe Corinthi esset, Rom. XVI, 23.

15. Ἵνα — ἐβάπτισα) Ne quis vel ulla specie veri dicere possit, me pro sectae alicuius capite haberi voluisse; magis meam quam Christi auctoritatem mihi curae cordique fuisse.

16.

16. Λοιπὸν — ἐβάπτισα) Nempe eorum, qui nunc Corinthi habitant. Dixit, se id nescire, quia fieri poterat, ut alii aliunde eo migrassent. Θεοπνευστία Apostolorum nonnisi ad religionis doctrinam pertinuit, nec ita est intelligenda, quasi nihil eis memoria excidere, aut eos latere potuisset.

17. 'Ου γὰρ — [illegible]γγελίζεσθαι) Comparate dictum, ut multa. *Non praecipue* me misit Christus ut baptizarem. Baptismus per quemlibet impleri poterat, sicut illi a Petro conversi in pentecoste non omnes ab ipso fuerunt baptizati; at praedicatio res erat maxime digna Apostolis, et maximo cum periculo coniuncta. Transit Apostolus ad apologiam doctrinae suae et modi quo in ea tradenda usus fuerit. Agit nempe (usque ad c. II, 2.) de *sententia* et *argumento* doctrinae suae, idque negat accommodari ad hominum praeiudicatas opiniones, ut instar Pseudapostolorum reticere vel adulterare audeat, quae plerisque improbari et stulta videri sciat. Deinde c. II, 3. sqq. etiam de *modo* praecipit, quo Corinthi in *enuncianda* doctrina divina usus fuerit. Dicit igitur se docuisse ὀκ ἐν σοφίᾳ λόγȣ, i. e. ἐν λόγῳ σοφῷ, *non sapientem*, eruditam *doctrinam*, i. e. non eam, quae hominibus sapiens esse videretur doctrinam. 'Ο λόγος h. l. est ipsa doctrina, spectata quoad *argumentum*, quod quacunque demum ratione efferretur, plerisque Corinthiis parum commendabile videbatur, v. seq. II, 6. 8. Quapropter ὁ λόγος sive τὸ κήρυγμα clare discernitur a modo rem divulgandi sive a *verbis* (λόγοις) quibus res enunciabatur, c. II, 4. Aliis σοφία λόγȣ est *oratoria facultas*. Omnis generis artifices periti solent a Graecis σοφοὶ appellari, ut infra III, 10.

Sed et nominatim Sophistae dicti sunt, qui illam in rebus civilibus administrandis sollertiam cum forensi facundia coniunxerunt, et ab agendo sese ad dicendum contulerunt, ut ait in Themistocle Plutarchus. Secundum alios ἐν σοφίᾳ λόγου dictum est pro λόγῳ σεσοφισμένῳ, i. e. oratione acute et ad praecepta artis rhetorices composita, et referta demonstrationibus subtili... Iudaeorum et Graecorum. Sed res ipsa docet a co... 17. huius cap. usque ad cap. II, 2. de *argumento* doctrinae esse sermonem. ἵνα μὴ — τοῦ χριστοῦ) *Ne doctrina de cruce et morte Christi vim suam amittat.* Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, i. e. ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ, v. 18. est verum Evangelii argumentum, quod sc. Christus pro peccatis nostris cruci fuit affixus. Κενοῦσθαι, hebr. הָרִיק, *evacuari, vi et auctoritate sua privari*, nempe in oculis hominum. *Hesychius*: κενωθῇ μάταιος ἀποφανθῇ. *Theophylactus*: ἄχριστος καὶ κενὸς εὑρεθῇ. Non eo consilio se a Christo missum esse, dicit Apostolus, ut placita Philosophorum proponeret, sed docrinam Iesu crucifixi multo praestantiorem et efficaciorem omni humana sapientia. Hanc huius doctrinae praestantiam et efficaciam agnosci a vere Christianis usu et experientia statim v. 18. affirmat.

18. Ὁ λόγος—Θεοῦ ἐστι) *Quanquam enim doctrina Iesu crucifixi perditis* (impiis) *hominibus stulta videtur, illi tamen qui saluti suae consulere cupiunt, vim eius divinam experiuntur.* ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ) Doctrina ista de Christo cruci affixo et resuscitato, qua nititur christianae religionis auctoritas. Τοῦ σταυροῦ, i. e. ἐσταυρωμένου. τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ) *Pereuntibus*, i. e. impiis itaque perituris, *stulta videtur.* Rem deno-

denotavit ex effectu. Quum *incredulos* denotare vellet, dixit *pereuntes*, quia qui Evangelio non credunt, pereunt, Io. III, 18. Μωρία ἐστὶ, ſtultum aliquid videtur, indignum creditu. τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν) Nobis vero credentibus, piis qui iidem in via ſumus ad ſalutem. δύναμις Θεοῦ ἐστὶ) Vid. Rom. I, 16. *Insigniter efficax est*, dum nempe eius vim et virtutem in animo emendando et confirmando experimur.

19. Γέγραπται γὰρ) Ieſ. XXIX, 14. Nunc etiam, inquit, fieri ſolet, quod ſcriptum eſt. Quod nempe Ieſaias de ſui temporis hominibus dixerat, ſc. de falſis vatibus; et Regis Hiſkiae conſiliariis, ſua opinione ſapientibus, idem ad ſua tempora maiori iure aptat Apoſtolus. ἀπολῶ — ἀθετήσω) i. e. *efficiam, ut sapientia eorum, qui pro sapientibus habentur, et prudentia eorum, qui sibi et aliis prudentes esse videntur, vana et nulla appareat.* Σοφοὶ h. l. ſunt, qui ſe ſapientes eſſe putant, neglecta vera ſapientia; et συνετοὶ, qui ſe prudentes autumant, nec meliora diſcere volunt. Horum ſapientiam abolet, et e medio quaſi tollit Deus, ut vanam eam eſſe, et nullam, omnibus manifeſtum fiat. Ἀθετεῖν, *abrogare, vim et auctoritatem adimere*, ut Hebr. X, 28. Nunc, Apoſtolus inquit, apparet, nulla humana ſapientia talem viam ad veram felicitatem perveniendi excogitari potuiſſe, qualem monſtrat religio Chriſti.

20. Ποῦ σοφός;) In his et ſequentibus verbis eſt Parodia loci Ieſ. XXXIII, 18. in quo loco itidem ποῦ ſic repetitur. Σοφοὶ Graecis κατ' ἐξοχὴν dicebantur ii, qui, praecepta morum tradebant, ut ſeptem illi per Graeciam nobiles, deinde *Socrates* et alii Philoſophi. *Ubi sunt illi*

sapientes? i. e. quid effecerunt? quid tandem boni per eos ad homines redundavit? πῦ γραμματεὺς;) סֹפֵר, legum peritus apud Iudaeos, et doctor publicus, Matth. VIII, 19. XVII, 10. Quid tandem hoc hominum genus effecit? συζητητὴς, τῦ αἰῶνος τύτυ) *Acutus et subtilis disputator huius aevi: Sophista.* Nam συζητεῖν *disputare*, apud Graecos usitatissimum est verbum. Sensus totius huius loci est: ostende mihi Philosophos et doctos homines inter Iudaeos et Graecos, qui tot homines ad tantam probitatem perduxerint, quot et ad quantam nos per sermonem crucis? ὐχὶ — κόσμυ τύτυ;) *Nonne Deus effecit* (per doctrinam Evangelii) *ut illa tam laudata sapientia horum hominum nunc pro stultitia habeatur?* Μωραίνειν, הִסְכִּיל hic est stultitiae convincere, quo sensu verba in Hiphil frequentia sunt apud Hebraeos. Intellige autem comparatione eius frugis, quam protulit Evangelium.

21. Ἐπειδὴ — τὸν Θεὸν) *Quoniam enim homines cum omni eruditione sua Deum ex operibus sapientissime factis non cognoverunt.* Κόσμος, humanum genus, Iudaeos et gentiles denotat, sed h. l. quod contextus docet, praecipue *docti* intelliguntur. Ἡ σοφία τῦ Θεῦ h. l. est sapientia Dei perspicuis argumentis declarata quum in natura, tum in sacris litteris. Διὰ τῆς σοφίας, i. e. *per sapientiam suam*, διὰ pro ἐν aut σὺν, ex hebraico, בְּ, vel *prae sapientia;* ironice: *vor lauter Weisheit*, ut Ven. *Schulzius* interpretatur. Σοφία, doctrina, vel eruditio, ut v. 22. εὐδόκησεν — πιστεύοντας) *Placuit Deo per doctrinam pro insipiente habitam veram salutem procurare credentibus Evangelio.* Εὐδοκεῖν

hic

hic construitur, ut Luc. XII, 32. et aliis locis. In verbis διὰ τῆς μωρίας τ[illegible]ηρύγματος duplex est tropus; nam et dictum est pro μωρȣ̃ κηρύγματος, et insipiens dicitur non quod tale est, sed quod tale esse multis eruditis putatur, ut e. II, 14. Sic multa appellantur κατὰ τὰ φαίνεσθαι, non κατὰ τὸ εἶναι. Σῶσαι, in statum meliorem mentis transferre, ad veram salutem perducere.

22. Ἐπειδὴ — αἰτȣ̃σι) Ἐπειδὴ, *nam.* Ratio redditur, cur eruditi sapientiae opinione inflati, sapientiam divinam in doctrina Christi latentem perspicere haud potuerint, sive doctrinam Iesu Christi pro stulta habuerint. Pro σημεῖον habent σημεῖα codices optimi, Versiones et Patres. Expetebant vero Iudaei miracula ingenio consilioque ipsorum congrua, nempe de coelo, sive etiam ut e Romanorum potestate eriperentur. καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητȣ̃σιν) *Graeci*, i, e. Ethnici volunt tantum audire ea, quae eruditionem humanam sapiunt; nam haec eruditio subtilis et humana h. l. est σοφία. Illud, quod hic dicitur, non de omnibus Iudaeis et Paganis est intelligendum; nam etiam Corinthii ante susceptionem christianae religionis Iudaei et pagani fuerant; sed de plerisque.

23. Ἡμεῖς—μωρίαν) *Nostra vero de Christo cruci affixo doctrina Iudaeos offendit, et Graecis* (ethnicis Philosophis) *insipiens videtur.* Χριςὸς ἐςαυρωμένος, i. e. Doctrina de Christo cruci affixo, plane contraria illi Iudaeorum terrestris gloriae ac maiestatis exspectationi. Ἰȣδαίοις μὲν σκάνδαλον, haec doctrina Iudaeos offendit. Iudaeis enim probrosum videbatur in cruci affixum credere. Σκάνδαλον, *offendiculum, omne id, quod alios offendit.* Pro Ἕλλησι et Codices quidam, et translationes plures, et Pa-

tres multi legunt ἔθνεσι, eodem sensu. Stulta videbatur Gentilibus doctrina de Christo cruci affixo, ex eadem ratione, qua Iudaei offendebantur hac re, tum vero etiam quia insipidum illis videbatur nihil afferri de rerum principiis, de finibus, de animi natura, quae elementa sunt apud Graecos sapientiae moralis.

24. Ἀυτοῖς δὲ — σοφίαν) *Sed ipsi Christiani, sive Iudaei sive gentiles sint natione, experiuntur hanc nostram de Christo cruci affixo doctrinam esse efficacem* (ad animum emendandum) *et sapientem*, humanae felicitati promovendae aptam et convenientem. κλητοὶ hic appellantur cum effectu, qui nempe vocationi paruerunt, *Christiani*. Χριςὸν — σοφίαν, sc. κηρύσσομεν. Haec de Christo doctrina se commendat tanquam talis, quae secum ferat virtutem divinam et sapientiam. Nam veri Christiani experiuntur vim illam divinam emendandi animum, quae inest huic salutari doctrinae. Experiuntur etiam sapientissime egisse Deum in eo, quod non per Philosophiam, sed per talem doctrinam, simplicem et planam, omnium hominum captui accommodatam ad salutem perducere velit humanum genus. Χριςὸς, i. e. doctrina de Christo, κήρυγμα.

25. Ὅτι τὸ μωρὸν — ἀνθρώπων ἐςὶ) *Quod enim in operibus Dei stultum videri posset, omnem sapientiam humanam longe superat.* Sapientissima sunt omnia consilia et instituta divina, etiamsi hominibus stulta videantur. Σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, contracte dictum, pro σοφώτερον τῦ σοφῦ τῶν ἀνθρώπων. Attici Adiectivis utuntur vice Substantivorum. Aelian. Var. Hist. I, 4. καὶ ἐκεῖνο δὲ κυνὸς Ἀιγυπτίυ τὸ σοφόν. καὶ τὸ ἀσθενὲς — ἐςὶ) Et

Et id, quod in operibus Dei infirmum et vile videtur, omnem hominum vim et potentiam longe superat. Efficacissima sunt media, quibus Deus ad optimos fines consequendos utitur, etiamsi infirma et vilia hominibus videantur. Ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων, i. e. τῦ ἰσχυρῦ τῶν ἀνθρώπων. Respicit Apostolus ad ea, quae dixerat v. 24. Χριςὸν Θεῦ δύναμιν καὶ Θεῦ σοφίαν sc. κηρύσσομεν. Quanquam haec de Christo doctrina stulta, nec ullam vim ad emendandos animos hominum habere videtur, longe tamen superat omnia, quae ab hominibus sibi relictis ad hunc finem consequendum plurimum valere putantur.

26. Βλέπετε—ὑμῶν) *Videtis enim ipsi, quales ii sint, qui inter vos ad christianam religionem accesrunt.* Τὴν κλῆσιν ὑμῶν, i. e. ὑμᾶς τὸς κλητὸς, ut ἡ περιτομὴ, circumcisi. Ut probet id quod dixerat, ad ipsorum Christianorum exemplum provocat, ὁ πολλοὶ—σάρκα sc. Christo nomen dederunt. Σοφοὶ κατὰ σάρκα, i. e. τῦ κόσμυ seu τῦ αἰῶνος τύτυ, inter alios homines sapientiae et eruditionis laude insignes. δυνατοὶ, *potentia et opibus florentes;* ἐυγενεῖς, *genere nobiles.* Videbatur religio christiana auxilio eruditorum, potentium et nobilium carere non posse; sed eventus docuit, Deum humana ope non egere. *Paucos* ex horum ordine, plures vero alios ad christianam religionem accessisse dicit Apostolus. Ergo non omnes divites, eruditi et genere nobiles excluduntur, ut recte Origenes et Theodoretus iam monuerunt.

27. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τῦ κόσμυ ἐξελέξατο ὁ Θεὸς) *Sed stultos ab aliis hominibus habitos elegit Deus;*

i. e. *ad christianam religionem perduxit.* Verbo ἐκλέγεσθαι Scriptores N. T. saepe usi sunt ad designandum beneficium illud insigne, quo homines ad religionem christianam et felicitatem cum ea coniunctam adducuntur, idque more Hebraeorum, qui illam suam dignitatem qua gloriabantur, ut essent populus Deo inprimis carus, voce בָּחַר exprimere solebant. Ies. XLIV, 1. 2. Ps. CV, 6. Indocti et humanarum literarum rudes fuerunt ipsi Apostoli, et alii religionis doctores, qui religionibus profanis et superstitionibus iudaicis profligatis, doctrinam Christi et Iudaeis et Ethnicis persuaserunt, sed plerique etiam, qui tum religionem christianam profitebantur. Τὰ μωρὰ τῦ κόσμυ) i. e. τὺς μωρὺς τῦ κόσμυ, eos qui a mundo ob eruditionis penuriam paene pro stultis habentur. ἵνα τὺς σοφὺς καταισχύνῃ) *Ut eos, qui se sapientes existimant, pudefaciat,* et manifestum faciat, eorum sapientia non opus fuisse, ad tantam rem perficiendam. τὰ ἀσθενῆ) *Opibus et potentia destitutos;* nam opponuntur δυνατοῖς v. 26. Tales erant Apostoli. τὰ ἰσχυρὰ) i. e. τὺς ἰσχυρὺς, quos modo v. 26. vocaverat δυνατὺς. Ex eo nempe, quod Deus egenos et infirmos huic arduo negotio adhibuit, fit manifestum, Deum etiam sine opibus humanis et sine potentia humana maximas res efficere posse.

28. Καὶ τὰ ἀγενῆ τῦ κόσμυ) *Eos, qui apud homines habentur ignobiles.* καὶ τὰ μὴ — καταργήσῃ) *Et eos qui pro nihilo fere habentur,* (elegit Deus) *ut ostendat, eos, qui maximi* (ab aliis) *aestimantur, nihili esse.* Τὰ μὴ ὄντα hyperbolice dicuntur *homines valde abiecti et contemti.* Καταργεῖν, ut saepissime logice est intelligendum: Efficere, ut alii homines intelligant,

gant, nihili esse hos homines. Quum Deus contentis hominibus usus est, ad tantam rem perficiendam, eo ipso apparuit, quam fallacia saepe sint indicia hominum, de eo quod magnum vel parvum habetur in rebus humanis.

29. Ὅπως — ἐνώπιον αὐτȣ̃) Pro αὐτȣ̃ alii legunt τȣ̃ Θεȣ̃. *Ne ullus homo sibi aliquid in hoc negotio tribuat,* vel existimet, se ob suam propriam dignitatem hunc honorem esse consecutum. Σάρξ, בָּשָׂר, *homo,* ut saepe. Μὴ et πᾶσα Hebraeis universaliter negant. Ἐνώπιον Θεȣ̃, i. e. ubi cum Deo res est.

30. Ἐξ αὐτȣ̃ — Ἰησȣ̃) *Per eum autem vos* (facti) *estis Christiani,* vel cum Christo coniuncti. Ἐξ αὐτȣ̃, non ἐξ ἀνθρώπων. Dei providentiae et benignitati debetis, non vestris meritis, quod in numerum Christianorum estis recepti. Ἐιναι ἐν χριςῷ, *Christianum esse,* ut Rom. VIII, 1. ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία, ἀπὸ Θεȣ̃) i. e. *Qui* (Christus Iesus) *datus nobis est a Deo, ut per ipsum omnem sapientiam consequeremur,* quae quidem hoc nomine vere digna sit, quum per eum eiusque doctrinam solam possimus Deum et eius arcana contemplari, quae ne suspicari quidem acutissimi homines potuerunt. Potest etiam σοφία ἀπὸ Θεȣ̃ sumi pro σοφία Θεȣ̃, scientia plane divina. Ceterum est hic et in sequentibus metonymia effecti, positi pro caussa; Christus enim, Deo ita procurante, factus est caussa, per quam sapiamus etc. est nobis doctor optimus, sapientissimus, ita ut, quod religionem attinet, aliis sapientiae doctoribus non egeamus. *Terent.* Adelph. III, 3. 40. *Tu quantus quantus nil nisi sapientia es.* δικαιοσύνη — ἀπολύτρωσις) Ut per eum ad *veram*

virtutem perducamur; (δικαιοσύνη enim sensu latiori est omnis virtus,) ut per eum a malis hominibus segregati, *Deo consecremur*, (ἁγιασμὸς) et denique ab omnibus huius et futurae vitae malis liberemur, (ἀπολύτρωσις). Christus ad veram virtutem nos perducit; caros Deo nos facit; ab omnibus malis nos liberat. Quod igitur frustra pollicita est omnis philosophia, et quaecunque in mundo religiones viguerunt, id omne per Christum unum adipiscimur. Paullo aliter hunc locum explicat *Io. Aug. Noesseltus*, (opusc. Fasc. II. p. 127. sqq.) ita tamen ut sensus haud multum diversus enascatur. Interpungit nempe haec verba sic: Ἐξ αὐτοῦ ὑμεῖς ἐστε, ἐν χριστῷ, (ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ) δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς κ. τ. λ. ut sensus sit: *Eo* (Deo) *auctore vos per doctrinam christianam, (quae, Deo parante, tanquam vere sapiens doctrina nobis est patefacta) iusti, et sancti et redemti redditi estis.* Verba ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ non coniunguntur cum verbo ἐστε, ut reddantur; *Christiani estis*, quemadmodum εἶναι ἐν χριστῷ saepe dicitur: ut Rom. VIII, 1. XVI, 7. Gal. I, 22. et alibi, sed ἐν χριστῷ significat id, quo Corinthii iusti atque sancti facti sint, nempe *per Christum*, i. e. per doctrinam christianam. Cf. infra c. VI, 11. Verba ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ parenthesi includuntur, et referuntur ad Christi doctrinam, quae (v. 23.) μωρία τοῖς Ἕλλησι dicebatur, contra vero (v. 24.) τοῖς κλητοῖς Ἕλλησι, Θεοῦ σοφία, h. e. divina sapientiaeque plena religio. Phrasis: ὁ χριστὸς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία, non repugnat; occurrit enim huic plane similis 2 Cor. I, 19. Parenthesin vero non insolentem aut infrequentatam esse Paulo, satis notum est. Verba denique abstracta δικαιοσύνη, ἁγιασμὸς, ἀπολύτρωσις posita sunt pro concretis,

ut

ut idem dicatur, quod 1 Cor. VI, 11. aliis verbis exprimitur, qui locus nostro plane est similis. Consilium Apostoli est, ut ostendat, Deum esse, cui unice Corinthii debeant hoc, quod Christiani sint, eumque in conferendo hoc beneficio non secutum esse externam hominum rationem, quae sit in ingenio, doctrina, potentia nobilitateque humana, idque eo fecisse consilio, ut doceret, nihil vel sapientiam vel virtutem vel auctoritatem humanam valere ad dignitatem hominis Christiani consequendam. Unde sequitur, neminem se contra Deum iactare debere, sed unumquemque Deo unice hoc beneficium tribuere debere. *ἵνα, καθὼς γέγραπται) Ut,* sc. fiat, quod scriptum est, Ierem. IX, 23. 24.

31. *Ὁ καυχώμενος, ἐν κυρίῳ καυχάσθω)* Sensus concise depromtus ex cit. Ier. loco, quem confer. *Qui iactare se velit, non nisi de Domino se iactet, Deo* omnia accepta referat. Alii contextui minus convenienter per *κύριον* intelligunt Christum, ut 2 Cor. X, 17. ut sensus sit: *Qui antea suis praerogativis gloriabatur, nunc omnia referat ad Dominum* Iesum Christum, auctorem omnis christianae sapientiae, virtutis et spei.

CAP. II.

1. K*ἀγὼ ἐλθὼν — τοῦ θεοῦ) Quum igitur ego venissem ad vos* (Corinthum) *annunciaturus vobis religionem divinam, non tradidi vobis sublimem doctrinam vel sapientiam.* Ἦλθον, veni, sc. docendi caussa. Ὁ λόγος (cf. dicta ad c. I, 17.) est ipsa *doctrina* ex *argumento* suo spectata; et pertinent haec adhuc ad c. I. Constr. *κἀγὼ ἐλ-*

θὼν

θῶν πρὸς ὑμᾶς καταγγέλλων — τῦ θεῦ, ἦλθον ὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγυ ἢ σοφίας. Cf. Act. XVIII, 11. sqq. Καθ' ὑπεροχὴν pro ἐν ὑπεροχῇ. Est autem ὑπεροχὴ λόγυ, *sublimitas doctrinae*, et ὑπεροχὴ σοφίας, *sublimitas sapientiae, eruditio*, inprimis *philosophica*. Haec unice Corinthiis *sapiens* doctrina esse videbatur. Paulus autem negat se Corinthiis huiusmodi tradidisse doctrinam vel sapientiam. Pro μαρτύριον quidam codices habent μυςήριον, quod etiam extat in antiquioribus latinis, ante Hieronymum. Et Paulus voce hac saepe utitur. Sensus tamen est idem; indicatur nempe *Evangelium, doctrina Christi*, supra I, 6. μαρτύριον τῦ χριςῦ.

2. Ὀυ γὰρ ἔκρινα τῦ εἰδέναι — ἐςαυρωμένον) Τῦ ante εἰδέναι omittitur in codicibus optimis. Sensus est: *Nam decreveram non profiteri apud vos ullius rei, quam Christi, et quidem crucifixi, cognitionem*. Ὀυκ ἔκρινα, perinde est, sive reddatur, *non iudicavi*, *operae pretium non putavi*; sive *non statui, decrevi*. Εἰδέναι τι, *alicuius rei cognitionem profiteri*. Paulus non omnino abfuit a variarum rerum cognitione et eruditione, praecipue *Iudaica*, Pharisaeorum ipse sectae antea deditus. *Athenis* etiam cum Stoicis et Epicureis disputavit, Act. XVII, 18. sqq. Sed Corinthi dedito consilio abstinuit ab omni eruditionis apparatu, quamvis non defuisse videantur Corinthi, qui Iudaeorum Allegoriis, et Graecorum artibus delectarentur. Caussam reddit infra c. III, 1. seqq. Erant nempe Corinthii tum adhuc σαρκικοὶ, tyrones, qui altiores doctrinas nondum capiebant, ut recte monet *Origines c. Celsum*, L. II, pag. 101. edit. Spenc. ὡς μὴ χωρῦσι πλείονα Paulum haec tradidisse Corinthiis. Per Ἰησῦν χρι-

χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, intelligit universam Christi historiam, cuius praecipua est pars historia crucis eius, et alias salutares doctrinas, cum ea connexas infra c. XV, 1—4. Cf. Philip. I, 15. ubi τὸν χριστὸν κηρύσσειν idem est ac τὸν λόγον λαλεῖν. v. 14.

3. Καὶ ἐγὼ — πρὸς ὑμᾶς) Hactenus de *argumento* doctrinae suae dixerat Apostolus, et negaverat se humanam Corinthiis tradidisse doctrinam. Nunc etiam de *modo* praecipit, quo Corinthi in *enuncianda* doctrina divina et communicanda cum auditoribus γνώσει fuerit usus. Καὶ ἐγὼ — πρὸς ὑμᾶς) *Et ego me apud vos gessi imbecillem*, (indoctum) *valdeque modestum*. Ἀσθένεια h. l. esse videtur *inopia doctrinae et eruditionis* opposita τῇ σοφίᾳ, v. 1. cf. v. 4. Sic autem vocatur inopia doctrinae, quia indocti vulgo nullius pretii haberi solent. Aliis ἀσθένεια h. l. esse videtur *corporis imbecillitas*. (2 Cor. X, 10.) referenda ad tenuem vocem et pronunciationem in viro lateribus destituto, et φόβος καὶ τρόμος, *modestia*, (Phil. II. 12.) qua est in voce et gestu, ut agitur Paulus his verbis fateatur, doctrinam suam tum propter corporis imbecillitatem, tum quod vox et gestus ad modestiam potius, quam ad vim orationi addendam compositi fuerint, *pronunciatione* seu actione non magnopere commendatam fuisse auditoribus. Vid. Storr pag. 25. Fortassis tamen ἀσθένεια h. l. est inopia roboris animi, *timiditas*; nam videtur Paulus initio ob Iudaeorum calumnias omnem fere spem prosperi successus abiecisse, sed confirmatus est eius animus verbis Domini noctu per visum auditis: μὴ φοβοῦ κ. τ. λ. Act. XVIII, 9. 10. Verba ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ haud dubie significant: *cum modestia et magna verecundia*, ut Philip. II, 12.

4.

4. Καὶ ὁ λόγος — δυνάμεως) *Et in institutione mea privata et publica non usus sum verborum delectu ad persuadendum idoneo, sed vim ac praestantiam doctrinae vobis declaravi.* Addit Apostolus *elocutionem* etiam doctrinae a se traditae non exactam fuisse ad artis humanae praecepta. Ὁ λόγος *institutio, doctrina.* Eadem est significatio vocabuli κήρυγμα, nisi quod *publicam institutionem* innuat; nam κηρύσσειν est *publice praedicare*, vel *docere.* οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις,) i. e. *non in humanae sapientiae verbis, persuadendo idoneis.* Λόγοι σοφίας sunt verba, quae humano iudicio sapienter delecta, collocata et nexa sunt, vel oratoria elocutio. Πειθὸς, (a verbo πείθω,) *qui persuadet*, ut φειδὸς, qui parcit, ut μιμὸς, qui imitatur et similia. Est vero haec vox Graecis inusitata, pro πειθανὸς, vel πιθανὸς. Suadent nonnulli lectionem ἐν πειθοῖ, quae extat nisi in duobus iunioribus codd., in Origene, Eusebio, Athanasio et aliis, Ἀνθρωπίνης autem olim abfuit, ut deest hodie in multis. Quare *Semlerus* suspicatur, veram et primam lectionem fuisse ἐν πειθοῖ σοφίας, sive ἀνθρωπίνης et λόγοις, adhaesisse tandem primam litteram ad πειθοῖ, et factum esse demum serius πειθοῖς, inde ceteram variam additionem locum habuisse. Ita sensus esset: *in suadela erudita*, s. demonstratione dialectica; nam ἡ πειθὼ, suada, suadela, persuadendi vis. Est et nomen illius Deae, quae fingebatur eloquentiae praeses, et a latinis etiam suadela, item flexanima nuncupatur ἀλλ' ἐν — δυνάμεως) *Sed praestantiam et vim religionis vobis declaravi*, quae sc. *non verbis* inest, sed *rebus.* Πνεῦμα et δύναμις h. l. ut saepe denotant vim et potentiam humana maiorem; eaque se exserere dici-

dicitur, quum homo vel facit, vel habet, quae ipse nec facere nec habere potest, sed Deus per eum agit eique dat. Quum igitur aliquis in *docendo* ostendere dicitur πνεῦμα καὶ δύναμιν, sensus est, eum talia tradere, quae a nullo hominum reperiri et excogitari potuerint, sed quorum notitia divinitus sit suppeditata. Cf. etiam Act. VI, 63. cf. v. 10. eiusdem cap. Paulus itaque dicit, se, etsi facultate rhetorica et dialectica minus valuerit, nihilominus tamen res grandes in audientium animos insinuasse, et hanc efficaciam solius Dei esse. Apparuit nempe ex effectu, doctrinam a Paulo praedicatam vere esse divinam. Alii haec ad *miracula* referunt, quibus Apostolus veritatem doctrinae suae confirmaverit.

5. Ἵνα ἡ πίστις — δυνάμει Θεοῦ) *Unde non sapientiae humanae ope, sed vi et virtute divina ad religionem perducti es*[illegible]να h. l. videtur esse ἐκβατικὸν, nam quod hic dicit Apo[illegible]s, est consequens eius, quod dixerat v. 4. Ἡ πίστις ὑμῶν, *assensus quem institutioni meae praebuistis.* Ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, refertur ad ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις comm. 4. et ἐν δυνάμει Θεοῦ ad ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως eodem versu. Dicit igitur Apostolus, Corinthios ad religionem perductos esse, non ope philosophiae, *sed vi et virtute divina*, quae nempe non adstringitur verbis humanae eloquentiae, sed rebus ipsis inest. Sic honor et gloria ad Deum redit, non ad Apostolos et alios doctores.

6. Σοφίαν — τελείοις) *Doceo quidem provectiores* (Christianos) *sapientiam*, altiores veritates propono provectioribus Christianis. Est correctio. Negaverat com. 4.

5.

3. se usum esse argumentis philosophicis in instituendis Corinthiis. Ne autem Corinthii putarent, se omnis sapientiae esse expertem, nunc dicit, esse etiam σοφίαν quandam christianam, eam vero a se proponi non quibusvis auditoribus, non σαρκικοῖς et νηπίοις, quales tum adhuc erant Corinthii, sed τοῖς τελείοις, quos πνευματικοὺς vocat infra c. III, 1. qui locus hic omnino est conferendus. Cf. etiam Hebr. V, 14. VI, 1. seqq. et ibi annotata. Possunt tamen τέλειοι h. l. esse in universum Christiani, oppositi Ethnicis et Iudaeis, nondum in religione institutis, ut verborum: *doceo sapientiam inter perfectos*, sensus sit: Trado doctrinam, quam Christiani sapientem esse sciunt, quia scilicet eius vim usu experti sunt. Hanc interpretationem nunc praefero propter sequentia, in quibus σοφία laudatur, non provectioribus tantum, sed omnibus Christianis proposita, ceteris vero, non Christianis, ignota. Λαλεῖν, *docere.* Hanc autem christianam σοφίαν multum differre a philosophia tum Iudaeis et Graecis usitata, statim ostendit Apostolus. Pergit enim: σοφίαν δὲ οὐ — καταργουμένων) *Non autem huius aetatis, (vel procerum hodiernorum,) dignitate sua (mox) privandorum genio accommodatam sapientiam.* Ὁ αἰὼν οὗτος, *haec aetas*, i. e. *huius aetatis homines*, h. l. autem inprimis philosophi illius aetatis graeci. Οἱ ἄρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου h. l. praecipue sunt *Iudaeorum proceres*, quod tum ex eo patet, quod ii non multo post, excisa urbe Hierosolymorum, dignitate et potestate sua privati sunt, (καταργουμένων) tum ex v. 8. Putabant autem Iudaeorum doctores et proceres, se omnibus hominibus esse sapientiores.

7. Ἀλλὰ — ἀποκεκρυμμένην) *Sed docemus divinam sapientiam, quae diu in arcano recondita, ignota fuit.* Σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ sc. ποτε οὖσαν, vel, ut Grotius putat, inversa locutione, pro: τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν μυστηρίῳ. Intelligendum est inprimis sapientissimum Dei consilium de salute hominum per Christum procuranda, quod in Scriptis V. T. obscurius tantum significatur, aliis autem omnibus hominibus plane ignotum fuit. Sensus est: Docemus ea, quae sine revelatione divina cognosci haud possunt, et quae ante hoc tempus omnibus hominibus ignota fuerunt. Cf. Rom. XVI, 25. ἣν προώρισεν — αἰώνων) *Quam decrevit Deus ante mundum conditum*, sc. revelare. εἰς δόξαν ἡμῶν) *Ad maximum honorem nostrum.* Nos enim Deus habuit dignos, quos donis supra omnes prophetas ornaret. *Schulzius: ad nostram felicitatem.*

8. Ἣν — ἔγνωκεν) *Quam eorum, qui hac nostra aetate* inter Iudaeos *principes habiti sunt, nullus perspexit.* Iudaeorum inprimis proceres intelligendi sunt, qui consilium Dei et prophetarum vaticinia non intelligebant, et hanc ob caussam Christum supplicio affici curabant, quod Iudaismum minus commendaret, atque hac ratione in Deum et legem Mosis ingens crimen committere videretur. εἰ γὰρ ἔγνωσαν) Sc. sapientiam illam, vel consilia ista Dei sapientissima, in prophetarum scriptis occultius paulo et obscurius praenunciata. οὐκ ἂν — ἐσταύρωσαν) *Dominum* (Iesum) *omni gloria et honore dignum non egissent in crucem*, sc. instigatione sua, ut Iudaeorum principes, aut decreto, ut Pilatus, aut consensu, ut Herodes. Κύριος δόξης, *Dominus gloria et honore dignus.* Apposite ad sequens verbum ἐσταύρωσαν, *supplicio*

servili et contumelioso affecerunt. Non excusat eos illa ignorantia; satis enim magnas res fecerat Christus, ut, quid afferret, inquirerent, cetera, si discendi et bene agendi fuissent cupidi, ab ipso percepturi.

9. Ἀλλὰ—ἀγαπῶσιν αὐτόν) *Sed ea docemus, quae, ut verbis Prophetae utar, nemo unquam oculis auribusque percepit, nec ulli unquam hominum in mentem venerant, ea nempe, quae Deus paraverit eum pie colentibus.* Post ἀλλὰ supple λαλοῦμεν, ex v. 6. Verba, καθὼς γέγραπται lege in parenthesi. Verba, quae sequuntur nullibi in V. T. hoc ordine et sensu leguntur. Occurrunt autem nonnulla verba, quibus Apostolus hic utitur Ies. LXIV, 3, et Ies. LXV, 17. Ergo formula: καθὼς γέγραπται, hic nihil aliud significat, nisi hoc: *ut verbis scripturae s. utar.* Nullis argumentis utitur, quod quidam scriptores ecclesiastici inde ab *Origine* statuerunt, ipsa verba, quibus hic utitur Apostolus, extitisse in Apocryphis Eliae. Describit autem Vir divinus his verbis doctrinam Evangelii, et beneficia per eam nobis oblata. Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, *inaudita antehac et incognita.* Cicero pro Marcell. 2. *quae quidem ego, nisi ita magna fatear, ut ea vix cuiusquam mens aut cogitatio cepere possit, amens sim.* Quae nos annuntiamus, Paulus inquit, sunt eiusmodi, quae antehac inaudita fuerunt, quae ne cogitando quidem ullus hominum assecutus fuisset, (ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ex Hebraismo עָלָה עַל לֵב, quod idem declarat ac Latinis: *in mentem venit.*) Ἀγαπῶντες τὸν θεὸν, אֹהֲבֵי יְהוָה, qui Deum pie colunt, ut nunc veri Christiani.

ſtiani. His talia beneficia deſtinavit Deus, de quibus nemo antehac ne fando quidem audiverat.

10. Ἡμῖν — αὐτοῦ) Ἡμῖν, *mihi.* De ſe Paulus, ut ſaepe, loquitur in plur. Idem tamen, quod hic de ſe dicit, de omnibus aliis etiam valet Apoſtolis. Io. XVI, 12—14. *Spiritus Dei*, quem Chriſtus *ſpiritum veritatis*, auctorem perfectioris cognitionis nominaverat, revelavit Apoſtolis ea, quae antea inaudita erant, omnibusque hominibus ignota, ſc. de ratione et modo per Chriſtum conſequendae remiſſionis peccatorum et ſalutis aeternae. τὸ γὰρ πνεῦμα — Θεοῦ) *Is enim ſpiritus omnia habet perſpecta, penetrat, etiam occulta Dei conſilia.* Quare ille ſolus nobis haec potuit revelare. Ἐρευνᾷν, hebr. חָקַר, quod etiam Davides de Deo uſurpat, Pſ. LXXXIX, 1. *penetrare*, ſc. intelligendo; haec enim huius vocabuli eſt vis. Τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, arcana illa conſilia Dei, quae diu fuerunt occultata, et tempore V. T. profundo quaſi immerſa erant. Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ h. l. diſtinguitur ab ipſo Deo, eodem fere ſenſu, quo mens hominis ab eius corpore diſtinguitur, (v. 11.) Quemadmodum autem mens et corpus hominis una ſunt perſona, ita etiam Deus eiusque Spiritus eſt unus idemque. Equidem igitur non putaverim τὸ πνεῦμα ex mente Apoſtoli eſſe Subiectum per ſe ſubſiſtens, vel perſonam, quae eſt ſententia Gottl. Guilielmi Meyeri, in libro: *Entwickelung des Paulinischen Lehrbegriffs* etc. Altonae 1801. p. 153. ſ. Saltim ſenſus loci eſt ambiguus.

11. Τίς γὰρ — ἐν αὐτῷ) Τὰ τοῦ ἀνθρώπου, intellige τὰ βάθη, ex v. 10. *occulta hominis conſilia.* Πνεῦμα,

 mens,

mens, animus. Nemo hominum occulta alterius cuiusdam hominis consilia novit, nisi animus in eo homine habitans. Hoc pulchre applicat Apostolus ad Spiritum Dei, qui solus arcana Dei novit, et aliis revelare potest. Sensus est: *Sicut nemo hominum scit alterius arcana consilia, sed quilibet sui animi sensus optime novit, ita arcana Dei consilia nemo novit nisi ipse Deus, spiritus Dei.* Nemo igitur hominum ea scire potest, nisi Deo revelante.

12. Ἡμεῖς — ἐλάβομεν) *Ego vero non accepi cogitandi sentiendique rationem, qualis est hominum huius aetatis, sed divinam.* Hoc enim sensu τὸ πνεῦμα h. l. accipi videtur. Non homines nobis suggesserunt, quid docere, quibus modis, verbis et argumentis debeamus aliis persuadere religionem. Κόσμος, *homines in mundo.* Τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, id quod homines sentiunt; consilia hominum, quales natura esse solent. ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ) sc. ὄν. *Sed Spiritum Dei* accepi. Ab ipso Deo edoctus sum. Contigit mihi divinitus concessa divinorum consiliorum scientia, σοφία Θεοῦ, quam Deus nobis per Spiritum illum, nobis promissum, impertiit. (v. 10.) Longe maiora et praestantiora sunt ea, quae Deus nos docet. ἵνα εἰδῶμεν — ἡμῖν) *Ut certo noscamus, quaenam sint illa, quae Deus nobis donare decreverit.* (est enim metonymia) Nempe, beneficia divina, quorum participes nos facit religio christiana, longe sunt perfectiora et maiora illis corporeis et cito perituris bonis, quae a Iudaeis et aliis unice optantur.

13. Ἃ καὶ λαλοῦμεν) *Quae*, sc. divinitus nobis revelata, *etiam docemus*, nam λαλεῖν, *docere*, ut saepe iam ha-

habuimus. ἐκ ἐν — λόγοις) *Non eo dicendi genere, vel argumentorum ordine, quem docet humana eruditio.* Λόγοι non ſunt tantum verba et voces, ſed et argumenta, et tractationis modus univerſus; unde haec vox ſaepe *diſſertationes,* orationes ab oratoribus habitas, ſignificat. Διδακτοῖς, cum Genitivo cauſſam ſignificante, ut Io. VI, 45. *Theodoretus:* ἐκ δεόμεθα τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. *Plato* in *Menone* (diſputat: utrum σοφία ſit διδακτή, ut Sophiſtae volebant,) concludit: ἀρετὴ ἂν εἴη ὅτε φύσει ἔτ' διδακτὸν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγιγνομένη ἄνευ νȣ̃; οἷς ἂν παραγίγνηται. ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίȣ) Sc. λόγοις, *eo argumentorum et ſermonum genere, quod ſuppeditat ſpiritus ſanctus.* In Evangelio tradendo, inquit Apoſtolus, non humanam, ſed divinam eloquentiam uſurpamus, quam quidem mirum non eſt irrideri ab hominibus, qui eam percipere non poſſunt. πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες) *A Spiritu edoctis* (Chriſtianis) *divinas doctrinas explicantes.* Tradimus eas doctrinas, quas Chriſtiani divinas eſſe ſciunt, quia nempe uſu et experientia earum vim et efficaciam ad emendandos et tranquillandos animos habent cognitam et perſpectam. Πνευματικοὶ nempe ſunt *Chriſtiani* ſimpliciter, qui vocantur πνευματικοὶ propterea, quod acceperunt πνευματικά, divinitus revelatas doctrinas. Poſſunt tamen etiam πνευματικοὶ eſſe provectiores Chriſtiani, non tirones, ut infra c. III, 1. Πνευματικοῖς, ſupple ἀνθρώποις, ut *Pelagius, Sedulius, Haymo* intellexerunt. Συγκρίνειν, apud Profanos eſt παραβάλλειν, *comparare,* ſed h. l. eſt *interpretari,* qui vocis ſignificatus ad hebraici פָּתַר imitationem formatus, LXX. interpretibus ſatis frequens eſt, e. g. Gen. XL, 8. 12. XLI, 12. 13. 15. Dan. V, 13. 17.

14. Ψυχικὸς — τῦ Θεῦ) *At profanus* (qua talis) *non admittit ea quae sunt a Spiritu Dei tradita.* Ψυχικοὶ ſunt homines, qui nonniſi naturae motus, brutis animantibus communes, ſequuntur, et cupiditatum ſub imperio omnem vitam tranſigunt, qui ea tantum ſpectant, quae in ſenſus incurrunt, praeſentia huius vitae. *Blos sinnliche Menschen.* Nam ψυχὴ ſaepe Graecis dicitur omne id, *quod homines cum animantibus brutis commune habent*, unde τῇ ψυχῇ ἕπεσθαι, eſt *cupiditatibus et concupiscentiae obsequi.* In Epiſt. Iudae v. 19. ψυχικοὶ et πνεῦμα ἔχοντες diſtinguuntur. Apud Ioſephum autem Ant. I, 1. 2. Deus primo homini πνεῦμα et ψυχὴν indidiſſe dicitur; ubi πνεῦμα eſt, quod homini proprium, ψυχὴ autem, quod cum brutis animantibus commune. Sunt igitur h. l. ψυχικοὶ, qui ſenſu ducuntur ſuo, nec, quod homines decebat, rectam rationem ſequuntur, inprimisque in religione aeſtimanda alios ne audiunt quidem, nec utuntur opportunitate diſcendi, nec vel examinant oblata ſibi, vel experimenta faciunt eorum quae audivere, ut quale ſit iſtis pretium ſtatuendum, intelligant, ſed temere repudiant quae ſentiunt ſuis opinionibus et libidinibus contraria. Iac. III, 15. Non poterat nomen reperiri, quod magis proprie ac ſubtiliter levitatem horum hominum opinatamque ſapientiam exprimeret, quam ipſum hoc nomen Pſychicorum; ut monet *Noesseltus*, qui totum hunc locum v. 14—16. accurate interpretatus eſt in Opuſc. Faſcic. II. p. 132. Huiusmodi homines eam ipſam ob cauſſam, quoniam tantummodo ſuas *opinationes* ſequuntur, et iuxta eas ruunt, non admittunt doctrinam perfectiorem, et rerum revelatarum ſcientiam, ſed eam repudiant, atque, ut ſtatim additur, pro ſtulta habent. Δέχεσθαι, *admittere, discere, audire*

dire. Iac. I, 21. Hebr. לָקַח. Prov. IV, 10. *μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι)* Sc. *ταῦτα, τὰ πνευματικά.* Eiusmodi doctrinas ſtultitiae loco reputat, pro ſtultorum vocibus habet, nihil ſignificantibus. *καὶ οὐ δύναται γνῶναι)* i. e. perſpicere earum veram indolem et excellentiam non poteſt. *ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται)* Sc. *τὰ τοῦ πνεύματος*, *nam animo et mente* (non ſenſibus externis) *haec diiudicanda sunt.* Πνευματικῶς, *animo et mente*, non autem *ψυχικῶς*. Nempe nihil fit per ſaltum; gradibus igitur et exercitio opus eſt, ut homo pravis ſuis cupiditatibus deditus, ad nobiliorem cogitandi et ſentiendi modum perveniat.

15. Ὁ *δὲ πνευματικὸς — ἀνακρίνεται) Is enim, qui a spiritu edoctus est, convincere quemlibet* (profanum, *ψυχικὸν) potest, ipse autem a nullo* (profano) *convinci.* Ὁ *πνευματικὸς* eſt Chriſtianus recte in doctrina inſtitutus. v. 12. 13. Πάντα plerique exponunt in plurali, et ſupplent *τὰ πνευματικὰ*, v. 13. Sed *Noesseltus*, cui aſſentior, *πάντα* tanquam ſingularis numeri accuſativum de *quolibet homine* (profano) interpretatur. Reciprocatur nempe ſententia: *ὁ πν. ἀνακρ. μ. πάντα* in ea quae ſequitur: *αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.* Per legem igitur disiunctionis neceſſe eſt ut verbo *οὐδεὶς* reſpondeat *πᾶς, nemini, omnis* ſ. quilibet, (non *omnia*) *omnis* nimirum *ψυχικός*. Cf. etiam locum ſimilem c. VI, 2. Ἀ*νακρίνειν* h. l. eſt *convincere* vel *arguere*, ut infra c. XIV, 24. ubi *ἐλέγχειν* et *ἀνακρίνειν* tanquam eiusdem ſignificationis verba coniunguntur. Igitur verborum: *ὁ πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα* (*ψυχικὸν*) ſenſus eſt: Chriſtianus recte inſtitutus et de religione edoctus *recte iudicare* ſ. *convincere potest quemlibet profanum*, h. e. agnoſcere

 eius

eius errorem, f. perspicere quod ille falsus sit, quum sibi arroget rectam sapientiam, doctrinamque christianam stultam esse putet; *ipse autem* Christianus *a nullo* profano *convinci* erroris potest.

16. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου) Ex Ies. XL, 13. Nemo horum hominum mentem et consilia Dei novit; itaque nec ea potest diiudicare, quae nos Spirius sancti afflatu didicimus, et alios docemus. His verbis non negatur, quemquam hominem per se, natura sua, et sine Dei institutione salutis suae rationem perspicere; subiicit enim Paulus: ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν, sed de profanis hominibus sermo est, quorum nullus intelligit mentem f. voluntatem Domini, ut docere possit τὸν πνευματικόν. ὃς συμβιβάσει αὐτὸν) *Quis doceat eum?* Plerique interpretes supplent: κύριον, pauci τὸν πνευματικόν. Sed posterior sententia recte praefertur. Nam αὐτὸν de eodem dicitur, qui v. 15. αὐτός appellatus erat. de πνευματικῷ videlicet f. Christiano. Accedit, quod partes commatis 15. membris huius commatis 16. haud dubie, quamquam inverso ordine respondent. Quodsi enim quaeritur: (v. 15.) *cur* Christianus, f. *edoctus a Spiritu agnoscere errorem profanorum hominum possit?* respondet Paulus: (v. 16.) quoniam *nos* Christiani *mentem* f. sententiam *Christi* tenemus. *Cur* contra *is* (αὐτὸς) *a nullo* profanorum erroris convinci potest? (v. 15.) Quoniam nemo profanorum mentem Domini intelligit. (v. 16.) Συμβιβάζειν *docere*, inprimisque *convincere*, ut Act. IX, 22. Πνευματικοὶ h. l. non sunt Apostoli, sed edocti ab Apostolis, ii quibus Apostoli τὰ Πνευματικὰ tradiderant v. 13. ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν) *Nos autem men-*

mentem Christi habemus, verum sensum doctrinae Christi tenemus; ea docemus et credimus, quae a Christo nobis tradita sunt. Possumus igitur agnoscere errorem profanorum hominum, eosque erroris convincere.

CAP. III.

1. Καὶ ἐγὼ — πνευματικοῖς) *Sed ego, fratres, non potui vobiscum loqui tanquam cum provectioribus,* vel recte institutis Christianis; quum nempe apud vos essem docendi caussa. Cf. c. II, 13. Paulus se quasi excusat et defendit contra eos qui ista specie abutebantur, Corinthios vix rudimenta a Paulo accepisse; recte itaque se iis doctoribus adhaerere, qui multo plura tradere soleant rerum capita. Caussas igitur nunc commemorat, cur nonnisi prima elementa religionis tum tradiderit Corinthiis. Erant nempe Corinthii tum, quum Paulus ad eos veniret docendi caussa, partim Ethnici, partim Iudaei, rudiores in cognitione et moribus. Igitur non potuit eos tractare ut provectiores, vel ut homines in religione christiana recte institutos, *sed* loqui debuit cum iis ὡς — ἐν χριστῷ, *tanquam cum tironibus et infantibus in religionis christianae cognitione.* Σαρκικοὶ, ex hebr. בָּשָׂר, quae vox nonnunquam corporis, deinde etiam animi et ingenii imbecillitatem denotat, opponuntur πνευματικοῖς, perfectiore cognitione praeditis. Νήπιοι ἐν χριστῷ, Infantes, quod attinet ad christianam doctrinam. Cf. Hebr. V, 12. 13. 14. Sensus est: Agendum mihi erat vobiscum, tanquam cum imperitioribus, tanquam cum parvulis, quorum est adhuc imbecilla indoles, si ad christianae doctrinae iustam mensuram comparentur.

2. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα) *Lactis potu vos alui.* Prima rudimenta doctrinae christianae intelligit. Profani etiam prima cuiusque disciplinae rudimenta cum lacte comparare solent. *Philo* de agricult. p. 301. ἐπεὶ δὲ νηπίοις μέν ἐςι γάλα τροφὴ, τελείοις δὲ τὰ ἐκ πυρῶν πέμματα, καὶ ψυχῆς γαλακτώδεις μὲν ἂν ἔιεν τροφαὶ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τὰ τῆς ἐγκυκλίου μουσικῆς προπαιδεύματα, τέλειαι δὲ καὶ ἀνδράσιν ἐυπρεπεῖς ἅι διὰ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης, καὶ ἁπάσης ἀρετῆς ὑφηγήσεις. ὀ βρῶμα) Subaudi: *dedi.* Est σύλληψις. Nam de lacte quidem dicitur ἐπότισα, non autem de cibis. Βρῶμα autem est, quod ςερεὰ τροφὴ, *solidius alimentum*, Hebr. V, 12. Intelliguntur arduae et sublimiores doctrinae, πνευματικαὶ ἐπιγνώσεις. ὄπω γάρ ἠδύνασθε) Sc. Ferre, aut concoquere. Non poteratis recte ad vestram rem uti. ἀλλ' ὄτε ἔτι νῦν δύνασθε) Ne nunc quidem, tanto tempore post fidei initia. Licet varios alios doctores laudetis, quos mihi praeferendos putetis, tamen eo non profecistis, ut vobis exponere in certam vestram utilitatem possim maiora capita religionis.

3. Ὅπου γὰρ διχοςασίαι) *Quandoquidem enim inter vos invidia, lites et simultates sunt.* Ὅπου hic valet *quandoquidem.* *Isocrat. Panegyr.* c. 50. pag. 105. edit, Mori: ὅπου γὰρ οἱ πρὸς Ἀλεξάνδρον πολεμήσαντες, καὶ μίαν πόλιν ἑλόντες, τοιούτων ἐπαίνων ἠξιώθησαν. ποίων τινῶν χρὴ προσδοκᾷν ἐγκωμίον τεύξεσθαι τοὺς ὅλης Ἀσίας κρατήσαντας; Ζῆλος, cogitatione, ἔρις, verbis, διχοςασίαι, opere. *Sallust.* Catilin. 9. 2. *Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant.* Iam redit Apostolus ad rem, quam c. I, 10. tractare coeperat, et acriter repre-

prehendit Corinthios ob dissidia et partium studia doctorum caussa inter ipsos orta, simulque ad pacis et concordiae studium eos exhortatur. οὐχὶ — κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε) *Nonne mentis imbecillitatem proditis, et more hominum plerorumque vivitis?* Κατὰ ἄνθρωπον, i. e. κατὰ σάρκα. Idem bis dicit aliis verbis Apostolus.

4. Ὅταν γὰρ — σαρκικοί ἐστε;) *Nonne eo ipso mentis et ingenii imbecillitatem ostenditis, quod unus Paulo, alius Apolloni se adhaerere profitetur?* Vid. dicta ad c. I, 12. Recte ingenii imbecillitati tribuit Apostolus ista dissidia et partium studia apud Corinthios. Nam ii, qui se *Paullinos* et *Apollonios* nominabant, de praecipuis doctrinae christianae capitibus inter se consensisse videntur, licet hactenus dissiderent, ut isti *Paulum*, hi *Apollo* praeferrent. Corinthii autem id, quod est praecipuum in doctrina christiana, in quo perfectissime consentiebant Paulus et Apollos, nec spectabant, nec intelligebant, sed externa tantum et accessoria, e. c. Apollonis eloquentiam admirabantur, Paulum vero, qui prima tantum elementa tradiderat, contemnebant. Fortassis etiam de coniugio, idolothytis etc. variae variorum doctorum fuerunt sententiae. Dissensus in huiusmodi rebus certe non erat tanti, ut Christiani augustam religionis formam recte tenentes, offenderentur, et simultates exercerent.

5. Τίς οὖν — ἐπιστεύσατε) *Quis igitur est Paulus? quis Apollo? Non nisi ministri sunt, quorum opera ad religionem christianam perducti estis.* Si ministri tantum, non vero auctores erant religionis Apollos et Paulus, valde reprehendendi erant, qui unum vel alterum nimis

tuit ab aedificio comparationem. Antea *fideles* dixerat aedificium Dei, nunc aedificium vocat ea, *quae in ecclesia christiana a doctoribus docentur*. Similes transitiones, parte similitudinis retenta, parte mutata, habes Matth. XIII. Marc. IV. Io. X. et alibi. ἕκαστος — ἐποικοδομεῖ) Unusquisque videat, quomodo hoc aedificium instituat? ut nempe satis bene cohaereat cum fundamento. Caveat, ne magis impediat incrementum in vera cognitione salutaris doctrinae, quam adiuvet.

11. Θεμέλιον — κείμενον) *Non licet ponere aliud fundamentum, quam quod ego posui*, i. e. non licet alia tradere religionis christianae elementa, quam ea sunt, quae ego tradidi. Δύναται hic significat ius agendi, ut Matth. IX, 15. ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ χριστός) i. e. Christi historia, praecepta et promissa. Vid. notata ad c. II, 2. Hoc fundamentum, inquit, manere debet, nec fas est addere, quae huic meae doctrinae sint contraria.

12. Εἰ δέ τις — καλάμην) *Si quis autem huic fundamento superstruxerit statuas auro, argento obductas, lapides pretiosos, parietes et tecta ex lignis et stramentis facta.* Sicuti fundamento iacto superstrui potest vel domus regia, vel casa rustici: ita etiam initiis doctrinae christianae, recte et vere a me traditis addi potest copiosior institutio, vera aut falsa, maioris vel minoris pretii et momenti. Λίθους τιμίους intellige non gemmas, sed *lapides pretiosos*: χρυσὸν vero et ἄργυρον *statuas* auro vel argento obductas. Tibull. III. 3. 16. *Quidve domus prodest Phrygiis innixa columnis, auratæque trabes, marmoreumque solum?* Domui regiae, vel palatio colum-

columnis auratis instructo, comparatur aedificium religionis, fundamento a Paulo posito superstructum, firmum et solidum; casae autem rustici ex parietibus ligneis et luteis, quibus stramen etiam adhibetur, comparatur aedificium religionis minus solidum et verum. Nam ξύλα, χόρτος, καλάμη, sunt parietes et tecta ex lignis et stramentis facta. Petronius 135. *Et paries circa palea satiatus inani, Fortuitoque luto clausos munibat agrestes.* Vitruvius VII. 3. *Quum paries totus luto inquinatus fuerit, tunc in eo opere cannae clavis muscariis perpetuo figantur* etc.

13. Ἑκάστου — γενήσεται) Manifestum fiet, quale sit cuiusque opus, vel aedificium, fundamento superstructum. Τὸ ἔργον, *aedificium*; in applicatione similitudinis religionis aedificium. Sicut eventus ostendit, quaenam aedificia firma sint, quae infirma, ita suo tempore manifestum fiet, quale pretium sit statuendum his vel illis doctrinis, fundamento a me iacto superstructis. ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει) i. e. *Suo tempore manifestum fiet.* Latini hoc sensu dicunt: Dies docebit. ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται) Continuatur comparatio. *Igne detegitur*, sc. τὸ ἔργον, de quo in antecedentibus est sermo, aedificium. καὶ ἑκάστου — δοκιμάσει) *Et quale cuiusque aedificium sit, ignis explorabit.* Idem repetitur aliis verbis. Aurum ignibus invictum est; argentum et marmora diu igni resistunt; minus lignum; minime stramen et culmus. Sic etiam, quod religionem attinet, vera durant; firma nempe et utilia reperiuntur ad mentis emendationem, animi tranquillitatem, patientiam excitandam, et firmandam, in omnibus casibus vitae. Quae autem in religione sunt minus certa et utilia, ea facile abiiciuntur, quum varii casus incidunt.

14.

14. Ἐι τινὸς — μισθὸν λήψεται) *Si aedificium quod quis exstruxit fundamento perdurat*, (in flammis) *mercedem accipiet* pro suo labore; dignus erit laude et praemio. Sic etiam qui fundamento doctrinae solidas et stabiles doctrinas superstruit, praemium reportabit, nempe gloriam et honorem stabilem apud ecclesias omnes habebit, et Deus eius studium, patientiam, et laborem ex gratia remunerabitur.

15. Ἐι τινος — ζημιωθήσεται) *Si aedificium quod quis exstruxit conflagrat*, *iacturam faciet* laboris. Operam perdidit; laudem et praemium non reportabit. Sic etiam, Apostolus inquit, qui fundamento doctrinae a me iacto minus solidas et utiles doctrinas superstruit, damnum patietur. Nec sibi, nec aliis proderit opera, quam in commendandis his doctrinis et operibus consumsit. ἀυτὸς — πυρὸς) *Ipse*, qui tale aedificium fundamento solido superstruxit, *evadere quidem*, dum aedificium flammis consumitur, et *vitam servare potest*, *sed magno suo periculo*. Fingitur architectus, qui eo tempore, quum aedificium a flammis corripitur, in eo versatur. — Sic etiam religionis doctor, dum videt, inutiles esse doctrinas a se superstructas fundamento, adipiscetur quidem salutem, ceteris paribus, sed non sine dolore ac moestitia. Σώζεσθαι ὡς διὰ πυρὸς est proverbiale ad significationem summi periculi, *mit genauer Noth.* Epist. Iud. v. 23.

16. Ὀυκ ὄιδατε, ὅτι ναὸς Θεȣ̃ ἐςὲ) Redit ad comparationem coeptam supra v. 9. Aedificium, inquit, quod ego exstruere coepi, et in quo magis magisque perficiendo alii allaborant, non est usibus profanis destinatum, sed

est

eſt templum ſanctum. *Templum Dei* itaque h. l. denotat *totum coetum Christianorum* Corinthi, quem Paulus colligere coeperat, non ſingula membra. Sequitur Paulus modum loquendi Scriptoribus V. T. uſitatum, quo Deus ſaepius dicitur *habitare inter* Iudaeos, ipſique Dei templum et habitatio dicuntur, ut ſignificetur Deum ab hoc populo eſſe colendum, eumque populo inprimis eſſe beneficum. Levit. XXVI, 11. 12. Ezech. XXXVII, 27. Sic etiam *Philo* familiam Abrahami templo comparat. Rabbi *Aschek* ad Hagg. II. ait, populum Iſraeliticum dici templum Dei. Quanto iuſtius coetus Chriſtianus ita nominatur? Senſus igitur eſt: *Vos estis coetus Deum colens, ipsique inprimis carus.* καὶ τὸ πν. — ὑμῖν:) Quemadmodum olim in V. T. Deus in tabernaculo primum, et deinde in templo Salomonis habitavit, et ſingularem ſuam praeſentiam manifeſtavit; ſic nunc Spiritus divinus operationibus ſuis varii generis vobis eſt praeſens. Deus vim ſuam inter vos et in coetu veſtro exſerit, nempe per doctrinam Chriſti, ſaluberrimam et omni humana ſapientia multo praeſtantiorem, qua animi veſtri emendantur et tranquillantur.

17. Εἴ τις — φθερεῖ). *Si quis templum Dei violat*, i. e. coetui veſtro ſancto nocet; quod fieri ſolet malis doctrinis, et malis exemplis. φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός) i. e. *Gravissime puniet*, niſi nempe monitus reſipiſcat. ὁ γὰρ — ἐστιν) *Inviolabile est*, violari nefas eſt. Nam ἅγιον interdum indicat id, *quod violare nefas* eſt, ut Latinorum *sanctum*. Cic. pro Arch. c. 8. *Sit igitur Sanctum apud vos — hoc poetae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit.* οἵτινές ἐστε ὑμεῖς) i. e.

 Quod

Quod templum vos estis. Nam Relativum inter duo Subſtantiva poſitum, modo recipit genus et numerum praecedentis, modo ſubſequentis.

18. Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω) Nempe ſapientiae ſuae opinione abuſus, et ſuis praecipue conſiliis obſequi ſolitus, aliis et meis contemtis. ἔι τις — γένηται σοφὸς) *Si quis vestrum sibi videtur sapiens esse, is a vulgo hominum pro stulto haberi non recuset; tum enim sapientis nomine dignus erit.* Hic ſenſus verborum eſſe videtur. Aſſentior nempe iis, qui verba ἐν τῷ αἰῶνι τέτῳ cum ſequentibus, μωρὸς γενέσθω coniungunt; *Hominum aliorum falso iudicio stultus fiat. Cyprianus* de bono patientiae, poſt initium: *Mundo huic stultus fiat, ut fiat sapiens.* Qui ſapientiae laudem in coetu veſtro ſibi vindicant, videant, quibus conſiliis regantur? Qui tantum humanae vitae conſilia agitant, ii non ſunt vere ſapientes, etiamſi ſibi et aliis ſapientes videantur. Ii potius hoc nomine digni ſunt, qui ob fidem in Ieſum crucifixum, vanae gloriae et divitiarum contemtum, et omnium excelſarum virtutum ſtudium *a plerisque* (ἐν τῷ αἰῶνι τέτῳ) pro ſtultis haberi ſolent. Quo magis enim quis in hoc genere excellit, eo magis nomine Sapientis, veri Chriſtiani eſt dignus. Si verba ἐν τῷ αἰῶνι τέτῳ praecedentibus iunguntur, ſenſus eſt: *si quis sibi videtur esse sapiens seculi huius more,* (ſi putat, ſe alios ſuperare eruditione humana) *is indoctus fiat*, agnoſcat ignorantiam ſuam in rebus ad veram religionem pertinentibus, *ut fiat sapiens*, ut admittere diſcat veriorem doctrinam Chriſti, quae eſt ſumma ſapientia.

19.

19. Ἡ γὰρ — θεῷ ἐστι) *Hominum enim sapientia Dei iudicio* (vel cum sapientia Dei comparata) *mera est insipientia.* Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, est sapientia, cui homines sibi relicti operam dare solent, quam admirantur et laudant. Haec a Deo non pluris fit, quam stultitia. Intelligitur autem praecipue ea sapientia, qua homines, ingenio suo indulgentes, tantum humanae vitae consilia agitant, quibus opes, famam, honorem parare possint. Horum consilia Deus irrita facere solet. γέγραπται — αὐτῶν) Iob. V, 13. ubi LXX. habent: ὁ καταλαμβάνων τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ φρονήσει. Δράσσειν, *prehendere*, pugno includere. Ὁ δρασσόμενος sc. ἐστί, pro: δράσσεται, *capit, prehendit.* Πανουργία, *vafrities*, *calliditas.* Praepositio ἐν vel pro σὺν, vel pro διὰ accipitur. Sensus igitur est: Utcunque sint vafri, eos tamen Dominus capiet; quum res ipsa declarabit, artes eorum idipsum esse, quo sese involverint. *Er fangt die Weisen mit ihrer eignen Schlauigkeit.*

20. Καὶ πάλιν — μάταιοι) Pſ. XCIV, 11. Διαλογισμοὶ, consilia. Εἰσὶ μάταιοι, *vana sunt*, i. e. exitu carent. Quod in utroque loco universe dictum est, Deum nempe facillime irrita facere prava consilia et vana studia hominum sapientiae opinione turgentium, id Paulus applicat ad eam, quam tractat, rem. Hic etiam valet illud, quod in Iobo et Psalmo legimus; Deus novit, cogitationes sapientium esse vanas.

21. Ὥστε — ἀνθρώποις) *Nemo igitur superbiat hominibus; niemand sey stolz auf Menschen.* Hoc ii inter Corinthios faciebant, qui sibi ducebant honori, Pauli,

Cephae etc. esse studiosiores. πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν) i. e. *Omnia vestris commodis inservire debent;* nos omnes, qui vobis Evangelium annunciamus, pro vestra salute laboramus. Simili modo Cic. de Fin. III. *Recte sapientis omnia dicuntur, quia scit uti solus omnibus.* Seneca de Benef. VII. 3. *Ingentis spiritus res est, quum Orientem Occidentemque lustraveris animo — quum tot animalia, totam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, adspexeris, emittere hanc Dei vocem: Haec omnia mea sunt.*

22. Εἴτε — Κηφᾶς) i. e. Sive Paulus, sive Apollos, sive Cephas res christianas feliciter agant, vestro communi commodo agunt. Vestrum est aliorum hominum opera, ut omnibus rebus humanis et vicissitudinibus sapienter uti ad vestrum commodum, ad maiorem profectum in cognitione et virtutis studio. εἴτε κόσμος) Reliqui etiam omnes homines, Deo ita dirigente, commodis vestris inservire debent. Κόσμος, *homines in mundo.* Apostolus itaque a speciali ad generale progreditur et felicitatem Christianorum praedicat. εἴτε ζωή, εἴτε θάνατος) *Vita et mors* in vestra quasi potestate sunt, hactenus nempe, ut inter calamitates etiam beate vivere, et quamprimum Deo ita placuerit, placide mori possitis. Sive vivatis sive moriamini, felices eritis, si nempe estis vere Christiani. Θάνατος etiam pericula et calamitates huius vitae comprehendere videtur. Cf. Rom. VIII, 28.

23. Ὑμεῖς δὲ, χριστοῦ) Sc. peculium estis, non hominum. Fas non est, ut alii vos in servitutem redigant; nam unus Christus est Dominus vester. Videtur his verbis pungi secta eorum, qui praecipuo quodam iure, quod ad

ad Paulum nihil pertinuerit, se *Christi* esse putabant, (2 Cor. X, 7.) eoque titulo Corinthiis, externa spectantibus, se venditabant. Hi cogitare debebant, idem ornamentum quo ceteris antecellere voluerunt, aeque cum omnibus communicatum fuisse, quorumcumque tandem ministrorum opera uterentur. χριςὸς δὲ, Θεῦ) Dei est minister, quod ad opus mediatorium attinet, et omnia fecit ad voluntatem Dei. Ergo solum Deum et Christum tanquam summum Dominum vestrum venerari et colere debetis, non hominem ullum, quisquis ille sit.

CAP. IV.

1. Ὅυτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος) *Quilibet sic de nobis existimet.* Ἄνθρωπος, איש, i. e. ἕκαςος, quilibet. Ostendit nunc Apostolus, quo loco haberi debeant, quibus Corinthii hactenus iusto plus vel minus tribuerant, c. I, 12. III, 4. 5. Non igitur divelli debebat locus v. 1—6. huius capitis a capite praecedente. ὡς ὑπηρέτας χριςῦ) *Nos esse ministros Christi*, minime Dominos vestros. 1 Pet. V, 3. Simul tamen erigit, quos deiecisse videri poterat, c. III, 7. magnum est enim, Messiae esse ministrum. καὶ οἰκονόμυς μυςηρίων Θεῦ) *Et curatores religionis divinae.* Οἰκονόμοι, proprie *administratores rei familiaris*, deinde etiam in genere *administri*. Μυςήρια non sunt Sacramenta quae vocantur baptismi et sacrae coenae, sed doctrinae religionis christianae, quae *occultae* vocantur, quia omnibus hominibus ignotae essent, nisi Deus revelasset. Cf. Rom. XVI, 25. Doctorum est, has doctrinas ex voluntate Domini tradere, non excogitare novas, tanquam ad salutem aeternam necessarias.

2. Ὃ δὲ λοιπὸν) Idem valet, quod frequentius dicitur λοιπὸν, aut τὸ λοιπόν. Usurpatur et de rebus et de temporibus restantibus; sed saepe, ut hic, orationem connectit, et vim eam habet, quam latina vox: *ceterum.* ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις) Ζητεῖται ad Latinismum accedit: *requiritur.* Vocis οἰκονόμου translationem persequitur. ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ) *Ut quisque fidelem se praestet*, tam ratione Domini, quam ratione aliorum; ut nihil in suam rem ipse vertat, multo minus rem Domini quasi Dominus ipse usurpet. Εὑρίσκεσθαι, ut hebr. נִמְצָא et lat. *reperiri* pro *esse.* Esth. I, 5. 2 Chron. XIX, 3.

3. Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστι) *Mihi vero pro minimo id est. s. minimi id facio.* Similiter Themistius *orat.* 19. *de humanitate Theodos.* de Xerxe dicit: ᾧ παρ' οὐδὲν ἦν καὶ ἐν φαύλῳ ἀνθρώπου ἀποτεμεῖν κεφαλήν. ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ) *Si a vobis diiudicor*, i. e. laudor aut vituperor. Ἵνα hic valet *si.* Ἀνακρίνειν denotat, sibi ius iudicandi, et probandi sumere, deinde, quod ex inquisitione in aliorum facta consequitur, vel vituperare, vel laudare. Respicere videtur Paulus ad I, 12. Laudabatur ab iis, qui Pauli se esse dicebant; vituperabatur ab iis, qui Petro, vel Apolloni adhaerebant. ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας) Hebraismus: *Dies* pro *iudicio*, quod die illo subeundum est. *Gerichtstag.* Sed et latine dicimus: *dicere diem.* Ἀνθρωπίνης addit, ut ostendat, omnes homines huius generis minus peritos harum rerum iudices competentes esse. ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω) *Nec ipse me laudo*, vel ita me diiudicare possum, et statuere atque certo definire audeam, an ceteris doctoribus, quos mihi

mihi vel praeferendos vel posthabendos censetis, merito sim praeferendus vel posthabendus.

4. Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα) Elliptice pro: οὐδὲν κακόν μοι σύνοιδα, *nihil mali mihi conscius sum*, i. e. nullius infidelitatis aut negligentiae in munere obeundo. Solemne est Graecis συνειδέναι in hac locutione cum Accusativo iungere. Sic *Herodianus* Lib. VII. sub init. δυσμένειαν ἑαυτῷ συνειδὼς *quum malevolentiae (aliorum) sibi conscius esset.* ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι) *Sed propterea non ab omni culpa sum liber*; dignus laude. Ἐν τούτῳ, *propterea, eam ob caussam,* ut 2 Cor. V, 2. Δικαιοῦσθαι eodem sensu habes Act. XIII, 39. Rom. VI, 7. Non statim laudandus aliisque praeferendus est, qui in munere obeundo non potest negligentiae vel infidelitatis damnari; requiritur praeterea, ut meritis praestet ceteris. ὁ δὲ — ἐστιν) *Qui enim me iudicandi ius habet* vel me recte diiudicare potest, *Dominus est.*

5. Ὥστε — κρίνετε) *Nolite igitur sententiam dicere ante tempus*, iudicii nempe divini. Κρίνειν, idem quod ἀνακρίνειν, arbitrari et sententiam dicere, utrum hic vel ille doctor praestet alteri; quam in rem tantum praesentium rerum iudicio ancipiti atque incerto utebantur. ὃς καὶ — καρδιῶν) *Qui etiam in tenebris abscondita, et interna animorum cogitata palam faciet.* Verbum Φωτίζειν significat *in lucem proferre.* Suidas: Φωτίζειν εἰς φῶς ἄγειν, ἐξαγγέλλειν. Τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, *in tenebris abscondita*, quae mox explicat τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, abdita animorum consilia. Videtur Apostolus innuere quorundam in coetu christiano Corinthi res novas magna specie molientium prava consilia, quae nondum pa-

 tebant.

patebant. Καὶ τότε — τοῦ Θεοῦ) *Et tum cuique suum elogium tribuetur a Deo.* Ἔπαινος h. l. in utramque partem accipiendum, et idem quod κρίσις significare videtur. Hesychius: ἐπάινους. τὰς κρίσεις. Hoc sensu vocis uti Paulum h. l. censebat *Reinesius* ad marg. Hesych. Simili sensu Latinorum *elogium* usurpatur. Vid. *Ernesti* in Clave Cic. sub hac voce. Deus solus novit, quo animo hoc vel illud fiat; homines autem facile falluntur, quia externa tantum spectant, animum et mentem diiudicare non possunt.

6. Ταῦτα — δι' ὑμᾶς) *Haec autem, fratres,* (quae de auctoritate doctorum modo scripsi, c. III, 5. seqq.) *ad me et Apollonem transtuli vestri caussa,* i. *e.* ad vos erudiendos. Ita locutus sum, quasi ego et Apollos essemus sectarum apud vos auctores, quum tamen alii sine nostra culpa nos aliis praeferant, vel prae aliis nos contemnant. Δι' ὑμᾶς, *vestro commodo*, ut a nobis discatis modestiam. Omnino Paulus exemplum modestiae praebuit in eo, quod nec eorum studia approbavit, qui eum aliis praeferebant, nec eos vituperavit, qui eum contemnere studebant, sed omnia a se et Apollone commodo Corinthiorum gesta ad Deum auctorem retulit. Μετασχηματίζειν proprie est *mutare habitum*, 1 Sam. XXVIII, 8 Inde transfertur ad orationem, quae aliud videtur dicere, aliud innuit, cuiusmodi locutiones a Graecis vocari solent λόγοι ἐσχηματισμένοι. ἵνα ἐν ἡμῖν — γέγραπται φρονεῖν. *Ut nostro exemplo discatis, non arrogantius de se sentiendum esse, quam modo* (v. 1. 2.) *significavi.* Verba ὑπερ ὃ γέγραπται, non videntur esse referenda ad s. scripturam V. T. sed ad hanc epistolam: *Quam*

(modo)

(modo) *scriptum est in his litteris a me.* Schulzius phrasin: μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, explicat: *ita, ut decet, modestum esse, auf die gehörige Art bescheiden seyn, non ultra normam praescriptam de se sentire,* ut nostri: *nicht über das vorgeschriebene Maas sich fühlen.* ἵνα μὴ — ἑτέρου) Ne superbiatis alter contra alterum, pro hoc vel illo doctore; ne alius vestrum contra alium, (e. c. Apollonius contra Paulinum) propter sectae suae principem, quem, posthabito altero, admiretur, animo se efferat. κατὰ τοῦ ἑτέρου, *in contemtum alterius,* h. e. ita ut alter deprimatur: quo ipsi eo magis praecellere videamini. Ἵνα h. l. cum Indicativo construitur, quod in hac vocis notione rarius est, exemplis tamen non omnino caret. Exempla vide ap. *Kypkium* in h. l.

7. Τίς γάρ σε διακρίνει;) *Quis enim te praestantiorem ceteris reddit?* Vanum quendam inanique tumore inflatum doctorem alloquitur, qui fortassis Apostolum, a quo tamen doctrinam christianam acceperat, nunc contemnebat; sed et alios huic similes intelligit. Διακρίνειν, *discernere, secernere, praeferre,* quemadmodum *secernere populo* est apud Horatium. τί δὲ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες) Sc. a nobis, Apostolis, et praecipue a Deo, a quo auctore omnia bona proveniunt naturae fautricis, opportunitatis, fortunae etc. Ceterum distributiva est oratio, hoc dicens: τίς μεταξὺ ἑνὸς ὑμῶν καὶ ἑτέρου διέκρινε; τί δὲ ἔχει τις ἐν ὑμῖν, ὃ οὐκ ἔλαβε; *Quis est, qui effecit, ut unus vestrum hoc; alter alio doctore uteretur? Quid tenet quisquam vestrum, quod non didicerit* ab uno vel alio Apostolo? Nempe λαμβάνειν saepe est *discere,* ἔχειν, *tenere, scire.* Non vestro ingenio, non vestris stu-

 diis

dlis et meritis debetis vestram religionis cognitionem et veri nominis christianam sapientiam, qua tantopere gloriamini; sed Apostolis et aliis doctoribus, qui, Deo procurante, vobis contigerunt, et omnia sua a Deo acceperunt. Non est igitur, cur gloriemini, v. 6. εἰ δὲ καὶ — μὴ λαβών;) *Quum autem tu etiam acceperis*, atque didiceris a me, vel ab alio doctore: *cur gloriaris, quasi non* ab alio *didicisses*, sed ipse tuis ingenii viribus excogitasses?

8. Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστὲ) Ironia, pertinens inprimis ad falsos illos doctores, Pauli adversarios, inani fastu tumidos. Ut vos existimare video, nihil restat vobis expetendum, non magis quam iis, qui de epulis facti sunt saturi. Posset tamen etiam exclamatione vel obiurgatione constare haec oratio: Itane quasi exsatiati iam vos vobis ipsi sufficere putatis? Itane me vobis doctore amplius non opus est? Sic etiam reliqua explicari possunt. ἤδη ἐπλουτήσατε) Sc. sapientia, doctrina. Plus dicit hoc verbum, quam *saturati estis*. Etiam *superesse* vobis putatis, quod aliis donetis. Vestra instituta ita vobis placent, ut iis etiam alios velitis exornatum iri. χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε) *Sine me reges facti estis*, i. e. sine mea opera, (ut vos putatis) tantum honoris et felicitatis fastigium assecuti estis. *Regnare* saepe dicuntur, qui id, quod volunt, consecuti sunt, qui nemini addicti, omninoque qui beati sunt et iucundissimarum rerum fructu florere videntur. *Horat.* I. Epist. X. 8. *Quid quaeris? vivo ac regno, simul ista reliqui.* *Cic.* ad Famil. VII. 25. *Olim, quum regnare existimabamur.* καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε) Non equidem invideo; miror magis. Utinam res se ita haberet. ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν) Si enim

tam

tam fortunati essetis; si res vestrae ita essent in tranquillo, et extra periculum, ut vos ipsi putatis: tutum mihi esset eo confugium, quo sane mihi et aliis Apostolis saepissime opus esset.

9. Δοκῶ — ἀπέδειξεν) *Deus enim, ut credo, nos Apostolos infimae conditionis homines constituit.* Ἔσχατοι h. l. sunt contemtissimi, infimae conditionis homines, quos Cicero etiam pro Rosc. Amer. c. 47. *postremos* vocat. Ἀπέδειξεν, *constituit*, qua notione haec vox saepe apud optimum quemque auctorem, et Iosephum A. I, 3. 4. occurrit. *Λάμεχος* Νῶεον τῶν πραγμάτων ἀποδείκνυσι προστάτην τὸν υἱόν. *Lamechus Noeum filium rerum suarum praefectum constituit.* Δοκῶ, ut saepe apud Latinos *credo*, ironice hic ponitur. Si ex rebus secundis, ut vos videmini existimare, colligitur Dei favor: nos Apostoli collocati erimus infimo loco. ὡς ἐπιθανατίους) *Tanquam homines ad mortem damnatos.* Vulgo per ἐπιθανατίους intelligunt *bestiarios*, aut *ultimos gladiatorum*, quae significatio vero vix ex probatis auctoribus demonstrari poterit. Sunt potius ἐπιθανάτιοι *ad mortem damnati*, quo sensu Dionys. Hal. Ant. LVII. de saxo Tarpeio dicit: ἔστι δὲ τὸ χωρίον κρημνὸς ἐξαίσιος, ὅθεν αὐτοῖς ἔθος βάλλειν τοὺς ἐπιθανατίους, *ad mortem damnatos.* Sensus est, Apostolos similem eiusmodi hominibus tristem subire sortem; eos, aeque ac illi, aliis esse ludibrio: quo pertinet κολαφίζεσθαι, v. 11. λοιδορεῖσθαι, v. 12. etc. ὅτι θέατρον — ἀνθρώποις) *Nam tanquam qui in theatro proponuntur, ludibrio sumus mundo, et angelis et hominibus*, i. e. cunctis, omnibus creaturis in coelo et terra. Est μερισμὸς, Paulo solemnis, universitatis sig-

ſignificationem continens, ut in loco *Ciceronis*: (ad diverſos I. ep. 9.) *neque ſolum dixi, sed etiam saepe facio, DIIS HOMINIBUSQUE approbantibus.* Quare non quaerendum, quomodo Apoſtoli *angelis* ſpectaculo eſſe potuerint? Reſpicitur ad morem veterum, quo homines malefici in theatris non ſolum ignominiae ludibriique cauſſa exhibebantur; ſed ſupplicio etiam afficiebantur. Apud Plautum ſaepius, *aliquem ludos facere.* Sic Philo *Legat. ad Caium* p. 1041. quum ipſe et reliqui legati in diuturno cum Caio colloquio indigne habiti eſſent, ſe tandem reſpiraſſe dicit, *τοιοῦτον ἀντὶ δικαστηρίου θέατρον ὁμοῦ καὶ δεσμωτήριον ἐκφυγόντες, ὥσπερ γὰρ ἐν θεάτρῳ κλωσμοσυριττόντων, καταμωκωμένων, ἄμετρα χλευαζόντων;* *postquam hoc non tam iudicium, quam theatrum et carcerem effugimus; nam quasi in theatro exsibilamur, subsannabamur, et supra modum irridebamur.*

10. Ἡμεῖς μωροὶ διὰ χριστὸς) *Nos imperiti et rudes sumus in religionis doctrina*, Ironice. Vos Corinthii vobis ſoli ſapitis, me et ſocios meos ut indoctos parvi facitis. Διὰ χριστὸν idem cum eo, quod ſtatim ſequitur ἐν χριστῷ, *in religionis doctrina*, vel ſcientia religionis aliis tradenda. ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν χριστῷ) *Vos autem* peritiſſimi in tradenda doctrina Chriſti (vobis et aliis) *esse videmini.* Eruditionis nomine vos laetatis. ὑμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί) *Nos miseri*, afflicti *sumus, vos autem potentes.* Al. Nos *timidi*, utpote noſtrae ruditatis nobis conſcii; *vos autem audaces et fortes.* ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι) *Vos illustres et honorati, nos autem contemti atque ignobiles.* Vos in honore eſtis apud veſtros, nos autem ob noſtra ſtudia in commendanda et propagan-

paganda religione Christi non honore, sed contumelia afficimur. Cf. supra II, 2. 3. I, 23. Abstinebant illi doctores, ut verosimile est, a doctrina de morte et cruce Christi, ne Iudaeos et Philosophos offenderent, idque sibi laudi ducebant; Paulum vero stulte agere putabant, quod tradendo doctrinam de cruce Christi se et religionem christianam ludibrio exponeret et calamitatibus.

11. Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας) *Etiam nunc*; ne me de praeteritis tantum agere existimetis. γυμνητεύομεν) i. e. *male vestiti sumus*. Nam γυμνὸς, hebr. עֵירֹם saepe est, *male vestitus, pauper*, ut Iob. XXII, 6. Praecipua vitae incommoda recitat, unde intelligenda cetera eiusdem generis. κολαφιζόμεθα) Κολαφίζειν interdum per κατάχρησιν ponitur pro quavis gravi vexatione, ut 2 Cor. XII, 7. 1 Petr. II, 20. ἀστατοῦμεν) *Stabilem locum non habemus*, quod praecipue in Paulum convenit.

12. Καὶ κοπιῶμεν — χερσί) Act. XVIII, 3. 2 Thess. III, 8. Nos adeo lucrum non venamur, ut potius laborem durum perferre, et manibus nostris victum quaerere haud recusemus. λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν) *Convitiis impetiti*, ut homines malis et perditis moribus praediti, *bene precamur*. Non regerimus convitia, sed optamus convitiantibus meliorem mentem. Famam Pauli Iudaei inprimis proscindebant. Διώκειν est verbum forense, et iudiciale, quod *accusare, litem intendere* significat, h. l. autem ut saepius de omnis generis vexationibus et iniuriis, inprimis ob religionem usurpatur. Cf. Matth. V, 10. 11. 12. 45.

13.

13. Παρακαλȣ̃μεν) *Precamur*, i. e. bonis verbis, et comiter oſtendimus, rem aliter habere ſe, quam adverſarii noſtri fingunt. Alii ſupplent: *Deum*. Deum pro ipſis precamur, ὡς περικαθάρματα — ἕως ἄρτι) *Pro quisquiliis mundi, pro omnium purgamento nunc etiam habemur*, i. e. pro omnium bipedum nequiſſimis: *für den Abschaum und Auskehricht des menschlichen Geschlechts*. Sic *Iosephus* de B. I. IV, 4. 3. vocat ἀθύρματα καὶ καθάρματα τῆς χώρας ὅλης, *scelera et purgamenta totius regionis*, quos paullo ante nominaverat ἀνθρώπȣς ἐξωλεστάτȣς, *homines perditissimos*, et μυρίων θανάτων ἀξίȣς, *mille mortibus dignos*. Apud Graecos (Athenienſes inprimis) περικαθάρματα dici ſolebant homines ignobiles, reipublicae inutiles, qui publice alebantur, et graſſante peſte aliove quopiam malo graviore ad expiandam urbem, Deorumque iram inde averruncandam, ad aras mactabantur, aut alio quocunque modo interficiebantur. *Aristophan*. Plut. 454. ὦ καθάρματε. Schol. καθάρματα ἐλέγοντο, οἱ ἐπὶ καθάρσει λοιμȣ̃ τινος ἢ τίνος ἑτέρας νόσȣ θυόμενοι τοῖς θεοῖς. τȣ̃το δὲ τὸ ἔθος καὶ παρὰ Ῥωμάιοις ἐπεκράτησε. Gloſſarium V. T. περίψημα, ὑπὸ τὰ ἴχνη πατȣ́μενον. *Glossar. Cangii: Peripsema*, limatura metalli, et purgamenta pomi, et quisquiliae domus, et raſura cuiusque rei. *Curtius* VIII, 5. *urbium suarum purgamenta*.

14. Ὀυκ — ταῦτα) *Non ut vos pudore suffundam, scribo haec*. Ad emollienda ea, quae in antecedentibus dicta erant paullo acrius, addit, ſe haec non ſcribere, ut Corinthios apud alias eccleſias traducat. Ἐντρέπων, pro ἐντρέψων. ἀλλ᾽ ὡς — νȣθετω̃) *Sed tanquam filios meos dilectos admoneo*. Non odium, ſed amor me impellit, ut

haec

haec ſcribam. Emendandi, non vituperandi cauſſa haec a me dicta ſunt. *Filios* appellat Corinthios, quia eos primus in religione chriſtiana inſtituerat.

15. Ἐὰν γὰρ — πατέρας) *Si enim vel sexcentos paedagogos haberetis, postquam facti estis Christiani: non tamen multi vobis sunt patres;* i. e. non multi vobis prima religionis initia tradiderunt. *Per me*, ut ſtatim addit, *Christiani facti estis*, non per alios. Ἐν χριςῷ, *quod ad doctrinam Christi attinet*, quo ſenſu vocem χριςὸς ſaepius iam habuimus. Μυρίυς, *multos*, *quamplurimos*; nam Graeci hac voce utuntur, ad notandum numerum maiorem certum pro incerto, ut Latini dicunt *sexcenti* pro multis. Poſt ἐὰν, εἰ, εἰ μὴ, haud raro ἀλλὰ, ſive ἀλλάγε, *saltem*, *ad minimum attamen* occurrit. *Paedagogus* dicitur is, qui *puero* aut *adolescenti* adeſt, ad mores eius formandos, et hoc loco opponitur *patri*, cui puer poſt Deum debet vitam. *Paedagogi* titulo ſimul ineſt notio *severitatis*, in oppoſitione ad lenitatem, qua patres in liberos uti ſolent. Dicere poterant Corinthii: nos habemus alios patres, i. e. alios doctores praeter te, qui nos moneant. Reſpondet Paulus: Iſti ceteri doctores veſtri non tam patres, quam potius paedagogi veſtri ſunt; magis ſuum, quam veſtrum commodum quaerunt. Reſpicit ſine dubio ad falſos Corinthiorum doctores, quorum non exiguus numerus fuiſſe videtur. ἐν γὰρ — ἐγέννησα) *Nam per Christi doctrinam* (hoc eſt) *per Evangelium ego vos genui*. Chriſtianos vos effeci. Χριςὸς Ἰησῦς, *doctrina Iesu Christi*. Explicationis cauſſa additur: διὰ τῦ ἐυαγγελίυ. *Sanhedrin* f. 19. 2. *Dixit R. Samuel f. Nachmanis, dixisse R. Ionathanem:*

nem: *Quicunque filium socii sui docet legem, ad eum scriptura refert, tanquam si eum genuisset. S. D. Num. III. 1. 2.*

16. Μιμηταί μου γίνεσθε) Non eos, qui suis student commodis et doctrinam Christi pervertunt, sed *me*, patrem vestrum imitamini, ut morigeros filios decet.

17. Ὅς ἐστι — ἐν κυρίῳ) i. e. *dilectus et fidelis discipulus meus.* Quapropter explicationis caussa statim additur: Ἐν κυρίῳ, *quod ad Dominum*, i. e. religionem *attinet.* Qui filii instar meis consiliis obsequitur, et doctrinam a me traditam fideliter retinet. ὃς ὑμᾶς — χριστῷ) *Qui revocabit vobis in memoriam instituta, quibus omnes Christianos uti volo*, vel potius *methodum, qua in tradenda religione uti soleo*, et quidem ubique in omnibus ecclesiis. Ὁδοί ἐν χριστῷ, *ratio docendae religionis Christianae;* nam ὁδός, *ratio et modus docendi,* ἀγωγή, 2 Tim. III, 10.

18. Ὡς μή — τινες) ἐρχομένου μου, pro ἐλευσομένου μου, *me non venturum ad vos, nonnulli arrogantius et confidentius pronunciarunt.* Putabant, Paulum non audere ipsum venire Corinthum, et nunc praemittere, qui antea animos experiretur. Paulus haec audire potuit ex Chloes domesticis.

19. Ἐλεύσομαι — θελήσῃ) Ita quidem sperabat Paulus, sed diutius differre hoc iter coactus fuit, ita ut alteram epistolam ex aliquo intervallo scripserit, priusquam eo rediret, 2 Cor. I, 23. Post elapsum demum annum Corinthum rediisse videtur. καὶ γνώσομαι — δύναμιν) i. e. *Experiar, non hoc, utrum sint illi inflati me disertiores, sed utrum plus effecerint quam ego.* Γνώσομαι,

prae-

praefens cognofcam, experiar. *Λόγος, facundia*, dicendi peritia, ob quam nonnulli multum fibi fumebant, et Paulo fe praeferebant. *Δύναμιν*, fc. horum hominum, quid tandem boni apud vos effecerint; an etiam mihi fe opponere audeant.

20. *Ου γὰρ — δυνάμει*) *Nam in religione Christi* tradenda *non quaeruntur dicta*, quid doctor prae fe ferat, polliceatur, glorietur, minetur; *sed facta*, quid doctor agat et praeftet. Haec fimpliciffima videtur effe huius dicti interpretatio. Alii: *Nam regnum Dei non promovetur* et augetur *orationis artificio, sed vi et efficacia sermonis, durch Geist und Kraft.* Cf. fupra c. II, 4. Vel: *ad beneficia per Christum nobis promissa consequenda, non tam sermone quam potius factis opus est, ut βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, regnum Meffiae, fit per metonym. *felicitas, qua fruuntur subditi huius regis* vel *Messiae. Λόγος sermo, eloquentia. Δύναμις, facta*, quibus ipfa vis hominis confpicua redditur. *Thaten.*

21. *Ἐν ῥάβδῳ*) Caftigaturus pro auctoritate Apoftolica vanam aliorum iacrantiam. An ut paedagogus feverus veniam, an ut bonus pater?

CAP. V.

Graviter reprehendit Apoftolus Corinthios, quod inceftuofum quendam e coetu fuo nondum eieciffent, et ex eo ipfo clarum effe dicit, non effe iis fatis iuftas cauffas gloriandi.

1. *Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία*) Sc. *εἶναι. Omnino auditur esse inter vos scortatio*, i. e. Fama fert, inter

vos esse hominem scortationi palam adhuc deditum. Πορνειας nomine non sola scortatio significatur, sed omnis Venus contra fas, iura, bonosque mores, et veniunt eo nomine etiam coniugia illegitima. Potest tamen h. l. *scortationis* significatio obtinere. καὶ τοιαύτη — ὀνομάζεται) Verbum ὀνομάζεται abest a codicibus graecis optimis, a translationibus plerisque, et Patrum citatis. Tale probrum, dicit Apostolus, etiam in gentibus non reperiri, i. e. *vix* reperiri. Vere. *Cic.* pro Cluentio 5. 6. *Nubit genero socrus, nullis autoribus, funestis ominibus omnium. O mulieris scelus incredibile, et praeter hanc unam in omni vita inauditum.* Plutarchus *Seleucum* narrat, quum vellet *Stratonicen*, uxorem suam, filio suo Antiocho concedere, veritum, ne ipsa offenderetur τῷ μὴ νενομισμένῳ, *ut re illicita. Ael.* *Spartianus* de Caracalla, qui novercam suam Iuliam uxorem duxerat: *ad parricidium iunxit incestum; siquidem eam matrimonio sociavit, cuius filium nuper occiderat.* ὥστε — ἔχειν) *Patris uxor* plerumque Hebraeis est *noverca*, ut Levit. XVIII, 8. An homo iste post mortem patris in coniugio vixerit cum noverca, an vero vivo parente eam sibi addixerit, vel abusus ea fuerit, quamvis ei non iunctus matrimonio, dubium est. Nam verbum ἔχειν utrumque significare potest, *in matrimonio habere,* ut Matth. XIV, 4. et *consuescere, coire cum aliqua,* ut apud Diog. Laert. *Aristipp.* ἔχω λαΐδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι et ap. Terent. *Andr.* I, 1. 58. *quis heri Chrysidem habuit?* Verosimile tamen est, non vixisse cum ea in matrimonio, continuasse autem publice illud genus scortationis, quum tamen Christo nomen iam dedisset. Conferri hic merentur, quae monuit *Michaelis,* in Introductione in N. T. pag. 1025. sqq. edit. tert.

tert. in primis vero ZIEGLER, theol. Abhandl. Tom. II. p. 50. f. Si MAIMONIDI fides habenda est, Iudaei putabant, licitas esse nuptias cum noverca post transitum a gentilismo ad iudaicam religionem. *Maimonides* ex Iebamoth f. 982. *Ducere potest proselytus uxorem fratris sui paterni, vel uxorem patrui, quin et uxorem patris et uxorem filii, etiamsi ducta sit patri, patruo aut fratri, modo ad Iudaicam religionem transierint.* Sed Maimonidi in hac re fidem adhibendam esse, Zieglerus negat.

2. Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐςὲ) Inflati estis maioris cuiusdam sapientiae opinione. καὶ οὐχί — ποιήσας) *Et non potius cum luctu id egistis, ut e medio vestro tolleretur,* (e coetu vestro excluderetur) *qui facinus hoc perpetravit?* Ἐξαίρειν ἐκ μέσου est *ex ecclesia excludere*, quomodo loquitur *Cyprianus.*

3. Ἐγὼ μὲν γὰρ) *Ego quidem.* Γὰρ h. l. est mera particula transeundi. ὡς ἀπὼν — πνεύματι) Deest ὡς in nonnullis codicibus, versionibus, et patrum citatis: non male. *Absens corpore, praesens vero animo et affectu.* ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν) *Iam decrevi, quasi praesens* vobis *essem.* Κέκρικα, *plane decrevi*; ratum et fixum mihi est. Non continuo Apostolus animadvertit in reum sed *propositum sibi esse* dicit, si officio deesse pergerent Corinthii, apostolica sua uti potestate, tanquam si praesens esset, hominemque scelestum, quem ecclesia ipsa eiicere recusaret, exturbare Domini auctoritate. Quomodo autem hoc sit effecturus, in sequentibus declarat Paulus.

4. Ἐν τῷ — χριςοῦ) i. e. *Auctoritate Domini nostri Iesu Christi.* Construenda sunt haec verba cum

παραδῦναι v. 5. συναχθέντων — πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τῦ κ. ἡ. I. X.) *Quum congregati fueritis* (fortaſſis poſt Timothei adventum) *me quoad animum praesente (ab*ſente quoad corpus,) *iuvante Christi virtute.* Verba σὺν τῇ δυνάμει τῦ κυρ. ἡ. I. X. (ne commatis 4. principium et clauſula idem dicant,) non, quemadmodum ſuperiora: ἐν τῷ ὀνόματι τῦ κυρίυ, cum vocabulo παραδῦναι v. 5. copulanda ſunt, ſed cum proxima enuntiatione: συναχθέντων ὑμῶν καὶ τῦ ἐμῦ πνεύματος. Σὺν δυνάμει χριςῦ, *virtute Christi.* Τῦ ἐμῦ πνεύματος. Sic *Livius X*, 397. *absentis collegae consilia omnibus gerendis intererant rebus.* Affirmat igitur Paulus, ſe affecturum eſſe inceſtum letali morbo *in ipso Christianorum conventu*, cui animo interfuturus erat iuvante Chriſti virtute, quae miraculum non modo effectura, ſed ita etiam patratura erat, ut morbum ſceleratus homo in ipſa concione nanciſceretur, eumque igitur ob morbum, in quem ſubito ceciderit, ex conſilio ſuo removere cogerentur, qui propter ſcelus expellere noluiſſent. Sic enim pergit Apoſtolus:

5. Παραδῦναι — σαρκὸς) *Tradere hunc Satanae ad perditionem carnis*, i. e. ad corpus eius vexandum et cruciandum. Σάρξ, ut ſaepe, *corpus;* nam oppoſitum eſt πνεῦμα. Iudaica phraſi utitur Paulus. Iudaei enim putabant, inſolitos et graviores morbos, quin mortem ipſam inſligi hominibus a Diabolo, Deo ita iubente. *Schemoth XXI. Stetit Samael angelus ad accusandum quid fecit Deus S. B? tradidit illi Iobum — dicens: ecce eum in manu tua Iob. XVI*, 11. i. e. *tradidit me in manum Satanae — ea hora dixit Deus S. B. Mosi: Mose, ecce tradidi Iobum Satanae.* De poteſtate Apoſtolis

ſtolis a Chriſto conceſſa, immittendi morbos, vid. Ioh. XX, 23. Act. XIII, 11. Sic igitur modum deſcribit Paulus, quo eiecturus eſſet ſceleſtum hominem e coetu Chriſtianorum, nempe per morbum ei ſubito inflictum. Alii locum noſtrum explicant de *sola* excommunicatione, nullo interveniente miraculo. Qui enim ius chriſtianae civitatis amittit, ille fit ſicut ethnicus et publicanus, Matth. XVIII, 17. quod idem eſt ac ſi Satanae, extra eccleſiam regnanti traderetur. Sed obſtare videntur verba: *εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς*, quae nonniſi de morbo graviori intelligi poſſunt. Igitur omnino prior explicatio eſt praeferenda. *ἵνα — Ἰησοῦ*) Ut animus (his caſtigationibus ſeveris emendatus) ſervetur eo die, quo venerit Dominus Ieſus ad iudicium.

6. Ὀυ *καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν*) Corinthii in epiſtola, cui Paulus reſpondet, videntur ſcientiam iactaſſe; quod ipſis ironice hic obiicit, et alibi ſaepius. *οὐκ οἴδατε — ζυμοῖ*) *An nondum scitis, paululum modo fermenti omnem farinae massam penetrare?* Eſt proverbialis locutio, quam etiam habes Gal. V, 9. Hebraei per *ζύμην* intelligunt metaphorice omne illud, quod alia corrumpendi vim habet, ſive doctrina, ſive exemplum, ſive aliud aliquid. *Neue Schalom*, f. 191. 2. *Rabbini vocant concupiscentiam malam fermentum in massa; quod, sicuti paululum fermenti fermentat totam massam magnam et corrumpit, sic corrumpit totum hominem.* Hoc loco *ζύμη* metaphorice ſignificat inceſtuoſum illum in coetu chriſtiano Corinthi; et ſenſus eſt: *per paucos malos homines universam societatem facile posse corrumpi.* Pro *ζυμοῖ* alii legunt *δολοῖ*, *corrumpit.*

7. Τὴν παλαιὰν ζύμην) Non solum eum hominem, de quo in antecedentibus est sermo, notat, sed et similes alios peccatores, quod patet ex v. 11, ἵνα ἦτε νέον φύραμα) *Ut sitis instar massae recentis*, quae non est corrupta fermento, i. e. ut coetus vester careat istis maculis. καθὼς ἐστὲ ἄζυμοι) *Quemadmodum fermento abstinere vos decet*, i. e. quemadmodum vos ipsi, (utpote Christiani) puri scelerum esse deberis. Singuli vestrum abstinere debent a vitiis. Paulus admonet, vel hoc nomine, quod Christiani dicantur, opus esse alia vita, quam fuit illa pristina. Forsan respicit etiam ad tempus Paschale, quo hanc epistolam scribebat, et quo etiam Christiani ex Iudaeis vescebantur azymis, ut sensus sit; Sicut nunc vivitis festos dies azymorum, huius caerimoniae adhuc tenaces, καὶ γὰρ — χριστὸς) Ἐτύθη scribendum est, non ἐθύθη. Τὸ πάσχα, metonymice pro agno paschali. *Nam et paschalis agnus noster pro nobis mactatus est Christus*, i. e. nam Christus pro peccatis nostris mortuus est, et haec eius mors nos multo magis obligat ad puram vitam, quam illa caerimonia agni paschalis Iudaeos ad azyma. Prosequitur Paulus coeptam allegoriam. Sicut sanguine agni paschalis, allito postibus, liberati sunt Israelitae ab excidio; ita Christiani per sanguinem Christi adspersum quasi cordibus, i. e. per fidem ex passione Christi conceptam, liberantur a communi exitio generis humani. Quare a pristina peccandi consuetudine nos puros esse decet. Igitur Sensus est: Puri esse debetis a sceleribus, quia estis Christiani.

8. Ὥστε ἑορτάζωμεν) i. e. *Deo serviamus*, *Deum colamus*. Ἑορτάζειν proprie est *festum celebrare*, quod de-

deinde transfertur ad cultum divinum in genere. Et quia celebratio festorum simul complectitur laetitiam, hoc verbum h. l. significat magno cum gaudio et oblectatione in vero Dei cultu recteque agendi studio occupari, et aeque lubenter in his obeundis, quam in diebus festis agendis versari. Philo de congressu quaerendae eruditionis gratia pag. 447. D. ψυχῆς ἑορτὴ, ζῆλος, ὁ τῶν ἀρίστων καὶ τελεσφορουμένων πόνος, *animae festum est aemulatio rerum optimarum, et labor ad perfectionem properantium.* μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ) *non cum fermento* apud vos *residuo*, i. e. non in societate scelesti illius hominis, incestuosi, (quem supra v. 7. fermento comparaverat.) μηδὲ — πονηρίας) i. e. *non in societate malorum et peccatorum.* Clarius dicit, quid sit: τῇ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ. Est autem ζύμη κακίας καὶ πονηρίας pro: ζύμη κακὴ καὶ πονηρά. Κακία et πονηρια, abstractis positis pro concretis, sunt ipsi malitiosi et improbi homines, quos nondum e coetu suo eiecerant Corinthii. Sic etiam ex opposito εἰλικρ. καὶ ἀληθεία sunt sinceri et probi Christiani. ἀλλ' ἐν — ἀληθείας) Sensus est: *Sed in societate hominum, qui verae et sincerae virtuti student.* Ἐν ἀζύμοις, i. e. cum *probis*; nam opponuntur *azyma fermento.* Εἰλικρινεία, h. l. opponitur τῇ ζύμῃ, vel massae fermento mixtae. Hesychius: εἰλικρινὲς, καθαρὸν; ἄδολον, ἀληθὲς; φανερόν. Basil. M. Reg. br. 264. εἰλικρινὲς λογίζομαι εἶναι τὸ ἀμιγὲς, καὶ ἄκρως κεκαθαρμένον ἀπὸ παντὸς ἐναντίου. Ἀλήθεια, אמת, *vera virtus*, verae virtutis studiosi.

9. Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ) Sicut 2 Cor. VII, 8. ἐν τῇ ἐπιστολῇ significat priorem epistolam, non vero illam ipsam, in qua haec verba reperiuntur: ita etiam hic

intelligitur, ante primam, quam nunc habemus, ſcripta, ſed iniuria temporum perdita epiſtola. μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις) *Ne admittatis in societatem vestram scortatores et scorta, ne familiariter utamini scortis.* Συναναμίγνυσθαι, *commisceri*, h. l. eſt ferre in ſocietate Chriſtianorum propria, vel potius *familiariter uti scortis*, atque cum illis verſari. Sic הִתְבַּלֵּל vertitur ab Alexandrinis Hoſ. VII, 8. Πόρνος, licet alibi Graecis ſignificet catamitum, cuius pudicitia venalis eſt; hic tamen latius patet, et utriusque ſexus homines laſcivos et impudicos denotat, ut ex orationis ſerie patet. Corinthii verba Apoſtoli ita interpretati erant, quaſi Chriſtianis ab omni conſuetudine cum impudicis et laſcivis, ethnicis etiam abſtinendum eſſet. Itaque mentem ſuam nunc explicat.

10. Καὶ ὐ — κόσμυ τύτυ) Sc. ἔγραψα, μὴ συναναμίγνυσθαι. Non eſt mens mea, ut abſtineatis plane ab omni conſuetudine ſcortatorum, extra ſocietatem Chriſtianorum viventium, nempe in vita communi, commercio et negotiis civilibus. In ſuperiore igitur illa epiſtola iam ſcripſerat Paulus de πόρνοις in eccleſia non tolerandis. Κόσμος h. l. ut ſaepe, denotat *Non Christianos.* ἢ τοῖς — εἰδωλολάτραις) Addit alia vitiorum genera. Πλεονεξία eſt *inhonestum lucri studium quodvis, cupiditas plus aliis acquirendi et possidendi, cum aliorum defraudatione coniuncta, Habsucht. Philoxenus* in Gloſſis: *Fraudator*, πλεονέκτος. Plus eſt ἁρπαγὴ quam πλεονεξία; nam ἁρπαγὴ vim habet adiunctam, ut raptus et rapina apud Latinos. ἐπεὶ — ἐξελθεῖν) *Alioqui* (ſi hoc vellem) *exeundum vobis esset ex hominum societate*; quod tamen abſurdum eſſet, nec poſſet fieri, niſi neglectis aliis officiis ſocietati hominum debitis.

11.

11. Νυνὶ — ὑμῖν) *Sed haec fuit mens mea, quum ista scriberem.* Νυνὶ hic vim habet adversative, ut apud Ciceronem saepe ponitur: *nunc vero.* Hoc volui, ne consuetudine utamini eius, qui Christianus dici volens, sit scortator etc. Ἀδελφὸς, h. l. *Christianus.* Pro ἢ legendum videtur ᾖ. Εἰδωλολάτρης, h. l. non est idolorum cultor; talem enim Christiani vix in coetu suo tolerassent: sed is, qui epulis sacris in templis Deorum invitatus interest. Vid. c. X. τῷ τοιούτῳ μὴ συνεσθίειν.) Cum talibus, i. e. adeo vitiosis, et Christianorum nomen usurpantibus, ne epulas quidem habere communes, quod minimum est inter amicitiae signa. De s. coena non loquitur Apostolus; sed de convivio, quo mores hominum per convivas corrumpi potuissent, quod de s. coena omnino dici non potest. Aliis tamen hoc ad agapas Christianorum pertinere videtur, ubi suo iure Christiani uti poterant.

12. Τί γάρ — κρίνειν;) *Quid enim ad me pertinet, etiam eos, qui sunt extra ecclesiam, iudicare,* i. e. contra eos sententiam dicere? τί γάρ μοι, sc. μέλει, vel προσήκει. Τὰς ἔξω vocat τοὺς ἐξωτερικοὺς, i. e. extra ecclesiam viventes. οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε.) Sic omnino distinguendum videtur. *Minime; vos damnate* (et reiicite) *eos* sc. malos, *qui de nostra societate sunt.* Οὐχὶ, pro μηδαμῶς, ut Rom. III, 27. Κρίνετε, in Imperativo. Alii: *Nonne vos eos, qui Christiani sunt, debetis iudicare?* Schulzius: Nonne vos etiam in communi vita sic agitis, ut in eos tantum animadvertatis, qui ad forum vestrum pertinent?

13. Ὁ Θεὸς κρινεῖ) *Puniet eos,* suo scilicet tempore, recte Bengelius: Cognitio de pernicie aut salute gentium

est reservatum divinum. ἐξαρεῖτε — αὐτῶν) Ἐξαρεῖτε, fut. pro imperat. ut Deuter. XXIV, 7. καὶ ἐξαρεῖς τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, ad quem locum respicere videtur Apostolus. Alii legunt ἐξάρατε. *Eiicite improbum illum hominem e v e s t r a societate*; non per capitale supplicium, (licet haec formula in Libris Mosis alicubi id significet,) sed per excommunicationem.

CAP. VI.

1. Τολμᾷ — ἁγίων) *Audetne aliquis ex vobis, si habeat litem cum alio, litigare coram Idololatris, et non potius coram Christianis?* Alium abusum taxat Apostolus, quod nempe Corinthiorum nonnulli litigarent coram iudicibus ethnicis. Πρᾶγμα h. l. est *lis*. Κρίνεσθαι, *litigare*, ריב, ut Matth. V, 39. Ἄδικοι hic dicuntur Idololatrae, qui Deo non exhibent, quod debent, qui mox v. 6. dicentur ἄπιστοι, et hic opponuntur τοῖς ἁγίοις, *Christianis*. Eleganti paronomasia utitur Paulus; nam δικασταὶ alias vocabantur, qui hic ἄδικοι. *Max. Tyrius* IX, 4. τίνων ἦν ἕνεκα ἀπελογίσατο Σωκράτης ἐπ' ἐκείνων τῶν Ἀθηναίων: ὡς ἐπὶ δικαστῶν; ἀλλ' ἄδικοι. ὡς ἐπὶ φρονίμων; ἀλλ' ἀνόητοι. ὡς ἐπὶ ἀγαθῶν; ἀλλὰ μοχθηροί. Quum dicit τολμᾷ τις, indignum facinus existimari vult, quod tum faciebant nonnulli Corinthii. Iudaeis permissum erat, a Romanis, habere litium suarum arbitros ex suis coetibus. Lib. I. Cod. tit. 9. leg. 8. de Iudaeis et Caelicolis. Hanc libertatem concessam fuisse Iudaeis iam tempore Apostolorum; valde est credibile. Eodem privilegio igitur et Christiani gaudebant, praecipue

illi

ſlli ex Iudaeis. Sed nonnulli Corinthii, ſpretis arbitris chriſtianis, iudices ethnicos adierunt, fortaſſis ex male intellecta libertate chriſtiana, ne Iudaeis ſe conformarent, quibus nefas eſſe videbatur litigare coram gentilibus. *Tanchuma* f. 92. 2: *Statutum est, ad quod omnes Israelitae obligantur, eum, qui litem cum alio habet, non debere eam tractare coram gentilibus.* S. D. Exod. XXI, 1.

2. Ἢ ὀυκ — κρινε͂σαι;) *Num ignoratis, quod Christiani profanos iudicare possint?* Ὁ κόσμος, *profani* Iudaei et pagani. Οἱ ἅγιοι, *Christiani.* Quo ſenſu autem Chriſtiani κρίνειν τὸν κόσμον dicantur, dubitant interpretes. Plurimi cum *Grotio* ſtatuunt, ſecundum haec verba Pauli Chriſtianos primum a Chriſto iudicatos fore aſſeſſores Chriſto, iudicanti alios, quod de Apoſtolis dicitur, Matth. XIX, 28. Luc. XXII, 30. Secundum alios ſenſus eſt hic: *Christiani condemnant, et damnare debent vitam improbam ceterorum hominum omnium,* ſc. ſuo exemplo, vel: *iustam sententiam de improba aliorum hominum vita ferre possunt.* *Schol.* ap. Matth.: ὅτι ὁι ἅγιοι τὸν κόσμον κρινε͂σι — κατήγοροι τῶν ἀπίςων γινόμενοι, ὅτι ὁμοιοπαθεῖς ὄντες ἀυτοῖς ἄνθρωποι καὶ ἐπίςευσαν, καὶ χρηςὴν πολιτείαν ἐπεδέξαντο. Sed recte monet Noesseltus (Opuſc. Faſcic. 2. p. 140. ſeq.) verbum κρίνειν de *facultate* iudicandi capiendum eſſe, ut ſenſus ſit: *Christiani profanos iudicare p o s s u n t.* Illuſtrandus eſt nempe hic locus ex illo c. II, 13. 16. ubi Paulus dixerat, Chriſtianos recte poſſe iudicare de profanis, i. e. horum agnoſcere errores in rebus ad religionem pertinentibus. Nunc igitur concludit: καὶ, ἐι ἐν ὑμῖν — ἐλαχίςων;) *Quodsi igitur a vobis iudicari possunt profani: nonne caus-*

sas

sas etiam minores iudicare possitis? Est argumentum a maiori ad minus. Quod si agnoscere potestis errores profanorum *in rebus ad religionem pertinentibus*: quidni igitur terrenas etiam caussas iudicetis, quae et levioris sunt momenti et facilius ad aequitatis leges definiendae; siquidem sequi quisque Christianus admonitionem magistri sui velit, ut, quod sibi quisque velit dari, id det quoque alteri, omninoque mala ferre malit, quam fratribus inferre? Ἀνάξιοί sunt *inidonei.* Κριτήρια autem sunt *caussae,* de quibus contenditur, ut vel docent βιωτικὰ κριτήρια, v. 4. quae, nisi de caussis s. rebus, quae in quaestionem veniunt, intelligi non possunt. Ἐλάχιστα, res et caussae parvae, de pecuniis, bonis, haereditate etc.

3. Οὐκ οἴδατε — βιωτικά;) *Num ignoratis, quod vel angelos iudicare possimus? quanto magis res huius vitae? Angelos,* i. e. homines, qui pro prudentissimis ab aliis haberi solent, si angelos etiam malos aequarent astutia et fallendi calliditate. Paulus nempe, ut magnitudinem periculi Christianis imminentis exprimat, saepe utitur imagine angelorum, qui sint Christianis inimici, iis tamen, adiuvante Deo, longe inferiores futuri, ut Rom. VIII. 38. 39. Gal. I, 8. 2 Cor. XI, 14. Col. II, 18. Κρίνειν autem h. l. ut supra c. II, 15. 16. habet vim agnoscendi erroris aut fraudis eorum, qui doctrinam christianam contemnerent, atque pro ea falsam aliam substituere ac commendare vellent. Ergo (verbis Noesselti utor,) sensus verborum in nostro loco hic esse videtur: Non ignoratis, si vel angeli vellent nobis veritatem doctrinae christianae mentiendo eripere, alienamque pro vera commendare, nos ita contra fraudem munitos esse per institu-

tio-

tionem divinam, ut fraudem facile agnoscere, quidque veri vel falsi sit, iudicare possimus: quanto magis igitur possimus res vitae communis iudicare, idque quod rectum pravumque sit, discernere? Non valde differt *Schulzii* interpretatio, qui his verbis *universalitatem* exprimi arbitratur, ut Rom. VIII; 38. *Omnes homines, angelos adeo diiudicare possumus.* Etenim per Christum edocti, quid bonum sit, quid malum, quid iustum, quid iniustum, tam certe scimus, ut omnium hominum, et paene dixerim, angelorum etiam actiones diiudicare possimus. Eadem igitur videtur esse sententia, quae supra II, 15. μήτι γε βιωτικά;) *Quanto magis* (diiudicare licet nobis) *lites de rebus huius vitae?* Μήτι γε *nedum, multo minus, multo magis*, prouti nexus orationis requirit. H. l. denotat: *multo magis.* Βιωτικὰ sc. πράγματα, sunt negotia ad res huius vitae pertinentia. Infra dignitatem Christianorum esse dicit, litigare coram Infidelibus, quum et sapientia et probitate praestare debeant omnibus reliquis hominibus, adeoque etiam malis angelis. Sumta haec sunt ex disciplina Hebraeorum, qui docent, non esse litigandum coram gentibus. Quare dicunt: *Qui adducit Israelem ad tribunal gentium, profanat Nomen, et honorat nomen idoli.* Drus. ad h. l.

4. Βιωτικὰ — καθίζετε;) *Quodsi igitur lites de rebus huius vitae habetis, an contemtos apud ecclesiam arbitros et iudices constituitis?* De significatione vocis κριτήρια, vide modo ad v. 2. dicta. *Contemti apud ecclesiam* videntur esse gentiles. Καθίζετε, in Indicativo, cum interrogandi signo. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, iudicio ecclesiae. Καθίζειν sc. δικαστὰς *constituere iudices*

ces sive arbitros. Reprehendit itaque Apoſtolus Corinthios, quod non ex Chriſtianis, ſed ex ethnicis ſibi eligerent litium ſuarum arbitros, ſive quod adverſarios ad ethnicos traherent iudices. Hanc interpretationem ſequentia verba poſtulare videntur. Alii ſine ſigno interrogandi verba noſtra legunt, et cum *Wetstenio* interpretantur: *Potius quam ut iudices ex gentibus adeatis, eligite litium vestrarum arbitros ex coetu vestro, vel illos, quos ad iudicandum ineptissimos existimatis.* *Sanhedrin* f. 3. 1. *Iudicia pecuniaria per tres iudices idiotas, iudicia rapinarum et laesionis per probatos.* IV. 2. *omnes idonei sunt, ut iudicent lites pecuniarias.* Storrius: (notit. hiſtor. p. 6. not. 8.) *Si iudices* (κριτήρια) *de rebus ad hanc vitam pertinentibus habere debetis*: (quamvis mallem, iis inter vos omnino non opus eſſe,) *vel tenuissimi ecclesiae homines* (ſi omnia recte ſe habeant,) *tantulo muneri abunde sufficere putandi sunt.* Ex hac interpretatione h. l. κριτήρια *tropice* vocantur cognitores cauſſae, qui veluti iudices ſedebant, quemadmodum a LXX. Dan. VII, 10. Καθίζετε autem ſine interrogandi ſigno imperativus eſſet. Sed durior videtur haec expoſitio.

5. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω) Ut vos pudeat huius rei, hoc dico, ut ſupra IV. 14. ὃς δυνήσεται — αὐτȣ͂) Apparet ex Syro, ſcriptum hic olim fuiſſe: ἀνὰ μέσον τȣ͂ ἀδελφȣ͂, καὶ τȣ͂ ἀδελφȣ͂ αὐτȣ͂. Nam ἀνὰ μέσον de uno non dicitur. *Qui possit sententiam ferre inter litigantes fratres.* Fortaſſis etiam, (ut Storrius ſuſpicatur) Singularis τȣ͂ ἀδελφȣ͂ *collective* dicitur, ut Ioſ. XVII, 9. Ceterum hoc malum, ut Corinthii coram iudicibus ethnicis litigare inciperent, inde fluxiſſe videtur, quod inter *diversarum*

par-

partium Chriſtianos facile et crebro lites fierent. In his autem litibus vix erant in eccleſia, qui talem apud litigantes fidem haberent, ut dirimere poſſent controverſias inter fratres, quia neutra pars litigans alteri ſatis fidebat, ſed eos, quos forte una pars arbitros dari vellet, altera continuo tanquam adverſariae factioni addictos et in alienae ſectae hominum iniquiores futuros, perhorreſcebat.

7. Ἤδη μὲν — μεθ' ἑαυτῶν) *Iam hoc omnino vobis vertendum est vitio, quod lites habetis inter vos.* Ἥττημα, vitium. Κρίμα, lis, contentio. Qui ob damna parva, quae ceterum ſtatum ſuum non evertebant litigat, facit contra Chriſti praeceptum. Matth. V, 40. διατὶ — ἀποστερεῖσθε;) Ἀδικεῖσθαι h. l. eſt *aequo animo iniurias perpati.* Menander: ἐτος κράτιστος ἐσθ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία, ὅστις ἀδικεῖσθαι πλεῖς' ἐπίσαται βροτῶν. Et videtur hoc verbum ad dignitatem laeſam, ἀποστερεῖσθαι ad rerum damnum pertinere; nam ex his duabus cauſſis naſcuntur lites.

8. Ἀλλὰ — ἀδελφὲς) Non modo non fertis, ſed ipſi infertis iniuriam. Ὑμεῖς *quidam* e vobis. καὶ ταῦτα, *et quidem, adeo. Ioseph.* Ant. XV, 5. 3. ἄξιον μὲν ἦν — ἐδὲ τὲς Ἄραβας — ἀδικεῖν ἡμᾶς ἀποστερᾶντας. καὶ ταῦτα ἐ πολεμίες ὄντας, ἀλλὰ φίλες. Hoc eis dicit, quorum peior erat cauſſa.

9. 10. Ἄδικοι, *flagitiosi,* ſicuti δίκαιοι ſaepe ſunt virtute praediti. Hanc latiorem ſignificationem poſtulare videntur ſequentia verba, ubi varii generis vitia recenſentur. βασιλείαν τῦ Θεῦ ὖ κληρονομήσεσι) *Regni Dei,* i. e. beneficiorum per Meſſiam nobis partorum, et futurae felicitatis in regno coeleſti, *non erunt participes.* Nec no-

mine

mine Christiano digni sunt, nec aeterna felicitate fruentur, quamdiu nempe tales sunt. Κληρονομεῖν, hebr. נחל non tantum est *haereditare*, sed et in genere *possidere*, *tenere*. μαλακοὶ) *Molles* sunt alias Graecis generatim homines effoeminati, delicatuli, voluptatibus dediti; sed h. l. ubi tot hominum turpium inservientium libidinibus distinguuntur species, μαλακοὶ sunt pueri *pathici*, *cinaedi*, *muliebria pati adsueti*. Dionys. Halic. Ant. L. VII. de Aristodemo dicit, eum a civibus suis μαλακὸν, *mollem* vocatum esse: εἴθ' ὅτι θηλυδρίας ἐγένετο παῖς ὤν, καὶ τὰ γυναιξὶν ἁρμόττοντα ἔπασχεν, *sive quod in pueritia effoeminatus fuisset, et muliebria passus esset*, sive quod miti esset ingenio. Ἀρσενοκοῖται est ἀντίστροφον eius, quod praecessit. Πλεονέκται, fraudatores, inhonesti lucri studiosi. *Xenoph.* Memorab. καὶ γὰρ ἐν ὥσπερ οἱ πλεονέκται τῶν ἄλλων ἀφαιρέμενοι χρήματα ἑαυτοὺς δοκοῦσι πλουτίζειν etc. Nec obstat hoc nostro loco contextus, ut recentior quidam interpres putat; nam praecedit κλέπται.

11. Καί ταῦτά τινες ἦτε) Tales ex parte fuistis. Vox ταῦτα neutraliter ponitur pro οὗτοι, sive τοιοῦτοι. Sic apud Aristophanem in Nubibus Act. 1. sc. 5. Strepsiades quum plurima commemorasset convicia, quae in ipsum congeri possent, addit: ταῦτ' εἴ με λέγουσιν ἀπαντῶντες, *talem si me esse dicant occursantes*, faciant, ut libet. ἀλλ' ἀπελούσασθε — ἐδικαιώθητε) *Sed purgati estis* (a peccatis, veniam peccatorum nacti per Christum,) *sed sancti et probi facti estis per Dominum Iesum, et per Spiritum Dei nostri*, i. e. per religionem divinam, per eam doctrinam, quae Deum habet auctorem. Vid. supra cap. I, 30.

Aliter

Aliter explicat locum nostrum *Griesbachius* in Progr. 1783. scripto. Constituit nempe hunc sensum: *Sed baptismo suscepto purificati, et sanctorum iustorumque coetui aggregati estis.* Ex eius sententia verba ἀπελούσασθε, ἡγιάσθητε, ἐδικαιώθητε synonyma sunt, nec peccatorum veniam, neque animi et morum emendationem h. l. indicantia, sed mutatam Christianorum conditionem describentia, quod scilicet segregati a profanis gentilibus et incredulis Iudaeis, ac participes facti sint beneficiorum et privilegiorum omnium, a Deo cunctis ecclesiae Christi membris concessorum, et per baptismum in singulos collatorum, quorum consideratio incitare Christianum quemque et potest et debet ad ingenuum sanctitatis studium.

12. Transit Apostolus ad aliud vitiorum genus, ex abusu libertatis christianae apud Corinthios ortum. πάντα μοι ἔξεστιν, sc. ex eo genere, quae dicuntur Adiaphora; quae corpori voluptatem creant, vel populariter: *multa.* Respicere videtur Apostolus ad verba usitata illis Corinthiis, qui opiparas divitum mensas sectabantur, et epulis gentilium sacris in templis Deorum interesse solebant. Dicebant illi: *Omnia mihi licent,* i. e. Deus ista omnia nostri caussa condidit; quare nihil est mali, si eis utamur. *Mimesis.* ἀλλ' ὐ πάντα συμφέρει) Respondet Paulus, adhibendum modum: non enim omnem usum talium conducere aut valetudini, aut recto usu rationis, aut aliis hominibus. Sic Paulus ipse eligere potuisset iucundiorem vitae modum, contrarium isti, quem c. IV, 11. seqq. descripserat; sed tunc aliis non potuisset prodesse. πάντα μοι ἔξεστιν) Repetit hanc sententiam, ut pressius respondeat. Frequens talis obiectionum repetitio apud Sene-

tam. *ἀλλ' ὐκ — τινος)* *Sed ego non redigar ab ulla re in servitutem.* In servitutem autem redigitur licitarum etiam in se rerum, qui se carere ipsis non posse putat. Quod liberum est, non decet in perpetuam consuetudinem verti. Elegans est paronomasia in *ἔξεστι μοι* et *ἐξουσιασθήσομαι.* Ceterum notum est, Paulum saepius usurpare vocem *πάντα*, ubi de licito *ciborum* usu loquitur, e. c. Rom. XIV, 2. 20. 1 Tim. IV, 4. Unde non male suspicatur *Storrius*, licentiores Corinthios verba: *πάντα μοι ἔξεστι*, quae olim ex Apostolo, de *cibis* locuto, forte audierant, et de cibis *per se* spectatis intelligere debebant, transtulisse ad esum *cum idololatria* coniunctum, imo ad consequentem epulis idololatricis *πορνείαν*, v. 13. Apostolus igitur, de pronunciationis suae abusu per litteras Corinthiorum certior factus, docet: per se omnino, quae dixerit, licita esse; sed illicita fieri, quam primum usus libertatis nostrae aliis noceat, vel etiam *in se* licita in potestate nostra esse desinant, nosque potius ipsos ita in potestate sua habeant, ut iam non libertate nostra utamur, sed rapi nos patiamur ad ea, quae non conducant vel aliis vel nostrae ipsorum saluti.

13. *Τὰ βρώματα — βρώμασιν)* Sc. *ἀνήκει*, *destinantur.* Vel Dativi respondent hebraicae particulae ל, quae saepe *propter* significat. Cibi sunt ventris implendi caussa, et venter ad cibos accipiendos et digerendos. *Ventrem* hic intellige ventriculum et intestina. In se itaque indifferens est, sive edas sive non edas hoc vel illud ciborum genus. *ὁ δὲ Θεὸς — καταργήσει)* Efficiet, ut cessent. Matth. XXII, 30. Usus ciborum ad hanc vitam sustentandam tantum est necessarius. Post hanc mortalem vitam

tam nec cibis nec ventriculo amplius opus erit: Quare his rebus non multum est tribuendum; et graviter peccant, qui tantillae rei caussa, quae in hanc humilem duntaxat mortalemque conditionem cadit, infirmioribus nocent. τὸ δὲ σῶμα — τῷ σώματι) *Corpus autem non scortationi, sed Domino* consecratum esset debet, *sicuti Dominus* se consecravit *corpori*. Τὸ σῶμα, corpus hominis cum suis membris. Toti consecrati esse debemus Christo. Ergo non tantum animi nostri facultatibus, sed etiam corporis membris uti debemus ad voluntatem Domini. Sed plane contra voluntatem Domini agebant, qui dehonestabant corpus in delubro. Quod autem Christus *corpori* se consecrasse dicitur, id ita intelligendum esse videtur: Christum totius hominis salutem procurasse, hancque ob caussam dignum esse, cui animo et corpore serviamus. Fortassis etiam per τὸ σῶμα, cui Christus se consecrasse dicitur, intelligitur *coetus christianus*, qui haud raro τὸ σῶμα τοῦ χριστοῦ vocatur, e. c. Eph. I, 23. V, 23. et aliis locis. Si hoc sumimus: post σώματι supplendum erit αὐτοῦ.

14. Ὁ δὲ θεὸς — αὐτοῦ) *Deus autem suscitabit nos per potentiam suam, sicuti Dominum suscitavit.* καὶ τὸν κύριον — δυνάμεως αὐτοῦ, pro: ἐξεγερεῖ ἡμᾶς διὰ τ. δυν. αὐτοῦ, ὡς τὸν κύριον ἤγειρε, et hoc porro per metonymiam consequentis, pro: Quemadmodum Deus Christum e mortuis resuscitatum praemio affecit, ita enim nos e mortuis resuscitatos remunerabitur. Sed v. 13. dictum erat, Deum effecturum esse, ut alimentorum usus et venter cessent. Excitabit igitur Deus mortuos longe diversissimo ab hoc, quo nunc utimur, corpore instructos.

15. Οὐκ οἴδατε — χριστοῦ ἐστιν;) *An ignoratis, vos esse membra Christi?* Τὰ σώματα ὑμῶν, vos toti,

 quoad

quoad animum et corpus. Eftis *membra Christi*, pars focietatis chriftianae, ad eum fingulari modo pertinentis, eique confecratae. Ergo τὰ μέλη χριςῦ funt membra τῦ σώματος χριςῦ, focietatis Chriftianae v. 13. ἄρας — μέλη;) *Num igitur auferam membra Christi*, (eripiam quafi iufto Domino,) *ut inserviant scorto?* Nefas profecto effet, hoc facere.

16. Ἢ οὐκ — μίαν) (Φησὶν nempe ἡ γραφὴ, ut alibi faepe. Quod de uxore dictum erat Gen. II, 24. aptat meretrici, quae eft velut uxor ufuraria, et iis fungitur, quibus uxorem fungi ius fuit. Εἰς σάρκα μίαν Hebraismus eft pro σὰρξ μία, i. e. σῶμα ἓν, ut modo dixerat. Conftituunt quafi perfonam unam, et eft inter eos intima voluntatis coniunctio. Scortator detrahit Chrifto, Domino et capiti fuo amorem et obfequium ei debitum, et fe mancipat fcorto.

17. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ) *Qui adhaeret*, i. e. deditus eft Domino, eiusque voluntati obfequi ftudet. Κύριος, Chriftus. ἓν πνεῦμά ἐςι) Ita animatus eft, vel effe debet, quomodo Chriftus fuit animatus, adeoque etiam omnem animi et corporis impuritate, averfari debet. Metonymia, in qua cauffa nominatur pro effectu. Sic amici dicuntur ψυχὴ μία.

18. Πᾶν ἁμάρτημα — ἐςιν) *Pleraque peccata, quae ab homine perpetrantur, extra corpus sunt*, i. e. magis aliis, quam ei, qui peccat, nocent. Τὰ πάντα faepe funt *pleraque* ut hebr. כֹּל. H. l. ita fumendum effe πᾶν, ex eo patet, quod etiam vinolentia, intemperantia et alia vitia nocent iis ipfis, qui iis funt dediti. ὁ δὲ — ἁμαρτάνει) Sed

Sed scortator in suum corpus iniurius est, fibi ipfi nocet. Etiam gentiles peccata illicitae Veneris hanc ob cauffam turpiora ceteris effe credebant, quod haec in ipfum hominis corpus fiant. Aefchines in *Timarchum* de Timarcho dicit: ἐγὼ γὰρ, ὅσα μὲν παῖς ὢν εἰς τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ ἡμάρτηκεν, ἀφίημι. Verum quidem eft, Aefchinem de *cinaedis* loqui: at de cinaedis etiam loquitur Apoftolus: per πορνείαν enim omnes illicitae Veneris fpecies intelligit, eamque opponit peccatis plerisque, quae ἐκτὸς τοῦ σώματος funt. Cf. fupra c. V, 11. VI, 9.

19. Ἢ οὐκ—ἐστιν) Vid. fupra c. III, 16. SCHULZIUS τὸ πνεῦμα, h. l. interpretatur *animum hominis. Annon scitis, corpus vestrum esse templum* vel domicilium *animi sancti*, mentis probae? Hunc fequitur *Krausius*, cui fenfus horum verborum effe videtur: *annon scitis, corpus vestrum esse sedem animi, omnibus illis bonis instructi, quae Deus per Christum hominibus tribuit, scientia religionis perfecta, virtutis amore et studio, viribus ad studium illud persequendum* etc. Hoc vero πνεῦμα ἅγιον, *normam* vobis vivendi exhibere debet. — οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, referendum eft ad πνεῦμα, *qui vobis a Deo concessus est, quem debetis Deo.* καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν) proinde non eftis veftrae poteftatis, vel iuris veftri. Rom. XIV, 7. 8. Omnia veftra Deo debetis.

20. Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς) *Redemti enim estis* (magno) *pretio*. Alia cauffa affertur, cur Chriftiani non fint fui iuris, fed addicti Deo; quia nempe Deus permultum impendit, ut eos faceret fuos. Ἠγοράσθητε, *redemti, liberati estis*, nempe a fuperftitione, ignorantia,

 vi-

vitiofitate et omni peccatorum miferia. Τιμῆς. Vulgata: *pretio magno*; recte quidem quoad fenfum. Terent. Eunuch. I, 2. 53 *pretium* fperans illico producit: *Donatus*: deeft *magnum*. Hoc magnum pretium, quo Deus nos redemit, eft filius eius dilectiffimus, Iefus Chriftus, Rom. VIII, 32. Eum nempe mifit in mundum eo confilio, ut humani generis falutem procuraret. Quoniam igitur (inquit Paulus) omnia veftra, et hoc etiam infigne beneficium Deo debetis, quod eftis Chriftiani: aequum fane eft, ut gratos vos geratis. δοξάσατε δὴ τὸν θεὸν) *Honorate Deum*, quod praecipue fit obfequendo. ἐν τῷ σώματι ὑμῶν) Non folo animo. Nam et corpus eius eft, ei fervire debet. καὶ ἐν τῷ θεῷ) Haec verba abfunt a codicibus optimis, Verfionibus nonnullis, et Patrum fcriptis bene multis, Latinis omnibus fere.

CAP. VII.

1. Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι) Elliptice. *De quibus ad me scripsistis, sic habetote.* Scripferant igitur Corinthii, (fortaffis Paulinae et Apolloniae partis) ad Paulum epiftolam, in qua eum de variis rebus confuluerant. Refpondet nunc Paulus ad varias fibi propofitas quaeftiones. Prima quaeftio erat de matrimonio. Orta erat Corinthi controverfia de matrimonio eiusque neceffitate, ut ex ipfo Pauli refponfo patet. Quaenam autem fuerint Corinthiorum de hac re diverfae fententiae, id quidem non liquet. Fuerunt fortaffis inter Iudaeo-Chriftianos, qui matrimonium eiusque neceffitatem nimis extollerent. Nam hodieque Iudaei in ea funt opinione; illum, qui XX. annos natus matrimonium nondum contraxit, licet nec defectus qui-

quidam, nec assiduum legis studium obfuisset, in praeceptum divinum peccare. Vid. *Ikenii* antiquitt. hebr. P. III. c. 1. §. 2. Sed et apud Philosophos frequens erat quaestio, an sapienti ducenda uxor? Qui considerabant, quam parum commoda saepe sint mulierum ingenia, educatio liberorum quam molesta, quot periculis obnoxia, abstinendum a nuptiis censebant; quorsum spectant dicta *Lycurgi, Thaletis, Socratis*, et aliorum. Contra, qui publicas spectabant utilitates, dicebant, reipublicae, sicut alia tributa, ita et liberorum sationem deberi, ut ostendit ad h. l. *Grotius*. Fortassis etiam Pseudapostoli plerorumque Iudaeorum more de coniugii praestantia iusto intolerantius gloriabantur, eiusque necessitatem, *Petri* et *fratris Domini* omniumque Apostolorum exemplo (c. IX, 5.) commendabant, et id cum sugillatione Pauli caelibis, (infra v. 7.) Unde cupiditas Paulinorum facile aliquos in alterum extremum praecipitare potuit. Quum itaque *Corinthi* de hac re orta esset controversia: pii quidam homines Apostolum consulendum censuerunt. Respondet igitur Paulus ad propositam sibi quaestionem: καλὸν — ἅπτεσθαι) *Bonum fuerit viro, mulierem non attingere.* Per ἄνθρωπον h. l. *vir* s. *mas* intelligitur, ut Matth. XIX, 3. 10. Ἅπτεσθαι per εὐφημισμὸν pro *usu* mulieris sive in coniugio, sive extra illud. Xenoph. dict. et fact. Socr. L. I. suasisse dicit Socratem, τῶν καλῶν ἰσχυρῶς ἀπέχεσθαι. ὐ γὰρ ῥάδιον εἶναι, τῶν τοιύτων ἁπτόμενον σωφρονεῖν. Latinos quoque sic uti verbo *tangere*, notissimum est, et patet exemplis a Wetstenio allatis. Quod de mare dicit, intelligi vult etiam de muliere, quam satius esse putat abstinere a matrimonio. Praefert autem vitam sine nuptiis, quod sic expeditius quis Deo et ec-

clesiae, et Christianorum singulis inservire possit. Cf. etiam v. 26.

2. Διὰ δὲ τὰς πορνείας) *Vitandas* scilicet. Pluraliter divit πορνείας, ut omnia impuritatis genera includeret, c. VI, 9. ἕκαστος — ἐχέτω) *Suam* quisque uxorem habeat: Et mulier suo viro contenta alterum non norit. Hebr. XIII, 4. Ἔχειν, ubi de coniugio agitur, et viro tribuitur et mulieri.

3. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδότω) Τὴν ὀφειλὴν legunt Codices quidam Alexandrinae recensionis, quae cum occidentalibus convenit; sic et Vulg. Copta, Aeth. Latini plerique inde a Tertulliano, Clem. Al. Orig. Methodius. Recensio autem Antiochena et ceteri habent τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν. Sive ὀφειλὴν legas, sive ὀφειλομένην εὔνοιαν, intelligi debet *officium mariti cum uxore concumbendi*, quod vulgo *debitum coniugale* nominant.

4. Ἡ γυνὴ — ἐξουσιάζει) Γυνὴ, *coniux*, post initum matrimonii foedus. Οὐκ ἐξουσιάζει, non habet ius plenum atque integrum. Nam non vitae tantum, sed et corporum inita est communio. In re autem sociali nemo sociorum ius plenum habet.

5. Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους) *Nolite fraudare vos invicem*, sc. isto iure. Nulla pars se contineat ab altera, altera invita. Recte Chrysostomus: Ex ista continentia magna mala nascuntur, adulteria, stupra, domorum eversiones etc. εἰ μή τι — καιρὸν) *Nisi id fiat utriusque partis consensu, ad tempus (breve.)* Εἰ μή τι, אם לא.

Ex

Ex consensu semper abstineri potest, quantum ius coniugum attinet; volenti enim non fit iniuria. Sed addit: πρὸς καιρὸν, *ad tempus breve.* Hoc ex more Iudaico. *Cetuboth* f. 62. 2. Si quis voto se obstrinxerit a concubitu uxoris: ei Schammaeani binas hebdomadas; Hilleilani vero unicam tantum concedunt. Excipiuntur viri docti, qui in studio legis versantur, qui non sunt in potestate uxoris per XXX. dies. ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ) Vulgaris lectio est: τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. Sed optimi codices, versiones nonnullae et multi Patres Graeci Latinique omittunt verba: τῇ νηστείᾳ καὶ. Apud Iudaeos et Gentiles receptum erat, ut aut luctus caussa, aut propter dies festos celebrandos a concubitu abstinerent. Exod. XIX, 15. 1 Sam. XXI, 5. *Ioma* VIII, 1. *Die expiationis interdictum est cibo et potu, — et ministerio lecti.* *Iuvenal.* VI, 534. *Ille petit veniam, quoties non abstinet uxor concubitu sacris observandisque diebus.* *Tibull.* II, 1. 11. *Vos quoque abesse procul iubeo, discedite ab aris; Quis tulit hesterna gaudia nocte Venus,* καὶ πάλιν — συνέρχησθε) Pro συνέρχησθε alii legunt ἦτε, eodem sensu. In eundem lectum convenite. Nam ἐπὶ τὸ αὐτὸ est in eundem locum, ut Act. II, 1. ἵνα μὴ — ἀκρασίαν ὑμῶν) *Ne Satanas*, (si una pars non possit diutius ferre abstinentiam a matrimonii usu) *vos ad turpe facinus perpetrandum incitet.* *Catullus: Nupta tu quoque, quae tuus vir petet cave, ne neges: ne petitum aliunde eat.* *Ialkut Simeoni* I. fol. 295. *Qui sine uxore habitat — concupiscentia prava ipsum vincit, egrediturque cum ipso in plateam, Satan stat, ipsumque e mundo perdere cupit.* S. D. Gen. IV, 7. Notum est, quicquid virtuti adversatur, omne malum morale

interdum referri ad Satanam, Dei hominumque adversarium. Cf. Eph. II, 2. 1 Theff. II, 18.

6. Τȣ̃το δὲ — ἐπιταγήν) *Hoc autem*, (quod nunc dicam v. 7. 8.) *dico ex mea sententia*, *non tanquam praeceptum*. Difcernit Paulus fuas opiniones a praeceptis Chrifti. Hoc quidem loco confilium dat, non praecipit, quid faciendum fit. Συγγνώμη hic non veniam delicti fignificat, fed aequam conceffionem.

7. Θέλω — ἐμαυτόν) Θέλω *vellem, optarim nempe*, ut Marc. X, 35. Γὰρ h. l. valet *nempe*. Alii legunt δὲ, eodem fenfu. Equidem vellem omnes homines effe, ficut ego fum; nempe habere donum continentiae. *Caelibes* effe omnes homines, non optare videtur Apoftolus; fed potius, omnes homines ita effe affectos, ut, urgente neceffitate, etiam fine coniugio vivere poffint. Nec ad virgines hoc pertinere videtur, fed tantum ad viduos et viduas. Nam de virginibus infra v. 25. feqq. praecipit Apoftolus. Cf. etiam ftatim fequentia com. 8. ἀλλ' ἕκαστος — οὕτως) *Sed quisque proprium suum donum habet ex Deo; unus quidem sic; alius vero aliter*. Unus donum continentiae habet, alius non habet. Ergo nemini imperari poteft continentia; etenim non omnibus datum continentiae donum a Deo. Videntur (ut fufpicatur Storrius) quidam antiiudaicae partis focii in difcrimen vocaffe caftimoniam fuam, Pauli caelibatum, cui pares ipfi non effent, aemulantes; quin in ipfo coniugio imitari affectantes, (v. 3—5.) vel focietatem initam omnino diffolventes. v. 10. feqq. 27.

8. Λέγω — χήραις) *Dico autem innuptis et viduis utriusque sexus*. Ἄγαμος ex vi vocis eft tam, qui nunquam

quam in coniugio fuit, quam cuius coniux est mortua. Graeci mulierem, amisso coniuge, χήραν vocant: ut vir, amisso coniuge, χῆρος dicatur, analogia permittit, usus popularis non recipit. Quare aliam vocem quaesivit Paulus, et ἄγαμον dixit, generis nomen pro specie usurpans. ὡς κἀγὼ) *Sicut ego*, i. e. sine iterato matrimonio. Videtur igitur Paulus fuisse viduus. Quod autem multi et veteres et recentiores statuerunt, Paulum in coniugio quidem, sed continentem vixisse, id quidem sine ratione dicitur.

9. Ἐι δὲ ὀυκ ἐγκρατεύονται) Ἐγκρατεύεσθαι idem est quod ἀνέχεσθαι, ab aliqua re sibi temperare, abstinere. *Si continere se non possunt.* γαμησάτωσαν) *Matrimonium contrahant*; id enim commune maribus et foeminis. *Nubere* autem latine de foeminis tantum dicitur. κρεῖσσον πυροῦσθαι) *Satius est matrimonium contrahere, quam uri*, i. e. aestuare libidine, ita, ut aut voluntas succumbat tentationi, aut certe Deum pacata conscientia non possis invocare. Virgil. Aen. IV. 68. *Uritur infelix Dido.* Ecl. II. 68. *Me tamen urit amor.*

10. Ὀυκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κύριος) Comparate dictum: Non ego ex me, sed ex Christi auctoritate. γυναῖκα — χωρισθῆναι) *Ne uxor a marito se separet.* Passivum χωρισθῆναι hic est pro reciproco. Matth. V, 32. XIX, 4—9. De divortiis coram magistratu confirmatis Paulo non est sermo; sed potius de eo, quod inter coniuges propter discordias fieri solebat, suo arbitrio. Foeminis Mosis lex non dabat ius, a marito discedendi, sed Romanae et Graecae leges, illorum populorum ingeniis aptatae, id permise-

miserunt. Pertinet autem hoc Pauli praeceptum ad coniuges, quorum uterque erat Christianus.

11. Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ) Nempe interea temporis, antequam haec mea epistola ad vos perlata fuerit. καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι) Μὴ ἀποπέμψαι dicerent Attici: *ne repudiet, ne exigat.* Hebraei dicerent לֹא יְגָרֵשׁ, μὴ ἐκβάλλῃ.

12. Τοῖς δὲ λοιποῖς) *Reliquorum* appellatione eos intelligit, qui impari matrimonio constricti degebant. Horum multi in ea erant opinione, se salva conscientia non posse continuare matrimonium; Christianum veluti pollui infidelis consortio; quod Apostolus negat. ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ κύριος) i. e. *meam* sententiam dico; praeceptum Domini non habeo. Nempe Christus de iis coniugiis, in quibus alter esset Christianus, alter non esset, nihil dixerat, vel Paulo revelaverat. εἰ τις — ἄπιστον) *Si quis Christianus habeat uxorem idololatrida*, i. e. si quis vestrum iam vinctus fuerit tali matrimonio, quum Christo nomen dedit. Ἀδελφὸς, *Christianus.* Γυνὴ ἄπιστος, uxor non christiana, vel iudaicae religioni, vel Deorum profano cultui addicta. καὶ αὐτὴ — μετ' αὐτοῦ) *Et ipsa voluerit apud eum manere*, continuare matrimonium cum eo, qui nunc est christianus.

14. Ἡγίασται — γυναικί) Praet. pro Praes. *Nam Deo dicatur* et consecratur, vel consecrari facile potest *maritus infidelis* (Iudaeus vel Ethnicus) *per uxorem*, fidelem nempe, i. e. desinit quodammodo esse profanus et impurus, ob coniunctionem cum christiana uxore, et habet faciliorem aditum ad ius civitatis Dei. *Sanctum* h. l. op-

opponitur profano et impuro. Quum igitur saepe ἀκάθαρτος sit profanus, non habens partem cum iuribus populi Dei, Act. X, 28. Ies. XXXV, 8. LII, 1. vi oppositionis ἁγιάζεσθαι dicitur, cui aperitur aditus ad iura populi Dei. Simili sensu dicitur in *Cethuboth*, IV, 3. Peregrina si proselyta facta fuerit, et cum ea filia eius, et haec adulteraverit, strangulabitur: *si concepta fuerit et nata in sanctitate,* est ut filia Israelitica per omnia. *Iebamoth* f. 35. 1. R. Abi dixit: Si concepta sit *sine sanctitate*, et nata *in sanctitate*; lapidibus obruetur. Expectandum est tribus mensibus, ut discernatur inter progeniem *sanctam* et *profanam.* ἐπεὶ — ἅγιά ἐστιν) *Alioqui*, si nempe uterque essetis idololatrae, vel iudaicae religionis tenaces, *liberi vestri profani essent*; non pertinerent ad societatem christianam; *nunc autem desinunt esse profani*; nam Deus ad educationem liberorum opitulatur parti meliori; cuius exemplum habemus in Timotheo, et haud dubium, quin extiterint alia eiusmodi, quum haec Paulus scriberet.

15. Εἰ δὲ — χωριζέσθω) *Sin autem infidelis coniux velit separare se* a fideli coniuge, *separet se.* χωρίζεσθαι, actu primo, ut antea ἁγιάζεσθαι. οὐ δεδούλωται — τοιούτοις) *Non constringitur Christianus aut Christiana* (legibus certis) *in huiusmodi rebus.* Libertate sua uti potest. Non obligatur, ut caelebs maneat, et reconciliationem expectet aut procuret. ἐν τῇ — Θεός) Ἐν εἰρήνῃ pro εἰς εἰρήνην, ut pacem colamus etiam cum paganis, quoad fieri potest, *Deus nos vocavit*; i. e. ad christianam fidem perduxit. Non est igitur, cur alteri parti te obtrudas, atque eam ad continuandum matrimonium com-

compellas; sic enim dissidiis et altercationibus ansam praeberes.

16. Τί γὰρ — σώσεις;) *Num enim satis certo scis, o uxor, annon maritum ad saniorem mentem*, s. ad Christum *perducere possis?* Ut σωθῆναι saepe ad corpus refertur, sic ad *animum sanandum* transtulerunt etiam *Pythagorici*, *Iamblich.* de vita Pythagorae c. 9. Homini multis exercitiis opus est ad σωτηρίαν. Praecipue vero dicuntur σώζειν alii alios, quos ad Christum perducunt, infra IX, 22. κερδαίνειν. Cf. 1 Petr. III, 1. *Bereschit R.* XVII, 12. *Factum pii, qui duxerat uxorem piam, et non procrearunt liberos. Dixerunt: Deo nihil prosumus. Steterunt et fecerunt divortium. Ivit ille, duxit impiam, quae illum impium fecit. Illa nupsit impio, quem pium fecit. Ecce omnia esse ex uxore.*

17. Εἰ μὴ — περιπατείτω) *Sed prout cuique sortem suam assignavit Deus, prout fuit externa conditio, in qua quemque Deus ad christianam religionem perduxit, in ea permaneat.* Εἰ μὴ, *sed*, ut apud Latinos. Cic. pro Roscio: *Quid erat, quod Capitoni primum nunciarit, nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium.* Tum vero inverso ordine bis hic ὡς positum, ut supra III, 5. Μερίζειν, חלק dicitur Deus, quum alicui sortem aliquam assignat, natalium, fortunae, coniugii. Καλεῖν, ad Christianismum perducere. Περιπατεῖν hic, ut הָלַךְ apud Hebraeos, est vitae genus sive institutum insistere. Mos est Pauli, obiter quaedam a re non aliena interiicere, ac deinde coeptum sermonem repetere. Itaque ex occasione eorum, quae de coniugio dispari dixerat,

rat, locum ingreditur communem de variis huius vitae conditionibus, quae saluti nihil obstent. Redit vero ad propositum comm. 25. καὶ οὕτως — διατάσσομαι) Nihilo vos plus quam ceteros onero. Paria doceo ubique tum praecepta, tum monita.

18. Περιτετμημένος — ἐπισπάσθω) *Si quis iam fuerat circumcisus, quum ad christianam religionem accederet, ne attrahat* praeputium. Μὴ ἐπισπάσθω sc. ἀκροβυστίαν. Tales Hebraei משׁוּכים vocant, quasi ἐπισπαστικούς, ab attractu pelliculae scilicet. Id fiebat arte medica. *Celsus* de medic. VII, 25. Faciebant hoc quidam, qui inter Graecos degebant, ne in gymnasiis, ludis et balneis publicis, si forte conspicerentur nudi, Graecis, ut fieri solebat, ludibrio essent. De filiis Tobiae 1 Macc. I, 17. dicitur: καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς ἀκροβυστίαν, de quibus et Iosephus Antiq. XII, 5. 1. καὶ τὴν τῶν αἰδοίων περιτομὴν ἐπεκάλυψαν, ὡς ἂν εἶεν καὶ τὰ περὶ τὴν ἀπόδυσιν Ἕλληνες. Nihil omnino caussae esse Paulus dicit, quod quem quasi pudeat, circumcisum fuisse, non enim esse meliorem conditionem eius, qui circumcisus non sit. Videntur in eorum numero, qui Paulum amarent, et de variis rebus consuluissent, Exiudaei nonnulli fuisse, qui per Pseudapostolorum, circumcisione sua gloriantium, et Corinthiorum, huius forte laudis aemulorum despicientiam et odium de ipso circumcisionis vestigio delendo cogitassent; quum contra Exgentiles nonnulli, Pseudapostolorum auctoritate commoti, circumcidi vellent. Utrorumque errorem iam corrigit Apostolus.

19. Οὐδέν ἐστι) i. e. nullius est momenti, in salutis negotio, de quo hic agimus. ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ) Sup-

Supple: momentum habet maximum. Gal. V, 6. πίςις δὲ ἀγάπης ἐνεργεμένη, Gal. VI, 15. καινὴ κτίσις. Comprehendit itaque obſervatio praeceptorum Dei fidem in Chriſtum cum omnibus fructibus fidei.

20. Ἕκαςος — μενέτω) *Unusquisque in ea conditione vitae externae maneat, in qua fuerat, quum ad christianam religionem accederet.* Eſt Paronomaſia; nam aliud ſignificat κλῆσις, aliud ἐκλήθη. Κλῆσις (appellatio) eſt conditio hominis, ex qua appellatur Iudaeus, Graecus, liber, ſervus, per metonymiam Hebraeis frequentem, quibus נִקְרָא, καλεῖσθαι ſtatum alicuius aut conditionem ſignificat. Verbum autem ἐκλήθη pertinet ad deſignationem temporis, quo quis ad fidem pervenit.

21. Δῦλος ἐκλήθης) *Si tu in servili conditione factus es Christianus.* μή σοι μελέτω) *Noli hoc curare,* nec metuere, ne deterioris ſis conditionis, quod attinet ad profeſſionem religionis chriſtianae. ἀλλ' εἰ — χρῆσαι) Si potes, volente Domino, obtinere libertatem: ſume hoc. Non enim prohibet religio, quo minus vitae huius utamur commodis, ſi nobis offerantur.

22. Ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δῦλος) *Qui enim, quum* adhuc *servus esset, perductus est ad Christianismum, per Christum.* ἀπελεύθερος κυρίυ ἐςὶν) *Libertus est Christi;* libertate fruitur a cupiditatum ac vitiorum triſti imperio, quae libertas multo eſt melior ac auguſtior illa civili. Ἀπελεύθερος, i. e. ἐκ δῦλυ ἐλεύθερος ut *Hesychius* explicat.

23. Τιμῆς ἠγοράσθητε) VI, 20. Sc. e ſervitute illa, quam ſecum fert ignorantia, ſuperſtitio, et conſuetudo illa ho-

hominum flagitiosorum. μὴ γίνεσθε δȣ̃λοι ἀνθρώπων) Nolite in vos ultro arcessere servitutem non necessariam, quam vobis imponere volunt pro suo lubitu doctores nonnulli, qui omnibus ad religionem christianam accessuris circumcisionem praecipiunt.

25. Περὶ — ἔχω) De virginibus, sc. quod rogabatis Redit ad propositum. Nam quum de coniugibus et viduis egisset, respondet etiam de virginibus. Quod ad has attinet, nullum se habere Domini praeceptum, omnibus conveniens, fatetur. Παρθένων ad utrumque sexum refer. v. 26. 27. 32—34. *Suid.* sub voce παρθένος. Παρὰ δὲ Γοργίᾳ παρθένος ἐπὶ παντὸς ἀμετόχȣ τέτακται Idem sub voce Ἀβέλ. ȣ̃τος παρθένος καὶ δίκαιος ὑπῆρχε. Etiam apud Latinos *virgo* saepe tantum aetatis nomen est. *Horat.* Od. III, 17. 36. γνώμην δὲ δίδωμι) *Consilium do;* quod si secuti eritis, laudabo vos; sin minus, non damnabo. ὡς — εἶναι) *Ut cui Dominus ex gratia dederit, fidum esse.* Ἠλεημένος ab ἐλεεῖσθαι, quod est *beneficium consequi;* quod Verbum Passivum habemus Matth V, 7. Rom. XI, 30. 31. Dicit igitur, se fidelem esse servum, se hoc ipsum consecutum beneficio Domini. *Schultius: utpote quem Deus dignum habuit, cui crederet munus docendi religionem.* Gal. II, 7. 2 Tim. I, 11.

26. Διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην) *Propter instantem calamitatem.* Luc. XXI, 23. Instabat per Romanum imperium magna Judaicarum rerum conversio. Cum Iudaeis vero solebant Christiani partim matrimonia inire, partim facile confundi ab aliis. Instabat etiam persecutio per *Neronem.* Satius igitur erat, unum caput, quam multa obii-

cere tantis malis. Alii per τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην intelligunt aerumnas et calamitates in matrimonio viventibus perferendas. Prior ſententia egregie confirmatur ex v. 29. ſqq. Quicquid ſit, *maioris perfectionis caussa* abſtinendum eſſe a matrimonio, Paulus non dicit. τὸ οὕτως εἶναι) i. e. ſicut virgines, ſine coniugio ſcilicet. Ἀνθρώπῳ, utrumque ſexum complectitur.

28. Οὐχ ἥμαρτες) Videntur omnino fuiſſe Corinthi ex illorum numero, de quibus loquitur 1 Tim. IV, 3. κωλύοντες γαμεῖν, i. e. qui peccati in loco reputarent, atque a tali peccato abſtinendum eſſe dictitarent. θλῖψιν — τοιοῦτοι) *Calamitalibus autem quod externam conditionem obnoxii erunt tales.* Σάρξ hic, ut ſaepe, eſt *externa hominis conditio*, corpore inprimis conſpicua, res externae, et hoc quidem loco paupertas, exilia, carceres, fugae etc. Has autem calamitates magis ſentiunt qui in matrimonio vivunt, quam caelibes. ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι) i. e. Veſtrum miſeratione ducor. Act. XX, 29. tutos et incolumes ab his calamitatibus vos praeſtare vellem.

29. Τοῦτο δέ φημι) *Hoc autem volo.* Explicat Ap. quod dixerat com. 26. et utilitatem conſilii ſui commendat ex rebus futuris ſibi a Deo revelatis, praecipue a perſecutione ſuperventura per Neronem. ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστι) Τὸ λοιπόν, ſ. τὸ λοιπόν ἐστι multi ſequentibus iungunt, ita interpungentes: ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ſc. ἐστι. Τὸ λοιπὸν ἐστι, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες κ. τ. λ. Sed plerique ad praecedentia referunt. Συνεσταλμένον *contractum, angustum, triste.* Nam verbum συστέλλειν, quod proprie eſt *contrahere, coarctare,* metaphorice ſignificat, *in angustias redigere,* et ſi de *tempore* adhibitur, *molestum*

lestum reddere. Plerumque tamen hoc ſenſu de hominibus uſurpatur. Sic 1 Macc. III, 6. συνεςάλησαν ἀπὸ τȣ̃ φόβȣ αὐτȣ̃. *Syrus* tempora *angusta, tristia* intellexiſſe videtur. Aliis καιρὸς συνεςαλμένος eſt *tempus contractum*, i. e. breve. Senſus: *Tempus breve posthac est*, nempe tempus quietis. Prior explicatio ſimplicior eſt; ſenſus non valde diverſus. Triſtia tempora mox eſſe ſecuta, negari non poteſt; paulo poſt enim inſtabat illud *Romanorum* bellum contra *Iudaeos*: quae publicae aliquot annorum calamitates etiam ad Chriſtianos non parum pertinebant; erat enim per pleraſque urbes Romanas magna Iudaeorum multitudo. ἵνα καὶ — ὦσι) Ἵνα ſecundum quosdam per ὅτε, ut Io. XVI, 2. 3. Io. 4. ut ſenſus ſit: Triſte inſtat tempus, quum ii, qui uxores habent, pares erunt non habentibus, nempe quia quotidie in periculis erunt, ne alter alteri eripiatur per ſaevitiam iudicum aut inimicorum. Alii iungunt ἵνα verbo praecedenti φημὶ, ut ſit ſenſus: *Dico, volo* (quia triſte tempus poſthac eſt,) *ut ii, qui habent uxores* etc. Prior explicatio praeferenda eſſe videtur.

30. Καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες) *Fletus* appellatione more Hebraeorum *res adversae* intelliguntur, quemadmodum *gaudium* denotat res ſecundas, per meton. effect. pro cauſſa. *Qui rebus adversis affliguntur, mox pares erunt iis, qui nunc prospera utuntur fortuna, et vice versa.* Paulo poſt ita convertetur praeſens rerum ſtatus, ut nemo ſit, qui ſibi de rebus ſuis gratulari, aut de iis valde dolere debeat. καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες) Qui e. g. fundum emerunt, pares erunt nihil poſſidentibus.

31. Ὁι χρώμενοι — ὡς μὴ καταχρώμενοι) *Qui huius mundi bonis utuntur, quasi non utantur;* qui opes habent, quasi non habeant. Καταχρώμενοι non est reddendum: *male utentes*, aliter non responderet antecedentibus, οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες etc. sed vertendum: *utentes, habentes*, Composito pro Simplici posito. Neque insolens Graecis, καταχρᾶσθαι pro χρᾶσθαι ponere, e. g. apud Ioseph. Ant. III, 14. 2. IX, 8. 2. Latinos quoque *abuti* pro *uti* usurpare, vel tirones sciunt. παράγει — τούτου) *Praesens rerum status mox mutabitur.* Παράγει, pro παρέρχεται, ut *Hesychius* interpretatur. Σχῆμα τοῦ κόσμου ex linguae ratione nihil aliud est, quam κόσμος s. *mundus*, ita tamen, ut ad praesentem rerum statum simul respiciatur. Sic apud Ioseph. Ant. III, 12. 3. σχῆμα τῆς δουλείας simpliciter est *servitus*, respectu tamen ad servorum conditionem habito. Respicitur h. l. praecipue ad mundi Iudaici conversionem; sed verissima est etiam haec sententia de omni rerum humanarum indole. Omnis rerum humanarum status est instabilis atque varius.

32. Θέλω — εἶναι) Θέλω hic rursus est *velim*, et ἀμερίμνους intelligendum comparate. Minus enim curarum habet, qui se, non totam familiam curat. (Terent. Adelph. V, 4. 13. *Duxi uxorem; quam ibi miseriam vidi! nati filii: alia cura*) Haec altera est ratio, praeter illam de persecutione, cur caelibatus coniugio praeferendus. ὁ ἄγαμος — κυρίου) Post μεριμνᾷ supple μᾶλλον, et τὰ πράγματα; *diligentius* Domini caussam et quae ad cultum eius pertinent, procurare poterit. Vix aliud habet quod agat. Ἀρέσκειν h. l. est *facere quae aliis placeant*, ut infra c. X, 33, coll. IX, 22. Gal. I, 10.

33.

33. Ὁ ἄγαμος — τὰ τοῦ κόσμου) Post μεριμνᾷ iterum supple μᾶλλον, et τὰ πράγματα. Magis curare debet, quae ad praesentem vitam in coniugio transigendam necessario requiruntur. τὰ τοῦ κόσμου h. l. non sunt per se vitiosa; nec Apostolus ita addicit mundo coniuges, ut a rerum divinarum cogitatione eos prorsus excludat: sed hoc dicit, variis curis circa negotia ad praesentem vitam pertinentia distrahi in matrimonio viventes. πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί, quomodo faciat ea, quae uxori placeant. Μεμέρισαι ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος) Ingens hic est lectionis et distinctionum varietas, quam *Griesbachius* diligenter annotavit. Codices enim et interpretes veteres 1) *vel* nihil adiungunt verbo μεμέρισαι, praeterquam quod textus noster offert, 2) *vel* adiiciunt huic verbo particulam καὶ ita, ut ea vel reperiatur *ante* hoc verbum: καὶ μεμέρισαι ἡ γυνὴ κ. τ. λ. 3) *vel post* illud: μεμέρισαι καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, 4) *vel utrinque*: καὶ μεμ. καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Quae lectio sit origine prima, eaque ab ipsius Apostoli manu, difficile dictu videtur. *Prima* tamen, *tertia* et *quarta* lectio hactenus consentit, quod verbum μεμέρισαι referendum sit ad ea, quae sequuntur, hoc est ad homines sequioris sexus, de quibus Paulus loquitur v. 34. ut v. 32. et 33. de maribus. *Secunda* lectio, (quae dupliciter intelligi potest, ut ostendit *Noesselt* opusc. Fasc. 2. p. 146.) nimis suspecta est correctionis, quae glossam induxit, ut tamen aliquis verborum sensus extorqueretur. Hoc saltim certum esse videtur, verba nostra non ad superiora s. ad mares, sed ad sequentia, s. ad foeminas referenda esse; atque sic nihil refert, quamcunque lectionem inter quatuor istas supra commemoratas sequaris. Disputatur autem de sensu verbi με-

 ρί-

μερίζεσθαι in hoc loco. *Kypkius* vertit: *Distrahitur, s. curis implicita est et uxor et virgo.* Verbum μερίζεσθαι idem h. l. esse dicit, quod μεριμνᾶν, et hoc patere ex sequenti partitione, ubi Apostolus curas, quas uxores haberent et virgines, distincte recenset. Nota est etymologia τῶν μεριμνῶν, ἀπὸ τοῦ μερίζεσθαι τὸν νοῦν. NOESSELT l. c. vertit: *Et uxor habet suas curas et virgo, s districta est et coniux et virgo,* sensu eo, quo verbum est apud Ciceronem ad divers. II, 15. i. e. suas quaeque habet curas, quamquam diversas. Quales autem? id statim comm. seq. dicitur. Aliis μερίζεσθαι (in neutro) h. l. est *differre, dissimilem esse,* ut sensus sit: *Eadem diversa conditio est nuptae et virginis,* nempe diversis sunt studiis. Chrysostomus μεμέρισαι reddidit: διεστήκασι. Duae hae explicationes sensu non differunt.

34. Ἡ ἄγαμος — τῷ ἀνδρὶ) *Quae* videlicet *non nupta est*, s. virgo magis *intenta potest esse caussae Domini, ut sancta sit et corpore et animo.* ~~sed~~ *nupta*, s. coniux magis *sollicita est de rebus huius vitae, quomodo placeat marito.* *Sancta* h. l. non dicitur de virtute, quasi coniugium sit in vitio; (haec enim interpretatio esset contra ipsius Pauli verba v. 28.) sed sensu verbi hebraico, quo *sanctum* disiungitur a communi; atque significat *singulare*, inprimisque quod praecipuo quodam modo, quamquam non nisi externo, sacrum Deo dicitur, ut primogeniti inter Israelitas Luc. II, 23. Hierosolyma, Matth. XXVII, 53. mons sanctus 2 Petr. I, 18. et similia. Utrumque autem membrum comparative esse intelligendum, in promptu est. Πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί) *Stobaeus.* S. XXII. Θεανὼ ἡ πυθαγορικὴ φιλόσοφος ἐρωτηθεῖσα, τί πρῶτον εἴη γυναικὶ, τὸ τῷ ἰδίῳ, ἔφη, ἀρέσκειν ἀνδρί.

35.

35. Ὀυχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω) *Non ut laqueum vobis iniiciam*, i. e. non ut vobis vim faciam, necessitatem vobis imponam ex arbitrio meo agendi. Βρόχος idem h. l. est quod παγίς, et usus τῶν βρόχων praecipue erat in bellis, in proeliis et obsidionibus, ubi hostes *laqueo iniecto* ad se pertrahere et capere solebant. Ergo *laqueum alicui iniicere*, est captivum illum reddere, libertate illum spoliare. Manet Paulus in metaphora, et vinculo conjugali opponit laqueum collo iniectum. ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως) *Propter decentiam et assiduitatem apud Dominum absque distractione*; i. e. *Ut decenter et assidue adhaereatis Domino sine distractione*. Adiectiva τὸ εὔσχημον et εὐπάρεδρον, pro quo alii legunt εὐπρόσεδρον, sensu manente eodem, pro Substantivis posita esse haud obscurum est. Πάρεδρος, sive πρόσεδρος est, qui alteri assidet, qui alteri frequenter adhaeret. Τῷ κυρίῳ elliptice positum est, pro πρός s. παρὰ τῷ κυρίῳ, apud Dominum. Suppressa est praepositio, utpote iam latens in voce εὐπάρεδρον s. εὐπρόσεδρον. Ἀπερισπάστως, *absque distractione*, i. e. ἄνευ τῶ μεριμνᾷν τὰ τῶ κόσμω, v. 34.

36. Ἐι δέ τις—ὑπέρακμος) *Si quis vero putat, se ignominiam subiturum esse propter filiam suam, si fiat plus quam matura.* Euripides in Hecuba v. 407. *Num vis* ἀσχημονῆσαι τ' ἐκ νέω βραχίονος σπασθεῖσ', *dedecorari iuvenili brachio avulsa?* ubi Scholia Arsenii ἀσχημονῆσαι explicant per ἀτιμασθῆναι. Praesens ἀσχημονεῖν vicem futuri ἀσχημονήσειν sustinet. Vereri possunt nempe parentes, ne, si quid turpe pro sexu

sui et aetatis fragilitate admittant filiae virgines, id sibi commune cum filiabus adferat dedecus. Τὴν παρθένον αὐτȣ̃, *virginem suam*; elegans est constructio, pro: *filiam suam virginem*. Ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος,) *si fiat plus quam matura*; nam ᾖ saepe pro γένηται ponitur. Virgo ὑπέρακμος est *plus quam adulta*, primos iam supergressa pubertatis annos. Respicit Corinthiarum puellarum ingenia. Priora verba posses etiam vertere: *Si quis putat, se aliquid indecorum committere erga virginem suam*. Rabbinorum est sententia: *Si filia tua sit* בגרה, ὑπέρακμος, *manumitte servum tuum, ut ipsi eum facias maritum*. καὶ ȣ̃τως ὀφείλει γενέσθαι) Si urget necessitas ex corpore aut animo puellae. Ὃ θέλει, ποιείτω) Det eam nuptum. Ea enim res more Iudaeorum qui et nunc obtinet, ex auctoritate patrum pendebat; nec minus more Graecorum. γαμείτωσαν) Nempe ipsa, et qui ipsam desiderat.

37. Ὃς δὲ — καρδίᾳ) *Si quis vero animo sibi satis constat*. Opponitur phrasis animi levitati et inconsiderantiae, cuius generis homines sibi non constare dicuntur. μὴ ἔχων ἀνάγκην) *Si nulla necessitate prematur*. i. e. si praeterea tali proposito nec corpus nec anima filiae obsistit, nam *intactae dura est custodia pubis: nec patitur formosa moras*. ἐξȣσίαν — θελήματος) *si libere, et plane e suo arbitrio agere potest*, e. g. si coniux non obstet, si filia virgo ipsa *imperare voluntati suae*, (affectibus suis) *possit*. Multis verbis eandem rem persequitur, quia non vult nolenti filiae necessitatem virginitatis imponi. καὶ τȣ̃το κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτȣ̃) *Et hoc omnino animo decrevit*. Κέκρικε dicunt Philosophi, ubi aliquid plane decreverunt.

38. Ὥστε καὶ ὁ ἐκγαμίζων — κρεῖσσον ποιεῖ) *Itaque et qui nuptum dat, recte agit; qui autem non nuptum dat, melius facit.* Ille non peccat; hic vero magis consulit commodis filiae suae, ob rationes v. 26. sqq. allatas.

39. Γυνὴ δέδεται νόμῳ) Vincta est lege coniugii. Deest νόμῳ in multis, sensu eodem manente. Videntur Corinthii consuluisse Paulum de viduis, an licitae sint nuptiae secundae? quod nonnulli negarunt. Respondet Paulus, licitas esse; sed addit; μόνον ἐν κυρίῳ) i. e. modo sit Christianus maritus, quem sibi vidua eligit. Sic Tertullianus saepe, Hieronymus aliique vetustiores. Ita et hic accepit Arabs.

40. Μακαριωτέρα — μείνῃ) Felicior, tranquillior, securior, si ita maneat, qualis est, innupta nimirum. δοκῶ — ἔχειν) *Videor autem et ego mihi veram religionis scientiam,* vel sincerum affectum Deo et piis serviendi *habere.*

CAP. VIII.

1. Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων) Verisimile est, de hac ipsa etiam re retulisse Corinthios litteris suis. De Idolothytis diximus ad Act. XV, 20. Ad illum locum notatis addendum est, Sacerdotes partem aliquam carnium Diis immolatarum in macello vendidisse. Mos erat gentilibus, ut epulas ex sacrificiis in ipsis templis ad honorem Deorum cum amicis instituerent. Hoc factum Corinthi, patet ex v. 10. huius capitis, et X, 20. 21. Ad has epulas veniebant multi Christiani, ab amicis ethnicis vocati. Ex sensu communi hoc aliam interpretationem vix poterat re-

cipere, quam ab iis, qui talibus immolatitiis vefcebantur, approbari cultum Idolorum, cf. Num. XXV, 2. at isti Corinthii, nomine Chriftiani, intus Graecanici Philofophi, ficut iftud de inceftis, ita et hoc ad dialecticas quasdam difputationes trahebant. Argumentati funt ita: *Idolum re ipsa non subsistit; quod non est, contaminare animum non potest; nihil ergo in eo peccati, si in templo epuler.* Fortaffis etiam, (quae Storrii eft coniectura) ea pars Corinthiorum, quae Paulo et Apolloni adhaerebat, per ipfum veritatis tuendae ftudium, vel per affectuum intemperantiam, ut in aliis, fic in eo etiam deflexit, ut huius partis exgentiles plures, Pauli exemplo moti, non modo victimarum idolis mactatarum reliquiis venalibus vel fuae vel ethnicorum domi vefci folerent, fed facrificis etiam epulis in idoli cuiusdam delubro intereffe non dubitarent. Paulus itaque Corinthios rectiora docet. Περὶ δὲ — γνῶσιν ἔχομεν.) *De iis autem, quae idolis sunt immolata, novimus quod omnes intelligamus*, fc. quam recte iis liceat vefci. Affentior *Noesselto* (opufc. Fafc. 2. p. 150. feq.) qui haec verba non Pauli effe arbitratur, fed Corinthiorum, quorum fententiam recitet, atque tum contra dicat: ἡ γνῶσις φυσιοῖ κ. τ. λ. Paulus enim, qui infra com. 7. fcribit: οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις, aperte fibi contradixiffet, fi v. 1. affirmaffet, ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. Sunt igitur haec Corinthiorum verba, fortaffis in ipfis litteris ad Paulum datis expreffa, quibus five fententiam fuam de iure idolothytis vefcendi defendebant, five confuetudinem excufabant, quibus Paulus obiicit ea quae fequuntur. Plerique interpretes verba ὅτι πάντες — ὑπ' αὐτοῦ parenthefi concludenda putant, hac ratione ducti, quod v. 4. iisdem paene verbis Paulus orationem perfequatur. Sed

non

non eadem est sententia v. 1—3. et v. 4. seqq. Nostro enim loco *universe* admonet, cavendum esse, ne illo recto iudicio abutantur; sed comm. 4. sqq. examinat rationem, qua Corinthii ius suum defendebant. ἡ γνῶσις — οἰκοδομεῖ) Huiusmodi *intelligentia contemnit alios*, facit, ut nullam rationem habeamus eius quod aliis de ea re videatur, *amor autem consulit iis.* Haec et quae v. 2. et 3. sequuntur, obiicit Paulus illis Corinthiorum verbis, et, quoniam obiter quasi dicta sunt; uncis includi possunt. Γνῶσις, ut contextus docet, h. l. neque de cognitione universa, neque de doctrinae s. litterarum excellentia, sed de recti conscientia est intelligenda, sive de persuasione quod recte ac sine officii negligentia fieri aliquid possit. Cf. v. 7. et c. X, 28. sq. Ἡ γνῶσις autem est pro αὕτη ἡ γνῶσις. Haec *intelligentia* φυσιοῖ, *contemnit alios*, facit ut nullam rationem habeamus eius, quod aliis de ea re videatur. Est nempe φυσιοῦσθαι eorum, qui, acquiescentes in eo quod licere putant, sibi vivunt, non aliis; ea curant, quae sibi, non quae aliis prodesse videantur, inprimisque non cavent quae aliis offendiculo sint, sed potius exemplo suo ad imitandum alliciunt eos, qui recte se facere, non intelligentia sua sed aliorum exemplo persuasi sunt. Sic φυσιοῦσθαι κατά τινος, *contemnere alterum*, commodi eius negligentiorem esse occurrit supra c. IV, 6. Rom. XI, 18. Gal. VI, 4. Ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ,) *Qui vero aliorum amantes sunt, ii curant quod aliis prosit.* Haec est vis τοῦ οἰκοδομεῖν in universa hac Pauli disputatione, ut locus c. X, 23. perspicue docet.

2. Εἰ δέ τις — δεῖ γνῶναι) *Si quis autem sapere sibi videtur*, aliosque contemnit, *is nondum quicquam*

ita intelligit, ut intelligere oportet, ſumma iniuria iactat rectam recti intelligentiam. Verbo δοκεῖν ſignificatur non aliqua ſimplex perſuaſio, ſed quae cum ſuperbia et inſolentia coniuncta eſt, ut Matth. III, 9. ἐδέπω — γνῶναι) *Nondum quicquam novit sicut oportet nosse.* Geminatio negantis particulae vehementius negat. Nempe non nobis ſolis id prodeſſe debet, quod cognovimus; Deum imitari oportet, ut omnibus prodeſſe diſcamus.

3. Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν) Sc. patrem hominum omnium, qui ſollicite omnium felicitatem efficere ſtudet, cui connexum eſt et illud, ut proximus diligatur propter Deum. Poteſt etiam in illo ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν eſſe ſignificatio univerſa pietatis in Deum, idque ſic omnia in univerſum officia complecti, quaſi tu diceres: *qui vere probus est*, ut Rom. VIII, 28. οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ) *Hic vere ab eo edoctus est*, ei recta demum atque vere divina intelligentia poteſt tribui. Verbum ἔγνωσται reddendum eſſe videtur per *consecutus est veram intelligentiam*, *recte edoctus est per Deum*, more Hebraeorum, qui verba neutra adhibent pro activis; γινώσκειν igitur, ut hebr. הוֹדִיעַ pro *docere*, γινώσκεσθαι pro *doceri* ſ. edoctum eſſe, ut Gal. IV, 9. 1 Cor. XIII, 12.

4. Περὶ τῆς βρώσεως — εἰ μὴ εἷς) *Quod igitur attinet ad esum eorum quae idolis immolata sunt, scimus, idola nihil esse, et nullum alium Deum existere, nisi unum.* Refellit nunc Paulus duplicem rationem, qua Corinthii ſententiam ſuam de iure idolothytis veſcendi defendebant, ſive conſuetudinem excuſabant, unam v. 4—7. alteram v. 8. ſqq. Prima igitur ratio erat, Deos gentium non

eſſe

esse Deos, et ne existere quidem. Rem ipsam concedit quidem Apostolus, et confirmat, (v. 4—6.) sed falsum esse id, quod Corinthii ex hac propositione in se vera, concludebant, ostendit v. 7. οἴδαμεν — κόσμῳ) *Novimus idola ethnicorum esse nihil, et nonnisi unum existere Deum.* οὐδὲν, sc. ἐστί. SANHEDRIN f. 63. 2. *Dixit R. Iuda, dixit Rav; Noverant utique Israelitae, idolum nihil esse*, Ioseph. Ant. VIII, 13. 16. Ideo vocantur אֱלִילִים vel הֲבָלִים μάταια. Nam Iupiter, Apollo, Venus etc. homines fuerant, qui iam olim interierant.

5. Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί) Etiamsi existant aliqui, revera qui Deorum habeant nomen, et dicantur אֱלֹהִים. Λεγόμενοι, i. e. νομιζόμενοι. εἴτε ἐν οὐρανῷ) Ut sol, luna, astra. εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς) Ut reges viventes, oceanus, tellus, Neptunus, Ceres etc. Quodsi illa astra, et illi Reges Dii nobis non sunt, multo minus ii, qui non existunt. ὥσπερ — πολλοί) *Multos quippe Deos, multosque Dominos vocari constat*, sc. more loquendi apud gentes recepto. *Domini multi*, בְּעָלִים רַבִּים, sic enim *Dii gentium* vocabantur. Tot autem erant Domini, i. e. Baales, in Syria, quot regiones, ne dicam urbes. Sed principes etiam et magistratus vocati sunt *Domini*. HORAT. *Carm.* L. I. Od. I, 5. 6. *Palmaque nobilis Terrarum Dominos evehit ad Deos*, ubi *terrarum domini* vel sunt Romani, iuxta illud Poëtae: *Romanos rerum dominos, gentemque togatam*; vel Reges et principes, qualis fuit Hercules, Coroebus, Alcibiades, aliique, qui in Olympiis victores fuisse dicuntur. Haec domini appellatio adeo augusta erat; ut nonnulli Imperatores Romani-

mani illam recusarent, tanquam nimis tyrannicam, fortassis etiam ad plebis captandam benevolentiam. TACIT. Annal. II, 87. de Tiberio: *Acerbe increpuit eos, qui divinas occupationes, ipsumque dominum dixerant.* SUETON. Aug. 53. *Domini appellationem ut maledictum et opprobrium semper exhorruit.* Sed mox invaluit mos, ut ita vocarentur Imperatores; hinc C. PLINIUS in epistolis suis ad Traianum fere omnibus hunc appellavit Dominum, nec is recusavit.

6. Ἀλλ' ἡμῖν — ἐξ ὧ τὰ πάντα) *Nos tamen Christiani colimus unum Deum Patrem, ex quo omnia* (quae existunt) *originem habent*, quia omnia creavit. Opponitur hoc gentilibus, quibus erant θεοὶ πολλοὶ, v. 5. καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν) sc. ἐσμὲν. *Cui et nos existentiam nostram debemus.* Εἰς αὐτὸν, pro: ἐν αὐτῷ, *per eum*, vel potius ἡμεῖς εἰς αὐτὸν significat: Nos debemus eius consiliis inservire, id agere, ut fiant πάντα εἰς δόξαν αὐτῦ. Cf. notata ad Rom. XI, 36. καὶ εἷς κύριος Ἰησῦς χριστὸς) *Et unum Dominum, Iesum Christum colimus.* Opponitur opinioni gentilium, quibus erant κύριοι πολλοί (v. 5.) *Dominus noster* appellatur Christus, quatenus est Messias, Dominus et Rex summus a Deo constitutus, (Act. II, 36.) qui inde a reditu suo in vitam, doctrinam suam quam potentissime propagandam curat, res sui coetus regit ac tuetur, suos omnis generis bonis, quae ad animi salutem spectant, replet, (Col. II, 10.) et haec omnia eo consilio atque fructu facit, ut ipse omnibus omnino celsior, et caussa datorque felicitatis aeternae agnoscatur et colatur, (Hebr. V, 9.) atque suos iam nunc ex parte beatos, olim reddat in aeternum beatissimos, omnique genere humano

in

in vitam revocato, sua quemque sorte in aeternum frui iubeat. (Act. X, 36. 42.) Cf. SAM. FR. NATH. MORI dissertatt. theol. pag. 249. s. Δι' ὃ — αὐτοῦ) *Per quem omnia sunt*, (qui auctor est religionis nostrae et salutis,) *et nos per ipsum* sumus, quod sumus, nempe Christiani. 1 Pet. I, 21. Per Christum Dominum nostrum et Regem summum a Deo constitutum, *omnia sunt*, i. e. omnia praesidia salutis nobis conferuntur; *per ipsum nos etiam sumus* sc. Christiani, participes felicitatis, quam suis promisit.

7. Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις) i. e. οὐ πάντες γινώσκουσι τοῦτο, καθὼς δεῖ γνῶναι. *Non omnes illam veritatem, idola nihil esse, ita cognoscunt, ut decet.* Haec igitur est responsio Pauli ad illam Corinthiorum rationem, qua sententiam suam de licito idolothytorum esu defendebant. Parcendum esse dicit imbecillitati eorum, qui hanc veritatem, Deos gentium nihil esse, non satis recte intelligebant. Imbecilliores, quibus haec cognitio negatur, antipaulinae partis fuisse videntur, quae iudaizantibus advenis aures dederat, vel etiam ex numero eorum, qui e paganismo ad christianam religionem transierant, nec opinionem, existere Deos, etsi falsos, statim deponere poterant. τινὲς δὲ — ἐσθίουσι) *Quidam potius iudicantes adhuc idolum aliquid esse, hactenus vescuntur tanquam immolatitiis*, i. e. tanquam carnibus Daemoni cuidam vere existenti dicatis. Συνείδησις h. l. est *opinio, iudicium quod de aliqua re ferimus. Schulzius* intelligit *ideam, obscuram cogitationem*, ut Eccles. X, 20. ubi LXX. hac voce utuntur pro hebr. מַדָּע, et vertit: *wegen einer gewissen dunkeln Vorstellung eines Goezen.* Ideam nempe *Iovis, Neptuni* etc. tanquam Deorum vere existentium,

a pue-

a pueris impressam animis suis, nunc, Christiani facti, prorsus extinguere non possunt. Vescuntur igitur ἕως ἄρτι, *hactenus,* (in so ferne,) in ea opinione, quasi huiusmodi cibi immolati essent Diis vere existentibus, quanquam falsis. καὶ ἡ συνείδησις — μολύνεται) *Et conscientia eorum, quae morbida* (male instituta) *est, contaminatur*; i. e. contra conscientiam, quamvis erroneam, peccant. Sic vero conscientiae vis omnis sensim perit, et talis homo facit alia etiam aperte impia. Qui igitur exemplo suo vim infert aliorum animis, ut sine recti conscientia tamen vescantur iis, quae sacra putant esse Diis, is non vere amat Deum, non est pius, v. 1—3. *Schulzius*: *ita suis erroneis opinionibus commoti ad idolorum cultum redeunt.* Μολύνεσθαι, *impurum reddi, profanum fieri* Cf. Ierem. XXIII, 11. LXX. Sed non sequitur, eos, qui contra conscientiam peccarant, statim ad paganismum rediisse, nec phrasis ἡ συνείδησις μολύνεται ex usu loquendi significat *ad idolorum cultum redire.*

8. Βρῶμα δὲ — τῷ Θεῷ) *Sed cibus* (inquis) *nos non commendat Deo.* Est haec altera ratio, qua Corinthii suam idolothytis vescendi consuetudinem excusabant, vel defendebant, ipsis Corinthiorum verbis in litteris ad Paulum datis expressa. Hanc igitur rationem hoc v. 8. proponit, v. 9. sqq. autem refellit Apostolus. Dicebant igitur Corinthii: *Cibus nos non commendat Deo*; sive delectum ciborum faciamus, sive minus, nihil refert. Ergo licet etiam idolothytis vesci, nec in ea re peccatur. Possunt tamen haec verba etiam connecti cum praecedentibus, ut opposita opinioni eorum inter Corinthios, qui putabant se meliores esse aliis, et acceptiores Deo, ob esum ido-

idolothytorum, quod abiectis praeiudiciis purius colerent Deum. Si hoc sumimus, ostendit Paulus hoc v. falsos esse qui ita sentirent. ὔτε γὰρ — περισσεύομεν) Sc. παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐὰν φάγωμεν, sc. omnia sine discrimine. Neque enim, si intersumus Infidelium conviviis, ob id Deo erimus gratiores. Περισσεύειν h. l. significat *praestantiam habere prae aliquo*, hebr. יָתַר. Hinc περισσὸν, *praestantia*, יִתְרוֹן. ὔτε ὑστερούμεθα) Neque si abstineamus, deteriores erimus, vel minus habebimus de Domini benevolentia. Concedit itaque Apostolus *in se* esse indifferens, sive aliquis intersit his conviviis, sive non intersit. Sed magna opus esse cautione in usu huius libertatis, ostendit in sequentibus.

9. Βλέπετε δὲ) *Sed etiam atque etiam videte*, i. e. cavete. μήπως — ἀσθενοῦσιν) *Ne haec libertatis vestrae usurpatio occasio peccati fiat imperitioribus.* Ἐξουσία per metonymiam est libertatis usurpatio. Πρόσκομμα idem quod σκάνδαλον, Matth. V, 29.

10. Ἐὰν γὰρ — ἐσθίειν;) *Num si quis viderit te, qui te melius edoctum existimas, in fano discumbentem* vescentemque etiam profanis cibis: *nonne animus huius infirmi*, h. e. qui dubitat idem sibi licere, *confirmabitur ita, ut etiam vescatur his quae Diis immolata fuere?* Ὁ ἔχων γνῶσιν h. l. est, qui se melius edoctum existimat. ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον) Εἰδωλεῖα sunt *templa idolorum*, ut patet ex 1 Macc. I, 47. X, 83. 3 Esr. II, 9. Sunt autem varia εἰδωλεῖα, Ἴσειον, Ἀπολλώνειον, Ποσιδώνειον etc. οὐχὶ ἡ συνείδησις — ἐσθίειν) *Nonne opinio eius, qui imperitior est, confirmabitur, ut ipse vescatur carnibus immolatitiis?* Οἰκοδομηθήσεται va-

rie explicatur. Grotius: *Confirmabitur;* tunc συνείδησις est opinio, ut supra v. 7. Ὀικοδομεῖν, *aedificare, reficere, firmare.* PLAUT. Trinum. I, 2. 95. *Qui aedificaret suam inchoatam infamiam.* Aliis est: *incitabitur, impelletur.* Alii delent interrogationem et vertunt: *Nequaquam conscientia illius, qui infirmus est, emendabitur, dum idolis immolata comedat.* Wetstenius haud male intelligit *ironice* dictum. *Egregie aedificas scilicet!* Tantum abest, ut aedifices, quod officii tui est, comm. 1. ut potius destruas ipsum. Consentit STORRIUS, (notit. histor. pag. 31. not. 55.) Videntur nempe Paulini et Apollonii in epistola ad Paulum data usi fuisse his verbis ἡ συνείδησις τῦ ἀσθενῦς ὀικοδομηθήσεται ἐις τὸ τὰ ἐιδ. φαγεῖν, quibus significare volebant, se suo exemplo alios etiam corrigere posse, ut idolothytis vesci haud recusarent. Haec igitur verba repetit Apostolus, sed ita, ut doceat, quam egregia scilicet correctio sit, quam externa solum actione metiantur, ob id ipsum perniciosa, quod interno sensui, quamvis imbecilli et falso, non respondeat; ipsam vero conscientiam et sensum (συνείδησιν) non continuo emendari, si modo exprimatur actus vescendi.

11. Καὶ ἀπολεῖται — ἀπέθανεν.) *Sic perditur ille infirmus frater propter tuam,* quam iactas, *meliorem intelligentiam,* ille inquam, *propter quem Christus est mortuus.* Cf. Rom. XIV, 14. f. 20. f. ubi eandem rem tractat Apostolus. ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς) *Peribit,* non iam statim, ob comestos hos cibos, sed quia sensim plura admittet, quae tandem eum a Christianismo alienum facient. Paullatim desinet esse Christianus. ἐπὶ τῇ σῇ

γνώ-

γνώσει) Occasione scientiae tuae, cuius obtentu ista defendis.

12. Καὶ τύπτοντες — ἀσθενοῦσαν) Τύπτειν, *vulnerare*. Quum facitis, ut contra conscientiam peccent, et ex malis sensim fiant deteriores. εἰς χριστὸν ἁμαρτάνετε) Eripitis enim ei discipulum; fructum mortis Christi, quantum in vobis est, impeditis. Magna haec est in Christum iniuria.

13. Διόπερ — σκανδαλίσω) Est exaggeratio. Potius quam occasionem dem alicui Christiano, contra conscientiam peccandi, et fratrem delicto et poenae obnoxium faciendi, vel etiam redeundi ad idololatriam, malim non epulis tantum illis immolatitiis, sed omni omnino carne sive animato abstinere, et pane solo, atque oleribus, ut nonnulli faciunt, victitare. Hoc dicit, ut ostendat, multo graviora, quam de quibus hic agitur, sustinenda pro proximorum salute.

CAP. IX.

1. Suum iam exemplum Paulus commendat, cuius magna ad Christianos debebat esse auctoritas, et c. X. demum ad propositum redit. Docet nempe, se in multo maioris momenti rebus abstinuisse ab usu iuris sui, ne alios offenderet, vel religioni impedimentum obiiceret. Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος;) Adversarii iudicabant, Paulum non esse dignum nomine et honore Apostoli, quod non conversatus esset cum Christo. Contra eos Paulus obiter auctoritatem suam tuetur, significans se omnino esse Apostolum et liberum. ἐλεύθερος) Mei ipse iuris, non subiectus

aliis, a quorum mandatis pendendum mihi, a quibus venia sit expectanda victum accipiendi ab aliis. Possem etiam uti libertate illa christiana in templis idolorum cum ethnicis convivandi. οὐχὶ — ἑώρακα;) Fuisse videntur, qui Paulum magno intervallo putarent distare ab illorum auctoritate, qui fuissent ipsi Christi socii, v. 5. Sed Paulus dicit, se nec in hac re inferiorem esse aliis, omnino se vidisse Christum, quamvis non humilem in his terris versantem, at gloria conspicuum; cf. infra cap. XV, 8. 2 Cor. XII, 1. sqq. οὐ τὸ ἔργον — κυρίῳ;) *Nonne ego vos ad Christi religionem perduxi? Philo* de Legat. ad Caium, pag. 534. 14. ἐμόν ἐστι τοῦ Μάκρωνος ἔργον Γαΐος, μᾶλλον αὐτὸν, ἢ οὐχ ἧττον τῶν γονέων γεγέννηκα. *Seneca* Epist. 34. Assero te mihi, meum opus es. Paulus vero addit ἐν κυρίῳ, quia Corinthios in Christi religione instituerat.

2. Εἰ ἄλλοις — ὑμῖν εἰμι) i. e. Si alii dubitarent, an Apostolus essem, vos certe non deberetis dubitare, quia satis me Apostolum vobis probavi. ἡ γὰρ σφραγίς — κυρίῳ) *Nam certissimum documentum Apostolatus mei,* (i. e. me verum esse legatum et Apostolum a Christo missum,) *vos estis, eo ipso quod estis Christiani.* Ἐν κυρίῳ, supple ὄντες. *In Christo esse* significat *Christianum esse.* Σφραγὶς proprie notat *annulum signatorium*, qui litteris impressus, eis dat auctoritatem et fidem; deinde *signum certum, documentum.* Sic Corinthii a Paulo ad christianam religionem adducti, fidem faciebant hominibus divinitus dati Paulo Apostolici muneris.

3. Ἡ ἐμὴ — ἐστι) *Haec mea est defensio adversus eos, qui mihi detrahunt.* Ἀνακρίνειν est forense vocabu-

cabulum, quod de industria usurpavit Apostolus, ut obiter arrogantiam eorum notaret, qui ipsius vocationem in dubium vocabant, quasi iudices sederent de hac caussa cognituri.

4. Μὴ ὐκ — πιεῖν) Nunc exemplis ostendit Paulus, se multis in rebus non uti libertate ea, qua uti potuisset. *Potestatem se habuisse*, dicit, *edendi et bibendi*, nempe ecclesiae sumtu, sicut alii facere solebant. Luc. X. 7. Inter Iudaeos res erat satis usitata, ut Doctores victum acciperent a cunctis, qui suppeditare et possent et vellent. Paulus vero ista venia usus non est, sed potius manuum labore victum sibi quaesivit, ut abesset ab omni specie alienorum consiliorum. Alii intelligunt libertatem edendi et bibendi sine discrimine omnia, vetita etiam Iudaeis. Paulus, ut saepe solet, etiam hic de se loquitur in Plurali, ut et in sequentibus.

5. Μὴ ὐκ ἔχομεν — κηΦᾶς) *Nonne ius habeo uxorem, quae sit christiana, in itineribus habendi comitem, ut reliqui Apostoli?* etc. Ἀδελφὴ h. l. est *mulier, christianae religioni addicta.* Commentatores Graeci plerique γυναῖκα hic accipiunt de matronis talibus, quales Christum olim comitatae fuerant. Sed περιάγειν *circumducere*, nempe in itineribus, est longe aliud, quam ut de mulierum harum studiis explicari possit. Accedit, quod Paulus de publicis sumtibus tractat. Innuit igitur, sibi competere ius postulandi, ut non tantum ipse, sed etiam uxor, quam habere possit comitem, ab ecclesiis aleretur. Si vero ad tales mulieres provocasset, quae sine sumtu ecclesiarum, de suo Apostolis et fratribus Domini victum suppeditassent, plane sua caussa cecidisset. Itaque

que et *Hilarius* de veris uxoribus accepit. *Petrus*, ut Clemens Alexandrinus Lib. VII. ex traditione refert, uxorem suam comitem habuit itinerum, quae et coram ipso ad mortem ducta est. Idem fecere et alii Apostoli, et uxorum opera usi sunt ad matronas convertendas, ut idem narrat lib. III. De fratribus Domini vid. Matth. XIII, 55.

6. Τȣ̃ μὴ ἐργάζεσθαι) *A labore manuum, victus parandi caussa abstinere.* Putatis forte, nos duos ius nostrum non intelligere. Intelligimus sane: sed et intelligimus, quanto utilius sit, eo jure non uti. Vid. Act. XVIII, 5. XX, 34. Erat autem Barnabas comes Pauli. Act. XI, 30. XII, 25. XIII, 1. sqq. XIV, 12. seq. XV, 2. sqq.

7. Τὶς στρατεύεται — ποτέ;) *Suis stipendiis*; i. e. suo aere, suo sumtu. Ὀψώνιον proprie est, *quicquid ad vescendum datur*, et translate dicitur *de militis stipendio*, Luc. III, 14. quia olim frumentum, carnes et fructus militi dabantur. Ut ostendat, se ius suum intelligere, argumenta eius iuris affert, primum ex consensu gentium, deinde etiam ex lege Mosis. Ἐκ τȣ̃ καρπȣ̃ ἐσθίειν dicere, inusitatum est Graecis. Quare nonnulli supplent: μέρος τι. Codices pauci habent τὸν καρπὸν.

8. Μὴ — λέγω;) An putatis, me, quae dico, sola humana auctoritate adstruere, ex moribus scilicet? Vid. de hac formula Rom. VI, 19. ἢ οὐχὶ — λαλεῖ) Lex ipsa, a Deo data, in qua nihil est iniqui.

9. Ἐν γὰρ — γέγραπται) Deut. XV, 4. ȣ̓ φιμώσεις βȣ̃ν ἀλοῶντα) *Ne iniicias bovi trituranti capistrum.* Φιμȣ̃ν, *capistrare*, ut loquuntur Plinius et Columella;

ἐπι-

ἐπιστομίζειν, ut Hesychius, *os occludere*. Ἀλοᾷν dicuntur boves, quum grana ex aristis exterunt pedibus; qui mos Orientis, sed et Graeciae, ut ex *Theophrasto*, et aliis discimus. Hic triturandi mos in Asia hodieque retinetur. Solent enim illarum regionum incolae, postquam demessae fruges sunt, non domum eas ex agris, more nostro, granis nondum excussis, in horrea convehere: sed in aream quandam sub dio comportare; deinde, sparsis in aream manipulis frugum, boves et bubalos immittunt, qui vel pedibus calcantes, vel curruum quoddam genus trahentes super frumenta, ex aristis eliciunt grana. Fuerunt autem quatuor modi triturandi apud Veteres usitati, de quibus consulendus est Bochartus in Hieroz. P. I. Lib. II. c. 32. pag. 314. s. edit. Lips. Cf. Paulsen in libro: *Zuverlässige Nachrichten vom Ackerbau der Morgenländer*. c. VI. p. 110. sq. Legis, cuius hic meminit Apostolus, rationem *Iosephus*. Ant. IV, 8. 21. reddit hanc: οὐ γὰρ εἶναι δίκαιον εἴργειν τοὺς συνειργασμένους τοῦ καρποῦ, καὶ περὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ πονήσαντας, *non enim aequum esse, eos a fructu arcere, qui una laborarunt, et in eius procuratione sese defatigarunt*. μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;) sc. μόνον. An boum curam gerit, nullam vero hominum? Num hac lege aequitas tantummodo erga pecudes commendatur? Nonne plura disci possunt ex illa? Est argumentum a minori ad maius.

10. Δι' ἡμᾶς — μετέχειν) *Propter nos scriptum est, arantem debere arare cum spe, et triturantem debere esse participem eius quod speraverat.* Voluit Deus, ut a minori concludamus ad maius. Si nempe bos adeo triturans frui debet suo labore, multo magis homini, qui bove

ad arandum et triturandum utitur, licet *sperare* fructus laborum, quum *arat* arva ope boum, et *percipere* fructus quos speraverat, quum ope boum triturat. Ἐλπὶς, altera vice est id quod speratur, *fructus*. Schulzius intelligit e versu praecedente τὸν βῦν ἀροτριῶντα et ἀλοῶντα, ut sensus huius commatis sit: *Nostri* (homi um) *caussa omnino scriptum est, bovem arantem debere arare cum spe, et triturantem debere obtinere fructus speratos.* Non male.

11. Ἐι ἡμεῖς — ἐσπείραμεν) *Si nos semina bonorum ad animum pertinentium inter vos sparsimus*, i. e. si vobis in rebus ad animi immortalis salutem pertinentibus operam praestitimus. Nam *serere* h. l. est operam praestare, et τὰ πνευματικὰ quae ad spiritum vel animum hominis pertinent. μέγα — θερίσομεν;) *Num magnum est si nos fiamus participes bonorum vestrorum ad hanc vitam pertinentium?* Pro μέγα locutio integra foret: μήτι μέγα ἔργον ἐςίν; *num id est aliquid magnae rei?* Τὰ σαρκικὰ, alias τὰ βιωτικὰ vocantur, quae ad hanc humanam vitam sustentandam pertinent. *Metere* autem est, pro opera aliquid accipere.

12. Ἐι ἄλλοι — μετέχουσιν) *Si alii fruuntur facultatibus vestris*, et sumtu vestro vivunt. Ἐξουσία, pro οὐσία, *facultates, opes, res familiaris.* Alii ἐξουσία ὑμῶν dictum esse putant pro ἐξουσία εἰς ὑμᾶς, quomodo ἐξουσία πάσης σαρκὸς, Io. XVII, 2. Ἄλλοι h. l. sunt, qui nihil ipsi operae in Corinthios contulerant, et aliunde advenerant Corinthum. οὐ μᾶλλον ἡμεῖς, Supple: aequum fuit pari frui iu e? Nos, qui multam et continuam contulimus operam in vos. ἀλλ' οὐκ — τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, *non usus sum hoc iure.* Nunc enim ἐξουσία est *ius, potestas.*

ἀλλα

ἀλλὰ πάντα στέγομεν) *Στέγειν*, *perferre*, *tolerare*. Themistius orat. 22. de amicit. *τὸν οὐ στέγοντα ὕβριν*, *qui non est patiens iniuriarum*. 1 Theſſ. III, 1. 5. Tacemus et continemus nos, nec in querelas erumpimus, quod, quae aliis praeſtatis, nobis non praeſtitiſtis. *ἵνα μὴ — χριστοῦ*) *Ne impedimentum obiiciamus Evangelio Christi*. *Ἐγκοπή*, *impedimentum*, quemadmodum *ἐγκόπτειν* eſt *impedire*, Rom. XV, 22. Gal. V, 7. Impenſae in miniſtros faciendae facile homines deterrere poſſunt a profeſſione Chriſtianismi. Ne igitur Corinthii etiam deterrerentur, maluit Paulus moleſtias, labores et egeſtatem ſuſtinere, quam aliquid mercedis pro inſtitutione in religione ab iis accipere.

13. *Οὐκ οἴδατε — ἐσθίουσιν;*) *An nescitis, eos qui Sacris operantur, vitam sustinere suam ex iis, quae in templo offeruntur?* *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ*, *ex templo*, metonymice pro iis quae in templo offeruntur, ut ſunt decimae, oblationes, et primitiae. *οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ — συμμερίζονται;*) *Qui altari vacant, cum altari participant*, ſ. ex iis quae altari imponuntur, partem accipiunt. *Προσεδρεύειν*, *assidere*, *vacare*, *assiduum esse*. Sic apud Ioſeph. L. I. contra Apion. ſacerdotes vocantur: *τῇ θεραπείᾳ τοῦ θεοῦ προσεδρεύοντες*. *Συμμερίζονται* idem eſt quod *μερίζονται*, praepoſitione ſenſum non augente. Supple: *τὰ δῶρα*, *τὰς θυσίας* aut ſimilia.

14. *Οὕτω καὶ — ζῆν.*) *Sic etiam praecepit Dominus, ut ii qui doctrinam Evangelii tradunt, ex tradendo Evangelio victum capiant*. Matth. X, 10. quod dictum tunc per manus tradebatur. *Ζῆν ἐκ τινὸς* ſ. *ἀπὸ τινὸς* tam de *negotio* quam de *bonis* et *cibis* ex quibus ali-

quis vivit, dici poteſt. Ariſtoteles Politic. L. VI, 4. Ubi paſtores ſunt, καὶ ζῶειν ἀπὸ βοσκημάτων, *et ex pecudibus vivunt.* Demoſthenes cont. Theocrin. ζῶντες ἀπὸ τῦ συκοφαντεῖν, *calumniando vitam sustentantes.* Ἐυαγγέλιον h. l. eſt inſtitutio in doctrina evangelica.

15. Ἐγὼ δὲ — τέτων) *Ego autem nullo usus sum istorum..* Non uſus ſum ulla re veſtra ad vitae meae ſuſtentationem, quamvis iure meo uti potuiſſem, ut homo *liber* (ἐλεύθερος, v. 1.) et miniſter Ieſu Chriſti. ὐκ ἔγραψα — ἐμοὶ) *Non tamen scripsi haec, ut sic fiat in me;* non eo conſilio, ut mihi in poſterum praeſtentur, quae aliis. Amolitur a ſe ſuſpicionem, quaſi optet, ut ſibi Corinthii in poſterum de facultatibus ſuis communicarent. Καλόν γὰρ — κενώσῃ) *Mori enim mallem, quam hanc mihi gloriam a quopiam eripi.* Καλὸν μᾶλλον pro κάλλιον. Καύχημα μῦ, *gloriam meam,* quod ego ſolus de meo vivo, quum alii omnes utantur victu publico, nec incommodo aut moleſto vitae modo. Κενῦν, proprie: *evacuare,* metaphorice: *minuere, irritum reddere, eripere.*

16. Ἐὰν γὰρ ἐυαγγελίζωμαι) Si id ſolum ago, quod et alii faciunt; ſi nempe Evangelium doceo vel mercedis cauſſa, vel ex neceſſitate tantum, quia munus hoc mihi eſt impoſitum. ὐκ ἔςι μοι κάυχημα) *Non habeo gloriandi caussam;* id mihi non ducendum eſt honori. ἀνάγκη — ἐπίκειται) *Necessitas mihi imposita est;* i. e. nonniſi id, quod officii mei ratio poſtulat, facio. Liban. O. V. δικαςῇ δ' ὑπηρετηκότι νόμοις ὐκ ἂν ὀφείλοιτο χάρις. ἃ γὰρ ἦν αὐτῷ κατ' ἀνάγκην πρᾶττειν, ἔπραξε. ὐαὶ — ἐυαγγελίζομαι) *Poenis divinis dignus adeo essem, ni Evangelium docerem.*

17.

17. Εἰ γὰρ — μισθὸν ἔχω) *Si nempe voluntarius hoc facio* (non coactus necessitate, sed lubens et volens Evangelium doceo) *praemium sperare possum.* Γὰρ h. l. valet *nempe.* Declaratur enim, quod dictum erat v. 16. Μισθὸν autem intelligit praemium a Deo exspectandum. Qui nonnisi necessitate coactus, et metu poenae facit quod suum est, is nec laude nec praemio est dignus. εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι) *Sin autem invitus* hoc facio, *concreditum tamen mihi est munus*, proptereaque faciendum id quod muneris ratio postulat. Εἰ δὲ ἄκων, sc. πράσσω τοῦτο. Sin invitus facio quod meum est, eo tantummodo consilio, ut poenas effugiam, Supple: Faciendum tamen est mihi quod muneris ratio postulat, quia οἰκονομίαν πεπίστευμαι, i. e. οἰκονομία ἐπιστεύθη μοί, *munus mihi creditum est.* Constructionis huius exempla non sunt rara, e. g. quum Diogenes Laërtius dicit Lib. VII, cap. I, § 29. πιστευθέντος τὴν ἐν Περγάμῳ βιβλιοθήκην, *cuius curae bibliotheca Pergamena commissa erat.* Οἰκονομία h. l. est munus Apostolicum. Supra IV, 1. Semlerus ita iungit orationem: εἰ δὲ ἄκων οἰκονομίαν πεπίστευμαι, τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; *Si vero invitus quasi eam provinciam gero, quae tandem hic esse potest merces mea?* Sed nexus sermonis priori interpunctioni et interpretationi favere videtur.

18. Τίς οὖν μοι ἐστιν ὁ μισθὸς;) *Quidnam igitur est, cur praemium expectare queam?* sc. a Deo et Christo. Ὁ μισθὸς per metonymiam h. l. videtur esse *caussa* mercedis vel praemii. ἵνα — τοῦ χριστοῦ) Haec inprimis est caussa, cur praemium exspectem, *quod Evangelium ita annuncio, ut nullas impensas ab iis postulem, quibus*

id

id praedico. Argute dictum, ut *Wetstenius* notat. *Nullam mercedem accipere, haec mea merces est.* Quoniam enim *voluntarius*, (ἑκὼν, v. 17.) nullius commodi vel vanae gloriae caussa, tantummodo ad Deum et utilitatem hominum respectu habito, Evangelium doceo, eam ob caussam opera mea Deo est grata et accepta. Is mihi mercedem tribuet, quam ab hominibus exspectare nec possum, nec volo. Τιθέναι hic ponitur pro ποιεῖν, *facere*. Plutarch. discrim. adul. et am. *Ut* ἐυκλεᾶ θήσει τὴν ἀκαδημίαν, *inclytam redderet Academiam.* Ἀδάπανον dicitur *gratuitum, quod gratis datur quod nullis constat sumtibus.* εἰς τὸ μὴ — ἐυαγγελίῳ) *Dum nempe non utor iure meo* (mercedem postulandi) *pro institutione in religione christiana.* Καταχρήσασθαι h. l. iterum est *uti*, aut *peruti*, ut supra VII, 31. Ἐξουσίαν autem intelligit ius postulandi victum ab aliis, quo jure ipse non utebatur, ut alii faciebant.

19. Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων) i. e. ab omnibus hominibus liber; nemini obnoxius. πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα) Sponte me ut omnium servum gessi, nullum laborem, nulla incommoda ipsorum caussa defugiens. Videtur autem et hoc innuere, se hominum moribus ingeniisque inservire, aliorumque vel molestos mores perferre, servi instar. ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω) *Ut eo plures ad bonam frugem revocem*, ac proinde in salutis viam reducam: nam hoc est h. l. *lucrifacere*.

20. Καὶ ἐγενόμην — Ἰουδαίους κερδήσω) i. e. In Iudaeorum gratiam iudaico more vivo, ut Iudaeis religionem christianam persuadeam. Sciebat nempe Paulus, legem Mosaicam post Christi in coelos ascensum non amplius valere;

lere; quia vero plurimi ex Iudaeis adhuc magni faciebant legem Mosis, et facilius admittere videbantur doctrinam Christi, si Mosi suus servaretur honos, ideo Paulus, horum caussa, redit quasi ad Iudaicam vitae externae indolem; admisit circumcisionem aliaque, ut tandem discerent ultro, non opus porro esse circumcisione. Huc referri potest etiam docendi et oracula V. T. explicandi ratio, quam ingenio Iudaeorum accommodavit Paulus. τοῖς ὑπὸ νόμον (θέλουσιν εἶναι, ἐγενόμην) ὡς ὑπὸ νόμον) Erga eos Christianos, qui adhuc legis Mosaicae auctoritatem agnoscunt, ita me gero, quasi et ego huic legi essem adstrictus. Post haec verba multi Codices vetusti, Vulgata et Patres nonnulli addunt: μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, *quum tamen ipse non adstrictus sim legi* Mosaicae.

21. Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος) Erga eos, quibus lex Mosis data non est, ita me gessi, et gero, quasi nec mihi ea lex esset data. Ἄνομοι hi dicuntur, οἱ νόμον μὴ ἔχοντες. Rom. II, 12. 14. οἱ μὴ ὑπὸ νόμον ὄντες, *Ethnici.* In Ethnicorum gratiam abstinuit a ritibus iudaicis, usus est cibis lege Mosaica vetitis etc. μὴ ὢν — χριστῷ) *Qui non sum exlex Deo, sed vivo secundum legem Christi.* Hanc parenthesin addidit, ne quis vocem ἄνομος male interpretetur; nam alio sensu dicuntur ἄνομοι, qui pro animi lubitu vivunt. Dicit ergo, se legem habere nempe Christi, et secundum eam vivere.

22. Τοῖς ἀσθενέσιν) *Imperitioribus*, de quibus Rom. XV, 1. seqq. τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα) *Propter omnes in omnes me mutavi formas.* Sic apud Achillem Tatium L. V. c. 19. Clitophon dicit: τούτοις ἐντυχὼν,

πάν-

πάντα ἐγενόμην, ὁμοῦ ἀνεφλεγόμην, ὠχρίων, ἐθαύμαζον, ἤπιςον, ἔχαιρον, ἠχθόμην, haec quum legerem, omnes induebam formas, amore incendebar, expallescebam etc. Afferit igitur Apostolus, se *ἐυτράπηλον* fuisse bono sensu.

23. *Διὰ τὸ ἐυαγγέλιον, Evangelii caussa*, i. e. ut doctrina Christi eo magis propagetur. Cf. supra v. 12. *Ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι*) Metonymia: Ut particeps Evangelii fiam, i. e. praemii eius, quod in Evangelio promittitur. Est igitur *τὸ ἐυαγγέλιον* h. l. praemium, iis exspectandum, qui propagandae religioni diligentem operam navare solent, et quidem praemium coeleste, aeternum. Cf. supra v. 17. f.

24. Suum exemplum iam Paulus comparatione quadam Corinthiis commendat luculentius, et quidem similitudine a re ipsis maxime nota, desumta. Se omnes vires intendere, ait, ut consequatur illud praemium, de quo modo v. 23. et supra v. 17. 18. dixerat, et monet Corinthios, ut hoc suum exemplum imitentur. *οἱ ἐν ςαδίῳ τρέχοντες πάντες μὲν τρέχουσιν*) Respicit Paulus ad solennia certamina, Graeciae olim valde usitata, in quibus praemio proposito, certabatur cursu, lucta, cestu, gladio etc. Inter hos ludos, de quibus consulendi Antiquitatum Graecarum Scriptores, erant etiam Isthmii, qui Corinthi, innumera spectante hominum multitudine, celebrabantur. Est autem in verbis nostris traiectio, pro: *πάντες μὲν οἱ ἐν ςαδίῳ τρέχοντες, τρέχουσιν.* Et prius illud *τρέχοντες* est participium pro nomine *ςαδιοδρόμοι*, more Hebraeo. *Omnes Stadiodromi currunt. Alle Wettläufer laufen*, eo nempe consilio, ut palmam ferant. *εἷς δὲ λαμ-*

λαμβάνει τὸ βραβεῖον) Etymol. βραβεῖον λέγεται ὁ παρὰ τῶν βραβευτῶν διδόμενος στέφανος τῷ νικῶντι. Hesychius: βραβεῖον, ἔπαθλον, νικητήριον, ἀμοιβή. *Palma*, οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε) Sc. τὸ βραβεῖον. Ita currite, ut primi sitis in cursu, et sic praemium possitis assequi. Ne vobis sit satis, utcunque vestro fungi officio, ac poenam effugere: ad summa pro viribus enitendum est, atque ita currendum in stadio christianarum virtutum, ut laudem apud agonothetam Deum assequamini.

25. Πᾶς — ἐγκρατεύεται) *Omnis autem athleta ab omnibus abstinet*, quibus sc. vires corporis debilitari possint. πάντα, pro κατὰ πάντα. *Epictetus* 35. θέλεις ὀλύμπια νικῆσαι; — Δεῖ σ' εὐτακτεῖν, ἀναγκοτροφεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, γυμνάζεσθαι πρὸς ἀνάγκην ἐν ὥρᾳ τεταγμένῃ, ἐν καύματι, ἐν ψύχει, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶνον, ὡς ἔτυχεν ἁπλῶς, ὡς ἰατρῷ, παραδεδωκέναι σαυτὸν τῷ ἐπιστάτῃ, εἶτα εἰς τὸν ἀγῶνα παρέρχεσθαι. Aelian. V. H. XI, 3. Horat. de Arte poët. v. 142. *Qui stupet optatam cursu contingere metam, Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit, Abstinuit Venere et vino.* Sic multo magis nobis, laudis apud Deum assequendae gratia multa toleranda, licet dura, modo conducant ad hoc praemium; a multis temperandum, licet alias licitis, si palmam remorentur. ἐκεῖνοι — λάβωσιν) Ἐκεῖνοι μὲν, sc. τρέχουσι, καὶ ἐγκρατεύονται, *illi quidem currunt*, atque ut currendo optatam contingere metam possint, a multis licitis abstinent, *ut consequantur coronam mox perituram*, nempe ex oleastro, aut picea, aut lauro. Fruebantur vero etiam aliis honoribus et emolumentis, ut patet ex *Vitruvio* Praef. ad Lib. IX. de archi-

tectu-

tectura. ἡμεῖς δὲ, ἄφθαρτον) i. e. ἡμεῖς δὲ τρέχομεν καὶ ἐγκρατεύομεν. ἵνα λάβωμεν ἄφθαρτον στέφανον. Non perituram gloriam, non praemia per breve tempus percipienda assequi studemus, sed aeterne duraturam coronam. Vitam aeternam atque coelestem vocat metaphorice coronam ἄφθαρτον. 1 Pet. V, 4.

26. Ἐγὼ — ἀδήλως) *Ego igitur non ita curro, quasi incerta sit victoria.* Ἀδήλως, *obscure, incerte.* Ex Stadiodromis nonnisi unus reportare poterat victoriam; ergo semper dubia erat spes. Sed aeternam illam gloriam et felicitatem omnes possunt consequi, et certissime sperare, qui recte virtuti student. οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων) *Sic pugilem quasi ago, non verberantem ictibus auras.* Aliis verbis repetit, quod modo dixerat. *Certa est mihi victoria, certum praemium.* Nam ἀέρα δέρειν est *frustra contendere.* Pugiles enim *aërem vibrare* dicebantur, si in certamine cum adversario agiliori et exercitatiori confligebant, qui ictus eorum apta corporis contractione, incurvatione, declinatione evitabat. Virg. Aen. V, 443. *Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte Extulit: ille ictum venientem a vertice velox praevidit, ceterique elapsus corpore cessit. Entellus vires in ventum effudit.* Aen. V. v. 376. — *alternaque iactat Brachia protendens et verberat ictibus auras.* Dicit igitur Paulus, se pugilatu certare, conatibus non temerariis aut incertis, neque cum hoste, qui ictus hos declinare et effugere possit, sed pugnare se cum semet ipso, ita ut non minori cum effectu quam nisu corpus suum s. τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον obtundat atque subigat.

27.

27. Ἀλλ' ὑπωπιάζω — δουλαγωγῶ) *Sed duriter habeo corpus meum, et servituti quasi illud ipse subiicio.* Opponuntur ſibi *ἀέρα δέρειν, aberrare,* et ὑπωπιάζειν, *certos ictus infligere.* Perſequitur poſtremam ſimilitudinem a pycta deſumtam; nam pyctarum eſt, adverſarium ὑπωπιάζειν, i. e. faciem eius caeſtu ita obtundere, ut aut livida reddatur, aut vulnus oriatur. Cic. Tuſc. II. *Pugiles caestibus contusi,* i. e. ὑπωπιαζόμενοι. Cum adverſario comparat ipſum corpus ſuum, quod multis afficiebat incommodis, ſupra IV, 11. Dicit, ſe minime adſuefieri molli et iucundo vitae generi, ſed quaſi ſervilem conditionem corpori imponere, ſervi enim mediocri victu et exili commoditate vivendi utebantur, quibus a labore vix licebat reſpirare. Sic Paulus adſuefaciebat corpus, ut, quotiescunque poſtularet Evangelii negotium, facile temperaret a licitis, neque gravate ferret, ſi quid eſſet moleſtum. μήπως — γένωμαι) Et haec deſumta ſunt a certaminibus Graecorum, in quibus voce praeconis et nomina eorum qui vicerant, et praemia eorum declarata ſunt. Paulus ſe cum praecone comparat, quia publice tradebat doctrinam Chriſtianam, in qua Chriſtianis hoc nomine dignis maxima promittuntur praemia. Senſus igitur eſt: *Ne praeconem agens, ipse sim praemio indignus,* i. e. ne ego, qui alios docui viam ſalutis, ipſe ea ſalute indignus fiam.

CAP. X.

1. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν) *Nolo igitur vos immemores esse.* Ἀγνοεῖν hic valet immemorem eſſe. Nam legerant iſti Corinthii libros V. T. ſed non omnia memo-

ria retinebant. Γὰρ, pro quo alii habent δὲ, omnino vera est lectio. Dehortatur Apostolus v. 1—13. Corinthios a levitate animi, qua multi eorum epulis sacris Ethnicorum interesse solebant. Proponit iis triste Israelitarum exemplum, quibus incauta familiaritas cum idolorum cultoribus magnae perniciei fuit. ὅτι οἱ πατέρες — νεφέλην ἦσαν) *Omnes maiores nostros sub nube fuisse*, i. e. nubis quasi ductu iter fecisse, quum educerentur ex Aegypto, Exod. XIII, 21. sq. Ὑπὸ τὴν νεφέλην, pro ὑπὸ τῇ νεφέλῃ, et ὑπό τινι Graecis est *alicuius ductu, auspiciis, comitatu.* καὶ πάντες — διῆλθον. Exod. XIV. Quum enim sinum Arabicum transirent Israelitae, et Aegyptii eos insequerentur, Deus e nube illa fulmina atque tonitrua emisit, quibus hi perturbati in aquis perierunt, illis sub praesidio nubis tuto transeuntibus mare.

2. Καὶ πάντες — θαλάσσῃ) His miraculis, a Mose vi divina sibi concessa patratis, quod nubes ipsos comitaretur in itinere, et ipsi incolumes per mare transissent, baptizati sunt quasi et obligati ad obsequium, Mosi praestandum. Considerat itaque Paulus columnam nubis, quae comitabatur Israelitas, et transitum eorum per mare, tanquam Symbola baptismi. Bene illustravit totum hoc caput B. *Strothius* in *Repertorio für biblische und morgenländische Litteratur* Tom. XIV. p. 211. sqq.

3. Τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν) *Unum eundemque virtute divina suppeditatum cibum*, e nubibus pluentem, nempe *Manna*, Exod. XVI, 14. f. Manna funditur quidem arboribus variis et plantis, nec producitur miraculo. Sed Orientalium regionum incolae, et ipsi quoque Arabici

bici rerum naturalium scriptores, eam tanquam ros e coelo delabi putant. Appellatur autem ab Apostolo *βρῶμα πνευματικὸν*, quia hic cibus Israelitis vi quadam singulari divina datus est. Nam *πνευματικὸν* ex hebr. significatione τȣ̃ πνεύματος, רוּחַ est in suo genere *perfectum eximium, extraordinarium* e. g. Rom. VII, 14. 1 Cor. III, 1. Praecipue vero huc pertinet Gal. IV, 29. ubi ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς *vi naturali progenitus*, et ὁ κατά πνεῦμα, *vi divina progenitus* sibi opponuntur. *Iosephus* Antiq. III, 1. θεῖον βρῶμα καὶ παράδοξον. Alludere Paulum ad sacram coenam Christianorum, vix dubitandum esse videtur. Sicuti, inquit, vos Christiani in s. coena corpore et sanguine Christi fruimini: ita etiam illi Israelitae βρῶμα κ. πόμα πνευματικὸν ἔφαγον καὶ ἔπιον.

4. Πόμα πνευματικὸν) *Potum, qui datus est per miraculum* ex petra percussa, ut modo v. 3. Exod. XVII, 6. Num. XX, 10. ἔπινον — ὁ χριστός) *Hunc potum vero acceperunt a petra summa eos comitante, nempe Messia.* Sic intelligo cum nonnullis haec verba. Iudaei enim statuebant, illum מַלְאַךְ יְהוָה qui Exod. III, 2. et in aliis locis commemoratur, fuisse Messiam. Is autem, sicut alibi saepe Deus, comparatur cum petra, ad quam securitatis caussa confugitur. Cf. Deut. XXXII, 4. 15. 18. 31. Ἀκολȣθεῖν h. l. est *comitari*. Ἐκ vero denotat caussam efficientem, ut Matth. XXI, 25. Io. I, 13. Rom. V, 16. etc. Aliis πέτρα e qua Israelitae biberunt, est ea petra, e qua profluxerunt aquae. " Iudaeis, (verbis utor Wetstenii,) qui aquas Nili biberant, et in Aegypto fontium scaturigines nullas viderant, non potuit non valde mirum videri, quum aquas ex petra profluentes aspice-

 rent,

rent; quod tamen etiam *φυσικῶς* fieri experientia testatur, et *Aristoteles* observat. Meteor. I, 2." Addo, in populari sermone facile dici potuisse, petram illam comitatam esse Israelitas, quia saepius hoc beneficium illis contigit, ut in variis locis petra illis praeberet potum. Quum igitur petra dicitur Israelitas esse secuta, sensus est: eos ubique reperisse aquam, qua sitim restinguerent. Caussam vero huius miraculi efficientem fuisse Christum. Sed Rabbini, ad quorum fabulas Paulum respexisse verosimile est, mira excogitarunt de hac petra, e. g. *R. Salomo* in Psalm. LXXVIII, 16. *et principes faciebant baculis suis sulcos, et aquae trahebantur post illos per tota castra ad singulas tribus. Ialkut Rubeni* fol. 144. 4. *Quomodo comparatus fuit ille puteus* (de quo Num. XXI, 16.) *Resp. Fuit sicut petra, sicut alveus apum, et globosus, et volutavit se, et ivit cum ipsis in itineribus ipsorum. Quum vexilla castra ponerent, et tabernaculum staret, illa petra venit, et consedit in atrio tentorii. Tunc venerunt Principes et iuxta illum steterunt, dicentes: Ascende putee etc. et ascendit.* Vid. *Schoettgenii* hor. hebr. et Talmud. ad h. l. Fortassis tamen ipsi Iudaei nonnisi id exprimere voluerunt, quod nos modo in his Pauli verbis latere dicebamus. Qui aliter sentiunt, ii correctionem esse putant in verbis: *ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός. Non illa petra, ex qua biberunt Israelitae, comitata est eos,* ut Iudaei fabulantur, sed Christus intelligendus est nomine eius petrae, quae illos est comitata. Quodsi hoc probamus, duplici sensu hic sumitur vox *πέτρα*, nempe proprio, quatenus Israelitae ex ea biberunt; improprio vero sensu, quatenus *πέτρα* quaedam comitata est Israelitas. **Chrysostomus**: *ὐ γὰρ ἡ τῆς πέτρας φύσις τὸ ὕδωρ ἤφιει, ἀλλ'*

ἑτέρα

ἑτέρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν εἰργάζετο, τουτέστιν, ὁ χριστὸς ὁ παρὼν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν, διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, ἀκολουθούσης. Caeterum haec Pauli disputandi ratio tota est Iudaica et Rabbinica. Iudaeis enim erat elegantiae genus, comparationes e. V. T. desumere, et historiis eius in rem suam uti. Huic mori Paulus se accommodavit.

5. Ἀλλ' οὐκ — ὁ Θεός) *Sed plerosque illorum non approbavit Deus*; affecit potius poenis. Εὐδόκησεν, רָצָה. Κατεστρώθησαν, *prostrati sunt*, non contigit illis terram attingere promissam, sed praeter Iosuam et Calebum omnes, per varios iactati casus, morte tandem in ipso itinere abrepti sunt. Num. XIV, 16. 29. 30. Sic etiam Christiani promissam felicitatem non adipiscentur, si fuerint immorigeri Deo et Christo.

6. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν) *Haec autem exemplo nobis facta sunt.* Τύπος h. l. denotat *exemplum, exemplar*, ut 1 Thess. I, 7. 1 Tim. IV, 12. Tit. II, 7. Ταῦτα referendum est ad poenas, quibus Deus affecit veteres illos Israelitas. Quod Deus illos tam severe punivit, id factum est, ut nos exemplis istis sapiamus. εἰς τὸ μὴ — ἐπεθύμησαν) *Ne appetamus prava, sicut illi cupiditates pravas secuti sunt.* Quibus vero pravis cupiditatibus Corinthii potissimum abstinere debeant, Paulus in sequentibus docet.

7. Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε) i. e. Nolite ullo modo participes fieri idololatriae. Nam tangit eos, qui idolothytis vescebantur, quod aut idoli cultus erat, aut gradus ad cultum idoli. ἐκάθισεν — παίζειν) Exod. XXXII,

 6.

6. *Sedit populus*, nempe ſicut vos accumbitis in conviviis ſacris gentilium. Παίζειν nonnulli de *re venerea* interpretantur. Sed dubium eſſe non videtur, quin de *saltatione* intelligi debeat, quum Exod. XXXII, 18. ſeqq. expreſſis verbis ſaltationis circa aram vituli aurei fiat mentio. Virgil. Ecl. VI, 27. *Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres Ludere.* Horat. 3. od. XV, 11. *Illam cogit amor Nothi Lasciviae similem ludere capreae.* In ſacris vero ſolemnibus gentilium conſuetas fuiſſe ſaltationes circa aras, notum eſt; cuius moris etiam meminit *Callimachus* in Dian. extremis verbis: περὶ βωμὸν κυκλώσασθαι.

8. Μηδὲ — ἐπόρνευσαν) De Iſraelitis vide Num. XXV, 1. qui per filias Moabitarum etiam ad ſacrificia peregrina pertracti fuerunt. In ſimili periculo fuerunt Chriſtiani Corinthi, ubi ſcortatio ſequebatur plerumque convivia ſacra et ſaltationes, et grata Diis habebatur. καὶ ἔπεσον — χιλιάδες) Πίπτειν, *fatali morte perire.* Textus hebraicus habet *viginti quatuor* hominum millia, quem numerum tuentur etiam LXX. Interpretes, Ioſephus et Philo Iudaeus. Commodiſſima ratio Pauium cum his conciliandi haec eſt, ſi dicamus, viginti tria millia hominum vi divina, mille hominum autem gladio Zelotarum, Phinees et ſodalium eius interiiſſe.

9. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν χριστὸν) Pro τὸν χριστὸν alii legunt Θεὸν, alii κύριον. Πειράζειν, i. e. πεῖραν λαμβάνειν τινος, *explorare aliquem, vires eius tentare, an hoc vel illud facere possit. Christum* ſeu *Deum* tentare dicuntur qui ſpretis beneficiis praeſentibus,

alia

alia et maiora expetunt; nam experiri quasi volunt, an Deus maiora facere possit. Sic Israelitae olim spreto Manna, (Num. XI, 4. sq.) alia miracula optabant; Corinthii autem, non contenti suis donis a Deo acceptis, maiora desiderabant. *Theodoretus*: ἕκαστον τῶν εἰρημένων ὡς συμβαῖνον τοῖς Κορινθίων πλημμελήμασι τέθεικε. — ἐγόγγυζον δὲ τῶν ἐλαττόνων χαρισμάτων τετυχηκότες, ἐπειδὴ μὴ πάντων ἦσαν ἠξιωμένοι etc. Sed eo etiam sensu Corinthii *provocarunt Christum*, quod vitiis, quae notaverat Apostolus, fovendis, velut experiri voluerunt, an caussam Pauli adiuvare Christus velit et possit, similes Israelitis, qui fastidio cibi, divina virtute suppeditati, aliorumque miraculorum, quibus adhuc iuvabantur, profano contemtu Deum provocarunt ad auctoritatem Mosis, legati sui, miraculo tuendam, (Num. XXI, 5.) quod vero nunc, quum tot et tanta miracula per Mosen edita fuissent, non beneficium fuerat, ut in superiore πειρασμῷ, (Exod. XVII, 6. coll. 7.) sed terribile. Num. XXI, 6.

10. Μηδὲ γογγύζετε) Γογγύζειν, *obmurmurare, obloqui*, ingrati animi et indignationis est indicium. Hoc faciebant Israelitae, Num. XIV, 2. 3. 4. XVI, 1. seqq. Corinthi etiam erant factiones obmurmurantium Paulo vel aliis doctoribus. καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ) Ὀλοθρευτής, qui Hebr. XI, 28. ὁ ὀλοθρεύων pro hebr. המשחית Exod. XII, 23. denotare videtur *pestem*, sub persona angeli, mortem subitam populo inferentis, repraesentatam. Nam *fulgura, pestem*, et similia fatalia hominibus, tribuebant Iudaei angelo, fati ministro.

11. Τύποι) Tanquam poenarum exempla, ut v. 6. Alii legunt τυπικῶς, eodem sensu. εἰς οὓς — κατήντησεν)

Qui ultimis seculis vivimus. Τὰ τέλη τῶν αἰώνων, *ultima tempora*, sive tempus illud, post quod nulla nova lex, aut nova religionis forma a Deo revelanda, erat expectanda, Gal. IV, 4. Ech. I, 10. *Semlerus* cui *Strothius* accedit, ex Iudaico more computandi annos durationis mundi, hanc phrasin explicandam esse putat. Credebant nempe Iudaei, 6000. annos duraturum esse mundum. Hellenistis αἰών erat spatium mille annorum. Pauli autem aetate fere 5600. a mundo condito anni numerabantur. Solebant etiam Iudaei sic dispescere tempora: 1) Tempus ante legem; 2) tempus legislationis Mosaicae, a Mose usque ad Messiam; 3) tempora Messiae, עולם הבא. In hac ultima periodo, inquit Paulus, nos vivimus. *Targum Hieros.* Genes. III, 15. *Insidiae calcaneo fient* בסוף יומיא ביומי דמלכא משיחא *in fine dierum*, *h. e. temporibus Regis Messiae.* Vid. *Schoettgen*, et *Michaelis* ad h. l.

12. Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι) i. e. Qui putat, se firmum esse in religionis confessione, ut nihil periculi sibi metuendum sit a tentationibus. Ἱστάναι h. l. est firmum perstare in religione, quemadmodum statim πίπτειν, *labi*, deficere a Christo.

13. Πειρασμὸς — ἀνθρώπινος) *Nonnisi levem tentationem experti estis.* Λαμβάνειν h. l. est *corripere, invadere.* Ἀνθρώπινος, *levis*, quae vinci facile potest, quia vires humanas non superat, sive etiam *vulgaris*, frequens inter homines, 2 Sam. VII, 14. Ies. VIII, 1. Chrysostomus: ἀνθρώπινος, τουτέστι, μικρὸς, βραχὺς, σύμμετρος. Πειρασμὸς h. l. plerisque interpretibus est *calamitas, afflictio.* Equidem accedo b. *Strothii* sententiae

tiae existimantis, πειρασμὸν hic esse sollicitationem ad peccatum. Sic Iac. I, 13. πειράζεσθαι est *in peccatum impelli*, inprimis ad defectionem a religione christiana. Respicit Paulus ad id, quod Christiani ab Ethnicis ad convivia sacra invitabantur, quae tentatio erat levis, quia tantum ad edendum, bibendum etc. invitabantur, et nihilominus iam concesserant, et victos se dederant. Sed instabant graviora, e. g. tentatio in honorem Deorum thurificandi, iurandi etc. πιςὸς δὲ ὁ Θεὸς) Dixerat, maiora mala posse evenire, ut eo magis cautos redderet. Nunc, ne nimium consternarentur, solatium addit, significans, Deum, modo ipsi negligentes non sint, daturum vires pares tentationi. Πιςὸς, fidelis in praestanda ope. Ὃς ἐκ — δύνασθε) sc. ὑπενεγκεῖν, quod addunt nonnulli Codd. et Augustinus aliquoties: *qui vos in nullum periculum incidere patietur, cuius propulsatio vires vestras excedat, ἀλλὰ — τὴν ἔκβασιν) Sed largietur cum tentatione vincendi facultatem*, i. e. si permittat tentationem, dabit etiam vires ut vincere possitis. Ἔκβασις, *evasio*, evadit autem, qui tentationem vincit.

14. Διόπερ — εἰδωλολατρείας) i. e. Fugite occasionem omnem, quae vos in idololatriae societatem trahere possit. Bene hoc cohaeret cum paullo ante dictis. Si vosmet ipsos assuefaciatis epulis in idolio, facile, ubi gravior persecutio incubuerit, ad plenissimam idololatriam devolvemini. Redit simul Apostolus ad disputationem, c. VIII. coeptam de esu carnium idolis mactatarum, et ostendit quatenus hic esus sit licitus, vel illicitus. Non licebat Christianis interesse ipsis epulis sacris gentilium; hoc enim erat idololatriae genus, v. 14—24. Licet vero ede-

se carnes, quae in macello venduntur, et in epulis communibus apponi solent, quamvis fortassis diis immolatae fuerint, v. 25—33.

15. Ὡς φρονίμοις λέγω) *Loquor vobiscum, ut cum prudentibus.* Attentionem Corinthiorum excitat, quum ipsis ingenium tribuit. κρίνατε ὑμεῖς, ὅ φημι) Quasi dicat: Adeo aequa adferam, ut non alios quam vosmet ipsos sumam iudices.

16. Τὸ ποτήριον — τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ ἐστι) *Calix ille sacer a nobis consecratus, nonne cum Christi sanguine coniunctus est?* Sensus est: *Nonne bibitione eius vini consecrati, quod haurimus e poculo, participes reddimur sanguinis Christi?* i. e. profitemur ad alios, nos religione esse Christianos, vel: declaramus, nos esse cultores Christi, qui pro nobis mortuus est? Ποτήριον, pro eo, quod in calice est, nempe *vino*, et per novam metonymiam pro *bibitione vini*; nam sine usu non posse locum habere, quod statim dicitur, per se patet. Est autem τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, כוס הברכה, pro τὸ ποτήριον εὐλογητὸν vel εὐλογημένον, *poculum pro quo gratias egimus Deo,* vel quod gratiarum actione consecratum est usui sacro. De significatione verbi εὐλογεῖν vid. dicta ad Matth. XXVI, 26. Κοινωνία per meton. h. l. est id, per quod fit ipsa communio, ut sit sensus: *omnes bibentes ex hoc sacro poculo sunt* κοινωνοὶ τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ. Sanguis Christi vero pro toto sacrificio Christi in cruce peracto. Ostendere vult Apostolus, ut ex sequentibus et praecedentibus patet, Christianos, qui epulis sacris Gentilium interesse solerent, ab aliis Ethnicis considerari tanquam homines idololatricae religioni faventes, atque ab

ea

ea non valde abhorrentes, quemadmodum qui Christianorum sacris epulis intersunt, censentur profiteri mortem Christi expiatoriam, adeoque se pertinere ad Christianorum religiosam societatem, publice declarant. Vid. *Stroth.* ad h. l. qui bene monet, contextum esse attendendum. Ita etiam veteres interpretes intellexerunt locum hunc, e. g. *Theodoretus*: τῶν ἱερῶν ἀπολαύοντες μυστηρίων, ἐκ αὐτῷ κοινωνῦμεν τῷ Δεσπότῃ; ὃ καὶ τὸ σῶμα εἶναι καὶ τὸ αἷμα φαμὸν; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν) Pro ὁ ἄρτος ὃν κλῶμεν; Sic: *Urbem quam statuo, vestra est*, pro *urbs*. *Esus panis consecrati* iterum hic intelligitur; ἐχὶ — χριστῦ ἐστιν;) *Nonne* (esu panis sacri) *declaramus nos esse membra corporis Christi*, i. e. societatis Christianae? Τὸ σῶμα τῦ χριστῦ, h. l. esse *societatem christianam*, ut infra c. XII, 27. et alias saepe, ex v. 17. patet.

17. Ὅτι εἷς — ἐσμεν) *Nam unus quasi panis, unum corpus sumus, licet simus multi*, i. e. unam constituimus societatem arctissime coniunctam, sicut ex multis granis et farinae particulis factus est unus panis, et plura membra inter se coniuncta constituunt corpus. Hoc addit Apostolus, ne quis ob ambiguitatem vocabuli σῶμα putet, τὸ σῶμα τῦ χριστῦ v. 16. esse ipsum Christum, vel corpus Christi pro nobis in ara crucis immolatum. Explicationis igitur caussa addidit, omnes Christianos efficere unum quasi panem, unum corpus. οἱ γὰρ — μετέχομεν) Ἐκ τῦ ἑνὸς, i. e. ἐκ τῦ αὐτῦ ἄρτυ. Sensus est: Dum omnes participamus eundem panem, eo ipso declaramus, nos huius societatis christianae membra esse.

18. Βλέπετε — σάρκα) Alio exemplo utitur, ut ostendat, Christianos, qui Gentilium sacris epulis interes-

sent

ſent, in ſocietatem venire cultus idololatrici. *Considerate*, inquit, *Israelitas, Iudaeos.* Addit κατὰ σάρκα, ut diſtingueret Iudaeos nondum ad Chriſtum converſos a *Christianis*, ex Iudaeis, ſeu Iſraelitis κατὰ πνεῦμα. ἐχὶ — θυσιαςηρίε εἰσι) *Nonne, qui de victimarum carnibus edunt etiam in altari obtulisse censentur?* Τὰς θυσίας, שְׁלָמִים, carnes victimarum, quibus veſcebantur cum amicis, qui eas obtulerant. Sunt *participes altaris*, adeoque Dei, cui in altari offertur, vel cultus qui in altari exhibetur; fatentur publice, ſe eum Deum colere, cuius et altare. Concluſio ex duobus exemplis, v. 16. ſqq. allatis, tam facilis erat, ut verbis eam exprimere non fuerit opus. Eſt autem haec: Sicuti qui ſacrae Chriſtianorum coenae interſunt, eo ipſo declarant, ſe eſſe Chriſtianos; ſicuti porro, qui ſacris epulis Iſraelitarum veſcuntur, eo ipſo oſtendunt, ſe eſſe Iudaeos: ita etiam ii, qui ad convivia ſacra gentilium invitati accedunt, eo ipſo declarant, ſe eſſe idolorum cultores.

19. Τί οὖν — τί ἐςιν;) *Quid igitur dicere* (ex hactenus dictis concludere) *volo?* Hoc fortaſſis, *quod idolum aliquid sit* (et efficere poſſit?) *vel quod idolothytum aliquid sit* (et ab aliis carnibus differat?) Haec non eſt mea ſententia, Paulus inquit. Concedo idolum nihil eſſe, et carnes Diis immolatas nihil differre ab aliis carnibus. Sed licitum eſſe Chriſtianis intereſſe epulis ſacrificalibus gentilium, id non concedo. Refutat eorum ſententiam, qui putabant, licere Chriſtianis veſci idolothytis eam ob cauſſam, quod idola et idolis immolata nihil ſint, vel efficere poſſint, ſupra c. VIII, 4. Reſpondet, his etiam conceſſis, non ſequi, quod illi inde inferre voluerunt. Verba:

ὅτι —

ὅτι — τί ἐστιν Semlerus e textu in marginem reiicienda esse putat; esse enim glossas, in variis regionibus varie adscriptas. Alii vero retinenda esse verba, recte censent.

20. Ἀλλ' ὅτι — δαιμονίοις θύει) Plena oratio esset: οὐχὶ, ἀλλὰ τοῦτο φημὶ ὅτι κ. τ. λ. *Minime hoc inde consequitur; sed hoc tantum volo dicere: Quod gentiles sacrificant, id sacrificant Diis fictitiis, non autem Deo.* Sensus est: Quanquam gentilium Dii nihil sunt, ipsi tamen gentiles eos pro vere existentibus habent, et pro certo sumunt, nos etiam in hac esse sententia. Δαιμόνια, qui h. l. et v. 21. opponuntur θεῷ et κυρίῳ iidem sunt, qui Apoc. IX, 20. εἴδωλα, et indicant *falsos, fictitios Deos.* Cf. LXX. interprett, Deut. XXXII, 17. coll. v. 21. Ipsi etiam pagani deos, quos colebant, δαιμόνια nominare solebant. καὶ οὐ θεῷ) Non autem vero Deo, quem nos Christiani colimus. οὐ θέλω — γίνεσθαι) Nolim autem, vos vel in speciem consortes fieri falsorum deorum, cultusque qui illis praestatur.

21. Οὐ δύνασθε) Non convenit, non decet. Ipsi facile cognoscetis, hoc non licere. ποτήριον δαιμονίων) i. e. *Vinum fictitiis diis libatum*, quod praecipue in conviviis sacris bibere solebant Gentiles. Aen. VIII. 273. *Quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum, Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris, Communemque vocate Deum, et date vina volentes.* τραπέζης κυρίου — τραπέζης δαιμονίων) *Mensae Domino sacrae — falsis diis sacrae.*

22. Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν κύριον;) *Deum ad indignationem provocare* eminenter dici solet de iis, qui idolis

honorem exhibent, ut Deut. XXXII, 21. μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;) Ut nempe poenas evadere possimus, quas iratus Deus nobis velit infligere.

23. Πάντα — συμφέρει) *Omnia licent*, (omnibus cibis *per se* spectatis vesci licet;) *sed non omnia prosunt*, iis nempe, qui in his rebus libertate sua abutuntur: nocent potius sibi ipsis, qui e. c. epulis sacrificalibus gentilium intersunt. Nimirum noxae sibi fuerunt licentiosi Corinthii, dum divinas poenas per amoris neglectionem et idololatriae crimen in se concitabant, (v. 22. 6. 11.) atque per nimiam cum idololatris familiaritatem pristinis moribus, tum animi vitiis universe, tum maxime solemni in delubris lascivia denuo, et tanto quidem facilius implicabantur; quanto magis assueti fuerant huic scelerum generi, quod Corinthi praesertim regnasse constat. Πάντα — οἰκοδομεῖ) *Omnia licent, sed non omnia prosunt aliis.* Quanquam συμφέρειν et οἰκοδομεῖν in se idem significare possunt, per *contextum* tamen altera pars commatis de sua *cuiusque*, altera, ne idem bis dicatur, de *aliorum* utilitate accipi potest, ut συμφέρει ad *agentem*, οἰκοδομεῖ ad alios trahatur.

24. Μηδεὶς — ἑτέρου) Plena oratio esset: μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον (ex v. 23.) μόνον ζητείτω, ἀλλὰ καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἑτέρου, *nemo suis tantum, sed et aliorum hominum commodis studeat.* Ζητεῖν τὸ ἑαυτοῦ, *suis commodis servire.* Licet nobis omnino uti nostro iure; sed si id cum fratris periculo futurum sit, magis perpendere debemus, quid illi expediat, quam quid nobis liceat.

25.

25. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε) i. e. *Licet vobis edere quicquid vendi solet in macello.* Ostendit nunc Apostolus, quatenus carnibus immolatitiis vesci liceat; sed sic etiam hac cautione opus esse monet, ne alios temere offendant ii, qui hoc suo iure utuntur. Μάκελλον vox est graeca ex latina, ut Φλαγελλοῦν, κουστωδία et similia. Plutarchus quaest. Rom. explicat per κρεωπώλιον, *locum ubi carnes venduntur. Aedificia* erant, in hunc finem exstructa, vel *spatia* quaedam *in foro*, s. *fora carnaria.* μηδὲν — συνείδησιν) *Nihil inquirentes, ne conscientia* (vestra) *perturbetur.* Fieri poterat, ut macellarius, antequam ad macellum carnes ferret, aliquid de iis in aram dedisset, vel ut sacerdotes partes, quae ipsis cedebant, venderent. De eo non vult sollicite inquiri; licet nescire talia, et nescisse se dicere, sine scrupulo. *Strothius* et *Schulzius* τὴν συνείδησιν intelligunt ideam sive imaginem, quam quis sibi de aliqua re formavit.

26. Τοῦ γὰρ — πλήρωμα αὐτῆς) *A Deo enim condita est terra cum omnibus rebus quae in ea sunt.* Ex Ps. XXIV, 1. Πλήρωμα, מְלוֹא est omne id, quod super terram versatur, animalia, herbae etc. Non potest autem impurum esse, quod a Deo conditum est in usus hominum.

27. Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων) sc. *ad convivium;* nam καλεῖν est ad convivium vocare. Non loquitur de conviviis sacris in idoleis, nec concedit, porro a Christianis frequentari posse idoleia, sed de communibus s. privatis epulis.

28.

28. Ἐὰν δὲ — εἰδωλόθυτόν ἐςι) De convivatore loquitur, qui putaret Diis consecrata fas non esse Christiano comedere. καὶ τὴν συνείδησιν) *Ne offendatis conscientiam*, sc. alterius, ut statim explicatur. Ven. *Schulzius* verba δι' ἐκεῖνον — συνείδησιν per Hendiadyn posita esse, putat pro: διὰ τὴν συνείδησιν τȣ̃ μηνύσαντος, propter opinionem (ideam) eius, qui hoc vobis indicavit; quia nempe alter putat, esse Deos, et agnosci pro Diis a vescentibus. Sic etiam comm. 29. vocem συνείδησις explicandam esse putant *Schulzius* et *Strothius*. Verba: τȣ̃ γὰρ κυρίȣ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς absunt a melioribus codicibus, Versionibus nonnullis et Latinorum multis citatis.

29. Συνείδησιν — ἑτέρȣ) Consulendum est nempe conscientiae alterius, et cedendum ad tempus errori, quem non possis tollere. Tibi autem, qui meliorem cognitionem habes, licet vesci omnibus carnibus, si nemo offendatur. ἵνα τί — συνειδήσεως) *Qui enim condemnari* (et eripi mihi) *possit libertas mea, a conscientia aliena?* Omnino licet mihi uti libertate mea, si solus sim, vel alios non offendam, quamvis alii aliter sentiant. Ἄλλος est quivis alius, quicum negotium nobis non est; ἕτερος is, quicum negotium est.

30. Χάριτι) i. e. ἐν εὐχαριςίᾳ, *cum gratiarum actione*. Alii vertunt: *per Dei beneficium;* Deo dante et id concedente. Τί — εὐχαριςῶ;) *Quid ego movear aliorum obtrectatione propter id, cuius caussa gratias ago* (Deo)?

31. Εἴτε ȣ̃ν — εἰς δόξαν Θεȣ̃) *Sive igitur edatis, sive bibatis, sive quicquid agatis, omnia facite sic,*

ut

ut Deus celebretur, eiusque cultus promoveatur. Cavete, ne ullo vestro facto Dei honor laedatur; id potius agite, ut omnes intelligant, vos duci Dei sensu et numine, nihilque agere tantum voluptatis vestrae caussa. *Aboth* II, 12. R. Iose inquit, omnia opera tua fiant in nomen Dei. *Schol. Bartenorae*: etiam si edas et bibas, non cogitabis de deliciis corporis, sed haec omnia facies ad acquirendas vires, quibus voluntatem Dei omnimodo implere possis.

23. Ἀπρόσκοποι — τῦ θεῦ) *Nolite occasionem peccandi praebere vel Iudaeis* etc. Ἀπρόσκοποι hic active sumitur, pro eo, qui neminem offendit, i. e. deteriorem facit. Cavete, ne *Iudaei* dicere possint, vos haud sincero studio Deum verum colere; ne *Graeci* dicant, vos nihil in idolatria mali esse censere; ne *Christiani* adhuc teneri, impendentibus malis aliquibus ad defectionem impellantur.

33. Πάντα πᾶσιν ἀρέσκω) Πάντα, pro κατὰ πάντα, in omnibus rebus. Ἀρέσκω, *placere studeo* in iis nempe rebus, de quibus hactenus fuerat sermo, vescens, non vescens; accipiens, non accipiens, ut multis persuadeam christianam religionem, nulla impedimenta ipse inferam. Nam ἀρέσκειν h. l. est *servire, aliorum inservire commodis.* Sic LXX. Ps. XXXV, 14. et CXVI, 9.

CAP. XI.

1. Μιμηταί μου γίνεσθε) Hunc versum perperam Latini a superiori capite absecuerunt, cum quo potius cohaeret, ita tamen, ut singulari quodam Pauli artificio sit simul et superioris disputationis conclusio, et transitio ad ea quae sequuntur. καθὼς κἀγὼ - χριστῦ) Ne suum exemplum lau-

dare videatur, ad Christum refert, cuius modum et docendi et vivendi imitabatur.

2. Ἐπαινῶ — μέμνησθε) *Laudo vos, fratres, quod in omnibus mei memores estis.* Πάντα, pro κατὰ πάντα, in omnibus rebus, ad religionem et instituta in ecclesia pertinentibus. Progreditur Apostolus ad alium abusum taxandum, qui in ecclesia Corinthiaca invaluerat. Ipsae Corinthiorum litterae quaestionem de cultu feminarum cum altera de Idolothytis coniunxisse videntur; quare Paulus hanc tractationem superiori annectit. Iidem nempe, qui templa idolorum denuo frequentare solebant, ex fano in ecclesiam translatum voluerunt morem, ut mulieribus liceret in concione sacra orare remoto velamine, v. 5. Quum autem ipsius etiam antiiudaicae partis complures (Paulini et Apollonii) christiani a Iudaico ritu, quem ab ipso Paullo et Apollo, quum inter Corinthios versarentur, teneri vidissent, recedere dubitarent, quaestionem hanc in epistola partis antiiudaicae communi nomine exarata, ad Paulum retulerunt. Is igitur laudat Corinthios, quod inconsideratae certorum sociorum cupiditati non statim obsecuti fuerint, sed *memores Apostoli*, moribus ab ipso ut alibi, ita etiam Corinthi servatis, vim facere noluerint, verum ex ipso prius *percontari* maluerint, num in veteri instituto novare aliquid liceat. Ceterum totum hunc locum egregie illustravit *Storrius* I. c. p. 35. sqq. καὶ καθὼς — κατέχετε) *Et praecepta quae ego vobis tradidi, retinetis.* Παραδόσεως nomine vocatur omne id quod docetur, (cf. Matth. XV, 2.) hic autem significatur *praeceptio* de ritibus et moribus publicis, ad ordinem et decorum in ecclesiis servandum institutis. Multa erant in hoc genere per

per se non ita magni ad pietatem momenti, sed in quibus utile erat aliquid in commune constitui, ne discrepans usus dedecoraret ecclesiam, vel disputationes, et ex disputationibus schismata sereret.

3. Ut efficiat Paulus, uxoribus christianis in concione sacra velandum esse caput, (v. 5.) praemittit rationes decidendi, si ita loqui fas est. Et primo quidem ponit, uxorem in mariti potestate esse, maritum autem in rebus ad religionem et cultum divinum pertinentibus, nemini nisi Christo subiectum esse. ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ χριςός ἐςι) Κεφαλὴ improprie est *dominus*, aut qui maiori utitur auctoritate. Dicit igitur Apostolus, in rebus ad religionem pertinentibus viros nullum alium super se dominum agnoscere, nisi solum Christum. Sunt autem istae rationes, quas Paulus hic affert, *ad hominem*, quae alio tempore, aliis locis, apud alios homines porro non valent. κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ) i. e. Mulieres vero praeter Christum etiam suos maritos pro dominis agnoscere debent. κεφαλὴ δὲ χριςȣ ὁ Θεός) Quum hic dicitur, Deum, *patrem*, Christi esse caput, hoc referendum est ad regnum Christi, vel novam eam Christianorum societatem, quam Christus Dei patris auctoritate instituit, quare et alibi ecclesiae caput dicitur Christus, Eph. I, 22.

4. Πᾶς ἀνὴρ — τὴν κεφαλὴν αὐτȣ͂) Προφητεύειν h. l. ut hebr. הִתְנַבֵּא est *divinas laudes canere, sacris hymnis celebrare Deum*, ut Exod. XV, 20. Num. XI, 25. 29. 1 Reg. XVIII, 29. Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, sc. κάλυμμα, *velamen*, puta pileum vel galerum. Καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτȣ͂, nempe *Christum*, qui est caput

 viri,

viri, vel etiam *seipsum*. *Dedecorat vir caput suum*, orans aut divinas laudes canens, *operto capite*, quia more Graeco *caput tegere* erat servorum, et signum subiectionis. Non decet ergo virum, quum soli Christo subsit, publice quasi se servum aliorum profiteri. Alii ita intelligunt: Dedecorat caput tuum — quia ratione vestitus imitatur sexum sequiorem. Haec omnia, ut et proxime sequentia ex moribus illorum temporum. Ceterum (ut Storrius monet p. 38.) hoc comma non in eam partem accipiendum videtur, ut certorum opinioni contradicatur, *qui viros operto capite orare voluerint*, sed in hanc potius sententiam, ut Apostolus *concedat*, viros *quidem* (*μὲν*, v. 7.) non debere caput operire, *sed* mulieres idem decere *neget*. Credibile nonnullis visum est, Corinthios christianos viris christianis *Iudaicum* morem *contra graecam consuetudinem* obtrudere voluisse. Sed ne constat quidem *illius temporis* Iudaeos recentiorum ritu operto capite precari consuevisse.

5. Πᾶσα δὲ γυνὴ — τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς) Προφητεύειν eodem sensu quo v. 4. Usu fuit receptum apud multas gentes cultiores, ut virgines et mulieres velarent caput; contra vero turpe et indecorum est habitum, mulieris nuptae vultum in publico adspici et oculis aliorum usurpari posse. Apud Iudaeos certe hic mos obtinuit. Hunc autem velaminis muliebris usum *Christi et Apostolorum aetate* sensim inter Iudaeos exolevisse, tanto incredibilius est, quanto certius constat, etiam *seriori tempore* priscam consuetudinem a mulieribus hebraeis religiose servatam fuisse. Vid. *Schroederus* de vestitu mulierum hebr. 87. 89. sq. Videtur potius *graeca* consuetudo fuisse,

fuisse, ut mulieres velamina, alias usitata in templis tantisper seponerent, quam consuetudinem nonnulli Corinthii *odio Iudaismi* et cupiditate partem ecclesiae iudaizantem omnibus modis lacessendi, in ecclesiam invehere voluerunt. Paulus vero de ea muliere, quae haud velata sacris christianis interfit, dicit: καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς, *dehonestat caput suum*, i. e. suum ipsius corpus, seipsum. *Caput* nempe intelligitur, quod radi poterat, ut statim dicitur. Negligentia velaminis in publico, quam Rabbini inter caussas repudii retulerunt, (*Seldeni* uxor hebr. L. III, c. 17.) ipsa etiam Pauli aetate suspicionem impudicitiae habuit. Contra vero capitis tegumentum *modestiae* signum fuit, de capite uxoris *adulterii suspectae*, ex prisco Iudaeorum more detrahi solitum, Num. V, 18. Ubi igitur hoc in more positum fuit, ut *honestae* mulieres velarentur, *ceterae* aperto capite in publicum prodirent, ibi vel eae feminae, quarum castitati nullum periculum creavit velaminis negligentia, suam certe famam abiecerunt. Alii τὴν κεφαλὴν ut v. 4, ita etiam hic sumunt improprie, ut sensus sit: mulier orans haud velato capite dedecorat maritum suum, publice quasi ostendens, se maritum pro domino non agnoscere. Sed durior est haec expositio. ἕν — τῇ ἐξυρημένῃ) *Unum enim idemque est, ac si rasa esset.* Proprie tamen ἕν καὶ τὸ αὐτὸ positum est pro μία καὶ ἡ αὐτή, uti ταῦτα pro ἔτοι supra c. X, 6. VI, 11. Feminae tonderi non solebant, nisi quum turpes videri vellent, ut in luctu, Deut. XXI, 12. Apud profanas etiam gentes *rasa coma* mulieribus αἰσχύνη esse, et formam extinguere credebatur. Praeterea rasa coma erat poena adulterarum. Multa loca *Wetstenius* ad h. l. congessit.

 6.

6. Ἐι δὲ αἰσχρὸν — ξυρᾶσθαι) Κείρασθαι referre solent ad occiput; ξυρᾶσθαι vero ad sinciput. Germani feminis adulteris crines accidebant. *Tacit.* Germ. 19. *paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens et maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus.* Apud Hebraeos autem uxori *adulterii suspectae* velamen detrahi solitum, (Num. V, 18.) iam monuimus ad v. 5. Haec igitur prima ratio est, quam Paulus pro retinendo velamine affert, quod nempe feminae secus facientes, famae suae noceant. Ceterum Paulus de *uxoribus* solum praecipit (v. 3.) sive quod Corinthi, quemadmodum in alia Peloponnesi parte, Laconicam puta, *uxoribus* tantum necesse fuerit velari (vid. *Schroederus* I. c. p. 93.) sive quod consuetudinem latissime per omnes regiones, ubi Christianorum ecclesiae essent, patentem, (v. 16.) defendisse satis haberet, confisus, in iis locis, ubi ad communem et antiquissimum morem recentior consuetudo etiam virginum velandarum necessitatem adiunxerat, matres, velo adsuetas, sua sponte invigilaturas esse, ne filiae negligentia velaminis suo honori male consulant.

7. Ἀνὴρ μὲν — τὴν κεφαλὴν) Redit Paulus ad disputationem, quam v. 3. inceperat, et *secundam* rationem explicat, cur uxor christiana caput velare debeat, quia nempe mariti imperium agnoscere teneatur, nec servitutem muliebrem exuere possit. Vir, inquit, caput obtegere non tenetur, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων) *Similitudinem et maiestatem Dei referens.* Est enim vir in supremo gradu collocatus in hoc mundo, et tanquam secundarius aliquis Deus, ipsius etiam mulieris respectu. Quapropter in *communi*

muni virorum et mulierum coetu non decet eum esse capite velato, quia signum hoc est subiectionis et servitutis. *Augustin.* Serm. IV. in octava Paschae: *Revelanda sunt capita eorum, quod est indicium libertatis. Imago Dei* h. l. non sumitur illa notione consueta de morali quadam praestantia et perfectione, sed de dominio. Ne *Epiphanii* quidem tempore convenerat ecclesiasticis doctoribus, quid sit imago Dei; et fuerint ex antiquioribus, qui negarent, imaginem Dei pertinere ad sexum muliebrem, quod de dominio valet, non vero similitudine Dei morali. γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν) *Mulier vero mariti auctoritatem refert.* Imperat enim materfamilias suae familiae, sed viri nomine. Itaque respectu viri debet gestare signum subiectionis in capite in communi virorum et mulierum coetu.

8. Οὐ γάρ — ἀνδρός) Ostendit, quo iure mulier cogatur subdi viro; non contra. Prior conditus est Adam, ex eius vero latere subducta est Eva, ceu viri portio quaedam.

9. Γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα) In viri solatium, et generationis adiumentum. Igitur per creatoris voluntatem uxor in mariti potestate est. Ceterum comparative hic locus intelligendus est: Non tam — quam — Gen. II, 18.

10. Διὰ τοῦτο — τοὺς ἀγγέλους) Locus, ut omnes sciunt, vexatus. Verterim: *Quapropter uxor debet velamen habere in capite propter exploratores.* Ἐξουσία nempe hoc loco est *velamen*, ut etiam Vulgatus transtulit. Nempe vocabula rerum haud raro ponuntur pro notarum signorumque earum vocabulis. *Velum* igitur ἐξουσία dicitur, quia honoris signum erat; nam honestiorem con-

 ditio-

ditionem nuptarum apud Iudaeos innuptarum fortuna fuisse constat; ἐξουσία vero etiam *dignitatem, praerogativam*, omninoque *omne, quod praestans et eximium est*, significat, Io. I, 12. 1 Macc. I, 13. XI, 58. Eam ob caussam Alexandrini Gen. XX, 16. velamentum oris Sarae, uxoris Abrahami, quod ab ipso Mose כְּסוּת עֵינַיִם dicitur, τὴν τιμὴν τῦ προσώπυ eleganter vocarunt. Vid. *Io. Frid. Fischeri* Proluss. p. 537. sqq. Debet autem uxor velare caput διὰ τὰς ἀγγέλυς, propter *exploratores* et *speculatores*. Poterat nempe novae consuetudinis notitia per ἀπίςυς speculatores in publicum emanare, christianasque uxores tum Iudaeis, de isto mulierum habitu pessime existimantibus, tum Graecis quoque in suspicionem rei christianae probrosissimam adducere. Ἄγγελοι h. l. ut Iac. II, 25. videntur esse *exploratores*, quo sensu hoc vocabulum accepit *Heumannus*. (Erklär. des N. T. P. X. p. 439. sqq.) quem et alii nonnulli secuti sunt. Sed alios etiam audiamus. Quod igitur attinet ad vocem ἐξυσία, nonnulli mutationem lectionis tentarunt. Varias coniecturas vide apud *Bowyerum* ad h. l. *Io. Toup*, in opusculis criticis p. 26. edit. 2dae rescribendum putat una literula amota: ἐ ξ ι ῦ σ α. *Quapropter oportet mulierem, quum prodit in publicum, velato esse capite.* Pro hac ope et medela certissima iam tandem Apostolo allata, omnes sacrarum litterarum studiosos gratias sibi habituros sperat vir doctus. De quo equidem valde dubito. Graecorum Theologi ita explicarunt: Ἡ γυνὴ ἐξυσίαν ὀφείλει ἔχειν, τυτέςι, τὴν τῦ ἀνδρὸς ἐξυσίαν καὶ κυριότητα, ὅπερ ὑπόκειται, ὀφείλει ἔχειν, καὶ ἐπιδείκνυσθαι ἐπ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. Et deinde: Διὸ καὶ αὐτὸ το κάλυμμα εἰκότως ἂν ἐξυσία κληθείη, ὡς τῆς τῦ ἀνδρὸς ἐξυσίας καὶ κυ-

κυριότητος ἐνδεικτικὸν ὑπάρχον καὶ παρασειστικόν. Ἐξουσίαν igitur *velum* metonymice, quod ἐξουσίας sive *potestatis* eius quam in feminam vir habet, indicium sit, dici volunt. Haec sententia plurimis recentiorum interpretum placuit; nec immerito; nam optime cohaeret cum v. 7—9. et 11. 12. Nonnulli etiam statuunt, *hellenisticum* esse significatum, pro hebraico רְדִיד, quod erat et ipsum aliquod tegumentum, Cant. V, 7. Ies. III, 23. Dignus etiam qui hic conferatur *Michaelis*, Introductione in Libros N. F. p. 165. edit. recentiss. Διὰ τοὺς ἀγγέλους nonnulli de angelis proprie sic dictis intelligunt, vel de bonis, vel de malis, e. g. *Ne angelis, qui solent praesentes esse, et qui observant cultum nostrum divinum, displiceamus*; aut *ne eos quasi pulchritudinis specie avertamus a suo officio*; aut *ut tutae sitis a malorum angelorum vexatione*. Wetstenius: *Mulier, quae caput tegit, illud protegit, defendit; et habet in sua potestate: quae caput aperit, illud in potestatem malorum angelorum tradit, qui eam vexant*. Aboth R. Eliezer, cit. Wagenseil Sota p. 43. *malus est angelus, qui vocatur Uziel, si videat, mulierem esse nudato capite*. R. Simeon, f. Iochai; *Si mulieris capillus nudus est, veniunt mali spiritus, eique insident, et omnia, quae in domo sunt, perdunt*. Secundum Semleri sententiam igitur Paulus Iudaicam ἔννοιαν hic informat. Sed contra istas sententias multa docte monuit Storrius p. 40. not. 72. Addo Heinsii sententiam, qui κεφαλὴν improprie sumit, ut v. 3. de *viro*, et ἐπὶ vertit *a*, vel *in* cum Abl. Dixerat Apostolus v. 9. non uxoris caussa virum, sed ipsam viri, hoc est, sui capitis caussa creatam esse. Aequum itaque esse, ut ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, *in suo capite, non in se*, potestatem

suam habeat ac gerat, vel ab illo dependeat, idque ut tecto capite aut involuto, quod submissionis signum est, testetur. Quemadmodum nempe vir ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, qui est Christus, ita femina ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, qui vir est, etc. Sed nimis artificiosa videtur haec expositio.

11. Πλὴν ὅτε — ἐν κυρίῳ) *Veruntamen neque viri separatim a mulieribus, nec mulieres exclusis viris Domini sunt*, efficiunt societatem christianam. Quanquam uxor agnoscere debet viri in se potestatem, de reliquo tamen mulier christiana pari cum viro christiano iure gaudet. Utrique cum Christo coniunguntur, et per eum beari possunt. Gal. III, 28. Ἐν κυρίῳ εἶναι, *Domini esse*, ad societatem christianam pertinere. Alii post ἀνδρὸς supplent ἐκτίσθη, ut sensus sit: uterque sexus arcte coniunctus est, et propterea mutuum sibi auxilium praestare tenetur. Ἐν κυρίῳ, *domino sic instituente*; e voluntate domini. Ephes. V, 22. sqq.

12. Ὥσπερ γὰρ — τοῦ θεοῦ) *Sicut enim prima mulier* (Eva) *e viro* (Adamo) *desumta est*; *sic* (nunc) *mares per feminas in lucem eduntur; haec omnia autem a Deo sic instituta sunt.* Et mares et feminas per Christum beari posse (v. 11.) confirmat Apostolus hoc argumento, quod humanum genus utroque sexu contineatur, mares igitur et feminae pariter homines, eiusdemque beatitatis humanae capaces sint, Deumque creatorem habeant, qui proinde beneficia per Christum data neutri parti invideat. Rom. III, 29. f.

13. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε) Al. ὑμεῖς αὐτοί. Ex suo quisque sensu animoque rem expendat.

14. Ἡ φύσις διδάσκει) Sicut Iurisconsulti iuri gentium saepe dant nomen iuris naturae, ita et *naturalia* dicuntur, quae non sine probabili ratione longe et late recepta sunt. Apud Lacedaemonios quidem liberi homines *alebant comam*, quod pulcrum habebatur. *Aristot.* Rhet. I. ἐν Λακεδαίμονι κομᾶν καλὸν, ἐλευθερίας γὰρ σημεῖον, οὐ γάρ ἐστι κομῶντα ῥάδιον οὐδὲν ποιεῖν ἔργον θητικόν. *Eustathius* vero ad Il. γ. p. 288. κόμην δὲ ἔχειν καὶ ξυκομεῖν εἶναι γυναικικώτερόν ἐστι. Bemidbar R. XI. p. 209. 1. Nonne comam alere turpe est viro, qui caput non pectit? Pueri apud Veteres, maxime illi, qui in deliciis habebantur, erant plane capillati; ubi vero ad virilem aetatem pervenissent, tondebantur, nisi qui essent molles et delicati. Nam viris etiam apud Graecos turpe habebatur, puerilem in modum κομᾶν. Vid. *Perizonius* ad Aeliani Var. Hist. Lib. IX, c. IV. edit. Kuehn. Tom. II. p. 7. seq.

15. Δόξα αὐτῇ ἐστιν) Aliquid ei ad decus et ornatum accedit. ὅτι ἡ κόμη — δέδοται) *Coma pro velamine data est ei*, i. e. indicat mulieris caput velamine indigere. Natura enim viro breviores capillos, etiamsi quis sinat excrescere; mulieri prolixiores et capiti obvolvendo idoneos tribuit. *Galenus* de Usu part. XI. κεφαλῆς μέντοι κομώσης ἐδεῖτο (τὸ θῆλυ γένος) καὶ σκέπης ἕνεκα, καὶ κόσμου, καὶ τοῦτ' αὐταῖς ἤδη κοινὸν πρὸς τοὺς ἄνδρας.

16. Εἰ δέ — εἶναι) i. e. εἴ τις φιλόνεικός ἐστι. *Si cui libeat contra haec disputare.* Δοκεῖ h. l. ut saepe, abundat. Cf. *Kypke* ad Marc. X, 42. Luc. VIII, 18. Omnino contentiosi hominis nomine dignus est, qui in rebus per se liberis lubentissime id praefert, quod moribus

bus civium minime convenit, et voluptatem capit ex aliorum offensione, immemor amoris proximo debiti. Tales erant ii ex Corinthiis, qui non curabant perturbationes coniugiorum et rei christianae dedecus, dummodo haberent, quae partem adversariam lacessere possent. ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν) Nos Apostoli eo more non utimur, ut scilicet in conventibus sacris mulieres sinamus esse capite aperto. Alii explicant: Nos non solemus *contendere* et pertinaciter sententiam nostram defendere. Sed quum statim *ecclesias* etiam nominet, prima expositio recte praefertur. οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ) Sc. ἄλλαι. Neque ecclesiae illae, quae ubique sunt terrarum, ita faciunt. Quod vero per omnes ecclesias receptum est, disputando velle in controversiam vocare, est φιλονείκων.

17. Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ) *Dum vero hoc praecipio, non laudo quod* etc. Quae huius cap v. 3. sqq. praecepta fuerunt, eorum tractatio per epistolam Corinthiorum, ad cuius capita respondere voluit Apostolus, (c. VII, 1.) necessaria facta fuerat; sed *per huius quaestionis occasionem* (τοῦτο παραγγέλλων) incidit demum ad alia conventuum sacrorum vitia notanda, quae non per litteras Corinthiorum, sed *fame* acceperat. v. 18. Al. παραγγέλλω οὐκ ἐπαινῶν, quae lectio non est contemnenda. *Hoc vero minime laudare possum*, κατὰ λιτότητα, significat enim sibi hoc valde improbari. ὅτι οὐκ — συνέρχεσθε) i. e. Conventus vestros sic instituitis, ut in iis non faciatis novos profectus in christiana virtute, sed fiatis deteriores. Εἰς τὸ κρεῖττον referendum est ad novos profectus in christiana virtute et perfectione.

18.

18. Πρῶτον — ὑπάρχειν) *Primum enim audio vos in ipsis conventibus vestris sacris dissidia exercere,* secessiones facere. Ἀκούω, *ex fama percepi.* Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, *in ea domo, in qua conventus habentur;* nam sicut συναγωγὴ proprie est ipse conventus, improprie locus, in quem convenitur, ita et nomen ἐκκλησίας utrumque habet significatum. Ergo diversarum partium Christiani in eundem locum ad sacram coenam celebrandam convenerunt, nec dissidium Corinthiorum eo valuit, ut una vel altera pars plane secessionem faceret. Sed diversarum partium homines ne in ipsis quidem conventibus sacris a mutuis odiis abstinebant. Videntur illi, qui dicebant se esse Cephae, se esse Apollonis, c. I, 12. etiam in publicis conventibus partes fecisse, ita ut in sacris conviviis instituendis res suas sibi haberent hi, suas illi, quod patet ex v. 21. Nonnulli nempe convivium sibi et suis proprium, non commune cum ceteris instituebant. καὶ μέρος τι πιστεύω) *Et aliquam partem* (eorum quae mihi de vobis referuntur) *credo,* Al. *aliqua ex parte credo.*

19. Δεῖ γὰρ — εἶναι) *Non enim aliter fieri potest, quam ut dissidia inter vos sint.* Caussam exprimit Paulus, cur partem eorum, quae de Corinthiis fama accepisset, credat. Δεῖ, *oportet,* h. l. significat id, quod propter hominum ingenium et mores non aliter evenire potest, ut Matth. XVIII, 7. Tales quum sitis, inquit Paulus, quales vos esse scio, credibile est vos etiam in ipsis conventibus sacris vestris mutua odia exercere. ἵνα — ἐν ὑμῖν) *Quo fit ut probi inter vos manifesti fiant.* Ἵνα h. l. ut saepe, est ἐκβατικόν. Habet tamen haec res utilitatem eam, ut cognoscatur, quinam inter vos sint veri Christiani.)

ni. Nam erant etiam inter Corinthios, quibus haec diffidia displicebant: iique erant δόκιμοι. Alii explicant prius membrum huius commatis: Bene est, quod orta sunt inter vos eiusmodi diffidia, et habet ea res usum aliquem, ideoque iudicat Deus, eam non esse vi sua omnipotente impediendam. Quod v. 18. vocarat σχίσμα, iam molliori vocabulo appellat αἵρεσιν. Alias *Schisma* est discessus mutuus; *haeresis* discessus unius partis, quae vero distinctio hic non habet locum.

20. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ) Hesychius: ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον. οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν) Κυριακὸν, i. e. κυρίου δεῖπνον, coenam in honorem et memoriam Domini. Conveniebant quidem eo consilio, ut coenam dominicam peragerent, sed revera hoc non erat coenam sacram peragere, quia multi e Corinthiis epulandi caussa veniebant, usurpato ad eam rem Christi nomine et instituto.

21. Ἕκαστος γὰρ — φαγεῖν) *Unusquisque enim fere propriam coenam praeoccupat in vescendo*, i. e. de suis cibis, quos afferri iussit, prius ipse edit, quantum lubet, atque deinde ex iis quae supersunt, aliis aliquid concedit. Ut hoc recte intelligamus, notandum est, post commune convivium celebratam esse coenam dominicam, quemadmodum Christus post epulas Paschales instituit hanc sacram coenam. Fuit autem moris Athenis Socratis aetate, ut, qui ad coenam conveniebant, ipsimet singuli aliquid obsonii afferrent, quod non semper in commune apponebant, sed plerumque quisque suo vescebatur. Xenoph. Memorab. L. III. init. Quem morem indicio est hic ipse Apostoli locus, illa etiam tempestate a Corinthiis, iam

Chri-

Christianis, eatenus servatum fuisse, ut celebraturi S. coenam, si non alios etiam cibos, panem certe et vinum in Ecclesiam afferrent, ex quibus deinde partes sumebantur, quae consecrabantur in Eucharistiam. Paulus igitur ἴδιον δεῖπνον sine dubio vocat, quem quisque cibum domo attulerat, in quem quasi suo iure irruebat, non expectatis ceteris. Ἕκαστος hic de multis dicitur. καὶ ὃς — μεθύει) Pauperes nempe esuriebant, vel quia non habebant, quod ederent, vel quia non in tempore veniebant, quum interea divites ad temulentiam vino implerentur. Haec turpitudo haud dubie propria erat Graecis, qui similibus conviviis fere adsueti erant, eoque facilius talem solemnem coenam modo parum salubri pervertebant.

22. Μὴ γὰρ — πίνειν;) Exinde videtur apparere, cibos varii generis allatos esse a Corinthiis in eam domum, quae postea dicta est *ecclesia*, qui enim solo pane vescitur, vix edendi *voluptatem* sequi dicendus est, quae tamen Corinthiis hic obiicitur. ἢ τῆς — καταφρονεῖτε) Ἐκκλησία hic nonnullis videtur locum conventuum designare. Edere et bibere in *Idoleis* locum habuit apud Graecos, sed in eo loco, ubi religionis verae exercendae caussa conventus habentur, voluptati corporis indulgere non licet. Aliis rectius ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ est societas Christianorum, quam contemnere videbantur divites. καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας;) *Et pauperiores in ruborem datis?* Hoc vero est, inquit, pauperibus exprobrare paupertatem. Durum est, quod interim esuriant. Οἱ μὴ ἔχοντες, sc. quod afferre possint.

23. Ἐγὼ γὰρ — παρέδωκα ὑμῖν) *Ego enim a Domino* (Iesu) *edoctus sum, quod vos docui.* Παραλαμβάνειν, *percipere, discere.* Non videtur Paulus haec accepisse per immediatam revelationem. Usus est fortassis Evangelio quodam scripto vel Hebraeorum, vel Aegyptiorum, vel alio. Iisdem paene verbis usus est Paulus, quibus usus est Lucas, c. XXII, 19. 20. Vid. Bolten ad h. l. Rationem affert Paulus, cur tales mores et abusus laudare non possit. Quia Dominus ipse instituit S. coenam, fas non est, mutari aut corrumpi eius verum consilium, atque illud, quasi epularum aliarum exemplo, in voluptatis opportunitatem convertere. ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο) Quum ei mors velut praesens esset ante oculos. Et vos, quum memoria talis rei celebratur, ob divitias vestras intumescitis, et laute vivitis. Ad sequentia cf. Matth. XXVI, 26. 27. 28.

24. Εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν) Haec memoria, cum gratitudine et amore coniuncta, non referenda est solum ad mortem Christi, sed et ad ea quae docuit, et beneficia ingentia quae nobis paravit, omniumque rerum, quarum tandem morte sua fidem fecit.

25. Τοῦτο τὸ ποτήριον — αἵματι) Vid. Luc. XXII, 20. Sensus est: *Bibere ex hoc calice est ingredi novum foedus,* associare se novae religioni, quam sancio meo sanguine, morte cruenta. Dum vos bibitis ex hoc calice, reddo vos participes foederis novi, et antiquo foedere solvo. Hoc sensu τὸ ποτήριον habuimus supra c. X, 16.

26. Καταγγέλλετε) Nonnullis h. l. valet loco Imperativi. Alter alteri quasi dicat, nostro commodo Dominus

minus mortuus fuit; itaque magna illa beneficia non licet oblivisci aut negligere. Alii rectius vertunt in Indicativo, et καταγγέλλειν, pro hebr. הִגִּיד vertunt *profiteri*, ut Deut. XXVI, 3. Ps. L, 6. Ipsa huius coenae sacrae celebratione publice profitemini, Christum pro vobis esse mortuum. ἄχρις ὃ ἂν ἔλθῃ) Nempe ad iudicium. Vid. Act. I, 11.

27. Ὥστε) Ratio ex praecedentibus. Quum ex institutione Christi ipsius consilium huius sacrae coenae sit, ut in memoriam nobis revocemus Christum, doctrinam eius atque beneficia, quae nobis paravit etc. ὃς ἂν — ἀναξίως) Ἀναξίως, *indigne Domino*, i. e. modo non conveniente magnitudini beneficiorum, quorum in S. coena reddimur participes, nec maiestati Christi offerentis. Sic ἀξίως τοῦ θεοῦ, ut dignum est Deo eiusque cultu. 1 Thess. II, 12. Quod attinet ad particulam ἤ, (in verbis ἢ πίνῃ) vanum est, quod Pontificii quidam in ea aliquid praesidii ponunt quasi indicet, non simpliciter *utramque speciem* esse necessariam. Nam et variat lectio, (alii καὶ habent,) et frequentissimum est apud interpretes graecos V. T. pro καὶ ponere ἤ, ut Gen. III, 22. Symmachus habet καλὸν ἢ πονηρὸν, alii interpretes καὶ πονηρόν. Tum vero aliquis ex Corinthiis indigne sumere *calicem* poterat, si nempe ad ebrietatem usque bibebat, v. 21. licet in *edendo* nihil inhonesti accidisset. ἔνοχος — κυρίου) Poenas dabit tanti facinoris, quod ipsum Christum quasi ignominia affecit. Utuntur phrasi ἔνοχος εἶναι, LXX. Levit. XX, 9. sqq. Theodoretus et alii locum nostrum sic explicant: Homo, qui epulis et crapulae hic dat operam, nihil differt a Iuda, aut a militibus istis,

 qui

qui Domini ipsius adeo nullum ad ipsos pertinere putarunt beneficium, ut eum occiderint, nulla tristitia, nullo grati animi sensu tacti.

28. *Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν*) Ἄνθρωπος. hebr. אִישׁ, pro ἕκαστος, *unusquisque*, Δοκιμαζέτω, exploret, an animo eo, quo decet, erga Christum eiusque beneficia praeditus accedere possit; an istud consilium (v. 24. 25.) spectet, hanc rei naturam et vim reputet. Non praecipitur, ut alius de aliis sententiam ipse dicat, sintne digni an indigni, sed ut unusquisque de se satis certus sit, quo consilio hac coena uti velit.

29. *Κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει*) *Reatum poenamque sibi contrahit, sic edendo et bibendo.* Κρίμα *damnum, poenam,* pro κατάκριμα, hebr. מִשְׁפָּט. Caussa, cur talis homo sibi poenam contrahat, statim additur: *μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τῦ κυρίυ*) Nempe ab aliis cibis et ab alio potu, quibus venter vel largiter impleatur. Alii rectius: Quia non satis aestimat corpus Christi. Διακρίνειν, ut supra c. IV, 7. Summae est levitatis ac temeritatis, eo ipso tempore, quo laudibus et gratiarum actione memoria mortis Christi celebrari debet, crapulae dare operam, et alios contemnere.

30. *Ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι*) Plerique interpretes hoc intelligunt *de variorum morborum generibus.* Ἀσθενής, qui languet, ἄρρωστος, qui aegrotat. Nempe vel illa intemperantia, crapula, ebrietas, facile secum ferebat morborum genera varia. Alii intelligunt morbos extraordinarios, quibus tum temporis multi ex Corinthiis afflicti

flicti sint. Eiusmodi poenis saepe affectos esse Christianos iis temporibus, discimus ex c. V, 5. 1 Tim. I, 20. 1 Io. V, 16. Iac. V, 14. 15. καὶ κοιμῶνται ἱκανοί) vertunt: *et permulti mortui sunt*, nempe morte praematura. De his historiis nihil praeterea scimus; quae autem a serioribus Scriptoribus narrantur de morbis aut mortibus adeo tristibus, eucharistiae abusum consecutis, merito pro fabulis habentur. KRAUSE hunc locum tropice accipiendum esse existimat, ita, ut ἀσθενεῖς et ἄῤῥωστοι sint *infirmi, invalidi, non stabiles satis atque certi in religione christiana, wankende Christen*, κοιμῶντες autem, *dormientes, omni sensu verae virtutis destituti, Menschen, die kein Gefühl für das Gute haben*, ut Eph. V, 14.

31. Ἐι γὰρ ἑαυτὰς — ἐκρινόμεθα) Pro ἐι γὰρ optimi codices legunt ἐι δὲ. *Si nos ipsos diiudicaremus, non puniremur*, sc. a Domino.

32. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίε, παιδευόμεθα) Sic omnino est interpungendum, ut ὑπὸ κυρίε referatur ad praecedentia; non vero ad παιδευόμεθα, ut habent editiones graecae. *Si autem punimur a Domino*, (huius vitae malis,) *castigamur*. Deus eiusmodi malis nos afficit, non ad nos perdendos, sed ad animos nostros emendandos. Mitissime Paulus loquitur, et se ipsum quoque includit. Ἵνα μὴ — κατακριθῶμεν) *Ne cum reliquis impiis hominibus* (aeternum) *damnemur*, vel puniamur. Κατακρίνεσθαι, de poenis aeternis. Κόσμος dicuntur homines, qui opportunitate cognoscendi veritatem salutarem, sibi oblata, uti nolunt; minime vero illi omnes, qui ne fando quidem audiverunt de christianae religionis indole. σὺν τῷ κόσμῳ, *sicut impii homines.*

33. Συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν) Nempe τὸ κυριακὸν δεῖπνον, quod hic ex ſuperioribus ſubauditur. Simul autem *agapas* intelligit, cum uſu ſacrae coenae tum temporis coniunctas. ἀλλήλους ἐκδέχεσθε) *Alii alios excipite*, edendi ordine, ut communis ſit menſa divitum et pauperum. Vel, quod magis placet, ἐκδέχεσθαι ponitur pro προσδέχεσθαι, ut Sir. VI, 33. XVIII, 14. ut ſenſus ſit: *Benigne et amice vos invicem excipite et tractate*, ita ut non amplius diſſidia et odia ſint inter vos.

34. Εἰ δέ τις πεινᾷ) i. e. *Si edendi estis cupidi.* De ditioribus loquitur, quos non vult famen integram ad hanc coenam communem afferre, atque corporis cauſſa explere; nam ad mutuam amicitiam et coniunctionem animorum inſtituebantur illae agapae, et uſus euchariſtiae, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε) *Ne vestro damno conveniatis*, ne in conventibus veſtris ita agatis, ut vobis detrimentum inde oriatur. τὰ δὲ λοιπὰ) Nempe his ſimilia, quae ad externae ſocietatis formam pertinent, et de quibus forte Corinthii Paulum per epiſtolam rogaverant. Alia etiam eſſe, dicit, de quibus invitus cognoverit, v. 17. quorum vero ordinationem in aliud tempus differre malit, quia nunc redeundum ſit ad propoſitas in epiſtola (c. VII, 1.) quaeſtiones.

CAP. XII.

1. Περὶ δὲ — ἀγνοεῖν) *Porro de iis, qui singularibus donis, a Deo sibi concessis, ceteris praestant, vos edocere volo.* Ad aliam quaeſtionem a Corinthiis ſibi in epiſtola cap. VII, 1. propoſitam progreditur Paulus. Quae-

ſtio

ftio autem haec erat περὶ τῶν πνευματικῶν, ſc. ἀνθρώπων. Πνευματικοὶ interdum vocantur omnes Chriſtiani, 1 Cor. II, 15. propterea quod acceperunt, ut ipſe Paulus interpretatur (1 Cor. II, 12.) *Spiritum e Deo*, i. e, quod edocti ſunt a Deo, inſtituti per Apoſtolos in ea religione, quae Deum habet auctorem, quo ſenſu opponuntur τοῖς ψυχικοῖς, profanis, Iudaeis et paganis, 1 Cor. II, 14. Noſtro autem in loco nomen πνευματικῶν non eſt omnibus Chriſtianis commune, ſed proprium eorum, qui facultate aliqua, quae, ut omne quod excellit, vi divinae (πνεύματι θεῦ) tribuitur, ceteris praeſtant. Non aſſentior iis, qui poſt πνευματικῶν ſupplent χαρισμάτων, et hunc locum de linguarum dono interpretantur, quam ſententiam STORRIO etiam probatam (in notit. hiſt.) exornare ſtuduit. Ven. GRIESBACHIUS in Progr. Pentec. a. 1780. ſcripto. Conferri poteſt etiam *Michaelis* qui tamen dubius haeret, et magis coniecturas, quam certi aliquid profert.

2. Οἴδατε — ἀπαγόμενοι) *Scitis, vos olim, quum pagani essetis, ad muta idola, prout rapi vos ad ea contigisset, delegatos fuisse.* Haec verba commode parentheſi includuntur, quia Apoſtolus v. 3. illuc redit, unde propter parentheſin diverterat. Nam διὸ γνωρίζω ὑμῖν, v. 3. idem valet quod οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν v. 1. Obiter nempe Apoſtolus Corinthiis in memoriam revocat conditionem ſuperiorem, ut perſentiſcerent, quantum praeſens eorum ſtatus a ſuperiore diſtet, quod univerſe facere amat, veluti ſupra c. VI. 11. Rom. VI, 17. Eph. II, 11. ſqq. Tit. III, 3. Olim, quum pagani eſſent, plane nullam habebant notitiam veri Dei et verae religionis, et

 ſine

fine idoneis rationibus maiorum suorum ritu et mera superstitiosa consuetudine ducti simulacra colebant. Nunc autem, postquam doctrinam Christi susceperant, instituebantur a suis doctoribus ita, ut simul discerent, quibus argumentis et rationibus niteretur veritas doctrinae, quibusque notis veri nominis doctores a falsis discerni possent. Simulacra vocantur ἄφωνα, quia ratione et voce carent, suosque cultores non possunt docere. Griesbachius, quem Storrius sequitur, hoc voluisse Apostolum existimat: Olim coluistis idola, quae neque vocem edere ipsa, neque hominibus linguae cuiusdam facultatem largiri possunt. Sed de peregrinarum linguarum usu h. l. nondum est sermo, ut totus contextus docet.

3. Διὸ γνωρίζω — ἀνάθεμα Ἰησοῦν) *Sic igitur habete, neminem divini Spiritus virtute docentem, impie de Iesu loqui.* Resumit Paulus sermonem v. 1. Λαλεῖν pro *docere* innumeris locis dicitur. Ergo ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν est ὁ πνευματικὸς, v. 1. Is igitur, qui vere a Deo edoctus, in doctrina Christi recte institutus est, non λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, *non impie loquitur de Iesu*, non profert quicquam in summam salvatoris maiestatem iniuriosum. Ἀνάθεμα λέγειν Ἰησοῦν, de Iesu חֵרֶם dicere, βλασφημεῖν, Act. XXVI, 11. De significatione vocis ἀνάθεμα cf. notata ad Rom. IX, 3. Hoc nostro loco ἀνάθεμα haud dubie est *homo abominabilis, detestandus, ac e conspectu hominum removendus, vel iure iam remotus.* Sic etiam Hebraei חֵרֶם *rem abominabilem, ac a facie Dei et hominum removendam* vocarunt, ut loca Deut. VII, 25. 26. Ios. VI, 7. VII, 12. Ies. XXXIV, 2. testantur. Qui igitur Iesum maledictis

dictis proscindebant, haud dubie fuerunt Iudaei, dicentes, Iesum haud quaquam fuisse legatum divinum, sed iure supplicio affectum, ut rebellem et fraudatorem. Unde patet, multos illa aetate θεοπνευστίαν mentitos esse, et pro πνευματικοῖς (v. 1.) haberi voluisse, alienos a vero Christi cultu, Iudaismo addictos. Tales sine dubio etiam Corinthum venerant. Hac igitur nota facile dignoscere poterant Corinthii, an quis verus doctor esset, vel minus. Si quis gloriabatur, se virtute Spiritus divini instructum esse ad docendum, et nihilominus impie de Iesu loquebatur, haec una res documento esse poterat, talem hominem esse impostorem, et divinitus inspirati doctoris nomine prorsus indignum. Eandem notam, qua doctor θεόπνευστος ab impostore quovis dignosci queat, dat etiam Ioannes 1 epist. IV, 2. καὶ οὐδεὶς — πνεύματι ἁγίῳ? *Et neminem posse nomen dare Christo, nisi in divina religione recte institutum.* Εἰπεῖν Ἰησοῦν κύριον more Hebraeorum cum quadam ampliatione accipiendum est, ut idem sit ac Iesum *colere*, ei nomen dare, Christianum esse, eodem sensu quo Matth. VII, 21. λέγειν κύριε, κύριε. Nemo igitur potest fieri sectator Christi, vel veri nominis Christianus, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, nisi in religione divina rite institutus. Nam πνεῦμα ἅγιον saepe est ipsa doctrina Christi, et institutio in ea, ut supra c. VI, 11. πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, et πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, c. II, 12. Videntur se immiscere interdum voluisse coetui christiano homines, qui nec Apostoli nec alius cuiusdam doctoris Christiani institutione usi fuerant. Hos autem nomine Christianorum prorsus indignos esse docet Paulus. Griesbachius hunc versiculum ita interpretatur: *Quapropter meminisse vos volo, neminem per Spiritum Dei peregrina lin-*

 gua-

gua loquentem, maledicere Iesu; nec posse aliquem (lingua antehac sibi incognita) *Domini nostri laudes praedicare, nisi Spiritus sancti impulsu commotus sit.* Nempe ἐν πνεύματι θεοῦ λαλεῖν idem esse putat ac πνεύματι λαλειν, quod infra c. XIV, 2. de iis usurpetur, qui γλώσσαις ἐλάλεν. Sed synonymas esse phrases πνεύματι λαλεῖν et γλώσσαις λαλεῖν, vix mihi persuadeo, nec etiam ex loco c. XIV, 2. satis clare evinci potest. Contextum vero huic interpretationi repugnare, ex iis, quae supra a me dicta sunt, satis apparet.

4. Διαιρέσεις — πνεῦμα) Recenset nunc Apostolus varia doctorum christianorum munera et dona, eaque necessaria esse ad utilitatem ecclesiae docet, adeoque nullum horum donorum esse vel contemnendum, vel prae ceteris nimis extollendum. Locum hunc longe difficillimum, egregie, ut solet, interpretatus est Io. Aug. Noesselt in Prolus. in locum Paulli Apostoli 1 Cor. XII, 4—11. Halae 103. 4. Interpretes magno consensu ad nostram usque memoriam, statuebant, sive potius sumebant, istas, de quibus Paulus loquitur, facultates, Christianis quodam quasi afflatu Dei singulari praeter naturae ordinem contigisse. Sed post Eichhornium, qui de ea re disputavit (*in Biblioth. biblicae literat. universa*, Vol. II. p. 757. sq. cf. Paulus Neues Repert. für bibl. und morgenl. Literatur, Part. I. p. 266. sqq. P. II, p. 273. sqq.) verius visum est quamplurimis, naturae tribuendas esse istas facultates, sive ingeneratas ab ea quibusdam fuisse, sive studio et usu naturae comparatas et excultas. In hac sententia est etiam Noesseltus, non, quo velit haec *omnia* aut a natura ipsa, aut a Deo repetere, quoad ille

has

has facultates ipsa cum natura contulisset in quosdam, earumque usum exsuscitasset rerum naturalium concursu et adiuvisset; sed *pleraque* tamen, certe sic, ut tam frequentata non fuerint inter primos Christianos, ut vulgus existimare consuevit. „Nam *primum* (utor ejus verbis,) χαρίσματος verbum, quo utitur Paulus, non continet vim singularis cujusdam et prodigiosae, sed cuiuscunque facultatis, ut 1 Cor. VII, 7. nec πνεῦμα aut πνεῦμα Θεοῦ semper proprium Dei afflatum significat, h. e. vim, quae omnem hominis naturam excedat, ut quod verbum Paulus ipse 1 Cor. VII, 40. adhibet de sua ipsius sententia (κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην inquit,) quam in superioribus v. 6. et 10. accurate a *Dei* auctoritate disiunxerat. Vult *porro* Apostolus, ut Corinthii contendant ad haec, eaque optima sive utiliora, consequenda, v. 31. — Quomodo autem has facultates poterant consequi velle, si quidem a Deo, absque naturae interventu, datae essent, cuius unius ex arbitrio penderent, non ex ipsorum hominum optione aut studio?" Taceo reliqua argumenta, quibus utitur Vir doctissimus.

4—6. Διαιρέσεις — ἐν πᾶσιν) *Diversae sunt facultates, sed idem ipse* Spiritus; *et diversa sunt ministeria, sed idem Dominus; diversae item effectiones, sed idem Deus, qui omnia in omnibus efficit.* Διαιρέσεις sunt proprie *distributa*, ut v. 11. διαιρεῖν, *tribuere*, q. d. διῃρημένα. Χαρίσματα, *diversae tributae facultates.* Χαρίσματα, διακονίαι et ἐνεργήματα videntur esse paria eiusdemque generis, aut eodem fere sensu dicta, non diversi generis res; in qua sententia iam fuerunt THEODORETUS et auctor Scholii, quod MATTHAEI cum ceteris in

Pauli ad Corinthios epiſtolas edidit. Namque χαρίσματα i. e. τὰ ὑπὸ Θεȣ̃ χαρισθέντα, (v. 4.) non ſunt alia ac ἐνεργήματα (v. 6.) aut ἐνεργήματα δυνάμεων (v. 10.) quae v. 28. ſimpliciter δυνάμεις dicuntur, ut facile appareat, δυνάμεις primarium eſſe verbum, illud autem τῶν ἐνεργημάτων acceſſiſſe et v. 6. unice poſitum eſſe, propter ea quod haec tributa Chriſtianis a Deo *effecta* ſint, qui eſt ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Διακονίας quidem Paulus videtur v. 28. a χαρίσμασι diſcernere; ſed ibi nullas διακονίας commemorat, quas ipſi interpretes ſubſtituerunt, ſed homines tantum diverſi generis, in quos easdem, quae ſunt v. 8. ſqq. enarratae, dotes Deus contulerit. Διακονίαι igitur, quorum mentionem facit Apoſtolus v. 5. non ſunt in certo aliquo munere quaerendae, quod nonnunquam *diaconatus* nomine ornatur in N. T. libris, ſed eſt διακονεῖν, *servire* quocunque modo, h. e. quae poſſis, ad uſum aliorum conferre; quare διαιρέσεις διακονιῶν ſunt varii ac multiplices modi, quibus quis alteri poteſt commodare, quod quidem facere pro ſuo quisque modo poterat, ſi nactus eſſet facultatem alteri notatam. Cf. v. 12. ſqq. Et, quemadmodum τὸ πνεῦμα et κύριος et Θεὸς unus eſt idemque, quem tanquam collatorem, Paulus modo τὸ πνεῦμα v. 11. modo τὸν κύριον v. 27. modo τὸν Θεὸν appellat, v. 28. ſic nihil relinquitur cauſſae, cur, χαρίσματα, διακονίας et ἐνεργήματα nolimus hic eodem ſenſu uſurpata exiſtimare. Ceterum Noesselto Pauli menti obverſata fuiſſe videtur formula, qua Chriſtus ſuos initiari ſacra luſtratione voluit, Matth. XXVIII, 19. ex quo factum eſt, ut unum bonorum omnium collatorem quaſi in tres divideret.

7.

7. Ἑκάστῳ — συμφέρον) *Singulis autem his, illud, quo vis ista divina conspicua est, data est ad communem utilitatem.* In his verbis est id, quod Paulus omni hac disputatione, tanquam primarium, commendandum susceperat, nihil esse, quicquid laudabile aut praecipuum quoddam videatur, etiam si in admirationem et stuporem rapiat vulgus, nisi eo communes utilitates in medium afferantur; et tantum unam facultatem alteri praeferendam esse, quantum ad usum aliorum maxime conducat et conferatur.

8. Ὧι μὲν — πνεῦμα) *Aliis per vim illam divinam datur facultas sapientiae* (diserte loquendi) *aliis facultas perspiciendi, quid agendum aspernandumque videatur, per eandem vim divinam.* Verbis λόγος σοφίας et λόγος γνώσεως inest *orationis,* s. rerum proponendarum significatio. Nam Paulus hac in disputatione c. XIV. maxime de his dotibus loquitur, quoad in conventibus Christianorum adhiberi deberent. Cf. cap. II, 1. Λόγος σοφίας igitur tropice est pro facultate docte et diserte loquendi. Γνῶσιν plerique interpretes quaerunt in subtiliore rerum occultarum cognitione, aut ducta e christianae religionis initiis acuta intelligentia, quae in tirones non cadat, sed longo usu et rerum cognitarum diligenti meditatione exercitatos. Sed vix doceri poterit, Paulum Apostolum unquam sic usum esse hoc verbo, ut rerum obscurarum et difficilium, earum inprimis, quae vitae actionem non attingunt, cognitionem, eamque philosophando subtiliterque colligendo e rebus obviis haustam exprimeret: certe in locis illis, quos afferre solent, 1 Cor. VIII, 1. seqq. 1 Tim. VI, 20. non necessaria est ista, quam fingunt,

gunt, significatio. Λόγος γνώσεως potius est facultas perspiciendi, quid *agendum* aspernandumque videatur, h. e. de *practico genere* omnino; λόγος σοφίας autem per disiunctionis legem est de *theoretico* genere magis, quae in *vero* potius quam in *aequo rectoque* videndo versatur, et curiositati magis aut cupiditati discendi ea, quae *credenda sperandaque* sint, quam *virtutis* studio satisfacit. Cf. 1 Cor. II, 6. 7. 8. 9. Luc. XX, 15. Act. VI, 10.

9. Ἑτέρῳ — πνεύματι) Πίστις h. l. nec ea est, quae sit communis omnium Christianorum, nec fides, quam usu venit miraculosam appellare, quamque dicunt facultatem fuisse singulari beneficio et afflatu divino datam, qua posset is, cui obtigisset, cuiuscunque generis miraculum edere pro voluntate. Nam etsi facultas patrandorum miraculorum Apostolis a Christo tributa est, ea tamen non πίστει continetur, sed πίστις erat in huius facultatis concessae *usu*, omninoque pendebat e *voluntate* eorum, qui facultatem, s. promissionem prodigiorum efficiendorum accepissent; alioquin quomodo potuisset Christus Apostolos de fidei vacuitate obiurgare? (Matth. XVII, 17. sqq.) Fides igitur ea, quam Paulus inter ceteras primarias Christianorum suorum facultates commemorat, eadem ipsa est *fiducia*, aut simillima certe eius, quam sibi tribuit 2 Cor. IV, 13. 14. Quod χαρίσματα ἰαμάτων attinet, non est idonea caussa hanc vim in propriorum miraculorum angustias compellendi. Constat enim, vel Apostolos obviis ad morbos mitigandos depellendosque praesidiis, oleo, v. c., usos esse. Marc. VI, 13. Iac. V, 14. Πνεύματι autem tribuitur haec facultas, quia Christiani haec adiumenta adhibuerunt in *nomine Domini*, ut ait

Ia-

Iacobus, adiunxeruntque preces, a quibus illam ſanitatis reſtitutionem maxime repetit, quaeque proficiſcebantur a πίστει, fiduciae ſenſu, cuius quaſi forma quaedam ſeu effectio eae fuiſſe videntur.

10. Ἄλλῳ — γλωσσῶν) Donorum omnium, quorum videmus mentionem in loco noſtro factam, nullum viſum eſt ad intelligendum difficilius eo, quod Paulus ἐνεργήματα δυνάμεων appellat. Interpretes magno conſenſu convenerunt, intelligi magnarum, inprimisque arduarum rerum gerendarum facultatem, ſive miraculo quodam efficerentur, quod plerisque placet, ſive natura. Omninoque ἐνεργήματα δυνάμεων videntur eſſe in facultate edendorum prodigiorum, ſ. rerum, quae omnem mortalium vim excederent; qualis erat daemoniorum morborumque inſanabilium depulſio, ut ex Marci loco c. VI, 14. et eiusdem alio c. IX, 39. itemque Luc. VII, 19. maxime apparet. Quum autem Paulus noſtro loco iſtas δυνάμεις ab ἰαμάτων χαρίσμασι diſcernendas eſſe dicat, illi minime inepti eſſe videntur, qui putant, has duas dotes hactenus inter ſe diſcrepaſſe, quod dos illa, quam Paulus appellat ἐνεργήματα δυνάμεων, altiore quadam et ampliore vi contineretur, quo non modo omnis generis morbi, ii etiam, qui nulli humanae vi cedere credebantur, depelli, ſed alia etiam, quae nullius in hominis poteſtate eſſe videbantur, effici poſſent; haec autem, quae nomen ſuum a morborum curatione accepiſſet, (χάρισμα ἰαμάτων) hac ſola vi ſanandorum morborum terminaretur, et eorum quidem, quorum contra vim praeſidia cognita et parata exiſtimarentur. Προφητείαν nonnulli exiſtimant fuiſſe facultatem praeſagiendorum atque praedicendorum aut imperan-

perandorum futurorum; sed in hac universa Pauli disputatione nulla est huius rei significatio. Et quo iure potuisset is hanc dotem tanquam primariam ceteris omnibus donis praeferre ac commendare (cap. XIV, 1.) aut quae eius tanta necessitas fuisset, ut hac omnium minime carere Christiani potuissent? Aliis *Prophetae* videntur ii, qui bene scirent intelligere et illustrare obscuritatem dictorum Vet. Testamenti, quae vaticinationes continerent; sed nostro in loco nullum huius rei extat vestigium, et dubitare licet, an haec vis, sola interpretum auctoritate efficta, verbo unquam subiiciatur sacris, Pauli certe, scripturis. Ii vero, qui hac in facultate furorem sive afflatum aliquem divinum (*Begeisterung*) querunt, vix docere poterunt, quo sensu hoc verbum h. l. sit accipiendum, eo enim verbo vel insignis quidam naturae effectus, ac potius emotio quaedam exprimitur, quam in poëtis animadvertas, aut iis, qui magna animi commotione vel perturbatione agitantur, vel propria Dei, altior omni humana natura, effectio. Quod quidem plerique nolunt, multas etiam rationes afferunt, cur in loco nostro talis quasi de coelo tactus minime admitti debeat; illum autem insolentem naturae impetum, quo extra se raptus homo videatur, optant potius ac sumunt in istis, quos Paulus commemorat, fuisse, quam docent. Aliam viam ad huius dotis naturam cognoscendam perveniendi tentavit cel. Noesselt in Prolus. laudata p. 21. sqq. Ex eius sententia προφῆται universe sunt *qui eloquuntur aliquid et profitentur*, ita ut nondum definitum sit, sive quid sit illud quod edicant, aut quonam e fonte hauserint, sive quomodo id enuncient. Nam illa vel infinita esse possunt, h. e. doctrinis contineri — vel res in facto positae, veluti

quae

quae futurae et expectandae sunt; eademque vel ab ipsius loquentis ingenio aut sensu aut commentatione profecta, ab aliis quoque accepta, vel ex afflatu aliquo divino sive orta, sive illi tributa, quam is, qui loquitur, ipse non intelligat, quomodo vi sua et natura ea repererit, nec sibi ab aliis tradita meminerit. Hoc omni varioque, sive late patenti sive angustiori sensu, προφητεία dicitur in divinis Christianorum libris. Iam, si quaeritur, quonam sensu Paulus nostro in loco usurpaverit, in omni hac oratione nihil reperitur, quod ad finitam quandam vim huius verbi ducat, nisi *primum*, quod tanquam disiuncta constituat v. 10. προφητείαν et γένη γλωσσῶν, h. e. facultatem animi sensa exprimendi diversis linguis, iisdemque, ut c. XIV. docet, adhibitis apud eos, qui earum intelligendarum facultatem nullam haberent: ex quo fit ut προφητεία v. 10. et c. XIV. ubi haec distinguuntur, sit in facultate *perspicue*, s. ita loquendi, ut ab audientibus, quae vellet orator percipi posset. *Altera*, eaque angustior προφητείας vis in eo cernitur, quod Paulus eam a διδαχῇ c. XIV, 6. et cap. XII, 28. 29. προφῆτας a διδασκάλοις seiungat. Videtur itaque Paulus *prophetas* hic appellasse omnes, qui docendi facultate gauderent, ita tamen, ut, quum eos disiungat ab illis, qui barbarorum linguis uterentur, hos tantum, qui perspicua auditoribus cuiuscunque gentis eloquerentur, sed, quum e magistris (διδασκάλοις) prophetas discernat, illud magistrorum genus intellexisse, qui res a Deo, quas dicunt, revelatas et cognovissent, et perspicue proposuissent. At quoniam hi, qui eius rei facultatem essent adepti, errare tamen poterant, aut rebus divinis, sive natura sive singulari Dei beneficio cognitis admiscere aliena, divinaeque veritati haud consentanea,

au-

audiendi quoque erant ii, quibus Paulus afferit διακρίσεις πνευμάτων, quos facultatem habuisse iudicandi veritatem earum rerum, quae ab aliis paopositae essent, Paulus ipse significat c. XIV, 29. ubi πνεύματα esse hos, qui praecipua quadam facultate, in qua quandam quasi divini Numinis vim effectionemque Christiani agnoscerent, ornati essent vel putarentur, dubitari nullo modo potest. Γένη γλωσσῶν) *Variis peregrinis linguis loquendi facultas.* De hac facultate, quid nobis videatur, diximus ad Act. II, 4. Eam vero non tantum Apostolis, sed et aliis multis divinitus fuisse concessam, patet ex Act. X, 44. 46. XIX. 6. 7. ἑρμηνεία γλωσσῶν) *Facultas interpretandi linguas.* Qui syriace, arabice, coptice etc. loquebantur, non poterant statim e. g. graece eadem repetere, et explicare aliis. Opus igitur erat hominibus, qui in aliena lingua dicta statim intelligerent, et graeca subiicerent, licet ipsi in illis linguis scripta legere non possent.

11. Πάντα — πνεῦμα) *Omnia autem haec* (dona) *largitur unus isdemque Spiritus*, (Deus). Sic vertenda sunt haec verba. Nam Apostolus hic non agit de donorum, quae quis accepit, usu, sed de eorum distributione. διαιρῦν — καθὼς βέλεται) i. e. κατὰ τὸ δοκῦν αὐτῷ. Ἰδία deest in nonnullis, sed ad sensum recte pertinet: valet *seorsim, specialiter.* Dividit unicuique sicut ipsi videtur.

12. Τὸ σῶμα ἕν ἐςι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ) Pro: ἓν ὄν, μέλη ἔχει πολλά. *Corpus*, nempe hominis, quod unum est, multa habet membra, singula suis usibus destinata. ὕτω καὶ ὁ χριςὸς)) *Sic etiam res se habet cum ecclesia Christi.* Ὁ χριςὸς, ea societas hominum, quae Chri-

Chriſtum caput ſuum agnoſcit: *Christi ecclesia*; eſt enim metonymia. Per comparationem elegantiſſimam eccleſiae cum corpore humano e variis membris compacto, quae exſequendis negotiis inſerviunt admodum diverſis quidem, ſed ad incolumitatem hominis pariter neceſſariis, oſtendit Apoſtolus, multiplici facultatum genere opus eſſe in eccleſia, nec ullam earum contemnendam eſſe, quandoquidem omnia Dei dona, ſuo quoque modo, inſignem utilitatis fructum praebeant eccleſiae.

13. Καὶ γὰρ — ἐβαπτίσθημεν) *Nam omnes unius eiusdemque Spiritus dona largissima accepimus, ut unam efficeremus societatem.* Magna lectionis varietas ſuadere coniecturam poſſet, Apoſtolum ſimpliciter ſcripſiſſe ἐν ἑνὶ πάντες εἰς ἓν ἐβαπτίσθημεν, quam ellipſin varie ſuppleverint. Eſt haec ſententia S. V. *Noesselti* in diſq. ad hunc Pauli locum, omnino hic conferendi. Vid. eius opuſcula, Faſc. I. p. 215. ſqq. edit. II. Ἐν πνεύματι βαπτισθῆναι de communicatione charismatum intelligendum eſſe, non autem de baptismi ſacramento, patet ex Actor. I. 5. coll. II, 1. ſqq. X, 45. XI, 16. καὶ πάντες — ἐποτίσθημεν) *Et omnes uno eodemque spiritu* (dona varie diſtribuente) *imbuti sumus.* De lectionis varietate cf. *Noesselt*, l. c. qui verbum ποτισθῆναι recte, ut mihi quidem videtur, de iisdem charismatibus explicat, ad quae cum univerſo orationis contextu ſuperior ſententia eſt referenda. Nam *effundendi* notio ad omnia refertur, quae a Deo copioſe nobiscum communicantur. Rom. V, 4. Act. II, 17. E quo intelligitur, verbum ποτίζεσθαι, *bibere, irrigari, imbui*, eodem modo accipi poſſe. Hoc ſenſu planiſſime dicitur Io. VII, 37. ut v. 39. coll. cum Act. II,

17. sqq. aliisque similibus locis docet. Ἑις ἓν πνεῦμα, pro ἐν ἑνὶ πνεύματι, vel etiam ita explicari possunt haec verba, ut magis fructum s. effecta, quam charismata ipsa significent, *in unum Spiritum*, sensum, animum, ut eodem animo et sensu coniuncti simus in unam societatem. Πνεῦμα enim nunc videtur esse animus, mens, sentiendi ratio. Videtur tamen in hoc altero membro idem repeti aliis verbis, quod in membro priori dictum erat, omisso εἰς. *Omnes uno spiritu*, (dona varie distribuente) *imbuti sumus.* Ἓν πνεῦμα, pro ἐνὶ πνεύματι.

14. Καὶ γὰρ — πολλὰ) Non unum aliquod membrum, quamvis excellens, facit corpus, sed cuncta simul. Simili apologo, quo Paulus hic utitur, etiam alii olim oratores usi esse leguntur, ut intestinas dissensiones et iras plebis in magistratus reprimerent. Lege inprimis *Livium* II, 32. Reprehendit nempe Apostolus vanitatem et superbiam Corinthiorum, qui propter dona eximia sibi divinitus concessa, sese supra alios, non ita magnis donis exornatos efferebant.

15. 16. Praeter citatum *Livii* locum confer *Senec.* de Ira II, 31. *Dionys. Hal.* VI, 86. *Aur. Victor.* de Viris illustr. 18. Et *Aesopus* apud *Maximum Tyrium* in dissertatione pro vita activa, pedem inducit querentem de onere, et id destituere volentem. Significat, non debere minores invidere maioribus. Ὀυκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, *non sum pars corporis*. Post verba: οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος tollendum videtur signum interrogandi; nam propter duplicem negationem verti debent: *tamen omnino est pars corporis.* Παρὰ rarissima significatione hic ponitur pro διά.

17. Simili modo QUINTILIAN. VIII, 5. *Sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cetera membra suum officium perdant.*

18. Νυνὶ δὲ — ἠθέλησεν) καθὼς ἠθέλησεν, suo loco et ordine *Quintilian.* VII, 1. *Et, si quam in corporibus nostris aliorum animalium partem permutes et transferas, licet habeant eadem omnia, prodigium fit tamen.* Vel, καθὼς ἠθέλησε, prout illi visum est, dedit unicuique membrorum sua propria munera.

19. Εἰ δὲ ἦν — σῶμα;) Cicero Offic. III. *Si unumquodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari et interire totum corpus necesse esset.* Sic Corinthiorum rem sacram publicam consistere non posse, Apostolus ait, si omnes omnia habere velint.

21. Οὐ δύναται — χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω) Manus alimenta praebet corpori, in quo est oculus, et caput pedibus eget, *etsi caput non pedes imperent,* ut apud Spartianum Severus loquitur. Sic non debent, qui minores sunt, a maioribus contemni.

22. Ἀλλὰ πολλῷ — ἀναγκαῖά ἐστι) Ἀσθενέστερα hic sunt partes corporis medio collocatae, quas statim vocat ἀσχήμονα et ἀτιμότερα. Has etsi ceteris *abiectiores,* non minus tamen reliquis esse *necessarias* ait, nempe ut homo vivat. Sic e. c. viscerum tanta est necessitas, ut sine iis homo vivere non possit, possit autem amputata manu etc. *Artemidorus,* I, 45. τὸ αἰδοῖον — ἀναγκαῖόν τε καλεῖται, καὶ ἀνάγκης ἐστὶ σύμβολον. Egregius locus est ap. *Cicer.* de offic. I, 35. dignus qui hic conferatur.

23. Καὶ ἃ δοκοῦμεν — περιτίθεμεν) Pro: καὶ τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος, ἃ δοκοῦμεν (i. e. δοκοῦσι) ἀτιμότερα εἶναι, τούτοις κ. τ. λ. Τιμὴν, hic honorem amictus intellige. *Eas partes corporis, quae nobis videntur minus honoris habere*, (unanständig) *tegumentis pluribus circumpositis ornamus*; ut ventri, et iis quae sub ventre, damus tegmina. καὶ τὰ ἀσχήμονα — ἔχει) *Et partes, quae non decore aspiciuntur, vestibus studiosius velamus*. Τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν sc. μέλη, *partes, turpem ac deformem adspectum habentes*, ut Cicero loquitur de Offic. I, 35. *turpia ac vilia membra*. Senec. de Benef. VII, 2. His membris eum honorum exhibemus, ut ea removeamus ab oculis hominum, ut ea occultemus tanquam mysteria.

24. Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρείαν ἔχει) *Membra autem in quibus species honesta est non opus habent* sc. tegi, ἵνα αὐτοῖς τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν. Facies, quae in homine pulcherrima, non tegitur, non absconditur, patet omnibus, sicut templi extima. ἀλλ' ὁ θεὸς — δοὺς τιμὴν) i. e. *Ita sapienter corpus temperavit, ut membra, in quibusdam caussis posthabenda, in aliis nobiliora faceret*; eorum enim conservatio cum valetudine corporis et vitae nostrae conservatione arctius est coniuncta. Τῷ ὑστεροῦντι, *naturali decore insignito minus*: tales partes inferiores illae. *Seneca* de Ira II, 1. *Vitalia, minime speciosa, prius formantur*.

25. Ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι) i. e. *Ne ullae partes negligerentur a corpore*. Est figurata locutio in voce σχίσμα, et Paulus de corpore naturali ut de politico loquitur. ἀλλὰ τὸ αὐτὸ — τὰ μέλη) τὸ αὐτὸ, i. e.

κα-

κατὰ τὸ ἀυτό. *Sed potius omnia membra pariter ad totius corporis commodum et conservationem suas functiones conferant.* Nam alioqui ſigillatim non omnia idem curant, quum aliud ſit manus, aliud oculi, aliud pedis officium. Vide *Menenii Agrippae* fabulam ap. *Livium*, II, 32.

26. Ἔιτε δοξάζεται ἓν μέλος) Δοξάζεται hic eſt *lautius habetur*, ſicut fieri ſolet iis, quos honoramus. Recte illuſtratur per προτιμᾶται, ut Symmachus reddit 1 Sam. II, 29, quod LXX. ἐδόξασας.

27. Ὑμεῖς δὲ ἐςε σῶμα χριςȣ̃) Logice. Meminiſſe ſemper debetis, vos eſſe corpus Chriſti, et ſic agere debere, ut Chriſti corpus per vos ſuccreſcat et augeatur. καὶ μέλη ἐκ μέρȣς) i. e. *Singuli membra estis*; ἐκ μέρȣς pro οἱ κατὰ μέρος, ſuppreſſis articulis. Bengelius: *ex parte*, quia non ſoli Corinthii, ſed et *Romani* etc. ſunt corpus Chriſti. Alii aliter.

28. Καὶ ȣ̃ς — ἀποςόλȣς) Ἔθετο, *constituit.* Heſychius: ἔθηκεν, ἐποίησεν. Idem alibi θεῖναι, ποιῆσαι. *Apostolos*, nempe eminenter ſic dictos, a Chriſto in id vocatos, ut prima eccleſiarum fundamenta iacerent. δεύτερον προφήτας) De Prophetis cf. annot. ſupra ad v. 10. τρίτον διδασκάλȣς) Qui alibi ποιμένες vocantur, epiſcopi vel presbyteri, peculiaribus coetibus praefecti, qui docebant, et ſacras litteras V. T. explicabant. Ἔπειτα — γλωσσῶν) *Deinde* (*posuit* i. e. fecit Deus) *qui haberent facultates* (quibus excellerent,) *deinde dona sanandi, facultatem opitulandi, gubernandi, variis linguis loquendi.* Ἔθετο h. l. eodem ſenſu uſurpatur,

 quo

quo apud Siracidem cap. XXXVIII, 1. 12. Medicus dicitur a Deo κτισθείς, i. e. facultate medendi ornatus. Plane pro arbitrio fumunt nonnulli, fingulis hominum aut doctorum generibus v. 28. 29. enarratis, fingulas etiam et loco eorum proprias animi dotes a Deo fuiffe conceffas, ita, ut in utroque verfu utraque, h. e. munera et dotes, eodem fibi ordine refpondeant,

29. 30. Μὴ πάντες — διερμηνεύουσι) Fieri non poteft, ut omnes unam eandemque provinciam gerant. Non omnia poffumus omnes.

31. Ζηλοῦτε — κρείττονα) *Contendite vero ad optima, sive utiliora dona consequenda.* Ζηλοῦν eft *operam dare, studiose aliquid sequi*, ut ζηλωταὶ καλῶν ἔργων Tit. II, 14. funt *studiosi* virtutis, f. recte factorum. Itaque iftae facultates non absque naturae interventu et exercitatione datae funt. Τὰ κρείττονα funt, unde maxima ecclefiae utilitas redundet. Qui inter vos linguis loquuntur, fefe efferunt cum contemtu aliorum; fe aliis praeftare exiftimant, alii vero illis invident. Haec aemulatio vitiofa eft. Illos potius praeferte, quorum dona ecclefiae funt utiliora; id aemulamini, quod in veftra poteftate eft, ut alter alterum charitate vincat. καὶ ἔτι — δείκνυμι) *Sed amplius tutissimam viam vobis monstrabo.* Καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν, i. e. τὴν καθ' ὑπερβολὴν οὖσαν ὁδὸν, *viam optimam, tutissimam.* Oftendam vobis, qua ratione unus alterum vincere poffit ac debeat.

CAP.

CAP. XIII.

1. Ἐὰν — ἀγγέλων) i. e. *Si omnium gentium linguis loqui possem*, vel, ut *Theophylactus* explicat: *Si vel summa pollerem eloquentia.* De *lingua Angelorum* disputare non opus est. Iam graeci quidam interpretes agnoverunt *hyperbolen;* et notum est, saepe quicquid in suo genere est elegans et eximium vocari *angelicum*: sic et lingua angelorum quasi praestantissima describitur. Paulus ideo hoc dicit, quia multi, qui id donum acceperant, eo non modeste utebantur: nimium sibi placebant prae ceteris, quum tamen id donum non sit datum ostentationis caussa, sed ad utilitatem aliorum. ἀγάπην) *Benevolentiam*, studium aliorum commodis pro viribus inserviendi, *Wohlwollen.* Sic accuratius vertitur vox ἀγάπη, quam per latinum *amor*, qui omnium erga omnes nec est, nec esse potest. γέγονα χαλκὸς ἠχῶν) *Essem similis tubae sonorae.* χαλκὸς proprie *aes* notat; per metonymiam: omne, quod ex aere factum et conflatum est, et hoc quidem loco *tuba.* Virgil. Aen. IX, 503. at tuba terribilem sonitum procul *aere canoro* increpuit. III. 240. dat signum specula Misenus ab alta *aere cavo.* ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον) *Cymbalum tinniens*, i. e. inconditum et confusum sonum edens. Hoc vult Apostolus: Si facultate peregrinis linguis loquendi omnium maxime excellam, sed benevolentia in alios destituar, illa tamen facultas *meae* saluti non magis conducit, quam aera sonando *ipsa* iuvantur: οὐδὲν ὠφελοῦμαι, ut statim v. 3. proprie dicitur. Eleganter et argute Paulus doctores Corinthiacos, qui dono linguarum gloriabantur, sed caritate destituebantur, tubae et cymbalo comparat. *Cleanthes* ap. *Diogenem* L. de Peripateticis

VII. 173. ἔλεγε δὲ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ περιπάτου ὅμοιόν τι πάσχειν ταῖς λύραις, αἳ καλῶς φθεγξάμεναι αὐτῶν οὐκ ἀκούουσι. Diogenes VI. 65. τοὺς λέγοντας μὲν τὰ σπουδαῖα, μὴ ποιοῦντας δὲ, ἔλεγε μηδὲν διαφέρειν κιθάρας, καὶ γὰρ ταύτην μήτε ἀκούειν, μήτε αἰσθάνεσθαι.

2. Προφητείαν) *Facultatem docendi*, perſpicue, etiam res a Deo revelatas proponendi, ita ut alii intelligere poſſint. Vid. not. ad c. XII, 10. Εἰδέναι τὰ μυστήρια πάντα, noſſe ea, quae ſine revelatione divina hominibus ſunt incognita. Καὶ εἰδῶ, *ita ut* cognoſcerem etc. Poterat aliquis habere donum prophetiae, et nihilominus pietatem et ſalutem amittere, Matth. VII, 22. De γνώσει et πίστει vid. not. ad c. XII, 8. 9. καὶ ἐὰν — μεθιστάνειν) Eſt proverbialis locutio *montes transferre*, i. e. res plane ſtupendas efficere. Cf. Matth. XVII, 20. οὐδέν εἰμί) Nullo apud Deum ero in pretio ad conſequendam vitam aeternam.

3. Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου) *Et si insumam alendis egenis omnes opes meas.* Ψωμίζειν proprie eſt *cibum in os indere. Porphyr.* de Abſtin. III, 23. columbae ψωμίζουσι τὰ νεόττια. *Galenus* de Compoſit. Medic. per partes corp. VI. extrem. ἐπὶ μὲν τῶν βρεφῶν, ὅσα ψωμίζουσιν αἱ τροφοί. Hic vero ſignificat in aliorum uſum bona avidiſſime impendere. Si vero id ſine ingenua in alios benevolentia, u tantum ex conſilio et ſtudio honoris cuiusdam adipiſcendi fiat, negat Paulus aliquem eo nomine aliis praeſtare. καὶ ἐὰν — καυθήσωμαι) *Si tradam corpus meum, ut comburar.* Fieri poteſt; ut quis Chriſti nomen profeſſus, in ignem ſe con-

coniici patiatur, et tamen careat amore in Deum et alios; ſi nempe id faciat tantum ex pertinacia et vano gloriae magnique nominis ſtudio, quod fecit *Calanus*, et multo poſt *Peregrinus* Philoſophus. Adeo apud Deum res iſtae ex propoſito magis quam ex facto aeſtimantur. *Schulzius*: *Si traderem corpus, ut mihi stigma inureretur. Wenn ich meinen Leib brandmarken liesse, um ein Leibeigener zu werden.* Neſcio an recte. Nam locus Apocal. IX, 4. quem conferre iubet Vir Cel. huc non pertinere videtur. Stigma vero ſervis ob delictum gravius inurebatur, quantum equidem ſcio. οὐδὲν ὠφελοῦμαι) Nempe ad praemium coeleſte.

4. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται) Ἡ ἀγάπη hic et in ſequentibus, abſtr. pro concreto, *homo hac virtute praeditus*, ὁ ἀγαπῶν. Μακροθυμεῖ, *iram differt*, manſuctus eſt. Μακρόθυμος reſpondet Hebraeo אֶרֶךְ אַפַּיִם Exod. XXXIV, 6. Χρηστεύεται, ipſa irae oppoſita virtus, comitas, ſuavitas erga homines eos, qui nos laeſerant. Utrumque Rom. II, 4. Deo tribuitur; nec enim unum ſine altero locum ſuum habere in animo noſtro poteſt. οὐ ζηλοῖ) *Non invidet*, alterius nempe fortunae, vel ingenii dotibus. Heſychius: ζηλοῖ, φθονεῖ, ἐρίζει, μισεῖ. Nam ζηλοῦν, quod proprie *fervere* ſignificat, et in univerſum de omni fervore et aeſtu adhibetur, hic in malam partem ſumitur, ut contextus docet. οὐ περπερεύεται) *Non se ostentat*, non gerit ſe inſolenter *verbis factisque*, non contemnit et inſectatur alios. Cic. ad Atticum I, 14. *Dii boni! quomodo* ἐνεπερπερευσάμην *novo auditori Pompejo?* ubi ἐμπερπερεύεσθαι eſt *laudibus sesipsum efferre, et ostentare.* Gloſſarium: *perperam ago,*

περπερεύομαι, προπετεύομαι, perperus, πέρπερος, προπετής, vanus, πέρπερος. Etymol. M. πέρπερος ὁ φλυαρὸς — ὅθεν καὶ περπερεύεται, ἀντὶ τῦ ματαιῦται, ἀτακτεῖ, κατεπαίρεται μετὰ βλακείας ἐπαιρόμενος. ὐ φυσιῦται, *non effert se animo*, ita ut alterum, qui minora dona accepisse videtur, posthabeat.

5. Ὀυκ ἀσχημονεῖ) *Non indecore agit*; cavet quicquam agere, quod a decoro alienum sit, quod, ut multis modis, ita in publicis Christianorum conventibus fieri poterat, vel interpellando alios, vel aliorum dotes alto supercilio despiciendo. ὐ παροξύνεται) *Non acuitur*, i. e. irritatur. Difficile est nunquam irasci. Sed hoc ingenium est eorum, qui homines diligunt, ut non modo sine caussa non irascantur, sed et in iusta commotione modum servent. ὐ λογίζεται τὸ κακὸν) i. e. ὐ μνησικακεῖ, non refert in rationes peccata aliorum, ut illa exprobret. Gen. L, 20. Ps. XXXV, 4. Zach. VIII, 17. *Hesychius:* λογίζεται, φημίζεται. Ita sensus esset: *non divulgat malum.* Chrysost. tamen: ὐχ ὑποπτεύει.

From Wetstein

6. Ὀυ χαίρει — τῇ ἀληθείᾳ) *Non applaudit male agentibus, sed bene agentes approbat*, vel potius: non gaudet, quum alios errare et vitiose agere viderit, sed quum eos recte agere compererit. Ἡ ἀλήθεια, quum opponitur τῇ ἀδικίᾳ est *vera virtus*, *Rechtschaffenheit*, ut supra V, 8.

7. Πάντα στέγει) *Fert omnia*, vel secundum alios, *tegit*, cavet aliorum ignominiam, Prov. X, 12. *Fert*, quae ferri ullo modo possunt, vel tegit, quae salva conscientia tegi possunt. Solent voces universales restringi ex materia

ria fubiacente. *Storrius* (pag. 32. not. 57.) Amantes omnia *sustinent*; a commoditate, qua iure fuo frui poterant, lubenter aliorum cauffa fe abftinent, variamque moleftiam fubeunt. Cf. cap. IX, 12. πάντα πιϛεύει) Mavult credere, quae credita nihil nocent, quam temere aliquem mendacii damnare. *Semlerus:* omnia efficere fe poffe credit. πάντα ἐλπίζει) Non facile de quoquam defperat, quin ad meliorem frugem venire poffit. Πάντα ὑπομένει, *omnia* (bona) *expectat.* Nam ὑπομένειν h. l. de *expectatione* capiendum effe videtur, ut Pf. LIX, 9. LXIV, 3. CVI, 3. *Storrius* (l. c.) Amantes (f. qui benevolo in alios animo funt,) non peffima quaeque, fed optima *credunt*, (πιϛεύει) quumque res et veritas non patitur bene exiftimare, meliora certe *sperant*, (ἐλπίζει,) quumque fpei non confeftim fatisfit, optima quaeque *expectant*, (ὑπομένει) h. e. fpem non ftatim abiiciunt, fed meliora patienter praeftolantur.

8. Οὐδέποτε ἐκπίπτει) Hebr. לֹא נִבְלָה, *nunquam cessat*, nunquam ufu caret. Theophylactus: ἐ διαλύεται, ἐ διακόπτεται, ἐδέποτε παύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀιῶνι μένει, τῶν ἄλλων ἁπάντων κατηργημένων. εἴτε δὲ προφητεῖαι) Nempe alicui obtigere. καταργηθήσονται) *Desinent*, fc. (ut nonnulli explicant) iam in hac vita. Εἴτε h. l. habet vim *coniungendi* quae eiusdem funt vel naturae vel generis. Interpungendum igitur eft poft προφητεῖαι, γλ. γνῶσις. Alii haec et fequentia ad vitam aeternam referunt. εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται) Plerique ad beatam vitam fic referunt, ut Paulum dicere exiftiment: imperfectio fcientiae *in altera vita* ceffabit, fuccedente cognitione perfecta. Alii ftatum imperfectiorem de eccle-

clesiae Christianae pueritia, perfectiorem de adulta eius aetate intelligi volunt. Cf. Ephes. IV, 11.

9. Ἐκ μέρους) i. e. μερικῶς, *imperfecte*. Syrus vertit: *Parum ex multo*. Potest etiam explicari: *unum post aliud cognoscimus*. καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν) Sensus esse videtur: Imperfectum est studium nostrum, docendi alios, quod a Deo sumus edocti. Nam infra c. XIV, 3. 4. προφητεύειν dicitur is, qui docet, adhortatur, consolatur alios.

10. Τὸ τέλειον) *Vita illa, conditio illa perfectior*. quae αἰὼν τετελειωμένος Hebr. VII, 28. *Tum imperfectior illa cognitio καταργηθήσεται, cessabit*, non amplius locum habebit.

11. Ὅτε ἤμην — ἐλογιζόμην) *Quum adhuc infans eram, more infantis loquebar, more infantis sentiebam, more infantis iudicabam*. Similitudine rem illustrat, qua et *Maimonides* utitur. Alius est sermo, alia studia, alii rerum conceptus pueris, alia haec viris. Ἀνήρ, *vir plenae aetatis*. Seneca Epist. 27. *Clamo mihi ipse: numera annos tuos; et pudebit eadem velle, quae volueras puer, eadem parare*. κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου) i. e. sermonis vitia correxi, studui rebus maioribus, res ipsas intellexi clarius. Deest apodosis, hoc modo supplenda: Sic etiam in altera illa et perfectiore vita, vel, ut alii volunt, in perfectiore ecclesiae statu, cessabunt Charismata, quae ad tempus erant necessaria, in eorumque locum perfectior Deum et res divinas cognoscendi modus succedet.

12. Βλέπομεν — αἰνίγματι) *Nunc cognoscimus* (Deum resque divinas) *tanquam per lapidem specularem, obscure*. Βλέπομεν, i. e. γινώσκομεν, quo verbo sta-

ſtatim utitur. Dixit autem βλέπομεν ob vocem ἐσόπτρου. Eſt autem ἔσοπτρον *lapis ſpecularis*, ex quo antiqui feneſtras habuerunt, pellucidas quidem, ſed, ſi cum noſtris vitreis conferantur, multo obſcuriores. *Plin.* Hiſt. nat. III, 4. *metallis plumbi, ferri, aeris — tota fere Hispania scatet: citerior et specularibus lapidibus* XXXVI, 45. *postferendos omnes tamen Hispaniae et Cappadociae mollissimis et amplissimae magnitudinis, sed obscuris.* Ἐν αἰνίγματι, hebr. בְּחִידוֹת i. e. αἰνιγματικῶς, *obscure*, additur dilucidioris explicationis cauſſa. Locutio deſumta eſt ex Num. XII, 8. τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον) Sc. βλέψομεν, *clare et perspicue cognoscemus*, Cf. Exod. XXXIII, 11. Pro eo Paulus dixit διὰ εἴδους 2 Cor. V, 7. τότε — ἐπεγνώσθην) *Tum vero cognoscam pro cognitione qua imbutus fuero.* Ἐπεγνώσθην, (ut Dan. Heinſius ſcite obſervat,) eſt pro ἐπιγνωσθήσομαι, illud, pro ἐπιγνωρισθήσομαι. Γνωρίζω autem erit הוֹדִיעַ, *cognitione imbuo.* Cf. ſupra c. VIII, 3. Senſus huius loci igitur eſt: *Nunc ex parte cognosco;* imperfecta eſt mea rerum divinarum cognitio; *tum vero*, (in altera illa vita vel in illo perfectiori eccleſiae ſtatu) *cognoscam* Deum et res divinas *pro cognitione qua imbuet me Dominus.* Alii explicant ſic: *Tunc vero exacte novero* modum, per quem Deus mundum gubernavit, et ſalutem hominum procuravit, *sicut ego notus sum*, Deo ſc. qui mea conſilia et cogitata exacte novit. *Semlerus*: ἐπεγνώσθην, nempe ab aliis; longe aliter de me ſentient, quam iam quidem multi ſolent.

13. Νυνὶ δὲ — ἀγάπη) Νυνὶ, *iam nunc*, (et in poſterum) i. e. *in hac vita.* Μένει ſc. neceſſaria. Licet reli-

reliquae dotes velut inutiles cessaturae sint, satis iam confirmata fide, cui propagandae ae stabiliendae serviunt illae, tamen interea manent *fides*, spes et *in alios homines benevolentia.* Haec tria semper omnibus Christianis manent necessaria, licet multa alia subinde mutentur. μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη) *Sed praestantissima earum* (virtutum) *est benevolentia in alios.* Ob maiorem usum, quia proximo plus prodest, quam fides et spes per se; nam nec fides nec spes sine charitate aliorum utilitatem promovent. Alii hanc rationem reddunt: quia in vita aeterna fides et spes cessabit, amor vero manebit.

CAP. XIV.

1. Διώκετε τὴν ἀγάπην) Cohaeret cum superioribus. Quum tanti sit dilectio, omnino efficite ut eam habeatis. ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ) Sc. χαρίσματα, *Operam date donis excellentioribus*, exercitate facultates quibus instructi estis. Sicut οἱ πνευματικοὶ c. XII, 1. erant homines, qui facultate aliqua, quae vi divinae tribuebatur, ceteris praestabant, sic nunc τὰ πνευματικὰ sunt dona illa quibus instructi erant illi homines ad docendum, et in publicis conventibus aliquid ad communem utilitatem dicendum. Recentiores nonnulli interpretes solum donum linguarum intelligunt, sine idoneis rationibus; nam hoc ipso commate etiam τὸ προφητεύειν ad τὰ πνευματικὰ refertur. Fortassis Pseudapostoli Corinthienses Petri et Iacobi excellentiam a dono linguarum ita commendabant, ut hac doni linguarum invidiosa admiratione Pauli amantibus occasionem darent ad *huius praecipue* doni exercitationem urgendam. Monet igitur Apostolus esse aliud etiam de-

donum, huic praeferendum, nempe προφητείαν. μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε) Quid sit προφητεύειν ad c. XII, 10. satis declarasse nobis videmur, et ipse Paulus, quanquam ipse verbi vim non definivit, eius tamen partes descripsit quasdam, aut quae hanc dotem attingerent, exposuit hoc ipso capite, inprimis versu 3. Προφητεύειν igitur h. l. nec est *futura praedicere*, nec illustrare obscuritatem dictorum V. Testamenti, nec furore, vel afflatu quodam divino correptum loqui, *in Begeistcrung reden.* Quo enim iure, ut nunc alia taceam, Paulus huiusmodi dotes tanquam primarias, omnibus donis praeferre ac commendare potuisset, (μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε,) aut quae eius tanta necessitas fuisset, ut his omnium minime carere Christiani potuissent?

2. Ὁ γὰρ λαλῶν — τῷ Θεῷ) *Qui enim profert aliquid in lingua peregrina, non homines* (illam linguam non intelligentes) *sed Deum alloquitur.* Γλῶσσα, supple ἑτέρα, *peregrina*, incognita illis qui dicentem audiunt. Λαλεῖν γλώσσῃ est disserere de rebus divinis et ad religionem pertinentibus in lingua peregrina. Sic qui Corinthi arabice vel syriace in conventibus sacris precabatur, vel Dei laudes canebat, ἐλάλει γλώσσῃ. Consueverunt autem Christianorum orationes extranea lingua habitae versari in laudibus Dei, (infra v. 15—17.) et precibus, v. 14. aliave qualibet materia, quum alias λαλεῖν significet *docere, erudire.* Aliam interpretationem phraseos γλώσσῃ λαλεῖν tentavit Cl. *Bardili* in commentatione *de significatu primitivo vocis προφήτης ex Platone eruto, cum novo tentamine interpretandi* 1 Cor. XIV. Goettingae 1786. 8. cui in multis adstipulatur Cel. *Eichhornius*

nius in der Allgem. Biblioth. der bibl. Litterat. T. I. Λαλῦντα γλώσσῃ intelligit hominem, lingua in ore sita loquentem sic, *ut nullos distinctos sonos efficiat*, quam sententiam *Ammonius* confirmare voluit comparatione historiae *Hannae* (1 Sam. c. I.) quae (v. 12.) cum animo suo loquens, et labra movens, nullam edidisse vocem dicitur, ita ut *Eli*, eam temulentam esse ratus, conviciis proscinderet. Contra hanc sententiam multa monuit *Storrius*, in libro saepe laudato pag. 43. sqq. *Doederlein* in Bibl. theol. Tom. IV, p. 222. sqq. donum linguarum interpretatur de facultate conficiendi et canendi hymnos et Psalmos hebraicos, rara illis temporibus. Sed huic ceteroquin ingeniosae sententiae repugnare videtur Act. II, 8 — 11. Quid nobis de hoc dono videatur, diximus ad Act. II, 4. Sed ut redeamus ad nostrum locum, dicit Paulus: Qui in lingua audientibus incognita λαλεῖ, precatur, vel Deum laudat, is ὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ ἀλλὰ τῷ θεῷ) Nihil prodest eius oratio aliis, nempe nisi adsint eiusmodi linguae homines. *Deo* loquitur, i. e. Deum solum habet conscium, vel etiam: laudes Dei celebrat, ὐδεὶς γὰρ ἀκύει) *Nemo enim intelligit.* Ἀκύειν *intelligere*, ut שמע saepe Hebraeis. Loquitur Paulus de eo, quod plerumque fiebat; erat enim rarum, ut adessent peregrini. πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια) *Animo* (menti et intellectui aliorum) *profert arcana*, plane incognita. Πνεῦμα, animus, mens. Supple τῶν ἀνθρώπων eorum hominum qui adsunt, nec illam linguam peregrinam intelligunt; ex praecedenti ἀνθρώποις. Πνεύματι h. l. idem esse quod modo γλώσσῃ, ut recentiores nonnulli volunt, non admititt loquendi usus. Μυστήριον Paulo semper est, ***quod aut fuit aut est occultum, ignoratum.***

*

2.

3. Ὁ δὲ προφητεύων — παραμυθίαν) *Qui autem docet, is loquitur quae aliis prosunt, et ad eorum adhortationem et consolationem faciunt.* Hinc patet veram esse notionem verbi προφητεύειν, quam v. 1. notavimus. Quicquid promovet hominis cognitionem salubrem, et pietatis usum, dicitur οἰκοδομεῖν. Generis nomen, οἰκοδομὴ, in species dispertit. Prodest ὁ προφητεύων cohortando ad pietatem, (παράκλησις) et solando afflictos, (παραμυθία.) Primum igitur quasi requisitum huius facultatis est, ut auditoribus sit utilis, ad eosque erudiendos confirmandosque apta reperiatur.

4. Ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ) *Sibi privatim uni prodest;* loquitur ad sui ipsius utilitatem. ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ) Universo coetui prodest, adhortationibus, consolationibus.

5. Θέλω — γλώσσαις) Θέλω, pro θέλοιμι, *velim,* ut Rom. VII, 16. et alibi. Ostendit se pariter affectum, ut olim Moses. Num. XI, 29. μείζον) i. e. *Ecclesiae utilior,* ut supra XIII, 13. ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ) Duplex negatio pro una etiam apud Profanos Scriptores saepe occurrit, ut exempla apud Wetstenium ostendunt. Ad προφητείαν igitur requirebatur, ut is, qui hac facultate praeditus esset, perspicue, ad aliorum intelligentiam loqueretur. Tum vero, quum barbaram linguam loqueretur, h. e. non ad auditorum intelligentiam aptam, deposita prophetae, alterius induerat personam, nec *propheta* omnino poterat dici, sensu quidem eo, quo Paulus verbo isto utitur, ut eum ab iis discernat, qui peregrinorum lingua uterentur. Cf. etiam infra v. 13. sqq. 25. sqq.

6. Γλώσσαις λαλῶν) Nempe ſine interpretatione. ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει) Varie h. l. explicatur. Videtur poſt τί ὑμᾶς ὠφελήσω ponendum eſſe ſignum interrogandi, et ſupplendum: Plane nihil utilitatis a me ad vos redundabit, *niſi* etc. Λαλήσω ἐν eſt Hebraismus, pro: λαλήσω ἀποκάλυψιν. Ἀποκάλυψις h. l. videtur eſſe quaevis clarior et apertior veritatis cuiusdam cognitio, orta ex meditatione. Nam ἀποκάλυψις proprie eſt patefactio rei opertae et antea ignotae. Hinc, ubi de religione agitur, eſt clarior cognitio, *neue Einsicht, neuer Aufſchluſs*. Cf. infra v. 26. ἢ ἐν γνώσει — διδαχῇ) Γνῶσις communem continet, ipſa natura cuiusque acquiſitam, uſuque et exercitatione firmatam cognitionem. Προφητεία autem, quae ad ἀποκάλυψιν refertur, h. l. arctiori ſenſu ſumitur, et intelligitur de iis, quae praeter naturam ad animum delata fuere. Cf. Matth. XI, 25—27. Rom. XVI, 25. 26. Διδαχή, doctrina de officiis et virtutibus Chriſtianorum, vel univerſe *institutio*. Intelligimus ex his, quaenam illa fuerint, quae iſto tempore praecipue in conventibus publicis ſint propoſita. Bene *Storrius* (p. 49. not. 95.) huius commatis ſenſum expreſſit ſic: Si, venturus ad vos, ita vobiscum verſari vellem, ut peregrino et incognito vobis ſermone uterer, quam quaeſo utilitatem allaturus vobis eſſem, ſi, inquam, de iis quae dicere haberem, non *vobis*, i. e. cognita vobis lingua loquerer, neque ſpectarem *Corinthios*, inter quos verſarer, ſed tanquam cum *Arabibus* agerem.

7. Ὅμως — διδόντα) *Quin etiam instrumenta musica sensu carentia*. Illuſtrat rem exemplis ex vita humana petitis. Ὅμως, *etiam, quin etiam, similiter*. Sic

Sic ὅμως paroxytonon interdum esse vertendum, patet exemplis Profanorum a Kypkio notatis, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ) *Nisi distinctos sonos edant*, i. e. harmonicos secundum artem musicam compositos, qui certis harmoniis ac modulis testentur aut cautionis argumentum, aut effectum, quo vocat cantio. πῶς γνωσθήσεται — κιθαριζόμενον) *Quomodo dignoscetur, quale sit, quod cithara tibiave canitur*, laetum an lugubre? In comoediis, tragoediis, ad coenam et vinum, solebant usitati modi tibiis aut citharis efferri. Iam si quis inconditos et barbaros sonos ederet, audientibus nihil significabat, quo ad saltandum etc. ducerentur. Simillime igitur habet, si quis quantumvis alta voce, aut lugubri, aut laeto sono peregrinae linguae, aliis ignotae utatur; nemo intelligit, utrum laetandum an lugendum, canendumque ipsi sit.

8. Καὶ γὰρ — δῷ) *Sic et tuba, si vocem incertam dederit*, non ipso cantu distinguens, utrum proelium iniri iubeat, an receptui canat. Καὶ γὰρ, *namque etiam*, ut alio exemplo utar. Varius fuit clangor tubarum, quo Iudaei, Graeci, Romani etc. classicum significabant, notus tamen fuit ordo et modus sonorum. τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;) Εἰς πόλεμον, i. e. εἰς μάχην. Quis classicum cani intelliget, atque ad pugnam ineundam parabitur? Nihil referet, tuba clangere, quum miles non intelligat quo vocetur.

9. Διὰ τῆς — δῶτε) *Nisi lingua* (peregrina loquentes) *sermonem edideritis perspicuum*, εὔσημον λόγον, sermonem bene significantem, i. e. perspicuum iis qui adsunt, aut eorum plurimis. πῶς γνωσθήσεται τὸ λα-

λέμενον;) i. e. Quomodo percipi poterit ab aliis, quid sit, de quo vos verba feceritis? Hoc vult Apostolus: Si vobis per linguam peregrinam verba facientibus nemo nunc adsit, eiusdem linguae societate coniunctus vel sermonem extraneum intelligens ceterisque interpretans; qui sermo vester intelligi poterit? Ventis nimirum verba profundetis.

10. Τοσαῦτα — κόσμῳ) *Tot nempe genera linguarum sunt in mundo.* Ἐι τύχοι, *nempe*, vel, ut alii: *exempli caussa.* Φωνὴ, *lingua*, e. g. graeca, hebraica; de hominum enim linguis loquitur, ut mirum sit, quum illa significatio non sit inusitata, aliquos tamen de animalium et avium *vocibus* cogitasse. καὶ ἐδὲν (γένος) αὐτῶν ἄφωνον) Sc. ἐςι. *Et nullum earum genus significatione caret.* Ἄφωνος, i. e. ἄδηλος, obscurus, incondito sono constans.

11. Τὴν δύναμιν της φωνῆς) *Vim et potestatem*, significationem *linguae*, qua utitur alius loquens mihi. Δύναμις *significatus*, valorem etiam dicunt quidam latino nomine; δύναται saepe in scholiis graecis pro *significat.* ἔσομαι τῷ λαλῦντι βάρβαρος) Βάρβαρος h. l. est is, cuius ignotum et peregrinum est idioma, qui nec intelligit loquentem, nec ipse intelligitur loquens aliis. Herodot. II, 158. βαρβάρες δὲ πάντας οἱ αἰγύπτιοι καλέεσί τὲς μὴ σφισι ὁμογλώσσες. Ovid. Trist. L. V. el. X. v. 37. 38. *Barbarus hic* (in Ponto) *ego sum, quia non intelligor ulli: et rident stolidi verba Latina Getae.* Sensus est: ille, qui mihi loquitur, perspiciet, nihil omnino me moveri ipsius oratione, quaestione, reprehensione. καὶ ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ βάρβαρος) Ἐν ἐμοί, *apud me*, vel ἐν ἐμοι pro

μοι,

μοι, ut ἐν redundet hebraico more, ſicut in בִּי, לִי. Deeſt ἐν in nonnullis, ſenſu manente eodem. *A me pro barbaro habebitur loquens*. Illuſtrat igitur Apoſtolus rem quam tractat alio exemplo. Nam comm. 10. 11. ſenſus eſt hic: Multa ſunt linguarum genera, quorum nullum ſignificatione caret. Si quis vero inter barbaros lingua verſatur, non magis cum iſtis barbaris converſari poterit, quam ſi vacui utrinque ſoni ederentur, non quod caſſi ſint alterius utrius linguae ſoni, ſed quod neutra pars externi ſermonis *vim* et *ſignificatus* capiat.

12. Οὕτω καὶ ὑμεῖς) Quidam haec connectunt cum praecedentibus, ut hic verſiculus incipiat ab ἐπεὶ, ſitque haec ſententia; *Ita et vos; ſic vobis etiam eveniet*; nempe barbari eritis inter vos, ſi incognita lingua inter vos utamini. Aliis οὕτω h. l. ſignificat *propterea*, לָכֵן.

ἐπεὶ — πνευμάτων) i. e. ἐπεὶ ζηλοῦτε χαρίσματα πνευματικὰ, quoniam tantopere quaeritis dona Spiritus. Πνεύματα, abſtracto poſito pro concreto h. l. ſunt χαρίσματα πνευματικά. πρὸς τὴν — περισσεύητε) Traiectio, pro: ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας, operam date, ut ea accipiatis dona, quibus prodeſſe eccleſiae poſſitis; vel: ut officio veſtro omni ex parte ſatisfaciatis. Περισσεύειν, quod proprie eſt *abundare*, in tali contextu ſignificat *proficere, profectus facere*, ſc. in explendo officio.

13. Προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύῃ) Poſt προσευχέσθω ſupple: οὕτως. Sic precetur, vel oret, nempe in peregrina lingua, ut ſimul interpretetur. Paulus h. l. non commendat preces, quibus, quae anquirant, adipiſcerentur, nec verba haec reddenda ſunt: roget, *ut barbare dicta interpretari* diſcat.

14. Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται) Varie haec et sequentia verba explicantur. Πνεῦμα nonnullis est donum spiritus sancti, quo afflante in lingua peregrina quis loquitur, ut sensus sit: *preces fundo impulsus spiritu sancto, qui mihi hoc donum concessit.* Aliis τὸ πνεῦμα est *animi affectus*, ut sit sensus: *Scio hoc quidem, orationem me recitare, animumque ad Deum dirigo*, vel secundum *Estium:* Si Deum orem lingua, spiritus quidem meus orat, i. e. affectus elevatus est in Deum etc. ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι) Qui priorem interpretationem sequuntur, explicant: *sed ab aliis non intelligor, nec aliis prosum*; qui posteriorem: *Intellectus meus, quia verborum sensum non assequitur, fructu proprio privatur*; ipse ego careo omni fructu intelligendi, ut νοῦς μου sit mea facultas, qua *intelligo* et cogito plura a se diversa, verbis variis designata. Verior sine dubio interpretatio est haec: *Si peregrina lingua orem, animus meus orat*, (ipse ego intelligo quid orem,) *sed sententia mea* (sensus sermonis mei) *alteri*, linguam extraneam non intelligenti, *nullum fructum affert.* Ἄκαρπον significat quod fructum non *affert*, sive, ut Latini etiam dicunt, quod *infructuosum* est. Vid. STORR. pag. 53. Νοῦς, mens, sensus sermonis, vel etiam id, quod dico, verbisque prolatis mihi volo. Cf. v. 16.

15. Τί οὖν ἐστί;) Sc. πρακτέον; Quid igitur est, nempe quod optandum sit et faciendum in hac re? προσεύξομαι — τῷ νοΐ) *Operam dabo, ut non solum animo et mente, sed etiam ita ut* ab aliis *intelligar, preces fundam.* Τῷ πνεύματι, sc. μου animo meo. Τῷ νοΐ, est Dativus, pro εἰς τὸ νοεῖσθαι, *intelligentiae* et sensui *aliorum*, me audientium; ita ut alii etiam me intelligant. Hanc inter-

terpretationem suadet v. 16. ubi expressis verbis de eo, qui tantum πνέυματι, non etiam τῷ νοΐ orat, dicitur, eum non intelligi ab aliis, (ἰδιώτης — τί λέγεις ὀυκ οἶδε.) Nec contemnenda est STORRII sententia, cui προσέυχεσθαι, ψάλλειν τῷ νοΐ idem videtur sonare, quod *orare cum sapientia*, laudare Deum *sapienter*, *rationabiliter*, *adhibito iudicio*, sic nempe ut audiens sermonem, intelligat, qui locutionis est finis. In *adverbiorum* periphrasi pro ἐν vel μετὰ etiam Dativum usurpari, patet ex 3 Io. 1. Matth. XXII, 16. cum 2 Reg. XIX, 17. Ps. CXIX, 75. et aliis locis. Ceterum hic locus clare docet, argumentum sermonum ab iis qui peregrinis linguis utebantur prolatorum, fuisse preces et hymnos.

16. Ἐὰν ἐυλογήσῃς τῷ πνεύματι) Ut *psallere*, sic ἐυλογεῖν est quaedam publici cultus species, qui singulari carminis aut hymni genere constabat, propter beneficia aut olim aut nunc a Deo praestita. Τῷ πνέυματι, ut v. 14. 15. et supplendum est μόνῳ, non etiam τῷ νοΐ, v. 15. ita ut tu solus, non etiam alter intelligat, qui tamen ex more Amen dicere debebat. ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου) i. e. *imperitus linguae peregrinae*. Ἰδιώτης proprie est *homo privatus*, deinde *imperitus*, et h. l. *peregrinae linguae expers*. Ἀναπληροῦν τὸν τόπον τινὸς, significat: esse in statu et conditione alicuius, ad imitationem formulae hebraicae מלא מקום. πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν) In vetere ecclesia, episcopo aut alio quovis Deum precante, vel laudante, plebs accinebat Amen, ea voce dicta approbans, idque ex more Hebraeo. Nemo autem non intellecta cum ratione approbare potest.

18. Ἐυχαριςῶ) Amolitur Paulus hac ratione suspicionem, quasi ex invidia linguas peregrinas sic spernat, qui ipse iis uti non posset.

19. Ἀλλ᾽ ἐν ἐκκλησίᾳ — ἐν γλώσσῃ) Post θέλω supple μᾶλλον, quod etiam ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ex v. 18. huc referri nihil vetat. *In ecclesia*, ubi pauci sunt linguarum gnari. Πέντε, i. e. pauca, brevem sermonem. Διὰ τοῦ νοός μου, *cum intelligentia mei*, sic ut intelligar ab aliis. Offendit interpretes, quod Paulus nunc dicat διὰ τοῦ νοός μου, quum supra v. 14. 15. sermo fuerit de intelligentia *aliorum*. Sed tollitur difficultas, si dicamus, μου esse Genitivum *obiecti*. Διὰ vero, sicut ἐν, pro hebr. ב significare *cum*, notum est. Confirmari videtur haec explicatio verbis sequentibus. Nam opponitur statim λαλεῖν ἐν γλώσσῃ, proferre sermonem in lingua audientibus peregrina et incognita. Non tamen repugno, si quis cum Storrio (p. 57.) malit vertere: Malo tria verba *adhibito iudicio meo*, sapienterque proferre etc.

20. Παιδία ταῖς φρεσὶν) *Pueris similes quoad mentem et intellectum.* Puerorum est se ostentare in rebus inutilibus, nec attendere, quid praesentium personis, loco et tempori conveniat. τῇ κακίᾳ νηπιάζετε) *Sed pravitate estote pueri*, infantum simplicitatem et integritatem moribus exprimite, ita nempe, ut expertes sitis omnis malignitatis Matth. XVIII, 3, Τέλειοι, similes viris adultis, Eph. IV, 13.

21. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται) Ies. XXVIII, 11. 12. Ier. V, 15. Νόμου vocabulo Paulus hic significat omnia scripta divinitus data, ut Io. X, 34. XV, 25. Ceterum

non

non tam verba ipſa ſtudioſius citantur, quam ſenſus et ſententia a Paulo in mentem revocatur. ὅτι ἐν — λέγει κύριος) *In alienis linguis, et alienis dialectis loquar huic populo; nam ne sic quidem obsequentur mihi, dicit Iehova.* Minatur Deus Iudaeis per Ieſaiam, ſe uſurum eſſe hoſtibus lingua barbaris ad eos caſtigandos; neque enim per eam, qua adhuc uſus fuerit, diſciplinam, h. e. per *prophetas*, viam ſalutis et tranquillitatis vernaculo ſermone tradentes, (Ieſ. XXVIII, 12.) ad obſequium eos revocatum iri. Καὶ, *nam*, ut hebr. ו. Οὐδ' οὕτως, *ne sic quidem*, quum ſaepius per prophetas eos monuiſſet. Codices nonnulli habent οὐδέπω *nondum*. *Labium* vero apud Hebraeos loquelam ſignificare, notum eſt. Gen. XI, 1.

22. Ὥστε — ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις) *Ergo peregrinae linguae* (homines peregrinis linguis utentes ad alios) *portento sunt non credentibus* et Deo obſequentibus, *sed non credentibus* et immorigeris, h. e. Deus poenae loco cum Iudaeis ἀπίστοις, qui *prophetis fidem* et obſequium *denegassent* (Ieſ. XXVIII, 12.) *extraneis linguis* per barbaros egit. Caſtigandos eos tradidit hoſtibus extranea lingua, Iudaeis ignota, utentibus. Αἱ γλῶσσαι h. l. ſunt, qui peregrinis linguis utuntur, extranei. Applicatio erat facilis. Si Deus, inquit Paulus, non amplius vernaculo ſermone vos alloqui dignaretur, ſed per eos ſolummodo, qui peregrinis linguis utentes, vobis in ipſa patria veſtra barbari eſſent, tum nec doctrinae chriſtianae notitia et ſenſus inter vos ipſos conſervari, nec eccleſiae veſtrae termini propagari poſſent. ἡ δὲ προφητεία — πιστεύουσιν) *Sed Prophetae* (interpretes voluntatis divinae atque doctores) *dantur non infidelibus* et immorigeris *sed credentibus*

tibus, docilibus et Deo obsequentibus. (προφητεία, per meton. Prophetae.) Ergo προφητείας donum, quod inter vos viget pro divinae in vestram ecclesiam benevolentiae argumento habendum est.

23. Εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι) Christiani, qui unam tantum linguam norint, peregrinae linguae expertes, (v. 16.) aut etiam increduli, nihilo peritiores. Solebant etiam pagani adire Christianorum ecclesias, ad videnda, quae ibi agebantur. ὅτι μαίνεσθε) Quippe et insani ea loqui solent, quae nemo intelligat. Ergo ecclesiae vestrae adeo non esset decori, si nonnisi peregrinis linguis utentes in ea essent, ut haec res potius imperitis aut malevolis occasionem dare posset oratores vestros adducendi in suspicionem insaniae.

24. Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν) *Si omnes*, (nempe unus post alterum) *doceant, cohortentur, consolentur.* Cf. v. 1. 3. ἐλέγχεται) *Convincitur*, vel convinci potest, sc. erroris sui de Christianismo, cf. v. 25. ἀνακρίνεται) Reprehenditur; sententiam adversus se ferri intelligit, per doctrinae vim.

25. Τὰ κρυπτὰ — γίνεται) τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας, in bonam partem. *Salubres animi motus, vestra oratione excitati.* Hi erumpent in gestus et verba, ut statim subiicitur. καὶ οὕτω — τῷ Θεῷ) Deum venerabitur, et quidem prostrato corpore. Πεσών, sive in loco eo publico, ubi conventus agitur, quod saepius haud dubie factum; sive privatim suo in loco. ἀπαγγέλλων — ἐστι) *Publice professus, Dei operationes in vobis esse efficaces.* Quia huius generis motus in animo suo antea non

non ſenſit, Dei hanc cauſſam eſſe intelliget, et meliori religioni iam ipſe adhaerebit.

26. Τί οὖν ἐστιν;) Quid ex his ſequitur? Quid tandem faciendum exiſtimatis? Sumit interrogantis perſonam, ut reſpondeat. ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει) Quisque ſuum habet donum, alius quidem Pſalmum, alius doctrinam etc. Sic enim reſolvendum eſt τὸ ἕκαστος, ne quis ſingulos putet omnibus iſtis donis fuiſſe praeditos. Singulis his enunciatis interponenda eſt particula ἤ. *Aut Psalmum habet, aut doctrinam, aut* γλῶσσαν, donum in peregrina lingua precandi vel pſallendi. Ἀποκάλυψιν ἔχει, habet claram et perſpicuam cognitionem alicuius veritatis hactenus ſibi et aliis obſcurae. Cf. ſupra v. 6. ἑρμηνείαν) Donum explicandi graece, quae alter dixit lingua peregrina, vel etiam interpretandi libros ſacros V. T.

27. Κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς) Sc. λαλείτωσαν. *Bini, aut ad summum tres,* nempe uno die, et in uno conventus tempore, ne plus iuſto plebs detineretur, καὶ ἀνὰ μέρος) i. e. non ſimul, ſed diviſis temporum ſpatiis, et ſuo quisque ordine.

28. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς) Si quis lingua peregrina loqui poſſit, bene ſibi conſcius ſe non ita peritum eſſe linguae vulgaris, (e. g. graecae) ut extraneo idiomate diota ipſe poſſit explicare, nec alius adſit, qui interpretari queat. σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ) Sc. ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑτέρᾳ. ἑαυτῷ — καὶ τῷ Θεῷ) Domi ſuae, ſi vult, Deo teſte.

29. Δύο ἢ τρεῖς) Nempe uno die, unus poſt alterum, ſicut de linguae donum habentibus dixerat. καὶ οἱ ἄλλοι δια-

διακρινέτωσαν) Diiudicent, et sententiam ferant, an consentanea sint veritati ab ipsis proposita. Errare poterant Prophetae, vel qui docebant. Debebant itaque esse, qui diiudicare possent, an horum hominum effata cum sana doctrina convenirent.

30. Ἐὰν δὲ — καθημένῳ) Si autem alii ex illorum numero, qui iam sedent cum aliis et audiunt, (aliquid) revelatum fuerit, i. e. *in mentem venerit*, quod velit proponere. Verbum ἀποκαλυφθῇ nonnulli interpretes non intelligunt de *immediata* revelatione; sed de cogitatione, quae occasione ab aliis in ecclesia dictorum in animo alterius ex propria meditatione subito orta est. Recte quidem, ut mihi videtur. Cf. v. 6. et 26. Huiusmodi clarior cognitio (neuer Aufschluss) fortassis tum etiam dicebatur ἀποκάλυψις, si coniuncta erat cum fervore quodam mentis, divinitus excitato, sicut hoc verbum saepe latius patet. Ὁ πρῶτος σιγάτω) *Primus*, qui prior locutus est, *taceat*, et alteri locum dicendi concedat, vel etiam ut *Grotius* et *Storrius* volunt, primus *sinatur finire*, (cf. Matth. XXIII, 8. 10. 2 Thess. II, 3.) Subiicitur ratio:

31. Δύνασθε — προφητεύειν) *Potestis nimirum alius post alium dicere*, atque ita (ut statim sequitur,) singuli ab *omnibus* audiri *omnesque* a singulis discere, quum contra, si alter *iuxta cum superiore*, *huius oratione nondum finita*, pro concione dicat, aliorum auditorum attentio in alias partes convertatur.

32. Καὶ πνεύματα — ὑποτάσσεται) *Nam cedere debent Prophetae* (loquentes) *aliis eiusdem facultatis*,

qui

qui docere vellent publice, iisque locum dicendi facere, voluntatem impetumque declamandi usque cohibere, dum illi finem fecerint dicendi. Πνεύματα h. l. sunt hi, qui praecipua quadam facultate, in qua quandam quasi divini Numinis vim effectionemque Christiani agnoscerent, ornati essent vel putarentur.

33. Ὀυ γὰρ — εἰρήνης) *Deus enim non amat confusionem*, dissidia, *sed pacem*. ὡς ἐν — ἁγίων) Connectenda sunt haec verba cum comm. sequente. *Quemadmodum fit in omnibus ecclesiis Christianorum, ita etiam vestrae mulieres in ecclesiis taceant.*

34. Σιγάτωσαν) Ne doceant populum, aut interrumpant loquentes. Λαλεῖν quod statim sequitur, h. l. ut saepissime, est *docere*. ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι) Subauditur non ἐπιτρέπεται, sed κελέυεται, *iubetur*, idque ex contrario, ut 1 Tim. IV, 3. καθὼς — λέγει) Gen. III, 16. ubi mulier subiecta esse viro iubetur. Ex hoc etiam loco patet, προφητείας verbum nec ad futurorum praedictionem pertinere, nec Prophetas ac Prophetissas omnes, pro concione publica dicentes, afflatu impulsuque divino dixisse. Quomodo enim Paulus tales ausus esset cohibere ac interdicere quae Deus proponi voluisset, nec vereri, ne contra dicerent fatidicae: Deo magis obsequendum esse quam Paulo, atque hunc negarent auctoritate Dei praecipere, omninoque, quum Deo repugnaret, eius legatum esse?

35. Ἀισχρὸν) i. e. ἐ πρέπει, *non decet* mulierem, in ecclesia docere.

36. Ἢ — ἐξῆλθεν;) i. e. an vestra ecclesia omnium reliquarum est mater? phrasis est hebraica, ex Ies. II, 3. Hoc ideo dicit, quia Corinthii illi doctores morem introduxerant contrarium omnium ecclesiarum institutis, ut feminae et docerent, et interrogarent. Hierosolymis exierat doctrina Evangelii; at ibi aliter fiebat. ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;) *An ad vos solos devenit*, sc. ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Sicut primi non estis inter eos qui crediderunt, ita nec soli. Par vobiscum ius habent tot aliae ecclesiae, et aequum est partem toti, non totum parti cedere.

37. Ἐπιγινωσκέτω) *Agnoscat*, ut nonnulli explicant, quod etiam assensum et approbationem involveret; vel, animadvertat, et ante oculos positum habeat. Sir. IX, 13. Al. *legat*, et ipse sententiam ferat. ὅτι — ἐντολαί) Non enim sponte mea, sed a Deo iussus haec dico.

38. Εἰ δὲ — ἀγνοείτω) *Si quis hoc ignorare se simulat, ignoret*, suo periculo. Vel: *Si quis reprobat* (a me scripta) *suo periculo is me contemnat.* Ἀγνοεῖν, *reprobare*, ut Matth. VII, 23. XXV, 12.

39. Ὥστε ἀδελφοί μου) Ex diverticulo de feminis redit ad prius dicta, et quod maxime necessarium est, repetere non gravatur. ζηλοῦτε — κωλύετε) *Studiosi estote τῆς προφητείας, ita tamen, ut linguarum* peregrinarum *usu* et exercitatione *non interdicatis.* Hinc liquet, (ut *Storrius* observat pag. 69. not. 141.) fuisse inter Paulinos et Apollonios, qui dono linguarum, ab una parte cupidius amato et exercito, Corinthiis propter abusum *omnino interdici* voluerint. Is ipse dissensus occasionem dedisse videtur, ut controversia, inter Christianos an-

antiiudaicos orta, in eorum epiſtola ad Paulum data Apoſtolo dirimenda proponeretur.

40. Πάντα — γινέσθω) *Omnia honeste* (decenter, decore) *et ex ordine fieri curetis.*

CAP. XV.

1. Γνωρίζω — εὐηγγελισάμην ὑμῖν) *In memoriam vobis revoco doctrinam, quam vobis tradidi.* Γνωρίζω, ſupple πάλιν. Nam Paulus repetit, quod iam antea docuerat Corinthios. Εὐαγγέλιον h. l. eſt doctrina de Ieſu, eiusque redemtione, ut ſtatim ex ſequentibus patet. Venit Paulus ad argumentum de reſurrectione mortuorum, quam nonnulli Corinthii negabant, v. 12. Quinam autem fuerint ii, adverſus quos Paulus ſcribit, de eo variae ſunt ſententiae. Alii negant, Chriſtianos fuiſſe; alii fuiſſe ſtatuunt, aut e Iudaeis Chriſtianos, qui hunc errorem ſive ab Eſſaeis ſive Sadducaeis traxerint, aut e gentibus, qui philoſophorum placitis hac in cauſſa adhaeſerint. Heumannus exiſtimat, eos a Sadducaeis tranſiiſſe quidem ad Chriſtianos, ſed rediiſſe ad priſtinum tunc errorem. *Philetum* atque *Hymenaeum* Paulus ipſe tradit 2 Tim. II, 17. docuiſſe, reſurrectionem iam eſſe factam. *Tertullianus* copioſe narrat de auctoribus gnoſticis, Marcione, Apelle, Valentino, quos Sadducaeorum errori addictos fuiſſe ſcribit. Potuit etiam Corinthi inter philoſophos, aut eorum quosdam diſcipulos contradictio oriri contra doctrinam de reſurrectione; quemadmodum *Athenis*, Act. XVII, 17. ὃ καὶ — ἑστήκατε) *Quam* (doctrinam) *etiam tanquam veram recepistis, in cuius professione etiam perstitistis,* nempe hactenus. Nunc autem, quum ſeductoribus aures prae-

praebetis, ignorare aut oblivisci videmini istam meam doctrinam.

2. Δι ὃ καὶ σώζεσθε) *Per quam salvi efficiemini.* Praesens pro Futuro, ut quidam iam olim Latini; vel etiam: *per quam ad salutem perducti estis*, ut iam liberi a vitiis et a miseria peccatorum aeternam felicitatem sperare audeatis. τίνι λόγῳ — κατέχετε) Synchysis pro: εἰ κατέχετε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, *si tenetis* (hanc meam doctrinam) *ita ut eam vobis tradidi*, i. e. puram et haud vitiatam. Τίνι λόγῳ, (subintellecto ἐπὶ ante τίνι) *qua ratione. Galen.* de compos. Medic. per genera I. τίνι λόγῳ συνέθηκα τὴν διὰ χαλκίτεως ἔμπλαστρον. ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε) *Nisi forte temere credidistis.* Ἐκτὸς εἰ μὴ *nisi forte*, etiam apud Profanos occurrit. Vid. Kypkii observatt. Εἰκῇ, *temere, sine iusta ratione.*

3. Παρέδωκα — παρέλαβον) *Tradidi enim vobis inter prima christianae religionis capita, quod ipse docendum acceperam.* Παρέδωκα, *docui*, ut Rom. VI, 17. et alibi. Ἐν πρώτοις, coniungitur cum ὅ, *hoc*, quod est primarium et praecipuum christianae doctrinae caput. Potest etiam post ἐν πρώτοις suppleri: στοιχείοις τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, ex Hebr. V, 12. Ὃ καὶ παρέλαβον), *quod etiam ipse edoctus sum.* Unde haec didicerit Apostolus, non indicat. Certum esse videtur, iam tunc temporis historiam vitae Iesu a pluribus consignatam fuisse literis. Vid. not. ad cap. XI, 23. κατὰ τὰς γραφάς) Mors et resurrectio Christi sunt res in facto positae, quarum veritas nititur auctoritate testium, qui his rebus gestis interfuerunt. Paulus igitur, quum provoca-

vit

vit ad scripturas V. Testamenti, id eo consilio fecit, ut Christianis, qui Iudaei fuerant, ostenderet, fata Iesu non pugnare cum vera doctrina de Messia, in V. T. tradita. Quaenam loca V. T. Paulus respexerit, id, ut ego quidem opinor, vix definiri poterit. Plurimi interpretes eum respexisse putant ad Ps. XXII, 15. 16. 17. XL, 7. 8. 9. 13. Ies. LIII, 7—10. Secutum autem esse Apostolum consuetudinem Iudaicorum doctorum, loca V. T. allegorice et mystice accommodandi ad rem praesentem, statuit *Eckermannus*, in den theol. Beytr. Tom. II. Parte 3. p. 24. sqq. Paulum *per scripturas* vel Evangelia, vel sua vel aliorum Apostolorum scripta intellexisse, quae Iehnii est sententia, non est verisimile. Quanquam enim non negaverim, varia iam tum extitisse Evangelia, (Luc. I, 1.) iam deperdita, vix tamen credibile est, ea nomine *τῶν γραφῶν* excitata esse ab Apostolo. Hoc idem etiam de Apostolorum scriptis valet.

4. Κατὰ τὰς γραφάς) De sepultura Christi Ies. LIII, 9. de resurrectione eiusdem Ps. XVI, 10. Ies. LIII, 8. 11. 12. sermonem esse putant interpretes. An Paulus ad haec loca respexerit, dubium esse videtur. Cf. notata modo ad v. 3.

5. Κηφᾶ) Luc. XXIV, 12, 34. Nullam facit Paulus mentionem mulierum, quia doctrinam suam confirmare vult testimonio aliorum *Apostolorum*, et sociorum Christi. Ideo et primo loco nominat Petrum, qui post mulierum narrationes prior sepulcrum Christi adiit, Io. XX, 3. sqq. *Petrum* et *Iacobum* (v. 7.) eosque solos ex omni Apostolorum numero Paulus *nominatim* citat resurrectionis

Christi testes. Id non sine caussa factum esse videtur. Hoc nimirum egit Apostolus, ut resurrectionis Christi nuncium quem ipse Corinthum attulerit, (v. 3.) non *sua* tantum, quae Corinthi in dubium vocari coeperit, auctoritate niti, sed aliorum etiam consensu firmari doceret. Protulit igitur ea tantum testimonia, quae ad probandam resurrectionem Christi apud lectores suos vim maximam habitura confideret, nominatim vero Kephae et Iacobi, qui apud partem Corinthiorum non Paulum duntaxat, sed ipsos etiam ceteros Apostolos auctoritate vincebant. *τοῖς δώδεκα*) Luc. XXIV, 36. Vocantur Apostoli *οἱ δώδεκα* non quod tot essent, mortuo Iuda, et Thoma absente, sed quia eo numero institutum erat eorum collegium.

6. *Ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ*) *Ἐπάνω πεντακοσίοις* constructio est elliptica, pro *ἐπάνω ἢ πεντακ.* sicut latine dicimus: interficit plus trecentos. *ἐπάνω*, pro hebr. מִלְּמַעְלָה. *Ἐφάπαξ*, eodem tempore Paulus narrat historiam non scriptam in nostris Evangeliis, scriptam vero, ut videtur, in aliis, quorum mentio fit Luc. I. *Fratres* h. l. esse Christianos facile intelligitur. Quod ad numerum 500. attinet, nulla est difficultas; nam illi LXX. discipuli, mulieres et alii homines, qui Christum in terris viventem audiverant docentem, et miracula eius conspexerant, facile istum numerum expleverunt, et leguntur Rom. XVI. plura nomina illorum, qui in Asia vixerunt Christiani ministri, licet nihil de iis ex Evangeliis et Actibus colligi possit. Ceterum, hos 500. tum demum factos esse Christianos, postquam Christum e mortuis resuscitatum cognoverant, vix est quod dubitemus. *μένουσιν ἕως ἄρτι*) Sc. *ἐν βίῳ*. *Vivunt adhuc*; in hac vi-

ta

ta ſunt ſuperſtites, ex quibus, qui volet, poterit teſtimonium exquirere. ἐκοιμήθησαν) *Mortui sunt*, quorum liberi et familiares teſtari adhuc poſſunt, quid ex ipſorum ore iſta de re audiverint.

7. Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ) *Hieronymus* in *Catalogo* narrat hanc apparitionem Iacobo factam ex *Evangelio secundum Hebraeos*, cui ſi fides adhibenda, facta eſt ſtatim poſt reſurrectionem. Itaque ἔπειτα vertendum eſſet non *postea*, ſed *praeterea*, ut ſupra XII, 28. Iac. III, 17.

8. Ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι) *Qui quasi abortivus sum*. Abortui ſe comparat Paulus, quia minimus omnium Apoſtolorum ſibi ipſe videbatur v. 9. Qui Romae extra numerum XII. in ſenatum allegebantur, dicti fuerunt *abortivi*, teſte *Suetonio* in *Octavio* c. 35. Ceterum lectio τῷ non eſt ſollicitanda. Nam τῳ ſine accentu interdum ponitur pro τινὶ, ut *Rittershusius* in Sacr. lect. p. 540. monuit, et Paulo cum reliquis ſcriptoribus divinis ſolenne eſt ה Articuli Hebraeorum, quod vim Pronominis indefiniti habet, exprimere Articulo praepoſitivo Graecorum. Quod ad rem attinet, quum Paulus dicit, Chriſtum ſibi apparuiſſe, cf. Act. IX, 17. XXII, 14. 15. *Corpoream* tamen fuiſſe hanc viſionem, non eſt veriſimile. Cf. notata ad Act. IX, 3. ſqq.

9. Ὅς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος) Ἱκανὸς eſt ἄξιος, ut ſaepe. *Qui non sum dignus Apostoli honorifico nomine*, ut ἔκτρωμα non ſolet honeſto *hominis* nomine ornari, vel: *non sum dignus Apostolus esse*: ut καλεῖσθαι ſit pro εἶναι, hebr. נִקְרָא. Cauſſam, cur hoc tanto honore indignum ſe exiſtimet, ſtatim addit: διότι — τοῦ Θεοῦ.

 Deus

Deus id ei iam condonaverat, ſed ipſe meminit. Priſtina vitae vitia non verbis, aut favore aliorum minuenda ſunt, ſed recte et laudabiliter factis.

10. Χάριτι Θεοῦ) Dei benevolentia et miſeratione ſum Apoſtolus. καὶ ἡ χάρις — ἐγενήθη) ἡ εἰς ἐμὲ, ſc. οὖσα, *Atque illa Dei benevolentia non fruſtra in me fuit collocata.* Collatus mihi honor muneris Apoſtolici fructu ſuo non caruit. οὐκ ἐγώ — ἐμοί) Mihi omnino nihil ex iſtis felicibus ſucceſſibus tribuo, ſed omnia benevolo Dei auxilio, quod mihi ſemper adfuit.

11. Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι) Sive igitur ego hanc Chriſti religionem profero, ſive illi, nempe ceteri Apoſtoli. οὕτω κηρύσσομεν) Nos omnes in hoc doctrinae capite conſentimus, nemo poteſt provocare ad aliam doctrinam, quae ſit aliorum Apoſtolorum, et quae a mea doctrina differat.

12. Κηρύσσεται) Sc. a nobis Apoſtolis cunctis, qui tamen auctoritate omnes alios doctores antecedimus. ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, i. e. ἀδύνατός ἐστι, i. e. eſſe plane impoſſibilem, quae ne concipi quidem animo poſſit. Τινες ἐν ὑμῖν) Veriſimile eſt hos Pſeudapoſtolos e Sadducaeorum ſchola prodiiſſe. Sadducaei enim, teſte Iosepho (de B. Iud. Lib. II, c. 8. §. 14.) hominis animum corpori ſuperſtitem eſſe negarunt, omninoque *a corpore diverſam mentem* non agnoverunt. Act. XXIII, 8. Sic igitur etiam hi falſi Corinthiorum doctores, non tantum corporis reſurrectionem univerſe, ſed *ita proprie* infitiati ſunt, ut *omnem ſimul vitam poſt mortem tollerent*, animumque hominis nec ſeorſum a corpore viventem nec

cor-

corpori denuo iunctum superstitem fore crederent. Hi vero doctrinam Apostolorum de resurrectione ita intelligebant, ac si mens eorum esset, *ipsum illud* corpus, *quo totum hominem constare* et cum quo hominem tam vivere quam interire putarent, *in pristinam vitam et conditionem* restituendum esse. Talem resurrectionem quum impossibilem haberent, *aliam* vero corporis restitutionem ne suspicarentur quidem, doctrinam de resurrectione, cuius notionem animo concipi posse negabant, tanquam falsam reiecerunt. Sic vero etiam contra veritatem resurrectionis Christi necessario repugnarunt. Nam qui *possibilitatem* resurrectionis infitiatur, is *nullos omnino mortuos, ne unum quidem* reviviscere statuit. Quapropter sic pergit Apostolus;

13. Ἐι δὲ — ἐγήγερται) *Si enim mortuorum resurrectio esset impossibilis, consequeretur, nec Christum resurrexisse.* Ἐι δὲ, pro ἐι γὰρ. Sublato genere, tollitur et species. Est argumentum, ut scholae dicunt, in FERIO.

14. Κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν) *Falsa esset doctrina nostra.* Κενὸν hebr. רִיק, μάταιον, ἀνωφελὲς Act. IV, 25. vel pro hebr. שָׁוְא, *mendacium*, ut Eph. V, 6. et Col. II, 8. sine re et veritate. Id ideo, quia hoc praecipue argumento usi erant Apostoli, ut evincerent, veram esse Christi doctrinam, quod Deus eum, si falsa docuisset, non resuscitasset e mortuis. κενὴ δὲ καὶ πίστις ὑμῶν) i. e. sine omni ratione creditis in Christum, eiusque doctrinam pro vera habetis.

15. Ἑυρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ) *Essemus vero etiam falsi testes, qui Dei auctoritatem*

mentiti essent. Ἐυρίσκεσθαι, pro εἶναι, hebr. נִמְצָא.
Novum argumentum. Nos igitur habeatis oportet sceleſtos et flagitioſos homines, qui gnaviter mentiri audeant, Deum ſaepe appellantes mendacii teſtem. Quod ſcilicet de nobis minime credendum eſt, quos vita tam emendata facile ab omni falſimoniae ſuſpicione liberat. ὃν οὐκ — ἐγείρονται. Eſt eadem connexio, quae ſupra v. 13. *Quem tamen minime suscitasset, si mortui omnino resurgere non possent.*

16. Ἐι δὲ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται) *Si enim omnino fieri non potest, ut mortui resurgant,* et in vitam redeant.

17. Ἐι δὲ — πίστις ὑμῶν) Cf. v. 14. Valde neceſſaria Apoſtoli ſaepe repetunt. ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν) Non eſtis certi de remiſſione peccatorum veſtrorum. Rom IV, 25.

18. Ἄρα καὶ — ἀπώλοντο) *Ergo etiam Christi cultores omnes, qui obdormierunt, sine spe melioris vitae perierunt.* Novo argumento idem confirmat. Κοιμηθέντες ἐν χριστῷ, qui ob Chriſti doctrinam mortem obierunt, ut *Chrysostomus*, *Theodoretus* et alii Graeci explicant, vel etiam Chriſtiani quicunque, qui interea poſt Chriſti aſcenſum mortui erant.

19. Ἐι ἐν τῇ — ἀνθρώπων ἐσμὲν) Μόνον conſtruendum eſt cum ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ. Ἠλπικότες ἐσμὲν, i. e. ἠλπίκαμεν. Ἐλεεινότεροι, pro ἐλεεινότατοι. *Sextus Empir.* a. Eth. 215. πάντων ἀνθρώπων κακοδαιμονέστερος γίνεται. Apoſtoli tot odiis, incommodis, periculis, morti ipſi vix ſe obieciſſent, niſi praemium aliquod poſt hanc vitam expectaſſent; cuius praemii fidem nulla magis

gis illis res fecerat, quam Christi resurrectio. Vere ergo miserandi erant Apostoli, si falsa erat haec spes. Quid enim a Christo in hac vita sperare poterant, quod cum tantis malis compararetur?

20. Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο) Deest ἐγένετο in nonnullis Codd. bonis, in versione Copt. et Vulg. atque in Patrum scriptis graecorum et latinorum haud paucorum. Ἀπαρχὴ χριστὸς, i. e. πρῶτος ἀνέστη χριστὸς, ut *Theodoretus* recte interpretatur. Constructio est talis: Νυνὶ δὲ χριστὸς πρῶτος ἐκ τῶν κεκοιμημένων νεκρῶν ἐγήγερται. Christus nempe vitam immortalem, etiam quoad corpus, omnium hominum primus post mortem est consecutus. Quanquam enim etiam ante Christum nonnulli e mortuis resuscitati sunt, certum tamen est, eos mortem suam obiisse quasi alteram, ideoque in solum Christum convenit illa comparatio cum primitiis. Sancti vero Matth. XXVII, 52. 53. *post* Christi resurrectionem ex monumentis prodierunt. Christus igitur omnino primus ita surrexit, ut porro morti obnoxius non esset, eumque larga quasi messis ceterorum hominum excipiet.

21. Ἐπειδὴ — ἀνάστασις νεκρῶν) *Quandoquidem per hominem mors* (humanum genus invasit,) *itidem per hominem resurrectio mortuorum* continget. Quod statim v. 22. explicatur de Adamo et Christo. Ὁ θάνατος h. l. sumitur sensu plane obvio pro *mortalitate* seu communi moriendi necessitate. Hebr. IX, 17. Hunc significatum in hoc cap. obtinere tota ostendit orationis series, ut e. c. v. 18. 20. 47. 55. Alio sensu accipitur vox θανάτου Rom. V, 12. sqq. ut ad illum locum ostendimus, ex quo au-

tem noster locus illustrari non potest, quia consilium Pauli est diversum. Cf. *Iacobi Verneri Commentat. in totum caput Paulinum* 1 *Cor. XV.* (In select. opusc. p. 153. sqq.

22. Ὥσπερ — ζωοποιηθήσονται) *Sicuti nempe per Adamum omnes* (homines) *moriuntur*; *sic etiam per Christum omnes vitae restituentur.* Γὰρ, nempe. Explicatur enim quod v. 21. dictum fuerat Ἐν τῷ Ἀδὰμ, *per Adamum*, i. e. per naturalem originem ex Adamo, quia genus ducunt ab Adamo, homine mortali. Cf. infra v. 48. Sicuti Adamus erat fragilis et mortalis, ita etiam nos fragiles et mortales nascimur. Hoc per naturam aliter fieri non potest. Pariter *omnes homines per Christum in vitam revocabuntur*, ex potestate quam a Patre accepit. Io. V, 25. 26. 2 Cor. IV, 14. Potest igitur hoc commode explicari de resurrectione universali, non tantum proborum, sed improborum etiam hominum. Quemadmodum vitam per Adamum naturali modo ad nos transmissam amittimus; sic per Christum, filium Dei ex mortuis resuscitatum vitam supernaturali modo recuperabimus. Quanquam enim non omnia, quae in universo hoc loco traduntur, ad omnes omnino homines referri possunt, sed quaedam iis, qui post susceptam fide religionem, eique convenienter transactam vitam felices erunt, sunt adstringenda, e. g. in illis partibus huius loci, quae de futurorum corporum similitudine cum corpore Christi exponunt, ubi verorum tantummodo Christianorum ratio habetur; hoc tamen non impedit, quo minus locus in universum, et in plerisque partibus nominatim, de omnibus omnino hominibus agat, eo plane modo, quo Christus his, a quibus

bus vere cultus ſit, promiſit, ſe in vitam eos revocaturum, quod et contemtoribus eius continget: ubi reditus quidem in vitam omnibus expectandus dicitur, ſed ea parte in tali loco intelligitur, qua ſit ei aeterna felicitas adiuncta. Paulus certe adverſariis doctrinae de reditu in vitam vix ſatis feciſſet, ſi dixiſſet, *sanctos* habituros eſſe meliora corpora. Erat potius his, qui omnino de re dubitabant, omnino reſpondendum, nullam eſſe in corpore offenſionem debere, quoniam *omnium* mortuorum alia et meliora corpora futura ſint. Scitam hanc obſervationem me debere profiteor, S. V. *Moro*, in diſp. ad locum Paulinum. 1 Cor. XV, 35—55, in diſſertatt. p. 214. ſqq.

23. Ἕκαςος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι) *Quisque in suo ordine*, ſc. reſurgit. Non quaerenda eſt in ſingulis verbis emphaſis, ſed ſimpliciter ſenſus ineſſe videtur hic: *Deus hunc constituit ordinem, sapienter ita constituit* etc. ἀπαρχὴ χριςὸς) i. e. *Christus*, primus reſurrexit. Cum antecedentibus ita iungitur: *Deus sapienter ita constituit, ut Christus primus resurgeret.* Ἀπαρχὴ, cf. ſupra v. 20. ἔπειτα οἱ τοῦ χριςοῦ) Sc. reſurgent. Ἔπειτα, i. e. ut ſtatim apertius dicit: ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, in adventu ad iudicium ultimum. Οἱ τοῦ χριςοῦ, *vere Christiani*. Horum tantum facit mentionem Paulus, quia his ſolis ſolatio eſſe poteſt ac debet haec doctrina. Intelligi hoc nomine etiam pios ex V. T. non eſt dubium. Cel. Jehne (de reſurrectione carnis, interpret. cap. 15. epiſt. I. ad Corinth. Altonae, 1788. 4. repetita in Commentatt. theolog. editis a *Velthusen et Kuincel* Vol. II. p. 233. ſqq.) τοὺς τοῦ χριςοῦ interpretatur de univerſa reſuſcitandorum, non tantum vere Chriſtianorum, ſed etiam impro-

borum, omnium omnino hominum multitudine, ut οἱ τοῦ χριστοῦ, sc. ὄντες, s. υἱοὶ sint, *qui cum Christo faciunt* (rectius fortasse, qui ei subsunt, eiusque imperium, velint nolint, agnoscere debent,) quippe cuius virtute in vitam revocantur. Παρουσίαν τοῦ χριστοῦ esse adventum Christi ad iudicium extremum, vix est, ut moneamus.

24. Εἶτα τὸ τέλος) *Deinde*, post resurrectionem, *finis* rerum humanarum erit, vel, ut sequitur, finis τῆς βασιλείας, regni illius, quod Christus Dei patris vice ac nomine administravit. *Iehne* l. c. verba εἶτα τὸ τέλος iungit praecedentibus, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ut sensus sit: *in ipso adventu eius illico futura est consummatio*, sc. τῆς ἀναστάσεως. Durius, si quid video. Potest tamen, interpunctione vulgari retenta, τὸ τέλος explicari de *consummatione restaurationis mortuorum*, quum voce ἀπαρχὴ (v. 23.) significentur *primitiae resurrectionis mortuorum*. Βασιλείαν τοῦ χριστοῦ, idem Vir doctus existimat esse *resuscitatos omnes*, qui modo οἱ τοῦ χριστοῦ dicti sint, ut igitur Christus h. l. Deo et patri sistere atque commendare dicatur resuscitatos homines. Sed de regimine in homines etiam esse sermonem, aperte docere videtur v. 28. Est igitur hic sermo de gubernatione seu regimine illo, quod solet dici Christi mediatoris oeconomicum. Hoc regimine, quod Deus Christo mediatori tradidit, Matth. XXVIII, 18. Phil. II, 9–11, post resurrectionem non amplius opus erit, omnibus hominibus, qui doctrinae Christi in his terris obsecuti sunt, iam ad veram atque perpetuam felicitatem perductis. ὅταν — πατρὶ) *Quum regnum* (suum) *tradiderit Deo et Patri. Regnum*, in homines salvandos administratum. Hoc Christus, omnibus

rebus

rebus feliciſſime geſtis, tradet patri, ſicut Praeſides in provincias miſſi reddebant Caeſaribus acceptam poteſtatem. Deſinet Doctrinam per ea adminicula propagare, per quae nunc propagat, et ſic homines praeparare futuris. Quum enim non amplius una aetas alteri ſuccedet per propagationem ſobolis, nec homines ab his ipſis, quibus nunc utuntur, inſtitutis pendebunt: ſane non erit amplius talis ſocietas eccleſiaſtica, qualis nunc eſt, aut talis ratio diſcendae tractandaeque religionis, qualem nunc videmus. Vid. ad totum hunc locum *Mori* Epit. Th. Chriſt. p. 165. ſqq. ὅταν καταργήσῃ — δύναμιν) *Quum sibi subiecerit omnes potentes, et omnium* (hoſtium) *potestatem et vim.* Iam clarius deſcribitur obiectum huius regni. In eo nempe Chriſti exaltati provincia verſatur, ut hoſtes omnes ſuos vincat, i. e. omnia, quae ſaluti et aeternae felicitati fidelium obſtant, e medio tollat. πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία, καὶ δύναμις h. l. denotat omnia ea, quantumvis magna et fortia, quae fidelium felicitati ſeſe opponunt, ut patet ex comm. ſeq. *Chrysostomus* aliique intelligunt ordines varios malorum angelorum, eodem ſenſu; nam ſic in N. T. ſemper provincia Chriſti deſcribitur, quod regnum tenebrarum, opera diaboli evertat. Cf. Epheſ. I, 19—23. Ex *Schulzii* ſententia in his verbis eſt periphraſis verborum: εἶτα τὸ τέλος, hoc ſenſu: *Tum omnia imperia cessabunt*; non amplius erunt reges et principes.

25. Δεῖ γὰρ αὐτὸν — πόδας αὐτοῦ) Ex Pſ. CX, 1. *Oportet enim eum regno isto adhuc fungi, dum* (Deus, pater) *omnes hostes, ipsius potestati subiecerit.* Δεῖ γὰρ eſt ratio, unde intelligatur, regnum illud Chriſti non eſſe ſpectandum modo externo, humano, ſed ſuperandos eſſe

ho-

hostes illos, qui hominum mentes quasi captivos tenent, homines a Christi et christianae religionis usu revocante. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ χριστοῦ sunt omnia impedimenta verae religionis, et inde oriundae felicitatis, omnia quae adversantur Christi consilio peragendi suum opus, et per id felicitatem procurandi, veluti reiectio Iesu Messiae per Iudaeos, publica paganorum religio, homines qui ullius generis errores opponunt aut admiscent christianae doctrinae, qui sceleribus volvuntur, Iudaeorum et paganorum adversus Christianos odia, et vexationes. *Hos inimicos* Christus *sibi subiicit et subiiciet*, i. e. imminuit et tollit haec impedimenta, et tollet tandem omnia, quum nostris his terrenis rebus finis fiet. Christus igitur *regnat*, βασιλεύει, dum morale bonum et eius adminicula inter omnes homines, adversus impedimenta multa et continua potenter conservat, et divina vi propagat, tandemque tribuit salutem. Hoc fiet *ad finem usque rerum*, quales nunc sunt, *humanarum*, ἄχρις οὗ — πόδας αὐτοῦ.

26. Ἔσχατος — ὁ θάνατος) i. e. *Inter istos hostes mors est postremo demum loco abolenda.* Per Prosopopoeiam *mors* comparatur cum tyranno, imperium in omnes homines exercente. Inter impedimenta felicitatis e religione oriundae, refertur etiam mors corporis, quia eos etiam, qui per Christum felices redditi sunt, miseria quaedam premit. Hoc mortis imperium tandem evertetur, nec post resurrectionem amplius habebit locum.

27. Πάντα — πόδας αὐτοῦ) Verbis Ps. VIII, 7. utitur Apostolus, quia rem, de qua agit, bene exprimunt, non ut exinde aliquid probet. Quod de homine in genere

nere valet, id multo magis de Christo valet, novi huius orbis homine primo. Dicitur autem h. l. Christus *omnibus superior, excepto Deo, qui eum omnibus superiorem esse voluit.* Quicquid enim horum per Christum fit, id fit quia Deus sic instituit. Unde ipse Iesus, quicquid egit et aget, id omne retulit ad Deu , qui ipsi hoc dederit. Io. XVII, 2. 24. V, 26. 27.

28. Τότε καὶ αὐτὸς — τὰ πάντα) *Tum et ipse filius subiiciet se ei, qui ei omnia subiecerat,* cedet Patri hoc regno et hoc modo regnandi; non amplius sic, ut nunc, peraget cum Deo hoc opus. Filius ὑποταγήσεται, *subiiciet se*; sic enim Passiva saepissime intelligenda sunt. Pater nempe filio imposuit eam provinciam, ut homines e potestate atque tyrannide diaboli, peccatorum et mortis liberaret. Postquam hoc peractum erit, nullusque iam superererit hostis, adversus quem Christo utendum sit sua potestate, tunc filii hoc regnum finietur; filius et ipse se suaque omnia isto regno parta subiiciet ei, qui omnia filio subiecta esse iusserat. ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι) *Ita ut Deus sit,* i. e. esse cognoscatur *omnia apud omnes creaturas,* i. e. ut imperium eius solum valeat, quia non opus erit porro Christi mediatoris regimine. Apparebit, proprie Dei hoc opus fuisse, et esse, et futurum esse; Deum esse eum, qui partem regni sui per alium administraverit. "Respublica christiana, Christo gubernatore conservata, rursus cum republica divina coalescet, ac Deus, qui hactenus usus erat Christo in regundis et ad felicitatem adducendis hominibus, unus summam imperii tenebit." Verba sunt S. V. *Doederlein*, in instit. Theologi christ. P. II. p. 247. ed. 2. Πάντα εἶναι alicui dici-

dicitur is, qui omnia apud eum potest, a quo hic omnia expectat, et in quo omnes suas spes opesque sitas esse existimat. *Livius* XL, 11. Demetrius iis unus omnia est. *Velleius* Paterc. II, 103. Id unum dixero, quam ille omnibus omnia fuerit.

29. Ἐπεὶ τί — ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;) Connectenda sunt haec cum v. 22. Sed ipse locus est obscurus et difficillimus. Varias sententias enumerant Wolfius in curis, Io. Georg. Altmannus in *Meletem. Philologico-criticis*, Traiect. ad Rhen. 1753. 4. Frid. Aug. Guil. Krause ad h. l. Sunt e. g. qui ὑπὲρ τῶν νεκρῶν per enallagen numeri accipiant de *Christo*, ut sensus sit: *Si* per Christum non redderetur nobis vita, quid utilitatis nobis Christianis praestaret baptismus, si propter Messiam *mortuum* baptizaremur? *Io. Christoph. Doederlein* in instit. Theologi Christiani P. I. p. 409. edit. 2. ita locum interpretatur: *Quid faciunt, qui baptizantur* i. e. initiari sese sacris Christianis volunt, ὑπὲρ νεκρῶν, *in mortuorum locum*, i. e. qui in locum Christianorum pie defunctorum succedunt, et haud detrectant doctrinae sese adiungere, quae cultores suos haud sinit vel diutius vivere, vel beatius, quam solent reliqui? *Noesseltus*, qui obiter tantum hunc locum tangit (Opusc. Fasc. I. p. 123.) βαπτίζεσθαι interpretatur *maximis vitae periculis se obiicere*, ut Matth. XV, 22. ubi hoc verbum eodem sensu usurpatur. Nec male. Huic enim interpretationi omnis orationis series favet, et Paulus ipse statim v. 30. βαπτίζεσθαι per κινδυνεύειν explicare videtur. Sed quaeritur, quid sit *vitae periculis se exponere* ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; Nonnulli, quorum sententiam Zieglerus probat, (*Theo-*

(*Theolog. Abhandlungen* Tom. II. p. 94. not. *) existimant, verba ὑπ. τ. νεκ. posita esse, pro ὑπὲρ τοῦ εἶναι vel γίνεσθαι νεκρούς, ut Hebr. IX, 17. ἐπὶ τοῖς νεκροῖς pro ἐπὶ τῷ νεκροὺς γίνεσθαι, (mallem: *ubi mortui sunt*, qui nempe testamentum fecere, ut v. 15. θανάτου γενομένου,) ut sensus sit: *Quid volunt, qui maximis vitae periculis se exponunt, ut moriantur* (nec unquam in vitam redeant)? Haec explicatio omnibus reliquis praeferenda esse videtur, ob contextum. Ex eorum numero, qui βαπτίζονται ὑπὲρ νεκρῶν, se ipsum esse Paulus dicit v. 30. κινδυνεύομεν, v. 31. καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. *Michaelis* eorum probat sententiam, qui locum interpretantur de *baptismo vicario*, illorum caussa suscepto, qui ante baptismum susceptum fato functi erant. Morem hunc, omnino superstitiosum, qui in vetere ecclesia obtinuit, si Tertulliano credimus (de resurr. carnis cap. 48.) Pauli iam temporibus Corinthi obtinuisse, nec negari, nec affirmari certis argumentis potest. Si obtinuit, Paulus eum certe non probat, sed κατ' ἄνθρωπον contra Corinthios resurrectionem negantes, disputat. ALTMANNO baptizari ὑπὲρ τῶν νεκρῶν sunt ii e Gentilibus Corinthiis, qui Christianorum in vivendo hilaritatem, in moriendo spem et constantiam admirati, hoc ipso, seu *propter tales mortuos* illecti ac permoti fuerant ad suscipienda per *Baptismum* christiana sacra, quo fierent eiusdem gaudii et solatii participes. Ut alias sententias taceam, addo *Wetstenii* qui *Chrysostomum* praeeuntem habet, paraphrasin huius loci; " Cur Doctores vestri, qui resurrectionem negant, baptizant, et cur discipuli ipsorum ab illis baptizantur? et quomodo vitam suam instituere debent, qui ita baptizati sunt? Nos quidem baptizamus in resurrectionem

mor-

mortuorum, quam catechumeni se credere profitentur: at si vera est doctorum vestrorum sententia, si post hanc vitam nihil est expectandum, si mortui ita mortui sunt, ut in aeternum mortui maneant, cuius rei gratia Baptismus apud vos et administratur et suscipitur? An aliquod commodum in hac vita in baptizatos redundabit? an vero in altera vita? etc. ".

30. Τί καὶ — ὥραν;) *Cur etiam nos ipsi in periculis maximis quotidie versamur?* sc. in propaganda Christi doctrina. Ἡμεῖς, plur. pro singulari. Nam Paulus de se ipso loquitur. Si propter Christum periculis et morti ipsi me obiicio, quid mihi inde utilitatis, si nulla expectanda est mortuorum resurrectio, nullum praemium in altera post hanc vita?

31. Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω) i. e. *quotidie mortis periculo sum expositus*, et quidem libenter me expono omnibus periculis; quotidie paratus sum mori. Simillime apud Philonem in Flaccum, Flaccus, qui mortem, veluti perpetuo sibi imminentem metuebat, dicit: καθ' ἑκάστην ἡμέραν, μᾶλλον δὲ ὥραν προαποθνήσκω, πολλοὺς θανάτους ὑπομένων ἀνθ' ἑνὸς τοῦ τελευταίου. Livius XXIX, 17. *Quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur.* νὴ τὴν ὑμετέραν — τῷ κυρίῳ ἡμῶν) i. e. *Tam verum hoc est, quam vere gloriari de vobis possum me Christi Iesu, Domini nostri doctrinam vobis commendasse.* Est nempe ὑμετέρα καύχησις, *gloriatio de vobis*, s. *propter vos*, respectu vestrum. Ἐν Χρ. Ι. τ. κ. ἡ. in rebus pertinentibus ad Christum, eiusque salutarem doctrinam. Non male *Beza*: Quotidie morior, eiusque rei

testes

testes apello omnes aerumnas, quas vere gloriari possum me apud vos sustinuisse.

32. Ἐι κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ) *Quum e. g. Ephesi concertandum fuit mihi cum hominibus ferinis.* Κατὰ ἄνθρωπον, *exempli caussa*, vel, ut alii explicant, ut aliquid de me ipso dicam, sicut homines solent. Ἐθηριομάχησα, *vitae praesentissimum periculum subii.* Paulus nempe improprie et vehementius loquitur; nam cum bestiis proprie sic dictis eum pugnasse, vix credibile est, quod civem aliquem Romanum unquam fecisse, non constat. Turbae, quarum fit mentio Act. XIX. tam atroces fuerunt, ut Paulus de illo periculo vere dicere potuerit: ἐθηριομάχησα, *a plebe tantum non discerptus fui.* Sic θηριώδεις τυράννους dixit in Lycurgo Plutarchus, et erat vulgo receptum, ut quibus negotium erat cum hominibus efferatis, ii dicerentur θηριομαχεῖν. Cf. etiam Tit. I, 12. 2 Tim. IV, 17. Alii, e. g. *Krausius*, *Schleusnerus* in Lexico et *Stolzius* θηριομαχεῖν proprie *de certamine cum bestiis* accipiunt. Existimant nimirum, e silentio Lucae, ad quod provocant interpretationis modo allatae Patroni, non sequi, Apostolum nunquam in tale certamen cum bestiis descendisse, quia trium fere annorum spatio, quo Paulus Ephesi commorabatur, praeter ea, quae Act. XIX. narrantur, multa gesta esse potuerint, commentariis dignissima, quae tamen Lucas non enumeraverit. Ad obiectionem, non legi, civem Romanum, quem Paulus fuisse constat, unquam tali supplicio subiectum fuisse, respondent, Paulum et Silam, cives Romanos, Philippis quoque, virgis caesos, et in vincula publica coniectos esse. Act. XVI. Quicquid

ſit, hoc certum eſt, Paulum de praeſentiſſimo loqui periculo, cui fuerit expoſitus. τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται;) Alii connectunt verba: εἰ νεκροὶ etc. cum ſequentibus: Si non expectanda eſt mortuorum reſurrectio, age, voluptatibus corporis omnibus indulgeamus. Verba ſequentia, φάγωμεν — ἀποθνήσκομεν deprompta ſunt ex Graeco Ieſaiae XXII, 13. Depingit Apoſtolus Epicureos, et eius generis alios ipſorum verbis. *Petronius* 34. Heu, heu! nos miſeros, quam totus homuncio nil eſt! Sic erimus cuncti, poſtquam nos auferet orcus. Ergo vivamus, dum licet eſſe bene. *Seneca* Controv. 14. Vibii Galli: Convivae certe tui dicunt: Bibamus, moriendum eſt.

33. Μὴ πλανᾶσθε) Dehortandi formula Apoſtolo ſolennis, quum abſterrere vult homines a gravi delicto, quod ipſi tamen leve iudicant. Supra VI, 9. Gal. VI, 7. *Cavete, ne gravem culpam vobis contrahatis, errore veſtro.* Φθείρουσιν — κακαί) Pro χρηστὰ alii propter metrum legunt: χρῆσθ'. Iambicus ſenarius, quem *Clemens Alex.* Lib. I. Stromat. appellat Ἰαμβεῖον τραγικόν. *Euripidi* tribuit *Socrates* Hiſt. Eccleſ. Lib. III, 16. *Menandro* vero tribuunt Hieronymus, Euſebius, Euthalius aliique, atque ex comoedia *Thais* deſumtum eſſe aiunt. *Schol.* cod. 10. apud Wetſten: Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ γνώμη ἐν Θάιδι. Senſus eſt facilis. *Donatus* ad Eunuchum II, 2. *Vide, ut ſententioſe demonſtrat, malos ex bonis contagione fieri, exemplis in pravum praevalentibus.* Tangit Apoſtolus improbos aliquos vitae magiſtros, aut nimiam Corinthiorum cum Graecis quibusdam conſuetudinem.

34.

34. Ἐκνήψατε δικαίως) i. e. *Ad sanam redite mentem sicut decet.* Ἐκνήφειν propriè dicuntur, qui ex vinolentia ad se redeunt, Ioel I, 5. Transfertur deinde ad eos omnes, qui ab errore liberantur. Δικαίως, Grotius supplet: ζήσοντες, in posterum iuste victuri. Alii: *recte, sicut decet, sicut opus est.* Livius I, 41. *nunc expergiscere vere.* καὶ μὴ ἁμαρτάνετε) i. e. in posterum abstinete ab iis peccatis, quibus hactenus dediti fuistis, voluptatibus, ut videtur, Epicuraeis. *Schulzius:* Nolite errare. Ἁμαρτάνειν a scopo aberrare, ut interdum hebr. חָטָא, e. g Iudic. XX, 16. Ies. LXV, 20.

ἀγνωσίαν — ἔχουσι) *Deum non agnoscunt nonnulli.* Ἔχειν ἀγνωσίαν, *ignorare*, sicut ἔχειν ἁμαρτίαν, *peccare.* Hoc non spectat ad ipsos Christianos Corinthios. Non enim dicitur τινὲς ὑμῶν, sed simpliciter τινες, et intelliguntur illi e profanorum hominum genere, a quorum consortio abstinendum esse dixerat, ex quibus nonnulli eo impietatis devenerant, ut meri essent Athei, divinam providentiam negantes, et supremum numen, a quo cuncta pendent, minime colentes. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω, *ad pudorem vobis* sc. incutiendum *dico.* Pudeat vos tam parum cautos et verecundos fuisse, ut ab eiusmodi hominum consortio non abstinueritis.

35. Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί;) *Quonam modo mortui resurgent*, vel resurgere poterunt? Conatur nunc Paulus refellere eos, qui doctrinam de mortuorum resurrectione ea de caussa abiiciendam esse putabant, quod corpora, qualia nunc gestamus, in vitam redire posse, et reditura esse dubitassent. Hos ut refellat Apostolus, ostendit: ***Posse*** nobis olim corpora, ab his, quibus nunc in-

 duti

duti ſumus, tribui diverſa: corpora ab his, quae nunc noſtra ſunt, diverſa, nobis olim tribui *debere:* corpora illa ab his noſtris *revera diversa fore*: corpora illa ab his noſtris ſic diverſa fore, ut *longe praestantiora*, nimirum interitus plane expertia ſive immortalia ſint. Ac primo quidem fieri *posse*, ut olim nobis corpora, ab his, quae nunc geſtamus diverſa tribuantur, comparanda rerum natura oſtenditur. Cf. in totum hunc locum S. V. *Sam. Frider. Nath. Mori* diſp. eleganter et ſolide ſcriptam, ſupra iam laudatam. ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;) *Sive quonam corpore instructi prodibunt?* Sic verbum ἔρχεσθαι ſumitur Io. V, 29. Poſſet etiam verti: *redibunt*, ut Io. XIV, 18. coll. v. 3.

36. Ἄφρον) Merito ſic eos vocat, qui miracula fieri non credunt, quum natura ipſa plena ſit miraculis, ſed quae ſui frequentia migrant in nomen aliud. σὺ ὃ—ἀποθάνῃ) *Semen quod tu terra inijcis non progerminat, nisi emortuum.* Paulus, (ut bene notat *Iehne* l. c.) non dicit, ſemina *in terrae gremio* putreſcere aut corrumpi, hoc enim non fieri, experientia teſtatur. Granum, quod terrae iniicitur, mortem quaſi obiit atque deceſſit iam ante, quum e ramo diſcederet, aut ex ariſta excuteretur; in quo ſtatu mortis exanime permanet, quamdiu in penu granariove aſſervatur atque reconditur, omni vi et vigore deſtitutum. Terrae vero mandatum illico ſe vindicat ex hac lethali conditione, inque vitam revertitur. Apoſtolus igitur ex ea tantum parte res confert, qua intercedit ſimilitudo; nimirum *sationi* aequiparandam eſſe affirmat *sepulturam* hominis, quam mors praeceſſerit neceſſe eſt.

37.

37. Καὶ ὃ σπείρεις, ὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις) *Rursus, quum tu semina spargis, non ipsam illam plantam, quae nascetur, seris, ὐ τὸ σῶμα: non ipsam illam plantam.* Sic *Morus*, liberius quidem, sed recte vertit. Quanquam enim ea, quae e terris nascuntur, recte dicuntur corpora, nemo tamen nostrum in vita communi sic loqui solet, e seminibus corpora nasci; et Paulus dicere voluit, quod e semine nascitur, id longe alio habitu esse, quam semen. Εἰ τύχοι, *exempli gratia*, ut *Iustinianus* post *Erasmum* explicat.

38. Ὁ δὲ θεὸς — ἠθέλησε) *Deus vero huic (semini) dat corpus quod voluit*, semini nempe iam dissimile; i. e. Deus, prout semel instituit, ex eo (semine) nasci iubet plantam. καὶ ἑκάστῳ — σῶμα) Nempe ex unoquoque genere seminum aliud genus fructuum enascitur, culmis, aristis, foliis, granis diversum. Quod quotannis fieri videmus tot seminibus, id fieri potest etiam corporibus humanis, terrae conditis et corruptis. Omnia hic ad Dei potentiam et sapientiam redeunt, qui, quicquid vult, efficere potest. Sicuti tritici in agro sati et putrescentis germen servatur integrum ac vivificum: ita etiam facile servari potest aliqua corporis nostri particula essentialis, qua novarum partium accessione in renovatum corpus crescat, eidemque animo iuncta hominem partim eundem, partim novum efficiat. Coniecturas nonnullas de resurrectione mortuorum proposuit Anonymus in den *Beyträgen zur Beförderung des vernünftigen Denkens in der Religion.* Fasc. 2. p. 76. sqq. Fasc. 3. p. 39. sq.

39. Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σάρξ) i. e. varia corporum sunt genera, nec tamen desinunt esse corpora. *Caro*

ſpecies eſt corporis. Quum igitur Deus, ut oculis videri licet, tam varia corpora creare potuerit, et poſſit, quis dubitet, poſſe eum etiam corpora humana transformare, et in perfectiorem reſtituere ſtatum? ἰχθύων) Carnem piſcium dixit etiam *Plinius* non uno loco, ſicut Hebraei Levit. XIV. Qui vero legibus ſacris vetuerunt *carnibus* per temporis aliquod intervallum veſci, piſces edendi veniam conceſſerunt.

40. Σώματα ἐπουράνια eſſe *sidera*, vix eſt, ut moneamus. Cf. v. 41. ἀλλ' ἑτέρα — ἐπιγείων) *Sed coelestium corporum decor a terrestrium decore differt.* Δόξα, כָּבוֹד ſaepe quidem ſignificat coruſcum et lucidum fulgorem; h. autem loco habitus externi et adſpectabilis pulcritudinem, dignitatem, gravitatem et magnificentiam. Nam δόξα hic etiam terreſtribus corporibus, quae tamen non fulgent, tribuitur.

41. Ἄλλη δόξα — ἀστέρων) Etiam ipſis coeleſtibus corporibus magna ineſt varietas. Sol omnium ſiderum fulgorem abſcondit. Inter alias ſtellas ſunt errantes, ſunt fixae; et inter has aliae eximiae, Arcturus, Sirius, ſpica virginis; aliae minores, idque per multos gradus. Quis igitur dubitet, Deum, qui omnia iſta corpora coeleſtia, tam varia, creavit, poſſe etiam corpora humana reſtituere in vitam, eaque maioribus ornare perfectionibus?

42. Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν) *Sic etiam res se habet in resurrectione mortuorum.* Quemadmodum nempe magna eſt varietas tot corporum coeleſtium aeque ac terreſtrium, ita etiam aliud et melius corpus aliis uſibus proſpicere nobis *potest* Deus. Adduxerat haec exempla

pla Apoſtolus, non ut doceret, quid fieri neceſſario debeat, ſed ut doceret non abſonum a vero eſſe quod adverſarii negarent; *posse* potius *fieri*. Oſtendit nunc Apoſtolus, id *certo etiam eventurum*; fore autem illa futura corpora noſtra longe diverſiſſima a caducis, fragilibus, ſepultis et deſtructis, quandoquidem natura etiam multas corporum claſſes habeat. σπείρεται — ἀφθαρσίᾳ) *Seritur*, i. e. ſepelitur *corpus corruptioni obnoxium*, *resurget ab omni corruptione alienum.* Maluit dicere *seritur*, quam *sepelitur*, ut magis inſiſteret ſimilitudini ſupra ſumtae de grano. Ἐν φθορᾷ, ſc. σῶμα ἐν φθορᾷ, i. e. φθαρτὸν, hebraico more; Ἐγείρεται, ſc. σῶμα ὂν ſ. ἐσόμενον ἐν ἀφθαρσίᾳ, ſeu ἄφθαρτον, corpus quod corrumpi nequit.

43. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ) i. e. corpus ἄτιμον, *vile, parvi pretii.* Sic vocatur hoc noſtrum corpus, quia interire poteſt. Haec ergo vilitas corporis ab eo, quod corpus interire poteſt, non differt ut proprietas a proprietate, ſed exprimit potius iudicium de pretio corporis interituri cum non interituro comparati. ἐγείρεται ἐν δόξῃ) *Corpus excellens* et magni pretii. Quum autem opponatur τῷ σώματι ἐν ἀτιμίᾳ, et vilitatis cauſſa ſit in eo, quod corpus interire poteſt, ex lege oppoſitorum *excellentiae* cauſſa erit, quod corpus interire nequit. ἐν ἀσθενείᾳ) *Corpus infirmum*, i. e. variis morbis et periculis obnoxium, hinc facile diſſolvendum. ἐν δυνάμει) *Corpus validum*, robuſtum, longe maioribus facultatibus praeditum, quia aliis uſibus deſtinatum erit. Grotius addit: Cum ſenſibus multis, quos nunc non intelligimus.

44. Σῶμα ψυχικὸν) *Corpus animale, ein thierischer, sinnlicher Leib;* corpus, quod refpirando vivit, ὅ ἐςι ψυχὴ ζῶσα, ὃ ἐγένετο ἐις ψυχὴν ζῶσαν, v. 45. Graecis ψυχὴ faepe id dicitur, quod homines cum brutis animantibus commune habent. Eft igitur corpus ψυχικὸν facultatibus fentiendi inftructum, quod cibo et potu opus habet, ut fuftentetur. σῶμα πνευματικὸν) Corpus, quod non eft tale, quale refpirando vivit, non animale, fed πνεύματι accommodatum, fubtiliffimum, cui nec cibo aut potu, nec fomno opus eft, quia non deftinatur terreftribus his rebus agendis. Corpus igitur, quod fupra v. 42. ἐν ἀφθαρσίᾳ, five ἄφθαρτον dictum fuerat, nunc vocatur πνευματικὸν ideo, quod fpirituum fimile, humanisque ac terrenis rebus praeftantius erit. Eft enim notione fpiritus illud comprehenfum, eum cauffam vivendi, agendi, movendi habere in fe, non fufpenfam aliunde. Sic ergo ψυχικὸν eft, quod aliunde habet, cur vivat, moveaturque; πνευματικὸν, quod in fe habet vim vivendi: πνευματικὸν eft ἄφθαρτον natura, et ψυχικὸν eft natura φθαρτόν. ἔςι σῶμα — πνευματικὸν) Non tantum variat haec fententia, fed abeft etiam a nonnullis codicibus. Sed ad fenfum integrum omnino pertinere videtur. Sicut nempe magna eft varietas aliorum corporum, coeleftium atque terreftrium, ita etiam corpora humana poffunt effe varia, animalia nempe, et fpiritualia, vel fubtiliora. Vide tamen Ven. *Mori* difputationem, fupra laudatam, pag. 162. not. ***)

45. Οὕτω καὶ — πνεῦμα ζωοποιοῦν) Quaeritur hic, quis Paulo fit, ὁ ἔσχατος Ἀδάμ, qui etiam v. 47. ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ ὀυρανοῦ et v. 48. ὁ ἐπουράνιος

ράνιος dicitur? Communis interpretum fere omnium ſententia eſt, intelligi *Chriſtum.* Harduinus vero in *Commentar. in N. T.* ad ſh. l. exiſtimavit, poſteriorem hominem hic eſſe ullum quemlibet hominem, ſed talem, qualis poſt reditum in vitam erit. Iehnio (l. c.) ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ eſt *Adamus,* (primus homo,) *ultimum formatus, reparatus,* ὁ ἐσχάτως πεπλασμένος ſ. ἔσχατον γενόμενος Ἀδὰμ, quem a Paulo vocari putat (v. 47.) δεύτερον ἄνθρωπον, quia iterum, altera vice (δεύτερος) in vitam redierit, atque iam ſit ὁ κύριος ἐξ ὀυρανοῦ, quatenus iam morti dominetur, et immortalis ſit; ἐπουράνιον vero, i. e. ἐξ ὀυρανοῦ πεπλασμένον, quod e materia coeleſti et aeterna ſit reparatus, interitus expers. Ita quoque Tellerus (Wörterbuch des N. T. edit. 5. p. 191.) "*Der erste Mensch* 1 Cor. 15, 45. (inquit,) *so viel als der gegenwärtige Mensch, wie er zu diesem Leben gemacht ist; und im Gegensatz der Letzte, der Zukünftige, wie er in einer andern Welt seyn wird. So verwechselt Paulus gleich selbst v. 47. Adam und Mensch etc.* Sic igitur in toto hoc loco pro Ἀδὰμ ſubſtitui poſſet ἄνθρωπος, et Paulus compararet mortalem hominem, cum immortali, corpus huic vitae conveniens, cum reſuſcitato. Cf. Luc. XX, 34. 35. Hanc ſententiam probat etiam *Krausius.* Sententiae eorum, quibus ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ eſt Chriſtus, ut Paulus comparet Adamum et Meſſiam, more Iudaeis recepto, Iehnius opponit, Chriſtum in ſacris literis nunquam Adami nomine appellari, et ne poſſe quidem; loco autem Rom. V. ubi ſuperabundans unius Chriſti ſoſpitatoris meritum cum primi hominis noxa confertur, Paulum humani generis redemtorem non modo iterata vice com. 15. 17. 21. honorifico *suo nomine Iesu Christi* di-

ſerte appellare, ſed unum *(unius hominis)* inſigne promeritum laudare. Verba: ἐγένετο Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, extant Gen. II, 7. Εἰς ψυχὴν ζῶσαν (hebr. לְנֶפֶשׁ חַיָּה) i. e. ψυχὴ ζῶσα, animale vivum, creatura vivens, quae reſpirando vivit, ut cetera animantia. Eſt enim abſtractum pro concreto. Vitam animalem, cibo, potu, ſomno, aliisque neceſſitatibus indigentem Adamus ad nos transmiſit. Verba ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν, nullibi extant in V. T. Ergo non videtur e ſuperiori membro repetendum ἐγένετο, ſed potius ἐστὶ ſubintelligendum eſſe. In πνεύματος verbo hoc loco vis et natura ſemper permanendi intelligenda eſt. Ex eorum ſententia, qui τὸν ἔσχατον Ἀδὰμ Chriſtum eſſe volunt, Chriſtus dicitur πνεῦμα ζωοποιοῦν, quia, quum ſemper manet et vivit, mortuis vitam, et cum hac beneficium ſemper permanendi, tribuit, et docet Paulus Chriſtum *esse* πνεῦμα, interitus expertem, ſeu ſemper et in aeternum vivere, et talem fore noſtrorum corporum olim indolem. Nam ſive cauſſam, cur dicatur πνεῦμα, in eius natura poſitam putemus, ſive in conditione illa et vita immortali, qua nunc fruitur: tamen eum cogitare debemus, *qualis nunc est*, ut habeamus exemplum noſtri corporis, olim ἀφθάρτου et immortalis. Qui ſtatuunt, τὸν ἔσχατον Ἀδὰμ eſſe hominem reparatum, qualis futurus ſit in altero illo ſeculo, illi eum πνεῦμα ζωοποιοῦν ideo appellari dicunt, quoniam ſpiritum cenſemus cauſſam vivendi, agendi, movendi, in ſe habere, nec aliunde petere, h. e. eſſe ἄφθαρτον.

46. Ἀλλ᾽ οὐ — τὸ πνευματικὸν) Sc. σῶμα ἐστι. *Spirituale* (ſubtiliſſimum, excellentius) *autem corpus non extitit tempore prius, sed animale* (vilius, caducum), *deinde*

inde excellentius, immortale. Deus nempe in omnibus operibus suis hunc ordinem tenet, ut praemittat imperfectiora, sequi iubeat perfectiora. Quare, quum Deus homini duplicem tribuere vellet naturam, mortalem alteram, alteram immortalem, non erat consentaneum, praestantiorem hanc indolem ei primum tribuere, eumque facere ruentem quasi in peius atque deterius; atque ne ipsa quidem res patitur, ut mortalis natura excipiat immortalem.

47. Ὁ πρῶτος—χοϊκός) *Primus ille homo* (Adamus) *ex terra procreatus, corpore terrestri fuit praeditus*, Gen. II, 7. Quia nempe homo rebus terrenis praefectus fuit, naturam corporis terrenam habere debuit. ὁ δεύτερος — οὐρανοῦ) Abest ὁ κύριος a nonnullis codicibus, a Vulg. Copta. Aethiop. Cypriano, et latinis plerisque scriptoribus, Origene etc. *Marcion* pro ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ primus scripsisse traditur κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Vid. inprimis Ven. *Mori* disp. p. 188. sqq. qui tamen fatetur, in re impedita, ultra veri similitudinem progredi non licere, eamque litem vix dirimi posse. Fortassis vox ὁ κύριος explicandi caussa inserta est ab iis, qui propter verba ἐξ οὐρανοῦ censuerunt τὸν δεύτερον ἄνθρωπον esse Christum. Quum vero ἐξ οὐρανοῦ opponatur τῷ χοϊκῷ, ex lege oppositionis ceu ἐξ οὐρανοῦ nihil aliud esse potest, quam οὐράνιος, sicut paullo ante ἐκ γῆς, γήινος, terrenus, cui κατ' ἐξήγησιν additur χοϊκός. Nec facile perspici potest, quo sensu Christus dici possit ὁ δεύτερος ἄνθρωπος. Omnia optime cohaerent, si omisso vocabulo ὁ κύριος, vertamus: *Primus homo*, Adamus, qualis erat in his terris vivens, *erat terrenus, caducus, secundus autem homo*, idem ille Adamus, in altera vita est, vel erit, *coelestis*, excellentior,

tior. Sic non opus est, ut sumamus cum *Iehnio* τὸν κύριον adiective (κύριος, α, ον) esse *excellentem*, atque praecipuum; ut Herodotus Lib. VII, c. V. habet κύριον ὄνομα, *nomen excellens*, et κυρίαι δόξαι Epicureorum a Cicerone de Nat. Deor. I, 30. explicantur *sententiae principes*; quod mihi admodum durum esse videtur. Ex eorum sententia, qui τὸν δεύτερον volunt esse Christum, Adamus et Christus, duo homines prae ceteris memorabiles hic considerantur tanquam duo capita generis humani. Duo illa capita similia quidem erant eatenus, ut veri nominis corpus humanum gesserint, sed alter Adamus, Christus hoc habet praecipui, ut iam in his terris vivens fuerit ἐξ οὐρανοῦ, i. e. οὐράνιος, ἐπουράνιος, excellentior, celsiorque omnibus reliquis hominibus, atque adeo longe excelsior Adamo primo, dignus igitur qui statim post mortem vitam reciperet, atque coelestem ageret vitam. Nam οὐράνιον, ἐπουράνιον vocatur quicquid est excellens, ut Deus ipse dicitur esse *in coelo*, et ἐπουράνιος appellatur, quoniam est *superior omnibus, omnium summus.* Ps. 115, 3. Iob. 16. 19. Legenda sunt, quae Iehnius contra hanc sententiam monuit l. c. p. 303. sqq. (in Commentatt. theol. editis a Velthusen et Kuinoel.) Plerique interpretes Christum ἐπουράνιον dici volunt *propter originem coelestem*; quod vel ideo probari non potest, quia statim v. 48. reliqui etiam homines, Christiani nempe, appellantur οἱ ἐπουράνιοι.

48. 49. Οἷος — τοῦ ἐπουρανίου) Qui de solo Adamo, primo homine sermonem esse putant, illi haec duo commata ita explicant: *Qualis (ille primus conditus homo) terreus et caducus, tales etiam caduci; quali e materia coelesti reparatus, tales etiam e materia coelesti reparati*

parati. Et quemadmodum retulimus imaginem illius terrei; ita quoque coelestis huius referemus imaginem, i. e. ſicut ſimiles eramus mortali, ita quoque ſimiles erimus immortali, ut Paulus id, quod de uno Adamo, quem exempli loco poſuit, evictum dedit, ei ſcilicet pro diverſa conditione, mortali altera, altera immortali et aeterna, diverſum corpus tributum iri: idem quoque de reliquis hominibus affirmet. Qui alterum Adamum *Christum* eſſe volunt, verba *καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος — εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου* — ſic explicant: *Et cuius naturae est coelestis homo* (Chriſtus ex mortuis reſuſcitatus) *eiusdem sunt coelestes. Atque ut terreni imaginem retulimus, sic et coelestis* (Chriſti) *imaginem referemus;* i. e. quam vere et certo ſimilitudinem eius corporis geſſimus, quod fuit Adami, e terra creati; tam vere et certo etiam geremus naturam corporis coeleſtis, quo Chriſtus iam eſt praeditus. Caeterum *imaginem* alicuius *ferre*, ſignificat, *similem alicui esse, ad similitudinem ipsius veluti effictum esse.* Adhibetur locutio proprie de ſtatuis, picturis, aliisve rebus, quae ad archetypon aliquod formatae, illud *representant.* Vid. *Kypke* ad h. l. Legendum eſt omnino *φορέσομεν*, quod poſtulat ſeries orationis, ſervat etiam Syra et codices auctoresque ſat multi, *Tertullianus*, *Irenaeus*, *Cyprianus*, et Latini omnes, Vulgata etiam: *portemus*, quaſi *φορέσωμεν*, quae ſcriptura etiam eſt graecorum quorundam codicum. Sed eſt haud dubie antiquum vitium *latini* interpretis et quorundam ſcribarum, quos litterarum compendium fefellit.

50. *Ὅτι σάρξ — οὐ δύνανται) Non posse fieri, ut homines animali corpore praediti fruantur coelesti illa*

pore, quo terribiles orbis revolutiones magnum illud iudicium quasi indicent. Sententiae et phrasi inest Hebraismus. Describitur solennis adventus Christi imaginibus vel signis, e regis humani, regnum armata manu occupantis, triumphante ingressu repetitis, de qua re plura 1 Thessal. IV, 16. Paullo aliter Rabbini. *Othioth R. Akiba*, cit. Eisenmengero, T. II. p. 929. Quomodo Deus S. B. mortuos in seculo futuro resuscitat? Docemur Deum magnam tubam, mille ulnas, iuxta ulnam Dei longam, in manum sumturum, eamque inflaturum esse, eiusque sonum ab una extremitate mundi ad alteram auditum iri. *Primo sono* totus mundus commovebitur; *secundo* pulvis separabitur; *tertio* ossa colligentur; *quarto* membra incalescent; *quinto* capita tegentur cute; *sexto* animae in corpora reducentur; *septimo* reviviscent et stabunt vestiti. S. D. Zachar. IX, 15. 16. σαλπίσει γὰρ) Τὸ σαλπίζειν ita dici videtur, quemadmodum τό ὕειν et τὸ βροντᾷν vulgo, aliaque a Graecis et Latinis, ἐλλιπῶς aut absolute usurpantur. Posteriores Graeci ἄγγελος addiderunt, ex 1 Thess. IV, 16. Suppleri potest etiam Θεὸς ex Zachar. IX, 14. ut patet ex modo dictis ad proxime praecedentia verba. καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα) Nempe quos vivos illic Deus deprehenderit, inter quos Paulus putavit fieri posse, ut et ipse esset, et alii multi, qui cum ipso vivebant 1 Thess. IV, 15. Id eo evenit, quia de die ultimo, quando is futurus esset, nihil Christus suis revelaverat, ut semper expectaretur. Alii illud ἡμεῖς ex figura Rhetorica κοινώσεως interpretantur.

53. Δεῖ γὰρ — ἀθανασίαν) Nam hoc nostrum corpus, corruptioni obnoxium, naturam illam induat oportet,

tet., quae est corruptionis huius expers; et hoc mortale corpus immortalitatem. Cf. v. 50.

54. Τότε γενήσεται ὁ λόγος γεγραμμένος) *Tunc fiet illud, quod scriptum est,* Ies. XXV, 8. Λόγος, דָּבָר, *res ipsa.* Solet hoc dici, quum prophetarum verba trahuntur in sensum eminentiorem. Iesaias enim de re plane alia loquitur. κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος) In Hebraeo est: *Perdet* (בִּלַּע) *mortem* לָנֶצַח. Ubi Chaldaeus לְעָלְמִין, i. e. εἰς αἰῶνα. *Symmachus*, καταποθῆναι τὸν θάνατον εἰς τέλος, reddiderat, quod est εἰς νῖκος. Hellenistae לָנֶצַח modo εἰς νῖκος modo εἰς τέλος reddunt, ut Iob. XXXVI, 7. 2 Sam. II, 26. Thren. V, 20. Ps. IX, 6. 18. XLIII, 25. LXXIII, 1. 11. 12. H. l. hoc vocabulum non alio sensu hic sumi posse videtur, quam quo comm. 54. et 57. occurrit, ubi sine dubio propria *victoriae* notio obtinet. Dicitur autem aliquid *in victoriam fieri,* εἰς νῖκος γίνεσθαι, quando ita res perficitur, ut victoria de ea constitui possit. Ita et mors εἰς νῖκος καταποθῆναι, *devictione plenissima, victoriaque constituta erit abolita,* quando mortale nihil, nihil mortis superat.

55. Ποῦ σοῦ, θάνατε, τὸ κέντρον;) Hos. XIII, 14. verbis paullum mutatis, ut fieri solet ab iis, qui memoriter locum citant. Legerunt LXX, אַיֵּה pro אֱהִי. Ubi, *o mors, tua est vis,* et acerbitas? Κέντρον proprie est *quicquid pungit, aut vim pungendi habet, aculeus, stimulus.* Metaphorice est vis laedendi ac nocendi, omne quod nos vexat, aut potestatem in nos exercet. Sensus igi-

tur est: *ubi iam est, o mors, tua vis et acerbitas?* Videtur, ut nonnulli putant, κέντρον ad antiquam picturam respicere, qua Iudaei angelo mortis gladium tribuunt, e quo fellis mortifera gutta delabitur in os hominis. Alii mortem quasi *falce* homines demetentem pinxerunt. πῦ σου, ἅδη, τὸ νῖκος,) *Ubi est, o mors, tua* per longum tempus iactata *victoria?* Ἅδης, sicut שְׁאוֹל in se non differt a θάνατος. Est tamen Veteribus ἅδης in specie status mortuorum, sive locus, in quo animae a corporibus separatae degunt, *das Todenreich.*

56. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία) i. e. *Peccatum est id, quod mortem reddit acerbam.* Peccatum enim dat ius morti, detinendi homines sub imperio, ita ut reviviscere non possint. ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος) *Lex vero* (Mosaica) *gravitatem peccati ostendit.* Rom. VII, 9. 13. Ostendit Apostolus, lege Mosaica nec peccati vim posse infringi, nec mortis poenam tolli, sed hoc fieri per Evangelium, vel Christi doctrinam, ut statim sequitur.

57. Τῷ δὲ θεῷ — χριστοῦ) Deus nempe effecit, ut per Christum, cuius salubri doctrina sumus imbuti, vincere possimus peccatum, ac proinde et mortem, eiusque terrores. Cf. Hebr. II, 14. Quanquam enim Christus nos temporali morte non eximit, effecit tamen, ne illa esset amara et formidanda; nec modo cunctos potente verbo suo e pulvere aliquando excitabit, verum etiam fideles et pios liberatos ab omni miseria ad veram et aeternam felicitatem perducet.

58. Ὥστε — ἀμετακίνητοι) *Ergo firmi estote et immobiles*, in religione nempe, eiusque professione et exer-

citio.

citio. Ὥςε, *ergo*, illationis nota. περισσεύοντες — πάντοτε) *Omnia, quae Domino grata sunt, facientes abunde*, τὸ ἔργον τȢ κυρίȢ *negotium Domini*, sc. Christi, res ad religionem christianam pertinentes. In his περισσεύει, *proficit, profectus facit*, qui exacte praestat ea, quae haec religio postulat, non tantum a doctoribus, sed etiam ab omnibus Christianis. εἰδότες — ἐν κυρίῳ) Λιτότης. Vult enim dicere, magna fore laboris praemia. Ὁ κόπος ἐν κυρίῳ, labor secundum Dominum, secundum Christi praeceptum, virtutis christianae indefessum studium. Si vera est doctrina de resurrectione, nullus labor gravis videri debet; quid enim suavius vita, eaque beatissima?

CAP. XVI.

1. Περὶ δὲ τῆς λογίας εἰς ἁγίȢς) *Quod attinet ad collectam s. stipem pro Christianis.* Λογία, a λέγειν, quod idem est ac συλλέγειν, *collectionem* denotat. Εἰς τȢ̀ς ἁγίȢς i. e. διακονίαν τοῖς ἁγίοις. Intelligit collationem pecuniarum ad sublevandam paupertatem fidelium in Iudaea, Rom. XV, 26. Christiani inprimis Hierosolymis medios inter Iudaeos degentes saepe bonis spoliabantur, aliorumque ope indigebant. Ὥσπερ — ποιήσατε) Exemplo aliarum ecclesiarum, non abundantium divitiis, incitat Corinthios ad liberalitatem.

2. Κατὰ μίαν σαββάτων) *Primo quoque die hebdomadis.* Μίαν, per hebraismum, πρώτην. Cf. Matth. XXVIII, 1. Christiani maxime sabbatis et diebus dominicis conveniebant. Quia vero hi, qui ex Iudaeis facti erant Christiani, morem Iudaicum servantes, sabbatis pecunias non tractabant, ideo ad eam rem aptior erat dies sequens.

De more veterum Christianorum conferendi eleëmosynas cf. *Iustin. Mart.* Apol. 1. §. 88. ἕκαστος — τιθέτω) *In domo sua aliquid seponat*, quod nempe conferatur in egenos. Παρ' ἑαυτῷ, *in domo sua*, ut Franco-Galli *chez-lui*. Sic apud *Iosephum* οἴκαδε et παρ' ἑαυτῷ ut Synonyma iunguntur. Ant. IX, 4, 4. Τίθεσθαι, autem hic est *seponere aliquid, certis usibus destinatum*, quod alias ἀποτίθεσθαι. θησαυρίζων — εὐοδῶται) *Colligens, quantum lucrari* (pro illis) *potuerit*, prout res ei bene cesserit, prout superiore hebdomade prospera fortuna usus sit, vel, ut fert cuiusque res familiaris, *so viel als er nach seinen Glücksumständen thun kann*. Nam εὐοδοῦμαι proprie est: *prospero itinere utor*, metaphorice *prospere ago*, vel *habeo commoditatem aliquid agendi*. Vult Apostolus, ut quisque singulis diebus dominicis aliquid seponat pro pauperibus, quia facilius alicui persuadetur, ut parum eroget et saepe, quam ut semel multum. ἵνα μὴ — γίνωνται) i. e. tunc primum. Quod si esset, tenuiores futurae erant collationes, quam quae ex longo tempore primum crevissent.

3. Ὅταν — Ἱερουσαλὴμ) *Postquam autem advenero, mittam quos probatos habueritis, cum litteris meis, ut eleemosynam vestram perferant Hierosolyma*. Δοκιμάζειν τινὰ, *iudicare aliquem probatum* h. l. est *iudicare aliquem hominem bonae fidei*, cui tuto credi possit collecta pecunia. Δι' ἐπιστολῶν, i. e. σὺν ἐπιστολαῖς. Notam interpungentem ponendam post δοκιμάσητε, recte monet Theophylactus. Coniungenda sunt igitur verba: δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω etc. Non enim opus erat, a Corinthiis dari epistolas ad Paulum, cuius adventum

tum exſpectare iubentur, vel ad pauperes Hieroſolymitanos, quibus de legatorum fide ex ipſa miſſione et aſportatis ſymbolis conſtare poterat. Χάρις, *beneficium*, eleemoſyna. Et eſt brevis locutio: Mittam per litteras, vel cum litteris meis, eos commendabo, teſtimonio meo eos proſequar.

4. Ἐὰν δὲ — πορεύσονται) Si ſumma collecta tanti erit, ego pro epiſtola eos comitabor. Excitat eos, ut dent quamplurimum.

5. Ὅταν Μακεδονίαν διέλθω) De hoc itinere nihil commemorat *Lucas*; nam aliud eſt, quam illud Act. XX, 3.

6. Πρὸς ὑμᾶς — πορεύωμαι) *Apud vos vero fortasse aliquamdiu manebo, et vel hyemem transigam, ut vos me deducatis, quo demum proficiscar*, i. e. in Iudaeam. Solebant autem quidam ex Eccleſiis Apoſtolo ſe itineris aliquousque comites addere, Act. XV, 3. XVII, 15. etc.

7. Ἄρτι) *Nunc*, hic ſignificat futurum imminens; *für dieſsmahl.* Ἐὰν ὁ κύριος ἐπιτρέπῃ. Solita Chriſtianis cautio. *Si Deus voluerit* etiam Paganis uſitatum, oſtendit Tertullianus *de testimonio animae*. Alii rudiores eorum dicebant: ſi Dii volent, ut *Plautus* Poenulo IV, ſcena ult. aliique.

8. Ἕως τῆς πεντηκοστῆς) Haud dubie diem Iudaeis feſtum indicat, quo promulgatae legis memoria eſt celebrata. Chriſtiani diem memoriae donati ſpiritus S. ſacrum nondum videntur tum celebraſſe.

9. Θύρα — ἐνεργής) *Nam, data est mihi insignis occasio*, nempe Evangelium cum fructu annunciandi. Θύρα,

 exi-

eximia opportunitas. Arrianus Differt. Epict. L. I, c. 9. *Cum hodie pasti fueritis, sedetis plorantes, quidnam cras sitis esuri. Mancipium, si habueris, habebis, si non habueris, excedes e vita, ἤνοικται ἡ θύρα, aperta est ianua.* Ἐνεργής, *ad agendum apta.* Admodum dura est phrafis θύρα ἐνεργής. Sed videtur Apoftolus neglecta *ianuae* idea, folam *occasionis* notionem in mente habuiffe. Verbum ἀνέωγε, neutraliter acceptum in *Soloecismis* ponitur apud Lucianum in *Soloecista* et a Phrynicho. Ufus tamen eft illo ipfe Lucianus fatis crebro. Sic et Arrianus in Tacticis: κράνη — ἀνεωγότα κατὰ τὰς ὀφθαλμὰς, *galeae circa oculos patentes.* Caeterum Apoftolus refpicere videtur ad ea, quae Act. XIX. narrantur de difcipulis Ioannis v. 1—5. de feparatione Chriftianorum a Iudaeis v. 9. fqq. de favore quorundam Afiarcharum, v. 31. καὶ ἀντικείμενοι πολλοί) *Licet adversarii plures* nec hic defint. Adverfarii ex Iudaeis, tam illi, qui Pauli nomine abutebantur, Act. XIX, 13. quam qui vi et dolo infidias ftruebant, v. 33.

10. Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος) De eo iam c. IV, 17. dixerat. Sed habebat Timotheus in itinere multas ecclefias invifendas, quia Paulus eum per Macedoniam proficifci iufferat, Act. XIX, 22. βλέπετε — ὑμᾶς) Curate, ne fchismatum auctores, quorum culpas arguet, quicquam nocere ei poffint. Τὸ γὰρ — ἐγώ) *Negotium enim Domini curat, sicut etiam ego,* i. e. munere docendi et propagandi doctrinam Chrifti fungitur, ut ego. Hoc munus interdum fimpliciter ἔργον nominatur, e. g. Actor. XIII, 2.

11.

11. Ἐκδέχομαι — ἀδελφῶν) Dubium est, quo haec pertineant; utrum Paulus cum fratribus aliis *Timothei* reditum expectet; an vero optet Paulus, redire Timotheum atque ceteros fratres, qui Timothei erant socii: praeter Erastum enim Act. XIX, 22. haud dubie et alii cum Timotheo ad Paulum venturi erant.

12. Καὶ πάντως — ἔλθῃ) *Sed minime impetrare ab eo potui, ut nunc ad vos veniret*, nempe quia alia magis urgentia eum distinebant. *Tillemontius* (Memor. hist. eccles. Tom. I. p. 270.) suspicatus est, Apollonem Corintho ob dissensiones ibi ingravescentes relicta, ad Paulum profectum esse; quod verisimilitudine non caret. Nihil tamen certi hac de re definiri potest. Videntur ii, qui litteras ad Paulum dederant, optasse, ut vel Paulus vel Apollo Corinthum veniret; quum vero desiderati magistri nollent ipsi venire, eorum vice Timotheus fungi debuit. v. 10. Cf. supra c. IV, 17. s.

13. Γρηγορεῖτε) i. e. diligenter vobis cavete, ne quis vestrae virtuti et saluti noceat, falsis doctrinis et malis exemplis vos perdat, et a vera religione abducat. Similitudo desumta a militibus, quorum est vigilare et diligenter excubias agere, ne imparati et vino somnoque sepulti ab hostibus opprimantur. στήκετε ἐν τῇ πίστει) i. e. *perseverate in religione*. Ἡ πίστις, universa religio. ἀνδρίζεσθε) *Viriliter agite*, resistite tentationibus et periculis, ne ullis adversariorum minis, ullis adversis, ac ne morte quidem ipsa terreamini. Iterum similitudo desumta a militibus, qui adversus hostem stare et pugnare solent. κραταιοῦσθε) *Fortes vosmet praestate*. Passivum

pro reciproco. Nam 1 Sam. IV, 9. pro הִתְחַזְּקוּ in Graeco est: κραταιοῦσθε,

14. Πάντα — γινέσθω) *Quicquid vobis agendum est, fiat ex amore.* Πάντα ὑμῶν, quaecunque tanquam Christiani agitis, et agere debetis.

14. 16. Παρακαλῶ — καὶ κοπιῶντι) Παρακαλῶ cum ἵνα v. 16. construi debet, et post ἀδελφοὶ verba reliqua usque ad ἑαυτοὺς parenthesi includenda sunt. De significatu vocis ἀπαρχῆς cf. Rom. XVI, 5. Scitis, ait, *Stephanam* cum suis et inter primos esse, qui crediderunt, et multum eos inservisse Christianis aliis. καὶ εἰς διακονίαν — ἑαυτοὺς) *Christianorum commodis inserviendi studio sese addixerunt.* Latet in his verbis notio, illos eiusmodi amoris officia sibimet ipsis iniunxisse, eaque sponte, nemine iubente aut impellente, suscepisse. *Plutarch.* de frat. amor. ἐπὶ τὸ στρατηγεῖν καὶ οἰκουρεῖν ἔταττον ἑαυτοὺς, *exercitui ducendo, et rei familiari administrandae se addixerunt.* Διακονία significat quaelibet amoris obsequiosissimi officia erga Christianos, et beneficentiam. Fuerunt autem hi Christiani, quibus inserviit domus Stephanae, praesertim *peregrinantes*, ab hac Stephanae familia hospitio excepti, et beneficiis affecti. ἵνα καὶ — τοιούτοις) *Ut etiam vos obsequiosi sitis erga tales*, nempe erga Christianos, ut τοῖς τοιούτοις referatur ad verba τοῖς ἁγίοις, et exemplum domus Stephanae reliquis ad imitandum proponatur. Verbum ὑποτάσσεσθαι autem hic ut alibi, significat *obsequium, et ad praestandi amoris officia alacritatem*, ut Eph. V, 21. 1 Petr. V, 5. καὶ παντὶ — κοπιῶντι) i. e. Evangelii praeconibus, quales Timotheus, v. 10. et Apollo v. 12.

17.

17. Χαίρω — Ἀχαϊκοῦ) i. e. *Magno gaudio affecit me praesentia Stephanae* etc. quod nempe ad me venerunt, atque de variis rebus me certiorem fecerunt. Sed tum, quum haec scriberet Apostolus, in eo fuisse videntur, ut redirent Corinthum, et perferrent etiam hanc epistolam, v. 18. ὅτι — ἀνεπλήρωσαν) *Quoniam absentiam vestram hi suppleverunt*, i. e. quod mihi deerat a vobis, ut qui Vestro conspectu nunc frui non possim.

18. Ἀνέπαυσαν — τὸ ὑμῶν) i. e. animum meum sic recrearunt, ut iam plane respiciam, et vos per illos recreatum iri. Paulus quasi praevidet, et praesagiente animo scribit, simul eorum dexteritatem et integritatem ceteris Corinthiis commendans. ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους) *Eos igitur iusto honore afficite*, qui tam strenue id praestant, quod ego et vos optabamus. Ἐπιγινώσκειν h. l. est *amare*, *venerari*, ut hebr. יָדַע Exod. V, 2. 1 Sam. II, 12.

19. Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν κυρίῳ) i. e. a Christo omnia bona vobis apprecantur.

20. Ἐν φιλήματι ἁγίῳ) *more hominibus christianis conveniente.* Vid. Rom. XVI, 16.

21. Ὁ ἀσπασμὸς — Παύλου) Ellipsis. Sensus est: *Restat salutatio a me, quae est adscripta a me ipso, propria manu.* Atque ita intelligitur, ea, quae sequuntur, Paulum ipsum adiecisse scribentem, quum alia dictasset.

22. Εἴ τις — ἤτω ἀνάθεμα) *Si quis non amat Iesum Christum*, i. e. cum eiusque doctrinam tam parum

 curat,

curat, ut vel impedimenta salutari doctrinae afferat, proprii commodi caussa, *seiunctus sit a societate nostra*; nihil rei est mihi cum eo. μαρὰν ἀθὰ) *Dominus noster venit.* Formula Syriaca. *Hieronymus*, et graeci quidam Scriptores in significatu praeteriti id intelligunt. *Venisse* Christum, satis constat; ergo Iudaica expectatio adventus Christi in hanc terram, in regnum illud voluptatum, locum non habet. In Epistola *Clementis* secunda ita explicatur: Haec, qui non custodierit, sit *Anathema* usque ad adventum Domini.

24. Ἡ ἀγάπη — Ἰησοῦ) i. e. *Ego propter Christum vos omnes sincere diligo.* Locutio: μεθ' ὑμῶν, vim habet. Dicuntur amicitiae dissolvi intervallis locorum. Hoc negat apud se fieri. Se animo ipsis esse praesentem; res eorum curare.

25. Πρὸς Κορινθίους — Τιμοθέου) Aut omnino aut ex parte deest in codicibus antiquioribus et melioribus. Non Philippis, sed Ephesi scripta esse videtur haec Epistola, supra v. 8. 9.

SCHO-

SCHOLIA

IN ALTERAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

Antequam Paulus priorem Epiſtolam ſcriberet, praemiſerat Timotheum ad Eccleſiam Corinthiacam, 1 Cor. IV, 17. XVI, 10. Act. XIX, 22. qui tamen hoc iter non ſuſcepit, fortaſſis quia fama perceperat, diſſenſiones ibi ingraveſcere; nam redierat ad Paulum, quum is hanc alteram epiſtolam ſcriberet. 2 Cor. I, 1. Nec mirum; quum ne Apollos quidem, quanquam invitatus ab una parte, permoveri ab Apoſtolo potuerit, ut Corinthum veniret. Paulus igitur, incertus quid Corinthi ageretur, miſit Titum; cuius reditum, impatiens morae non exſpectans, obviam ei profectus eſt Troada, indeque in Macedoniam. c. II, 12. 13. Ergo neque ſtatim poſt priorem, neque multo poſt ſcripſit hanc ad Corinthios alteram epiſtolam Paulus. Tantum enim intervalli fuit, quo Titus, ab eo miſſus, ire Corinthum potuit, mandata eius explicare, et, ut eis pareretur laborare, atque ad eum redire. Titi autem labor Corinthi apud pleroſque bene ſucceſſerat. c VII, 5—7. Eiecerant enim Corinthii e coetu ſuo, hominem illum inceſtuoſum, c. II, 5. 6. Parabant ſtipem pro pauperibus Chriſtianis Hieroſolymitanis. cap. IX, 2. Quare Apoſtolus in hac altera epiſtola reſtitutam felicitatem

tem gratulatur; quia vero non deerant adversarii, qui eum calumniarentur, et de fama eius detraherent, totus in eo est, ut se contra eos defendat, c. I, 15. sqq. — VII. et c. X. De eorum sententia, qui ultima capita IX—XIII. ab ipsa epistola separanda esse putant, vid. quae monuimus in Prolegomenis ad epistolam priorem. Desiderari in hac epistola arctiorem argumenti connexionem, a multis est animadversum. De caussis saepe interruptae connexionis, et turbati ordinis disputat Zieglerus *theol. Abhandlungen*, Tom. II. p. 103. sqq. Constitui tamen possunt praeter exordium et epilogum, partes principales tres, quarum *prima* septem primis capitibus absolvitur, in qua Apostolus potissimum adversariorum criminationibus occurrit, atque ita muneris sui dignitatem simul et efficaciam commendat, ut passim ἀντικατηγορίαν illorum calumniatorum interferat; imo subinde per digressiones quasdam primaria religionis christianae capita luculenter exponat. In *secunda parte* adhortatur Corinthios ad eleemosynas in usum pauperum Christianorum Hierosolymitanorum contribuendas, c. VIII. IX. simulque multa huius suae hortationis argumenta in medium producit. In *tertia* parte redit ad defensionem sui Apostolatus, nempe c. X. et seqq. fere usque ad finem. Ceterum Paulus hanc epistolam scripsit in Macedonia cap. VIII, 1—5. eamque perferendam tradidit Tito, quem reverti iussit Corinthum, ut Corinthios praepararet ad eius adventum, eosque hortaretur, ut stipem colligerent pro pauperibus Christianis Palaestinensibus, c. VIII, 6. IX, 4. XIII, 10.

CAP.

CAP. I.

1. Διὰ θελήματος θεȣ̃) Vid. notata ad 1 Cor. I, 1. Σὺν — Ἀχαΐα) *Et omnibus per totam Achaiam Christianis.* Voluit igitur Paulus, ut exempla huius epiſtolae ad alias in Achaia eccleſias mitterentur, ut tum fieri ſolebat.

2. Χάρις — Χριςȣ̃) Eadem formula Rom. I, 7. 1 Cor. I, 3.

3. Ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν) *Pater clementissimus.* Genitivus pro Adiectivo, ut et in verbis ſubſequentibus. θεὸς πάσης παρακλήσεως. *Deus omnis consolationis auctor.*

4. Ὁ παρακαλῶν — ἡμῶν) *Qui me in omnibus calamitatibus meis consolatur.* De ſe Apoſtolus h. l. loquitur in plur. ut ſolet. Non ſine cauſſa hoc dixit adverſus eos, qui Deo exoſos putant eos, qui multis calamitatibus ſunt expoſiti. Cf. Rom. V, 3. VIII, 35. διὰ τῆς παρακλήσεως — θεȣ̃) *Iisdem argumentis, quibus nos erigimur a Deo* in rebus afflictis. Παράκλησις. *Trostgründe.*

5. Ὅτι, καθὼς — εἰς ἡμᾶς) *Nam sicut permultas calamitates propter Christum,* eiusque doctrinam, quam annunciamus, *perferimus.* Παθήματα (ſc. ὑπὲρ τȣ̃) χρίςȣ̃, calamitates ob Chriſti doctrinam. διὰ χριςȣ̃) i. e. ex felici religionis chriſtianae ſucceſſu. Nam ſaepe *Christus* nominatur, loco doctrinae, cuius eſt ille et auctor et ingenuum argumentum.

6.

6. Εἴτε δὲ θλιβόμεθα — σωτηρίας) Sc. θλιβόμεθα. *Sive autem vexamur, exemplum nostrae constantiae solatio et saluti est etiam vobis*, i. e. si nos vexamur, id fit, ut vos nostro exemplo valide incitemini ad eadem mala toleranda, quod et vobis ipsis consolationem et salutem afferet. Εἴτε παρακαλούμεθα — πάσχομεν) *Sive recreamur, hoc et ipsum vobis est solatio, quod efficitur, dum iisdem, quibus nos, calamitatibus exagitati, parem nobiscum patientiam ostenditis.* Τῆς ἐνεργουμένης passive sumi potest, *quae* (consolatio et salus) efficitur etc. ut 2 Thess. II, 7. vel: quae consolatio conspicua sit etc. Ingens hic est lectionis varietas, licet sensus maneat fere idem. Nam alii post σωτηρίας statim legunt: εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως, et post haec verba demum addunt: τῆς ἐνεργουμένης — πάσχομεν. Sic codices sex, quos inter est Alexandrinus, Verss. Syr. Erp. Copt. Aeth. Arm. flor. harl. item Vulg. Ephr. Antiochus, Ambrosiaster. Alia lectio concinit cum vulgari, praeter quam quod ἡ ἐλπίς etc. praeponatur verbis εἴτε παρακαλούμεθα etc. Sic codices 42. Ar. pol. Syra post. Chrysost. Theodoret. Photius, Damasc. Oecum. Theophylactus.

7. Καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν) Sc. ἐστι, et ὑπὲρ pro περὶ. *Firma est spes mea de vobis*, nempe vos ex rebus meis adversis et prosperis utilitatem percepturos. Secundum *Grotii* sententiam haec per parenthesin legi debent, ut Paulus dicat, firmam se habere spem de constantia etiam Corinthiorum in sufferendis malis. εἰδότες — τῆς παρακλήσεως) *Quum probe sciamus, et malorum et gaudii inter nos et vos communionem intercedere.*

Scire

Scire ſe dicit, Corinthios tangi ſenſu ut adverſorum, ita et bonorum, quae ipſi, dante Deo, contingebant. Nam ſine dubio multi inter Corinthios Pauli cauſſa et ipſi dolebant, metuebantque, participes quodammodo omnium aerumnarum, quibus tanti magiſtri miniſterium obruebatur. Eosdem igitur etiam ſolatii, gaudiique novi participes eſſe et velle et debere, hic occupat. Pro εἰδότες ſcribendum videri poterat εἰδότων, ut phraſi ἐλπὶς ἡμῶν rectius reſponderet. Sed Graecis hanc ſtructuram non fuiſſe inuſitatam, oſtendit Io. Christoph. Wolfius ad h. l.

8. Οὐ γὰρ θέλομεν — Ἀσίᾳ) *Nollem enim vos ignorare calamitates, quas expertus sum in Asia*, vel: *non possum, quin vos certiores faciam de calamitatibus* etc. Ὑπὲρ τῆς θλίψεως, pro: περὶ τ. θ. ſicut etiam habent codices nonnulli, Chryſoſtomus, Theodoret. Baſil. Antiochus. Difficile dictu eſt, ad quam hiſtoriam Paulus hic reſpiciat. *Theodoretus* trahebat ad Act. XIX, 23. Alii in ea fuerunt opinione, plane aliam hiſtoriam hic tangi a Paulo, de qua Lucas nihil narraverit. *Semlerus* reſpici exiſtimat ad Iudaeorum inſidias, quae Act. XX, 3. breviter tanguntur, et haud dubie atroces caſus varios involvebant, quos vix fugiendo et latitando ſuperare Paulus potuit. ὅτι καθ' — δύναμιν) Καθ ὑπερβολὴν, i. e. ὑπερβαλλόντως, *valde*, ut Rom. VII, 13. Ἐβαρήθημεν, *pressi sumus*. Βαρεῖσθαι, *onerari, premi calamitatibus*. Ὑπὲρ δύναμιν, *supra quam vires humanae sustinerent*. ὥστε — τοῦ ζῆν) *adeo ut etiam de vita desperarem*, vel ut alii interpretantur: *ut de vita mea desperaretur*, nempe a meis ſociis. Hanc explicationem ſequentia verba commendant.

9.

9. Ἀλλ' αὐτοὶ — ἐσχήκαμεν) *Quin etiam ego ipse mortem quasi iam certam formidavi.* Proprie: Ipse in memetipso sententiam mortis habui. Ἀπόκριμα, *sententia, responsum, decretum*, sive per *prosopopoeiam* mortis, sive ut sensus sit: Ipse hanc ferebam sententiam, iam quidem me non posse caedem aut mortem effugere. ἵνα μὴ — τοὺς νεκρούς) *Ne meis viribus, sed Deo omnipotente confiderem*, vel: ita ut perspicerem, me nonnisi miraculosa Dei potentia e tanto vitae periculo eripi posse. Ἵνα, *adeo, ut.* Hebraeis interdum mortui dicuntur, qui *quasi* mortui sunt: et resuscitati, qui liberantur.

10. Ὃς ἐκ — ῥύεται) *Qui ex tanto mortis periculo me salvum eripuit, et eripit.* Loquitur de periculis, quae a continuis Iudaeorum insidiis impendebant. Καὶ ῥύεται, abest a cod. Alex. et Clarom. ut et Versione Syr.

11. Συνυπουργούντων — δεήσει) In verbis ὑπὲρ ὑμῶν τῇ δεήσει, est traiectio, pro: τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν. *Si et vos me adiuvetis precibus* (ad Deum fusis) *pro me.* Συνυπουργεῖν, *adiuvare, opem ferre.* ἵνα ἐκ πολλῶν — ὑπὲρ ἡμῶν) *Ut a multis hominibus respectu habito ad beneficium in me collatum prolixe pro nobis grates agantur.* Ἐκ πολλῶν προσώπων, *a multis hominibus, personis.* Ἐκ saepe caussam efficientem significat, et latine vertitur *a.* Cf. infra III, 5. ἐκ τοῦ Θεοῦ. V, 1. Rom. XIII, 3. Πρόσωπον, *persona*; quae notio satis frequens est Graecis. Vid. *Kypke* ad h. l. Τὸ (i. e. κατὰ τὸ) εἰς ἡμᾶς χάρισμα, *respectu habito ad beneficium in me collatum*, vel propter beneficium etc. Similis ellipsis τοῦ κατὰ est infra c. VI, 13. 1 Cor. XI, 2. Διὰ πολλῶν, pro-

prolixe, ut Hebr. XIII, 22. διὰ βραχέων, *paucis*. Alii: *Ut pro illo in me collato beneficio, quod simul ad multos pertinet, etiam gratiae Deo pro me agantur, per plurimos alios*, ut hic fit traiectio, pro: ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς (γενόμενον) χάρισμα, ἐκ πολλῶν προσώπων etc. Χάρισμα est liberatio Pauli e periculis, quam Deus precibus Asiaticorum, Macedonum et Corinthiorum concessit. Ἐκ πολλῶν προσώπων, *Schulzius* cum *Grotio*, *Hammondo* et aliis vertit: *in mehrer Rücksicht*, ex hebraica significatione פָּנִים, quae vox nunc *personam*, nunc *respectum* significat. Alii: *propter multos homines*. Ἐκ, *propter*, ut Apoc. VIII, 13. XVI, 10. Syrus hic fere expressit: Ut (sit) illud in nos collatum donum, *multorum*, seu multis commune; ut multi alii porro mea opera uti possint;) atque sic per multos gratiae agantur *pro me*, pro mea liberatione. Εὐχαριστηθῇ, *gratiarum actione celebretur*,

12. Ἡ γὰρ καύχησις — πρὸς ὑμᾶς) *Nam hic est honor meus* (id mihi maximo honori duco, in eo laetor) *quod conscientia mea mihi testatur, me candide et integerrime, non astute, sed adiutum Dei auxilio, quum universe in mundo, tum maxime apud vos versatum fuisse*. Ἡ καύχησις, *gloriatio*, vel gloriationis materia; res de qua gloriari iure possumus; vel etiam laetandi et gaudendi materia. Ἐν ἁπλότητι, *sincere* pro ἁπλῶς, ut est apud LXX. pro hebr. בְּתוֹם Proverb. X, 9. Εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, *integritas Deo probata*, ut זִבְחֵי אֱלֹהִים Ps. LI, 19. Σοφία σαρκικὴ, opposita τῇ ἁπλότητι, *sapientia humana*, est calliditas astutia. χάριτι Θεοῦ ex *Schulzii*

ſententia eſt *sapientia Deo grata*, oppoſita τῇ σοφίᾳ. Neſcio an recte. Mihi χάρις Θεοῦ videtur eſſe *auxilium Dei*, ut ἐν χάριτι Θεοῦ ſit *adiuvante Deo*; nam etiam auxilium quod nobis Deus praeſtat, eſt χάρις, *beneficium*. Ἀναστρέφειν, הָלַךְ, *vitam instituere*. ἐν τῷ κόσμῳ) *Ubicunque fuimus*. περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς) *Maxime vero apud vos*, Corinthi ipſe praeſens, maxime talem me praeſtiti, qualis Apoſtolus eſſe debet. Schol. apud Matthaei: ὅτι καὶ ἀδάπανον παρ᾽ ὑμῖν ἐκηρύξαμεν τὸ ἐυαγγέλιον. Quoniam auxilio Dei in gerendo munere meo adiutus ſum, nihil artis et doli praeſidio mihi opus fuit. Candide potius et integerrime quum univerſe in mundo, tum maxime apud vos verſatus ſum.

13. 14. Ὀυ γὰρ — ἐπιγινώσκετε) *Non autem alia vobis* (nunc) *scribo, quam quae legitis, vel etiam intelligere possitis*. Eandem animi integritatem, quam in vita mea exprimere ſoleo, etiam in epiſtolis meis agnoſcetis. Non opus eſt mihi occulto et ancipiti ſcribendi genere; non ſcribo alia, vel diverſa ab iis quae animo cogito; ſed aperte ſcribo, ut quivis epiſtolam legens vel ſtatim intelligere poſſit, vel ſi alicubi haereat, poſt ſecundam aut tertiam lectionem, attento animo factam, ſit intellecturus. **Storrius** (p. 100.) *Nihil scribo* aut confirmo *vobis, nisi quod ipsi intelligitis*, uſuque et conſuetudine mecum cognitum habetis, *vel animadvertitis etiam* et ante oculos poſitum habetis, ſive agnoſcitis. Sic ἐπιγινώσκειν uſurpatur Sirac. IX, 13. Cf. 1 Cor. XIV, 37. Si vocis ἀναγινώσκειν vulgarem ſignificationem (*legere*) praeferre malis, ita etiam verti poſſunt haec verba: Neque enim alia ſcribere vobis *possumus*, quam quae *legitis*, quaeve modo

ſcripſi,

scripsi, aut quae ipsi etiam agnoscitis. ἐλπίζω — ἐπιγνώσεσθε) *Agnoscetis vero me, ut spero, perpetuo talem,* nempe constantem in ea doctrina, quam vobis hactenus proposui. Malim tamen cum *Storrio* (l. c.) haec verba coniungere cum v. 14. hoc modo: Ἐλπίζω δὲ, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε, καθὼς (v. 14.) καὶ ἐπέγνωτε — ὑμῶν ἐσμεν) *Spero autem, fore, ut perpetuo agnituri sitis, quemadmodum ex parte ante oculos habetis et agnovistis, me vobis ornamento et decori esse.* Verba nempe ita construenda sunt: — ἐπιγνώσεσθε, καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἀπὸ μέρους, ὅτι ἡμεῖς καύχημα ὑμῶν ἐσμεν. Similis constructio est Actor. XXVI, 5. Gal. I, 11. Marc. XII, 34. Non sine caussa Apostolus dicit ἀπὸ μέρους ἐπέγνωτε, *ex parte agnovistis.* Quae enim de se scripserat v. 12. ea quidem *noverant* Corinthii omnes, sed non omnes perpendebant et sequebantur, multis contra veritatem quam testari potuissent, si voluissent, repugnantibus, (cf. Act. XXVI, 5.) et rectiorem cognitionem ac sensum per cupiditatem et pravum affectum reprimentibus atque pervertentibus. Καθάπερ — κυρίου Ἰησοῦ) *Quemadmodum etiam vos mihi ornamento et decori eritis in die Domini Iesu.* Ὑμεῖς ἡμῶν, sc. καύχημα ἔσεσθε. Tum enim palam fiet, vos fuisse discipulos tali magistro dignos.

15. Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει) Confisus, me vobis plerisque esse cordi. ἐβουλόμην — πρότερον) *Volueram antehac ad vos venire,* nempe quum priorem epistolam scriberem, 1 Cor. XVI, 5. Τὸ πρότερον construendum est cum ἐβουλόμην. Sensus itaque est, antea fuisse decretum Apostolo ipsos invisere ante Macedonas. Paulo post vero ostendet, se non levitate aliqua, sed iustis de

 caussis

caussis consilium mutasse. ἵνα δευτέραν χάριν ἔχετε) *Ut alterum hoc a me habeatis beneficium*, 1 Cor. XVI, 3. Alii per χάριν intelligunt χαρὰν, *gaudium*, *voluptatem*, quemadmodum etiam unus codex habet. Consentit haec interpretatio cum v. 24. ubi Apostolus dicit, se aliquid ad τὴν χαρὰν Corinthiorum conferre voluisse, et cum c. II, 1. 2. ubi asserit, se noluisse illis adventu suo λύπην, *moerorem* afferre.

16. Δἰ ὑμῶν) Per vestram provinciam, per Achaiam. Hoc loco accuratius describit ordinem itineris, quem sibi primum elegerat; sed intervenerant impedimenta iam tum, quum scriberet priorem epistolam, itaque tum tantum unicam profectionem indicat. καὶ ὑφ' ὑμῶν — Ἰουδαίαν) *Et a vobis deduci in Iudaeam*. De significatione verbi προπέμπειν in tali contextu vid. notata ad Rom. XV, 24. Voluit Paulus, ut Seniores quidam vel Diaconi ipsum in Palaestinam quasi deducerent, comites non solum itineris, sed et socii ministerii istius publici, deportandarum eleemosynarum; de quo negotio sic convenerat inter ipsum et Palaestinenses, Gal. II, 10.

17. Τοῦτο οὖν βουλευόμενος) Quum igitur revera id meum consilium fuerit eo tempore. μή τι — ἐχρησάμην;) *Num levitatis animi accusari possum?* quod nempe hoc iter omisi. *Contemti* videri poterant Corinthii, quibus alios, ad quos profectus esset, iam praetulisset. Praecipue vero Pseudapostoli eorumque asseclae Paulo ob dilatum iter *varietatem* ex animi vel *levitate* et inconstantia (ἐλαφρίᾳ) vel *perfidia* et fallacia (κατὰ σάρκα) profectam, exprobraverant. Huius suspicionis avertendae caussa

dicit,

dicit, se in animo habuisse adeo quosdam ex illis socios itineris deligere. ἵνα ᾖ — τὸ οὒ οὔ) *Ut unum idemque eodem tempore affirmem et negem?* ut aliud dicam, aliud faciam? Vulgata sola, et unus codex graecus exhibet tantum unicam vocem, τὸ ναί, καὶ τὸ οὔ, ut sit apud me: *est* et *non*. Sed vulgaris lectio sine dubio est vera. Res maxime redit ad pronunciationem; sensus idem manet. Καὶ verti debet: *etiam*. Ad verbum: *ut* τὸ ναὶ ναὶ *apud me etiam sit* τὸ οὒ οὔ, ut affirmatio et negatio eiusdem rei apud me idem valeat. Non sum tam inconstans, ut eodem tempore *affirmem* loquendo et scribendo (ut dicam ore: ναὶ ναὶ,) et eodem tempore aliter cogitem, (animo et mente quasi dicam: οὒ, οὔ, *minime.*) Non igitur opus est coniecturis, nec legendum: ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ Ναί, οὔ, καὶ τὸ Οὒ, ναί. Adversarii Pauli forsan exinde, quod proposito non steterat, occasionem arripiebant eum accusandi etiam levitatis et inconstantiae in doctrina. Non mirum videri dicebant, si varius homo, qui temere et inconsiderate loqui soleat, in doctrina etiam variaverit, et e. c. de resurrectione aut licentia idolothytis vescendi *aientem* apud Corinthios, alibi vero *negantem* sententiam defenderit.

18. Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς) i. e. *Testis est Deus* verax et fide dignissimus. Similis locutio: *Vivit Dominus*, i. e. quam vere vivit Dominus. ὅτι ὁ λόγος — ναὶ καὶ οὔ) *Doctrinam a me vobis traditam, non esse a me immutatam*, i. e. me in aliis regionibus, *extra Achaiam*, non aliud docuisse, quam quod vos estis edocti. Ὁ λόγος, *doctrina*, ut alibi. Ναὶ καὶ οὔ, *inconstans et varius.* Non male Scholion apud *Matthaei*, ad verba οὐκ ἐγέ-

se fuisse in tradenda doctrina. Honorem autem omnem deberi Deo, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν. Ratio autem huius asserti redditur statim v. 21.

21. Ὁ δὲ — Θεός) *Qui nempe nostram et vestram de religione Christiana persuasionem confirmat*, animos nostros in ea constantes reddit, *est idem ille, qui nos ei inauguravit*, institutione nos ad eam adduxit, hoc est, *Deus*. Δὲ, nempe. Nam explicatur, quid sit τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν, v. 20. Ἡμᾶς, nos Apostolos. Σὺν ὑμῖν, uti et vos, Corinthios. Εἰς Χριστὸν, pro ἐν Χριστῷ, in doctrina christiana. Qui nos in ea doctrina confirmat, est idem ille καὶ χρίσας ἡμᾶς, qui *etiam* (καὶ) *inauguravit nos et*. Qui inaugurabantur et consecrabantur, ii ex more Orientis oleo unguentoque ungebantur. Quando igitur Christiani ungi dicuntur, respicienda est adiuncta notio inaugurationis. Sed haec inauguratio nihil aliud est nisi prima institutio in religione. 1 Io. II, 27. coll. v. 24. 20. 21. 27. Ergo Deus ungens proprie est, impertiens aliquem scientia religionis per doctrinam: tropice, inaugurans Christianos religioni. Omnia igitur Paulus ad Deum auctorem refert, et primam institutionem in religione, et confirmationem in ea v. 20. Deus ὁ ἐνεργῶν, αὐτὸς ὁ τελειῶν, in Apostolis et ceteris Christianis.

22. Ὁ καὶ — καρδίαις ἡμῶν) *Qui etiam certiores nos reddidit* (et tutos a metu miseriae et miseria ipsa,) *dando nobis quasi arrhae loco sensum vere christianum.* Σφραγισθεὶς est, *nota insignitus*, et, quia hac insignitus est, *tutus a vi et iniuria*. Ergo tropice σφραγίζειν est exhibere alicui caussam, quare nihil sibi metuat,

tuat, praestare aliquem tutum et vacuum a metu. Ezech. IX, 4. Apoc. VII, 3. Hinc in epistolis Pauli Christiani σφραγισθέντες sunt, qui possident bona, quae inchoant futura, et, quia possident, tuti sunt a metu miseriae et miseria ipsa. (Vid. MORUS l. c. p. 356. not. *) Certiores autem et tuti redduntur usu et experientia, v. 20. quae efficit ut pari cum persuasione cetera a Deo promissa praevideant, nihilque perturbentur. Ἀῤῥαβὼν vox origine hebraica, עֵרָבוֹן, Gen. XXXVIII, 17. 18. 20. ab עָרַב, spondere, quam a Phoenicibus forte Graeci, et ab his Romani acceperunt. Varia significat, et inter alia *arrham*, i. e. primam partem pretii, datam, ut de toto pretio securo certus esse possis, *Handgeld.* Sic Lexicographi: ἀῤῥαβὼν, ἡ διδομένη προκαταβολὴ, πρόδομα, quia tota summa nondum soluta est. Plaut. Mil. Act. IV, Sc. I. *Hunc arrhabonem amoris a me recipe.* Τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος, i. e. τ. ἀῤῥαβ. ὅ ἐστι πνεῦμα. Πνεῦμα autem est sensus ille christianus et nobilior, quo sunt tranquilli animis, et in proposito rectius agendi firmi perstant. Rom. VIII, 4. *Arrha,* sc. *futurae felicitatis.* Sensus igitur est: Ea felicitas, animi tranquillitas et laetitia, quam in nobis efficit religio christiana, spem nobis facit certissimam, fore, ut haec tanta felicitas non tantum perduret, sed et magis magisque augeatur in vita illa futura, quam nobis per Christum promisit Deus optimus. Ergo non opus est, ut cum nonnullis, (quibus *Storrius* accedit, pag. 103.) πνεῦμα accipiamus de Spiritu, auctore miraculorum, quibus Evangelium firmabatur ab Apostolo.

23. Ἐγὼ δὲ — ψυχήν) *Deum testem appello, contra me,* i. e. vindicem severum, si vera non sint, quae

 vo-

vobis scribo. Ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν לְנַפְשִׁי. Hinc oportuit auspicari secundum caput; nam Paulus nunc ad aliud et novum argumentum transit. ὅτι φειδόμενος — Κόρινθον) *Me tantum vobis parcendi caussa nondum venisse Corinthum.* Erant et aliae caussae, cur iter differret Corinthum, sed haec non minima, quod vellet eo ante adventum suum penitus corrigi, ne aut verbis aut factis asperioribus uti cogeretur. Vide infra XII, 20. 21. et 1 Cor. IV, 21.

24. Οὐχ — πίστεως) *Non quasi vi ad religionem et fidem vos cogere vellemus.* Est ἀνθυποφορά. Videbatur enim imperiose dixisse, non *parcens*; itaque removet a se hanc suspicionem. Nihil volumus a vobis credi, nisi quae Christus praecepit. Si quid vi, vel pro lubitu imponeremus, hoc esset dominatum exercere in fidem. ἀλλὰ — ὑμῶν) *Sed laboramus*, (una cum Christo) *ut gaudii fiatis participes*, nempe aeterni. Non reddimus vos tristes sine caussa et necessitate, sed eo fine, ut vos ad veram felicitatem perducamus. *Storrius* verba οὐχ ὅτι — χαρᾶς ὑμῶν, sic interpretatur: *Non modo non dominamur in vos credentes, sed vestrae etiam laetitiae adiutores sumus.* Nam οὐχ ὅτι, οὐχ ὅπως et similes formulae instar latinae *non modo*, etiam *non solum non* significare possunt, si ἀλλὰ cum negatione sequitur. Cf. *Zeunium* ad *Vigerum* p. 451. Respicere videtur Paulus ad Corinthienses paedagogos, qui ei crimini dederant, quod in eos, qui doctrinae ipsius fidem habuerint, dominari soleat. Τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε) *Fide enim* (ad quam perducti estis a me) *beati evasistis* et floruistis. Στήκειν enim interdum etiam significat, *non damnari*, ab-

absolvi, servari, salvum esse, cui opponitur κϱίνειν *damnari*. Rom. XIV, 3. 4. Alii: *Nam in religione permanetis*; nondum defecistis a religione. Ideo tantum operae impendo, ut fides ista vobis constet. Nihil quaero, nihil exigo aliud. Ἑστήκατε. Praeteritum more hebraeo pro praesenti.

CAP. II.

1. Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο) *Constitui vero apud me*. Ἐμαυτῷ, i. e. ἐν vel παρ' ἐμαυτῷ. τὸ μὴ — ὑμᾶς) Traiectio hic est, et duae voces pro una. Sensus enim est: μὴ ἀνελθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ τοῦτο ἐν λύπῃ, non redire ad vos, ita ut reditus meus moerorem vobis afferat; vel, ut alii volunt: cum tristitia, ex pravis vestris moribus animo meo concepta, qualem in superiore mea epistola testatus sum; ut seu sermo sit de eo moerore, quem ipse erat percepturus, ob comma 3.

2. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς) *Si enim* (Corinthi praesens) *tristitia affecissem vos*. καὶ τίς — με) *Quis me exhilarare potuisset*, efficere potuisset, ut iucunda apud vos esset commoratio mea, sicut inter amicos fieri solet? Et vos tristes fuissetis, et ego. Nam Pauli moeror coniunctus erat futurus cum illo Corinthiorum. εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ) *Nisi vos, a me tristitia affecti?* Ac proinde nemo. Vos uni estis, qui me Corinthi exhilarare potestis; si autem vos ipsi tristes estis, hoc non poterit fieri. Quomodo enim tristis alium exhilarabit? Singulare pro plurali, ut in collectivis. Alias aliorum huius loci explicationes vide apud Semlerum.

3.

3. Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτό.) *Nam id ipsum scripsi vobis*, nempe in superiore epistola; nam de ea esse sermonem, docet comma sequens. Innuit sine dubio id, quod 1 Cor. V. scripserat de corrigendo vel eiiciendo adultero. Hoc vero repetere non vult, quia odiosum erat. ἵνα μὴ — χαίρειν) i. e. ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω ἀπ' ἐκείνων, ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν. Sensus est: *Ne, si venirem ad vos, nondum correctis illis vitiis, dolorem acerbum caperem, propter eos, qui laetitiam mihi efferre debuissent*, i. e. propter vos. πεποιθὼς — ὑμῶν ἐστιν) *Ita bene de vobis omnibus sentiens, ut crederem, id quod mihi laetitiam affert, vobis etiam esse gratum*. Vos ego putavi tanti me facere, ut id ipsum vobis gaudium maxime afferret, quod mihi placere intelligeritis.

4. Ἐκ γὰρ — δακρύων) *Multo nempe doloris et moeroris sensu affectus scripsi vobis, multas inter lacrymas*. Συνοχὴ καρδίας, *moeror*, nam ex moerore cor quasi constringitur. οὐχ ἵνα λυπηθῆτε) i. e. non malo animo, vel odio in vos, quasi vestra tristitia mihi esset iucunda. Cf. cap. VII, 9. 10. Non male suspicatur Storrius (p. 94.) adversarios Pauli calumniatos esse, indignum esse tenerrimo, quem ipse crepare soleat parentis animo facinus, quod praetextu matrimonii ab Antipaulino initi, tam cupide occasionem arripuerit, adversariam partem, a qua iniuriam passus sibi videatur, ulciscendi. ut, paedagogi verius quam parentis vultu, in suorum hominum patientiam invectus, invisi adversarii excommunicationem imperiose extorqueret, et, amicos sibi Corinthios in acerbum a se moerorem coniectos fuisse, in sinu gauderet.

5. Εἰ δὲ — πάντας ὑμᾶς) *Quod autem aliquis* (ex vobis, nempe incestuosus ille) *moerore affecit* (alios,) *non tum me, quam potius quodammodo (ne quod gravius dicam,) vos omnes moerore affecit.* Ἐπὶ μέρους referendum est ad πάντας ὑμᾶς, quodammodo vos omnes ille tristitia affecit. Facinus enim ab illo commissum tantum est, et tam grave, ut eius turpitudo ad universam societatem vestram redundare videatur. Ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, similiter multi retulerunt ad πάντας, sed parenthesi includenda sunt haec verba, et reddenda: *ne quid gravius dicam.* Nolim iam hominis flagitium porro exprobrando augere, postquam facti eum poenituit. *Storrius* verba ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς cum sequenti v. 6. coniungit, hoc modo: *Ne molestiam vobis omnibus adspergam, sufficit ei, excommunicationis poenam ex plerorumque suffragiis hactenus sustinuisse. Molestus* (inquit) (ἐπιβαρεῖν) Corinthiis suae partis Paulus fuisset, si mitiori consilio eorum, qui honori ecclesiae per poenam ab excommunicato adhuc datam satis cautum esse putabant, unus obstare ausus esset. Tum enim Pseudapostoli eorumque asseclae multo vehementius et speciosius Paulum accusare, atque ita Corinthiis ei amicis, et contumelias in ipsum participantibus acerbiore exprobratione et gravioribus criminationibus de tali magistro molesti deinceps esse potuissent.

6. Ἱκανὸν — πλειόνων) *Sufficit homini illi* (corrigendo) *animadversio a pluribus facta*, sc. a presbyteris postquam legerant epistolam Pauli priorem, vel potius a plurimis vestrum, nam presbyteri non fuerunt πλέιονες, sed *pauci.* Nomen ἐπιτιμίας, quod alias significat

ho-

honorem, hic eadem notione ponitur, qua saepius τὰ ἐπιτίμια apud Profanos dicuntur, nempe pro *poena legibus constituta.* Sic *Philonis* de Praem. et poenis liber, inscribitur περὶ ἄθλων καὶ ἐπιτιμιῶν. In Conciliorum Actis et apud *Chrysostomum* de Sacerdotio, *poenae canonicae* vocantur ἐπιτιμίαι et ἐπιτίμια.

7. Ὥστε — χαρίσασθαι) *Proinde vos magis ei ignoscere, animumque eius erigere debetis.* Subintelligitur *velim*, quasi dicat: Nihil vos accuso nunc ut nimium remissos; imo ad lenitatem ultro hortor. μήπως — ὁ τοιοῦτος) i. e. *ne nimio moerori succumbat*, et aut vitae suae noceat, aut plane desperet, et a fide desciscens salutis aeternae faciat iacturam. Graeci *moerorem* dicunt *cor edere et devorare.* Homerus *Odyss.* I. v. 75. ὁμοῦ καμάτῳ τε καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἔδοντες, *labore et doloribus animum rodentes.*

8. Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην) *Ut ratam faciatis in illum charitatem*, i. e. ut publico ecclesiae consensu declaretis, vos illum denuo pro fratre complecti, sicut publico ecclesiae iudicio fuit electus. Κυρῶσαι, *roborare, ratum facere*, vel, ut hic: *idoneis argumentis aliquid probare.*

9. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα) Nempe ea, quae sunt in priore Epistola c. V. ἵνα — ὑπήκοοί ἐστε) *Ut experires, an mihi per omnia obedientiam sitis praestituri.* Δοκιμὴ, *experimentum*; hic vero per meton. ipse animus, qui experientia facta patescit. Supplendum est: Atque de hoc vestro in me animo et studio certiorem me fecit Titus. Cf. c. VII, 11. 16.

10. Ὧ δὲ — ἐγὼ) Sc. χαρίζομαι. *Si cui quid condonatis,* ex aequitatis et lenitatis regulis, *et ego* illud ratum habeo. καὶ γὰρ ἐγὼ ὃ κεχάρισμαι, εἴ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς, ἐν προσώπῳ χριστοῦ) Sc. κεχάρισμαι. Haud exigua lectionis varietas; sed haec lectio videtur vera esse. Sensus est: *Nam quicquid ego condonavi, si aliquid condonasse dicendus sum, id condonavi propter vos,* i. e. testificandi in vos favoris mei caussa, *approbante Christo.* Videntur haec verba innuere, Paulum non ignorasse, propendere Corinthiorum animos, ad remittendam aliquam eius poenae partem, postquam ille incestus reus per menses aliquot communione caruerat. *Propter vos,* quia scio, vobis hoc in votis esse. *Storrius* (p. 96. not. 180.) eos libros sequitur, qui verba ᾧ vel ὃ κεχάρισμαι omittunt, et vertit: *Nam* (ut *vestra caussa* v. 4. succensui et animadversionem suasi, ita) etiam, *ego quum quid ignovi, vestra caussa* (ignovi) Ἐν προσώπῳ χριστοῦ, *religiose,* sic, ut Christum, Dominum ecclesiae praesentem et inspectantem cogitarem, et, quid ipsi acceptum esset, ponderarem. Non igitur per levitatem ago (c. I. 17.) aut laetitia ex obsequio vestro percepta praeceps feror, sed, ut ante, quum ad puniendum hortarer, ita nunc, quum veniam dari patior, rationes vestras probe expendi.

11. Ἵνα μὴ — ἀγνοοῦμεν) *Ne circumveniamur a Satana, cuius machinationem non ignoramus.* Πλεονεκτεῖν proprie dicitur, *qui plus aliis habere cupit,* metonymice, *qui alios circumvenit;* is enim plus suo habere solet. Verebatur nempe Apostolus, ne, incesti receptione in aliud tempus differenda, bene erga ipsum affectis Corinthiis, aliquod vulnus imponeretur, unde infirmiores reddi

di possent ad criminationes repellendas, quibus Satanas per suos ministros voluntatem ecclesiae a Christo alienare moliebatur. Qua de caussa restitutionem excommunicati non modo concessit amicis, sed etiam suasit et commendavit. Νοήματα, *consilia prava.* Haud obscure innuit Paulus, adversarios eius omnibus modis calumniisque abusos fuisse, ut ei invidiam et infamiam suscitarent.

12. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα) Nempe post scriptam ad vos epistolam priorem. Spectat hoc ad historiam Act. XX, 6. εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ) Nempe *ad praedicandam doctrinam Christi.* καὶ θύρας — ἐν κυρίῳ) *Etiamsi ostium mihi esset apertum per Dominum*, i. e. etiamsi mihi commoda occasio data esset a Domino, docendi Evangelium. Καὶ h. l. habet vim augendi. Ἐν κυρίῳ *per Dominum.* Alii: per meam doctrinam de Christo. οὐκ — πνεύματί μου) *Tamen impatiens morae fui*; (proprie: remissionem non habui τῷ πνεύματί μου, *apud me*) quia nempe scire cupiebam, quomodo epistola illa a vobis esset accepta. τῷ μὴ — ἀδελφόν μου) *Quod non invenirem Titum fratrem meum*, quem a vobis reducem exspectabam. Subaudiendum est ἐπί. Non infrequens est constructio. *Polyb.* L. X, c. 36. *Ne Scipio quidem* utile fore iudicavit, ut fugientes e vestigio persequeretur, τῷ δεδιέναι τὴν τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἔφοδον, *quod reliquorum ducum adventum vereretur.* Idem L. IX, c. 17. τῷ μὴ δύνασθαι τοὺς ἔνδον αὐτῷ συνεργεῖν διὰ τὸν καιρόν, *quia, qui intus erant, opem illi ferre non poterant, tempore destituti.*

13. Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς) *Sed quum valedixissem illis*, qui sc. erant Troade. Subintelligitur nomen ex voce Troadis.

14. Τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ χριςῷ) *Qui semper triumphare facit me per Christum*, i. e. per doctrinam de Chriſto Ieſu. Θριαμβεύειν, pro Hiphil, ſicut βασιλεύειν eſt *facere ut quis regnet*, 1 Sam. XV, 35. VIII, 22. XII, 1. Gratias agit Deo pro felici ſucceſſu praedicationis Evangelicae, non obſtantibus impedimentis variis. Sic triumphabat quaſi Apoſtolus de Iudaeis, varia impedimenta ipſi obiicientibus. *Wetstenius* θριαμβεύειν explicat: *in triumpho circumducere*, ut ſit ſenſus: Deus nos tanquam in triumpho circumducit, ut non maneamus in loco, aut in alium proficiſcamur pro lubitu noſtro, ſed ut placet ſapientiſſimo moderatori. Quem Damaſci vicit, non Romae, et ſemel, ſed per totum terrarum orbem, quamdiu vivit, in triumpho ducit. καὶ τὴν ὀσμὴν — τόπῳ) *Et bonum cognitionis suae odorem ubique per me spargit*, i. e. efficit, ut iucunda et utiliſſima haec doctrina per me latiſſime propagetur. Ὀσμὴ, *odor quicunque, fragrantia*, metaphorice eſt, *omnis res iucunda et utilis, quae longe lateque spargitur et propagatur*, metaphora deſumta ab aromatibus, quae late ſuum ſpargunt odorem. Hinc ὀσμὴ τῆς γνώσεως, vocatur doctrina Chriſti, quia homines ipſo ſuo argumento allicit, et famam ſui late ſpargit; manifeſtatur per eam τὸ θεῖον, Deus et eius praeſtantia. *Taanith* f. 7. 1. *Quicunque operam dat Legi propter ipsam Legem, ei fit lex aroma vitae, S. D. Prov. III*, 18. *VIII*, 36. *qui vero non dat operam legi propter ipsum, et fit aroma mortis*, S. D. Deut. XXXII, 2. *Schir* R. II, 3. *Verbum legis, quod ex ore Dei processit, fuit διπρόσωπον, odoramentum vitae Israelitis, odoramentum mortis gentibus.*

15. Ὅτι χριστοῦ — ἀπολλυμένοις) *Est nempe munus nostrum in propaganda religione Christi Deo gratum et acceptum, sive admittant homines hanc doctrinam, et salutem consequantur, sive non admittant, et salute aeterna excidant.* Videtur imitari phrasin hebraicam, לְרֵיחַ נִיחוֹחַ, (ut Gen. VIII, 21. Exod. XXIX, 18.) εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, quae indicat, Deo placere ea, quae adolebantur super altari. *Schleusnerus* (in Lexico N. Testamenti) verba: ὅτι — τῷ Θεῷ, vertit: *Nos sumus illi, per quos Deus religionem praestantissimam christianam tanquam suavem odorem spargit et propagat.* Eodem sensu. Nam εὐωδία, proprie *bonus, gratus et suavis odor,* metaphorice est *res quaevis suavis et grata.* Sic recte vocatur ipsa religio christiana. Ἐν τοῖς σωζομένοις, *respectu eorum, qui* religioni obediunt, et per eam *consequuntur salutem.* Ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, *respectu eorum qui pereunt,* religioni non obediunt.

16. Οἷς μὲν — εἰς ζωὴν) *His quidem,* (qui hanc meam doctrinam aversantur,) *odorem spargo letiferum, qui iis exitium affert,* (sua culpa,) *illis vero* (qui ea recte utuntur,) *quasi odorem vitae, quo recreantur, et salvantur. Ludovicus Capellus* monuit, esse in formulis ὀσμὴ θανάτου et ὀσμὴ ζωῆς Chaldaismum, et notari φάρμακον, sive salubre, sive lethiferum. Congessit quoque *Wetstenius* ad h. l. et *Buxtorfius* in Lexico Talmudico plura loca, in quibus formulae סַם חַיִּים *medicamentum salutiferum,* et סַם מָוֶת *medicamentum mortiferum* occurrunt. Sicut igitur medicamenta recte applicata, aegrotos recreant, minus recte applicata nocent, ita se res habet

cum

cum doctrina salutari. Idem sensus est, si ὀσμὴν explicamus *odorem*. Nam dantur etiam odores, qui alios reficiunt et recreant, alios enecant. Facile patet, *mortem* et *vitam*, hic, ut alibi, sumi de alia morte et vita, quam quae est corporis, nempe de exitio, et salute. Cf. not. ad v. 14. Ὀσμὴ εἰς θάνατον, *odor noxius, miseros reddens*, εἰς ζωὴν, *utilis, felices reddens*. Haec adduntur explicandi caussa, doctrinam eatenus dici hic rem odoratam, quae reficiat, quatenus utilis est, felicem reddit hominem ea utentem, eatenus conferri cum odoribus enecantibus, quatenus damno vergit iis, qui eam sibi oblatam repudiant. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;) *Et quis ad haec idoneus?* His verbis Paulus nec sibi, nec aliis Apostolis τὴν ἱκανότητα simpliciter abiudicat, sed respectu ad suas hominum vires habito, quo Deum se pares et idoneos tanto muneri sustinendo fecisse affirmat, ut patet ex c. III, 6. Hoc epiphonema habendum esse videtur pro parenthesi, a qua sequentia non pendent. Commate 17. ratio redditur eorum, quae comm. 15. et 16. traduntur, quod scilicet munus Apostolicum aliis quidem salutare, aliis minus tale sit. Vulgata et paucae latinae versiones habent: *et ad haec quis tam idoneus?* De cuius lectionis falsitate vid. WOLFIUS in curis ad h. l.

17. Ὀυ γὰρ — τὸν λόγον τοῦ θεοῦ) *Non enim, ut multi solent, doctrinam Christi corrumpo.* Ἐσμὲν καπηλεύοντες dicitur pro καπηλεύομεν graecismo satis noto. Καπηλεύειν (a κάπηλος, *institor, propola, caupo*) non solum significat *vendere* aliquid, *venale habere, lucrum captare*, sed et *adulterare, artificiose fucare et exornare*. De *vino*, aqua misto occurrit Ies. I, 22. Ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, *doctrina Evangelii*. Hanc adultera-

terabant *falsi Apostoli*; nam hi ſunt h. l. οἱ πολλοί. Nam non ſolum ex ipſa doctrinae tractatione lucrum quaerebant, ſed et ineptis fabulis eam corrumpebant; (Iudaeorum alliciendorum cauſſa;) mendaciis inſignibus de inſtante fine mundi, de novo regno Chriſti per mille annos, homines concutiebant, atque bonis fortunisque ſuis non invitos exuebant. Alii ſuſpicantur, hos falſos Apoſtolos Corinthiis in illis praeſertim indulſiſſe cupiditatibus, quibus haec urbs prae aliis immerſa erat, e. g. ſcortatione, nuptiis inceſtis, nimia divortiorum licentia, luxu, et nimis familiari cum gentilibus etiam in comedendis εἰδωλοθύτοις commercio. Hoc ſenſu aptiores erant falſi Apoſtoli ad Evangelium magno cum applauſu praedicandum, quam Paulus, aliique genuini Chriſti Apoſtoli, qui ſoli Deo ſuam debebant ἱκανότητα, c. III, 5. 6. ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας) Sc. λαλοῦμεν τὸν λόγον. *Sincere*, quam poſſum integerrime Evangelium doceo, ſine ſpe et propoſito lucri aut honoris externi. Ὡς, ut Io. I, 14. ὡς ἐκ θεοῦ) *A Deo iussus*, ut a Deo per Spiritum ſc. edoctus ſum. κατενώπιον τοῦ θεοῦ) *Deum prae oculis habens.* ἐν χριστῷ) *Nomine Christi*, tanquam legatus ipſius, c. V, 20. Vel etiam: Plane idem doceo, quod Chriſtus de ſe docuit.

CAP. III.

1. Ἀρχόμεθα — συνιστάνειν:) Πάλιν ſpectat ad ea, quae ſunt in priore Epiſt. ad Corinth, c. V. IX. XIV. Eſt autem poſitum ἀρχόμεθα pro: *opusne est, ut incipiamus?* Eſt interrogatio pro negativa; quaſi dicat: *minime id opus;* cum quo ſenſu bene cohaerent ſequentia. εἰ μὴ — συστατικῶν) Pro εἰ μὴ habent ἢ μὴ codices nonnulli

nulli satis antiqui, ex versionibus Vulg. It. Syr. Arr. Copt. et Theodoretus. Tum sensus est: *Aut num mihi, sicut aliis quibusdam, opus est commendatitiis literis aliorum ad vos, aut vestris ad alios?* Sic haec verba bene cohaerent cum praecedentibus. Qui probant lectionem ἐι μὴ, vertunt: *nisi forte* etc. et ἐι μὴ dictum esse volunt per ellipsin pro: ἐι μὴ ὄιεσθε ὅτι χρήζομεν etc. Quicquid sit, dicit hoc Apostolus, aliorum deridens ambitionem, ut sit sensus: Non opus est mihi commendatitiis litteris, quales ostendunt illi adversarii mei et falsi Apostoli, ad captandam benevolentiam. Fortassis auditores nonnulli Iacobi et Petri, insciente utroque Apostolo cum litteris aliarum ecclesiarum, quas pervagati fuerant, Corinthum venerant: deinceps vero per sectatores suos Corinthios eorumque litteras mira disseminarunt de suis in rem christianam meritis, quae ab ipsis demum constituta fuerit Corinthi.

2. Ἡ ἐπιστολὴ — καρδίαις ἡμῶν) *Vos enim ipsi talis epistolae loco mihi estis, qui animo meo inscripti estis,* quos ita diligo, ut nunquam non vestri sim memor. Quam tenero vos amore prosequar, omnes norunt. Si commendatitia epistola mihi forte opus sit, potero vos producere testes doctrinae et institutionis. γινωσκομένη — ἀνθρώπων) *Quae epistola cognoscitur et legitur ab omnibus hominibus,* i. e. qua ego commendor toti mundo. Doctrinae a me perceptae studium et fructum tam luculenter soletis prae vobis ferre, ut nemini possit obscurum esse, me vobis recte atque diligenter tradidisse doctrinam Christi. Ista *realis* quasi commendatio facit, ut a vobis epistolam atramento scriptam me postulare, non opus sit.

3. Φανερέμενοι — ἡμῶν) *Manifestum est enim vos esse epistolam Christi, meo ministerio scriptam.* Participium Φανερέμενοι apponitur ad pronomen antecedens ὑμεῖς. Φανερέμενοι ὅτι ἐςὲ, pro: ὅτι Φανερῶς ἐςὲ. Ἐπιςολὴ χριςῦ, a Christo quasi dictata. Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, *ministerio meo scripta.* Christus in scribenda hac epistola meo ministerio usus est. Διακονεῖν; operam suam in aliqua re perficienda collocare. Continuat Apostolus et variat imaginem ab epistola desumtam. Sensus est: *Omnes sciunt* Christum meo ministerio vos edocuisse. ἐγγεγραμμένη — ζῶντος) Scripta est a me haec epistola (edocti a me estis) adiuvante Spiritu divino. Πνεῦμα Θεῦ ζῶντος, *vis et efficientia Dei aeterni*, auctoris doctrinae ab Apostolo propositae. Epistolae scribuntur atramento; sed Corinthii ad religionem perducti erant per eam institutionem cuius auctor est Deus. Et hoc monumentum est aere perennius; nam inscriptum est ὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, non in tabulis marmoreis, sed ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις, pectoribus hominum, eorum nempe, quibus innotuit, vos mea opera ad christianam religionem esse perductos. Nam Corinthiorum animi, qui ipsi erant ἐπιςολὴ χριςῦ hic intelligi non possunt. Proinde πλάκες καρδίας σάρκιναι, oppositae πλαξὶ λιθίναις, *tabulis lapideis*, quibus olim decalogus inscriptus erat, non significant *animum docilem et flexilem, animum mollem, tractabilem, qui facile movetur, ut obediat praeceptis divinis, ut* Ezech. XI, 19. XXXVI, 26. ubi opponuntur לֵב בָּשָׂר, *animus tractabilis*, et לֵב הָאֶבֶן, *animus contumax*, qui non movetur praeceptis divinis, iisque obedientiam denegat, ut vult *Schleusnerus* Lexico N. T. sub voce σάρκινος.

Re-

Respici potius videtur ad loca Prov. III, 3. VII, 3. Ierem. XVII, 1. ubi sermo est de iis, quae penitus animo infixa haerent.

4. Πεποίθησιν — θεόν) *Talem vero certam persuasionem* (de effectu muneris mei) *ego debeo per Christum Deo.* Πεποίθησις h. l. est certa Apostoli persuasio de fructu muneris sui apud Corinthios. Hanc persuasionem et muneris sui fructum refert πρὸς τὸν θεὸν, auctorem, qui eum huic muneri idoneum reddiderat διὰ τοῦ χριστοῦ, *per Christum,* a quo Paulus doctrinam suam, moderante Deo, acceperat. Gal. I, 12. Cf. c, II, 16. πρὸς τὸν θεὸν, pro ἐπὶ τῷ θεῷ, vel πρὸς hebr. more indicat Dativum, ut c. III, 2. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανος; Ad hanc quaestionem nunc respondet. Cohaerent tamen haec verba etiam cum immediate antecedentibus. Multum omnino est, quod vobis tribuo; sed confido per Deum et Christum hoc ita esse, et vos porro quasi commendationis loco mihi et meo ministerio fore.

5. Οὐχ ὅτι — ἑαυτῶν) *Non quasi mihi ipsi insit facultas excogitandi* (eiusmodi) *aliquid, tanquam repertum a me,* et ingenii mei viribus. Fatetur Apostolus, eiusmodi modum perducendi homines ad salutem aeternam, a se reperiri haud potuisse, sed habere se doctrinam suam ex revelatione divina. Ideo quum dixisset ἀφ᾽ ἑαυτῶν, repetit ὡς ἐξ ἑαυτῶν. *Demetrius Phaler.* de Elocut. Θεόφραστός φησιν, ὅτι οὐ πάντα ἐπ᾽ ἀκριβείας δεῖ μακρηγορεῖν, ἀλλ᾽ ἔνια καταλείπειν καὶ τῷ ἀκροατῇ συνιέναι, καὶ λογίζεσθαι ἐξ αὐτοῦ. ἀλλ᾽ ἡ — θεοῦ) *Sed haec meae doctrinae praestantia tota Deum habet auctorem,* quod docendo sum idoneus, debeo Deo.

6. Ὃς καὶ — διαθήκης) *Qui etiam dignos habuit nos, ut constitueret ministros novae religionis;* doctores religionis perfectioris, nempe christianae. De nomine καινῆς διαθήκης cf. Prolegomena ad Evangelia. Vox διακόνυ hic generaliter sumitur, ut 1 Cor. III, 5. ὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος) *non litteris perscriptae, sed spiritualis* (excellentioris) *religionis.* Γράμμα est *lex Mosis,* quae sic appellatur, quia primum per scripturam promulgata est. *Religio christiana* autem vocatur πνεῦμα ab Apostolo, quia eius prima promulgatio sine litteris et scriptura per Spiritum sanctum facta est, et quia multo praestantior est et perfectior lege Mosaica. Quo tempore Paulus hanc epistolam scripsit, doctrina Christi ore tradi solebat, non litteris. Graeci interpretantur: καθ' ἣν (διαθήκην) ὐ γράμματα ἐπίςευθημεν, ὡς Μωσῆς, ἀλλὰ πνεῦμα δέδοναι, ut γράμματα sint scriptae leges. Πνεῦμα per [illegible]on. caussae pro effectu, *Evangelium,* melior religio, quae Spiritum sanctum ita habet auctorem, ut scripta lege non sit opus. Loquitur Paulus de suis temporibus. Nam post fata Apostolorum omnino necessaria erat consignatio doctrinae Christi per litteras. τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει) *Lex enim scripta* (Mosaica) *poenas minatur.* Ἀποκτείνειν, sicut הֵמִית Ezech. XIII, 19. *mortem minari.* Cf. Hebr. X, 28. Lex Mosis minatur mortem et poenas, vires certe novas animo nullas addit. τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ) i. e. *Evangelium vero promittit et confert vitam,* nempe vires recte agendi, felicitatem et salutem aeternam. Sic חַיּוֹת Ezech. XIII, 19, *est vitam promittere.*

7.

7. Εἰ δὲ ἡ διακονία — ἐν δόξῃ) Laudat nunc Apostolus dignitatem et praestantiam muneris sibi et aliis religionis christianae doctoribus demandati, comparatione instituta religionis christianae cum vetere illa Mosaica. Sensus esse videtur: *Quod si autem munus promulgandae legis scriptae, quae poenas minatur, lapidibus impressae, gloriosum fuit* etc. Valde impeditus est sermo. Nam διακονίαν, ut alias saepissime, ita etiam h. l. esse munus, satis apparet ex sequentibus, ubi ἡ διακονία τοῦ πνεύματος (v. 8.) et τῆς δικαιοσύνης (v. 9.) opponitur τῇ διακονίᾳ τοῦ θανάτου (v. 7.) et τῆς κατακρίσεως (v. 9.) Rursus vero ἡ διακονία non potest dici ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις. Videtur igitur ἡ διακονία τοῦ θανάτου esse ἡ διαθήκη τοῦ θανάτου, opposita τῇ καινῇ διαθήκῃ (v. 6.). Ista διαθήκη autem erat *lex* Mosis, inprimis Decalogus; etenim non tantum additur ἐν γράμμασι, sc. ἴσα, quod de universa lege Mosis intelligi posset, sed etiam, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, quod de Decalogo tantummodo valet. Leges tamen caerimoniales et politicas non excludi, universus contextus docet. Decalogus erat quasi epitome et summa totius legis Mosaicae. Paulus hic, ut saepe, regulas grammaticas plane neglexit. Munus, quod Mosi demandatum est, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, i. e. δοξαστὸν, cum splendore quodam externo coniunctum; nam statim sequitur: ὥστε μὴ δύνασθαι — καταργουμένην, *ita ut Israelitae non possent intueri Mosis faciem, propter nimium eius splendorem, qui tamen desinebat.* Cf. Exod. XXXIV, 29. δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Τὴν καταργουμένην, sc. δόξαν, *evanidam, parvi temporis;* nec enim ille splendor faciei per omnem Mosis vitam duravit, sed desiit. De splendore faciei Mosis consulendi sunt in-

interpretes ad l. c. HERM. HARDTIUS in Ephemeridibus Philolog. p. 136. sqq. hunc splendorem de calore et rubore vultus Mosaici interpretatus est. *Hic igitur devotionis ardor*, inquit, *ut totum corpus corripuit, et Spiritus incendit; ita et praecipue vultum inflammavit, ut inter preces frons, oculi et os arderent ac radiarent, sicque cutis faciei instar ignis suo rubore et calore reluceret.* Cf. Io. CHRIST. WOLFII curas ad nostrum locum.

8. Πῶς — ἐν δόξῃ) *Quidni illud munus, quod circa religionem praestantiorem versatur, sit illustrius?* Vid. modo dicta ad v. 7. Argumentum a minori ad maius. Vos, experientia edocti, ingens intelligitis discrimen inter religionem Mosis et religionem christianam, quam ego vobis trado; igitur non dubito, ministerium meum apud vos in maximo fore honore. In voce δόξα est *dilogia*; nam v. 7. significat *splendorem externum*, hic vero id, quod maximo honore sit dignum, propter internam suam praestantiam.

9. Εἰ γὰρ — δόξα) Sc. ἐστι. *Si enim ministerium, quod poenas et condemnationem minabatur, in magno fuit honore.* Repetit, quod v. 7. 8. dixerat, aliis tantum verbis. πολλῷ — ἐν δόξῃ) *Multo magis ministerium gratiam* (Dei) *annuncians in maximo honore esse, vel excellens et praestans haberi debet.* Cf. Rom. V, 16. seqq. Δικαιοσύνη, *gratia, benevolentia divina*, opponitur τῇ κατακρίσει. Alii intelligunt veram virtutem. Περισσεύει construendum est cum ἐν δόξῃ, et intelligendum est *logice*.

10. Καὶ γὰρ — δόξης) *Quid, quod munus illud quod in tanto honore fuit, isto nomine ne comparari*

rari quidem psosit ad hoc longe excellentius munus. Τὸ δεδοξασμένον h. l. est *munus Mosis*, quod fuit splendidum. Sed idem hoc munus ὀυδὲ δεδόξασται, ne excellens quidem nominari potest. Ἐν τούτῳ τῷ μέρει, *hac ratione*; *hoc nomine*, si respicitur ad hanc διακονίαν τῆς δικαιοσύνης, vel: *ex hac parte*, si nempe comparetur cum longe eminentiore praestantia et dignitate religionis christianae. Tellerus (Wörterbuch des N. T. sub voce *Amt*) per τὸ δεδοξασμένον intelligit vultum splendentem Mosis, et vertit: *Wie denn auch überhaupt in dieser Vergleichung das noch so sehr glänzende Angesicht Mosis, wegen der überschwänglichen Herrlichkeit unsers Amts, nicht einmal für etwas so herrliches anzusehen ist.* Ἕνεκεν τ. ὑπ. δ. *respectu huius eminentioris dignitatis*; i. e. comparata ad hanc excellentiorem dignitatem, quae inest nostro ministerio.

11. Ἐι γὰρ—ἐν δόξῃ) *Quum enim, quod aliquando tollendum erat, illustre fuit, quanto magis, quod perpetuo mansurum est, gloriosum habebitur?* Τὸ καταργούμενον est munus illud Mosis, et cum eo coniuncta παλαιὰ διαθήκη, religio Mosaica, quae tantum certi cuiusdam temporis fuit, et esse debuit, Ierem. XXXI, 31. Διὰ δόξης, i. e. ἐν δόξῃ ἐγενήθη. Τὸ μένον, munus docendi Evangelium et ipsa *religio christiana*, quae perpetuo durare debet, cui nova alia oeconomia nunquam succedet; τὰ μὴ σαλευόμενα, Hebr. XII, 27. Tellero l. c. τὸ καταργούμενον est species externa vultus, quae apparuit in Mose. Vertit igitur sic; *Wenn endlich jenes blos die Augen blendende Ansehn so herrlich war; wie weit vortreflicher muſs das seyn, welches eine wesentliche Würde hat?* In toto hoc loco docet

Apo-

Apoſtolus, legem Moſaicam habituram eſſe finem, religionem vero chriſtianam duraturam eſſe perpetuo: proinde dignitatem muneris Apoſtolici maiorem eſſe, quam illius muneris Móſis, et legatos Chriſti in honore eſſe habendos.

12. Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα) Nempe oeconomiam evangelicam, cuius nos ſumus miniſtri, non ad tempus, ſed perpetuo duraturam eſſe. πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα) Aperte et agimus, et loquimur, ſine omni timore, licet Iudaei maxime offendantur, ſicut eos Chriſti nova doctrina offendit.

13. καὶ οὐ — ἑαυτοῦ) *Nec imitamur Mosen, qui velamen imposuit vultui suo.* Poſt καὶ οὐ ſupplendum eſt aliquod verbum, vel: οὐ παρακαλύπτομεν, καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει etc. vel: Non facimus ſicut Moſes, qui etc. vel aliud eiusmodi. Plane et libere Evangelium docemus, nihil involventes. πρὸς τὸ — καταργουμένου) Senſus eſt, Moſen velamine operuiſſe vultum, *ne Israelitae viderent finem splendoris, quem vultus emittebat.* Splendebat vultus eius, illuſtratus gloria divina, quam cum Deo colloquens viderat, Exod. XXXIV, 30. ſqq. Hic ſplendor poſtea *periisse*, Moſe vero ad Deum redeunte renovatus eſſe videtur. Moſes igitur, cui ſplendor hic apud populum durae cervicis multum auctoritatis conciliabat, impoſito velamine impediebat, ne finem huius ſplendoris viderent. Sic elegans eſt nexus cum v. 12. Nam parrheſiae oppoſitus eſt pudor; quia qui pudore tangebantur, velare caput ſolebant. Τὸ τέλος igitur h. l. eſt finis et abſentia ſplendoris, qui diutius potuiſſet perſpici, niſi velum interceſſiſſet. Sub hac autem figura orationis indicare vult Paulus,

lus, splendorem vel auctoritatem Mosis ad tempus tantum durare debuisse. Simul autem hac in re aliquam veluti imaginem Iudaeorum videt, qui, quamquam legis Mosaicae usuram habentes, istius legis quasi ultimum et extremum, Christum, non contuerentur.

14. Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν) *Imo vero mentes ipsorum vitium quasi stupiditatis sibi contraxerunt.* De Iudaeis sui temporis loquitur Apostolus. Ἀλλὰ h. l. non opponitur, sed sicut hebr. כִּי est pro ὥστε, vel γοῦν, *itaque, imo vero.* Πώρωσις saepe de mentis stupiditate usurpatur, ut Marc. III, 3. Eph. IV, 18. Sic et ipsum verbum occurrit de Iudaeis Marc. VI, 52. VIII, 17. Io. XII, 40. ἄχρι γὰρ — μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον) *Nam ad hodiernum usque diem idipsum velamen in lectione V. T. manet non revelatum.* Sic iungenda sunt verba. Alluditur ad velamen illud, quo tegi solent Iudaei, quoties vel lectioni S. codicis, vel precibus in Synagogis vacant. Constat, velamen illud, caput tegens, a Iudaeis appellari טלית, *Tallis*, cuius conditionem describit *Lackemacherus*, (in observatt. Philolog. Parte III.) qui in eo est, ut evincat, ritum tunc capitis in sacris velandi a Romanis ad Iudaeos profectum esse. Ἡ παλαιὰ διαθήκη, libri veteris Testamenti, praecipue vero *libri Mosis*, in quibus leges illius veteris religionis continentur. Quum hos libros in synagogis, sabbatis maxime, legunt et audiunt, *manet quasi istud velamen*, i. e. non perspiciunt verum sensum, nec caussas legum Mosaicarum, datas nempe esse eas ad tempus tantum. Satis patet, Paulum improprie loqui, et comparare Iudaeorum sui temporis statum moralem, cum Israelitarum veterum statu physico impedit

pediti oculorum usus. ὅτι ἐν χριςῷ καταργεῖται) nam per Christum (religionem Christianam) auferri potest, sc. illud velamen. Sola Christi doctrina verum legis Mosaicae sensum et consilium aperit.

15. Ἀλλ' ἕως — κεῖται) Μωσῆς, scripta Mosis. Hoc autem loco (cf. v. 14.) intelligitur ἡ παλαιὰ διαθήκη. Κάλυμμα, velamen, quo Orientales, preces ad Deum fundentes, vultum tegere solent, טליה, Tallis, ut monuimus ad v. 14. Apostolus autem dicit, non tantum faciebus et oculis, sed et animis et mentibus Iudaeorum libros V. T. legentium obductum esse velamen. Καρδία, לֵב, mens, intelligendi facultas. Metaphorice et improprie iterum dicit, quod antea dixerat, eos nempe non perspicere, quod leges Mosaicae finem per Christum sint habiturae.

16. Ἡνίκα — κύριον) Supplent nonnulli ἡ καρδία αὐτῶν, alii ὁ Ἰσραήλ, alii τις, vel ἕκαςος αὐτῶν. Κύριος h. l. est Dominus Iesus, verus Messias. Sensus est: *Si admittant doctrinam Christi et Apostolorum*; quod sine mutatione mentis in melius fieri haud potest. περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα) *Removebitur velamen.* Bene intelligent legem Mosis, eiusque consilium, et agnoscent, veteris illius religionis Mosaicae nullam amplius esse auctoritatem.

17. Ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐςι) *Dominus* (Iesus) *enim auctor est perfectioris religionis.* Δὲ pro γάρ. Πνεῦμα, supra v. 6. erat *Evangelium*, perfectior doctrina, sc. christiana. Hic ipse Christus vocatur πνεῦμα, quia est auctor huius doctrinae. Qui eius meliorem et prae-

praestantiorem doctrinam admittit, is de consilio et sensu legis Mosaicae recte iudicare potest. MORUS: (p. 338. **) *Quum dominum dico, intelligo illam divinitus datam religionis scientiam.* Ergo ad dominum accedunt Iudaei, qui hanc scientiam religionis amplectuntur. Etiam Gal. III, 2. 3. 5. πνεῦμα est scientia religionis, interna spectantis, cum effectis et commodis suis, ideoque praestantior religione iudaica, ad externa tantum pertinente. Sensus non multum est diversus. οὗ δὲ — ἐλευθερία) *Ubi autem Spiritus* (cogitandi et sentiendi ratio) *Domini est, ibi est libertas.* Est in voce πνεύματος, ut mihi quidem videtur, Dilogia, Paulo frequens. Nunc enim τὸ πνεῦμα κυρίου est *Spiritus Domini Iesu* eodem sensu quo Gal. IV, 6. quem locum vide. Potest tamen τὸ πνεῦμα κυρίου iterum esse *divinitus data religionis scientia.* Ἐλευθερία, *libertas*, sc. a servitute Mosaica, Io. VIII, 36. Iudaei γράμματι adhaerebant sicut servi, quibus liberum non est, agere aliquid sine peculiari praecepto; sed Christiani per hanc meliorem Christi doctrinam in statum libertatis sic vindicati sunt, ut ipsi intelligant, quid ad praestantiorem Dei cognitionem pertineat.

18. Ἡμεῖς δὲ — κυρίου πνεύματος) *Nos autem omnes, hunc Domini splendorem tanquam in speculo aperta facie videntes, simili ratione eodem splendore magis magisque ornamur utpote a Domino, h. e. divinitus data religionis scientia.* Sic fere hunc difficilem locum interpretatus est NOESSELT in Opusc. Fasc. II. p. 174. sq. Ἡμεῖς πάντες, *nos omnes*, puta *doctores* aut Apostoli. Nam ἡμεῖς, *nos*, ante de se uno dixerat Paulus; nunc autem orationem ad omnes sui similes transfert, h. e.

ad

ad omnes qui διακονίαν τȣ̃ πνεύματος suscepissent, quam demonstraverat esse ἐν δόξῃ. Hos igitur Paulus dicit κατοπτριζομένȣς τὴν δόξαν κυρίȣ, *hunc Domini splendorem tanquam in speculo videntes.* His verbis non tam debilis et imperfecta, quam potius ea cognitio exprimitur, quae sic tributa esset interveniente doctrina Christi, ut radii a speculo redditi oculos ferire solent. Hoc patet vel ex adiectis verbis ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ, quibus modus describitur, quo illum splendorem vidissent. Nam, etsi sunt, qui haec verba referant ad faciem Christi, claris tamen verbis Paulus Iudaeorum mentibus quoddam quasi velum iniectum commemorat. v. 14. 15. non nisi a Christo detrahendum, qui κύριος sit, idemque πνεῦμα. *Videre splendorem Domini* nihil est aliud, nisi agnitionem magnificentiae et maiestatis Domini per ipsius doctrinam consequi: agnoscere maiestatem Christi e beneficiis iis, quae sua doctrina tradidisset, ut quae vel ipsa maximum beneficium esset. Nos autem, inquit Paulus, dum Domini splendorem contuemur: μεταμορφȣ́μεθα (κατὰ) τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, *simili ratione eodem splendore magis magisque ornamur*, i. e. eadem doctrina tradenda eandem celebritatem cum Christo nanciscimur. In verbis ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν est significatio incrementorum; in μεταμορφώσει autem nihil aliud quaerendum est, nisi quaecunque cum Christo similitudo. Cf. Col. III, 10. Eandem, Paulus inquit, tradimus doctrinam, quam Christus tradidit, iisdem beneficiis ornamus homines, quae ex doctrina Christi ad alios redundarunt. Exinde vero apparet, nos propter munus nostrum honore esse dignos; nam felices alios reddimus, adiuvante Deo et Christo. Cf. supra v. 8. et cap. IV, 1. 2. Alludit Paulus ad μεταμόρφωσιν vul-

vultus Mosis. Suo modo, inquit, etiam de nobis, Apostolis, eiusmodi aliquid dici potest. Apparet nempe in nobis quaedam similitudo cum ipso Christo doctore, ut eandem perfectiorem doctrinam et religionem doceamus, quam ille nobis tradidit, et inde celebritatem et honorem consequamur. Τὴν αὐτὴν εἰκόνα non pendet a μεταμορφέμεθα, ut sit transformamur in imaginem; haberet enim praefixam praepositionem εἰς; neque a κατοπτριζόμενοι, cuius casus est τὴν δόξαν. Ergo intelligendum est, ac si scriptum esset: κατὰ τὴν αὐτὴν εἰκόνα, *iuxta* eandem imaginem; ad similitudinem eiusdem imaginis, quam quasi in speculo contemplati sumus, et ipsi transformamur. Nihil autem est frequentius, quam praepositionis κατὰ omissio. καθάπερ ἀπὸ κυρίε πνεύματος) *Utpote ab illo Domino, qui Spiritus* (i. e. spiritualis religionis auctor) *est*, (sive, ut v. 17. *a Domino, hoc est a divinitus tradita nobis religionis scientia*) illum splendorem, illamque gloriam accipientes. Redditur ratio, cur Apostoli illius splendoris Christi magis magisque fiant participes. Domini gloria est perennis et spiritualis; quum igitur ab hoc Domino nos accipiamus nostrum splendorem, quo alios etiam illustramus, fieri aliter non potest, nisi ut illa spiritualis perfectio et praestantia in nobis perpetuo crescat et augeatur.

CAP. IV.

1. Διὰ τὅτο — ταύτην) *Quare quum tam nobili ornati simus munere* Καθὼς ἠλεήθημεν) *Quae est Christi erga nos benevolentia.* Derivat Paulus hoc munus a Christi benevolentia et misericordia quae tantam ἱκα-

νότητα in ipsum contulerit. οὐκ ἐκκακοῦμεν) *Non segnescimus;* diligentissime facio, quod meum est, licet eximiis difficultatibus, molestiis, et malignis aliorum artibus fere obruar.

2. Ἀλλ' ἀπειπάμεθα — ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ) *Sed repudiamus clandestinum dedecus ita, ut neque in vafritie versemur, neque adulteremus doctrinam Dei, sed veritatis declaratione probemus nos omnium iudicio hominum, consentiente etiam Deo* (Vid. *Noesselt*, opusc. Fasc. 2. p. 162. s.) Verbum ἀπειπεῖν in Activo inter alia significat etiam *vetare, interdicere alteri;* in Medio est *aliquid fugere, omittere,* vel *semet ab aliqua re continere.* Maxim. Tyr. Dissert. V, 5. Ἄμασις ἀπείπατο Πολυκράτην. *Amasis neglexit Polycratem.* Plutarch. Coriol. c. 8. τῶν δ' ἀπειπαμένων, *quum detrectarent pugnam.* Τὰ κρυπτὰ sc. πράγματα τῆς αἰσχύνης, *occulta omnis turpitudo.* Hoc loco intelligitur ipsa illa πανουργία, s. *vafrities,* cuius statim fit mentio, doctrinae divinae perversio, σοφία σαρκική, c. I, 12. illud καπηλεύειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, a qua turpitudine se Paulus alienum profitetur. Ἀλήθεια est pura Evangelii doctrina, non humanae stultitiae commentis infucata, quam se dicit φανεροῦν, non abscondere, non celare, sed dicere aperte. Rom. I, 16. Hac libera veritatis professione *probabat se* (συνιστῶντες ἑαυτοὺς) Dei hominumque iudicio. Verba πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων coniungenda sunt cum illis: συνιστῶντες ἑαυτοὺς, non cum φανερώσει τῆς ἀληθείας. Quamvis enim Profanis non sit usitata phrasis συνιστάνειν ἑαυτὸν πρός τινα, Paulus tamen saepe more Hebraeorum utitur πρὸς pro Dativo, ut c. III, 1. 4. Συνείδησις, *iudicium,* 1 Cor. X, 29. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,

Θεῦ five affeverandi cauffa pofitum putes, ut Gal. I. 20. five pro: *consentiente* f. probante *Deo*, ut pariter fe hominibus ac Deo probaverit, idem eft. Cf. c. V, 11. VIII, 21.

3. Εἰ δὲ — ἡμῶν) *Sin vero Evangelium nostrum sit obscurum* et incertum nonnullis, eiusque veritas non ab omnibus agnofcatur. Κεκαλυμμένον, repetit metaphoram a velamine Mofis. Ideo hoc addit, quia obiici poterat, multos effe, qui veritatem iftam non agnofcant. ἐν τοῖς — κεκαλυμμένον) *Iis, quorum ingenium est insanabile, est obscurum.* Metonymia. Nam *pereuntes* vocat eos, qui perire meruerunt, qui vitiis fuis favent, et nolunt ea effe vera, quae vitiis adverfantur. Ἐν τοῖς ἀπολλ. *inter pereuntes*, pro τοῖς ἀπολλ. *Schulzius* vertit: *Per eos qui servari nequeunt*, per falfos doctores, qui omnia mea pervertunt.

4. Ἐν οἷς — ἀπίστων) Varie conftructionem graecam explicant interpretes. Simpliciffima videtur effe haec: ἐν οἷς ἀπίστοις ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα αὐτῶν, pro: ὧν ἀπίστων τὰ νοήματα ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε. *Quorum infidelium mentes Deus huius seculi,* (Satanas) *occoecavit*, nempe voluptatum et rerum terrenarum amore. *Seculum*, i. e. homines horum temporum; ut *Plautus*: *haec seculi huius mores in se possidet.* Vocatur autem Satanas *Deus* malorum hominum, quia ei obtemperant, et in omnibus gratificantur, pro domino et Deo quafi eum colunt. Cf. Io. XII, 3. XIV, 30. Τυφλοῦν, proprie fignificat *excoecare*, metaphorice, efficere, (aut permittere,) ut alter vera cognitione deftituatur, intellectum corrumpere. Ho-

mines, qui non admittunt veritatis cognitae vim salubrem, omnino comparandi sunt coecis. εἰς τὸ μὴ — χριςῦ) *Ne ipsis splendeat lux Evangelii, maiestate pleni,* i. e. *ne intelligant institutionem in religione praestantissima Christi.* Ὁ Φωτισμὸς, *institutio*, ut Φῶς saepe est doctor, qui alios instituit, *aufklärt*, ut nos dicere solemus. Τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης, pro εὐαγγ. δεδοξασμένον, *religio excellentissima, maiestatis plena.* ὅς ἐςιν εἰκὼν τῦ Θεῦ) Quo sensu Christus h. l. *imago Dei* dicatur, ipse contextus docet. In eo nempe similis est Patri, quoniam per eum terrarum orbi *lumen* illuxit sensu improprio, sicuti per Deum orbi illuxit lumen sensu proprio, v. 4. 6. Quemadmodum nempe Deus lumen attulit terrarum orbi, tenebris ante quam formaretur, sepulto, maiestatemque suam quasi spectandam dedit: ita Christus quoque, depulsis ignorantiae tenebris, veritateque consiliorum divinorum ad hominum intelligentiam translata, lumine complevit homines, et demonstravit magnificentiam suam.

5. Ὀυ γὰρ ἑαυτὲς κηρύσσομεν) i. e. *Non doceo religionem a me ipso inventam.* Inest vero haec etiam sententia: Non studemus gloriae nostrae, nostrisque rebus privatis, in annuncianda doctrina Evangelii. Similis locus apud Dion. Chrysost. XIII. οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ τῶν καλεμένων Φιλοσόφων ἀυτὲ ἀνακηρύττεσιν, ὥσπερ οἱ Ὀλυμπιακοὶ κήρυκες. ἑαυτὲς — Ἰησῦν) Ἑαυτὲς δὲ, sc. κηρύσσομεν. De nobis hoc tantum praedicamus, non esse servos vestros in docenda religione. Vestris inservimus commodis, *propter Iesum*; ut huius veram gloriam amplificemus, durissimae vitae rationem lubenter toleramus.

6. Ὅτι — λάμψαι) *Idem ille Deus, qui olim (*quum orbem crearet*) ex tenebris lucem effulgere iussit.* Praedicat originem huius doctrinae suae; se eam non ab hominibus, Iudaeis vel Iudaeorum doctoribus didicisse, sed ab eodem illo Deo, qui Gen. I, 3. iussit olim lucem ex tenebris terrarum orbi splendere. Ὁ εἰπὼν, qui *iussit*, אמר. ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν) Ὃς, pro οὗτος, ut Rom. XVI, 27. Alii suppleri iubent ἐστὶ, vel ante ὃς ἔλαμψε, vel post illud ὁ Θεός. *Ipse accendit lucem in animis nostris.* Ἔλαμψεν hic est pro Hiphil, ut supra θριαμβεύειν. Fatetur Paulus et se antea in tenebris versatum esse, i. e. Iudaicis praeiudiciis impeditum fuisse, quo minus rectas de Messiae regno sententias foveret; sed sensisse se Dei aliquod lumen, seu cognitione Christi vera auctum fuisse. πρὸς φωτισμὸν — χριστοῦ) *Ut alios illustraremus eadem cognitione maiestatis divinae, quae in persona* vel *facie,* s. etiam *per Christum conspecta est.* Genitivus τῆς δόξης non sic copulandus est cum γνώσει, ut attributi vim habeat, q. d. de *illustris cognitionis Dei,* notionem potius palmarem, eamque in disputatione universa regnantem continet, et habet vim subiecti, nempe *divina maiestatis*, quam contuerentur agnoscerentque Apostoli. Paulus enim miratur, Iudaeos ita hebetes ac coecos esse, ut neque lumen istius doctrinae, neque muneris Apostolici dignitatem videant, quum tamen tantus splendor (δόξα) Dei et Christi emicuerit per Evangelium, radiosque in partes omnes sparserit. Ista δόξα resplenduit ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ χριστοῦ, in quibus verbis explicandis mira est interpretum dissensio. Vertunt enim; *in facie, in persona, nomine, auctoritate* Christi etc. Possent etiam verti:

 per

per, Christum ut πρόσωπον redundaret Hebraeorum more, ut Matth. XI, 10. Sic Paulus diceret, Christum esse eum, per quem et missus et edoctus et adiutus sit, Cf. c. II, 17. III, 4. sqq. Sed (ut **Noesselt** monet) πρόσωπον Ἰησοῦ χριστοῦ refertur ad πρόσωπον Μωσέως, atque cum eo componitur, ut, quamquam Israelitae ferre splendorem vultus Mosis non possint, eundemque contueri, Apostoli tamen in vultu Christi splendorem maiestatemque Dei agnoscerent. Igitur verbi aut imaginis proprietas non negligenda videtur, quatenus nempe in his verbis est significatio comparationis cum facie Mosis collustrata divino splendore. Fuit autem δόξα τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ χριστοῦ non hactenus, quod Christi facies lineamentis ac forma referret Deum, sed quod, qui Christum contuerentur in his terris, h. e. tanquam veritatis divinae interpretem, Deum se dictis factisque adumbrantem, cernerent. Cf. Io. VIII, 19. XV, 24. XII, 45. 46. 49. ὁ φωτισμὸς τῆς γνώσεως, cuius caussa lumen Dei animis Apostolorum immissum fuerit, referendus est ad propagationem doctrinae christianae per Apostolos; nam omnis Pauli disputatio est de propagatione Evangelii, et locus similis consentit Eph. III. 8. sqq. Indicat igitur Paulus his verbis finem huius revelationis, qui erat, ut alii etiam homines discerent in Iesu Christo splendere maiestatem vere divinam, eumque esse divina auctoritate praeditum. Schulzius: *ad propagandam praestantissimam Dei cognitionem, respectu religionis Iesu Christi*, i. e. quatenus haec Dei notitia e religione christiana hauritur.

7. Ἔχομεν — σκεύεσιν) *Hunc vero thesaurum doctrinarum saluberrimarum circumferimus in corpore mul-*

multis malis obnoxio. Σκεῦος, h. l. de *corpore humano* usurpatur, quatenus est instrumentum, ὄργανον, quo animus humanus agit. Ὀστράκινον σκεῦος, vas fictile, quod facile frangitur, (Ier. XXII, 28.) corpus vocatur, quatenus est caducum, multis miseriis et calamitatibus obnoxium. Deus ultro providit, ut superbire non possimus; nam contemtui sumus potius multis. ἵνα ἡ ὑπερβολὴ — ἡμῶν) *Ut summa illa vis,* quae se in Evangelio exserit, *ex Deo, non a nobis esse cognoscatur.* Ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως est eleganter pro ὑπερβάλλουσα δύναμις, *summa vis*, ut apud Ioseph. Ant. I, 13. 4. ἡ ὑπερβολὴ τῆς θρησκείας, *summa pietas.* II, 2. 1. ἡ ὑπερβολὴ τῶν ἀγαθῶν, *summa bona.* Hoc loco intelligitur vis illa summa, quae se in Evangelio exserit ᾖ τοῦ θεοῦ, *logice: ut intelligatur Dei esse.* Istam vim Dei, quae per veritatem cognitam hominum animos emendat, Paulus alibi δύναμιν πνεύματος dicit. Potest tamen intelligi etiam ea vis et potentia Dei, quae Paulum et alios Apostolos e periculis eripuit.

8. Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι) Sensus est: *Nos undique omni calamitatum genere affligimur, non ita tamen, ut animum despondeamus, spemque, ex his tot, tantisque malis eluctandi, abiiciamus.* Ἐν παντὶ, sc. τόπῳ. Θλιβόμενοι, supple: ἐσμὲν, et hoc pro θλιβόμεθα. Θλίβειν, uti et πιέζειν, dicitur athleta, quum adversarii corpus lacertis implicat, tamque arcte comprimit, ut spiritus coarctetur. Deinde στενοχωρεῖσθαι dicuntur, quorum fauces, aliaque animae trahendae instrumenta ira coarctata et compressa sunt, ut spiritus trahendi meatibus omnis fere aditus praeclusus sit.

ſit. Cf. Kreſſii obſ. ad h. l. Haec tamen nimis ſubtilia eſſe videntur. Certum eſt autem, στενοχωρεῖσθαι metaphorice eſſe, *animum despondere, spem ex malis emergendi prorsus abiicere.* ἀπορούμενοι, ἀλλ' ἐξαπορούμενοι) *Dubitantes, sed non desperantes,* Ἐξαπορεῖσθαι, *ita perplexum esse, ut desperes*, ut ſupra c. I, 8. Nunquam, inquit, Dei mihi defuit auxilium, licet ſaepe conſilii omnis expers eſſem.

9. Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι) Διώκειν, ut ſaepe monuimus, eſt verbum forenſe et iudiciale, quod *accusare, litem intendere* ſignificat, quum quis apud populum, vel apud magiſtratus accuſatur. Dicitur deinde de cuiusvis generis vexationibus ob religionem chriſtianam. Ab hominibus quidem male tractamur, ſed Deus nos non deſerit. Solatur nos Spiritu ſuo. καταβαλλόμενοι ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι) *Prosternimur, (ut quum in certamine aliquis cadit,) nec tamen perimus.* Similitudo ſumta a militibus, qui deiecti reſurgunt. Alii referunt ad feras, a venatoribus in terram deiectas; alii ad gymnaſium et ludum luctantium, quum adverſarius, ſolo ſublatus in terram ſternitur. Recenſentur variae ſpecies maximorum periculorum.

10. Πάντοτε — περιφέροντες) *Semper mortis periculis propter Iesum expositi sumus.* Νέκρωσις, תְמוּתָה, ſunt miſeriae et mortis pericula, Pſ. LXXIX, 11. Quum autem mortis pericula circumferri non poſſint, νέκρωσις vel pro ſignis eſt horum periculorum, i. e. vulneribus. στίγματα τοῦ κ. Ι. dixit Paulus Gal. VI, 17. vel περιφέρειν τὴν νέκρ. κ. Ι. vim habet ſignificandi: quod ubicunque locorum, quo Evangelium Apoſtolus tulerit, in impetus

petus hostium mortisque pericula incurrerit. Vid. S. V. *Noesselti* disp. in locum Pauli 2 Cor. IV, 10. sq. in opusc. p. 227. sqq. ἵνα καὶ — φανερωθῇ) *Ut et vita Iesu in corpore nostro appareat.* Variae sunt interpretum de horum verborum sensu sententiae. Placet Ven. *Noesselti* sententia, interpretantis τὴν ζωὴν de ipsa conservatione vitae, in maximis, quibus obiecta erat, periculis, quod ζῆν haud dubie significat Io. IV, 51. et 2 Cor. VI, 9. ut quemadmodum Paulus τὴν νέκρωσιν τοῦ κυρίου Ἰησοῦ sibi tribuerat propter similitudinem mortis cum Christo, sic ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ propter ea, quod non magis quam Christus interiisset prorsus, sed ereptus e mortis faucibus fuisset. Ἵνα est ἐκβατικὸν. Sensus itaque totius commatis est: *Semper quidem propter Iesum eiusque doctrinam mortis periculo expositi sumus, sed eripimur, ne prorsus intereamus.*

11. Ἀεὶ — γὰρ — Ἰησοῦν) *Quotidie inquam*, i. e. saepissime *nos, qui adhuc vivimus, vitae periculis exponimur, Evangelii caussa,* quod a Christo nobis commendatum est. Est illustratio et confirmatio superioris sententiae. Ἵνα καὶ — ἡμῶν) i. e. *Ut etiam vitam similem vitae Christi experiamur in hoc nostro corpore, quod mortis periculo est obiectum* Σὰρξ hic dicitur θνητὴ, non quod mortale sit corpus, aut quod sit mortuum, sed quod mortis periculo obiectum; nam eo sensu ante et νέκρωσιν et θάνατον corpori suo tribuerat Paulus. Ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ est conservatio Pauli inter media mortis pericula, qua similis erat Christo e mortuis reviviscenti. Sensus igitur huius commatis, sicuti praecedentis, est: *Nos quidem in hac vita semper mortis periculo exponimur propter*

Iesum, sed et nunc in vita conservamur, et post mortem corporis in aeternum vivemus non minus ac Iesus.

12. Ὥστε — ἐν ὑμῖν) *Itaque nos quidem versamur in perpetuis mortis periculis; ad vos autem fructus conservationis nostrae in vita redundet.* Θάνατος, ut in superioribus complectitur impetus et pericula, in quae coniecta fuerat Apostoli vita. Ζωὴ autem per vim disiunctionis significat vacuitatem a periculis, sive quis non incurrat in ista discrimina, sive iis liberetur; qualis liberatio Paulo contigerat, v. 10. et 11. Ἐνεργεῖσθαι, idem significare videtur quod modo Φανεροῦσθαι. Unde talis nascitur sensus: *Quare mortis quidem (nostrae) fructus in nobis, sed vitae (nostrae) in vobis cernitur*, vel: *qua re fit, ut quum mortis periculis iactamur, id nobis magis obsit; sed quum liberamur istis, id vobis magis prosit.* Vid. supra I, 4. seq. Facilior tamen sensus esse videtur, si ζωὴν interpretemur *felicitatem*, salutem: *Versor in perpetuis mortis periculis; vobis autem obtingit salus*, felicitas, per doctrinam Evangelii quam ego propono, vel: vos agitis vitam securam, a gravibus afflictionibus et mortis periculis vacuam.

13. Ἔχοντες — γεγραμμένον) *Habemus enim eundem fidei et fiduciae Spiritum, (animum), atque is de quo scriptum est.* Particula δὲ h. l. non est adversativa, sed potius sententiam connectit. Participium ἔχοντες positum est pro ἔχομεν. Πνεῦμα τῆς πίστεως, pro πίστις, fiducia, vel *sensus fiduciae, glaubige Gesinnung.* ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα) Ps. CXVI, 10. *Confisus sum in Deo, itaque hoc libere profiteor.* David, qui similiter ca-

calamitates multas tum perferebat, profitetur illam animi ſui fortitudinem. Πιϛεύειν, ſperare bona, his terrenis et caducis longe meliora. διὸ καὶ λαλοῦμεν) Sc. τοῦτο, τοῦτον τὸν λόγον, ut λαλεῖν ſaepe occurrit. Libere profitemur ea, quae credimus et ſperamus.

14. Εἰδότες — διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ) *Speramus nempe, eundem, qui suscitavit Dominum Iesum,* (Deum omnipotentem) *etiam nos propter Iesum ab omnibus periculis esse liberaturum.* Eſt elegans Diſogia in his verbis. Nam prima vice verbum ἐγείρειν ſumitur proprie, altera vice improprie. Deus nempe ἤγειρε Apoſtolum, ſervans eum inter pericula vivum, plane ut apud Iacobum c. V, 15. καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν) *Vivos nos servabit quemadmodum vos,* ut 1 Cor. IV, 8. ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσομεν, *vobiscum regnabimus*, i. e. in pari vobiscum fortuna verſabimur. Praetulerim tamen nunc hanc commatis 13. et 14. interpretationem: *Habeo autem* (quamquam quotidianis fere expoſitus mortis periculis) *eundem fiducia plenum animum, atque is de quo scriptum est: Fidem habeo Deo, propterea hoc libere profiteor; (nam ego etiam credo quae doceo,) scio nempe eum qui Iesum suscitavit, etiam mihi per Iesum vitam redditurum esse, sicut vobis.* Sic Paulus doctrinae de reſurrectione apud Corinthios in dubium revocatae gravitatem ſuo exemplo confirmaret, et ſpe ſalutis poſt hanc vitam ſe erigeret. Cf. etiam Storr pag. 79. not. 156. Καὶ — ὑμῖν) *Et sistet coram se* (tribunali ſuo) vobiscum.

15. Τὰ γὰρ πάντα δι᾽ ὑμᾶς) Sc. perferimus. Δι᾽ ὑμᾶς, propter vos, *gentes*; hanc enim ob cauſam, quod Pau-

Paulus Evangelium ad omnes homines propagaret, contemto omni usu legis Mosaicae, tot mala et calamitates Iudaei in ipsum concitabant. Nisi potius sic cohaereat initium huius commatis cum praecedente: *Omnia enim ista*, quod Christi resurrectionem intelligo et annuncio, et huius nuncii caussa varia incommoda perfero, *in vestram salutem vertunt.* ἵνα ἡ χάρις — τοῦ Θεοῦ) Sensus esse videtur: *Ut non ego solus beneficia divina accipiam, sed eadem ad tanto maiorem Dei gloriam per munus mihi demandatum ad alios quoque complurimos redundent.* Sic Storrius l. c. Alii: *Ut hoc beneficium vehementer* (s. magis magisque *illustret gloriam Dei, eo quod quamplurimi super ea re gratias agant Deo.* Ἡ χάρις, *beneficium*, est conservatio Pauli in vivis, cuius ipsius beneficii fructum percipiebant Corinthii, c. I, 11. Dicitur autem haec χάρις πλεονάσασα propterea, quod semper morti obiectus (v. 11.) semper se vidisset divino beneficio adiutum. Constructio est talis: ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν. Alii cum Erasmo illa διὰ τῶν πλειόνων, referunt ad participium πλεονάσασα, et verbo περισσεύειν adiungunt significationem transitivam hoc sensu: *ut hoc beneficium auctum propter plures* (sive propter commodum, sive propter preces plurimorum) *augeat quoque gratiarum actionem ad honorem Dei.*

16. Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν) Repetit quod v. 1. dixerat. *Non segnescimus* propter varias calamitates nobis perferendas, sed strenue agimus quod nostri est muneris. ἀλλ' εἰ καὶ — ἡμέρᾳ) *Sed, quanquam corpus per tot adversa attenuatur, animus tamen in dies fit vegetior.* Quid

Quit sit ὁ ἔξω ἄνθρωπος, et ὁ ἔσω ἄνθρωπος, diximus ad Rom. VII, 22. Διαφθείρεται, *frangitur*, *attenuatur* corpus; nam et in iure *perire* dicuntur, quae deteriora fiunt. Ἀνακαινοῦται quasi dicat: *iuvenescit*, recreatur et quasi roboratur animus per confidentiam et spem positam in Deo, natam illam et confirmatam perpetua e summis malis liberatione. Ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ, יוֹם בְּיוֹם, est Hebraismus, qui vertitur καθ' ἑκάστην ἡμέραν, 1 Sam. XVIII, 10.

17. Τὸ γὰρ — θλίψεως ἡμῶν) *Praesens afflictionum levitas, s. afflictiones praesentes, quae leves sunt.* Παραυτίκα, ut simplex αὐτίκα, non solum *confestim, subito* significat, sed etiam *in praesenti*, et adverbium pro adiectivo ponitur. Sic Pericles apud Thucydidem L. II, 64. *Neque enim diu durare odium potest*, ἡ δὲ παραυτίκα τε λαμπρότης καὶ εἰς τὸ ἔπειτα δόξα ἀείμνηστος καταλείπεται, *splendoris vero praesentis et subsequentis gloriae sempiterna remanet memoria.* Nostro loco proprie esset: ἡ παροῦσα καὶ ἐλαφρὰ θλίψις. Alii παραυτίκα vertunt: *subito confestim*, et τὸ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν dictum esse volunt pro: ἡ θλίψις ἡμῶν, ἡ παραυτίκα καὶ ἐλαφρὰ, *afflictio nostra momentanea* (quae ad momentum durat et cito transit,) *ac admodum levis.* καθ' ὑπερβολὴν — ἡμῖν) *Incomporabilem aeternumque duraturam felicitatem pariunt nobis.* Βάρος δόξης, pro δόξην βαρεῖαν, et quasi ita dixisset, adiecit, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, i. e. *excellentissime gravem gloriam.* Καθ ὑπερβολὴν, Paulo propria phrasis, hebraice מְאֹד מְאֹד. Κατεργάζεσθαι h. l. est *acquirere, parere*,

rere, uti ἐργάζεσθαι Io. VI, 27. et apud Dionyſ. Hal. Ant. L. V. τοῦτο τὸ ἔργον ἀθάνατον αὐτῷ δόξαν εἰργάσατο, *hoc opus immortalem ipsi gloriam peperit.*

18. Μὴ σκοπούντων — μὴ βλεπόμενα) *Dum non spectamus ea quae cernuntur, sed ea quae non cernuntur.* Σκοπεῖν *curare, animum ad aliquid attendere.* Τὰ βλεπόμενα, huius terrae bona, quae cernuntur oculis, τὰ ἐπίγεια etiam dicuntur, et τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, quae ab hominibus vulgo amari ſolent. Τὰ μὴ βλεπόμενα, futuri ſeculi bona, quae nondum cernuntur oculis. Hebr. XI, 1. πρόσκαιρα) *Quae non diu durant.*

CAP. V.

1. Ἐὰν — καταλυθῇ) *Etiamsi corpus nostrum fragile dissolvatur.* Ἐὰν hic eſt *etsi.* Οἰκία τοῦ σκήνους *domus tabernaculi*, pro σκῆνος. Nam οἰκία redundare videtur. Intelligitur *corpus hominis. Hippocrates* Aphor. ἀπολιποῦσα ἡ ψυχὴ τὸ τοῦ σώματος σκῆνος. *Nicander* ſaepiſſime hac voce utitur. *Aelian.* Hiſt. Anim. L. V, c. 3. ἀχρεῖον δ' ἐστι τὸ λοιπὸν τοῦ ζῶου σκῆνος, *inutile est reliquum animalis corpus.* Animus noſter in corpore habitat, non tanquam in domo diu ſtatura, quae iam dicetur οἰκοδομή, ſed tanquam in tentorio, quod facile tollitur. *Schulzius* vertit: *Wenn gleich verändert wird der ietzige Aufenthaltsort meines terrenen Körpers*, et οἰκίαν intelligit de loco ubi habitamus et commoramur in his terris. Sed hanc explicationem nec ſtatim ſequens verbum καταλυθῇ, quod nunquam de *mutatione loci* uſurpatur, nec contextus ſermo pati videtur; quod faci-

facile intelliget, qui attento animo legerit. Καταλυθῇ, *dissolvitur*, disiicitur quasi, ventorum, pluviarum, caloris, putredinis coeuntibus caussis, si maxime incolae nolint. οἰκοδομὴν — ὀυρανοῖς) *Domicilium divinum* (coeleste) *habemus, domum non hominum manibus exstructam, aeternam in coelis.* Exemti corpore brevis aevi, *versabimur in aeterno coeli domicilio.* Ἐκ θεοῦ, adiective, *divinum*, a Deo factum. Οἰκοδομὴ, οἰκία ἐν τοῖς ὀυρανοῖς non est corpus quod resuscitati olim habebimus, sed nostra in coelis commoratio felix, ad quam statim a morte corporis deferemur. Nam hanc sententiam v. 1. Paulus infra v. 8. aliis verbis repetit: *separati a corpore erimus apud Dominum.* Ergo *post mortem esse apud Dominum* idem est ac *post mortem uti commoratione in coelo aeterna.* Non ergo dicitur, quid futurum sit in resurrectione mortuorum, quale corpus tum simus accepturi; sed dicitur quid statim a morte futurum sit, scilicet, nos aliquo loco, in coelo, fore felices. Unde et optat mori Paulus, ut, solutus corpore, sit apud Dominum. Sic *Morus*, dissertatt. p. 193. not. *) Alii: *Corpus a Deo accipiemus aeternum, nunquam interiturum*, ob antithesin. Anonymo (in den Beyträgen zur Beförderung des vernünftigen Denkens in der Religion, fasc. 2. p. 109. f.) hic locus videtur confirmare hypothesin de evolutione corporis subtilioris statim post mortem inchoanda.

2. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν) Ἐν τούτῳ sc. τῷ σκήνει, *dum in hoc mortali corpore sumus, gemimus*, nempe ob quotidianas molestias. Potest etiam suppleri μέρει, vel πράγματι, *propterea*. τὸ οἰκητήριον — ἐπιποθοῦντες) *Quod vellemus domicilium* (vestimentum) *nostrum*

strum coeleste induere. τὸ οἰκητήριον τὸ ἐξ ἐρανῦ vel est corpus coeleste, et opponitur τῇ ἐπιγείῳ ἡμῶν οἰκίᾳ τῦ σκήνυς, v. 1. vel, quod aliis placet, coeleste illud domicilium, de quo v. 1. sermo fuerat. Τό ἐξ ἐρανῦ, i. e. ἐράνιον. Propter statim sequentia priorem sententiam praefero, quam etiam verbum ἐπενδύσασθαι suadet. Transit Apostolus ad aliam metaphoram *vestimenti*, quod permutatur cum alio, vel utramque metaphoram, aedificii et vestimenti commiscet; quod durum est. Sensus est: Vellemus, ut hoc corpore exuti, induere possemus aliud vestimentum, nempe corpus coeleste immortale.

3. Εἴγε καὶ — εὑρεθησόμεθα) *Siquidem induti, non nudi (*non sine corpore*) erimus.* Εὑρεθῆναι, hebraice נִמְצָא *esse.* Εἴγε καὶ potest reddi: *siquidem.* Sensus: Nam in altera vita non penitus destituti corpore erimus, sed habebimus omnino corpus. Γυμνὸς h. l. esse *animos separatos a corpore*, facile patet. Sic etiam *Plato* Crat. 20. καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ γυμνὴ τῦ σώματος παρ᾽ ἐκεῖνον ἀπέρχεται, *quod animus, corpore nudus ad illum* (orcum) *abit.* Alii ἐκδυσάμενοι praeferunt, quam lectionem nonnulli codices exhibent. Tum esset sensus: *Siquidem etiam* (καὶ) *exuti* corpore hoc mortali, *non nudi,* non sine corpore *erimus;* quod eodem recidit. Etiam in coelesti illa commoratione (v. 1.) corpore induti erimus, sed coelesti, non caduco et mortali. Veteres animum nunquam sine omni corpore esse putabant. *Cicero:* (de nat. Deor.) *aperta simplexque mens, nulla re adiuncta, quae sentire possit, fugere intelligentiae nostrae vim et notionem videtur.* Vid. *Beyträge* etc. I. c. pag. 98. ubi etiam recentiorum Philosophorum sententiae de evolutionis

Sy-

Systemate recensentur pag. 102. f. Sed multa in hac re sunt obscura.

4. Καὶ γὰρ — βαρέμενοι) *Nos enim, quoad sumus in hoc tabernaculo* (corpore) *molesto metu gravati gemimus.* Βαρέμενοι, *gravati, pressi*, onere corporis. Repetit, quod dixerat, et addit caussam, cur gemant. Loquitur *communicative*, ut solet; sed magis de aliis, quam de se. ἐφ' ᾧ — ἐπενδύσασθαι) Dictum hoc comparate: *Quia malumus non exui corpore hoc, sed per mutationem superindui corpore immortali.* Malumus mortem lucrifacere. Statius Theb. X, 938. *Sed membra virum terrena relinquunt, exuiturque animus.* Artemidor. IV, 32. ὁ ἐ δόξας τὸ ἱμάτιον ἐῤῥωγὸς ἔχειν, εἰκότως ἐτρώθη — ὥσπερ γὰρ αὐτῷ, τὸ ἱμάτιον, ἔτω καὶ τῇ ψυχῇ αὐτὸ τὸ σῶμα περιέκειτο. Nolumus mortem experiri, sed optamus, ut mortale hoc nostrum corpus sensim sensimque evanescat, et mutetur in corpus immortale. ἵνα — ζωῆς) *Ut corpus mortale absumatur ab immortali.* Vid. 1 Cor. XV, 54.

5. Ὁ δὲ — Θεὸς) Sc. ἐςί. Verba ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τῦτο varie explicantur. Camerarius: *Deus est, qui ad hoc ipsum nos condidit*; ut sit ἀντίθεσις ἐλλειπτικὴ: *Nos quidem istud mallemus, verum Deus est, qui ad hoc ipsum nos condidit*, vel ita constituit. Recte Schulzius: *Doch! diess ist ein unzeitiger Wunsch! denn es hat nun Gott einmahl gefallen, die Einrichtung mit uns in diesem Stücke anders zu machen.* Chrysostomus προληπτικῶς interpretatur. Quomodo, inquit, hoc futurum sit, ut immortalitatem induamus, μὴ περιεργάζε, ὁ Θεὸς ποιεῖ. Καὶ

οὐ νῦν τοῦτο ἔδοξεν, ἀλλ᾽ ὅτε ἐξ ἀρχῆς ἔπλαττεν ἀπὸ γῆς καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐδημιούργει. οὐκ εἰς τοῦτο δὲ ἐδημιούργει, ἵνα ἀποθάνῃ, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ ἀθάνατον ἐργάσηται. Hunc fere sequitur *Beza:* ὁ κατεργασάμενος, qui condidit, i. e. ὁ κτίσας, s. ὁ διαπλασάμενος. *Grotius:* Qui nos ad hoc praeparavit, per Evangelii cognitionem. ὁ καὶ — πνεύματος) *Qui etiam interea, (tum tandem contingat status ille melior) arrhabonem, Spiritum* nempe *dedit.* Genitivus, τοῦ πνεύματος hic positus est ἐξηγητικῶς, *spiritus* autem est *sensus vere christianus,* qui est veluti arrhabo, datus a Deo credentibus velut promutuum vitae illius plene spiritualis. Cf. Rom. XIII, 14. 15. 16. 17. et dicta supra ad c. I, 22. huius epistolae. Quicquid sit de modo, inquit Paulus, res ipsa tamen certa est. Modus, quo in statum meliorem transformabimur, est obscurus, sed res ipsa, nos olim fore beatos, est certissima. Habemus enim in fidem huius rei pignus et arrhabonem, τὸ πνεῦμα.

6. Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε) Iterum subaudiendum *sumus.* Sic enim solent Hebraei Participia sine verbo ponere pro verbo praesentis temporis, quod Hebraei in verbis non habent. *Sumus igitur semper bono animo.* καὶ εἰδότες — κυρίου) *Quanquam scimus, nos, quamdiu habitamus in corpore,* (dum in hac mortali vita versamur,) *abesse a Domino.* Ἐνδημεῖν, *domi esse, habitare.* Ἐκδημεῖν, *peregrinari, extra patriam degere, hospitem esse.* Absumus a Domino, ut peregrini, qui a patria absunt. Christianorum autem patria est coelum, ubi Christus, nostrum caput. Phil. I, 23. Hebr. XI, 13.

7. Διὰ — εἴδους) *Nam in spe tantum et fide nunc fruimur Christo, non vero eiusdem aspectu.* In paren-

renthesi haec dicta sunt. Διὰ πίστεως, διὰ εἴδους, i. e. ἐν πίστει, εἴδει. Nondum habemus Christum ἐν εἴδει, his corporis sensibus praesentem. Τὸ εἶδος est *id, quo videmus*, ὄψις sc. aut ὅρασις, *visus ipse*, quod nonnunquam *speciem* Romani quoque veteres dixerunt.

8. Θαῤῥοῦμεν) Repetit, quod dicere coeperat, ut fieri interdum solet, absoluta parenthesi. καὶ εὐδοκοῦμεν — κύριον) *Etiamsi mallemus*, si nempe nostram tantum conditionem respicimus, *migrare e corpore, et perpetuo esse* (domi esse) *apud Dominum. Plat.* Apol. ἀποδημία, ὁ θάνατος. *Cicero* Tusc. I. mors *emigratio est. Velleius* 1. *Migrare magis quam mori.*

9. Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι) *Quapropter*, i. e. quia de aeterna felicitate apud Dominum consequenda non dubitamus, *summo studio id agimus, ut ei placeamus.* Φιλοτιμεῖσθαι proprie est, magno studio aliquid facere, gloriae consequendae et ostentationis caussa, ut ap. Ioseph. Ant. XV, 9. 5. Sed dicitur quoque de quocunque studio paullo acriori, sine vanae gloriae notione, ut apud eundem Iosephum A. III, 6, 1. de summo studio mulierum, conferendi, quae ad sacrum ornatum et Dei ministerium desiderabantur: ἐφιλοτιμοῦντο δὲ καὶ γυναῖκες περί τε στολὰς ἱερατικὰς, καὶ περὶ τὰ ἄλλα ὅσων ἔχρησε τὸ ἔργον κόσμου τε καὶ λειτουργίας ἕνεκα τοῦ Θεοῦ. Εὐαρεστῆσαι τῷ κυρίῳ non tam habet hanc vim ut se Domino gratiosum dicat, quam vim vitae accommodatae ad Dei voluntatem. Gen. V, 24. VI, 9. Hebr. XI, 5. 6. Verba εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες referenda sunt ad ea, quae modo dixerat v. 6. et 8. Ergo ἐνδημεῖν est *versari apud dominum*, et ἐκδημεῖν *in*

his terris nondum solutis huius corporis vinculis *vivere*, ut hic sit sententiae Paulinae sensus: *Quomodocunque sit, sive mox deferamur*, quod quidem sitienter anquirimus, *ex hoc corporis domicilio ad Dominum, sive*, quod patimur magis quam optamus, *adhuc seiuncti a Domini consuetudine detineamur in hoc corpore, omni enitimur studio, ut ei recte agendo probemur.*

10. Τὰς γὰρ — τῦ χριςῦ) *Nos omnes enim manifestari oportet coram tribunali Christi.* Illud γὰρ reddit rationem eius, quod dixerat v. 9. *summo studio id agimus, ut Domino placeamus.* Πάντας ἡμᾶς, quod Iudaei minime solebant diligentius reputare, existimantes, *alias gentes* subesse severo Dei iudicio, ipsis autem sufficere, quod sint populus Dei. Tristissima est sententia: *Universo* Israeli portio et pars competit in mundo futuro. Φανερωθῆναι, non solum *apparere, praesentes sisti*, sed etiam *manifestari*; nam in hac vita τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων in neutram partem certo patent. ἵνα — σώματος) Sc. πεπραγμένα, aut γενόμενα. Διὰ σώματος, i. e. ἐν σώματι, in hac vita. *Unusquisque hujus vitae actae fructum percipiet.* Κομίζεσθαι, *percipere, accipere.* πρὸς ὃ — κακὸν) *Convenienter vitae, quam duxerit.* Bonis laus et praemium, malis reprehensio et poena debetur.

11. Εἰδότες — κυρίȣ) i. e. εἰδότες φοβεῖσθαι τὸν κύριον vel φοβȣ̃ντες τὸν κύριον, *timentes igitur Dominum*; vel: *Scientes, Dominum esse timendum.* ἀνθρώπȣς πείθομεν) Nempe λόγοις παραινετικοῖς καὶ νȣθετικοῖς πρὸς αὐτȣ̃ς χρώμεθα. Et supplendum est μὲν, (ἀνθρώπȣς μὲν πείθομεν), *omnem quidem damus operam,*

ut

ut hominibus religionem persuadeamus. Alii: *Favorem hominum nobis conciliare studemus.* Alii sic interpungunt: Εἰδότες ἐν, (sc. τῦτο v. 10.) τὸν φόβον τ. κ. ἀνθ. πειθ. *aliis hominibus persuademus timorem Domini,* f. religionem. θεῷ δὲ πεφανερώμεθα) i. e. *sed integritas mentis nostrae Deo est manifesta;* ita favorem hominum nobis conciliamus, ut cogitemus, Deo nos esse notos. Abstinemus a vanis et fictis caussis, semper cogitantes, consilia nostra patere Deo, qui omnia perfectissime novit. ἐλπίζω — πεφανερῶσθαι) i. e. Non dubito, quin me quod attinet, etiam vestra conscientia huius ingenuae mentis mihi testis sit.

12. Ου γὰρ πάλιν ἑαυτὲς συνιςάνομεν ὑμῖν) Quasi dicat: Nec enim hanc in rem plura dicant; ne me denuo vobis commendare videar. ἀλλὰ — ὑπὲρ ἡμῶν) Sc. ταῦτα γράφομεν ἢ λέγομεν. *Eo haec commemoramus, ut praebeamus vobis occasionem nos collaudandi, (et descendendi apud alios nostram docendi rationem.)* Καύχημα, *gloriatio, laus,* et ex adiuncto, *gaudium, laetitia,* ὑπὲρ ἡμῶν, *de nobis,* sc. adversus alios, qui mihi et meae doctrinae detrahunt, et soli gloriantur. ἵνα ἔχητε — ὲ καρδία) Ἵνα ἔχητε, sc. καύχημα, *ut habeatis, qui gloriari,* et caussam meam tueri *possitis adversus eos, qui sibi placent in rebus externis, non autem in mentis castitate puritateque.* Πρόσωπον, מַרְאֶה 1 Sam. XVI, 7. *externa hominis forma,* ad quam homines solent respicere; deinde etiam omne id, quod inter homines vulgo magni fieri solet, qui honores. divitiae etc. Ἐν h. l. significat *propter.*

13. Εἴτε γὰρ — ὑμῖν) Repetendum est utrumque verbum, θεῷ ἐξέςημεν, et ὑμῖν σωφρονῦμεν. *Sive extra*

 mo-

modum egredimur sc. nos ipsos laudando, *id facimus Dei caussa; seu moderationem praestamus, id fit a nobis vestri caussa. Dei caussa*, ut Deus celebretur, qui me huic muneri idoneum reddidit; *vestri caussa*, ut meo exemplo modestiae studeatis. Ἐξίςασθαι, significat *de statu deiici*, quod et corpori tribuitur et animo. Ad animum translatum interdum est *insanire*, interdum etiam, ut hic, *modum excedere, plus sibi tribuere quam homines modesti solent.* Respicere videtur Paulus ad id, quod capite praecedente de dignitate muneris sui dixerat, quam nimis extollere Corinthiis videri poterat. Recte Scholion ap. *Matth.* ad verba εἴτε γὰρ ἐξέςημεν) οἷον ὑπέρογκα καὶ μεγάλα ἐφθεγξάμεθα, ὃ δοκεῖ μαινομένων εἶναι. Θεῷ) ὥςε μή τινα δηλαδὴ ὕφεσιν τῷ κηρύγματι προσγενέσθαι, διὰ τὴν δοκῦσαν ἡμῶν εὐτέλιαν. Εἴτε σωφρονῦμεν) οἷον μέτρια καὶ ταπεινὰ φρονῦμεν. Ὑμῖν) ὥςε ὑμᾶς ταπεινοφρονεῖν διδάσκεσθαι.

14. Ἡ γὰρ ἀγάπη — ἀπέθανον) *Christi enim* (in homines) *amor urget nos* (atque impellit,) *ita argumentantes: si unus in salutem omnium mortuus sit, hos sane omnes mortuos* (sibi suoque arbitrio) *censendos esse.* Noesselt (opusc. Fasc. II. 192. sqq.) τῦτο refert ad praecedentia, et priora huius commatis verba ita vertit: *Namque amor Christi urget nos ita statuentes*, s. ut hoc capiamus consilium, illud nimirum v. 9. recte agendo nos probandi Domino. Statuit nempe, arcem et caput universae disputationis (v. 9.) hanc esse sententiam: *damus operam ut probemur Domino*, idque dupliciter, tanquam *mortui*, quum versemur apud Dominum (ἐνδημῦντες,) et tanquam *vivi*, s. nondum soluti corporis hu-

huius vinculis. (ἐκδημοῦντες.) *Illud* latius persequi Paulum v. 10. sqq. ubi de ratione olim reddenda loquebatur, et conditione *futura*, eaque pendente ab his quae hac in vita egerimus, *hoc*, quod nunc, dum vivimus in his terris agendum restat, v. 14—17. Sed Io. Philip. Gabler, Theologus olim Altorfinus, nunc Ienensis, verba κρίναντας τοῦτο, rectius cum proxime subsequente sententia: ὅτι εἰ εἷς κ. τ. λ. pristino more coniungi existimat. (In Progr. Paschali 1805. quod continet *novarum curarum in locum Paullinum 2 Cor. V, 14—21. Partic. I.*) Ex illa recentiore verborum constructione particula ὅτι vertenda est: *nam;* sed ex vulgari nexum constituendi ratione hoc ὅτι reddendum est: *quod.* Ἡ ἀγάπη τοῦ χριστοῦ h. l. non est Pauli amor in Christum, sed is quo nos complexus est Christus, quem statim post haec verba mortuum pro nobis et restitutum in vitam dicit Apostolus. Cf. Gal. II, 20. Συνέχειν h. l. significare: *urgere, impellere*, universus orationis nexus docet. Κρίνειν non semper est *iudicare;* certe, si velis ita reddere, est eo sensu, quo *iudicare* Latinis dicitur, ut *censere*, pro eo, quod quis *decernit*, aut constituit, ut Actor. XXVII, 1. 1 Cor. II, 2. In verbis proxime sequentibus εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανε, particulam εἰ, *si.* significare, *quum*, *quoniam*, velut Matth. XXII, 45. dubio caret. Ὑπὲρ nonnunquam quidem pro ἀντὶ ponitur, per se tamen significat *in commodum alterius;* quale vero commodum unoquoque loco intelligendum, id ex contextu definiendum est. Verbum ἀπέθανον h. l. ut saepe *logice* intelligendum est: *mortui censendi sunt;* nam de morte *physica* non esse sermonem, satis apparet. Sed quaeritur, quonam sensu omnes propter mortem Christi mortui esse ipsi censendi sint? *Tres* potissimum

vias in hac quaeſtione ſolvenda ingrediuntur interpretes; quorum ſententias Gablerus l. c. examinat. Equidem cum Noesselto et Gablero intelligo haec verba de eo quod noſtri officii ſit, et illud ἀπέθανον in hunc ſenſum, ut nos oporteat vale dicere et repugnare nobis ipſis, libidinique et voluntati noſtrae. Nam Paulus ipſe (v. 15.) interpretatur illud ἀποθνήσκειν per μηκέτι ἑαυτοῖς ζῆν, non ſequi ſuum arbitrium ſed Chriſti. Itaque his verbis non ſignificat Apoſtolus, quid per mortem Ieſu Chriſti *sint vel facti fuerint* hi omnes, ſed quid propter mortem I. Chr. *esse debeant.*

15. Καὶ ὑπὲρ — ἐγερθέντι) *Nam est ille pro omnibus mortuus, ut quisque dum vivit, non sibi vivat, sed ei, qui pro singulis mortuus est rediitque in vitam.* Particula καὶ, Latinorum *Nam* reſpondens, arcte nectit hoc comma 15. cum proxime antecedente ſegmento. Itaque ἀποθνήσκειν v. 14. idem eſt, quod v. 15. μηκέτι ἑαυτοῖς ζῆν, *sibi quasi emori aliisque vivere,* non ſuum ſequi arbitrium, ſed Chriſti, non ad ſuam ipſius voluntatem, ſed ad conſilium Chriſti eiusque honorem referre omnia. Non praetereundum cenſet Gabler acumen in oppoſitis ζῆν et ἀποθανεῖν; etſi *vivant* (ζῶντες) hi aſſeclae Chriſti, tamen mortui ſunt (ἑαυτοῖς,) ſibi ipſis, dum vivant, emortui. Formula ὑπὲρ αὐτῶν, ad utrumque, ἀποθανόντι et ἐγερθέντι referri debet, quia Chriſtus *in commodum* ac ſalutem hominum non modo mortuus eſt, verum etiam in vitam rediit.

16. Ὥστε — σάρκα) *Quapropter nos ab hoc tempore neminem ex rebus externis aestimamus, vel* propter bona externa magni facimus. Ἀπὸ τοῦ νῦν, ex quo tem-

tempore Apostolus Christi esse coepi. 'Η σὰρξ h. l. sunt *externa*, quae Iudaei iactare solebant, ut Gal. VI, 15. et supra v. 12. Possunt igitur verba, ἀπὸ τοῦ νῦν — σάρκα, sic reddi: *Non eum nunc christianum agnoscimus, qui externis rebus*, in quibus Iudaei maximam laudem putant esse, *conspicuus est*, ut illi doctores, quos Paulus Gal. II. ψευδαδέλφους nominat. 'Ειδέναι τινὰ h. l. est, *alicuius rationem habere*, vel *agnoscere*. εἰ δὲ καὶ — γινώσκομεν) *Etiamsi vero Christum ipsum in carne*, i. e. quum vitam adhuc mortalem ageret, *familiariter cognitum habuissimus, nunc tamen eum non ut talem consideramus et colimus*; sed ut regem coelestem et iudicem humani generis. 'Εγνώκαμεν hic est Indicativus pro Subiunctivo, more hebraeo. In verbo γινώσκειν est ἀντανάκλασις, nam et notitiam significat et aestimationem. Dictum hoc est adversus illos, qui quum ex Iudaea Corinthum venissent, se praeferebant ceteris, eo quod Christum ipsum docentem audiissent, vidissent, forte et cognatione aliqua contingerent, ut illi, qui ob id dicti fuere οἱ τοῦ Χριστοῦ, Cf. 1 Cor. I, 12. His Paulus respondet, cognationem solam nihil prodesse, Io. VII, 5. Matth. XII, 50. XXII, 16. et Christum non humilem esse, qualis fuit Iudaeus, Iudaeos docens, circumcisus, iacens in praesepio, pauper, contemtus, cruci denique affixus; sed exaltatum super omnes, omnium hominum, nationumque communem Servatorem, iustissimumque iudicem. NOESSELTUS, qui et alias interpretationes recenset atque diiudicat, ita vertit: *Etiamsi alias fuerimus Christiani sectantes Iudaica; nunc tamen non porro tales oportet esse.* Sic ἐγνωκέναι χριστὸν κατὰ σάρκα esset: spectare Christum tanquam statorem aut restauratorem felicitatis externae, quod fece-

runt non tantum Iudaei, sed etiam Christiani Ἰουδαΐζοντες. Γνῶναι, s. ἐγνωκέναι τὸν χριστὸν saepe significat, *Christianum esse*, *religionem Christianam profiteri*, ut supra c. IV, 6. Eph. I, 17. Igitur ἐγνωκότες χριστὸν κατὰ σάρκα sunt ii, qui Christiani facti sunt, disciplinamque Christi susceperunt, sed ita ut, quae ante τῆς σαρκὸς vocabulo comprehendebantur, h. e. Iudaicam vanitatem magni facerent.

17. Ὥστε — κτίσις) *Quapropter si quis Christi nomen profitetur, est* (i. e. esse debet) *velut homo novus. In Christo esse* denotat *Christianum esse*; Christum Doctorem et Dominum agnoscere. Καινὴ κτίσις est νεὸς ἄνθρωπος, conditus per Christi doctrinam ad praestanda omnia officia in Deum atque homines, multo perfectius, quam per observationem legis Mosaicae fieri potest. Non aestimandus est Christianus ex rebus externis, sed ex profectu in vera virtute. τὰ ἀρχαῖα — πάντα) *Vetera illa nunc pro nihilo habenda sunt; ecce, omnia sunt nova.* Idem aliis verbis repetitur. Nobis, qui Christiani sumus, porro non sunt spectandae res externae, sed potius interna animi bona. Τὰ ἀρχαῖα, *vetera illa* non sunt quaerenda in pristina eaque prava consuetudine vivendi, et vitiis quibus antea fuissent addicti, quam ad Christi societatem accessissent, sed in vetere eaque perversa consuetudine sectandi haec externa et magni faciendi vanitatem Iudaicam. Nam ex contextu liquet, haec *vetera* id ipsum continere quod antea complectebatur formula κατὰ σάρκα. Cf. Phil. III, 3. sqq.

18. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ) *Huius vero tantae conversionis rerum auctor est Deus.* Τὰ πάντα sunt omnia,

omnia, de quibus h. l. ſermo eſt, omnia quae Deus per Chriſtum ad ſalutem hominum inſtituit. Omnis illa mutatio e ſtatu priſtino in novum referenda ad auctorem Deum. τȣ̃ καταλλάξαντος — χριςȣ̃) *Qui nos sibi reconciliavit per Christum.* Deus ipſe inſtituit et procuravit illud, quo opus fuit, ut ſciamus certo, Deum omnibus hominibus, ſive Iudaei ſint, ſive gentiles, eſſe propitium, atque iis bene velle. Hic ſummus Dei favor in omnes homines luculentiſſime demonſtratur per Chriſtum, modo iam conſentiant in hunc ordinem ſalutis. καὶ δόντος — καταλλαγῆς) *Et demandavit nobis munus annunciandi hanc reconciliationem* omnibus hominibus. Ἡμῖν, mihi et ceteris Apoſtolis. Hanc rem exoptatiſſimam, Deum nempe propter Chriſtum omnibus hominibus bene cupere, omnesque in gratiam recipere velle, ſi conſentiant in hunc ordinem ſalutis, nos Deus iuſſit per totum terrarum orbem doctrina noſtra diſſeminare.

19. Ὡς ὅτι — ἑαυτῷ) *Nempe Deus ipse per Christum reconciliavit sibi universum genus humanum.* Τὸ ὡς eſt ἐξηγητικὸν, declarat enim, quae ſit illa καταλλαγὴ, de qua loquitur. Ἦν καταλλάσσων, περιφραστικῶς, i. e. κατήλλαξε τὸν κόσμον ἐν χριςῷ. Ipſe Deus favorem ſuum offerre iuſſit primus hominibus, antequam eum rogarent. Κόσμος, ut ſaepiſſime, omnes qui in mundo ſunt homines, univerſum humanum genus. Declarat Apoſtolus hac voce, Evangelii doctrinam omnibus hominibus, nullo ad nationem aut indolem externam reſpectu habito, promulgandam eſſe. Μὴ — αὐτῶν) *Dum declarat, se eos propter peccata* (antea commiſſa) *nolle punire,* ſi nempe ſalutarem hanc doctrinam admittant, et

ad

ad frugem redeant. Λογίζεσθαι τὰ παραπτώματα, *imputare peccata*, est *punire* homines ob commissa peccata Ps. XXXII, 1. 2. Αὐτοῖς, pro αὐτῷ, quia ad κόσμον refertur. καὶ θέμενος — καταλλαγῆς) *Et demandavit nobis hanc doctrinam de reconciliatione* annunciandam atque propagandam. *Ponere verba* in aliquo, aut in ore alicuius, est mandata alicui dare; praecipere ei, quae dicere debeat, ut Exod. IV, 15. Λόγος (περὶ) τῆς καταλλαγῆς, doctrina de reconciliatione. Deus iussit per nos publicam fidem factae reconciliationis fieri; constituit nos praecones et suasores publicos. Hinc intelligitur, quaenam sit haec hominum reconciliatio, καταλλαγὴ, quam Deus Pater effecit; qui modus cogitandi gratiam Dei salutarem differt a modo cogitandi hanc gratiam illo, quum Christus nominatur ὁ ἐξιλασάμενος τὰς ἁμαρτίας. Vid. Mori Epit. Th. christianae pag. 151. s.

20. Ὑπὲρ χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν) *Nos igitur legatione fungimur pro Christo*, i. e. *loco Christi*, ὑπὲρ pro ἀντὶ. Genitivus eum indicat, a quo missus est legatus, s. cuius caussa a legato agitur. Πρεσβεύειν h. l. est *legatione fungi. Demosth.* de fals. legat. διότι ὑπὲρ ὑμῶν δικαίως καὶ καλῶς ἐπρέσβευσαν, quod pro vobis legationem recte et bene obierint. ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι᾽ ὑμῶν) *Deo ipso quasi per nos hortante.* ὡς, ut alibi, est asseverantis. Legati quod dicunt, id rex dicere videtur. Deus Christum legatum fecerat, Christus Apostolos. καταλλάγητε τῷ θεῷ) *In gratiam redite cum Deo*, ut Matth. V, 24. διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ, *in gratiam redi cum altero.* Admonet igitur Apostolus, ut homines recte et digne aestiment illam Dei benevolentiam, quae

per

per Christum tam luculenter hominibus demonstrata est, et mentem aliam, meliorem induant, quae digna sit tanto beneficio.

21. Τὸν γὰρ — ἐποίησεν) *Christum enim insontem pro nobis sacrificium pro peccato constituit,* vel: Sivit Christum nostro loco tractari et occidi tanquam scelerosum. *Nosse peccatum* est conscium sibi esse peccati. Ἁμαρτία, victima pro peccato, ut hebr. אָשָׁם Levit. VII, 2. חַטָּאָה et חטאת, quod saepe elliptice ponitur pro זֶבַח הַטָּאָה, ut Ps. XL, 7. Exod. XXIX, 14. pro quo LXX. usurpant περὶ ἁμαρτίας, sc. θυσία. Levit. V, 8. 9. 11. aliisque locis. Aliis abstractum est pro concreto et subaudiendum est ὡσεὶ, pro: ὡς ἁμαρτάνοντα ἐποίησεν, tractavit eum ut peccatorem, se gessit erga eum, uti erga peccatorem. Sensus est idem. ἵνα ἡμεῖς — ἐν αὐτῷ) *Ut nos fieremus Deo accepti per eum.* Δικαιοσύνη θεοῦ, i. e. δίκαιοι θεοῦ, υἱοὶ θεοῦ, qui habentur a Deo pro iustis, vel habent remissionem peccatorum propter Christum, sed et qui mente mutantur, et fiunt longe meliores homines; nam utrumque in homine simul habet locum. SCHULZIUS vertit: *Daſs wir dafür Dankopfer an Gott würden.* Δικαιοσύνη pro θυσίαι δικαιοσύνης, זִבְחֵי צֶדֶק Ps. LI, 21, LXX. comm. 19.

CAP. VI.

1. Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν) *Quapropter nos* (Apostoli) *operam nostram coniungentes, hortamur.* Post συνεργοῦντες quidam subaudiunt τῷ θεῷ, quod du-

durum. Confiderantur potius Apoftoli tanquam συνεργȢντες, operam conjungentes ad unum finem, qui eft converfio hominum. μὴ εἰς — ὑμᾶς) *Ne tantum beneficium frustra accepisse videamini*, i. e. ne ita vos geratis, ut appareat fruftra in vos collatum hoc Dei beneficium. Χάρις *beneficium*, h. l. nominatim illud beneficium, de quo praecedente c. V, 18—21. fermo fuerat, doctrina de falutari gratia Dei, de reconciliatione a Deo per Chriftum fponte oblata hominibus. Εἰς κενὸν, pro κενῶς, *incassum, frustra*. Εἰς κενὸν, δέξασθαί τι, *sine fructu quippiam accipere*. Ex fententia Ven. Schulzii Apoftolus a comm. 1—10. fermonem dirigit ad folos doctores Corinthios. Tum vero συνεργȢντας fcribere debuiffet, non συνεργȢντες, ut ipfe Schulzius monet. Equidem non video, cur difcedendum fit ab eorum fententia, qui Paulum de fe et aliis Apoftolis loqui exiftimant.

2. Λέγει — ἐβοήθησά σοι) Continet comma hoc parenthefin et comparationem. *Dicit enim* (*Deus* Ief. XLIX, 8.) *opportuno tempore exaudio te, tempore commodissimo auxilium tibi fero*. Λέγει γὰρ, fc. ὁ Θεός. Sive dicatur hic locus a Paulo *applicari* ad hanc cauffam, five proprie agere de tempore illo, quo Meffias venturus fit, perinde eft. Καιρὸς δεκτὸς, in Hebr. בְּעֵת רָצוֹן eft tempus illud, quod Deus elegit ad falutem procurandam. Ἡμέρα σωτηρίας, *tempus saluti opportunum*. Quod Deus apud Iefaiam dixit, inquit Apoftolus, id nunc maxime fit. Offertur vobis nunc exoptatisfima occafio falutis obtinendae. ἰδȢ νῦν — σωτηρίας) Hoc tempore, quo nos Apoftoli vivimus, tanta rerum divinarum notitia inftructi, Deus eximiis modis vobis offert falutem. Cf. c. V, 19. 20.

3. Μηδεμίαν — προσκοπὴν) Nos, inquam, hortamur vos, *qui nemini ullam praebemus offensionem.* Est enim hoc connectendum cum verbo παρακαλοῦμεν v. 1. ita ut v. 2. veluti sit interiectus, vel post διδόντες supplendum est ἐσμέν. Προσκοπή, quod alibi πρόσκομμα, ut Rom. XIV, 13. est omne id, per quod aliquis averti possit ab Evangelio. ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία) *Ne hoc nostrum munus* praedicationis evangelicae *iure possit reprehendi* et vituperari. Ἡ διακονία, i. e. αὕτη ἡ διακονία ἡμῶν, ἡ τῆς καταλλαγῆς, aut τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Paulus loquitur praecipue de se et Timotheo; sed et hoc exemplum proponit Corinthiacis ministris et Christianis, quorum iusto negligentiorem vivendi et agendi consuetudinem v. 14. severius reprehendit.

4. Ἀλλ' ἐν — διάκονοι) συνιστῶντες, sc. ἐσμέν. *Sed in omnibus approbamus nos tales, quales Dei ministros esse decet.* Συνιστάνειν h. l. est *declarare, manifestare.* Hesych. συνιστάνειν, φανεροῦν, βεβαιοῦν. Ἐν παντὶ, πράγματι, vel παθήματι, *in quavis re*, sicut modo ἐν μηδενὶ, in nulla re. ἐν ὑπομονῇ — στενοχωρίαις) *Magna tolerantia, (quam demonstramus) in calamitatibus, in necessitatibus, in angustiis.* Vox ὑπομονὴ construenda est cum sequentibus, usque ad vocem νηστείαις. Explicat enim Apostolus, quibus in rebus ista tolerantia versetur. Θλίψεις, ἀνάγκαι, στενοχωρίαι, sunt Synonyma, quibus varia genera calamitatum exprimuntur.

5. Ἐν ἀκαταστασίαις) *In seditionibus*, ut Syrus interpretatur. Quidam veterum et recentiorum intelligunt id ipsum, quod ἀστατεῖν dixit, 1 Cor. IV, 11. quia non licuit Apostolis diu manere et quiescere quasi uno in loco,

sed

sed semper periculorum vitandorum caussa locum et solum mutare debuerunt. Sic ἀκατάςατος sumitur Ies. LIV, 11.

6. Ἐν ἁγνότητι) *Cum vitae puritate. Mentem puram et innocentiam servamus.* Ante commemoravit, quibus in malis versaretur quotidie, nunc explicat suam *agendi* rationem, virtutes internas. Ἁγνότης, *innocentia*, sicut ἁγνὸς *purus, nullo scelere pollutus* ἐν γνώσει) Varie explicatur: *prudentia, Bedachtsamkeit,* ut, quicquid faciam, suo loco et tempore faciam; vel secundum alios christianae doctrinae firma cognitio, quae non solum dubitationi sed et trepidationi opponitur. Quum autem h. l. virtutes practicae commemorentur, prior explicatio erit praeferenda. ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηςότητι) Non solum abstineo ab ira et animi fervore, sed et benignum et facilem me praebeo aliis. Μακροθυμια et χρηςότης etiam alibi iunguntur, ut 1 Cor. XIII, 4. Rom. II, 4. ἐν πνεύματι ἁγίῳ) *Obsecuti Spiritui sancto,* Luc. IX, 55. Gal. V, 22. Alii explicant: *sancta sentiendi ratione.* Alii intelligunt dotes a Spiritu S. acceptas, quibus recte et suo loco usus fuerit Apostolus. ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ) *Charitate ingenua utimur erga alios.* Ἀνυπόκριτος, *sine privato consilio,* ut Rom. XII, 9.

7. Ἐν λόγῳ ἀληθείας) *Veracitate.* Λόγος nempe ut hebr. דָּבָר interdum pleonastice ponitur, ut Matth. V, 32. Alii: *praedicando doctrinam veritatis,* i. e. Evangelium. Λόγος ἀληθείας, *doctrina vera,* κατ' ἐξοχὴν veritas coelestis, Evangelium. *Ut verum semper doceam,* non admixtis erroribus. ἐν δυνάμει Θεοῦ) *Auxilio divino munitus,* ita ut appareat, me semper a Deo adiu-

adiuvari. Alii ad miracula referunt; alii ad virtutem divinam in animo. *διὰ τῶν ὅπλων — ἀριςερῶν)* *Armati veritate a dextris et sinistris*, i. e. *undique*, ut ab omnibus partibus muniti simus, et sustinere valeamus impressionem hostilem. Tropus desumtus a militibus, qui sinistra gerebant clypeum, dextra regebant gladium aut hastam. Ὅπλα δεξιῶν, sc. *μέρων* apud Veteres ὅπλα ἀμυντήρια, *arma offensiva*, sicut ὅπλα φυλακτήρια, *arma defensiva*. Δικαιοσύνη, אֱמֶת, *veritas*. Et refutamus adversariorum errores, et veritatem defendimus contra eorundem cavillationes. *Semlerus*: Patimur ista mala fortiter, (v. 4. 5.) non utimur fraudibus et artificiis, ut nos subducamus; *agimus* autem, quod nos agere oportet, ut expugnemus quasi homines, dignissime et sanctissime. Sed est potius proverbialis locutio, qua ἔχειν ὅπλα δεξιὰ καὶ ἀριςερὰ est, *ad utrumque paratum esse*.

8. Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας) *Sive honor nobis habetur, sive contemnimur*. Connectenda haec sunt cum antecedentibus. διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας) *Sive male sive bene homines de nobis loquuntur*. ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς) Desunt verba duo. *Tanquam impostores habemur, et probi sumus*. Non deterrent nos calumniae, per quas ut impostores traducimur, quo minus pergamus probi esse, et eloqui doctrinam illam, quae vera est, et ob quam traducimur.

9. Ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι) i. e. *tanquam homines, quorum fides et integritas suspecta est, quorum tamen virtus aliis bene nota*. Ἀγνοούμενοι, *Verkannte*. ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν) Credimur quo-

quotidie morituri, et vivimus adhuc Dei ope; vivimus donec Deus ipse morte gloriosa nos honestare voluerit. ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατȣμενοι) Id ipsum, quod iam dixerat, explicat, adducto Psalmi loco CXVIII, 18. Considerant nos alii tanquam homines propter scelera et varia crimina castigatos; nec tamen morte afficimur.

16. Ὡς λυπȣμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες) Videmur semper in moerore esse, ob tot res adversas; interim gaudemus ob testimonium bonae conscientiae, et Dei solatia. Magni animi est indicium, semper gaudere, etiam in perpetuo malorum sensu. πολλȣς δὲ πλȣτίζοντες) Augemus alios divitiis aeternum duraturis, Matth. VI, 20. Videtur tamen Paulus simul respicere ad eleemosynas, quas Hierosolyma miserat. ὡς μηδὲν — κατέχοντες) Nihil videmur possidere, et tamen omnia obtinemus, quae sc. nobis sunt necessaria. *Terent.* Eunuch. II, 2. Omnia habeo, neque quicquam habeo: nil quum est, nil desit tamen. *Seneca* de tranquill. 8. Non te pudet, quisquis divitiis adstupes? Respice, agedum, mundum. Nudos videbis Deos, omnia dantes, et nihil habentes.

11. Τὸ στόμα — ὑμᾶς) *Aperte et libere vobiscum loquor.* Formula *aperire os* comparari potest cum hebraico רָחַב פֶּה עַל פְּלוֹנִי 1 Sam. II, 1. Significat autem hic non quovis modo loqui, sed liberaliter et aperte loqui. Excusat quasi suam libertatem scribendi. ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται) *Cor meum dilatatur;* i. e. *omnem quasi animum effundo. Ich schütte euch mein ganzes Herz aus.* Quum autem *laetitia* saepe cum animi dilatione comparetur, sicut *moeror* cum cordis angustiis, simul verbo

πεπλάτυνται inest notio laetitiae. Sine ullo timore, tamquam familiaribus laetus loquor.

12. ὀ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν) *Non exiguum locum possidetis in animo meo.* De propria significatione verbi στενοχωρεῖσθαι vid. supra ad c. IV, 8. Coarctatur vero etiam, qui in angusta domo habitat. Est igitur sensus huius loci: Vos in animo meo quasi domicilio quodam estis, eoque minime angusto; *totum* enim *vobis cor meum patefeci,* atque adeo, vestri accipiendi caussa, veluti dilatavi. στενοχωρεῖσθε — ὑμῶν) *Sed vos mihi non pariter locum facitis in animis vestris;* iusto pauciora documenta mihi datis amoris vestri. Hic στενοχωρεῖσθαι significat *angustum esse.* Vos intus mihi estis angusti, cui locus non sit apud vos; quorum tamen viscera oportuerat mihi quoque patere, ac vicissim me capere, ut par pari referetis. Τὰ σπλάγχνα, viscera vocat, Hebraeorum more, teneriores illos affectus intimo cordi insidentes. Videtur Paulus hac ratione sibi viam facere ad reprehensionem istius licentiae in vita publica, qua vel in idoleis adhuc adesse solebant; quae res sine dubio multum invidiae conflavit Paulo apud Iudaizantes, qui tum alieni erant a gentibus.

13. Τὴν δὲ — καὶ ὑμεῖς) i. e. *Ut mihi par pari referatis, (tanquam filios vos compello,) date et mihi quasi ampliorem locum in animis vestris.* Distinguenda haec in hunc modum: Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, (ὡς τέκνοις λέγω) πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς: *Vicissim et vos (nam ut filiis loquor) dilatate vos.* Τὴν ἀντιμισθίαν est pro κατ' ἀντιμισθίαν, ad vicem rependendam.

Τὴν αὐτὴν, eandem, i. e. parem affectui meo. ὡς τέκνοις λέγω: filiorum autem est patris admonitionem pio et lubenti animo admittere.

14. Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες (i. e. μὴ ἑτεροζυγεῖτε) ἀπίστοις) *Ne societis vos consortio uobis indigno, cum infidelibus; nolite familiariter uti hominibus a christiana religione alienis*; vel simpliciter: *Nolite vergere* vel propendere in alteram partem. Proprie: Ne dissocietis vos ad infideles. Ἑτεροζυγεῖν notat: ordinem suum et socios pristinos relinquere, aliisque se associare, quemadmodum opposita significatione συζυγεῖν dicuntur milites, qui in acie in una linea s. serie inter se coniuncti sunt. Deinde etiam Levit. XIX, 19. Deut. XXII, 9. כִּלְאַיִם a LXX. Interp. vertitur ἑτερόζυγον, de iugo impari boum et asinorum, quod vetitum fuit. Cf. locum Photii ap. Wetstenium ad h. l. Videntur fuisse inter Christianos Corinthios, qui profanos ritus gentilium cum nova, quam nunc profitebantur religione, coniungere volebant, et fortassis etiam idolea frequentabant. τίς γὰρ — ἀνομίᾳ) *Quaenam enim coniunctio virtuti est cum scelere*, i. e. quomodo potest fieri, ut homines qui virtuti verae student, consortium improborum ament? Δικαιοσύνη, *virtus*, ut saepe, et per meton. *homines virtutis amantes*. Sic etiam ἀνομία, *improbitas, homines improbi*. τίς δὲ — σκότος;) *Quid commune esse potest hominibus Evangelii luce illustratis, cum illis qui hac luce carent?* Τὸ φῶς, lux quae per doctrinam Evangelii in animis hominum accenditur; et h. l. qui hac luce sunt illustrati. Possumus etiam vertere haec verba: *Quomodo religio christiana cum profanis gentium religionibus conciliari potest?*

15. 16. Τίς δὲ — Βελίαλ;) *Quae concordia Christo cum diabolo?* Βελίαλ, hebr. בְּלִיַּעַל, i. e. בְּלִי יַעַל; qui non promovebit, vel בְּלִי מוֹעִיל, *nequam*, five qui nulli fit commodus. Hoc loco fignificatur Diabolus, auctor idololatriae et omnium fcelerum, Chrifto maxime contrarius. In V. T. haec vox plerumque *hominem improbum* fignificat. ἢ τίς — ἀπίστου: *Aut quid commune habet Christianus cum non Christiano?* Πιστὸς, qui Evangelio credit, eique convenienter vivit. Ἄπιστος, qui Evangelio haud credit, nec obfequitur eius dictis. τίς δὲ — εἰδώλων; *Quomodo in templo Dei locus esse potest idolis?* Vox συγκατάθεσις proprie *compositio, coniunctio, consensus*, ita eft circumfcribenda: In templo Dei quomodo *poni* poffunt idola? Iudaei imagines Deorum in fuo templo effe, minime patiebantur, nec licitum erat profanare templum idolis. ὑμεῖς — ζῶντος) Nam templum eft, ubi Deus quafi habitat, et providentiae fuae fingularis edit documenta. Ὑμεῖς, *vos*, exprimere videtur totum coetum Chriftianorum Corinthi, ut 1 Cor. III, 16. ubi vide a nobis annotata. Dicit nempe Apoftolus: Vobis non amplius licet honorem praeftare diis gentium; vefter enim coetus eft quafi templum Dei. Alii intelligunt ita, quafi Paulus dicat, animum cuiusque Chriftiani effe templum Dei. *Deus vivus*, i. e. aeternus, opponitur Diis gentium, prorfus inanibus et vanis. καθὼς εἶπεν ὁ Θεός) Extant verba fequentia Levit. XXVI, 11. 12. et Ezech. XXXVII, 27. fed cum libertate aliqua citantur a Paulo, ita ut in medio pofita omittat, et perfonam mutet, falvo fenfu. ὅτι ἐνοικήσω — ἐμπεριπατήσω) *Ego habitabo et versabor inter eos.* Pro ἐνοικήσω LXX. habent Levit.

XXVI, 11. καὶ θήσω τὴν σκηνήν με ἐν ὑμῖν, *ponam tabernaculum meum inter vos.* Deus praesens erat Israelitis peculiari modo, dum in tabernaculo maiestatem et praesentiam suam manifestavit. Sic Deus multo augustius habitat inter Christianos, et in eorum coetu, per verbum et Spiritum sanctum. *Ambulat quasi inter ipsos*, quia a Christianis agnoscitur et colitur, ita ut mentibus ipsorum perpetuo sit praesens. καὶ ἔσομαι — λαός) Sunt haec quoque verba ex Levit. XXVI, 12. ubi Graeci: καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεὸς, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαὸς, quae verba Christianis multo magis, quam veteribus Israelitis competunt; nam in Christianos multo maiora beneficia confert Deus, eosque multo magis amat, quam veteres illos Israelitas.

17. Διὸ — κύριος) *Quapropter secedite ex eorum societate, et separate vos; sic iubet Dominus.* Quod de Babyloniis deserendis dixerat Ies. LII, 11. id pari iure aptat ad idololatras alios. Ἀφορίσθητε, *separate vos*, sc. ratione animi, consilii et propositi, non externo quodam odio ducti, ut Iudaei solent ἀφορισθῆναι a gentibus. Ἐκ μέσου αὐτῶν, sc. τῶν ἀπίστων. καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε) i. e. *Cavete ne animum vitiis gentilium polluatis.* Est et haec phrasis desumta ex vetere religione Mosaica, qua immundos homines, immunda animalia, immundos cibos etc. sollicite cavere iubebat. Sic saepissime vetus phrasium consuetudo ad rem aliam et longe perfectiorem applicatur. Sentiunt tamen et Hebraei, per animalia immunda et res immundas significari idololatras. κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς) *Et ego recipiam vos*, nempe in societatem meam propiorem. Separatio haec non

per-

pertinet ad externum discrimen a gentibus et infidelibus, sed distinctionem internae indolis. Haec perfectior mentis indoles facit nos coniunctiores cum Deo.

18. Καὶ ἔσομαι — παντοκράτωρ) *Ego vos patris instar amabo, atque vos habebo filiorum et filiarum loco, dicit Dominus omnipotens.* Ἐις πατέρα pro πατὴρ hebr. לְאָב. Verba haec non ex uno loco desumta sunt, sed respicit Paulus ad plures sententias, 2 Sam. VII, 14. Ierem. XXX, 22. XXXI, 1. 9. Ezech. XXXVI, 28. Παντοκράτωρ, *omnipotens*, opponitur idolis.

CAP. VII.

1. Ταύτας — ἀγαπητοί) Deum nempe nobis fore patrem; nam per Christum illae promissiones, c. VI, 16. 18. maxime implentur. Ceterum hic quoque est inepta capitis sectio, quum hunc versum prorsus oportuerit superioribus adiungere. καθαρίσωμεν — πνεύματος) *Servemus nos puros ab omni re, quae corpus vel animum inquinare possit.* Cf. supra c. VI, 17. Israelitis, qui erant populus Dei, abstinendum erat ab immundis animalibus, hominibus etc. sic multo magis Christiani abstinere debent ab iis vitiis, quibus non tantum corpus sed etiam animus polluitur. Μολισμὸς σαρκὸς pertinet ad solemnem in delubris lasciviam, cui Corinthii, huic generi scelerum, quod Corinthi praesertim regnasse constat, assueti, facile se dedere poterant, μολισμὸς πνεύματος universe ad animi vitia. ἐπιτελοῦντες — Θεοῦ) *Ita ut reverentia Dei tacti subinde fiamus sanctiores.* Ἐπιτελεῖν opponitur proposito, aut rudimento mediocri.

2. Χωρήσατε ἡμᾶς) *Locum date mihi*; admittite admonitiones meas. *Capere* hic non accipitur pro intelligere, sed sicut vas aut locus aliquid capit. Excusare se videtur, ne putarent Corinthii se illa, quae praecesserunt, scripsisse eos traducendi caussa. Iterum igitur declarat suum erga eos amorem et studium. ὀυδένα ἠδικήσαμεν) *Neminem* (vestrum) *iniuria affeci.* Incipit per μείωσιν, quum posset in memoriam revocare beneficia varia. Corinthii illis praebere aures solebant, qui eos iniuria afficiebant, i. e. praeter ius et fas opes et facultates iis adimebant, c. XI, 20. Quanto aequius erat locum dare precibus eius, qui nulla eos iniuria affecerat? ὀυδένα ἐφθείραμεν) *Neminem corrupi*, i. e. nemini nocui, neminem ad inopiam redegi. Sic statim addit: ὀυδένα ἐπλεονεκτήσαμεν nemini quicquam per avaritiam eripui, sc. ut alii faciunt, vobis non invitis. *Storrius* tamen (p. 97.) verbum φθείρειν cum Chrysostomo et Raphelio in hanc sententiam interpretatur, ut Apostolus se neget quemquam *pravis opinionibus imbuisse*, quod more suo in Apostolo exprobrarunt, qui potius ipsi hoc crimen sibi fecerant. Nam et universe Pauli doctrinam falsitatis insimularunt, et in illa proprie incesti caussa ecclesiam a Paulo *inductam fuisse* perhibuerunt ad *iniuriam* homini *imponendam* per excommunicationem.

3. Ὀυ πρὸς κατάκρισιν λέγω) *Non exprobrandi animo haec dico*, ut nempe vobis exprobrem illum tam prolixum favorem in alios, quum ego talem liberalitatem vestram expertus non sim. Corrigere eos vult, non *traducere*, quod hic est κατακρίνειν. Antecedens pro consequente. προείρηκα—συζῆν) *Nam paulo ante sum*

pro-

professus, maximo me amore vos complecti, ita ut, quod dici solet, vobiscum vivere et mori velim. Constantissimae amicitiae significatio! *Horatius* Od. III. 9. 24. *Tecum vivere amem, tecum obeam libens.* Ipsissima verba, quibus Paulus hic utitur, in hac epistola non extant; sed idem aliis verbis expresserat c. V, 13. III, 2. II, 4. 12. 13. I, 6—8.

4 Πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς) *Magna itaque loquendi libertate erga vos utor*, vel: magnum mihi ius libere apud vos loquendi. Metonymia. Viam sibi aperit, ad consequendum propositum. πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν) i. e. *Multum gloriari soleo* (apud alios) *de vestro in me animo.* De vobis soleo magnifice aliis loqui. πεπλήρωμαι —— ἡμῶν) *Plenus sum laetitia et hilaritate, quantacunque sit mea afflictio.* Τῇ παρακλήσει, *solatio*, vel *gaudio* sc. de vobis, postquam intellexi e Tito, quo in me sitis animo, v. 6. Ὑπερπερισσεύομαι, *supra modum abundo*; verbum rarum! Non solum tranquilla mihi mens rediit, sed et eximii gaudii sensum percipio. Ἐπὶ hic significat *post*, vel durante adhuc illa calamitate, quae interea animum oppressit. Dicit hic generalius, quod iam explicabit specialius, primum dicens, quae fuerint adversa; deinde, quod illud gaudium et solatium.

5. Καὶ γὰρ — Μακεδονίων) Actor. XX, 3. seqq. supra I, 16. οὐδεμίαν — ἡμῶν) *Vix respirare mihi a malis licuit.* Σάρξ pertinet ad corporis infirmam valetudinem, vel ἡ σάρξ ἡμῶν pro ἡμεῖς. Fugiendum fuit e loco in locum ob insidias Iudaeorum. ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι) Sc. ἐσμὲν. Ἐν παντὶ s. τόπῳ, s. χρόνῳ,

Afflictio undique me pressit. ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι) i. e. Quod ad externum statum attinet, continuae quasi pugnae superandae fuerunt; animum vero varius metus huc illuc impellebat. Alii τὸ ἔξωθεν ad varia pericula a gentibus et Iudaeis, τὸ ἔσωθεν vero ad metum a falsis fratribus referunt. Thucyd. VIII. 71. διὰ τὸν ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν κατὰ τὸ εἰκὸς γενησόμενον θόρυβον. Schol. τὴν πόλιν ἔνδοθέν τε τεθορυβημένην διὰ στάσιν, καὶ ἔξωθεν διὰ τοὺς πολέμους. Sed rectius referri videtur τὸ ἔσωθεν ad timorem et metum Pauli ob multos Christianos adhuc infirmos, praesertim Corinthi.

6. Ἀλλ᾽ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς) *Qui consolatur afflictos.* Ταπεινοὺς, hebr. עֲנִיִּים vel עֲנָוִים. ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου) *Per adventum Titi*, qui interea Corinthi fuerat. Quum nempe Titus diutius abesset, quam Paulus speraverat, varius metus animum angebat, ecquid illa legatio Titi profecisset. Pertinet huc v. 5. ἔσωθεν φόβοι. Sed post adventum Titi, nunciantis pacatas esse res Corinthiorum, recreatus est eius animus. Hoc beneficium Paulus, ut solet, refert ad Deum, quo dirigente et adiuvante res ita ceciderat.

7. Οὐ μόνον — ἐφ᾽ ὑμῖν) *Non autem solum adventu eius, sed etiam ob solatium, quod apud vos perceperat*, vel: *quod collaudaret mihi eximium vestrum favorem, quem ipse expertus esset.* Ἐν τῇ παρακλήσει per metalepsin pro ipsa narratione τῆς παρακλήσεως. Titus enim et ipse dubius animi ad Corinthios Ephesο venerat; sed magna affectus est laetitia, quum intelligeret, quanti Paulum et Evangelium ab eo praedicatum

tum adhuc facerent. τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν) *Vestrum desiderium.* sc. mei videndi. Alii: desiderium *satisfaciendi,* i. e. emendandi illam vitiositatem, ut *Ambrosius* iam intellexit. τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν) *Vestrum moerorem,* vel lacrymas eorum, qui culpam faterentur. Alii intelligunt moerorem piorum Corinthi ob ea mala, quae Paulus in Asia et Macedonia pertulerat. τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμῦ) *Ardorem vestrum in perficiendis iis rebus, de quibus scripseram.* Alii intelligunt ardens studium illorum piosum Corinthi in defendenda bona Pauli fama contra calumnias. ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι) Huius narrationis tam laetum argumentum maiori me iam gaudio affecit, quam ille incertus metus et illa externa afflictio me affecerat tristitia.

8. Ὅτι εἰ — ὁ μεταμέλομαι) *Quanquam enim per epistolam* (meam priorem) *vos tristitia affeci, non tamen me poenitet* huius rei. εἰ καὶ μετεμελόμην) *Etiamsi antea fere poeniteret.* Ante adventum Titi, inquit, tantum non poenitebat, me talia scripsisse, nunc autem postquam ex Tito talia cognovi, me non poenitet. βλέπω — ὑμᾶς) *Intelligo enim, illam epistolam, ad breve quidem tempus, vere tamen vos affecisse tristitia. Camerario* βλέπω h. l. est ἀναθεωρῶ vel ἐννοῶ, *intueor,* ut sit sensus: Hoc enim intueor, i. e. considero, quod, quamvis illa epistola momento vos offenderit, nunc ego tamen laetitia afficiar successu vestrae tristitiae. Potest etiam εἰ καὶ absolute sumi, *si modo,* atque sic minuit τὸ ἐλύπησεν. Si modo tristitia dicenda est, quae nempe tantos fructus peperit.

9. Νῦν χαίρω — μετάνοιαν) *Nunc gaudeo, non tam vos contristatos fuisse, quam potius vos commo-*

motos esse illa tristitia ad animi emendationem, vel resipiscentiam. Grata fuit mihi tristitia vestra, non in se, sed quatenus per eam declarastis vestram resipiscentiam. ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θεὸν) *Tali enim tristitia estis affecti, cuius Deus auctor et suasor fuit*; vel ut alii malunt: qua Deus afficere solet homines. Alii: *Contristati estis convenientes divinae voluntati*, sicut κατὰ σάρκα, convenienter cupiditatibus pravis; κατ' ἀρετὴν πράξεις, actiones quae virtuti conveniunt. Intelligitur itaque tristitia, quae oritur ex caussis, e quibus Deus vult oriri tristitiam, et quae habet eos effectus, quos habere Deus vult. Deus autem per calamitates tristitia afficit homines eo consilio, ut animos eorum emendet, eosque vere felices reddat. ἵνα — ἐξ ἡμῶν) *Ita ut nulla per me poena*, nullo damno afficeremini. ἵνα pro ὥστε. Iam non opus fuit, fatali poena et morbo quodam corporis afficere sontes; quod haud dubie accidisset, si auctoritatem Apostoli temere sprevissent. De eiusmodi fatali et inusitato poenae publicae genere agitur 1 Io. V, 16.

10. Ἡ γὰρ — κατεργάζεται) *Haec enim voluntati Dei consentanea tristitia salubrem consiliorum mutationem efficit, cuius sane neminem unquam poenituerit*. Quid sit ἡ κατὰ θεὸν λύπη, diximus modo ad v. 9. Est nostra tristitia talis, qualem Deus postulat, si tristitia afficimur ob id, quod Deum non amavimus, non recte usi sumus scientia religionis, aliis malum exemplum praebuimus etc. unde oritur propositum, meliori vitae, bonis exemplis studendi. Haec tristitia efficit μετάνοιαν ἀμεταμέλητον, Est hic quasi ἀντανάκλασις. Nam μετάνοιαν ἀμετανόητον si dixisset, perfecta fuisset ἀντανάκλασις. Ἀμετα-

μέ-

μέλητος vocatur *resipiscentia*, vel consiliorum et mentis mutatio in melius, quia est *εἰς σωτηρίαν*, ut non solum absit *ζημία*, externa maior calamitas, sed etiam felicitas hominis adiuvetur. *ἡ δὲ — κατεργάζεται*) *Tristitia vero hominum improborum et vanorum summum damnum affert.* Ἡ τῦ κόσμυ λύπη tristitia, qualis vulgo inter homines esse solet, moeror ex damnis externis, ob ignominiam acceptam, ob res amissas, ob ereptos amicos etc. Talis tristitia saepe aut morbos mortiferos parit, aut etiam homines ad ultro quaerendam mortem adigit. Cf. Sirac. XXIV, 21. sqq. Ven. *Tittmannus* (in libro: *christliche Moral* §. 147.) quem sequitur Ven. *Schulzius*, *τὴν κατὰ Θεὸν λύπην* putat esse calamitatem a Deo afflictam, (*κατὰ Θεὸν*, *Deo auctore,*) et *τὴν τῦ κόσμυ λύπην*, iniurias, quas homines hominibus infligere solent, ut sensus sit: *Denn wenn Gott die Menschen betrübt* (*durch Auflegung gewisser Leiden,*) *so thut er es in der Absicht, um bei ihnen eine heilsame Besserung zu bewirken, und wenn dann diese Besserung erfolgt ist, so gereuet es niemand, iene Betrübnis empfunden zu haben. Aber wenn Menschen einander betrüben, so thun sie es in der Absicht, einander zu schaden.* Sic praepositio *κατὰ*, (in verbis *κατὰ Θεὸν*) significaret tristitiae *auctorem*, et *ἡ λύπη τῦ κόσμυ* esset moeror a malis hominibus illatus. Nec male. Tristitiam enim a malis hominibus illatam afferre detrimentum, patebat exemplis Pseudapostolorum coetum Corinthiacum variis modis perturbantium, et incesti, per eorum placita infando crimine, quumque in illud animadverteretur tandem, gravissimo moerore implicati, tum etiam mortibus atque morbis in ecclesiam Corinthiam grassantibus propter perturbationes,

in

in quas ab iisdem falsis Apostolis coniecta fuerat. 1 Cor. XI, 30. Vid. *Storr* pag. 93. not. 175.

11. Ἴδȣ γὰρ — σπȣδὴν;) *Ipsi apud vos cogitate, haec Deo grata et accepta tristitia, quantum studium in vobis excitaverit!* Ipse eventus docuit, hanc tristitiam effecisse μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Σπȣδή, studium et industria in corrigenda illa vitiositate, quum antea levitas plerorumque animum corrupisset. ἀλλὰ ἀπολογίαν) Ἀλλὰ hic valet *imo et.* Ἀπολογίαν, i. e. excusationem suae negligentiae apud Titum, unde culpa tantum ad paucos rediit, unoquoque diligenter pro ferente, quod antea ignorabatur. ἀγανάκτησιν) *Indignationem* in reum. Nunc enim patebat res, post quaestionem habitam, et aberat metus multos offendi oportere. Testis itaque Titus esse poterat correctionis non dubiae. φόβον) *Cautam providentiam*, ut omnia corrigerentur. Al. iure metuebatis, ne ingenti poena et supplicio res vindicanda sit. ἐπιπόθησιν) *Desiderium*, sive Pauli videndi, et eius favore fruendi, sive per severiorum morum ordinem Paulo placendi. ζῆλον) *Vehemens studium*, sive recte agendi, sive pro Pauli bona existimatione. Potest etiam intelligi Presbyterorum et ministrorum nova cura et strenua diligentia in corrigendis minoribus similibus quorundam culpis et vitiis; quod confirmare videtur illud ἐκδίκησις, *ultio*, sive animadversio severa in malos. ἐν παντὶ — πράγματι) *Per omnia praestitistis vos integros quod ad istud negotium attinet*, i. e. iam plane vos mihi satisfecistis, nec est, quod porro eius rei caussa vobis aliquid exprobrem.

12. Ἄρα εἰ καὶ — ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.) *Quamquam ergo* (dura) *scripsi vobis* (in epiſtola priore) *non* tamen feci id *vel propter eum qui iniuriam fecit* (inceſtum), *vel propter eum qui iniuriam passus est*, (mei cauſſa) *sed ut vobis manifestum fieret studium illud meum pro vobis integerrimum.* Εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, *quanquam scripsi vobis*, ſc. dura, poſtulans in priore epiſtola excommunicationem inceſti, ſeveris uſus admonitionibus et verbis. Ὁ ἀδικήσας, *homo incestus.* Negat Paulus, ſe huius hominis cauſſa ſcripſiſſe, quaſi male ei voluiſſet. Per τὸν ἀδικήσας, ſive eum, qui iniuriam paſſus ſit, ſeipſum intelligere videtur Paulus, in quem ut Chriſtianum, imo eccleſiae Corinthiacae parentem aliquid certe dedecoris redundavit, ſi tale crimen a Corinthiis chriſtianis admitteretur, probaretur, toleraretur, ne dicamus, ab inceſto, ut partis *Antipaulinae* ſocio directam quoque contumeliam Apoſtolum haud dubie paſſum fuiſſe. Vid. *Storr* p. 92. not. 174. Negat Paulus, ſe principaliter ſui cauſſa ſcripſiſſe, ut ſatisfactionem pro illata ſibi contumelia poſtularet. Alii τοῦ ἀδικηθέντος referunt vel ad coetum Corinthiacum, ut Singularis ſit pro Plurali, vel ad familiam illius hominis qui novercam duxerat, vel cum ea rem habuerat. ἀλλ' ἕνεκεν — τοῦ Θεοῦ) *Sed ut vobis manifestum fieret studium illud meum pro vobis integerrimum.* Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ſive *minime fucatum*, ſive eiusmodi, ut Deo poſſim illud approbare. Omnia pro veſtra ſalute egi, non ex odio quicquam feci, vel animo laedendi. Idcirco poſtulavi hominis excommunicationem, ut macula deleretur, quam iſtum tolerando eccleſia veſtra ſuſceperat.

13. Διὰ τοῦτο — παρακλήσει ὑμῶν) *Quapropter magna affectus sum laetitia, quum intelligerem, vos tam laeto esse animo.* Ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν, *propter laetitiam vestram*, pro: ὅτι παρεκλήθητε ὑμεῖς. Alii intelligunt laetitiam, quam senserit Apostolus ex litteris Corinthiorum per Timotheum missis, ut παράκλησις ὑμῶν sit: *solatium, quod ex vobis percepi.* περισσοτέρως — πάντων ὑμῶν) *Multo magis autem gavisus sum, ob laetitiam Titi, quod nempe animus eius ab omnibus vobis recreatus est; Titum omnis sollicitudinis expertem a vobis rediisse.* Περισσοτέρως μᾶλλον, duplex Comparativus, ut Marc. VII, 36. Talia sunt μᾶλλον ὀλβιώτερος, apud Aristophanem: αἱρετώτερον μᾶλλον, apud Aristotelem; *magis certius*; *magis dulcius*, apud Plautum etc. Ἀναπέπαυται, respicit ad ancipitem antea animum, metumque Titi, qui incertus et dubius, quid Corinthi effecturus esset, hoc iter susceperat.

14. Ὅτι — οὐ κατῃσχύνθην) *Quod enim vos saepe laudavi apud eum, non mihi nunc est erubescendum;* i. e. non potui in ea re mendacii convinci, ut in voce κατῃσχύνθην effectus positus sit pro caussa; nam qui mendacii convincuntur, eos pudor sequi solet. ἀλλ' ὡς — ἐγενήθη) *Sicut vos, quaecunque vobis dixi, vera comperistis, sic et Titus vera comperit, quae ipsi de vobis dixeram.* Ἐπὶ Τίτου hic est: *apud Titum.* Sic ἐπὶ τοσούτων μαρτύρων, *apud tot testes*, apud Lucianum. Ἡ καύχησις ἡμῶν, *gloriatio mea*, nempe de vestris moribus et profectibus in religione.

15. Καὶ — εἰς ὑμᾶς ἐστιν) *Itaque amor eius erga vos maior est*: intimo amoris sensu eo amplius vos amplecti-

tur,

tur. Τὰ σπλάγχνα, רַחֲמִים, intimus amor, ut supra VI, 12. ὡς μετὰ — αὐτὸν) *Quod cum summa reverentia eum exceperitis*, i. e. eius auctoritatem omnino sitis reveriti; si enim eum reverenter exceperunt, obediverunt ei in omnibus, quicquid suaderet, moneret, institueret. Illud μετὰ φόβȣ καὶ τρόμȣ pro orationis serie varie explicatur, 1 Cor. II, 3. Eph. VI, 5. Phil. II, 12.

16. Χαίρω — ἐν ὑμῖν) *Gaudeo, quod omnino confidere possim de vobis*, i. e. quod tales sitis, ut de vobis mihi omnia optima possim polliceri. Ἐν παντὶ, sc. μέρει, *omnino*. Metonymia effectus pro caussa. Transit Paulus simul ad *secundam partem* huius epistolae, ubi hortatur ad eleemosynas in usum pauperum Christianorum Hierosolymitanorum contribuendas. Cap. VIII. et IX.

CAP. VIII.

1. Γνωρίζομεν — Μακεδονίας) *Significo autem vobis, quantopere Dei benevolentia in ecclesiis Macedoniae propositum meum adiuverit*; proprie: significo vobis donum Dei, datum a coetibus christianis in Macedonia. Ἡ χάρις τȣ̃ Θεȣ̃, *donum Dei* h. l. est donum a Macedonibus ad aliorum pauperiem sublevandam datum, et Dei donum, (Gottesgabe) dicitur, quia omnia bona ad Deum, auctorem referenda sunt. Paulus, ut solent Apostoli, pro effectu caussam nominat, docens, omnia quae a Christianis fiunt, deberi eximiae bonitati Dei, ut qui tot et tam gravia peccata remiserit, eosque impulerit ad tantam liberalitatem. Macedonum exemplo Paulus Corinthios vult excitare.

2. Ὅτι — ἁπλότητος αὐτῶν) *Nam inter multa adversa, quibus explorati sunt, magnum ipsorum gaudium* (nempe ex Evangelii doctrina perceptum,) *et summa eorum paupertas exundavit in egregiam liberalitatem;* i. e. quamvis Macedones per maxima adverſa explorarentur, tamen prae gaudio ob beneficia Evangelii, ipſi pauperes copioſam liberalitatem exercuerunt. Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως, *inter varii generis explorationem, per calamitates factam*, reſpicit ad vexationes, quas Macedones Chriſtiani paſſi ſunt, et a gentibus Act. XVI, 20. ſqq. et a Iudaeis, Act. XVII, 5. 13. Ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς, *eximia laetitia.* Ἡ κατὰ βάθους πτωχεία, *summa paupertas*, i. e. βαθεῖα πτωχεία, ſicut διὰ ταχέων, pro ταχέως, εἰς κάλλος, καλῶς. Comparate dicuntur pauperes, quia vix comparari poterant cum aliis, Corinthi et alibi in rerum affluentia et copia viventibus. *Ipsorum summa paupertas*, i. e. ipſi Macedones valde pauperes. Ἁπλότης eſt alioqui vox generalis, quae quamvis animi integritatem ſignificat; hoc autem loco eſt *ingenua liberalitas*, ut infra IX, 11. 13. Rom. XII, 8. *Laetitia et magna paupertas eorum* ἐπερίσσευσεν εἰς τ. πλ. τῆς ἁπλ. αὐτῶν, *abundavit in maximam eorum liberalitatem*; i. e. liberalitas eorum multo maior apparuit, quam quae ab hominibus paupertate depreſſis, exſpectari poſſet.

3. Ὅτι κατὰ — αὐθαίρετοι) Sc. ἐγένοντο, ſ. ἦσαν. Beza vero inuſitatam putat hanc ellipſin, atque poſſe illud αὐθαίρετοι cum v. 4. iungi. Alii huc e v. 5. referunt ἔδωκαν. Senſus eſt: *Pro viribus* (*quod vere testari possum,*) *imo supra vires suas ipsi, nondum rogati, contulerunt.* Μαρτυρῶ eſt parentheſis. Ὑπὲρ

δύ-

δύναμιν, ut apud *Livium* XLV, 23. Athenienfium populum fama eft celerem, *et supra vires* audacem effe ad conandum.

4. Μετὰ — δέξασθαι ἡμᾶς) Ad δεόμενοι fubauditur ἦσαν. *Cum multa obtestatione rogarunt nos, (me et socios meos,) ut reciperemus hoc beneficium, et deferremus istas pecunias ad Christianos (in Judaea.)* Παράκλησις eft *deprecatio, obtestatio.* Ἡ χάρις *beneficium, eleemosyna*, vel etiam *gratia, die Gefälligkeit*, ut fenfus fit: rogabant, ut ipfis ea in re gratificarer, ut vellem focius effe in hoc minifterio praeftando. Sed illud δέξασθαι ἡμᾶς deeft in multis et optimis codicibus, in Verfionibus et Patribus. Διακονία εἰς τοὺς ἁγίους, minifterium, quod praeftatur Chriftianis, h. l. eft illa collecta pecunia. Rogarunt τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας, i. e. rogarunt, ut et ipfi effemus κοινωνοὶ τῆς διακονίας, ut nempe in nosmetipfos reciperemus partem laboris, iftas pecunias deferendi ad Chriftianos in Iudaea.

5. Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν) Sc. ἐποίησαν. Poft οὐ fubauditur μόνον. Non hoc tantum fecerunt, quod fperavit ἀλλ' ἑαυτοὺς — Θεοῦ) *sed etiam seipsos devoverunt primum Domino, deinde mihi, Deo ipsorum animo movente.* καὶ hic ponitur pro ἔπειτα, ut refpondeat voci πρῶτον. Devoverunt, vel tradiderunt fe Domino, ad minifteria varia in ecclefia obeunda, non veriti tot moleftias et pericula, quae inftarent illis, qui publica in luce fervitia addicerent Chrifto. Locutio διὰ θελήματος Θεοῦ varie accipitur; hoc loco recte vertitur: *Deo ipsorum animos movente.* Paulus itaque dicit, fe iis non per-

suasisse aut eos eo adduxisse, ut sic facerent, sed Deum ipsis fuisse huius propositi auctorem.

6. Εἰς τὸ — χάριν ταύτην) *Itaque hortatus sum Titum, ut, sicut paulo ante instituerat, ita etiam pergeret vos hortari et inter vos colligere.* Ἐπιτελεῖν, *ad finem perducere.* Εἰς ὑμᾶς, pro ἐν ὑμῖν, *inter vos.* Sensus est: Ista tam inexspectata Macedonum alacritas me impulit ut Titum admonerem, iam omnino opus esse festinatione, ne Macedones vos antecellerent liberalitate.

7. Ἀλλ' ὥσπερ — περισσεύητε) Plena oratio esset eiusmodi: ἀλλὰ σπουδάζετε, ὥσπερ περισσεύετε ἐν παντὶ etc. ἵνα ὡσαύτως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. *Verum date operam, ut, quemadmodum excellitis in omnibus etc. ita etiam liberalitate superetis alios.* Περισσεύετε πίστει, excellitis universae doctrinae christianae cognitione; καὶ λόγῳ, facultate docendi alios; καὶ γνώσει, habitu recte iudicandi, cognitione sublimiore; καὶ πάσῃ σπουδῇ, omni studio ad agendas res bonas. Ex aliorum sententia *fides*, *doctrina*, *cognitio*, quoad rem non differunt. Vos iam antea demonstrastis aliis naviter factis, vobis non deesse alacritatem et facultatem in rebus procurandis. Καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, *et vestro in me amore.* Ἐξ ὑμῶν, pro simplici ὑμῶν. Ἐν ἡμῖν, pro εἰς ἡμᾶς.

8. Οὐ — λέγω) *Non ex mandato hoc dico*; nolo de facultatibus vestris aliquid praecipere. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς) *Sed aliorum* (Macedonum nempe) *studio motus.* Quia Macedones tam praeclara studia in Palaesti-

laestinenses ostenderunt, occasionem inde arripio admonendi vos. καὶ τὸ — δοκιμάζων) *Exploraturus, quam sincera sit vestra dilectio*, nempe in illos fratres, qui in Iudaea sunt. Τὸ γνήσιον (ἡ γνησιότης) τῆς ἀγάπης, alibi ἀνυπόκριτος ἀγάπη, opponitur simulatae dilectioni. Fictus amor facile se excusat, si vel parcissime donat.

9. Γινώσκετε — χριστοῦ) χάρις, *benignitas, beneficentia.* ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε, — πλουτήσητε) *Quod quum esset rerum omnium Dominus ditissimus*, i. e. beatitate abundatissimus, *tamen propter vos in maxima paupertate vixit* in his terris, *ut eius paupertate divites fieretis*, i. e. etsi poterat esse beatissimus, quippe filius Dei, tamen multas calamitates pertulit, ut felices fieretis, et omnibus bonis cumularemini. In verbis πλούσιος ὢν ponitur species felicitatis, intelligitur autem omnis felicitas. Non enim Christus ullo tempore fuit dives, ut nos divites pecuniis dicimur, et quales illi erant, quos ex opibus suis aliquid erogare pauperioribus Paulus volebat. Fuit autem beatitate abundatissimus priusquam in has terras adspectabilis venit. Sic etiam *paupertate* Christi omnis eius humilitas et vita aerumnarum plena est intelligenda. Haec enim, Deo ita volente, salutis nostrae caussa facta est. Selegit autem Apostolus paupertatis speciem, quoniam hic de pauperibus et liberalitate sermo est. Sic Hebr. XII, 2. ponitur ignominia, intelligitur autem omne id, quod Christo accidit mali. Ibi enim erat sermo de iis, qui contemnebantur. Hoc comma uncis includendum esse videtur; nam verba sequentia v. 10. cum v. 8. cohaerent.

10. Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι) *Sed consilium in hac re dare volui;* ſententiam *meam, quid mihi in hac re faciendum videatur, dico.* Eſt quidem praeceptum Chriſti, iuvare pauperes, ſed modus aliquis libertati relinquitur. Quod Macedones fecerant, tale erat, ut ſuaderi magis, quam iuberi poſſet. τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει) *Hoc enim vos decet,* decorum eſt. Expedit nempe vobis tueri bonam famam, quam coepiſtis conſequi, ne videamini leves et vani promiſſores. οἵτινες — πέρυσι) *Siquidem iam anno superiori non solum promisistis, sed et hoc negotium agere*, i. e. colligere *coepistis.* Eſt loquendi genus inverſum, ubi in diſparium comparatione praecedit, quod naturali ordine ſubſequi debuit; et ita hunc locum recte interpretati ſunt et Syrus et Arabs. Nulla tamen transpoſitione opus eſt, ſi τὸ θέλειν de promta voluntate explicatur, ut ſenſus ſit: *Siquidem coepistis non tantum praestare* (quod promiſiſtis,) *sed etiam procliVes fuistis* (ad hoc amoris officium praeſtandum.) Τὸ ἐπιτελεῖν, quod ſequitur v. 11. plus indicat quam ποιεῖν. Πέρυσι, *inde a superiori anno.* Graeci ſcriptores ἀπὸ addere non ſolent. Annus fere elapſus erat, ex quo colligere coeperant, 1 Cor. XVI.

11. Νυνὶ — ἐπιτελέσατε) *Nunc perficite, quod bene inchoatum est.* Amat Paulus, ut et Graeci, Infinitivos ponere vice nominum, idque cum articulo neutro. ὅπως — ἔχειν) i. e. *Ut tam promtae voluntati respondeat tandem dignus effectus, pro vestra facultate.* οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι, *adsit* ſcilicet. Ἐκ τοῦ ἔχειν, ſc. τὰ χρήματα; ex eo, pro eo, quod habetis, aut poteſtis. Nec enim pauperes ipſis donis et muneribus aequare divites poſſunt; poſſunt autem animo liberali.

12.

12. Ἐι γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται) *Nam si modo animus promtus benefaciendi adsit.* Eleganter enim προκεῖσθαι dicuntur, *quae animo nobis proposuimus*; quornm faciendorum ſtudio tenemur. Eſt loquendi ratio elliptica, et ſubintelligitur κατὰ νȣν Ioſeph. Ant. VII, 8. 4. προσκαλεσάμενον Ἰώαβον, ἐπιτύχειν τε τȣ προκειμένȣ κατὰ νȣν ἔφασκε, ſe aſſecutum eſſe, quod in animo habuiſſet, dicebat, καὶ τὸν Ἀβεσάλωμον ἄγειν ἐκέλευσεν. Προκεῖσθαι etiam ſaepius ea dicuntur, *quae sunt ad manum, et parata*; hinc πρόκειται in Gloſſa apud Heſychium explicatur παράκειται. καθὸ — ȣκ ἔχει) *Propterea acceptus est, quia pro facultate, non supra facultatem dat.* Καθὸ pro κατὰ τȣτο ὅ. Ἐὰν hic pleonaſtice ponitur. Ἐυπρόσδεκτος, ſc. θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἐςί. Placet Deo iſta alacritas pro facultatum praeſentium ratione, ut non opus ſit, tenuitatem praetexi a quoquam, quaſi non ſit Deo futurum gratum ipſius munus, niſi par fuerit locupletum collationi. Nam ſpectat Deus in probando munere, non id quod aliquis non habet, ſed id demum quod habet: alioquin charitas eſſet divitum propria. Cf. Luc. XXI, 3. Marc. XII, 43.

13. Ὀυ γὰρ — θλίψις) Loquendi ratio elliptica pro: ȣ γὰρ τȣτο βȣλομαι ἵνα ἄλλοις ἡ ἄνεσις etc. *Nolo enim ex vestro damno et detrimento aliis parare rerum commoditatem.* Ἄνεσις, *relaxatio*, h. l. eſt *abundantia, commoditas rerum*, θλίψις, *egestas, penuria.* Non vos detruſurus ſum in pauperum locum; ſed id tantum rogo, quo vos poſſitis carere ſine propria moleſtia.

14. Ἀλλ' ἐξ ἰσότητος) *Sed propter aequalitatem.* Ἐκ, *propter.* Senſus eſt: *ut sit par conditio*, veſtrorum,

 et

et aliorum Christianorum. Si ex eo, quo forte apud vos quidam abundant, conferatur aliquid, quo isti Palaestinenses nimis egeni destituuntur, tum fiet quasi exaequatio. Sic aliis procuratur commodum sine vestro incommodo. Ἐν τῷ νῦν — ὑστέρημα. Ante ἐν τῷ νῦν καιρῷ supple: ἵνα, et post ὑστέρημα γένηται. *Ut hoc tempore abundantia vestra illorum inopiae subveniat. Hoc tempore*, quo Christiani Palaestinenses bonis omnibus exuuntur a Iudaeis. ἵνα καὶ — τὸ ὑμῶν ὑστέρημα) *Ut* (vicissim alio tempore) *illorum abundantia illud suppleat, quo vobis forte opus fuerit.* Ut si quando calamitas illa in Iudaea cessaverit, et vobis forte aliquid acciderit adversi, illi ex suis divitiis aliquid conferant ad sublevandam vestram paupertatem. ὅπως γένηται ἰσότης) *ut aequabilitas utrinque locum habeat.* Hoc non eo valet, ut patres multorum liberorum, ipsi nihil plus possideant, quam alii; sed ut quodammodo exaequetur istorum penuria per beneficentiam aliorum.

15. Καθὼς γέγραπται — οὐκ ἠλαττόνησε) *Ut idem eveniat, quod scriptum est: Qui multum* (Mannae) *collegerat, non abundavit, et qui modicum tantum collegerat, non laboravit inopia.* Exod. XVI, 18. Post τὸ πολὺ, et post τὸ ὀλίγον subauditur ἔχων, vel συλλεξάμενος. Ἐλαττονέω, *minor sum, habeo minus ceteris*, extra vers. Alexand. non occurrit. Nempe, si quis Israelitarum supra usus suos collegerat, aliis, quibus collecta non sufficeret, impertiebatur, quo facto ἰσότης servabatur, ut nemo per istam suam copiam alteri penuriam crearet. Hoc vult Apostolus: De pauperitate et divitiis inter vos, idem habeat locum, quod apud Mosen dicitur

etc

etc. Qui nempe possidet parum, pauper, is non debet carere; ceteri debent eum adiuvare.

16. Χάρις — Τίτε) i. e. *Maxime laetor, Deum idem hoc studium excitasse in animo Titi*, ut nempe hoc negotium inter vos procurandum susciperet. Phrasis: χάρις τῷ Θεῷ ex seria re quasi translata est ad proverbium, et h. l. indicat, studium hoc Titi Paulo valde placuisse.

17. Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο) Τὴν παράκλησιν, sc. τὴν ἐμὴν, *facile mihi obsecutus est.* Cf. supra v. 6. σπεδαιότερος — ὑμᾶς) *Imo tam liberali fuit animo, ut ultro ad vos proficisci vellet.* Ostendit se praevenisse mea desideria, et sua sponte iam id cupiisse. Σπεδαιότερος δὲ ὑπάρχων, *quum autem studiosior* (vestri) *esset*, sc. quam ut exhortatione mea opus esset. Αὐθαίρετος, i. e. ἐκεσιαζόμενος, *qui sponte et volens aliquid facit.* Ἐξῆλθε, *profectus est.*

18. Συνεπέμψαμεν — τῶν ἐκκλησιῶν) Quis fuerit hic itineris socius, non constat. Non pauci intelligunt Lucam; alii Silam, alii Barnabam, alii Marcum, alii alium, sed certi nihil definiri potest, nec magni refert, quisquis is fuerit. *Marcum* fuisse Storrius (p. 84. not. 166.) putat, quod nomen eius tum per itinera Evangelii caussa suscepta, tum multo magis per *expositionem vitae Iesu* latissime per ecclesias manavisset. Sed valde dubium est, an Marcus tum temporis Evangelium suum iam ediderit. Οὗ ἔπαινος — ἐκκλησιῶν) *Qui magnam sibi laudem in tradenda doctrina Christiana apud omnes ecclesias comparavit.* Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, i. e. propter studium in tradendo Evangelio.

19. Ὀυ μόνον δὲ) Sc. τȣ̃το. *Sed non hoc tantum* ad eius laudem pertinet, quod Evangelio proferendo dedit iam apud multas ecclesias operam. ἀλλὰ καὶ — χάριτι ταύτῃ) *Sed et solenni ritu designatus est ab ecclesiis, ut sit comes nostrae peregrinationis et colligendae huius eleemosynae.* Χειροτονηθεὶς, sc. ἐστιν. *suffragiis electus est*, ordinatus, initiatus, muneri huic rite admotus est. Χειροτονεῖν (ex χείρ, *manus* et τείνειν, *extendere*) proprie est: *manum extendere* et *attollere*. Iam quia consuetudo fuit veterum, ut coetus hominum, paulo maiores, suffragia ferrent per manuum extensionem, et electio manibus, vel etiam digitis sublatis indicaretur, factum est, ut χειροτονεῖν non solum significaret: per suffragia aliquem creare, et muneri alicui praeficere, sed etiam absque suffragiis aliquem eligere, ordinare, designare. Vid. Schleusneri Lexicon ad h. vocem. Συνέκδημος, *peregrinationis socius.* Ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, a pluribus, succedente tempore eandem auctoritatem accepit, ut prae aliis esset comes Pauli atque adiutor huius negotii. Storrius tamen (p. 83. not. 165.) non eundem hoc commate ac v. 18. intelligit, sed hoc sibi velle putat Apostolum, non modo Titum cum antiquiore comite reverti Corinthum, sed ab ecclesiis (Macedonicis v. 1.) hortatu Apostoli, qui recentes Pseudapostolorum suspiciones ex Tito cognovisset, (c. XII, 16—18.) ac materiam calumniae subtrahere vellet, nuper designatum fuisse, certum hominem, qui argentum in Macedonia collectum nunc quidem in Achaiam, unde Paulus mox subsecuturus Hierosolyma cogitaverat, deinde vero in comitatu Pauli Hierosolyma deportaret, quorsum etiam Corinthii suam stipem per suos legatos, ipsum comitaturos, mittere possent.

fent. Metonymice χάρις vocatur id, quod ex liberalitate datur. τῇ διακονȣμένῃ — προθυμίαν ὑμῶν) *Quae procurata est a me ad gloriam Domini amplificandam, et prolixam vestram voluntatem comprobandam.* Vel: Ἐις προθυμίαν ὑμῶν, pro: ἐις δόξαν προθυμίας ὑμῶν, in laudem veſtrae prolixae voluntatis. Pro ὑμῶν nonnulli codd. et verſſ. habent ἡμῶν, quod eſſet: ad meam prolixam voluntatem excitandam. Τῇ διακονȣμένῃ ὑφ' ἡμῶν, *quam procuravi*, in Macedonia ſcilicet. Verbum διακονεῖσθαι hic ſumitur, ut ſupra v. 4. vox διακονίας et ſignificat: *procurare.*

20. Στελλόμενοι τȣ̃το) *Dum hoc caveo.* Cohaeret hoc participium cum verbo συνεπέμψαμεν, v. 18. Στέλλεσθαι eſt *mitti, dimitti*, et in media voce, *se avocare, se subducere, devitare, Polyb.* hiſt. V, 17. ȣ̓ δυναμένων καθόλȣ τὴν ἐκ τῆς συνηθείας καταξίωσιν ϛέλλεσθαι, *quum non possent omnino declinare reverentiam consuetam.* μή τις — ὑφ' ἡμῶν) *Ne quis me vituperet propter copiosam hanc pecuniam, quae a me colligitur.* Ἁδρότης, *magnitudo, robur*, h. l. eſt *copiosa pecunia*, a Corinthiis, ut certo ſperat, conferenda. *Hesych.* ἁδρὸς, πλȣ́σιος, ἁδρὸν, μέγα, δαψιλὲς, ταχὺ. Pergit Apoſtolus in declarando ſuo conſilio, quod pertinet ad integerrimam procurationem eleemoſynarum. Ne, inquit, ulla ſuſpicio aut obtrectatio hominum malignorum locum habeat, miſi tales viros, qui illud negotium apud vos ita procurent, ut nihil vituperationis in me cadere poſſit.

21. Προνοȣ́μενοι — ἀνθρώπων) *Quia studeo honestati et virtuti, ita ut non solum Deo eam probem, sed etiam*

etiam hominibus. Προνοῦμαι, medium, *studeo, operam do.* Ἐνώπιον κυρίου, ut hebraicum לִפְנֵי יְהוָה, h. l. ut saepius est, *iudice Deo*, quo indicatur, aliquid revera et manifesto tale esse, quale esse dicitur, ita, ut ab ipso Deo probari possit. Hoc vult Apostolus: Prospicere mihi volui, ne quis me possit carpere, et dicere, fraudem a me esse admissam.

22. *Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδ. ἡμῶν)* Alium praeter istum, de quo v. 18. dixerat. Si is, de quo v. 19. sermo erat, diversus erat ab illo, v. 18. *plures* fuerunt, qui Tito adiungi, et ab eo discerni poterant. *Ὃν — σπουδαῖον ὄντα) Quem experti sumus in multis rebus saepe officiosum et industrium.* Σπουδαῖος, *diligens, sedulus officiosus. νυνὶ δὲ — εἰς ὑμᾶς) Nunc autem* (in hac caussa) *multo studiosiorem se praestabit, ideo quod de vobis omnia sperat optima,* vos nempe fore liberales.

23. *Εἴτε ὑπὲρ Τίτου)* Sc. quaestio est. *Si de Tito agitur.* Vel: Demonstrate igitur eximiam beneficentiam, *εἴτε ὑπὲρ Τίτου*, s. propter Titum, qui est *κοινωνὸς ἐμὸς*, socius laboris in Evangelio praedicando, *καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργὸς*, et apud vos adiutor mihi fuit; qui est quasi meo ipsius loco, atque *gentibus* solet maxime studere. Nam referenda sunt haec, quae hoc commate scribuntur, ad rationem, qua moveri vult Paulus Corinthios, ad copiosam collectam praestandam, ut ex v. 24. patet. *εἴτε ἀδελφοὶ — ἐκκλησιῶν) sive alii fratres nostri* ad vos veniant, *omnes sunt legati ecclesiarum*, nempe e gentibus, ut additur Rom. XVI, 4. *δόξα χριστοῦ)* Metonym. Instrumenta sunt gloriae Christi. His igitur potestis fidem habere.

24.

24. Τὴν οὖν — ἐνδείξασθε) Est Hebraismus: nam ἐνδείξασθε ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης καὶ καυχήσεως ponitur pro: ἐνδείξασθε ἀγάπην καὶ καύχησιν, *ostendite ipsis amorem vestrum erga eos, et ostendite vera esse, quae de vestro in me et meos affectu praedico.* εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν) Εἰς πρόσωπον, pro ἐν προσώπῳ. *Ut omnes ecclesiae hoc audiant et intelligant.* Titus nempe ab uno coetu ad alterum faciens iter, ubicunque venerit, laudabit vestram liberalitatem.

CAP. IX.

1. Περὶ μὲν — γράφειν ὑμῖν) *Ego vero, quod attinet ad negotium colligendae stipis, supervacaneum duco, copiosius vobis scribere.* Cf. cap. VIII, 4. Haec connectenda fuerant cum superioribus. Ostendit enim Apostolus, se nullis ultra hortatibus uti velle super isto negotio pauperum, quum de ipsis omnia maxima multis de caussis expectet.

2. Ἣν ὑπὲρ — ἀπὸ πέρυσι) *De qua apud Macedones glorior, Achaiam nempe iam anno superiori paratam esse,* et largiter in commune contulisse. Cf. cap. VIII, 10. Ne Macedonibus plus tribuere videretur, quod plus dedissent, solatur Archivos, quorum praecipui Corinthii, hoc honore, quod priores incepissent. καὶ ὁ ἐξ — πλείονας) *Et vestrum* (in hac re) *studium provocavit quamplurimos.* Ἐξ ante ὑμῶν redundat. Sic per Corinthios excitat Macedonas, et per hos excitat illos.

3. Ἔπεμψα δὲ ἀδελφοὺς) Sc. τούτους, qui vobis has litteras tradunt. ἵνα μὴ — μέρει τούτῳ) *Ne, quod vos fecisse iactavi, vanum reperiretur hac in re.* Τὸ καύχημα

χημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, *gloriatio, laus mea de vobis.* Κενῦν, *evacuare, rem aliquam virtute sua privare,* h. l. est *facere, ut aliquid vanum, fictum appareat.* Ἐν τῷ μέρει τῦτῳ, *in hac parte*, quod attinet ad laudes, quae vobis tribuere soleo, ratione promtitudinis vestrae pecunias colligendi in usum Christianorum Palaestinensium. Volui per eos tempestive vos admonere. Iam enim Pauli et Corinthiorum multum intererat, ut tam copiosa pecunia omnino in Achaia colligeretur, quam solebat largiter promittere.

4. Μήπως — λέγωμεν ὑμεῖς) *Ne, si mecum venissent Macedones, et imparatos vos deprehendissent, erubescendum sit mihi, ne dicam vobis.* Fieri posse dicit, ut quidam ex Macedonia secum proficiscantur; non dicit certo sic eventurum esse. ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως) *Ob confidentem illam gloriationem*, i. e. quod inde a tanto iam tempore confidentissime gloriatus sim de vestra liberalitate; *wegen dieses dreisten Rühmens (eurer Freygebigkeit)* Nam ὑπόστασις est *fiducia*, Hebr. XI, 1. Polyb. IV, 40. οἱ δὲ Ῥόδιοι, θεωρῦντες τὴν τῶν Βυζαντίων ὑπόστασιν, VI, 53. de Coclite. ἔχοντο τὴν δύναμιν, ὡς τὴν ὑπόστασιν αὐτῦ καὶ τὴν τόλμαν καταπεπλεγμένων τῶν ἐναντιων.

5. Καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν) *Et interea procurent munus vestrum, de quo iam multum dixi.* Ἐυλογια more hebraico, *donum, beneficium*, quia pro beneficiis Deo aliisque agimus gratias et bona omnia precamur. Προκατηγγελμένην, i. e. προειρημένην, praedictam, de qua iam multum dixi: vel, beneficium, iam antea Macedonibus nunciatum,

ciatum, v. 2—4. Nonnulli codices vetusti, quibuscum consentiunt versio copt. Vulg. et Itala et Patres nonnulli pro recepta lectione habent προεπηγγελμένην, beneficium *promissum.* ταύτην — πλεονεξίαν) Ante ταύτην supple ὥστε, ut plena sit oratio: ὥστε ταύτην ἑτοίμην εἶναι etc. *Ita ut paratum sit tanquam munus satis copiosum, haud parcum.* Εὐλογία adiunctam habet notionem doni satis copiosi, πλεονεξία, donum parcum et exiguum.

6. Τοῦτο δὲ) Sc. φημί, vel ut Graeci interpretes explent: τοῦτο δὲ τῆς ἐλεημοσύνης τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, Quod statim sequitur, est proverbium, ut apud Ciceron. de Orat. II, 65. Ut sementem feceris, ita metes. Σπείρειν h. l. metaphorice est: *distribuere, erogare,* et inprimis de eleemosynis et beneficiis usurpatur, θερίζειν, *mercedem reportare,* et pertinet ad retributionem Dei. Ἐπ' εὐλογίαις, *liberaliter.* Si donum vestrum fuerit parcum, non magnos vobis fructus afferet.

7. Ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ) *Unusquisque* det *quemadmodum* s. *quantum vult.* Nam praepositionis πρὸ in Voce προαιρεῖσθαι nulla est vis et emphasis; et sicut προαίρεσις saepe est *voluntas,* sic προαιρεῖσθαι denotat *velle.* Sic apud Iosephum A. IV, 6. 2. Balamus negat, se posse Israëlitis mala imprecari; nam τὸν θεὸν ἀντιλέγειν αὐτοῦ τῇ προαιρέσει, *Deum resistere eius voluntati.* Hoc sensu etiam verbum προαιρεῖσθαι apud Philonem occurrit. De Sacr. Ab. et Ca. p. 135. A. Legat. ad Cai. p. 1005. D. ἱλαρὸν — θεὸς) Videtur fuisse sententia trita apud Hebraeos: nam occurrit huic similis Prov. XXII, 8. et in Siracide. *Is demum Deo placet, qui hilari et lubenti animo dat.*

9.

8. Δυνατὸς — εἰς ὑμᾶς) *Potest autem Deus omnis generis dona largissime in vos conferre.* Περισσεύειν, ut hebr. Hiphil, *facere ut quis abundet*, quemadmodum βασιλεύειν, *facere ut quis regnet.* Πᾶσαν χάριν appellat *Dei dona*, ut rei domesticae augmentum, opportunitatem commodam acquirendi huius vitae bona etc. ἵνα ἐν παντὶ — ἀγαθὸν) *Ut ipsi in omnibus rebus semper habeatis, quod sufficiat, et largiter collocare possitis beneficia in alios.* Deus non concedet, ut unquam ob egestatem vel inopiam huius liberalitatis vos poeniteat.

9. Καθὼς — αἰῶνα) Supple: *Ut etiam vobis eveniat.* Verba desumta sunt ex Psalmo, qui Hebraeis CXII, 9. *Sparsit*, i. e. *liberaliter dat pauperibus*; *haec eius liberalitas non desinit per omnem vitam.* Quamdiu vivit, tam diu liberalis esse potest, quia nunquam eget, Deo eius liberalitatem remunerante. Δικαιοσύνη, hebr. צְדָקָה, *benignitas*, inprimis erga egenos, liberalitas. Aliis δικαιοσύνη h. l. est benignitatis et liberalitatis praemium, ut sensus sit: *Liberalitatis suae praemia certa ei manent.*

10. Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν — βρῶσιν) *Deus vero, qui suppeditat semen serenti, et panem ad escam.* Ies. LV, 10. Sensus est: Deus, cui datori omnia debemus, χορηγήσαι — σπόρον ὑμῶν) *Suppeditet et multiplicet sementem quasi vestram.* Per *sementem* autem Corinthiorum intelligit beneficia, quae collocare in egenos Christianos Palaestinenses decreverant. Χορηγήσαι καὶ πληθύναι sumuntur in Optativo. Vulgata et quidam alii interpretes minus commode verba: καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, coniunxerunt. καὶ αὐξήσαι — ὑμῶν) *Et augeat fructus libe-*

liberalitatis vestrae, ut nempe fructus copiosissimi ex illa vestra liberalitate ad vos et ad Palaestinenses redeant. Γεννήματα, de proventibus agrorum dicta, transferuntur ad ea, quae consequuntur ex aliqua re.

11. Ἐν παντὶ — ἁπλότητα) *Ut omni modo sitis divites ad omnem ingenuam liberalitatem*, i. e. ut satis divites sitis ad exercendam liberalitatem. Post πλουτιζόμενοι subauditur ἦτε, vel, ἔσεσθε. Ἁπλότης vero hic est *ingenua liberalitas*, ut supra VIII, 2. ἥ τις — Θεῷ) *Quae caussa est, cur nos Deo gratias agamus*; vel: ita distribuemus illa beneficia, ut Deo maximae gratiae agantur. Ita εὐχαριστία traheretur ad alios Christianos, praecipue ad Palaestinenses, qui laudaturi essent Deum, si per Pauli hoc ministerium se tantopere adiutos experirentur. Possunt etiam ita verti haec verba: *Quae* (liberalitas vestra ingenua) *efficiet, ut multi, nobis monentibus*, (δι' ἡμῶν) *gratias agant Deo*.

12. Ὅτι ἡ διακονία — τῷ Θεῷ) *Nam hoc officiosum publicum beneficium non tantum sublevat egenos Christianos, sed et multorum hominum animos impellit ad gratias agendas Deo*. Ἡ διακονία, ministerium quodvis, sive *officium, Dienst, Gefälligkeit*. Λειτουργία, omnes sumtus publici, veluti si quis suo sumtu domum publicam aut navem exstruat. H. l. est *publicum beneficium* a coetibus Christianorum collatum. Ἡ διακονία τῆς λειτουργίας, *officiosum publicum beneficium*. Alii τὴν διακονίαν referunt ad Paulum, qui hoc beneficium procurabat suis monitis et precibus, ut sensus sit: *Nam aliud ministerium quo publice fungor in colli-*

gendis eleemosynis, non modo eo pertinet, ut suppleatur aliorum Christianorum inopia. Nolite existimare, nihil aliud vos sic agere; quam pauperes adiuvare; quod et ipsum non est exiguum, et Christiano maxime dignum ἀλλὰ — θεῷ) *Sed et multorum hominum animos impellit ad agendas Deo gratias.* Dativus θεῷ regitur ab ἐυχαρισεῖν, idque sit more cultissimorum scriptorum, quibus mos est, ut Nomina Verbalia, cognatamque Verborum suorum significationem sortita, eandem constructionem admittant, quam Verba ipsa. Iam quemadmodum dicitur ἐυχαρισεῖν τῷ θεῷ, ita quoque ἐυχαρισιαι τῷ θεῷ. Tale illud Iosephi Ant. V, 1. 3. τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ταῖς θυσίαις σκέυη, pro: τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν θυσιῶν σκέυη, *vasa ministerio sacrificiorum destinata.*

15. Διὰ τῆς — τὸν θεὸν) *Laudabunt enim Deum propter hoc munus, quo ingenuitatem vestram (vos* genuinos Christianos esse *) declaratis.* Δοξάζοντες, pro δοξαζόντων, ut voci πολλῶν vel ἁγίων responderet; cuiusmodi Anacoluthon apud optimos Scriptores occurrit. Ἡ διακονία, pro ipso munere, quod supra v. 10. τὴν δικαιοσύνην vocaverat Apostolus. Ἡ δοκιμὴ h. l. est *id, quod experientia facta cognoscitur, probata et spectata indoles.* ἐπὶ τῇ — χρισῦ) *Quod* nempe (hac vestra liberalitate) *obedientiam erga religionem publice declaraveritis.* Τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας pro: τῇ ὑποταγῇ ὁμολογυμένῃ. Qui enim liberales erant in alios Christianos, eo ipso publice quasi profitebantur, se consentire cum illis in fide. Hunc esse verum horum verborum sensum, ex sequentibus mihi patere videtur, ubi idem fere repetitur. καὶ ἁπλότητι — πάντας) *Et quod sincere consen-*

sentiatis (in religionis professione) *cum iis* (in, quos liberales estis) *et cum omnibus* (aliis Christianis.) Ἐπὶ τῇ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας, pro τῇ κοινωνίᾳ ἁπλῇ. Alii κοινωνίαν *de liberalitate* explicant ut Hebr. XIII, 16.

14. Καὶ αὐτῶν — ἐφ᾽ ὑμιν) Ante haec verba repete ex v. 12. ἡ διακ. — — περισσεύουσα. Sensus est: Liberalitas vestra etiam sic in Deum redundat, *quoniam pro vobis preces faciunt: amant enim vos propter immensam Dei erga vos gratiam;* quia Deus vos non solum divitiis, sed et animo bono et liberali ornavit. Ἐπιποθεῖν, proprie: *valde desiderare, vehementer cupere,* h. l. per metonymiam significat *impense amare.*

15. Ἐπὶ τῇ — δωρεᾷ) *Pro ineffabili ipsius beneficio,* in vos et omnes gentes collato. Ἀνεκδιήγητον, id, quod tantum est, ut explicari nequeat. Paulus se adiungit illis, qui gratias agebant Deo pro tanto beneficio.

CAP. X.

1. Αὐτὸς — χριςȣ̃) *Ego ipse vero Paulus rogo vos ea lenitate atque humanitate, qua Christus esse consuevit. Etymol.* Ἐπιεικὴς παρὰ τὸ εἴκειν καὶ ὑποχωρεῖν, καὶ γὰρ οἱ πραεῖς ὑποχωρȣ̃σι καὶ ἐκ ἀντιτείνȣσι. *Hesychius,* ἐπιεικῶς, πανυ λίαν πρᾴως. Incipit iam *tertia* pars huius epistolae. Quae iam sequuntur, non convenire videntur cum istis laudibus, quae supra c. VII, 6. 16. et c. VIII. IX. commemorantur. Videtur itaque Paulus haec alio tempore scripsisse. Vid. not. ad c. XII, 20. Defendit suam agendi rationem et auctoritatem adversus adversarios aliquos, qui ipsi adhuc obtrectabant, epistolas eius quidem

severas esse concedentes, sed praesentem eum nihil valiturum, nec minis suis re ipsa satisfacturum, v. 10. Primo igitur Paulus mansuetudinem suam defendit *exemplo Christi*; deinde ipsis illis amore et modestia plenis precibus confirmat, non modo absentem verbis, sed praesentem quoque re ipsa castigaturum se esse immorigeros, si salus ecclesiae aliter non possit restitui, v. 8. Πρᾳότης καὶ ἐπιείκεια τοῦ χριστοῦ est *clementia similis clementiae Christi. Διὰ τῆς πρᾳότητος, cum lenitate, leniter.* Nam ב Hebraeorum interdum voce διὰ exprimitur, ut 1 Cor. XIV. 19. Ceterum de obtrectationibus adversariorum forte Titus aliquid resciverat, et Paulo exposuerat. ὃς κατὰ — εἰς ὑμᾶς) *Qui praesens apud vos timidus* multis videor, *absens vero videor esse severus in vos.* Ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, sc. εἰμί. Ταπεινὸς est, qui demisse se gerit, modeste et timidius inter alios versatur, nec sibi quicquam arrogat. Θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς h. l. ex oppositione est: *asperius vos et durius castigo atque reprehendo.* Sic Paulus se ipsum describit ipsis adversariorum verbis, ut e v. 10. apparet, ubi adversarii loquentes introducuntur. Κατὰ πρόσωπον, *coram*, hebr. לפנים. Dicebant obtrectatores, eum praesentem multo lenius agere, quod offensas metueret, aut gratias captaret.

2. Δέομαι — περιπατοῦντας) *Hoc autem rogo, ut ita* vos geratis, *ne opus mihi sit, quum advenero, uti ea severitate, qua usus esse existimor erga quosdam, qui putant me agere, ut infirmi solent homines.* Δέομαι δὲ. Per epanalepsin repetit verbum synonymum, quia interiecerat nonnulla post παρακαλῶ in priori commate. Τὸ μὴ θαῤῥῆσαι *ne cogar uti mea auctoritate,* ἣ λο-

λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας, *qua audacius contra alios uti existimor*; nam τολμῆσαι ἐπί τινα est *audacius se gerere*; *pro auctoritate agere contra aliquem*. Σάρξ h. l. ut saepius significat *ipsum hominem*, adiuncta infirmitatis notione. Κατὰ σάρκα περιπατεῖν igitur est: agere, ut homines vulgo agere solent, qui praesentes quidem, timidi tacent, sed absentes acrius increpant, adeoque sui dissimiles sunt, vel consilia ad hominum mores adaptare; minari timidis, cedere audacibus; quod est hominum humilium, qui carent interna virtute. Cf. supra I, 12. 17.

3. Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες) *Quanquam enim homo sum*, sicut sunt alii. Ἐν σαρκὶ εἶναι, in conditione esse humana, infirma, et multis malis obnoxia. οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα) *Tamen non milito ut homines infirmi* et timidi *solent*, nempe cum adversariis meis et cum impedimentis quae tollere studeo. Saepius utitur Paulus tropo *militiae* in describenda ministrorum religionis fortitudine, 1 Tim. I, 18. 2 Tim. II, 3. 4. 5.

4. Τὰ γὰρ — σαρκικὰ) *Nam arma quibus utor, non sunt invalida*, e. g. verborum lenocinia, rerum externarum nova omina et vota, fraudes et fallaciae. ἀλλὰ — ὀχυρωμάτων) *Sed valida Deoque probata, ad destruendas munitiones* adversariorum. Δυνατὰ θεῷ, quae Deo probantur, vel ἐν, σὺν θεῷ, quibus Deus vim addit, vel etiam *indice Deo*. Καθαιρεῖν dicuntur, *qui hostium ferociam contundunt, viresque frangunt*. Ὀχυρώματα *munitiones, loca munita, arces, castella*. Hoc loco intelliguntur impedimenta religionis Christianae, et nominatim sinistra adversariorum de Paulo iudi-

cia, quae ſane impedire poterant progreſſum muneris eius. Alii intelligunt omne id, cui hoſtes Evangelii confidunt, et contra veritatem doctrinae coeleſtis ſe muniunt efferuntque, qualia ſunt humana ſapientia, eruditio, eloquentia etc. Eſt vero hoc comma 4. in parentheſi ſeiungendum a ſequenti, ut pergat conſtructio: στρατευόμεθα — λογισμὲς καθαιρἕντες.

5. Λογισμὲς — τἕ Θεἕ) *Destruens* (vincens) *omnes temerarias opiniones se extollentes adversus cognitionem Dei*, removens quaevis impedimenta propagandae doctrinae chriſtianae. Eſt hic primum traiectio, pro καθαιρἕντες λογισμὲς, καὶ πᾶν ὕψωμα. Deinde ἓν διὰ δυοῖν, nam λογισμὲς π. τ ὑψ. dictum eſt pro πᾶν ὕψωμα τῶν λογισμῶν. *Destruens omnes temerarias opiniones*, quas nempe adverſarii de me habent. Λογισμοὶ h. l. non ſunt *ratiocinationes*, ſed *opiniones*. Reſpicit enim Apoſtolus ad eos, de quibus ſupra v. 2. dixerat: τὲς λογιζομένες ὑμᾶς ὡς κ. σ. περιπ. Ὕψωμα, *altitudo*, et ex Hebr. *locus editus in monte*, *arx*, *castellum*, idem ὀχύρωμα. Hoc caſtellum quaſi falſarum de me opinionum (inquit Apoſtolus) *extollit se* κατὰ τῆς γνώσεως τἕ Θεἕ, *adversus cognitionem Dei*, i. e. impedimentum eſt propagandae cognitionis Dei. Nam illae adverſariorum opiniones impediebant ſucceſſum muneris Apoſtolici, atque adeo ipſius doctrinae Chriſti. Non multum abeſt a ratione poëtica ſcriptoris dictio h. l. Sicuti caſtellum *extollit se*, h. e. oppoſitum eſt hoſtibus; ita etiam caſtellum opinionum pravarum dicitur oppoſitum eſſe cognitioni Dei. καὶ αἰχμαλωτίζοντες — — χριςἕ) *Et in captivitatem redigo*, i. e. irritas reddo, *omnes machinationes*, *ut Christo se*

se subiiciant. Pergit Ap. in metaphora a bello desumta. Νόημα, *consilium hominum et machinatio*, ut supra c. II, 11. Intelliguntur h. l. ipsae illae artes et machinationes adversariorum Pauli, de quibus hactenus dixerat.

6. Καὶ ἐν ἑτοίμῳ — ὑπακοή) *Et paratus sum ulcisci omnem inobedientiam* (eorum qui doctrinae parere nolunt,) *ubi vos ad perfectam obedientiam adduxerim.* Postquam in *coetu* vestro omnia fuerint Christo subiecta, tum etiam membra se mihi opponentia in ordinem redigam. Hi opponentes se, fuisse videntur doctores, Pauli adversarii.

7. Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε;) *Adeone illa tantum, quae apud homines valent, respicitis?* Cf. supra V, 12. Πρόσωπον, *quod in homine spectatur, species et conditio externa.* Hic iterum nobis deest lux historiae. Respicit vel ad praerogativas externas, e. g. cognationem cum familia Mariae, quae alios commendabat, vel ad habitum Pauli apud Corinthios praesentis, moderatius ibi se gerentis, quum alii πολλὴν φαντασίαν ostentarent. Videtur Paulus respicere falsos doctores, qui praecipuo quodam iure, quod ad Paulum nihil pertinuerit, *se Christi esse* dicerent, eoque titulo Corinthiis, *externa* spectantibus, se venditarent. Gloriabantur nempe, ut verosimile est, de *Iacobo*, quem suae sectae coriphaeum et principem esse fingebant. Hi igitur propter suum Iacobum non modo contra Paulinos et Apollonios, quorum duces Christum, dum in his terris vixerit, omnino non habuerint cognitum, sed et contra Petrinos, quorum princeps certe *cognatus Christi* non fuerit, tumebant, et nomen τῶν χριστοῦ factioni suae peculiariter arrogabant, quod non

 modo

modo familiarem, sed propinquum etiam et necessarium Christi sectarentur. 1 Cor. I, 12. s. Vid. *Storrius* p. 11. sqq. *εἰ τις — εἶναι*) *Si quis gloriatur, se esse ministrum Christi.* Πέποιθεν ἑαυτῷ. Hebraismus, לו, *apud se ipsum.* Includit exprobrationem superbiae et negligentiae. *τοῦτο λογιζέσθω — ἡμεῖς χριστοῦ*) *is vicissim sua sponte agnoscat, sicut ipse Christi minister est, ita me etiam Christi esse ministrum.* Se non eodem quidem, ac isti, sed veriore titulo *Christi esse* affirmat. *ἀφ' ἑαυτοῦ*) *Ex sese*, i. e. etiam a me non admonitus.

8. Ἐάν τε — ἐξουσίας ἡμῶν) *Nam si amplius etiam quid glorier* (quam alii possent gloriari) *de potestate mea. εἰς οἰκοδομὴν — ὑμῶν*) *Ad commodum, non ad damnum vestrum.* Tacite reprehendit immorigeros illos doctores, qui magis nocebant quam proderant. *Οὐκ αἰσχυνθήσομαι, non deprehendar vanus, vel mendax;* nam erubescit, qui mendax deprehenditur. Possem plus quam ullus alius doctor de munere meo gloriari.

9. Ἵνα μὴ — ἐπιστολῶν) *Ne videar vobis per epistolas modo terrorem incutere velle.* Ante haec verba supple: *Non facio hoc*, vel simile quid. Non addam plura ea de re, ne putetis, me tantum vanis minis ad terrorem abuti velle per impotentes epistolas.

10. Φησὶ) Certum quempiam istius sermonis auctorem designat, vel quemvis istorum exempli caussa sibi deligit Apostolus; sequitur enim ὁ τοιοῦτος, qui eiusmodi est. Ceterum ii, qui hic loquentes introducuntur, sunt ii, quos descripserat supra v. 2. οἱ λογιζόμενοι ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ, *Graves et fortes,*

tes, vehementes. ἡ δὲ παρ. — ἀσθενὴς) Ipſe praeſens ſatis timidus eſt. Praeſens nihil valet; nihil efficit apud auditores ſuos; ideoque nec coram cum ipſis congredi audet. καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος) *Et sermo eius est contemnendus, humilis, abiectus,* propter tenuem pronuntiationem ſeu actionem, quae in idiota, voce etiam et lateribus deſtituto, neque natura neque arte adiuvatur.

11. Λόγῳ, ἔργῳ) Haec duo ſibi reſpondent. Verbis minatur Paulus; ſed, ſi opus ſit, etiam rebus ipſis efficiendis non deerit.

12. 13. Ὀυ γάρ — συνιςανόντων) *Non enim possum a me impetrare, ut me nonnullis accenseam admisceamve, qui de se multa praedicare solent.* Ita eleganter vertit *Morus*, qui locum comm. 12—17. ſolide pro more interpretatus eſt in Progr. 1781. ſcripto, inſerto diſſertat. theol. et philolog. p. 99. ſqq. Ἐγκρίνειν ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις, *aliis accenseri.* Συγκρίνειν ſaepe quidem ſignificat *comparare*; (παραβάλλειν,) ſed per ſeriem orationis, ipſamque rem, nunc non poteſt ita explicari. Negat enim Paulus, ſe aut eſſe, aut eſſe velle immodeſtorum hominum ſimilem; proinde in eodem illo loco, quo ſe cum iis confert, non potuit ſcribere: *Nolo me cum iis comparare.* Eſt potius συγκρίνειν h. l. *commiscere.* In phyſicis συγκρίνεσθαι dicuntur res, quae coagmentantur et creſcunt; tropice igitur συγκρίνων ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις erit, *immiscens se aliis, coetui aliorum se immiscens, mores eorum imitatus.* Sic in vita communi dicimus: *Sich nicht unter die Grossprecher mischen oder mengen.* Paulus igitur non vult ſe admiſcere iis, qui de ſe multa praedicare ſolebant. Nimirum dicere ſolebant Pauli adver-

 ſarii,

sarii, ab se omnem terrarum orbem docendo peragratum esse, etiamsi in multa loca non venissent, quo se iactabant venisse; aut ab se pluribus in locis multa praestita, ubi vix tantillum fecerant, sed alii et inchoaverant rem, et propemodum absolverant. ἀλλὰ αὐτοὶ — ὐ συνιᾶσιν) Haec est recepta lectio. Sed in confiniis v. 12. et 13. verba quatuor, ὐ συνιᾶσιν. ἡμεῖς δὲ, aut omnino spuria sunt, aut saltem admodum suspecta. Legendum igitur videtur: ἀλλὰ αὐται ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτὲς μετρᾶντες, καὶ συγκρίναντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, ὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα. Ita hoc intelligendum esset de Paulo, quod et convenit adversativae ἀλλὰ αὐτοὶ etc. Tunc esset hic sensus: *Ego vero meo me modulo ac pede metiri soleo, et mecum habito, non extra terminos meos gloriolam quaero.* Quanquam καυχησόμεθα etiam Moro suspectum est, ex rationibus non contemnendis, infra tamen, ubi scriptor in viam redit, sequitur: *gloriolam quaero*; quod hic recte posset suppleri. Verbis μετρεῖν ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ is describitur, qui, ut *Horatius* (Epistol. I, 7. 98.) dixit, suo se modulo ac pede metitur, adeoque nec inflate iactat ab se praestitum, nec temere suscipit praestandum, quod nec praestitit, nec praestare aut per vires, aut per tempora sua omnemque vitae rationem, poterit. Est ergo haec modestiae descriptio, a qua quidem virtute Paulus hoc loco unice commendari cupit. καὶ συγκρίνοντες ἑαυτὲς ἑαυτοῖς, *et comparans me mecum ipse.* Verbum συγκρίνειν nunc non potest esse *admiscere*; sed, ut respondeat illi alteri in priori membro μετρεῖν, quo *iudicium* exprimitur, erit *comparare*, in quo *iudicium* inest. Comparat autem se et componit aliquis secum ipse, qui iudicium fert de se ad normam suarum virium, facto-

rum,

rum, meritorum, qui, quid ipſe poſſit feceritque quaerit, qui tantum ſibi tribuit, quantum ipſi convenit, non eo reſpicit utrum aequiparet, aut ſuperet alios, an ab iis longo intervallo relinquatur, uno verbo, qui pretium ſuis factis viribusque congruum ſibi ſtatuit. Quum autem haec duo membra proverbiorum quandam ſimilitudinem habeant, commode poſſunt verti: ſuo pede ſe metiri, ſecum habitare. Τὰ ἄμετρα, *immensa*, quae ſunt absque menſura, h. l. id, quod iacet *ultra fines constitutos*, regionum ſcilicet et provinciarum, in quibus Paulus doctrinam chriſtianam tradiderat. Ἐις τὰ ἄμετρα, *extra terminos* meos, i. e. extra meam dioeceſin. Hoc ex ſtatim dicendis lucem accipiet. Ceterum plerisque interpretibus verba, ἀλλ' αὐτοὶ — ᾿ συνιᾶσι, videntur ſic intelligenda: *Sed illi* (iactatores) *qui se invicem* (cum ſui ſimilibus, non cum maioribus) *comparant, non intelligunt*, aut *non sapiunt*. Lamb. Bos (exercitt. philol. p. 178. ſqq.) transfert: *Sed nosmet nobis ipsis metimur, nosque ipsos comparamus nobis ipsis, non sapientibus;* ut συνιᾶσιν ſit Dat. plur. Participii, cuius ſingul. eſt συνιῶν, Rom. III, 11. Sed vide quae contra monuit *Morus* Progr. cit. ἀλλὰ κατὰ — ἄχρι καὶ ὑμῶν) *Sed intra certos terminos, a Deo ita mihi praefinitos*, (ſc. gloriolam quaero,) *ut adeo ad vos usque progrederer*. Κανὼν h. l. eſt certum, finitumque doctori ſpatium, uno verbo *dioecesis*; et is κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος καυχᾶσθαι dicitur, qui in tantum gloriatur, in quantum ſua dioeceſis patet, ſive intra fines ſuae dioeceſeos. Τὸ μέτρον autem τοῦ κανόνος eſt modus ſeu menſura, quae conſtat definito ambitu, quae nunc eſt definitum ſpatium, ut ſi ſcriptor μεμετρημένον κανόνα dixiſſet. Eſt ergo μέτρον genus, κανὼν ſpecies, qua ſpecie no-

nominanda genus accuratius definitur, quale nominatim *μέτρον* nunc intelligendum sit. Quare sive dicat *μέτρον* solum, sive *κανόνα* solum, sive *μέτρον τȣ̃ κανόνος* coniungat: ubivis eadem res exprimitur. Quod autem Paulus a Deo sibi hoc *μέτρον* assignatum dicit, hoc est a latinae linguae consuetudine, provincia sibi, doctori, a Deo assignata. Scilicet placuerat divinae providentiae, itinera Pauli sic moderari, ut in haec potissimum loca, hoc potissimum tempore veniret: quae quidem rerum Paulinarum gubernatio divina nunc est *μέτρησις Θεȣ̃*, et quum Paulus prae se fert, se tantum terrae spatium lustrasse, quantum ab eo lustrari divina providentia voluit permisitque, tum *καυχᾶται κατὰ τὸ μέτρον τȣ̃ κανόνος, ȣ̃ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς* in tantum gloriatur, in quantum sua dioecesis patet, sive intra fines suae dioeceseos, nec gloriam quaerit in alio spatio, ubi non est materia gloriae illi debitae. Gloriari autem non est necessario vanitatis, sed honesta etiam professio eius, qui se illius loci et quorum hominum doctorem fuisse dicit, cuius loci et quorum hominum doctor revera fuit. Vid. Rom. XV, 19. Quum autem addit Paulus: *ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν*, indicat, Corinthum etiam fuisse in sua dioecensi.

14. *Ὀυ γὰρ — ὑπερεκτείνομεν ἑαυτȣ̀ς*) *Neque enim, (quasi non ad vos usque progressus sim,) terminos transilio.* Bene monet b. *Morus* commodiorem fore sensum, si aut Paulus ipse scripsisset, aut nobis scribere liceret, *ὡς ὄι μὴ ἐφικνȣ́μενοι ἐις ὑμᾶς, ut ii, qui non ventitant ad vos,* et tamen apud vos se fuisse iactant. *Ὑπερεκτείνειν ἑαυτὸν* est Graecorum *ὑπερπηδᾷν τὸν ὅρον, ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾷν*, et respondet illi *ἐις τὰ ἄμετρα καυχᾶσθαι*

θαι, v. 13. quod statim v. 15. exprimitur ἐν ἀλλοτρίοις κόποις καυχᾶσθαι, quae verba significant eum, qui se id fecisse iactat, quod alius fecit; sibi laudem tribuit meriti alieni. Igitur sensus verborum, ἐχ ὑπερεκτείνομεν ἑαυτὲς; est: Non enim nimis mihi tribuo, nec me id fecisse iacto quod alius fecit, dum in vestra urbe me fuisse prae me fero. ἄχρι — τῦ χριςῦ) Iam enim usque ad vos perveni in annunciatione Evangelii. Prius nempe veni ad vos quam alii; anteverti alios, qui nunc demum, quia praesens esse non possum, sese ingerunt.

15. 16. Ὀυκ εἰς — κόποις) *Non extra terminos meos gloriolam quaero ex aliena opera.* Ἐν ἀλλοτρίοις κόποις καυχώμενος, est is, qui se id fecisse iactat, quod alius fecit, adeoque ex aliena opera gloriolam quaerit. Hoc loco, qui de religionis christianae doctoribus agit, ea magniloquentia descripta intelligitur, qua quis Christianos ab se edoctos gloriatur, qui tamen alio praeceptore usi sunt, aut ab se provectos ulterius, qui iam alio duce et doctore magnos progressus fecerant. Tales iactatores erant falsi doctores apud Corinthios; talem autem se esse negat Paulus. ἐλπίδα — ἐυαγγελίσασθαι) *Qu ippe qui sperem, ubi vos iusta religionis incrementa ceperitis, fore, ut, propter vos abunde intra terminos meos celebratus, etiam ultra Corinthium agrum doctrinam christianam proferam.* Μεγαλύνεσθαι per hebraismum est *laudari.* Sperat Paulus, si sua de Corinthiis merita innotuerint, fore, ut faciliorem ad alios aditum habeat, adque adeo ab iis expetatur sponte. Κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν, *intra terminos meos*, ut v. 13. Ἐις περισσειαν, *ad abundantiam usque*; ut porro non possint isti gloriari, et

Apo-

Genesi de serpente, non autem de diabolo sermo est, Paulus tamen cum Iudaeis illius temporis hunc sub nomine serpentis sibi cogitasse videtur. Sapient. II, 24. Io. VIII, 44. Apoc. XII, 9. 1 Io. III, 8. Proponit Apostolus exemplum mulieris deceptae, quoniam ecclesiám modo cum virgine comparaverat. ὅτω — εἰς τὸν χριστὸν) *Ita mentes vestrae corrumpantur*, atque abducantur *ab illa* amoris *erga Christum simplicitate*, vel *a simplicissima illa doctrina Christi, quam vobis tradidi*. Φθαρῇ vobis nihil huiusmodi cogitantibus; sicut Eva non dedito studio transgressa est praeceptum Dei, sed calliditate seductoris in errorem delapsa est. Ἀπὸ τῆς ἁπλοτητος, contracta locutio: *ut abiiciatis* illam simplicem doctrinam de Christo, quam a me hausistis.

4. Εἰ μὲν — καλῶς ἠνείχεσθε) Varie potest explicari hic locus, ut tamen sensus sit commodus. 1) Si quis istorum, qui ad vos veniunt, alium Iesum vel Salvatorem (*verum*,) aliudque Evangelium (*verum*) commendat, (quod tamen fieri non potest,) recte sane eum toleraretis. 2) *Si falsus aliquis doctor doceat alium* (falsum) *Iesum, quem ego non docui; si novam* (et falsam) *scientiam, qualem a me non accepistis, vobiscum communicet; si novum* (et falsum) *a meo diversum tradat evangelium; egregie tuleritis eum*. Cum ironia haec dicta sunt. Πνεῦμα h. l. est *cognitio a Spiritu accepta*, et quidem, respectu falsorum doctorum, *cognitio quam quis mentitur se accepisse a Spiritu*. Ceterum idem dicit Paulus tribus modis.

5. Λογίζομαι — ἀποςόλων) *Sed nulla in re inferiorem me esse eximiis illis Apostolis existimo*. Ὑπερλίαν, po-

posterioremesse tempore, deinde vero etiam *inferiorem esse.* Plutarch. de fort. Rom. ἀλλ' ὁρᾶς πόσον ὑϛερεῖς μου; *sed videsne tamen quanto me sis inferior?* Ὑπερλίαν, *plusquam valde*, adverbium eſt compoſitum, ut ὑπερεῦ, *plusquam bene.* Οἱ ὑπερλίαν ἀπόϛολοι ſunt *eximii Apostoli*, vel *doctores*, i. e. qui ſe eximios eſſe praedicant, ut *ironice* deſignentur iſti thraſones, qui Paulo detrahebant. Storrius (p. 15. ſ.) τὰς ὑπερλίαν ἀποϛόλους, quibus ſe nihilo inferiorem eſſe Paulus dicit, *Iacobum* et *Petrum* eſſe exiſtimat, quos etiam Gal. II, 9. in *primis*, et ſummo quidem inter columina *loco* numeratos fuiſſe legimus.

6. Εἰ δὲ καὶ — γνώσει) *Si vero vel maxime imperitus sum loquendi*, (minus eloquens,) *et talis non sum cognitione et intelligentia rerum sacrarum.* Ἰδιώτης τῷ λόγῳ eſt, cui λόγοι et πειθὼ deſunt, *qui non pollet eloquentia et vi dicendi.* Ioſeph. A. II, 12. 2. Poteſt tamen ἰδιώτης τῷ λόγῳ etiam eſſe *graeci sermonis minus peritus*; qualem fuiſſe Paulum, ex ſcriptis eius patet, quum contra Graeci, Athenienſes, Platonici, Stoici ſtili facultate excelluerint. ἀλλ' ἐν — εἰς ὑμᾶς) *Sed potius omni tempore ac loco me vobis satis probavi* (tanquam verum Apoſtolum atque doctorem.) Ἐν παντὶ, ſc. μέρει. Quaſi dicat: Quid attinet haec pluribus a me referri? Vos ipſi, ſicut alii multi, me eſtis experti, et noscitis qualis ſim.

7. Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα) Ironice. Niſi quidem hoc eſt meum peccatum. Si eximii illi doctores hoc putant peccatum eſſe quaſi, et dignitati muneris Apoſtolici non conveniens, quod mihi his manibus victum paravi, facile patior. ἐμαυτὸν — ὑψωθῆτε) *Quod me depressi*, mani-

bus meis victum parando, *ut vos iam quasi in sublimi sitis loco.* Ταπεινῦν ἑαυτὸν, *deprimere se*, ex hebr. עָנָה, *miserias sibi iniungere* et hoc quidem loco *suscipere paupertatem voluntariam.* Ergo oppositionis lege *exaltare* erit, *reddere aliquem felicem.*

8. Ἄλλας — διακονίαν) Ἐσύλησα, spoliavi *quasi*; accepi ab illis mercedem. Πρὸς τ. ὑ. διακονίαν, sive, ut possem tantum per tempus apud vos Evangelium praedicare; sive ad vos misi, ut nascenti apud vos ecclesiae stipendio subvenirem. ἐ κατενάρκησα ἐδενὸς) *Nemini vestrum oneri fui.* Νάρκη, *torpor*; hinc verbum καταναρκᾷν, *obtorpere cum damno alterius, oneri esse alicui*; nam torpida membra sunt etiam graviora suoque onere pressa, immota.

9. Τὸ γὰρ ὑςέρημά μυ) *Quicquid enim mihi deerat.* Illud, inquit, non a vobis exegi aut petii, sed qui e Macedonia venerunt fratres προσανεπλήρωσαν, *suppleverunt*, si quid deesset ad meum victum, quod manuum labore non poteram parare. ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα) *Cavi, ne vobis molestus essem.* Ἀβαρεῖς apud Graecos vulgo dicuntur, qui aliis non graves sunt, eosque non premunt, iniuriaque non afficiunt; sed h. l. ἀβαρὴς est, *qui alteri non molestus, onerosus est, quum non caussam praebet impensarum sumtuumque faciendorum*, sicuti contra βαρὺς est, *qui aliis molestus et onerosus est*, Ioseph. Ant. I, 16, 2. VI, 13. 10.

10. Ἔςιν ἀληϑ. χρ. ἐν ἐμοὶ) *Vobis ego per Christum vere affirmo*, ut Rom. IX, 1. Est formula jurandi. Quae iam dico, ea vere dico, uti decet Christianum. ὅτι ἡ

καύ-

καύχησις — τῆς ἀχαΐας) *Hanc meam laudem*, (me gratis docere) *nunquam impediam in provincia Achaica*; nunquam flagitabo mercedem. *Φράσσειν, sepire, coercere, impedire*, vel, ut alii volunt: *eripere*. ὐ Φραγήσεται, *non impedietur*, quod nempe ad me attinet, vel eripietur. Ἐν τοῖς κλίμασι τῆς ἀχαΐας, *in regionibus Achaicis*, in universa Achaiae provincia.

11. Διατί;) Sc. nunquam ab Achaeis mercedem postulabo. Si caussam rogatis, haud sane illa est, quam adversarii afferunt, quasi ego vos spernerem.

12. Ὁ δὲ ποιῶ — ἀφορμὴν) *Quod autem facio, id etiam porro faciam, ut praescindam occasionem*, gloriandi nempe, vel reprehendendi et calumniandi; *iis qui occasionem quaerunt*, se laudandi. Θέλειν, *optare, quaerere*. ἵνα — ἡμεῖς) *Ut, dum se laudare volunt, mei similes esse debeant*, sine lucri studio et mercedis appetentia. Efficiam, porro gratis docendo, ut isti non amplius possint se ipsos laudare, nisi meum exemplum imitentur, et lucri studium deponant.

13. Ἐργάται δόλιοι) Sc. εἰσιν. Operam dant Evangelio, sed non bona fide: nam gloriam tantum et commoda sua quaerunt. μετασχηματιζόμενοι — χριςῦ) *personam induunt Apostolorum Christi*, quum ab eorum virtutibus longe absint, eorumque doctrinam varie corrumpant.

14. Αὐτὸς γὰρ — εἰς ἄγγελον φωτὸς) *Ipse enim Satanas simulat angelum bonum*, i. e. operatur omnis generis flagitia inter homines, specie boni et honesti. τὸ Φῶς, *lux*. quae est res purissima, transfertur ad *virtutem* et animi sanctitatem, cui puritas convenit. Ἄγγελος φωτὸς

 igi-

igitur erit angelus naturae bonae atque indolis probae. Huius ſpecie *Satanas* mortales decipere et in fraudes inducere dicitur. Nempe omnis generis flagitia ſunt opus Satanae. Si ad certum aliquod factum reſpicit Apoſtolus, poterit deceptio Evae per ſerpentem ſpecie intelligentiae maioris acquirendae intelligi, Gen. III. Cf. Repertorium *für. bibl. und morgenländische Litteratur*, Parte V. nr. IV. Sed ad ſingulare aliquod factum non videtur Paulus reſpicere.

15. Ὁι διάκονοι ἀυτȣ͂) Sic vocantur falſi doctores, quia hominibus damnum inferebant, ſuique commodi cauſſa eos a vera Chriſti doctrina avertebant. διάκονοι δικαιοσύνης) i. e. *sinceri, integri*, quia Pſeudapoſtolis opponuntur, vel miniſtri *Evangelii*, quod eſt *veritas κατ' ἐξοχήν*. ὧν ὁ τέλος—ἔργα ἀυτῶν) *Qui poenas dignas factis suis ferent*. Τὸ τέλος, exitus, praemium vel poena. Rom. VI, 21.

16. Πάλιν—εἶναι) *Iterum admoneo, ne putetis me insipere*. Sic viam ſternit ad eam orationem, qua videtur ſuas laudes ipſe nimium praedicare. ἐι δὲ—καυχήσωμαι) *Sin autem hoc a vobis impetrare nequeam, certe, ut desipientem, tantisper me feratis, ut ego gloriari paululum possim*. Ἐι δὲ μήγε, *alioquin*, i. e. ſi mihi hoc non datis. Δέχεσθαι, h. l. eſt *ferre, tolerare*.

17. Ὀυ λαλῶ κατὰ κύριον) *Non secundum Dominum*, i. e. non ita ut cultorem Chriſti deceret, ſi res in ſe conſideretur; Chriſtus enim non vult, ut nos laudemus, ſed ut ſimus animo demiſſo. Non negat Paulus ſe optimo conſilio haec ſcribere, ſed modum hunc defendendi ſuum ho-

honorem, sibi non placere, fatetur. Alio modo honorem suum defendisset, si per rerum circumstantias potuisset fieri. ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ) *Sed (dico haec,) ut si ego etiam essem homo stolidus et vanus.* Ἐν ταύτῃ — — καυχήσεως, *quoniam nunc cum tanta confidentia incipio me laudare.* Cf. supra c. IX, 4.

18. Κατὰ τὴν σάρκα) *De rebus externis*, quod sint Hebraei, eloquentes, etc. Vide supra c. V, 16.

19. Ἡδέως — ἀφρόνων) Ferre soletis iactabundos. Est iusta reprehensio, quod tales tam insipientes et stolidos homines, quales erant falsi Apostoli, non aegre sustinuerint. Φρόνιμοι ὄντες) Ironia: Quia vobis sapientes videmini. Vel est iterum reprehensio: Quos decebat multo peritiores iam esse.

20. Εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ) *Si quis vos in servitutem redigat*, si falsus doctor vos servili modo tractet, omnia pro imperio et auctoritate agat, nihil docendo, hortando, rogando. κατεσθίει) *Devoret quasi totos*, i. e. bonis vestris vos exuat. Nam isti homines, de quibus Paulus loquitur, tantum sua commoda quaerebant. εἴ τις λαμβάνει δῶρα, si quis libenter dona accipiat. Vel: si quis fallit vos, ut sit ellipsis; λαμβάνει, sc. δόλῳ. εἴ τις ἐπαίρεται, *si quis extollit sese* supra vos. εἰς πρόσωπον δέρει) i. e. si contumeliose, insolenter vos tractet. Est metonymia speciei pro genere; nam *colaphis caedere* est ignominiosum.

21. Κατὰ — ἠσθενήσαμεν) *In dedecus* (vestrum, vel, ut alii volunt, falsorum Apostolorum,) *hoc dico, me*

 ni-

nimis fuisse timidum, i. e. me nunquam huiusmodi aliquid esse ausum; ut ὡς redundet. Obiecerant adversarii Paulo ταπεινότητα, et ἀσθένειαν, cap. X, 1. 10. Is igitur h. l. eleganter suam ἀσθένειαν opponit τῇ δυνάμει falsorum Apostolorum. Illi poterant καταδουλοῦν, κατεσθίειν etc. De his autem rebus dicit, *fateri sese, se in illis infirmum fuisse*, se tamen id dicere in *dedecus* falsorum Apostolorum, quippe qui de sua cum Apostolo similitudine praecipue gloriabantur, v. 12. *Storrius* (p. 75. not. 153.) vertit: *Cum dedecore fatear, quod ego*, si ista (v. 20.) sunt virtutes, *imbecillus fuerim*, eamque, si placet, δύναμιν assequi inter vos non potuerim. Sic subest *ironia*. Nam ex adversariorum opinione illa modestia (ἀσθένεια) Pauli illi fuit opprobrio; sed Apostolus regerit, si Pseudapostolorum moribus induendis mereri debeat, ne ἀσθενῆσαι posthac dicatur, cum *suo* dedecore fateri se malle, quod opprobrio sit dignissimus. ἐν ᾧ — κἀγώ) *In iis vero rebus, quibus illi audacter confidunt, et gloriantur, et ego gloriari possem, si vanus essem.* Τολμᾷν ἐν τινὶ, *audere in aliqua re*, i. e. superbire aliqua re.

22. Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ) Ἑβραῖος, *ex familia Heberi oriundus*, ab ἑβέρ, עִבְרִי Deut. XV, 12. Primus hoc nomine appellatus est Abrahamus. Gen. XIV, 13. deinde *Abrahami posteri*. H. l. et Phil. III, 5. Hebraei ab Israelitis et Iudaeis distinguuntur, ex quo recte colligi posse iudicavit Carpzovius in Prolegg. ad Exercitatt. in Epist. ad Hebr. p. 3. sq. Hebraeorum nomen religionem magis designasse, Israelitarum vero et Iudaeorum generis magis et gentis fuisse. Ἰσραηλῖται, *nati* Israelitae, non proselyti demum. Σπέρμα Ἀβραάμ, qui originem altissime

a

a maioribus hebraeis, quin ab ipso *Abrahamo* repetebant; quod summum decus habebatur. Iudaei quavis data occasione originem suam, et genus ab Abrahamo iactabant.

23. Παραφρονῶν λαλῶ) *Ut desipiens*, i. e. *iactabunde loquor;* nam iactantia, quam etiam Latini *stultitiam* vocant, est insipientiae signum. Ὑπὲρ ἐγὼ, *Ego multo magis* (sum Christi minister.) Ponitur h. l. ὑπὲρ adverbialiter pro πλέον, s. μᾶλλον, quod et sequentia ostendunt, ubi nonnisi adverbia, uti περισσοτέρως etc. τῷ ὑπερ respondent. Ἐν κόποις — πολλάκις) *Plures quippe labores, plura verbera, plura vincula, plura mortis pericula subii.* Εἶναι ἐν τινὶ, h. l. significat *subire aliquid, obnoxium esse alicui rei*, ut Luc. XXIII, 40. ἐν θανάτοις) *In mortis periculis*. Supra I, 9. 10. et aliis locis.

24. Ὑπὸ — ἔλαβον) *A Iudaeis quinquies undequadragenas plagas accepi.* Τεσσαράκοντα sc. πληγὰς, quod *Iosephus*, de eadem re exponens, diserte addit, A. IV, 8. 21. πληγὰς μιᾶς λιπούσης τεσσαράκοντα — λαβών. Παρὰ μίαν, sc. πληγήν. Secundum legem Mosaicam, Deut. XXV, 3. quadraginta plagis haec castigatio constare debuit. Sed Iudaei eam 39. tantum plagis cohibuerunt; quem numerum et hodie in hoc poenae genere observant, ne, si forte minister falso numerasset, ei, qui pulsaretur, iniuria fieret. Targum *Ionathan* in Deut. XXV, 3. „Quadraginta plagas intentabit, sed una minus percutiat eum, non implebit numerum, ne ultra 39. istas verberet ipsum percussione redundanti."

25. Ἐῤῥαβδίσθην) *Virgis caesus sum*, more Romano, per lictorem. Semel haec poena Paulo inflicta legi-

 tur

tur Philippis, Act. XVI, 22. ἐλιθάσθην Act. XIV, 19. νυχθήμερον — πεποίηκα) *Integram diem et noctem in alto mari transegi.* Νυχθήμερον, *noctis dieique spatium,* iustus dies viginti et quatuor horarum. Ἐν τῷ βυθῷ, *in profundo maris,* iactatus ab undis, insidens forte tabulae navis. Βυθὸς, h. l. est omnino *mare,* ut Ps. CVII, 24. vers. Alex. ubi usurpatur de mercatoribus, qui mare transeunt. Alii intelligunt carcerem subterraneum; alii *puteum* aqua plenum, in quo latendum fuerit Apostolo totum per diem, ut insidias effugeret. Ποιεῖν *versari.*

26. (Ἐν) ὁδοιπορίαις πολλάκις) Supple: ἐγενόμην. *Itinere feci multa,* religionis propagandae caussa suscepta. Κινδύνοις ποταμῶν, *pericula plurima subii in fluminibus,* Ἐκ γένους) Sc. ἐμοῦ. A mea gente, a Iudaeis, intentata mihi sunt pericula.

27. Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, *in laboribus et molestiis.* Μόχθος significat *molestias et aerumnas, calamitates,* cum quibus Paulo confictandum erat. Νηστείαι, h. l. non sunt ieiunia spontanea, sed coacta, ob inopiam victus. Γυμνότητι comparate dicitur, de vestitu tam levi, qui corpus non satis defenderet.

28. Χωρὶς τῶν παρεκτὸς) Sc. γενομένων. *Praeter ea, quae extrinsecus,* (aliunde ex locis aliis) *eveniunt;* ut cetera omittam. ἡ ἐπισύστασις — ἡμέραν) *Quotidiana interpellatio, täglicher Ueberlauf.* Supple: οἷον, e. g. multitudo hominum, qui me quotidie adeunt et interpellant. Nam ad virum magnae auctoritatis quotidie magna multitudo hominum confluere solet. ἡ μέριμνα — ἐκκλησιῶν) *Cura omnium* (i. e. plurimarum) *ecclesiarum.* Scripsit

nem-

nempe Apostolus his etiam coetibus, apud quos nondum fuerat, (Col. II, 1.) et curavit ut omnes edocerentur.

29. Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;) *Quis* (quae ecclesia) *affligitur, ut ego non affligar*; Semlerus: *Quis enim usquam est quasi infirmus* (in fide) *quin et ego me ei submittam?* Esse dicit illam oeconomiam Pauli, qua lac tantum dat aliis, aliis cibum solidum. τίς — πυροῦμαι;) *Quis est, cui offensa obiicitur in via pietatis, ut non ego urar?* i. e. *gravissime commovear?* Σκανδαλίζεται ex hominum aliorum imprudenter aut temere factis, e. c. per esum idolothytorum, neglectumque ciborum discrimen. Πυροῦμαι, quasi igne incensus, omni ardore do operam, ut scandalum amoveam. Dicit igitur Apostolus, se non modo ipsum se demittere ad imbecillos, sed indignari et excandescere etiam, si alii idem recusent, facere, sicque infirmos ad peccandum inducant. 1 Cor. VIII, 9. sq.

30. Τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι) *De afflictionibus meis gloriabor*, quod nempe tot mala Christi caussa pertulerim. Nam ἀσθένεια, *afflictio*, 1 Cor. II, 3. Rom. VIII, 26. aliisque locis.

31. Ὁ Θεὸς — οὐ ψεύδομαι) Est et hic traiectio. Nam οἶδεν naturali ordine poni debuit ante illa: ὅτι οὐ ψεύδομαι. Et hic iterum iurat Paulus; sed in re gravissima, et ad Deum pertinente. Rom. IX, 5.

32. Ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως) Tres huius nominis reges Arabes habuerunt, probe a se invicem discernendos. *Aretae primi* mentio fit 2 Macc. V, 8. *secundi* apud Ioseph. Ant. XIII, 15. 2. XVI, 1. 4. *Aretas* III. Herodis Antipae socer, est is, de quo h. l. sermo. Indixerat

rat is bellum Herodi Antipae, genero ſuo, ob repudiatam ab illo uxorem filiam ſuam, eiusque copias fuderat. Hinc factum eſt, ut a Tiberio, cui ſoceri inſolentiam per litteras Herodes ſignificaverat, Vitellius mitteretur qui Arabem coerceret, eumque aut vivum abduceret, aut occiſi caput Romam mitteret. Vitellius aliquamdiu in itinere haeret; Tiberius moritur; Aretas vero ab imminenti periculo praeter ſpem liberatum ſe videt. Ioſeph. Ant. XVIII, c. 5. Quid tum Aretas geſſerit, quaeve ceperit conſilia, veteres ſcriptores quidem haud referunt; haud improbabile tamen eſt, eum de Tiberii morte certiorem factum, ne opportunam hanc occaſionem dimitteret, ex improviſo in Syriam impetum feciſſe, urbemque Damaſcum occupaſſe. Quis huius Aretae *ethnarcha* fuerit, Damaſcenorum civium, an ſolummodo Iudaeorum, Damaſci habitantium, praefectus? de eo non conſentiunt eruditi. Videtur autem intelligi ἐθνάρχης Iudaeorum; nam vocabulum hoc plurimam partem, ut patet ex Ioſepho Ant. XIII, 8, 6. XIV, 7, 2, aliisque teſtimoniis, de Iudaeorum praefectis adhibitum eſt; habuerunt porro Iudaei eo tempore in nobilioribus extra Palaeſtinam ſitis civitatibus ſuos Ethnarchas; neque ullo teſtimonio probari poteſt, eos, qui ab Imperatoribus, aut tum Arabum regibus Syriae, inprimis Damaſcenae regundae impoſiti fuere, *Ethnarcharum* geſſiſſe nomen. Nominat autem Paulus *Regis Aretae* Ethnarcham, quia, ut coniicere licet, a Rege Areta Iudaeis dimiſſo priore, praepoſitus fuit, et a Romano, ſive potius a Romanis conſtituto, erat ſecernendus. Vid. b. *Io. Ern. Imman. Walchii* diſſ. *de Ethnarcha Iudaeorum Damascenorum Paulo insidiantium.* Hiſtoria narratur Act. IX. 22. ſqq. ſed ſine nomine Regis Aretae.

33. Διὰ θυρίδος) per fenestram, muro iniunctam. ἐν σαργάνῃ) *In corbe. Suidas*: σαργάνη, οἱ μὲν σχοινίον τί; οἱ δὲ πλέγμα τι ἐκ σχοινίυ. Etym. σαργάνη, ἀπὸ σχοινίυ πλεγμάτιον εἰς ὑποδοχὴν ἰχθύων.

CAP. XII.

1. Καυχᾶσθαι δὴ, ὐ συμφέρει μοι) *Gloriari sane non expedit mihi.* Vulgata, quacum consentiunt nonnulli Codices Versiones et Patres, legit: καυχᾶσθαι δεῖ, ὐ συμφέρει, quam lectionem *Semlero* etiam et *Storrio* probatam eae auctoritates confirmant, quae, quod abruptum loquendi genus videretur, utramque enunciationem per coniunctionem δὲ aut ἀλλ' copularunt. Utcunque autem legas, sensus est, se non sui commodi caussa, sed ad defendendam suam auctoritatem apostolicam laudes suas commemorare. ἐλεύσομαι — κυρίυ) *Progrediar tamen nunc ad visiones (seu apparitiones) et revelationes Domini.* Supple ante haec verba: Hoc praemonendum existimavi, ne quis putet me ex vanitate quadam et gloriae cupiditate haec commemorare. Sensus non est obscurus. Pergendum mihi est, quia ad laudes meas delapsus sum, quamvis parum proficiam hac via in meo proposito. Gloriandum est nempe, ut habeatis, quod istis opponatis. Ὀπτασία, quomodo apud Danielem saepe vertitur מַרְאֶה, sive ὅρασις, est species visibilis, obiecta vigilanti aut somnianti. Ἀποκάλυψις est quidem generale; *manifestatio rei antea incognitae*; sed hic ponitur pro afflatu, sive luce, qua mens perfunditur.

2.

2. Οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ) Sc. ὄντα, γενόμενον, *Novi Christianum*; nam ἐν χριστῷ εἶναι est: Christianum esse. Sic Paulus de se loquitur, modestiae caussa; sicut contra, ubi aliquid dicendum est, quod odiosum est, pro secunda persona primam assumit. πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων ἁρπ. τ. τοι, ἕ. τρ. ἐρ.) *Qui ante annos XVI. abreptus fuit usque ad tertium coelum.* Iudaei septem coelos, intervallis rerum, quae insunt, distinguere solent. Nomina horum coelorum *Wetstenius* ex scriptis Rabbinicis recenset. Sunt nempe 1) velum. 2) expansum. 3) nubes. 4) habitaculum. 5) habitatio. 6) sedes fixa. 7) Araboth. In sacris litteris tres memorantur coeli. Primum est *aëreum*, cuius tres regiones, suprema, media, infima. Secundum est *coelum siderium*, in quo sol, luna et stellae. Tertium est *sedes beatorum spirituum*, quod coelum coeli appellat David, quia sublimissimum est et excellentissimum, Paradisus, v. 4. Alii existimant, tertium coelum differre a Paradiso, cuius statim v. 4. fit mentio, ita quidem, ut tertium coelum sit *summum coelum*, in quo Deus solus sit; Paradisus autem locus beatorum. Sed in hac re multa sunt obscura. Certe illud in *coelis esse*, magis indicat statum conditionemque hominis, quam locum certum. Nam Deus etiam, quum in coelo esse dicitur, non tam dicitur ibi esse, ut in suo quodam loco, quam potius *superior omnibus*, omnium summus. Ps. CXV, 8. Proprie enim שָׁמַיִם, τὸ ὕψος significat *altum, excelsum.* εἴτε οὐκ οἶδα) *Nescio utrum animus in eius corpore fuerit, an discesserit.* Homo nempe spectatur quoad animum. Putant quidem Iudaei, animam hominis interdum e corpore duci, et rapi in coelum; alii vero totum hominem

rapi

rapi putabant, ut ex apocrypho narrat Clemens Al. L. V. Strom. de Sophoniae raptu in coelum *quintum*. Dicit autem Paulus, nescire se, utro modo ei, id, de quo agit, evenerit. Ἐν σώματι est corpore translato; ἐκτὸς τῦ σώματος est *animo*, sine ulla corporis motione. Dicit igitur Apostolus, se nescire, utrum tum fuerit animus eius in corpore, an minus. Ergo non fuit sibi conscius rerum externarum; fuit in exstasi, ut Petrus, Act. X, 9. Vocula εἴτε, εἴτε, *utrum, an*, vertenda est, quemadmodum interdum etiam apud Profanos occurrit.

4. Ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον) *Moeris:* ἡρπάσθην, Ἀττικῶς. ἡρπάγην, Ἑλληνικῶς. *Raptus est* sive ablatus (nempe mente et cogitatione) *in Paradisum.* Est vero Paradisus status beatorum mortuorum, in quo beate vivunt. Luc. XXIII, 43. Cf. supra v. 2. ἄῤῥητα ῥήματα) *Res non dicendas*, i. e. quae dici nequeunt, effarive non possunt, aut eloqui fas non est. Ἄῤῥητα, non dicenda. Sic ἄῤῥητον ὄνομα, non dicendum nomen. Ita vocant Tetragrammaton, quod et *ineffabile*, i. e. ἀνεκλάλητον; quomodo Hermeti Deus dicitur ἀνεκλάλητος, ἄῤῥητος, σιωπῇ φωνέμενος, *ineffabilis, non dicendus, silentio exprimendus.* Ῥῆμα, דָּבָר, *res, negotium.* Intelligendum est igitur de *rebus ipsis*, quas nemo hominum nunc potest intelligere, vel exprimere verbis. Quanquam modus, quo Paulo haec contigerint, nobis ignotus est, minime tamen ad opinionem tantum referri possunt. Laudat enim Paulus tanquam singulare Dei beneficium, quod gustaverit felicitatem, quae est in paradiso.

5. Ὑπὲρ τῦ τοιύτυ καυχήσομαι) *De eiusmodi re gloriari possem*, Futurum pro potentiali, more hebraeo; et

et ὑπὲρ pro περὶ, ut saepius. Alii accipiunt τῦ τοιῦτυ masculino genere, et vertunt: *de eiusmodi homine.* Sed haec interpretatio pugnat cum immediate sequentibus verbis: ὑπὲρ δὲ ἐμαυτῦ etc. ex quibus patet, mentem Pauli hanc esse: *Se gloriari* quidem posse, et recte gloriari, de raptu suo in coelum, tanquam de re, cuius laus tota ad eum pertineat, a quo res illa dimanaverit, de seipso autem, vel de eo, quod sibi insit, se gloriari nolle. Ἐν ταῖς ἀσθενείαις μυ, *de calamitatibus meis* gloriabor.

6. Ἐὰν — ἄφρων) *Licet, si de factis meis loqui vellem, non essem vanus,* i. e. non opus esset mihi vaniloquentia; satis rerum mihi suppeteret. Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ, *dicerem enim vera.* Φείδομαι δὲ) Sc. τῦ ἐπεῖν, μεγαλαυχεῖν. Consulto ab illarum rerum commemoratione abstineo. μή τις — ἐξ ἐμῦ) Ἐις ἐμέ, pro: περὶ ἐμῦ. Ne quis in eam partem haec accipiat, quasi ostentem ea, quae neque verbis, neque re appareant; ne quis maiorem de me opinionem habeat, quam dicta et facta mea merentur.

7. Καὶ τῇ — ὑπεραίρωμαι) *Ne autem propter excellentes has revelationes me efferrem.* ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ) *Stimulus infixus est carni meae,* i. e. acuto dolore pungor. Hic locus mirum in modum exercuit interpretes. Dolorem auriculae vel capitis significari, ait *Tertullianus* de pudicitia; κεφαλαλγίαν Chrysostomus et Hieronymus; carnis et corporis multa ac gravia tormenta *Cyprianus* de mortalitate; graves et continuas animi tentationes alii. *Tellerus* (*Wörterbuch des N. T.* sub voce:

voce: *Engel des Satans,*) intelligit morbum illum, qui *Kopfgicht, Migraine* appellari solet, atque hanc suam sententiam argumentis haud contemnendis confirmare studet. Videtur fuisse morbus periodicus, eumque etiam tum invasisse, quum apud Galatas versaretur. Gal. IV, 13. Vid. Ziegler p. 127. sq. Olim plerique nostratium *spirituales et sublimiores tentationes* (hohe geistliche Anfechtungen) a Satana profectas indicari, arbitrati sunt. Contra vanam hanc opinionem multa egregie monuit Michaelis in annotationibus ad h. l. Gravem animi dolorem intelligi, patet ex sequentibus; cum hac vero animi aegritudine coniunctam fuisse corporis quandam infirmitatem exinde patet, quod *τῇ σαρκὶ, corpori,* hunc surculum inditum esse dicit. ἄγγελος — κολαφίζῃ) *Immissus mihi a Satana, ut me colaphis caedat.* Morbi graviores nempe a malis geniis immitti putabantur. Ps. LXXVIII, 49. Luc. XIII, 16. Alii totum hunc locum de adversariis et calumniatoribus Pauli explicant. Nam *colaphis caedere* per metonymiam saepe est *ignominia afficere,* ut supra c. XI, 20. et ἄγγελος σατᾶν indicare potest aliquem a Satana missum. Posset ergo intelligi homo malus, qui spectetur ut instrumentum diaboli, e. g. falsus quidam Apostolus, vel adversarius Pauli, qui eum dolore et ignominia ubique afficeret. Posses etiam cum *Semlero* aliquem destinatum adversarium ex parte Iudaizantium intelligere, qui Pauli ante actam vitam publice invidiosius describere et vituperare non desineret. Cf. supra XI, 15.

8. Τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα) Τρὶς, *saepius,* veteri loquendi usu; vel etiam *ter,* diverso tempore, ob insignem tanti mali sensum. Τὸν κύριον, i. e. *Christum,* quod et Sociniani fatentur.

9. Εἴρηκέ μοι, non immediate. Apostolus suos animi sensus, et solatium in his afflictionibus Christo eiusque doctrinae tribuit. Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου) *Sufficere debet tibi, quod tibi bene volo.* Ἀρκεῖ, *sufficere debet.* Ἀρκεῖν denotat etiam *suppetias ferre.* Vid. Kypke. ἡ γὰρ — τελειοῦται.) *Nam potentia mea in illis, qui malis obnoxii sunt, perfectius agnoscitur.* Ἀσθένεια, pro hominibus qui adversis sunt obnoxii. Τελειοῦται hic est *perfectius agnoscitur*, sicut saepe verba hebraea Hiphil ad notitiae effectum referuntur. Manifesta est virtus Dei, ubi per homines humiles, qui ab aliis contemnuntur, res magnas efficit. Alioqui verum etiam hoc est, quod Plinius dicit VII. epist. 26. *optimos nos esse, dum infirmi sumus.* ἵνα — χριστοῦ (*Ut efficacia Christi super me tabernaculum collocet*, i. e. ut eo magis vis illa Christi per me appareat. Nam σκηνοῦν, ἐπισκηνοῦν, ex Syriaco שכן est *habitare*. *Habitare* autem h. l. est frequenter se ostendere; sicut homines saepius domi sunt, quam extra domum.

10. Διὸ εὐδοκῶ — ὑπὲρ χριστοῦ) *Propterea laeto sum animo in calamitatibus, conviciis, inopia, vexationibus, periculis, propter Christi doctrinam suscipiendis.* Εὐδοκεῖν h. l. est *delectari aliqua re*, ut hebr. חָפֵץ. Cf. Matth. III, 17. Ὅταν γὰρ — εἰμι) *Quo magis enim adversis premor, eo fortior mihi videor,* tum demum me firmissimum experior.

11. Γέγονα ἄφρων καυχώμενος) Deest καυχώμενος in nonnullis, iisque vetustis Codd. in Verss. et Patribus quibusdam. *Parum abest, quin factus fuerim vanus et* *stoli-*

stolidus gloriando. ὐδὲν — ἀποςόλων) *Nulla in re inferior sum illis Apostolis, qui summo in loco ab aliis habentur.* Ὑπερλίαν, i. e. ὑπεράνω. Ut praeposuit se aliis quibusdam, inter quos et ψευδαπόςολοι essent, ita nunc et praestantibus etiam Apostolis et eximiis, se esse inferiorem negat. Εἰ καὶ ὐδέν εἰμι, *quamvis ego ipse nihili sim faciendus.* Proverbii figuram habet.

12. Τὰ μὲν — ἐν ὑμῖν) *Iudicia quidem Apostoli,* i. e. argumenta ex quibus liqueat me vere esse Apostolum Domini, *edita sunt apud vos,* nempe a me. ἐν πάσῃ ὑπομονῇ) *Per tolerantiam magnam.* Dicit Apostolus, se non tantum editis miraculis, sed et patientia in adversis ostendisse, se verum esse Apostolum: nam vere magnum est, plura quam ceteri, adversa, fortiter tolerare.

13. Τί γάρ — ἐκκλησίας) *Nam quid est, in quo fueritis inferiores ceteris ecclesiis?* Ἡττᾶσθαι h. l. significat, *deterioris conditionis esse.* Cf. 1 Cor. I, 7. Sequentia dicta sunt ironice. Paulus hic ex contrario fecit figuram. Si apud vos iniustitia est, minus quam debetur, sumere, rogo, hanc culpam mihi condonetis. Cf. supra cap. XI, 8.

14. Ἰδὲ — πρὸς ὑμᾶς) Non hoc dicit, tertio se venturum, sed iam tertium esse, quod se parat itineri ad ipsos, et impeditur. Ἑτοίμως ἔχω, *animo* nempe, et vox τρίτον non ad ἐλθεῖν, sed ad ἑτοίμως ἔχω referenda est. Apostolus enim, ex quo primum adierat Corinthum, (Act. XVIII, 1. sq. 1 Cor. III, 6. 10. IV, 15.) interea non rediit; Act. XVIII, 18. — XX, 1. quumque e Macedonia in Achaiam proficisci nunc pararet, *secundum;*

non *tertium* iter suscepit. Act. XX, 2. 2 Cor. IX, 4. I, 15. plura vid. ad c. XIII, 1. 2. ου γὰρ — ὑμᾶς) τὰ ὑμῶν sc. ὑπάρχοντα. Non fortunas vestras expeto, sed vos mihi reddam; vos in aeternum salvos praestare cupio.

15. Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω) *Ego vero lubentissime impendam* sc. sumtus et argentum, quicquid vel manuum labore acquiro. καὶ ἐκδαπανηθήσομαι — ὑμῶν) *Et memetipsum, vitam meam impendam pro vobis.* Passivum hic, ut saepe, est pro reciproco. Ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, *pro vobis*, vestrisque commodis.

16. Ἔστω — ὑμᾶς) Forte mihi concedent illi, me vobis palam molestum non fuisse. ἀλλ' ὑπάρχων — ἔλαβον) Forte dicent, me ut hominem versutum fecisse, per interpositas personas, quod per memetipsum facere nolueram. Recitat quasi ipsa verba accusatorum, ut statim obiectionem solvat.

17. Μή τινα — ὑμᾶς;) Hebraicus loquendi modus, pro: μὴ διά τινος ὢν vel διά τινὸς ἐκείνων, οὓς ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;

18. Παρεκάλεσα — τὸν ἀδελφὸν) Neminem nisi Titum et alium collegam misi. Cf. supra VIII, 6. 18. οὐ τῷ αὐτῷ — ἴχνεσι;) i. e. Nonne eodem erga vos animo affecti sunt illi ut ego? Illi me per omnia imitati sunt. Mentiti sunt igitur adversarii Pauli, Corinthios per Titum emunctos fuisse argento, quod sibi ipse muneri dari noluisset. Cur vero *Titum* proprie impeterent, caussa in eo posita videtur, quod is proprie de Pauli familiaribus, eoque nomine falsis Apostolis tanto invisior, et in eorum

cri-

criminationibus atque consiliis repellendis pro sua rerum Apostoli accurata notitia tanto felicior esset, c. VIII, 23. VII, 7—15. quum contra inter Paulum et Titi comitem tam arcta certe societatis et amicitiae vincula non intercessissent. c. VIII, 23.

19. Πάλιν — ἀπολογέμεθα) Putatis forte, me hoc toties repetere, mei purgandi caussa, vel etiam domesticae utilitatis aut timiditatis caussa. κατενώπιον — λαλῦμεν) Dico haec omnia, conscio Deo, et ea veracitate, quam Christus nos docuit. Ἐν χριςῷ potest etiam verti: *tanquam Christi cultor*, ut Gal. II, 4. τὰ δὲ πάντα — οἰκοδομῆς) *Omnia autem* sc. a me fiunt, omnia haec vobis scripsi vestri profectus caussa; nempe, ne si ego vobis vilescam, vilescat vobis et Evangelium, quale id vobis praedicavi.

20. Φοβῦμαι — ὃ θέλετε) Haec, et quae in immediate antecedentibus dicta sunt, non convenire videntur cum istis laudibus, quae supra c. VII, 6. 16. et cap. VIII. IX. commemorantur. Suspicatur *Semlerus* a cap. X. esse aliam *schedulam*, a Paulo postea ad Corinthios missam, quum didicisset ex novis Titi aut aliis litteris, quo in loco res iam *Corinthi* essent, quantumque auctoritatis quidam Iudaizantes sibi hic sumerent, qui sc. non crederent, tantum argenti a Paulo ad Palaestinenses allatum iri. Haud improbabilis est haec coniectura. Alia caussa, cur Paulus ita scripserit, iam statim commemoratur. Μήπως ἔρεις — ἀκαταςασίαι) *Ne forte lites, aemulationes, irae, rixae, calumniae, susurri, iactationes, tumultus,* sc. etiamnum post tot remedia adhibita inter vos reperiantur. Ceterum iste catalogus horum vitiorum *non ad omnes* pertinet.

21. Μὴ πάλιν — πρὸς ὑμᾶς) Πάλιν vel ad ταπεινώσῃ poteſt trahi, ut prioris triſtitiae, c. II, 4. commemoratae ratio habeatur, vel ad ἐλθόντα, ut ſenſus ſit: *ne, iterum vos conveniens* reverſurus ad vos, *in triſtitiam coniiciar.* Ταπεινοῦν hic eſt *moerore afficere. Deus moerore me afficiat*, i. e. Dei cauſſa moeream. καὶ πενθήσω πολλοὺς τ. προ.) Et mihi lugendum ſit de multis, qui iam diu peccaverunt graviter etc.

CAP. XIII.

1. Τρίτον — ὑμᾶς i. e. *Tertium iam ad vos venire decrevi*; eſt enim idem, quod dixerat ſupra XII, 14. Cod. Alex. cum quo Copt. et Syr. conſentiunt, habet: ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν. Paulus enim tum, quum haec ſcriberet, non fuerat bis Corinthi, ut nunc tertium iter a ſe parari dicat, ſed hoc his verbis ſignificat Apoſtolus, ſe tertium decreviſſe iterum ad Corinthios venire. Videtur Paulus in prima, quae intercidit, ad Corinthios epiſtola ſpem itineris ad eos feciſſe. Nam in priori quae ſupereſt, (c. IV, 18. ſq.) non modo gloriati fuiſſe dicuntur adverſarii de mora interpoſita, velut argumento, quod promiſſum iter ingredi et Corinthum repetere non auderet Apoſtolus, verum *ſuperior* quoque itineris ſignificatio quaedam 1 Cor. XVI, 7. ſ. hactenus retractatur, ut non, quemadmodum prius cogitaverat, ex Aſia in Achaiam, et hinc demum in Macedoniam proficiſci, atque ex hoc itinere in Achaiam reverti vellet Apoſtolus, perrecturus tandem in Iudaeam, ſed *praeteritis Corinthiis*, ex Aſia iter ad Macedones intendere, h. e. Epheſo in Troadem proficiſci hincque in Macedoniam transvehi, et *illa demum peragrata* apud

Achi-

Achivos denique aliquamdiu commorari mallet. 1 Cor. XVI, 5. f. 2 ep. IX, 4. Act. XX, 2. 3. Quum igitur alteram, quae extat, epistolam, e Macedonia scriberet, *tertio* constituerat redire Corinthum, hocque consilium suum *tertio* significat. Vid. STORRIUS p. 97. f. *ἐπὶ στόματος, — ῥῆμα*) Haec parenthesi includenda, et sensus esse videtur: *Quae bis ac ter repetuntur, de iis nemo facile dubitare solet. στόμα, sermo, testis, ipsum testimonium.* Πᾶν ῥῆμα, כָּל־דָּבָר, omnis res, vel caussa. σταθήσεται, יָקוּם, *firma erit.* Respicit Deut. XIX, 15. Matth. XVIII, 16. Sive omnino vult Paulus, se testium duorum vel trium consensu, satis velociter sententiam laturum, si adveniat, vel quod verisimilius est, Mosis dictum transfert. Voluerat nempe bis ad eos venire, sed non fecerat; nunc tertia vice venturum se dicit; ergo tandem aliquando verum fore id, quod promiserat. Quemadmodum res, in iudiciis duplici aut triplici testimonio probata, est certa, sic etiam nunc id erit verum, quod bis atque adeo ter promisi.

2. Καὶ προλέγω — ἀπὼν νῦν) Quod in Editionibus post *νῦν* exhibetur, *γράφω*, deest in Codicibus satis vetustis; omittitur etiam in nonnullis Verss. et Patrum citatis. *Significavi et significo nunc tanquam secunda vice praesens apud vos essem, quamvis absens, iis qui antea sceleribus se contaminarunt, et ceteris omnibus, me, si iterum ad vos venero, severitate esse usurum.* Προείρηκα, in superiori epistola c. IV, 21. Particula *νῦν* referenda esse videtur ad *προλέγω*, *significo nunc, ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, tanquam secunda vice praesens apud vos essem.* Καὶ ἀπὼν sc. τῷ σώματι.

Καὶ, ut hebr. ו interdum esse *etiamsi*, *quamvis*, satis notum est. Aliam, sed, ut mihi quidem videtur, difficiliorem horum verborum interpretationem vid. apud STORRIUM pag. 498. not. 138.

3. Ἐπεὶ — χριςοῦ) *Nam exprimentum quaerere videmini Christi per me docentis*, i. e. *experiri vultis, an vere sim legatus Christi.* Nam *per Christum*, i. e. adiuvante Christo docens, est verus doctor, legatus Christi. Fovendis vitiis, quae notaverat Apostolus v. 2. (cf. 1 Cor. X, 6. sqq.) experiri voluerunt Corinthii, an Christus caussam Pauli adiuvare velit et possit. ὃς εἰς — δυνατεῖ ἐν ὑμῖν) *Qui* (Christus) *tamen erga vos non imbecillum se exhibet, sed satis potentem se demonstrat inter vos.* Quid Christus, vel doctrina Christi valeat, et efficere possit, experti erant Corinthii. Qui enim doctrinae, quam Paulus tradiderat, obsequebantur, illi toti alii evaserant; quod argumentum erat clarissimum vis et efficaciae doctrinae Christi.

4. Καὶ γὰρ — ἀσθενείας) *Etsi enim in humili illa conditione cruci affixus est.* Ἀσθένεια hic est conditio caduca et infirma, quam Christus nostri caussa susceperat. Christus nempe, provocatus ad auctoritatem suam miraculis firmandam, Matth. XXVII, 40. sqq. Luc. XXIII, 8. ad salutem hominum infirmus videri, et contemtus mori non dubitavit. Huius exemplum imitari se, Apostolus dicit. Se libenter velle opprobria pati, si modo saluti Corinthiorum inserviatur. ἀλλὰ — θεοῦ) *Iam tamen vivit, per omnipotentiam divinam.* Ἐκ δυνάμεως, idem ac διὰ δυνάμεως, et ἐν δυνάμει. Vid. STORRIUM p. 21. not. 43. Καὶ — γὰρ εἰς ὑμᾶς) *Sic et ego, eius exemplo,*

emplo adhuc imbecillem me gessi erga vos, sed praestabo me vivum et vegetum eius exemplo, et Dei potentia utar apud vos. Ἀσθενοῦμεν, sc. εἰς ὑμᾶς, *erga vos*; tantum per tempus abstineo a severitate; imbecillem me quasi et impotentem gero. Ἐν αὐτῷ, *eius exemplo*; sicut ille. Ζησόμεθα, praestabo me vivum et vegetum; contrarium τῆς ἀσθενείας exhibebo vobis, si opus sit, *adiuvante Deo*, utar mea auctoritate. Εἰς ὑμᾶς, *ergo vos; si fuero apud vos.*

5. Ἑαυτοὺς — πίστει) *Vos ipsos pertentate, an persistatis in doctrina christiana.* Vos ipsos experimini, non me aut Dominum meum; an nempe vigeatis fide, examinate vos. Non quid Christus, per me praecipiens, inter vos possit (v. 3.) quidve ego, nunc Domini caussa leniter agens nec auctoritate mea utens, cum Christo adversus vos valiturus sim, sed vos ipsos experiri atque ita cavere debetis, ne validam Domini severitatem experiamini. ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε — ὑμῖν ἐστιν;) *an vero non amplius deprehenditis Iesum Christum* et eius doctrinam *inter vos efficacem esse?* Adeone desiistis Christiani esse, ut nemo vestrum vim et efficaciam doctrinae Christi experiatur? εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε;) *numquid ergo reprobi estis?* an a religione vobis tradita omnino defecistis? Εἰ μή τι, *numquid*, v. *Kypke* ad Luc. IX, 13. Ἀδόκιμοι, adulterini, nomine tantum, non re Christiani. His opponuntur δόκιμοι, *probati*, qui factis et re ipsa probant, se esse quod videri volunt.

6. Ἐλπίζω — ἀδόκιμοι) *Spero autem et confido vos persensuros esse, quod ego vere sim legatus Christi.* De se loquitur Paulus, ut solet, in Plurali. Paulus non tan-

 tum

tum Christianus erat, sed etiam Apostolus, non ἀδόκιμος, sed δόκιμος, rebus et factis demonstraverat, se vere esse Apostolum, v. 5.

7. Μὴ ποιῆσαι — μηδέν) *Ne quid male et improbe interea faciatis.* Grotius: Ne cogar cuique poenam infligere; ut sit Accusativus ὑμᾶς, pro Dativo. οὐχ ἵνα — ὦμεν) Est hic transpositio: οὐχ ἵνα, pro ἵν' οὐχ. Sensus est: Preces illas facio, quod malo vos bonos esse, quam meam sinceritatem vestris poenis testatam fieri; maneam ego potius sine tali documento, ἀδόκιμος, quam vos in peccata talia incidatis.

8. Οὐ γὰρ — ὑπὲρ τῆς ἀληθείας) i. e. Non possum agere aliter quam verum et rectum est. Ergo, si quis peccavit, non possum non durus esse. Οὐ δυνάμεθα, *non licet mihi*, nam hoc sensu ἀδύνατον saepe usurpatur.

9. Ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν) *Si appaream velut infirmus*, i. e. si mihi liceat abstinere a duris remediis, licet ab aliis ultro contemnar. ὑμεῖς — ἦτε) *Vos autem sitis potentes*, viribus ad recte agendum instructi, boni, egregii Christiani.

10. Διὰ τοῦτο — καθαίρεσιν) *Itaque absens haec scribo, ne praesens severe agere cogar pro ea potestate, quam mihi Dominus non nocendi, sed iuvandi gratia dedit.* Ideo, inquit, nunc minas adhibeo, ut vos interea emendetis mores vestros, ne eas exsequi cogar. Χρῆσθαι ἀποτόμως, est *severe agere*. Ἀποτομία, *severitas*; in Glossario: ἀπότομον, rigidum. Ἐξουσίαν hic intelligit potestatem illam divinitus datam, imprecationibus terrendi improbos et eiiciendi e coetu christiano, quae potestas data Apostolis non ad damnum, sed ad utilitatem et profectum ecclesiae.

11.

11. Χαίρετε) *Hilari estote animo.* Rom. XII, 12. Καταρτίζεσθε, *firmate vos,* adversus errores et peccatorum pericula, et sic subinde ad maiorem perfectionem adspirate. CHRYSOSTOMUS: τέλειοι γίνεσθε, καὶ ἀναπληροῦτε τὰ λειπόμενα. Παρακαλεῖσθε, *adminitionem suscipite,* grato animo ab omnibus admonitionem accipite. ut ad maiorem perfectionem perveniatis. Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, cavete ne sint inter vos dissensiones, 1 Cor. I, 10. Εἰρηνεύετε, *pacem colite.* Si etiam sint inter vos dissensiones, pacem tamen colite, alii alios tolerantes. Rom. XII, 18. καὶ ὁ θεὸς — μεθ' ὑμῶν) Tum Deus, dilectionis et pacis auctor, vobis favebit, et auxilio erit.

11. Ἐν ἁγίῳ φιλήματι) Osculo Christianis solito. Cf. Rom. XVI, 16.

13. Ἡ χάρις — πάντων ὑμῶν) *Beneficia Domini nostri Iesu Christi, et benevolentia Dei et participatio Spiritus sancti vobis omnibus adsint.* Ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ est universitas beneficiorum, quae nos Christo eiusque religioni debemus. Ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, benevolentia qua Deus suos complectitur, qua iis bene vult, et salutem eorum omnibus modis procurat. Πνεῦμα ἅγιον, *dona spiritus sancti,* s. beneficia religionis, sensus christianus, χαρίσματα. Vid. 1 Cor. I, 7. Rom. VIII, 1—4. Κοινωνία, *participatio.* Optat igitur Paulus Corinthiis, ut participes fiant omnium emolumentorum ex religionis christianae cognitione et usu ad Christianos redundantium. Alii totum hoc comma ita vertunt: *Faveat vobis porro Iesus Christus, Deus* (Pater) *vos amet, et Spiritus S. suorum beneficiorum vos reddat participes.*

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM AD GALATAS.

Galatia fuit Phrygiae olim pars et vicinarum regionum, a Gallis sedem quaerentibus occupata; quae, quod Graeci coloni immisti erant, *Gallograecia* quoque appellatur, quemadmodum Galatae vocantur etiam *Gallograeci*. *Iustinus* XXIV, 4. XXV, 2. XXVII, 3. XXVIII, 3. Strabo XIV. Imperante Caesare Augusto A. V. C. 529. ante Ch. n. 26. in provinciae Romanae formam redacta, legibusque Romanis a Propraetore gubernata fuit. Praecipua caussa, cur Paulus hanc epistolam scriberet, haec fere fuit, quod doctores falsi et iudaizantes turbarent coetus christianos in Galatia. Ipse Paulus ecclesias in Galatia plantaverat, ut patet ex huius epistolae c. I, 8. 11. c. III, 1. sqq. Videtur autem iam bis fuisse apud Galatas, quum hanc epistolam scriberet, c. IV, 12. sqq. Erant coetus christiani in his, ut in aliis regionibus, mixti ex Iudaeis et gentilibus, ita tamen, ut Christiani ex gentilibus ceteros numero superarent. Quum autem doctores iudaizantes circumcisionis et rituum Mosaicorum adeo tenaces essent, ut horum iugum etiam Christianis ex gentibus imponendum existimarent, auctoritatem Pauli, contrarium do-

docentis, infringere anniterentur, et animos Christianorum plerorumque inducerent, ut ipsi circumcisionem sponte suscipere non detrectarent: Paulus omni studio id egit, ut auctoritatem suam contra falsos Apostolos defenderet, et libertatem a iugo legis Mosaicae Christianis e gentibus vindicaret. Pauli adversarios, qui Galatas turbarunt, eosdem fuisse cum iis, qui paullo post *Corinthios* avertere studuerunt, ex collatione harum Epistolarum facile colligitur. In *tempus*, quo scripta fuerit haec Epistola, *Semlerus* in Prolegomenis Paraphrasi suae praemissis, studiosissime inquirit. Testimonia historica, certa scilicet et clara, non supersunt. *Marcionis* tamen Ἀποςόλικον inter omnes Epistolas Paulinas primum locum dabat Epistolae huic ad Galatas, ut recenset *Epiphanius* Tom. I. oper. Haeres. 42. Scripta esse videtur haec epistola post alterum eius ad Galatas iter, Act. XVIII, 23. *Pearsonius* hoc alterum iter ponit a. 54. in finem Claudii; alii aliquot annis ante, a. 51. 52. Iam, quum Paulus queratur, Galatia doctores ὅτω ταχέως discessisse ab illa sua doctrina, quam paullo ante ipse, in Galatia versatus, confirmarat, (Act. XVIII, 23. ἐπιςηρίζων τὰς μαθητάς,) vix integrum annum aut duos annos licet interiicere. Sic Epistola in annum 52. aut 53. pertineret. Nec de *loco* constat, ubi scripta sit Epistola. Codices graeci in subscriptionibus, *Romae* scriptam esse contendunt, quae coniectura omnium maxime est improbabilis. Forte *Ephesi* scripta est, quam sententiam etiam *Oecumenius* ab antiquioribus traditam adhuc commemorat. Argumentum epistolae quod attinet, duo inprimis momenta consideranda sunt: I. defendit Paulus auctoritatem suam apostolicam, et docet, se suam doctrinam non accepisse ab hominibus,

sed

ſed ab ipſo Chriſto. (cap. 1. et 2.) II. diſputat adverſus eos, qui circumciſionis et univerſae legis Moſaicae deſiderio tenebantur, et docet A) Galatas ipſos et homines eos, qui diu ante Moſen vixerant, non propter obſequium erga leges Moſaicas, ſed propter ſuam animi fiduciam in Deo poſitam, ſummis a Deo beneficiis ornatos eſſe, c. III, 1—18. Porro oſtendit B) leges Moſaicas ſapientiſſimo Dei conſilio nonniſi ad populi inculti mores formandos, eiusque animos ad recipiendum Meſſiam praeparandos, datas eſſe, III, 19. ſqq. Quum autem multi Chriſtianorum vitiis variis dediti eſſent, Paulus eos ad emendandos mores graviter adhortatur, c. V, 14. — VI, 10. tandemque redit ad rem ſummam per omnem epiſtolam pertractatam, et Galatis doctrinae integritatem ſervandam diligenter commendat. Inter eos, qui recentiori aevo epiſtolam illuſtrarunt, eminent: Io. Beni. Koppe: *Nov. Testam. graece perpetua annotatione illustratum* Volum. I. Goett. 1778. Sam. Frider. Nath. Morus: *Acroases in epistolas Paulinas ad Galatas et Ephesios.* Lipſ. 1795.

CAP. I.

1. Ἀπόςολος — ἀνθρώπε) Sc. κλητός. *Non ab hominum quodam collegio, nec per unum aliquem* (ceterorum quaſi caput,) *constitutus Apostolus.* Non in particularum ἀπὸ et διὰ varietate, ſed in numeri viciſſitudine, (ἀνθρώπων et ἀνθρώπε) emphaſis eſt quaerenda. Iam *Hieronymus* et alii ſtatuerunt, δι᾽ ἀνθρώπων pertinere ad illud quaſi Collegium ceterorum Apoſtolorum, quorum auctoritas in Palaeſtina erat maxima. Δι᾽ ἀνθρώπε ad *Petrum* poteſt referri, v. 18. Senſus igitur eſt, *se*

nec

nec a Petro nec ab aliis Apostolis muneri suo praefectum esse. Statim initio auctoritatem suam apostolicam defendit adversus eos, qui eum pro vero Apostolo agnoscere nollent, quod nempe nec Christum ipsum audivisset, nec ab ipso Christo vocatus esset, nec doctrina eius in omnibus consentiret cum doctrina Petri ceterorumque Apostolorum. Contra hoc declarat, se ad munus apostolicum vocatum esse non ab hominibus, sed διὰ Ἰησῦ — ἐκ νεκρῶν. Cf. infra v. 11. 12.

2. Καὶ οἱ — ἀδελφοὶ) *Fratres* hic intelligendi sunt *muneris socii*, qui cum ipso tum in itineribus versabantur. Hos laudat Paulus, ad auctoritatem et fidem doctrinae suae afferendam, quippe secum in hac caussa et severitate consentientes. ταῖς ἐκκλησίαις τῆς γαλατίας) *Ancyranis*, *Tavianis*, *Pessinuntiis* etc. multae enim iam per Galatiam ecclesiae. Paulus facile indicare potuit tabellario, quibus ecclesiis perferenda esset epistola.

4. Τῦ δόντος — ἡμῶν) *Qui tradidit se* (in mortem crucis) *pro peccatis nostris* i. e. pro nobis peccatoribus. ὅπως — πονηρῦ) *Ut nos a praesentis huius seculi malignitate liberaret*, i. e. ut nos a vitiis et noxiis voluptatibus, quibus haec hominum aetas obnoxia est, prorsus eximeret, vel efficeret, ut nos ne similes essemus hominibus pravis. Graeci interpretes fere exponunt: ἐκ τῶν κακῶν πράξεων, καὶ διεφθαρμένης διαγωγῆς. Ἀιών, hebr. עולם, *homines huius aetatis*, Iudaei, qui Messiam eiusque religionem repudiabant, et Pagani, qui idololatriae et sceleribus dediti erant. Ἐνεςὼς, i. e. ὅτος, Syrus: מן עלמא הוא בישא. 1 Petr. I, 18. Cf. Rom. VIII.

VIII, 33. Non probandus est Koppe, qui intelligit *improbitatem et calamitates mox affuturas.* Quanquam enim ἐνεστὼς saepe significat instans, *futurum*, futura tamen *miseria* nunquam dicitur αἰὼν πονηρός.

5. Κατὰ — πατρὸς ἡμῶν) Θέλημα, רָצוֹן, *benigna voluntas, consilium, decretum.* Omnia haec deberi, ait Paulus, gratuito Dei favori. ᾧ ἡ δόξα) Saepe Paulus utitur doxologia, ut ostendat, verum Dei honorem per hanc suam de Servatore doctrinam non minui, augeri potius.

6. Θαυμάζω — εὐαγγέλιον) *Miror, vos tam cito averti potuisse ab eo, qui vos vocavit ab beneficia Christi, ad aliam de Christo doctrinam.* Ὁ καλέσας est Deus, Pater, cui fere semper tribuitur vocatio *gentium*, cuius hoc θέλημα Christus effecit. Vocat autem Deus homines, quum iis bona offert, sive eos invitat ad felicitatem. Ἐν χάριτι, pro: εἰς χάριν, vel etiam ἐν χάριτι vertere licet: *beneficio Christi.* Videtur tamen antiquissima lectio fuisse ἐν χάριτι, sine addito nomine alio, ut habent Tertull. Cypr. Lucifer Calat. Addunt Θεοῦ Orig. et Theodoretus. Veteres Latini reddunt: *in gratiam.* Vulgo τοῦ καλέσαντος ad Χριστοῦ referunt, et ἐν χάριτι vertunt: *gratiose, benigne.* Quanquam *a Deo* non omnino defecerant hi Christiani, tamen a Dei novo hoc ordine discesserant. Coeperant nempe Iudaismum cum religione christiana commiscere, sicque transibant ad aliam religionem. Elegans verbum μετατίθημι in *transponendi* notione, proprium est in ludo duodecim scriptorum, ubi μετατιθέναι dicitur, *qui calculum, quem male se dedisse in-*

intellexit, *reducit*, *et alio loco ponit.* Inde translate *mutare, se transferre.* Sic Iosepho Ant. V, 5. 2. μεταπιθεμενοι sunt, *qui sententia mutata, resipiscunt.* Μετατίθεσθε h. l. est vox media, cuius vis est: *transitum fecistis.* Ἐυαγγέλιον, πίστις, fides de Christo, religio christiana.

7. Ὃ ὐκ ἔστιν ἄλλο) *Quum tamen non sit ulla alia doctrina de Christo vera.* Qui explicarunt: *quod nihil aliud est, quam quod quidam vos perturbant;* non animadverterunt Pauli consuetudinem periodos periodis iungendi, adhibito pronomine relativo ὅς, ἥ, ὅ. ἐι μὴ — τοῦ χριστοῦ) *Nisi quod nonnulli vos perturbant, voluntque pervertere doctrinam Christi. Perturbant*, i. e. incertos vos reddunt, utrum lex Mosaica sit assumenda, an non; *Pervertere*, i. e. in deterius mutare volunt doctrinam, addita necessitate observandae legis Mosaicae. Ἐι μὴ, satis commode *Beza* iam expressit: *sed*, ἀλλὰ. *Nur dass einige unter euch sind etc.*

8. Ἀλλὰ καὶ — ἀνάθεμα ἔστω) *Sed si ego, aut angelus e coelo apparens doceret vos contra, quam ego iam docui, abhorrendus vobis esset;* tam certos vos esse oportet, et firmos in retinenda hac mea doctrina. Παρʼ ὃ h. l. non tam *praeter id* (Evangelium) quam *contra id, contrarium* ei, h. l. significat, ut Rom. XII, 3. Animo vehementer commoto haec scripsit Apostolus. Ponit conditiones impossibiles. *Etiamsi ego vel adeo angelus e coelo docerem aliam Christi religionem;* quod tamen fieri non potest etc. Caussa, cur Paulus tam vehementer et serio protestetur, se non contra sentire ac inter Galatas docue-

querit, fuisse videtur haec, quod fortassis fama erat, auribus Galatarum eum serviisse, quum eos moris iudaici observantia liberaret, quem ipse aliis Christianis ex gentilibus imponere soleat. Ἀνάθεμα ἔστω, *excludatur e coetu vestro.* Theodoretus ad 1 Cor. XVI, 22. ἀλλότριος ἔστω τοῦ κοινοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας Vid. Suiceri Thesaur. eccles. ad h. vocem. Fugite, abhorrete talem doctorem. Licet etiam vertere: *huic ego poenas graves imprecor.* Εὐαγγελίζεσθαι hic, ut in aliis locis, sine omni emphasi adhibetur simpliciter pro διδάσκειν.

9. Ὡς λέγω) Ne arbitrarentur, ita correptum se hoc dixisse, idem repetit, indicans se firmiter ita apud se statuere, et dubitandi non esse caussam. παρ᾽ ὃ παρελάβετε) *Contrarium ei quod didicistis*, a me nempe. Παρελάβετε, i. e. ἐδιδάχθητε παρ᾽ ἐμοῦ.

10. Ἄρτι γὰρ — θεὸν;) *Num iam homines, ad Deum benevolum mihi reddere* praedicando *studeo?* Loquendi ratio πείθειν τὸν θεὸν, pro *flectere, placare, propitium reddere Deum,* non infrequens Graecis. Ioseph. A. IV, 6. 5. VI, 5. 6. Hanc interpretationem confirmant, quae sequuntur: ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; *an hominum capto benevolentiam?* quae nonnisi dilucidiorem interpretationem eorum continent, quae paullo ante obscurius sunt dicta. Hoc dicere videtur contra eos, qui eum calumniarentur, ceu alia apud alios praedicantem, quippe pro hominum conditione sese permutaret, et ad captandam gentilium benevolentiam, iis nimium indulgeret. Ἄρτι, *adhuc*, ut olim, quum Iudaeis placere vellem, et in eorum gratiam multa iniuste agerem. Si

haec

haec adhuc esset mens mea, χριςȣ̃ δȣ̃λος ȣ̓κ ἂν ἤμην, *Non profecto Christi Apostolus forem;* non defecissem a ritibus Iudaicis, et accessissem Christo; nec contemtis amicis et cognatis, tantaque gloria, persecutiones, pericula et contumeliam elegissem.

11. Γνωρίζω — κατὰ ἄνθρωπον) *Volo autem vos temere, fratres, doctrinam* (hactenus) *a me annunciatam, non esse humanae inventionis.* Γνωρίζω h. l. non est: rem novam atque incognitam vobis propono; sed monere vos volo. Nam res iis erat satis nota. Ἐυαγγ. μȣ ȣ̓κ ἔςι κατὰ ἄνθρωπον statim explicatur v. 12. Non hominem habui praeceptorem. Refutat eos, qui Galatis persuaserant, Paulum non amplius convenire in tradenda religione cum Apostolis, penes quos tamen sit omnis auctoritas.

12. Ὀυδὲ — χριςȣ̃) *Nam a nullo hominum eam didici aut edoctus sum, sed Iesus Christus eam mihi revelavit.* Παρέλαβον et ἐδιδάχθην prorsus sunt Synonyma. Ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησȣ̃ χριςȣ̃) *Sed per institutionem Iesu Christi.* Ex usu loquendi Iudaico etiam ea, quae Paulus a testibus oculatis aut senioribus Apostolis de Christo eiusque doctrina edoctus sit, vel quae ipse diligenti meditatione de eadem cognoverit, *per revelationem Christi* percepta dici possent. Vid. Gurlitti *explicatio cap. XV. epistolae prioris ad Corinthios*, in Sylloge Commentatt. theolog. edita a *D. Dav. Iul. Pott* Vol. V. p. 28.) Sed h. l. opponitur ἀποκάλυψις I. X. institutioni δι' ἀνθρώπȣ. Flatt *im Magazin für christl. Dogmatik und Moral*, fasc. 6. n. 6. Theodoreti aliorum-

que opinionem probat, Paulum a Christo ipso, immediate quod dicunt, sua percepisse.

13. Ἠκούσατε — Ἰουδαϊσμῷ) *Audivistis enim ipsi, quousque ego olim in rituum Iudaicorum studio processerim.* Ἀναστροφὴ, pro βίος, *vita, mores*, Tob. IV, 19. Eph. IV. 22. 1 Petr. I, 18. Ποτὲ ad ἀναστροφὴν, non ad ἠκούσατε pertinet. Ἰουδαϊσμὸς est studium Iudaicorum rituum, v. 14. a Ἰουδαΐζειν, h. l. ζῆν Ἰουδαϊκῶς. Ex priori vita sua, inquit, planum esse, se per divinam revelationem accepisse doctrinam suam. Quum enim talis, tantusque fuisset persecutor religionis christianae, quomodo tam subito permutatus esset, nisi divina quaedam revelatio eum traxisset? ὅτι — ἐπόρθουν αὐτήν) *Adeo ut omni modo infensus fuerim ecclesiae Dei, eamque vastare studuerim.* Καθ' ὑπερβολὴν; i. e. σφόδρα, μάλιστα, Ἐπόρθουν, pro ἐζήτουν πορθεῖν. Nam consilium Sauli hoc erat, licet res non sic evenerit.

14. Καὶ προέκοπτον — γένει μου) *Antecellebam enim Iudaicae doctrinae studio multos coaevos meos in gente mea.* Προκόπτειν ὑπὲρ, thematis κόπτειν, vi prorsus pereunte, simpliciter significat *ulterius procedere, antecellere* aliquem in re aliqua. περισσοτέρως — παραδόσεων) *Strenuus defensor traditionum a maioribus acceptarum.* Ζηλωτὴς *religionis* est studiosissimus religionis; nam ζῆλος, *aemulatio*, est acre studium, rei impensum. Περισσοτέρως, *abundantius*, i. e. plus quam alii. Παραδόσεις πατρικαὶ, *traditiones patriae* sunt partim ipsa doctrina, lex et Prophetae, partim doctrinae humanae, quae ore traduntur, et ad conservandam legis olim civilis au-

auctoritatem perpetuam ſenſim a magiſtris inventae erant. Πατρικὸν *a maioribus acceptum.*

15. Ὅτε δὲ — χάριτος αὐτῦ) *Quando vero placuit Deo, qui pro suo in me favore iam inde a natalibus meis ad munus Apostoli me destinaverat.* Ἐκ κοιλίας μητρός, hebr. מִבֶּטֶן אִמִּי *inde a natalibus meis,* Luc. I, 15. Ἀφορίζειν *separare, sanctificare.* Sive igitur vertas: *seperavit me,* ſive: *me sibi consecravit, selegit,* ſenſus manet idem. Cf. Ier. I, 5.

16. Ἀποκαλύψαι — ἐν ἐμοὶ) *Revelare,* i. e. notum reddere *filium suum per me,* i. e. *promulgare* doctrinam filii eius. Ἀποκαλύψαι pendet ab εὐδόκησε ὁ Θεὸς, v. 15. Ἐν ἐμοὶ, non eſt poſitum pro μοι, ut hebr. גָּלָה cum עַל et אֶל, Ieſ. LIII, 1. Ier. XI, 20. quae eſt *Koppii* ſententia; nam ſequitur: ἵνα εὐαγγελίζωμαι κ. τ. λ. Reſpicit locus ad Act. IX. ἐν τοῖς ἔθνεσιν) Hoc praecipue attendendum eſt. Non potuit igitur gentibus legem Moſis commendare. εὐθέως — αἵματι) *Statim,* ſc. ipſe conſenſi, *nec hominem quendam in consilium adhibui.* Εὐθέως, ellipſis, magis ſenſu quam verbis. Hoc enim dicit, ſtatim ſe paruiſſe vocationi divinae, neque quaeſiviſſe tum aliquos, cum quibus de illa conferret, vel deliberaret, utrum deberet docere nec ne. Προσανατίθεσθαί τινι, h. l. eſt *in consilium adhibere,* infra II, 6. Diodor. Sic. XVII, 116. Alexander τοῖς μάντεσι προσαναθέμενος περὶ τῦ σημείυ. Σάρξ καὶ αἷμα, ex noto Hebraismo: *Homo, homines.* Hoc repetit, ut appareat, ſe a nullo hominum doctrinam ſuam didiciſſe.

17. Οὐδὲ ἀνῆλθον — ἀποστόλους) *Neque profectus sum Hierosolyma ad eos, qui iam ante meum Apostolatum ibi celebres erant.* Auget sententiam superiorem: *Ne Apostolos quidem consului.* Τοὺς πρὸ ἐμοῦ, *tempore priores.* Intelligit illos duodecim Apostolos. ἀλλὰ — Ἀραβίαν) De hoc itinere Lucas nihil commemorat Act. IX. sive quia Paulum parum ibi effecisse sciret, sive quia multa etiam alia, quae ad Pauli historiam pertinebant, omisit. καὶ πάλιν — δαμασκὸν) Damascus autem tum cum Arabia sub regis *Aretae* potestate erat. *Damasci* igitur Paulus munere suo publice fungi coepit.

18. Ἱστορῆσαι πέτρον) *Ut viderem et cognoscerem Petrum.* Sic Iosephus in multis locis, e. g. Ant. VIII, 2. 5. ἱστόρησα γὰρ τινὰ Ἐλεάζαρον τῶν ὁμοφύλων, *oculis meis vidi quendam ex popularibus meis, Eleazarum.* Unde ἱστορία *videndi, cognoscendique studium,* apud eundem Ant. V, 12. De hac et altera verbi significatione, quae est *narrare*, consuli potest *Fischerus* in Ind. Palaephateo, verbo ἱστορεῖν. Celebritas nominis, quam Petrus inter Apostolos erat consecutus, impulit Paulum, ut operae pretium putaret, venire in aliquam eius consuetudinem. Μετὰ ἔτη τρία. Numerari possunt hi anni tres vel a discessu Pauli ab Hierosolymis, vel a reditu ex Arabia Damascum. Prius praeferendum esse videtur. καὶ ἐπέμεινα — δεκαπέντε) Intra hos quindecim dies non potuit Paulus edoceri a Petro. Ergo non fuit eius discipulus.

19. Ἕτερον — τοῦ κυρίου) De hoc *Iacobo* divisae sunt veterum recentiorumque sententiae, an fuerit proprie *frater Domini*, an vero eiusdem *cognatus, consobrinus.*

Di-

Distinguitur hoc cognomine a Iacobis duobus aliis, uno *Alphaei*, altero *Zebedaei* filio. Hos tres Iacobos e veteribus auctor Constit. Apostol. clarissime distinguit L. II, c. 55. L. VI, c. 12. 14.

20. Ἃ δὲ — τοῦ θεοῦ) Sc, γράφω, λέγω. Harum rerum, quas iam vobis narro, testem Deum appello, me non mentiri. Ad antecedentia hoc pertinet, neminem Apostolorum Hierosolymis se vidisse, praeter Petrum et Iacobum. Cf. Actor. IX, 27. Unde facile concludi poterat, se non ab ullo Apostolo didicisse doctrinam suam, sed potius verum esse, quod supra v. 11. 12. dxerat. Ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, hebr. לִפְנֵי יְהוָֹה, graece esset; νὴ τὸν θεόν, Deum facio testem. Cur tantopere urgeat, se ab aliis non didicisse, neque ullum Apostolorum Hierosolymis vidisse, exceptis Petro atque Iacobo, id intelligitur ex cap. II.

21. Εἰς τὰ κλίματα — κιλικίας) *In regiones Syriae et Ciliciae.* Κλίμα, *regio*, ut Rom. XV, 23. Occasio huius itineris indicatur Act. IX, 29. 30.

22. Ἤμην — ἐν χριστῷ) Ignotum se fuisse ecclesiis *Iudaeae* dicit, nempe exceptis Hierosolymis, ubi Hellenistas docuerat, Actor. IX, 28. Ergo verum esse non poterat, quod adversarii Pauli statuebant, eum ab ullo ecclesiae doctore suam doctrinam didicisse, vel hominum benevolentiam captasse. Ἐκκλησίαι αἱ ἐν χριστῷ, sunt, ἐκκλησίαι αἱ τοῦ χριστοῦ, *ecclesiae christianae.*

23. Ἀκούοντες ἦσαν) Pro ἤκουον, more hebr. ut saepius. Πίστις, *doctrina Evangelii.* Cf. supra v. 13.

24. Ἐν ἐμοὶ) i. e. μῦ ἕνεκα, *propter me*, quod audirent, me ad Christum esse conversum.

CAP. II.

1. Ἔπειτα — Τίτον) *Deinde interiectis fere quatuordecim annis*, i. e. quum 14. annis non fuissem Hierosolymis, iterum illuc profectus sum. Quaeritur, utrum hi quatuordecim anni a primi itineris Pauli Hierosolymitani cap. I, 18. commemorati tempore, an vero ab eius ad religionem christianam conversione sint computandi? Priorem sententiam probarunt Bengelius in ordine temporum p. 276. Strothius in paraphr. h. l. in *Repertorio literat. bibl. et orient.* Vol. IV. p. 41. Morus et alii; alteram Cappellus in hist. *apostolica*. Vir quidam doctus in *Ephem. liter*, Ienens. univers. an. 1798. Vol. IV. p. 319. sq. et Gablerus in Nov. Diar. theol. Vol. XIII. Part. II. p. 209 sq. quorum sententiam probavit S. V. D. Car. Aug. Gotll. Keil, omnino hic conferendus. in diss. *de definiendo tempore itineris Pauli Hierosolymitani Gal II, 1. 2 commemorati*, Lips. 1793. repetita, passim emendata et amplificata in *Sylloge Commentatt. theol. edita a* Io. Dav. Iul. Pott. Vol. III. p. 68. sqq. Dicit autem Apostolus, se elapsis fere quatuordecim annis rursus *adiisse Hierosolyma*, *assumto Barnaba et socio Tito.* Omnes fere quum antiquiores, tum recentiores interpretes hoc iter ad illud tempus referendum esse statuunt, quo secundum Lucae in Act. c. XV. narrationem ab ecclesia Antiochena ad sciscitandam Apostolorum de Mosaicae legis inter Christianos observatione sententiam, Hierosolymam fuerit una cum Barnaba et aliis quidusdam ablega-

legatus. Hanc sententiam gravissimis argumentis refutat Keil, l. c. et intelligendum esse docet iter illud, quod Lucas cap. XI, 27. sq. commemorat, ubi narratur, Paulum in urbem istam abiisse, hoc quidem consilio, ut eleemosynas a Christianis Antiochenis in Palaestinensium usum, collectas. una cum Barnaba illuc deferret. Hoc iter Paulum utique nunc significare voluisse, particula πάλιν haud obscure declarat, quae quippe in hoc quidem contextu idem valere iudicanda est, ac si δεύτερον eius loco scriptum fuisset. Et profecto Paulus non commode poterat ullius itineris Hierosolymam a se facti mentionem omittere, ne quis id, quod in hoc illove itinere factum esse negaverat, in alio a se transactum esse contenderet. Quod vero praeter Barnabam Titum etiam secum habuisse monet, id profecto Lucae narrationi, qui plures praeter Barnabam ipsum comitatos esse, neque ait, neque negat, plane non repugnat.

2. Ἀνέβην δὲ κατ᾽ ἀποκάλυψιν) *Profectus sum autem divino quodam monitu.* Lucas nempe c. XI. prophetas quosdam narrat Hierosolymis venisse Antiochiam, horumque unum Spiritu divino monitum significasse, insignem famem in Iudaea esse exorituram, hancque ipsam rem occasionem dedisse Antiochenis, eleemosynas in usum Christianorum illic degentium colligendi, easque per Paulum et Barnabam Hierosolymam transmittendi, sicque aperte ἀποκάλυψιν aliquam commemorat, quae prophetae isti διὰ τοῦ πνεύματος obtigerit. Et quum Paulus non diserte tradat, istam ἀποκάλυψιν sibi contigisse, sed hoc unum dicat, se Hierosolymam κατὰ ἀποκάλυψιν adiisse, hoc secundum Lucam iam sic foret explicandum: *propter*

 divi-

divinam revelationem, aut *per occasionem divinae revelationis, auf Veranlassung einer göttlichen Belehrung.* καὶ ἀνεθέμην — ἔθνεσι) *Et exposui ipsis, quam tradere soleo gentibus, doctrinam meam.* Ἀυτοῖς, nempe Apostolis. κατ' ἰδίαν δὲ, τοῖς δοκοῦσι) *Privatim auctoritate insignibus*, Petro, Iacobo, et Ioanni, ut patet ex v. 9. Οἱ δοκοῦντες, sc. ἐξέχειν. Ioseph. Ant. XIX, 6. 3. κατ' ἰδίαν, sc. χώραν quod alii vertunt *inprimis*, potius, (annotante *Kypkio*) est *privatim*, colloquio amice cum primariis Apostolis instituto, non in ecclesiae consessu. Quod Lucas l. c. primarium huius itineris consilium fuisse tradit, ut eleemosynae Hierosolymam perferrentur, non impedit, quo minus per istius in urbe Hierosolymitana commorationis opportunitatem illa simul cum nonnullis Apostolorum privatim transigeret Paulus, quae nostro in loco a se cum iis transacta fuisse dicit. Quod autem v. 10. tradit, id haud obscure nobis primarium illud itineris huius consilium in memoriam revocat. μή πως — ἔδραμον) *ne frustra operam impenderem, vel impendissem*, i. e. eo consilio, ne aliorum consiliis hi eo adducerentur, ut publicam suam auctoritatem mihi opponerent, atque sic praeteriti et praesentis laboris omnem fructum perderem. Τρέχειν; pro κοπιᾷν est locutio omnium linguarum communis. Ἐις κενὸν, לָרִיק, gr. μάτην.

3. Ἀλλ' οὐδὲ — περιτμηθῆναι) Ἕλλην ὤν, *Graecis parentibus natus.* Quod Titus, qui gentilibus parentibus natus erat, non coactus est ad suscipiendam circumcisionem, argumento erat, nec ceteris qui e gentibus accederent ad christianam religionem, circumcisionem esse imponendam. Quod autem nullus Apostolorum Titum cir-

circumcidi cogebat, id argumento erat, Apostolos in hac re cum Paulo consentire.

4. 5. Διὰ δὲ — πρὸς ὑμᾶς) *Sed potius propter irreptitios falsos fratres, qui irrepserunt ut explorarent libertatem nostram, quam habemus per Christum, ut nos in servitutem redigerent, ne per horae quidem momentum cessimus obediendo, ut doctrinam Christi infucatam vobis servaremus.* In editione quarta probaveram STROTHII et STORRII explicationem, qui post ψευδαδέλφους ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendum esse putabant e comm. 2. ἀνέβην, ut sensus sit: *Ascendi nempe Hierosolyma propter falsos fratres, qui irrepserant* in coetum Christianorum Antiochensium. Sed re diligentius considerata, mutavi sententiam. Nam isti falsi fratres, de quibus Paulus loquitur, non Antiochiae, sed Hierosolymis versabantur, hicque Titum, quem Hierosolymam secum adduxerat, una cum aliis eiusdem conditionis hominibus ad circumcisionem cogere studebant, ut KEILIUS i. e. recte monet. Particula δὲ h. l. significat *potius*; non enim contrarium praecedentis sequitur, sed superioribus aliquid maius additur. ψευδαδελφοὶ *falsi fratres*, non sunt Iudaei, sed *Iudaeo-christiani*, qui, perversa de iudaicae legis auctoritate opinione imbuti, circumcisionis aliorumque rituum Mosaicorum observationem omnibus Christianis volebant imponi. Tales ista aetate ubique fere fuisse constat; non igitur mirum, si etiam Hierosolymis fuerint, qui Paulo eandem litem moverent. Vocat eos παρεισάκτους, *irreptitios; qui irrepserunt, die sich neben her eingeschlichen haben.* Hoc idem intelligitur in verbo, quod additum est: παρεισῆλθον, *immiscuerunt se.* Κατασκοπῆσαι — ἡμῶν

ἡμῶν, *exploraturi, qua nos in profitenda religione uteremur libertate.* Κατασκοπῆσαι, *speculari* libertatem h. l. eſt *belauschen insidiari.* Ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται, *ut nos redigerent in servitutem,* ſc. legis Moſaicae. Οὐδὲ πρὸς ὥραν, ne ullo quidem *tempore,* vel momento temporis; *keinen Augenblik.* Εἴκειν τῇ ὑποταγῇ, pro ὑποτάσσεσθαι. Nonnulli interpretes, Codicis Claromontani, et Tertulliani auctoritate moti, οἷς οὐδὲ e textu omnino excludendum exiſtimarunt, ut loci ſenſus ſit: *permisisse Apostolum, ut Titus circumcideretur in gratiam Iudaeorum.* Illud οἷς omnino omittendum eſſe videtur; hanc enim omiſſionem ſuadet nexus orationis, qui talis eſt: *Potius ob falsos fratres nihil plane cessimus.* Retineri tamen poſſet οἷς, ſi cum Reichardo in ſua N. T. verſione latina initio commatis 4. ſupplere velis: *Fuimus* autem *in recusanda circumcisione tam pertinaces* propter etc. Duo haec verba: οἷς οὐδὲ extant in graecis Patribus et codicibus. Omittunt quidem multi Patres latini, et verſiones latinae; ſed Hieronymus et Ambroſiaſter docent, Graecos hic aliter legere. Offendit Tertullianum et alios, quod Paulus *Timotheum* circumciderit propter Iudaeos, Act. XVI, 3. Sed ibi indulſit Iudaeis, nemine circumciſionem poſtulante ut ius, ſponte, ſe accommodans imbecillitati Iudaeorum. Sed noſtro in loco res ei erat cum illis, qui circumciſionem poſtulabant de iure. Paulus in talibus ritualibus egit, prouti περιστάσεις ſingulorum temporum et hominum ſuaderent. Cf. Act. XXI, 22. ſqq. 1 Cor. IX, 20.

6. Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων — προσανέθεντο) *Quod autem attinet ad illos auctoritate insignes, (quacunque tandem illi sint dignitate, nihil mea interest;*

Deus

Deus enim externam hominum conditionem non spectat) illi nihil novi me docuerunt. Est ἀνακόλουθον orationis, cuiusmodi plura in Epistolis Paulinis occurrunt. Voluit fortasse scribere: ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, οὐδέν μοι προσανετέθη, vel οὐδὲν προσελάβομεν, sed quum parenthesin paullo longiorem interiecisset, oblitus formulae, qua periodum inceperat, constructione inchoata subito excidit. *Auctoritate insignes* h. l. sunt Petrus, Iacobus et Ioannes, comm. 2. 9.

7. Ἰδόντες — τῆς περιτομῆς) Ἰδόντες, *quum perspicerent*, ex narratione de rebus a me hac ratione gestis inter gentes. Ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, pro: ὅτι πεπίστευταί μοι τὸ εὐαγγελίζεσθαι ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, h. e. ἐν τοῖς ἔθνεσι. Cf. de hac constructione Rom. III, 2. Ἀκροβυστία, *praeputiatus*, non circumcisus, gentilis, ut saepe in Epist. ad Romanos. Περιτομή, *Iudaei*, περιτμηθέντες. Paulo autem creditum esse munus Apostolicum inter gentes, intelligebatur ex eventu, ut statim indicatur.

8. Ὁ γὰρ — εἰς τὰ ἔθνη) Ἐνεργήσας Πέτρῳ, *qui adiuvat Petrum*. Ostendit Paulus ex prosperis successibus sui muneris, se eiusdem cum Petro esse pretii et honoris. Dicitur autem Petrus *Iudaeorum* Apostolus, Paulus *Gentilium*, ἐπὶ τὸ πολύ, et intelligendum est hoc de eo, quod in cuiusque munere erat praecipuum.

9. Καὶ γνόντες — μοι) *Quum cognovissent, quanta erga me fuerit benignitas divina;* quod nempe me suis donis exornavisset, ad praedicandam doctrinam Christi, quod ex successu cognoscebant. οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι)

Qui

Qui in maxima sunt auctoritate. Ecclesiae quasi aedificium videbatur his columnis imponendum esse. δεξιὰς — κοινωνίας) Dextras dederunt mihi et Barnabae ad declarandam amicitiam, et consensum in doctrina. Κοινωνία, amicorum inter se de re aliqua expedienda consensio. Ἵνα ὑμεῖς — περιτομὴν, sc. πορεύωνται, *itinera facerent*, et Evangelium docerent. Sic igitur studiis coniuncti, inter diversos populos rem suam egerunt.

10. Μόνον — μνημονεύωμεν) Sc. Admonuerunt nos. Μνημονεύειν, *meminisse, sublevare.* Πτωχοὶ h. l. sunt pauperes in Iudaea. Ὃ καὶ — ποιῆσαι) *Id quod ipsum studui etiam facere.* Est hebraea dicendi ratio. Paulus collegit pecunias in usum Christianorum Palaestinensium in aliis coetibus. 1 Cor. XVI, 1—6.

11. Ὅτε — ἀντιόχειαν) Aliquo tempore post res illas Hierosolymis gestas. Vani sunt, qui inde a *Clemente Al. Cepham* hic intelligunt, aliquem ex LXX. discipulis. Quomodo enim pertinuit ad rem istam, narrare de *ignoto* quodam Cepha? κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην) *Coram me ei opposui*; in ea nempe re, de qua statim loquitur. κατεγνωσμένος) *Reprehensione dignus*, pro adi. κατάγνωστος.

12. Πρὸ τοῦ γὰρ — συνήσθιεν) Ἀπὸ Ἰακώβου. Utrum hi missi fuerint a Iacobo, qui tum ecclesiae Hierosolymitanae praeerat, an ultro huc venerint, non constat. Hoc postremum plerique interpretes praeferunt. Τὰ ἔθνη, *e gentibus Christiani.* Συνεσθίειν τινὶ Hebraeis saepissime omnem consuetudinis familiaritatem exprimit; hoc autem loco *praecipue* ad communia convivia

refer-

refertur. Non dubitavit Petrus ab initio vesci cum Christianis ex gentibus, neglecta lege Mosaica *de discrimine ciborum*, quia ad gentes non pertinebat. ὅτε δὲ — ἑαυτὸν) *Quum illi autem advenissent, subtraxit se et seiunxit*, vel subduxit se et seiunxit se ab eorum (qui ex Paganis Christiani facti fuerant,) consuetudine et convictu. φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς) Metuens, ne Christianos ex Iudaeis offenderet, et ad prorsus deserendam religionem christianam sollicitaret. Erravit in hac re *Petrus*, sed tantum ex studio in Iudaizantes, ut ne hos offenderet et repelleret, sensim demum rectius informandos. Non erat controversia inter Petrum et Paulum de doctrina, sed de cura et sollicitudine ecclesiae.

13. Καὶ συνυπεκρίθησαν — Ἰουδαῖοι) *Et exemplum Petri in simulando secuti sunt etiam reliqui Christiani ex Iudaeis*, Recte nominatur *simulatio*; nec enim ex animi sententia ipsi sic statuebant, legem Mosaicam etiam ad gentes pertinere, sed nimium his paucis Iudaeis dabant: quo publico exemplo non mediocriter turbabant Christianos e gentibus. ὥστε — τῇ ὑποκρίσει) Pro ὥστε συναπηχθῆναι, et hoc eleganter pro ὑπεκρίθη ὥσπερ αὐτοί. De Barnaba hoc omnino mirandum, qui doctrina et animo alias tantopere cum Paulo consentiebat.

14. Ἀλλ' ὅτε — τοῦ εὐαγγελίου) *Sed quum animadverterem, eos non candide sequi praecepta religionis Christi*. Ὀρθοποδεῖν, i. e. ὀρθῶς περιπατεῖν, *recto tramite incedere, recte agere*. ἔμπροσθεν πάντων) Praesentibus etiam istis, qui a Iacobo venerant; ut horum superstitionem oppugnaret, et meliorem cognitionem adiuvaret. εἰ σὺ — ἰουδαΐζειν) *Quum tu, qui tamen Iudaeus fue-*

fueras, vixeris (paullo ante) more gentium, ac non secundum Iudaicos ritus. Ἐθνικῶς ζῆν non intelligendum est de vitiis Gentilium, sed de moribus, ritibusque externis. τί τὰ — ἰουδαΐζειν;) *More iudaico vivere.* Ἀναγκάζεις, non omni modo, et proprie, sed tuo exemplo, quo impellentur isti Christiani, ut legem Mosis admittant et ipsi, ne impuro more vivere videantur.

15. Ἡμεῖς—ἁμαρτωλοί) *Nos nativitate sumus Iudaei, non Ethnici.* Itaque per ipsos natales habemus legem Mosaicam. Ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, i. e. ἐθνικοί, Hoc nomen, *peccatores*, solebant Iudaei inde a longo tempore tribuere *gentibus* ceteris. Nempe ἁμαρτωλοί sunt idololatrae. Ἁμαρτία, חַטָּאת, *idololatria*, si de Ethnicis usurpatur. Continuatur Pauli ad Petrum oratio, usque ad comm. 21. quia orationis mutatae, et ab alio ad alios conversae, nullum vestigium apparet. Alii putant, Paulum iam alloqui Galatas, aut Galatarum doctores.

16. Εἰδότες δὲ ὅτι — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Quum autem cognovissemus nullum hominem favorem Dei consequi* et felicem reddi *propter observationem legis Mosaicae, sed tantum per religionem christianam.* Δὲ post εἰδότες addunt antiqui et recentiores Codd. haud pauci, Patres etiam nonnulli Graeci et Latini. De verbo δικαιοῦν cf. annotata ad Rom. III, 20. Ἔργα νόμου, facta legi Mosaicae, et quidem caeremoniali, accommodata. Omnis enim haec disputatio orta erat a neglecto cibo et potu, aliisque externis ritibus. Οὐκ ἄνθρωπος, *nullus hominum*, sive sit Iudaeus, sive Gentilis. Ἐὰν μή, pro ἀλλά, ut Rom. XIV, 14. 1 Cor. VII, 17. De phrasi:

διὰ

διά πίστεως χριστῦ, cf. annotata ad Rom. III, 22. καὶ ἡμεῖς εἰς Χ. Ἰ. ἐπιστεύσαμεν) *Nos etiam*, licet non simus e gentibus, sed Iudaei inde a pueritia, legis patriae studiosi amatores, *amplexi sumus hanc de Christo doctrinam*. Locus sequens est ex Ps. CXLIII, 2. Ἐξ ἔργων νόμυ in Psalmo non extat; sed Paulus per legitimam consequentiam haec verba addit.

17. Εἰ δὲ ζητῦντες — ἁμαρτωλοὶ) *Iam vero, si nos, propterea quod volumus per Christum consequi favorem Dei, pro peccatoribus declaramur*. Bene Theodoretus: *εἰ παράβασις τῦτο νενόμισαι*, quod τὸν νόμον sc. τὸν παρείσακτον καταλειπόντες, Christum sequimur, et διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως speramus Dei favorem nancisci. Εὑρίσκεσθαι, i. e. εἶναι, נִמְצָא. ἄρα Χ. ἁμαρτίας διάκονος) *Sequeretur ergo, Christum auctorem esse peccati*, occasionem praebere peccato, i. e. licentiae vivendi sine ulla legis observatione, et Christianis quilibet licere. Est haec obiectio Iudaei, putantis, ubi non sit lex Mosaica, ibi nec esse regulam vivendi, non cogitantis, posse et aliam regulam esse in moralibus, etsi lex ritualis non observetur. Posset hoc comma etiam sic reddi: *Si autem nos, qui per christianam religionem* (solam, repudiata lege Mosaica) *felicitatem consequi studemus, paganis similes reputandi essemus*, (quod volunt ii, qui necessitatem legis Mosaicae commendant,) *sequeretur inde, Christum esse doctorem Paganismi; quod absit*; absit ut hoc statuamus. Ἁμαρτωλοὶ sc. ἐξ ἐθνῶν, v. 15. Διάκονος, *doctor*, ut Rom. XV, 8. Hoc igitur vult Paulus: Qui nos reprehendit ob neglectam legem

gem Mosaicam, is ipsum Christum reprehendit, qui ipse hanc legem antiquavit.

18. Ἐι γὰρ συνιστημι) Sensus est: *Enimvero, si quis id, quod ipse destruxerat, rursus aedificat, ipse fatetur, se pecasse*, atque temere egisse. Paulus in prima persona, leniendi vituperii caussa loquitur; sed reprehendit adversarios. Bene hic observat Theodoretus; pulchre Paulum ἀντιστρέφειν, invertere accusationem; quum dicerent Iudaizantes, esse παράβασιν τȣ̃ νόμȣ, si negligatur; ille contra dicit, esse παράβασιν, si quis Christianus legis Mosaicae auctoritatem instauraret religionis caussa. Γὰρ, pro δὲ, *enimvero*. In καταλύειν et οἰκοδομεῖν est metaphora; illud enim h. l. est: *legibus Mosaicis vim et auctoritatem detrahere*; hoc vero; *eandem iterum stabilire*, Hoc Petrus facere videbatur. Παραβάτην — συνίστημι) *Gero me trangressorem*, i. e. qui non observet officium doctoris, nam officium doctoris religionis christianae est, non ore tantum, sed etiam exemplo declarare id, nos esse solutos lege Mosaica. Συνίστημι, vel ut alii legunt συνιστάνω h. l. est *facio testatum, exhibeo me hominibus spectandum, gero me*, ut 2 Cor. VI, 4.

19. Ἐγὼ — ζήσω) *Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam.* Simpliciter vertere licet: *per unam legem* (vel doctrinam) *alteri mortuus sum*, i. e. per christianam doctrinam effectum est, ut Mosaicam illam religionem abiicerem. Ea lex, cui mortuus est, sine dubio est lex Mosaica, *Legi mori*, eius respectu veluti mortuum esse indicat, ei non amplius operam dare. *Alia lex* per quam liberatus est lege Mosaica est *lex christiana*, *doctrina*

na christiana; nam νόμος saepe est *doctrina in universum*, nominatim doctrina christiana, ut Rom. VIII, 2. Rom. III, 27. Vertere licet: *per unam legem* (vel doctrinam) *alteri mortuus sum*, i. e. per christianam doctrinam effectum est, ut Mosaicam illam religionem abiicerem. ἵνα θεῷ ζήσω) i. e. Ut ad Dei honorem, s. ad praescripta doctrinae christianae *vivam*. Θεῷ ζῆν idem esse videtur ac v. 20. ἐν πίστει ζῆν τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Iudaeus, qui ex observatione caeremoniarum laudem et praemium quaerit, sibi ipsi vivit.

20. Χριστῷ συνεσταύρωμαι) *Similis sum Christo, in cruce mortuo*, sc. quod attinet legem Mosaicam. In composito τὸ σὺν ad χριστῷ referendum est, pro ὡς χριστός. *In crucem actus sum ut ille* est: mortuus ut ille; quae est idea adiuncta, nec hic species mortis urgenda. Repetit, se mortuum esse legi, sed alio verbo utitur, quia per omnia Christo, in cruce mortuo, similis esse cupit. Homo tropice moritur, quando desinit esse talis, qualis antea fuerat. Ergo Paulus dicere vult: Non sum amplius Iudaeus, et contemtor religionis christianae. Mea pristina vitae ratio desiit. Possunt etiam sic explicari haec verba: Facile patior ut alii me contemnant et affligant propter repudiatam a me legem Mosaicam, ad exemplum Christi, qui tanquam violator legis cruci est affixus. ζῶ δὲ — ἐμοὶ χριστός) *Non enim amplius ipse vivo sed Christus in me vivit.* Post ζῶ δὲ delendum est comma, *Vivit in nobis*, quem impense amamus et colimus, quemadmodum sibi vivit, qui suis commodis unice studet. Sensus igitur est: Non studeo amplius honori meo et commodis meis, sed Christum unice colo, eique placere stu-

deo. Non amplius vivo priſtino meo Iudaico more, ſed vitam et mores plane ad praecepta religionis chriſtianae conformare ſtudeo. Hoc ſtatim aliis verbis repetitur. ὃ δὲ νῦν — τοῦ θεοῦ) *Nempe tota mea reliqua vita in hoc corpore consumitur in religione Messiae excolenda et propaganda.* Ἐν σαρκὶ, i. e. ἐν σώματι. Σάρξ, בָּשָׂר. Ὃ δὲ νῦν ζῶ, i. e. ἡ νῦν ζωὴ μοῦ ἐστι ζωὴ ἐν πίστει τ. υ. τ. θεοῦ. Πίστις, *religio* eiusque cultus et propagatio. τοῦ ἀγαπήσαντος — ὑπὲρ ἐμοῦ) *Qui me sic dilexit, ut etiam seipsum pro me traderet in mortem.* καὶ, more hebr. verba verbis per ו nectendi. Chriſto, qui pro me et omnibus hominibus mortuus eſt, ſalutem meam totam debeo.

21. Οὐκ ἀθετῶ — τοῦ θεοῦ) *Non contemno tantum Dei beneficium.* Hoc beneficium Dei h. l. eſt nominatim libertas chriſtiana, hanc religionem ſuſcipientibus conceſſa, et liberatio ab illo Iudaismo. Ἀθετῶ, ἀτιμάζω, ὑβρίζω. Vel μάταιον κρίνω, vanum et inutile reputo. Supple: Quod facerem, ſi legis Moſaicae obſervatione favorem Dei conſequi vellem; nam hoc ſequentia verba poſtulant. εἰ γὰρ — ἀπέθανεν) *Si enim propter legis observationem immunitas a peccatorum poenis et benevolentia divina nobis contingeret, Christus frustra esset mortuus.* Δωρεὰν, *temere, sine caussa.* Si alio modo favorem divinum et vitam aeternam conſequi poteramus, certe non opus erat, ut Chriſtus pro nobis oppeteret mortem.

CAP.

CAP. III.

1. Τίς ὑμᾶς — πείθεσθαι) *Quis vos praestigiis* quasi *induxit, ut fidem denegaretis verae Evangelii doctrinae?* Verba τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι desunt in codicibus optimis, quibuscum consentiunt versiones antiquae, et multi Patres graeci et latini. Videntur ex margine irrepsisse in textum. Βασκαίνειν, *fascinare*, *praestigiis*, *vel malis artibus in errorem inducere.* Proprie βάσκειν et βασκαίνειν idem est quod φάσκειν, *dicere.* Deinde sensu malo est pro κακολογεῖν, *calumniari*, unde βάσκανος et συκοφάντης Synonyma; hinc simpliciter dicitur pro ἐξαπατᾷν. Est vero etiam *fascinare aliquem*, nocere alicui aspectu, verbo, modo quodam superstitioso. *Quis oculos vestros praestrinxit, ut nihil videri possitis?* Πείθεσθαι, h. l. *fidem habere*; interdum etiam *obedire.* οἷς κατ' ὀφθαλμὸς — ἐσταυρωμένος) *Quibus de crucifixo Christo doctrina ante oculos quasi depicta fuit.* Οἷς ἐν ὑμῖν, pro ἐν οἷς. Προγράφειν h. l. est *in tabula quasi proponere*, clare et perspicue *edocere*, ut προκηρύττειν, *palam denunciare.* Ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος, *inter vos in crucem actus*, i. e. adeo planissime didicistis, ac si inter vos Christus ipse pependisset de cruce. *Es ist euch so deutlich vorgemahlt worden, als ob ihr es mit Augen gesehen hättet.*

2. Τοῦτο — ἀφ' ὑμῶν) Omissis aliis, hoc tantum a vobis iam quaero. ἐξ ἔργων — πίστεως;) *An per observationem legis Mosaicae hanc meliorem sentiendi agendique consuetudinem adepti estis, an vero per institutionem in doctrina Christiana?* Πνεῦμα, nobilior,

bilior, perfectior ſentiendi agendique ratio et conſuetudo, quae eſt effectus doctrinae chriſtianae, edle Denkungsart und Geſinnung. Rom. VIII, 4. Hanc, inquit, non accepiſtis per obſervationem legis Moſaicae, ſed per inſtitutionem in religione chriſtiana. Ἀκοή, hebr. שְׁמוּעָה, *institutio* quae fit ore, proprie *auditus*. Πίστις, oppoſita τῷ νόμῳ, doctrina chriſtiana. Experientia ipſa edocti erant Galatae, ſe accepiſſe illam meliorem mentem per auditam doctrinam de Chriſto; non autem obſervatione legis Moſaicae.

3. Ἐναρξάμενοι — ἐπιτελεῖσθε, *Post illa primordia spiritualia iam recidetis ad humiles caerimoniarum ritus?* i. e. qui coepiſtis eſſe Chriſtiani, nunc vultis de flectere ad Iudaismum? Quum πνεῦμα h. l. ſit perfectior ſentiendi agendique ratio, quae eſt effectus doctrinae chriſtianae, (v. 2.) vi oppoſitionis σάρξ erit humilis ſentiendi ratio, effectus τῦ νόμυ, niedrige, iüdiſche Denkungsart. Voci πνέυματος ſubiectam eſſe *excellentiae*, voce σαρκὸς autem *tenuitatis* vim, notiſſimum eſt.

4. Τοσαῦτα — καὶ εἰκῆ) *Tanta igitur beneficia frustra vobis contigerunt? Dummodo sufficit dixisse frustra!* Πάσχειν in utramque partem dicitur apud Graecos, ut apud Theocrit. Id. XV, 138. ὐκ ἔπαθε τῦτο, *non haec gloria ei contigit*. Εἰκῆ, *nullo fructu*. Εἴγε εἰκῆ, per apoſiopeſin: dummodo ſufficiat dixiſſe *frustra*. Si enim maneatis in illa perverſitate, amittetis omnem illam facultatem πνευματικήν. Alii: *An tot mala frustra tolerastis?* An vero Galatae calamitates ſuſtinuerint propter religionis chriſtianae profeſſionem, id confirmari non poteſt, quia lux hiſtoriae nobis deeſt.

5.

5. Ὁ οὖ ἐπιχορηγῶν — πίστεως;) *Num, inquam, Deus, qui largitus est vobis hanc mentem, et tot miracula patravit inter vos,* hoc fecit *propter opera legis a vobis praestita, an vero per doctrinam Evangelii?* i. e. accepistisne haec tanta dona, quia legem observatis, (quia Iudaei estis) an quia edidicistis religionem christianam? οὖν, *inquam*, mera particula transeundi; nam est confirmatio eiusdem argumenti, quod v. 2. 3. proposuerat. Ὁ ἐπιχορηγῶν, sc. Θεός. Δυνάμεις, *miracula*, ut saepius. Ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως, supple: *Utique per auditam doctrinam*, sine ullis talibus caerimoniis, quas lex Mosis imperat civibus suis, ut sic cum v. 6. cohaereat sermo.

6. Καθὼς — εἰς δικαιοσύνην) *Sicut de Abrahamo dicitur*: (Alienus ab omnibus istis cerimoniis Mosaicae legis) *credidit Deo* (promittenti) *et hoc fuit ipsi laudi*, vel divino favore ornatus est. Quid et quo sensu Abrahamus crediderit Deo, discimus ex Genes. XV, 6. Cf. Rom. IV, 17. sqq. Πίστις λογίζεται εἰς δικαιοσύνην, i. e. *habetur pro animi qualitate tali, qualis esse debet,* (gehörige Gemüthsbeschaffenheit;) *ideoque probatur a Deo*. Cf. Rom. IV, 3. Novum argumentum. Cur illi, qui vobis commendare solent legem Mosaicam, tacent de antiquissima historia et religione Abrahami, quem solent suae gentis auctorem iactare?

7. Γινώσκετε — Ἀβραάμ) *Cognoscitis inde, Dei promissionibus confisos, genuinos esse Abrahami filios.* Γινώσκετε, in Indicat. et Imperat. potest efferri. Οἱ ἐκ πίστεως, sc. ὄντες, i. e. οἱ πιστεύοντες, *Filii genuini Abrahami*, sunt Abrahamo similes, digni ut

pro eius posteris habeantur, s. Iudaei sint ortu, sive Gentiles, qui eadem fruuntur sorte et felicitate; qui divino ornantur favore, quemadmodum Abrahamus divino favore est ornatus. Inest etiam hoc: *accipiunt, quod est promissum*; quanquam enim non est grammatice in verbo, tamen sic est explicandum ex Pauli loquendi more, ut patet ex Rom. IV. aliisque locis.

8. Προϊδῦσα — ὁ Θεὸς) *Quum igitur praevidisset Scriptura, Deum approbaturum esse gentes propter fidem eius promissis habitam.* Ἡ γραφὴ pro: πνεῦμα ἅγιον ἐν τῇ γραφῇ. Disputat Apostolus et vocabulo גוים, Gen. XVIII, 18. quo nomine vero tum Iudaei invidiose appellare solebant ceteras gentes. ὅτι — ἔθνη) *felicitate fruentur tecum omnes gentes.* Ἐν σοὶ, *tecum*, ut explicatur v. 9.

9. Ὥστε — ἀβραάμ) *Quapropter credentes* (licet non circumcisi, vel Mosaica lege utentes,) *felicitate fruentur sicut Abraham.* Σὺν τῷ ἀβραάμ, *cum Abrahamo.*

10. Ὅσοι — κατάραν εἰσὶ) *Quicunque contra Mosaicae legi sunt obstricti, ii poenis sunt obnoxii.* Ἐξ ἔργων νόμου ὄντες, i. e. οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τοῦ νόμου, legi Mosaicae penitus addicti, ita ut nihil aliud quam hoc cupiant et urgeant, quam ut haec lex observetur, existimantes, per eius observationem satis iam sibi reconciliatum esse favorem Dei. Tales homines ὑπὸ κατάραν εἶναι dicantur. Κατάρα, קְלָלָה *comminatio poenarum*; interdum etiam *poena ipsa.* Nemo Iudaeus satisfacere singulis Mosaicae legis praeceptis potest; semper est in periculo-

riculo, ne quid delinquat; ideo omnes Iudaei, quippe alieni a fide in Christum, poenis obnoxii sunt. *γέγραπται — ποιῆσαι αὐτὰ)* Deut. XXVII, 26. Ἐπικατάρατος, אָרוּר, infelix, *miser.* Ὃς οὐκ ἐμμένει etc. *quisquis non constantissime perfecerit etc.* Ὁ νόμος hic et in sequentibus universam significat legem Mosaicam. In idea τῆς κατάρας tenendum est, eas intelligi poenas, quae in illo libro Mosis dictatae sint, corporeae, civiles, publicae, privatae etc. De *damnatione*, s. poena aeterna hic non est cogitandum.

11. Ὅτι δὲ — δῆλον) Δὲ, *deinde etiam.* Nam aliam rationem addit Paulus priori. Ἐν νόμῳ *per observationem legis Mosaicae.* Παρὰ τῷ Θεῷ, *iudicio Dei.* Hominibus Iudaeus, legis Mosaicae studiosus, facile se probare potest, non autem Deo, qui non his externis studiis atque exercitiis delectatur. De loco Habac. II, 3. mox citato, cf. Rom. I, 17.

12. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως) *Lex vero non suadet* vel commendat *fidem*, fiduciam in Deo reponendam; lex non est res fidei. In lege non quaeritur, an credas, sed an tu agas. ἀλλ᾽) Sc. λέγει. Sequens locus est Levit. XVIII, 5. Αὐτὰ, sc. προστάγματα. Ζήσεται ἐν αὐτοῖς, *felicitatem consequetur per ea*, sicut contra, qui non fecerit, lapidatur, eiicitur e populo etc.

13. Χριστὸς — τοῦ νόμου) *Christus liberavit vos a poenis in lege constitutis.* Ἡμᾶς, *nos Iudaeos*, quibus haec lex, quam tamen servare non possumus, data est Ad paganos non pertinebat, ergo nec poenae ad eos pertinebant. Ἐξαγοράζειν, *redimere pretio.* Non est

autem hic ſermo de poenis aeternis, ſed de poenis legis Moſaicae; reſpicit enim Paulus ad Deût. XXI, 22. 23. Non obruimur lapidibus propter violatam legem de Sabbato; non excludimur e populo Dei, ob intermiſſam circumciſionem etc. γενόμενος ὑπὲρ ὑμῶν κατάρα) *Dum poenas pro nobis expertus est.* Alias dicitur Chriſtus παραδοθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ſed h. l. Paulus utitur voce κατάρας, quia ſupra v. 10. eadem uſus fuerat, et ſtatim locum V. T. adducit, ubi eadem vox occurrit. Chriſtus tanquam violator legis Moſaicae a Iudaeis cruci affixus eſt, et hac ſua morte effecit, ut nos nunc liberi eſſemus ab iſta lege, et a poenis in ea conſtitutis. γέγραπται — ξύλε) i. e. Valet de Chriſto quod ſcriptum eſt Deut. XXI, 23. In Hebraeo eſt: קִלְלַת יְהוָה *maledictio Dei*, et ſenſus loci eſt: *Qui ex trabe pendet, spectatur ut poenam luens.* Praegreſſo ſupplicio interemtum cadaver hominis, qui magnum flagitium commiſerat, ſuſpendebatur inſuper e ligno in exemplum, ut homo ſumma ignominia notatus omnibus incurreret in oculos. Illo ipſo die ſepeliendum erat cadaver, et cauſſa additur: *Non pollues, terram tuam, quam Deus tibi possidendam dedit.* Spectabatur itaque ut piaculum, quod pollueret provinciam totam, ſi cadaver per plures dies ſuſpenſum maneret, ducebaturque ſupplicium ignominioſiſſimum. Omnis res e ſenſu Iudaeorum ſpectatur, notato etiam hanc in rem loco e V. T., ut appareret, Chriſti mortem fuiſſe longe ignominioſiſſimam. Quoniam vero Chriſtus innocens fuit, ſpectandus eſt tanquam is, qui pro nobis poenas luit. Ergo hunc mortis Chriſti fructum h. l. laudat Apoſtolus, quod finem fecerit poenis Moſaica lege conſtitutis, et declaraverit ſolûtos eſſe homines neceſſitate tot legum obſer-

van-

vandarum. Sic pandere debuit ac voluit Christus viam communi omnium nationum religioni, eidemque perfectiori, ut statim v. 14. dicitur.

14. Ἵνα εἰς — Ἰησοῦ) *Ut felicitas illa Abrahamo promissa, gentibus etiam tribueretur per Christum Iesum*, eiusque doctrinam. Εὐλογία, בְּרָכָה, *felicitas, beneficium*, est oppositum τῆς κατάρας, קְלָלָה. Γίνεται εἰς, (hebr. הָיָה cum לְ) i. e. συμβαίνει τοῖς ἔθνεσι. Ἐν χ. Ἰ. pro διά. Per Christum Iesum, per eius religionem et meritum universum. Omnibus Iudaeis gentes sunt execrabiles et Deo exosae, quia legem Mosaicam non habeant et servent. Quum igitur Christus illam legem ipse e medio sustulerit, sequitur sane, gentes eadem fide atque religione Deo placere posse, qua Abrahamus Deo olim placuit. ἵνα τὴν — πίστεως) *Ut promissum spiritum acciperemus per fidem* (doctrinae Christi habitam.) Illud ἐν σοὶ v. 8. explicatur his verbis. Omnibus nempe nationibus felicitas contingere debet per Abrahamum. Ἐπαγγελία τοῦ πνεύματος pro τὸ πνεῦμα ἐπηγγελμένον *dona spiritus sancti*, omnibus Christianis communia. Πίστις assensus doctrinae christianae praestitus, commendatur loco legis; ut postea v. 25. Nam Christi doctrina sola spirituales motus, ζωὴν et πνεῦμα homini impertit.

15. Iam Paulus occurrit obiectioni: talia quidem de Abrahamo valere; sed successisse publicam legislationem, quae omnino praeferenda sit, et respondet, per serius datam legem Mosaicam non tolli, sed firmam ratamque manere promissionem Abrahamo factam. κατὰ ἄνθρωπον λέγω) *Exemplo e vita communi desumto utar* ad rem

 hanc

hanc illuſtrandam. Sic *Philo* de Somn. καὶ τί δεῖ τ' ἀνθρώπινα λέγεσθαι; *quid attinet exemplis uti e vita humana petitis?* Cf. etiam dicta ad Rom. VI, 19. ὅμως — ἐπιδιατάσσεται) *Vel hominis cuiusdam pactum ratum nemo* (alius) *irritum declarat, vel aliquid ei contrariam instituit.* Ὅμως, *adeo*, vel potius ὁμῶς, *simili modo, exempli caussa.* Διαθήκη, בְּרִית eſt vocabulum origine ſua foederibus potiſſimum exprimendis proprium. Quum autem in quovis pacto duo ſint attendenda, *promissio*, et *lex*, ſive conditio, ſub qua aliquid promittitur, hinc mox de *promissione* tantum, mox de *legibus* eſt interpretandum. Haud raro denotat *religionem*, quia in religione duo praecipue ſunt conſideranda, promiſſio divina et obſequium ex parte hominum divinis mandatis praeſtandum. Cf. diſſ. noſtram *de vocabuli* διαθήκη *in libris N. T. vario usu*, a 1778. ſcriptam. Διαθήκη κεκυρωμένη, h. l. *promissio rata, et variis caerimoniis confirmata*, nam κῦρος Graecis eſt, quidquid alicui rei auctoritatem addit, eamque plane certam reddit; et κυροῦσθαι ſaepe uſurpatur de legibus, quae habentur ratae a ſenatu et populo. Ἀθετεῖν, *irritum declarare.* Ἐπιδιατάσσεσθαι, *rem promissioni contrariam instituere*, vel novas conditiones addere. Si pactum eſt legitime ſancitum, non poſſumus novas addere conditiones.

16. Τῷ δὲ — σπέρματι αὐτοῦ) *Iam vero* (a Deo mentiri neſcio) *Abrahamo et proli eius datae sunt promissiones.* Τὸ σπέρμα h. l. non eſt Meſſias, ut plerique opinantur, ſed intelliguntur *liberi* Abrahami. Quodſi enim dubitari non poteſt, τῷ Ἀβραάμ, in dandi, quem Grammatici dicunt, caſu poſitum eſſe; cogitur, τῷ σπέρματι in

Da-

Dativo pariter esse accipiendum; nec quidquam durius est hoc, quod velint τῷ σπέρματι, quasi in Ablativo dictum esse, ut sit pro ἐν τῷ σπέρματι, *per eius progeniem* aut aliquem ab Abrahamo ortum, in quo Christum agnoscendum esse profitentur. Atque in hoc omnis est Pauli disputatio, ut planum faciat a versu 6. quemadmodum propitium se Deus dixerit Abrahamo propter fidem, sic huius caussa pariter eandem sortem consecuturos eos, qui eius fidem imitentur. Cf. v. 7. et 8. Denique in peroratione universae orationis, aut commemoratione eius, quod omnibus e dictis a se consequeretur v. 29. clarissimis verbis enunciat, non Christum a se semen Abrahami appellatum esse, sed qui *Christi* sint s. Christianos esse τȣ̃ 'Αβραάμ σπέρμα καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμȣς. Vid. S. V. Noesselti *ad locum Paulli Gal. III*, 20. disputatio, qui totum hunc locum, ut solet, i. e. optime interpretatus est. 'Ου λέγει — ὅς ἐςι χριςὸς) *Non loquitur*, s. promittit haec, (quod beata futura sit proles Abrahami,) oraculum divinum *seminibus, tanquam plurali in numero* h. e. liberis Abrahami cuiuscunque generis, ut hoc nomen conplectatur eos quoque, qui proprio sensu dicantur, aut origine et circumcisione sola cum Abrahamo coniunctos,) *sed quasi in singulari: semini tuo*, (uni tantum horum liberorum generi,) *id est Christianis*, videlicet iis, qui propter fidei similitudinem nomine filiorum Abrahami vere digni reperiantur. Sic sensum constituendum esse, recte iudicat Noesseltus, l. c. Plerique interpretes haec, quae modo attulimus verba, ita plane putant de Christo dicta esse, ut nullus dubitationi locus relinquatur; nam expressis verbis dicitur de *semine*, de quo in praecedentibus sermo fuerat: ὅς ἐςι χριςός. Sed quae-

ritur

ritur tamen, propriene sit an tropice nomen τȣ̃ χριςȣ̃ h. l. intelligendum? Satis enim constat, non semper de Christi persona, sed de aliis etiam cum Christo coniunctis, veluti de doctrina et moribus Christi, itemque, ut *Israelis* nomen de Israelitis, sic *Christi* de eius discipulis, s. de Ecclesia frequentatum a Paulo esse, ut 1 Cor. XII, 12. Ac vere *Christum* hic esse pro *Societate Christiana*, eandemque nomine *seminis Abrahami* comprehendi, Paulus ipse significat v. 29. Contextus et res ipsa docent, rationem, cur Paulus hoc loco distinguat singularum numerum σπέρμα, et pluralem, σπέρματα, esse hanc: Duplex nempe est σπέρμα τȣ̃ Ἀβραάμ; *unum*, quod complectitur liberos Abrahami *proprios*, sive eius de sanguine ortos; *alterum*, hos, qui *tropice*, h. e. propter fidei similitudinem, *liberorum* eius nomine ornantur, s. Christianos. Iam dicit, sibi nunc non esse sermonem de *duplici hoc semine*, s. de σπέρμασι in plurali, sc. de Iudaeis, qui Abrahami de stirpe sint, et de Christianis, qui Abrahami sint similes, simul; sed de uno tantummodo semine, hoc est de Christianis, inprimis illis, qui erant de gentibus. Cf. supra v. 6. 7. 8. et Rom. IV, 11. 12. Porro bene notandum est, Apostolum non velle argumentando colligere aliquid e locis istis, quae Abrahamo promissa continerent. Paulus enim formula: λέγει, sc. ἡ γραφή, alias etiam tum utitur, quum verba quidem V. Testamenti affert, sed ea ad suam sententiam accommodat, nec proprie vetus oraculum interpretatur, sed suam magis mentem verbis e Scriptura translatis exprimit. Simile exemplum habemus Rom. X, 6. sq.

17. Τȣ̃το δὲ λέγω — ȣ̓κ ἀκυροῖ) *Hoc autem volo: Lex, quae quadringentis demum et triginta annis post*

post lata est, irritam reddere non potest promissionem illam a Deo datam Christianis. De numero annorum a promiſſione usque ad legislationem praeterlapſorum cf. annotata ad Actor. VII, 16. Ἐις χριστὸν, pro: τῷ χριστῷ, ut ἐις ἡμᾶς, pro ἡμῖν; *Christianis*; nam χριστὸς eodem ſenſu hic ſumitur, quo habuimus v. 16. Reſpondet Paulus ad obiectionem, quae facile opponi poterat ab adverſariis. Poterat nempe aliquis dicere: Deus idem, qui promiſſionem illam dedit, ſanxit nobis legem; ergo lex etiam a novis Chriſtianis e gentibus, eſt ſervanda. Negat Paulus conſequentiam; atque primum ad temporis illud intervallum attendere iubet, deinde aliis etiam utitur argumentis. ἐις τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν) *Sicque tollere promissa, semel data.* Ἐπαγγελία, *res promissa,* quae ſtatim vocatur κληρονομία.

18. Ἐι γὰρ — ἐξ ἐπαγγελίας) *Si enim propter legem* (Moſaicam ſervandam) *felicitas illa contingeret nobis, non amplius daretur vi promissionis.* Κληρονομία, נַחֲלָה, plerumque uſurpatur de occupatione Palaeſtinae, et felicitate, qua Iudaei in hac terra fruebantur; deinde vero transfertur ad omnis generis felicitatem, maxime eam, quam Iudaei in regno Meſſiae expectabant. Ἐκ νόμου, *propter legem Mosaicam observandam.* τῷ δὲ — ὁ θεὸς) *Quum tamen Abrahamo gratis promiserit Deus* hanc felicitatem. Nam poſt κεχάρισται ſupplendum eſt τὴν κληρονομίαν. Δι ἐπαγγελίας κεχάρισται, pro ἐν χάριτι ἐπήγγειλε, *gratis,* ſine adiectis duris conditionibus, *promisit.*

19. Τί οὖν ὁ νόμος;) *Quo igitur consilio lata est lex Mosis?* Poterant adverſarii obiicere, ex hactenus diſpu-

ſputatis ſequi, legem Moſaicam temere, nulloque uſu latam eſſe. Ad hanc obiectionem Paulus reſpondet, legem utilitate quidem ſua haud caruiſſe, ſed hunc uſum alio reſpexiſſe, et fuiſſe tantum temporarium. τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη) *Addita est delictorum* coërcendorum *caussa:* non eo ſine, ut pacto, quod Deus cum Abrahamo inierat, aliquid contrarium inſtitueretur, ſed ut Iſraelitae, ad idololatriam, et omnem vitae improbitatem proni, coërcerentur. Παράβασις, ἁμαρτία, ἁμάρτημα, hebr. מַעַל. ἄχρις — ἐπήγγελται) Tam diu duratura, *donec apparet illa Abrahami proles*, (τὸ σπέρμα ἓν v. 16.) *cui data erat promissio.* Addit Apoſtolus: διαταγεὶς δι' ἀγγέλων) *Lata* eſt, inquam *illa lex ministerio angelorum.* Sic Iudaeis erat perſuaſum iam longo tempore ante Apoſtolos, ut patet ex verſione Alexandrina Deut. XXXIII, 2. Inde haec opinio, ut nonnullis videtur, ad *Iosephum Philonem,* et Scriptores talmudicos tranſiit. *Ioseph.* Ant, XV, 5. 3. *Carpz.* ad Hebr. II, 2. Cf. a nobis annotata ad Act. VII, 53. *Angelorum* in lege ferenda commemoratio hanc habet vim, ut intelligatur id, quod eſt univerſa oratione Pauli tractatum, parum auctoritatis habere Moſaicam legem, ſi comparetur cum Evangelio, quod ab ipſo Dei filio hominibus propoſitum ſit. Cf. Hebr. II, 2. ſeq. Nec alia de cauſſa addita ſunt ſequentia: Ἐν χειρὶ μεσίτε, *per iaternuntium.* Ἐν χειρὶ, בְּיַד, *per.* Μεσίτης, *internuncius, interpres oraculorum Dei ad populum.* Illum vero μεσίτην eſſe Moſen, ne dubitari quidem poteſt, nam hunc unum veteris Teſtamenti libri tradunt a Deo adhibitum, ut leges Sinaiticas referret ad populum. Quo haec pertineant, facile ex v. 15. perſpicitur:

tur: *nemo alterius, vel hominis pactum, irritum declarare potest.* Cum Abrahamo locutus est Deus ipse, non usus ministerio angelorum, vel hominis cuiusdam; at vero in legislatione ministri fuerunt angeli, internuncius Moses, quibus non data erat a Deo potestas, illud pactum cum Abrahamo initum mutandi, vel addendi aliquid.

20. Perobscuri huius loci infinitae extant interpretum disputationes. Omnes fere collegit, suo modo examinavit, suamque sententiam addit: CAR. FRID. BONITZ, in libro: *Plurimorum de loco Pauli Gal. III.* 20. *sententiae examinatae, novaque eius interpretatio tentata.* Lipf. 1800. Eodem anno CAR. THEOPH. ANTON edidit *explicationem huius loci criticam, historicam et exegeticam. Editio altera emendata et aucta,* 1803. reperitur in *Syll. commentatt. theol.* edita a D. DAV. JUL. POTT, Vol. V. p. 141. ff. *Spicilegium observationum ad hunc locum* edidit C. FRID. BONITZ, Lipf. 1802. Ven. NOESSELTI Prolus. repetita est in eius *exercitationibus ad sacrarum Scripturarum interpretationem.* Halae 1803. p. 143. sqq. Mihi quidem praestantissimi huius Theologi interpretatio loci, quem tractamus, omnibus reliquis praeferenda esse videtur. Verborum igitur: Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν sensus est: *Ille autem* (Moses nempe) *mediator illius unius* (prolis Abrahamicae) *non est.* Ἑνὸς nempe respicit ad τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται v. 19. de quo dixerat v. 16. ὡς ἐφ' ἑνός. Si enim Paulus scripsisset: ὁ δὲ μεσίτης τοῦ ἑνὸς ἐκείνου οὐκ ἔστι, nemo dubitaret, post ἑνὸς supplendum esse σπέρματος ex commate 19. Simili modo Paulus ἑνὸς utitur Rom. V, 17. 18. Ὁ δὲ *ille autem*, ὁ pro οὗτος, ut Matth.

XII,

XII, 3. 11. 39. ὁ δὲ εἶπεν, *ille autem dixit*. Dicit igitur Apoſtolus, munus illud Moſis, internuncii et mediatoris in legislatione, ad prolem illam unicam Abrahamicam, ᾧ ἐπήγγελται, ſine adiecta legis durae conditione, haud pertinuiſſe. Hanc expoſitionem facilem, ut opinor, et uſus linguae et contextus ſermo commendat, ut cuivis locum attentius legenti, facile patebit. Cf. Progr. noſtrum Fer. Natal. Dom. 1779. ſcriptum. Iſtud autem ἑνὸς οὐκ ἔστιν (ut ſcite monuit Ven. NOESSELTUS) haud dubie eſt: *ad unum semen*, h. e. ad unum genus liberorum Abrahami, (Chriſtianos,) *non pertinet Moses*; Iudaeos quidem, tanquam legi Moſaicae addictos, conciliavit Deo, conventaque hunc inter et Iſraëlitarum populum paravit: ſed quoad gentes nihil ſuſcepit negotii, nec iis edidit legem, qua populi Dei dignitatem et iura conſequerentur, ex quo fit, ut gentes, quibus tamen Abrahamo promiſſa pariter ſunt deſtinata, Moſis et legis ab eo latae interventu gratioſae eſſe Deo non poſſint. Formulae: οὐκ εἶναι τινος eadem eſt fere ratio, quae illius v. 12. ὁ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, *lex non insistit fidei*, ſed factis, fidei nullam rationem habet. Nec dubitet iſto de ſenſu, qui cogitet, v. 7. 8. 9. 15. et 29. veri *seminis Abrahami* nomine ornari *gentes*, omninoque *fide conspicuos*, uno verbo *Christianos*. In verbis ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν, NOESSELT recte, ut mihi videtur, ſupplendum eſſe cenſet Θεὸς, poſt εἷς ἐστι, ut ſenſus ſit: *Deus autem est unus* (communis omnium) *Deus*; omnium eſt, non modo propriorum Abrahami liberorum, ſed etiam impropriorum, non unius Iudaicae gentis, ſed gentium omnium Deus. Ἕνα Θεὸν eſſe pro communi pluribus Deo, aeque conſtat ex ſimilibus Pauli locis 1 Tim. II, 5. Eph. IV, 5. 6. ac:

ſqr-

formulam *Deum alicuius esse*, significationem habere Dei, qui sit alicui propitius. Similia dicta sunt Rom. III, 29. sq. X, 12. Sensus igitur est: Internuncius iste, Moses, unius Israeliticae gentis, sive eorum liberorum Abrahami caussa erat constitutus, qui proprie essent tales, s. ab eo generati; propter alterum genus, h. e. gentium, s. fide similium Abrahami nullo modo. Veruntamen Deus horum quoque Deus est, iique sunt proprie benevolentiam eius consecuturi, vi promissionis Abrahamiticae, qua Deus se edixit fortunaturum cum Abrahamo gentes quascunque. Itaque quum his non sit prospectum per Mosen, alia est ad salutem via, alio opus internuncio, Christo; omninoque, quum Deus Iudaeis et gentibus aeque propitius esse velit, si quidem fide studeant probari Deo: intelligitur, et carere nos hodie legibus Mosaicis posse, et legem eam non hactenus datam esse, ut esset verum salutis praesidium. Id quod latius persequitur Paulus v. 21. seq.

21. Ὁ οὖν — θεοῦ; μὴ γένοιτο) Est conclusio ex hactenus disputatis. Ex his omnibus, inquit, facile perspicitis lege Mosaica non tolli promissionem, gratis, sine adiecta conditione factam. Nunc suam thesin aliis etiam rationibus confirmat, et ex ipsa legis indole demonstrat, ex eius observatione non dari felicitatem. εἰ γὰρ — ἡ δικαιοσύνη) *Si quidem lex data fuisset, quae potuisset vitam donare tum utique dici posset, propter servatam legem nobis contingere favorem Dei.* Ζωοποιεῖν h. l. est *felicem reddere, salutem afferre;* non potest liberare plane ab omni metu et dubitatione, ac penitus tranquillare. Nam lex Mosaica terret, minatur poenas, 2 Cor. III, 6. Rom. VII, 10. Inde sequitur vi oppositi *legem vi-*

uificantem esse debere legem, quae efficit tranquillitatem, fiduciam, reddit felicem. Ὄντως ἂν *tum utique aliquo modo dici posset.* Ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη, pro δικαιούμεθα ἐκ νόμου, sc. παρὰ τῷ Θεῷ. Ratio, cur legis Mosaicae observatio nos non potest gratos reddere Deo, est haec, quia non potest nos reddere felices. Ergo non erat caussa, cur etiam alii homines, non Iudaei adigerentur ad subeundum legem eam, quae tantum publicorum flagitiorum coërcendorum caussa (v. 19.) data fuit.

22. Ἀλλὰ συνέκλεισεν — ἁμαρτίαν) *Sed scriptura omnes omnino homines declarat peccatores.* Ἡ γραφή, *liberi Iudaeorum sacri.* Τὰ πάντα, i. e. πάντας ἀνθρώπους, Rom. XI, 32. Συγκλείειν τινὰ ὑπό τι, *subiicere, tradere aliquem alicui rei,* ut statim v. 23. hebr. הִסְגִּיר cum ב et ל constructum. Facile autem intelligitur, hoc *logice,* declarative explicandum esse. Tota Scriptura V. T. *docet, asserit,* homines per omne illud tempus, ante Christum, esse sub dominio peccatorum et vitiorum; hoc demonstrant ipsa sacrificia; hoc confirmant prophetae etc. Graeci veteres explicant συνέκλεισεν per ἤλεγξε, διήλεγξε, *coarguit homines peccatores,* Rom. III, 9. Illustratur igitur phrasis v. 19. παραβάσεων ἕνεκα. ἵνα ἡ ἐπαγγελία — τοῖς πιστεύουσι) *Ut felicitas promissa intelligeretur dari per doctrinam Iesu Christi credentibus.* Ἵνα δοθῇ, logice: ut *intelligamus, perspiciamus.* Ἡ ἐπαγγελία, *felicitas promissa,* v. 14. Πίστις Ἰ. Χ. *doctrina Christi;* nam clarissima est oppositio ἐκ νόμου, ἐκ πίστεως. Sic πίστις statim v. 23.

23. Πρὸ τοῦ — πίστιν) *Antequam vero innotuit doctrina christiana.* Sicut νόμος est universa oeconomia Mo-

Mosaica, ἡ πίστις est universa religio christiana. Ἔρχεται πίστις, i. e., incipit religio, innotescit hominibus et propagatur. Hanc πίστιν Paulus in locum Mosaicae legis successisse dicit. Antequam igitur innotesceret haec religio Christiana, ὑπὸ νόμον — ἀποκαλυφθῆναι) *Sub lege, ut sub custode eramus, usque ad tempus, quo haec religio christiana debebat patefieri*, innotescere hominibus. Φρουρεῖσθαι, *custodiri*, sub custode esse. Custos autem est paedagogus, puero praefectus. Sensus igitur est: *Obstricti fuimus legi Mosaicae*; nam qui est sub custode, is parere debet huic custodi. Συγκεκλεισμένοι, non aliud est quam Φρουρεῖσθαι. Inclusi non habent libertatem. Ergo parendum est. Εἰς τ. μέλλουσαν π. απ. pro: εἰς τὸ μέλλειν ἀποκαλυφθῆναι τὴν πίστιν. Per id tempus, inquit, antequam melior Christi doctrina innotesceret, nos Iudaeos utique oportuit saltim hoc legis adiumento uti. Ergo lex valere debuit, usque dum venisset Messias, v. 19.

24. Ὥστε ὁ νόμος — δικαιωθῶμεν) *Itaque lex paedagogi instar fuit nobis*, (Iudaeis) *usque ad Christum, ut sic per fidem consequeremur favorem Dei.* Παιδαγωγὸς, is, cuius curae et disciplinae filius a patre traditur, qui plerumque inter Graecos et Romanos conditione erat servili. Sunt ut hominum, ita et populorum aetates. Aetas Israelitici populi sub lege erat quasi pueritia, infra IV, 1. cui solet addi morum moderator et custos, qui eam a gravioribus delictis retrahat. Hoc officium lex illa populo praestitit, quod ni fuisset, prolapsi fuissent ad tantam impietatem, per quam obsurduissent ad vocem Evangelii. Εἰς χριστὸν, usque ad hoc tempus, quo Christus venit, melioris religionis auctor, vel potius: *antequam*

fides introduceretur, h. e. christiana doctrina, aut si mavis, priusquam essent Christiani. Namque haec: ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς χριςὸν, et alter loquendi modus v. 23. πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίςιν, ὑπὸ νόμον ἐφρυρέμεθα, vel quod est v. 25. ἐλθέσης τῆς πίςεως, ὀυκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμὲν, prorsus sunt paria. Lex autem non dicitur παιδαγωγὸς hactenus, ut quasi nos manu ducat ad Christum, impellatque ut poenarum atrocitate perterriti ad eum confugiamus; sed sensus est: Antequam fides, doctrina christiana introduceretur, continebamur legis Mosaicae *disciplina* et quasi principatu.

25. Ἐλθέσης — ἐσμεν) *Sed quum nunc coeperit Christianismus, non opus est nobis amplius paedagogo.* Alia aetas alios mores postulat.

26. Πάντες — Ἰησοῦ) *Vos enim, qui in Christum credidistis,* (Christi religionem suscepistis) *filii Dei estis adulti*; quales qui sunt, incipiunt bonis paternis frui. Πάντες, *omnes*, sine discrimine nationis, conditionis et sexus. Ethnici idem sperare possunt quod Iudaei. Dicuntur quidem et Israelitae sub lege filii Dei, Deut. XIV, 1. tanquam pueri, qui nihil differunt a servis.

27. Ὅσοι — ἐνεδύσασθε) *Quotquot enim baptismo suscepto doctrinam Christi profitemini, beneficiorum Christi estis participes,* Βαπτίζεσθαι εἰς χριςὸν, *est Christo obstringi baptismo,* et ideo nominatim ei obstringi, ut eius doctrinam de religione teneas. Non de infantibus, sed de adultis h. l. esse sermonem, facile patet. Nempe βαπτίζεσθαι εἰς χριςὸν nihil aliud est, nisi suscipere reli-

religionem christianam, et solemni ritu se associare ad Christi sectatores. Hoc qui facit, *Christum induit*, coniungitur cum Christo, adipiscitur iura et commoda Christi sectatoribus propria. Ἐνδύσασθαι χριστὸν, quod Rom. XIII, 15. alio sensu occurrit, h. l. referendum videtur ad ius filiorum, quo cum Christo fruuntur omnes eius sectatores, sive Iudaei sint, sive gentiles. Hoc ius filiorum Dei, inquit, adepti estis per Christum, sine lege.

28. Οὐκ ἔνι — Ἕλλην) i. e. illud discrimen inter Iudaeos et gentes in hoc negotio non attenditur. Ἔνι pro ἔνεστι, Ἕλλην, pro ἐθνικὸς simpliciter, nempe quia graece loquentes erant, ad quos scribebat Apostolus. οὐκ ἔνι δοῦλος — θῆλυ) Summa rei est, omnes homines, cuiuscunque sint generis, et dignitatis et sexus, pari iure frui, quod ad religionis beneficia attinet. Hoc exprimit partiendo, i. e. nonnullis generibus, in quae solebant homines omni tempore dispesci, sigillatim enumeratis. πάντες — Ἰησοῦ) *Omnes eodem iure fruimini per Iesum Christum.* Εἷς, si vera lectio est, ὁ αὐτὸς, ut v. 20.

29. Εἰ δὲ — σπέρμα ἐστὲ) *Quodsi Christi estis cultores* et beneficiorum eius participes, *etiam ius posterorum Abrahami nacti estis*; tractamini uti proles Abrahami; estis σπέρμα Ἀβρ. ᾧ ἐπήγγελται, v. 19. ᾧ ἐῤῥήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, v. 16. καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι) *Et vi promissionis divinae haeredes* s. possessores (sc. felicitatis Abrahamo promissae,) participes beneficiorum, quae Deus gentibus promiserat, *vi promissionis*: ὅτι ἐνευλογηθήσονταί ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη, supra v. 8.

CAP. IV.

1. Λέγω δὲ) Illuſtrat et confirmat id, quod v. 24. tetigerat, legem paedagogi inſtar fuiſſe Iudaeis. ἐφ' ὅσον — κύριος πάντων ὤν) *Quamdiu filius est puer (nondum adultus) nihil differt a servo, quamvis omnia patris bona etiam ad eum tanquam herum pertineant.* Κληρονόμος, futurus *haeres*. Νήπιος, *puer nondum adultus* v. 2. 4. Οὐδὲν διαφέρει δούλου, non magis ſui arbitrii eſt, quam ſervus. Κύριος πάντων, *possessor omnium*, quippe futurus haeres.

2. Ἀλλὰ — τοῦ πατρὸς) *Sub praefectis potius est, et curatoribus, usque ad tempus a patre constitutum.* Ἐπίτροπος, *praefectus quisque*, h. l. idem qui παιδαγωγός. Οἰκονόμοι, ſervi ſenes, quibus non tantum filiorum diſciplina, ſed et rei familiaris cura credita erat ab hero. Προθεσμία, ſc. ἡμέρα, Heſych. καιρὸς, ὅρισμα, *tempus constitutum.* Poterat pater tempus aliquod definire, ultra quod adminiſtratio procuratoris non debebat extendi; poterat etiam per pubertatem ipſam, aliisque legibus hoc tempus definiri.

3. Οὕτω καὶ — δεδουλωμένοι) *Ita et nos* (Iudaei) *quum adhuc essemus pueri nondum adulti, puerili cuidam disciplinae eramus subiecti.* Ἡμεῖς, ad Iudaeos referendum eſt, de quibus c. III, 24. fuerat ſermo. Ὅτε ἦμεν νήπιοι, *quum essemus impuberis aetatis*, i. e. nondum liberi, nondum noſtri iuris, noſtrique arbitrii. Nempe Iudaeis (ut Morus explicat,) omnia officia, quum ad religionis exercitium, tum ad vitam communem per-

pertinentia, minutatim erant praescripta, (*pünktlich bestimmt und vorgezeichnet*;) e. g. sic facies sacra, hoc die, mane, vesperi, sacra eucharistica, piacularia etc. hoc edas, illud non; ubi hoc attigisti, pollues te; in agris tuis ne spargas promiscue varii generis semina; quod profecto non erat, liberum, suique iuris esse. Caussae sunt in illorum temporum ante Messiam conditione, quibus omnes nationes praeter Iudaeos fuerunt non tantum idololatrae, sed etiam vitiis deditae, barbarae, cultusque expertes. Hanc ob caussam visum est Deo Iudaicam nationem adstringere minutatim designatis officiis, neque permittere suo arbitrio et iuri, ne et ipsi idololatria, vitiositate et barbarie, quae tum fuit, polluerentur. Στοιχεῖα dicuntur in quaque arte eius rudimenta; elementa prima vocari solent. Sic etiam in religionis institutione sunt quaedam rudimenta, puerili aetati accommodata. Στοιχεῖα τοῦ κόσμου, quae Iudaeis cum mundo, i. e. gentibus aliis, erant communia, ut sunt templa, arae, victimae, libationes, festa etc. Haec et similia imposita erant Israelitis in hoc, ne talium amore ad idola dilaberentur. Cf. etiam v. 9. 10. ubi exemplis illustratur, quid sint elementa religionis. Ἤμεν δεδουλωμένοι, quod supra III. 23. ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι. Non usi fuimus nostra libertate, sed coacti fuimus elementa discere.

4. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου) *Postquam vero elapsum erat illud tempus*, quod Deus nostrae quasi pueritiae praescripserat. Quum illa προθεσμία v. 2 expleta esset, Πλήρωμα τοῦ χρόνου, et πληροῦσθαι de extremo temporis, quod praefinitum erat, spatio, seu de tempore constituto est intelligendum. ἐξαπέστειλεν — ὑπὸ νόμον)

 Mi-

Misit Deus filium suum, et ita quidem, ut consueto hominum more ex femina, et Iudaeus legibus Mosaicis obstrictus nasceretur. Γενόμενον ἐκ γυναικὸς exprimit natales Iesu (quoad matrem) ceteris hominibus communes, pro γενόμενον ἄνθρωπον. Similiter igitur γενόμενον ὑπὸ νόμον, pro γενόμενος Ἰεδαῖος, ad natales Iudaicos est referendum. Quia nempe Iesus inter Iudaeos natus erat, igitur obstrictus erat legi, quae valebat in civitate iudaica.

5. Ἵνα τὲς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ) *Ut legi subditos,* (Iudaeos) *liberaret*, nempe a iugo illo rituum. Itaque nihil agebant, qui ad exemplum Iesu provocabant, qui et ipse fuerit circumcisus, vixeritque legi Mosaicae obnoxius. Concedit hoc Paulus, sed eo consilio id factum esse docet, ut doctrina sua et mortis perpessione tolleret legis auctoritatem. ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν) *Ut plenum ius filiorum nancisceremur.* Filii tum demum υἱοθεσίαν nanciscuntur, quum eos ad adultam aetatem provectos, a paedagogi disciplina pater exemit. Hoc ad Iudaeos et gentiles pariter pertinet. Iam, sublata legis auctoritate, novus status *filiorum* locum habet; nam Christus est filiorum Dei primus, et Christiani dicuntur eius fratres, qui plena iura liberorum nacti, beneficiis promissis fruuntur, et suo arbitratu res quasdam agunt, nempe manente in Patrem obsequio, sed sine specialibus praescriptis.

6. Ὅτι δὲ — καρδίας ὑμῶν) *Quia vero filii estis,* et iure filiorum vos uti decet, *dedit vobis Deus spiritum eundem, qui erat in filio suo* optimo et unice dilecto. Provocat ad ipsum sensum Galatarum; nam illa melior

men-

mentis indoles et spiritualis perfectio, quam sentiebant, eximium erat argumentum divini in eos favoris. Sic fruebantur iam iure filiorum. Πνεῦμα τῦ ὑιῦ non est is, qui mittitur a Christo, sed *qui erat, vim exserebat in ipso, qualem habuit filius Dei erga patrem*; nam ille sponte, grata mente, summa fiducia semper ad Deum precatus est. cf. 2 Reg. II, 15. κράζον, ἀββᾶ ὁ πατὴρ.) *Quo laetissima cum fiducia Deum compellatis Abba, patrem.* Κράζον, i. e. clamare nos faciens. Hebraismus. Inest vero in hac voce notio *confidentiae* et παῤῥησίας. Ἀββᾶ, Syr. אבא. Cf. Rom. VIII, 15.

7. Ὥςε — ὑιός.) Tu Galata, et quisquis es Christianus. Non amplius servus, iugo Mosaicae legis subiectus, esse debes; sed filium te scito. εἰ δὲ — διὰ χριςῦ) *Si autem es filius* Dei, quod ex nova mentis indole, et in Deum fiducia, tuto colligere potes, *es etiam propter Christum haeres*, et particeps bonorum, quae Deus promiserat.

8. Ἀλλὰ τότε — ἦσι θεοῖς.) *Sed tum quidem, ignorantes Deum* verum, *coluistis metu servili idola.* Τότε, tum, quum Iudaei cuidam disciplinae erant subiecti, vos ne quidem notitiam habuistis veri Dei. Designat omne id tempus quod ante Galatarum vocationem ad Christianismum exierat. Τοῖς φύσει μὴ ἦσι θεοῖς, *qui reipsa non erant Dii*, τοῖς λεγομένοις θεοῖς, 1 Cor. VIII, 5. Transit oratio a Iudaeis ad Paganos; nam coetus Christianorum illis temporibus mixti erant partim ex Iudaeis, partim ex gentilibus. Non obstat illud τότε, et ἄνωθεν, *d e n u o*, et *r e v e r t i* ad pristinam conditionem s. τὰ σοιχεῖα, v. 9. ut Ven. NOESSELT putat, (fasc. II. p. 216.)

nam etiam Pagani tum quum Iudaei elementis ſubiecti eſſent, ſimilibus elementis, (ſacrificiis, lotionibus aliisque ritibus) erant adſtricti. Nunc autem revertebantur ad τὰ ϛοιχεῖα, non quidem Paganorum, ſed tamen Iudaeorum.

9. Μᾶλλον δὲ, γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ) *Immo ut verius dicam, ab ipso Deo adducti ad veram eius cognitionem.* Μᾶλλον δὲ, *immo vero, ut rectius dicam.* Γινώσκεσθαι, vel *approbari*, ex hebraica ſignificatione ידע, vel *doceri.* Vid. dicta ad 1 Cor. VIII, 3.

πῶς ἐπιϛρέφετε — θέλετε;) *Qua tandem ratione iterum convertitis vos ad infirma et inutilia elementa* (Iudaeorum) *quibus iterum subiecti esse vultis?* Στοιχεῖα, cf. ſupra v. 2. Ἀσθενὲς et πτωχὸν h. l. nihil differunt; nam utrumque ſignificat τὸ ἀνωφελὲς *parum utile.* Πτωχὸν, hebr. עני *miseria quaevis.* Sic autem Paulus illos ritus vocat ideo, quod parum facerent ad emendandam mentem, et gignendos ſublimiores ſenſus de Deo et virtute. In πάλιν ἄνωθεν, alterutrum redundat, ut in omni ſermone familiari. Quoad externos ritus magna fuit religionis Iudaicae et gentilis ſimilitudo. Erant igitur et Idololatris ſua ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ ϛοιχεῖα, et turpe eſſe dicit Apoſtolus, ſi Galatae, relictis vanis caerimoniis, iam aliud iugum ſimile ſubeant.

10. Ἡμέρας — ἐνιαυτοὺς) *Festa observatis, certis diebus, mensibus, annis, redire solita,* qualia inter Iudaeos erant ſabbatha, novilunia, feſta cetera azymorum, tabernaculorum, propitiationis, denique anni ſabbathici. Col. II, 16. Καιροὶ, *stata tempora.* Utrum ἐνιαυτοὶ praecipue annum Iubilaei, an vero annum ſabbathicum, ſeptimum hic ſignificet, non eſt certum.

11.

11. Φοβοῦμαι — εἰς ὑμᾶς) *Sollicitus sum de vobis, ne frustra tot labores impenderim vestra caussa.* Ὑμᾶς post Φοβοῦμαι quoad sensum redundat. Εἰς ὑμᾶς, pro ὑπὲρ ὑμῶν.

12. Γίνεσθε — ὡς ὑμεῖς) i. e. Imitamini meam vitae externae rationem, in abiiciendis ritibus, sicut ego, omissa Iudaica omni consuetudine, vobis factus sum similis, quum vobis praedicarem Evangelium. Potest etiam post κἀγὼ suppleri ἐγενόμην, ut sit sensus: ipse enim alias plane eadem sentiebam. ζηλωτὴς νόμου eram, ut vos. Phil. III, 4—9. Actor. XXII, 3. Potest etiam sensus esse: Estote mihi similes, vos *amanti; nam ego sum similis vobis, me* olim *amantibus*, v. 15. Alii aliter. οὐδέν με ἠδικήσατε) *Nulla me iniuria affecistis*, cur credere debeatis, vos a me tractari durius, quam antehac. Quae dixi, ex amore nascuntur.

13. Οἴδατε δὲ — τὸ πρότερον) *Nostis potius, me inter magnas corporis afflictiones Evangelium vobis praedicasse antea.* Σάρξ pro σῶμα. Ἀσθενεία, *calamitates externae*, vel corporis valetudo, vel pericula et incommoda externa.

14. Καὶ τὸν πειρασμὸν — ἐξεπτύσατε) *Nec tamen me variis calamitatibus afflictum contemsistis et respuistis*, pro καὶ πεπειρασμένον με ἐν πολλαῖς ἀσθενείαις τῆς σαρκὸς οὐκ ἐξουθενήσατε. Πειρασμὸς, *omnis generis calamitates*, quia his potissimum experiri atque probare hominum fidem et constantiam Deus videtur. Fortassis ὁ πειρασμὸς ὁ ἐν τῇ σαρκὶ Pauli fuit morbus periodicus, (e. g. epilepsia) propter quem Galatae eum contem-

nere

nere potuissent. Cf. 2 Cor. XII, 7. ἀλλ' ὡς — Ἰησοῦν) i. e. *lubentissime.* ὡς ἄγγελον Θεοῦ, *tanquam legatum Dei.* Ἄγγελος, *legatus.* Neminem alium doctorem mihi praeposuistis; me unice collaudavistis, licet tenui et exili loco tum constitutum.

15. Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν;) *O quam felices vos tunc praedicabatis?* nam μακαρίζειν, *beatum praedicare.* Possit etiam explicari: *Quantas laudes mihi tribuebatis?* Sed priorem expositionem praefero, quia verbis et contextui est convenientior. Vos ipsos beatos praedicavistis, talem vobis contigisse doctorem. μαρτυρῶ — ἐδώκατέ μοι) i. e. *vos omnia, etiam durissima quaevis mea caussa ferre, paratos fuisse. Ter.* Adelph. IV, 5, 67. Di me, pater, omnes oderint, ni magis te quem oculos nunc amo meos. Cf. Wetsten. Εἰ δυνατὸν, i. e. si id mihi prodesse potuisset.

16. Ὥστε — ὑμῖν;) *An nunc, quia vera vobis dico, ideo putatis, me inimico in vos esse animo?* Nisi potius est sensus: Nunc vero odio me habetis, quia vera vos doceo, quum tamen antea me tantopere amavissetis?

17. Ζηλοῦσιν — ὑμᾶς οὐ καλῶς) *Amorem vestrum captant, non honeste.* Ζηλοῦν aliquem dicitur, qui valde ab eo amari affectat, quia talis cupiditas comitem solet habere ζηλοτυπίαν. Est ergo Metonymia. Cf. 2 Cor. XI, 2. Sermo est de falsis illis Doctoribus, de quibus hactenus locutus erat; quibus autem artibus illi usi fuerint, non constat. ἀλλὰ — θέλουσιν) *Excludere me volunt* ab amore vestro; ut nos: *Sie wollen mich ausstechen.* Pro ἡμᾶς habent ὑμᾶς Codd. plurimi et optimi, Versiones et Patres. Utra-

Utraque lectio ἡμᾶς et ὑμᾶς, satis est antiqua. Si ὑμᾶς legitur, sensus haud multum diversus enascitur; *Secludere vos volunt a mea amicitia.* ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε) *Ut ipsos unice in honore habeatis*, et praeceptores audiatis.

18. Καλὸν — πάντοτε) *Optandum vero esset, vos studere rebus bonis semper.* Ζηλοῦσθαι alii in Passivo, alii in media significatione accipiunt. Mihi posterius placet; nam cohaerere videtur hoc comma cum v. 15. Galatae, quum Paulus adesset, prae se ferebant ζῆλον ἐν καλῷ, τοῦ καλοῦ, laudantes et probantes Pauli doctrinam, de abroganda lege Mosaica; sed post Pauli discessum desierunt ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ, amplexi potius vitiositatem Iudaizantium. Quapropter addit: καὶ μὴ — πρός ὑμᾶς, *neque solum dum ego inter vos versor.*

19. Τεκνία — χριστὸς ἐν ὑμῖν) *O filioli mei, quos iterum pario*, i. e. quantas mihi facitis molestias, vos, quos denuo edocere necesse est, *usque quo ingenuae illius doctrinae Christi vera imago in vobis restauretur!* Comparat se matri, cuius est tenerrimus in liberos affectus. *Parit,* qui edocet alios, ut discipuli fiant. Hoc tropo autem utitur Apostolus, quoniam τεκνία compellat Galatas. Χριστὸς h. l. est ingenua doctrina et religio, cuius auctor est Christus. Sic corrupti erant Galatae per Iudaizantes, ut nova institutione in religione iis opus esset, denuo formandi essent Christiani. *Christus formatur in hominibus*, si christiana doctrina informatur animis eorum. Est Latinismus, ut, philosophiam animis informare.

20. Ἤθελον — φωνήν μου) *Utinam vero apud vos esse possem, et vocem meam mutare,* i. e. severioribus

uti

uti verbis. *φωνῇ*, *sermo*. Quum primum ad Galatas venisset, lenitate usus fuerat, com. 13. iam vero necessitas exigebat, ut severius cum illis ageret. Alii phrasin explicant: *oratione erga alios alia uti*, modo asperiore, modo leniore, prout Galatas affectos reperiebat. *ὅτι ἀπορῦμαι ἐν ὑμῖν*) *Incertus sum, quomodo me geram erga vos*, ut corrigamini.

21. *Λέγετε — ὐκ ἀκέετε*;) *Qui legibus Mosaicis subiecti esse vultis, annon legem auditis?* (*intelligitis*)? *Ἀκέειν*, *intelligere*, quo sensu hoc verbum occurrit etiam 1 Cor. XIV, 2. *Νόμος* duplici sensu hic sumitur; primum de *legibus Mosaicis*, deinde vero pro hebr. תּוֹרָה *de Pentateucho*; quae enim sequuntur ex Geneseos libro depromta sunt. Vid. *Koppe* Excurs. III. in hanc Epistolam. Libri sacri, inquit Paulus, vobis noti sunt. Facile igitur intelligetis, quae ex iis nunc proferam. Noluit autem nunc ex libris sacris argumenta petere, sed illustrare rem, quam tractabat, ad oblectandum, ut tarditatem excitaret.

22. *Γέγραπται γὰρ — ἐλευθέρας*) *Narratur* in Genesi, c. XXI. *Παιδίσκη*, *serva*, *Sclavin*. De *Hagare* esse sermonem, satis patet. *Ἐλευθέρα*, *uxor*, *γυνή*, nempe Sara. Maluit autem dicere *ἐλευθέραν*, ut responderet τῇ: *παιδίσκῃ*.

23. *Κατὰ σάρκα*) i. e. *secundum consuetum naturae ordinem*, iustis parentum aetatibus, עַל דֶּרֶךְ בָּשָׂר. Nam Abrahamus tum, quum Ismael nasceretur, aetate adhuc florens, validusque ad procreandam sobolem erat. *Διὰ*

τῆς

τῆς ἐπαγγελίας) *Vi promissionis*, vel metonymice, per eam vim extraordinariam, quam Deus promiserat, ipsius Dei interventu, qui contra omnem parentum spem et promisit filium et dedit. Nam Abrahamus et uxor tum, quum iis filius, Isaacus promitteretur, iam profecti aetate erant, nec amplius vim habebant procreandae sobolis.

24. Ἅ τινά ἐστιν ἀλληγορούμενα) *Haec allegorice explicari*, ad sensum altiorem referri et applicari possunt. Eiusmodi allegoricae orationis usus in optimis scriptoribus et frequenter occurrit; nam inter omnes populos paullulum cultos, fuerunt viri sapientes, qui in scriptoribus suae gentis celebrioribus interpretandis hanc allegoricam rationem sequerentur, eandemque etiam ad ipsas historicas narrationes accommodarent, quod patet ex Philosophorum Graecorum, Platonis, Plutarchi interpretationibus, maxime ex *Heraclidis* Allegoriis Homericis. *Hesychius*: Ἀλληγορία, ἄλλο τι παρὰ τὸ ἀκούμενον ὑποδεικνύουσα. Glossar. N. T. ἀλληγορούμενα, ἑτέρως κατὰ μετάφρασιν νοούμενα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Inprimis Iudaei, in libris sacris interpretandis, inde ab antiquissimo tempore tenuerunt hanc rationem, teste *Philone* de vita Contemplat. T. II. pag. 475. 35. qui et ipse in Allegoriis II. p. 135, 29. hanc de Sara et Hagare historiam allegorice, etsi alio modo, quam Paulus interpretatur. Hoc ipsum tradunt, et in suis מִדְרָשִׁים imitantur recentiores Iudaei omnes. Cf. Maimonides in More Nevochim III, cap. 43. Aben Esra ad c. I. Threnor. Ierem. etc. Paulus igitur, Iudaeus ipse, in hoc interpretandi genere exercitatus, eo tempore, quo hoc litterarum sacrarum allegorice interpretandarum studium et vulgare erat et omnibus probabatur,

par-

partim ad Iudaeos ipsos, partim Iudaicarum litterarum peritos scribens, simili locum historicum allegorice interpretandi ratione uti potuit ad rem suam, non quidem confirmandam, at confirmatam κατ' ἄνθρωπον illustrandam. αὗται γάρ εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι) *Haec*, quae de Sara et Hagare narrantur, *accommodari egregie possunt ad duas religionis formas*, nempe ad religionem Mosaicam et novam Christianam. Αὗται vel ad παιδίσκην καὶ ἐλευθέραν, vel etiam ad διαθήκας potest referri, sensu manente eodem. Διαθήκη h. l. est religionis forma, בְּרִית, Vid. annot. ad c. III, 15. Εἰσι, *significant*, ut LXX. interpret. Gen. XLI. 26. μία μὲν — Ἄγαρ) *Una* (oeconomia s. religionis forma) *e monte Sinaitico* (oriunda) *pariens in servitutem* (servos), *quae sub Agare intelligitur*. Μία, sc. διαθήκη. Σινᾶ, mons in Arabia Petraea situs, legibusque Mosaicis in eo latis celeberrimus. Post Σινᾶ supple τεθεῖσα, vel simile Particip. Εἰς δουλείαν γεννῶσα, pro μήτηρ τέκνων δούλων. Sensus est, religione Mosaica adduci Iudaeos ad obsequium servile, et iugo duro caerimoniarum subiici. Sed manet Paulus in notione *matris*, cui semel διαθήκην comparare coeperat.

25. Τὸ γὰρ — Ἀραβίᾳ) *Nam ipsa vox Hagar significat in Arabia* (i. e. lingua Arabica) *montem Sinaiticum*. Τὴ ἄγαρ, non ἡ ἄγαρ, est ipsa vox Arabica Hagar. Ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, significat in lingua Arabica, inter Arabes. Vox Arabica *Hhagar* significat *petram*, diciturque universe de montibcs quibusvis saxosis; deinde vero est etiam propria pluribus locis et urbibus, velut metropoli Arabiae Petraeae *Elhhagar*; unde valde est probabile eandem vocem ad montem Arabiae altissimum,

mum, celeberrimumque, Sinaiticum nempe designandum, adhibitam fuisse, etiamsi certis argumentis pro hoc nominis usu destituamur. Confirmatur tamen haec coniectura *Haranti* auctoritate, qui in itinerario Palaestinae, suo adhuc tempore hoc nomen de monte Sinaitico adhiberi solitum fuisse affirmavit, auctore *Büschingio* in descriptione Asiae p. 535. Ceterum Paulus sine dubio hoc nomen didicit, quum in Arabia degeret, c. I, 17. Cf. *K ppe* Excurs. VIII. Sunt vero haec verba parenthesi includenda; Paulus enim obiter tantum ex nomine monti Sinaitico proprio, rem hanc illustrat. Sed hic magna est lectionis varietas. Nam deest vocabulum Ἄγαρ in vers. vulgata, in codd. Graecolatinis, in permultis Patrum Latinorum, quibusdam etiam Graecorum locis. Ita relinqueretur hoc: *Sinai est mons in Arabia.* Abest vocabulum Σινᾶ in duobus codd. Graecolatinis; omitlit etiem Ambrosiaster. Tum relinquitur hoc: (Vocabulum) *Agar est mons in Arabia*, s. *significat montem in Arabum lingua.* Caeterae varietates sunt quidem leves, sed incerta tamen lectio videtur; nam loci tot laborantes varietatibus, suspecti sunt de adscriptis margini glossis, quae saepe in textum irrepserunt. Quod si ita est, de definienda sententia non valde est laborandum. Cf. MORI *Acroases* in epistolas Paulinas ad Galatas et Ephesios p. 102. s. qui etiam alios, hunc locum diiudicantes laudat. συστοιχεῖ δὲ — τέκνων αὐτῆς) *Ea vero* (Agar) *respondet urbi Hierosolymitanae, uti nunc est, quae servit cum liberis suis*, conditionis servilis est cum civibus suis. Συστοιχεῖ, iungitur commati 24. et denotat hoc verbum h. l. *similitudine coniunctum esse alteri*; nam τὰ σύστοιχα, et τὰ ὅμοια sunt Synonyma. *Polybius:* καὶ τὰ λοιπὰ ἦν τούτοις ὅμοια

καὶ σύςοιχα. Ἡ νῦν Ἰερουσαλὴμ, ea urbs, quae nunc est Iudaeorum metropolis. Est autem metropolis posita pro universa Iudaeorum republica, quae tempore Pauli adhuc florebat; erat enim adhuc templum Hierosolymitanum cum omnibus caerimoniis. Δουλεύει refert ad Ἰερουσαλὴμ. Τέκνα αὐτῆς sc. τῆς Ἰερουσαλὴμ, sunt *Iudaei*, cuius formulae loquendi ratio h. l. potissimum in eo est querenda, quod omnis superior locus *matrum*, Sarae et Hagaris imaginem iam referebat. Sensus igitur est: Hagar est similis hodiernae civitati Iudaicae; sicuti enim Hagar serva fuit, ita etiam civitas iudaica servit, subdita est legi Mosaicae.

26. Ἡ δὲ ἄνω — πάντων ἡμῶν) *Illa vero supera Hierosolyma est libera, quae quidem omnium nostrum est mater.* Quid sit *supera Hierosolyma*, quaeritur. Vox ἄνω saepe *coeli, rerumque coelestium* sensu accipitur, Phil. III, 14. Col. III, 1. 2. et Iudaei de *Hierosolymis supernis* multa tradere solent: Commemoratur etiam Ἰερουσαλὴμ ἐπουράνιος Hebr. XII, 22. Sed h. l. ἡ ἄνω Ἰερουσ. videtur esse *nova religionis oeconomia, ecclesia christiana*. Iudaei enim felicitatem, in regno Messiae exspectandam, describere solebant imaginibus, a florentissimo reipublicae iudaicae statu desumtis, ut fere urbem similem Hierosolymae, templum splendidissimum etc. sperasse videantur, ut patet ex locis doctorum Iudaicorum a Wetstenio ad h. l. allatis. Sunt etiam aliae caussae, cur haec significatio sit praeferenda. Nam *primum* Hierosolyma supera opponitur Mosaicae oeconomiae; *deinde* de Hierosolyma supera dicitur, eam esse liberam, et hoc modo distinctam a lege Mosaica, qui character unice convenit oeconomiae novi Testamenti; *tertia* caussa inest in eo, quod

nos

nos omnes dicimur τέκνα h. e. *cives*, membra Hierosolymae liberae, et quidem, quia id sit in Iesaiae loco (v. 27.) praedictum. Vid. Morus l. c. p. 98. sqq.

27. Γέγραπται — τὸν ἄνδρα) *Scriptum est enim: laetare, quae sterilis fueras, nec pariebas; erumpe in hilaritatem, et clama, quae antea non parturiebas; plures enim erunt liberi huius tam diu sine marito viventis, quam eius, quae habet iam a longo tempore maritum.* Hoc dicto Iesaiae c. LIV, 1. Paulus utitur tantum hactenus, ut ea, quae modo de Hierosolyma Christianorum matre dixerat, aliquo modo illustraret, quod eo aptius fieri poterat, quod eadem matris foecundae imagine Propheta hanc novi regni felicitatem expresserat. Non est in singulis argutandum; nam descriptio est poëtica, felicitatem regni Messiae imagine matris olim *sterilis*, nunc *foecundae* exprimens, et summa rei huc redit, magnum fore numerum civium illius regni Messiani, et multo maiorem, quam fuit antea. Στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα, sunt Synonyma, ex more Poetarum veterum rem unam variis modis et formulis exprimendi. Ῥῆξον, aut supple: τὴν φωνὴν, aut εὐφροσύνην, ut Ies. XLIX, 13. LII, 9. Cf. *Loesnerum* ad nostrum locum. Βόησον צַהֲלִי Synon. τοῦ ῥῆξον, similiter ad cantum laetabundum est referendum. Ἐρήμου. שׁוֹמֵמָה, *desolata*, i. e. *a marito contemta*, pro ipsa sterilitate. Ἡ ἔχουσα τὸν ἄνδρα, בְּעוּלָה, *amata a marito* a בָּעַל *dominari*, quod de *consuetudine coniugali* Deut. XXIV, 1. et aliis locis usurpatur, Πολλὰ μᾶλλον, pro πλείονα רַבִּים, cum מ. Descriptionem esse poëticam, iam monui.

28. Ἡμεῖς—τέκνα ἐσμέν) *Nos vero fratres, Isaaci instar, vi promissionis divinae ius filiorum nacti sumus.* Κατὰ Ἰσαὰκ; *instar Isaaci.* Cf. *Kypke* obſ. ad h. l. Sicut Iſaacus fuit filius promiſſus; ita et nos ſumus filii ſuperae Hieruſalem, quos Propheta tam magnifice portendit.

29. Ἀλλ᾽ ὥσπερ—οὕτως καὶ νῦν) *Sed quemadmodum tum temporis ordine naturae consueto natus* (Iſmael) *odio et iniuriis persecutus est vi divina progenitum,* (Iſaacum) *ita et nunc fit*; ita nempe Iudaei ab Abrahamo naturae ordine conſueto genus ducentes, ut Iſmael, iniuria afficiunt et magno odio proſequuntur nos, qui Iſaaci inſtar filii ſumus promiſſi. Πνεῦμα hic vocatur vis illa divina, per quam Sara foecunditatem alieno tempore acceperat. Cf. 1 Cor. X, 3. Ἐδίωκε, omnis generis iniurias exprimit.

30. Ἡ γραφὴ) Gen. XXI, 10. Sunt quidem verba Sarae, ſed probata Deo, v. 12. ἔκβαλε — ἐλευθέρας) Ita Iudaei, qui ſervili ingenio litterae legis Moſaicae inhaerent, non adipiſcuntur iura filiorum Dei, ſed a beneficiis Meſſiae excluduntur.

31. Ἄρα ἀδελφοὶ—τῆς ἐλευθέρας) i. e. Meminerimus, nos non eſſe ancillae liberos, i. e. obligatos ritibus Iudaicis.

CAP. V.

1. Τῇ ἐλευθερίᾳ—στήκετε) Ingentem lectionis varietatem, quae tamen ſenſum non mutat, vid. ap. Griesbachium. *Perseverate igitur in ea libertate, in quam Christus*

stus nos vindicavit. Coniungi hoc debuit cum c. IV. cum quo cohaeret. Στήκειν τινὶ, pro ἐν τινὶ, perſeverare in aliquá re. καὶ μὴ — ἐνέχεσθε) *Nec patiamini vos iterum adstringi iugo servili.* Ἐνέχεσθαί τινι ex etymologia eſt *ab aliquo haberi, alicui adhaerere*; unde eſt *teneri, detineri in et ab aliqua re*; frequens apud bonos Scriptores verbum. Μὴ πάλιν, ſicut antea ſuperſtitionis ethnicae vinculis eratis conſtricti. Iugum unum abieciſtis; nolite vos ſubmittere novo iugo.

2. Ἴδε ἐγὼ — ὠφελήσει) Ἴδε, *scitote*, הִנֵּה, particula attentionem excitantis. Ἐγὼ Παῦλος, cuius animi candorem et integritatem noſtis. Ἐὰν περιτέμνησθε, ſi vos, qui Chriſtiani eſtis, circumcidi vos patiamini, *Christus nihil vobis proderit*; qui enim circumciditur, denuo ſubit univerſam legem Moſis, itaque abeſt a perfectiori hac religione, cuius auctor eſt Chriſtus; non eſt Chriſtianus; manet in ſtatu timoris et ſervitutis.

5, Μαρτύρομαι — ποιῆσαι) *Iterum contestor unicuique, qui se circumcidi patitur, eum universae legi Mosaicae obstringi.* Πάλιν μαρτύρομαι, iterum repeto quod dixi, ne putetis me temere hoc affirmaſſe. Παντὶ ἀνθρώπῳ, ἑκάστῳ. Περιτεμνομένῳ, qui circumcidi ſe patitur; huic ſubeunda eſt univerſa lex Iudaica; accedet ad Iudaismum. Circumciſionem enim qui ſuſcipiebat, legibus Moſaicis omnibus obſtringebatur.

4. Κατηργήθητε — δικαιοῦσθε) *Alieni estis a Christo, qui divinum impetrare favorem vultis legis observatione.* Καταργεῖν denotat *vim, pretium, auctoritatem rei detrahere*, deinde etiam *cessare facere*; hinc κα-

 ταρ-

ταργεῖσθαι ἀπό τινος, *alienum esse ab aliquo*, nihil amplius rei cum eo habere. Dicit igitur Apostolus, nihil eos a Christi benignitate sperare posse, si circumcidantur. De verbo δικαιῦσθαι saepius iam diximus. τῆς χάριτος ἐξεπέσατε) *A benignitate divina nihil vobis est expectandum.* Χάρις, opponitur τοῖς ἔργοις, quibus promereri posse praemia divina Iudaeus arbitrabatur. Experiamini, inquit, an legibus Mosaicis servandis ipsi promereri vobis, adeoque iure vestro postulare a Deo illam felicitatem possitis.

6. Ἡμεῖς — ἀπεκδεχόμεθα) *Nos autem propter fiduciam in favore Dei collocatam, animo expectamus felicitatem quam speramus.* Ἡμεῖς, nos Christiani. Ἐλπὶς δικαιοσύνης, mera periphrasis, pro δικαιοσύνη, haec vero est felicitas, qua immunes a poenis, et participes divini favoris reddimur. Ἐκ πίστεως ad ἀπεκδεχόμεθα est referendum. Πνεῦμα aut est *animus*, aut spiritus divinus, qui spem felicitatis aeternae in Christianorum animis excitat et alit: nisi malis intelligere perfectiorem illam mentis indolem, qua Christiani gaudent, oppositam ritibus illis, qui σάρξ sunt, et παλαιότης γράμματος. Morus ἐν πνεύματι vertit: *per religionem internam*, quae spectat interiora; non autem exteriora illa, circumcisionem, caerimonias, alia facta, sed quae unice spectat huc, ut intus, mente et animo colatur Deus.

6. Ἐν γὰρ — ἐνεργυμένη) *Nam ut sis Christianus, nulla habetur ratio circumcisionis aut praeputii*, sublatum est omne illud discrimen populorum, quod per legem Mosaicam sancitum est; *sed fidei, quae benevolentia in*

omnes

omnes homines sese exserit. Ἐν χριστῷ, si Christi auctoritatem atque doctrinam sequimur; in profitenda religione christiana, ut sis Christianus. Πίστις, et assensus doctrinae Christi datus, et fiducia in eo collocata. Ἐνεργουμένη, Med. non Passiv. *quae operatur*, i. e. vim suam exserit. Ἀγάπη, benevolentia erga omnes homines, aliorumque commodis quantum possumus, inserviendi studium.

7. Ἐτρέχετε καλῶς) *In hoc quasi stadio currebatis alacriter*, sc. nuper adhuc, boni eratis Christiani. Saepe vita christiana cursui comparatur, quia magna ad eam alacritate, et contentione opus est. τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε) Pro ἀνέκοψε sine dubio legendum est ἐνέκοψέ, sic enim habent codices plurimi et optimi, et ex Patribus Caesarius, Damasc. Chrys. Theoph. Oecum. Accedit, quod ἐγκόπτειν verbum est Paulo familiare, 1 Thess. II, 18. Rom. XV, 22. Ἀνακόπτειν tamen pro *impedire* esse apud optimos Auctores, ostendit *Krebsius* in observ. Flav. ad h. l. Ad impediendum cursum pertinet. Verba: τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι omittunt *Chrysostomus* et *Tertullianus.* Codices nonnulli et Patres post πείθεσθαι addunt μηδενὶ πείθεσθε.

8. Ἡ πεισμονὴ — ὑμᾶς) *Ista (in vobis sollicitandis Iudaeorum Doctorum) sedulitas non proficiscitur a Deo.* Vocabulum πεισμονὴ aliquoties apud *Eustathium* occurrit, (cf. Wetsten.) et denotat pertinaciam in persuadendo aliis, quae nobis placent. Ἡ πεισμονὴ pro αὕτη ἡ πεισμονὴ, potest etiam verti: *haec talis obedientia,* Sensus: *Talis obedientia,* quod non obeditis veritati, *non est a Deo.* Ὁ καλῶν, pro ὁ καλέσας est Deus.

9. Μικρὰ — ζυμοῖ) Fermentum vocat hanc ipſam praeceptionem circumciſione opus eſſe. Poterant Galatae obiicere, non eſſe magni momenti totam de hac re controverſiam. Contra hos monet, periculum eſſe, ne, uno errore admiſſo, ingenium Iudaismi ſe per omnem doctrinam chriſtianam ſenſim inſinuet. Proverbialem eſſe locutionem, nemo non videt.

10. Ἐγὼ — φρονήσετε) *Ego spero de vobis, propter Christum, vos nihil aliud esse sensuros,* quam quod hactenus vos docui, hac mea Epiſtola perlecta. Emollit quodammodo reprehenſiones hactenus propoſitas, quo efficacius impelleret et moveret animos legentium. Videbat, eos non malitia, ſed incogitantia quadam et metu eſſe lapſos. Ἐν χριστῷ, *propter Christum.* ὁ δὲ ταράσσων — ὅστις ἂν ᾖ) *Sed is, qui vos turbat,* et in errores deducit, *poenas dabit, quisquis sit.* Multi fuerunt, qui perturbabant Galatas, v. 12. Hic igitur Singularis eſt pro Plurali, vel praecipuus, et anteſignanus quaſi aliorum eſt intelligendus. Βαστάζειν τὸ κρίμα, hebr. נשא מִשְׁפָּט, *poenas dare;* βαστάζειν pro κομίζειν et κρίμα, *poena.*

11. Ἐγὼ δὲ — διώκομαι;) *Ego vero, fratres, si,* quod multi aiunt, *commendarem circumcisionem, cur Iudaei nihilominus me persequerentur?* Fuerunt itaque, qui calumniarentur Apoſtolum, quaſi ipſe circumciſionem in aliis eccleſiis permitteret, et commendaret. Hoc negat, adductis rationibus, cur id non ſit credendum. ἄρα — σταυροῦ) *Imo vero tum profecto non amplius locum habere posset illa de cruce* et morte *Christi doctrina, quae tam multos offendit.* Ὁ σταυρὸς, *doctrina de*

cruce,

cruce, vel de Chrifto cruci affixo. Haec doctrina praecipue impediebat Iudaeos, quo minus religionem chriftianam amplecterentur, quia id ferre non poterant, ab homine, crucis fupplicio mortuo, leges Mofaicas abrogatas dici.

12. Ὄφελον — ὑμᾶς) *Mutilent se etiam, qui vos turbant!* Multi interpretantur: *Utinam coetu vestro excludantur.* Cf. *Kypke* ad h. l. Alii praeferunt veterum quorundam expofitionem, fecundum quam ἀποκόπτειν eft *amputare, resecare*, Act. XXVII, 32. ut hebr. כרת Deut. XXIII, 1. ubi LXX. habent ὁ ἀποκοπτόμενος, *de genitalium resectione.* Arrian. Epict. II. 22. unde ἀπόκοπος et εὐνοῦχος Synonyma Hefych, Γάλλος, ὁ ἀπόκοπος, ἤτοι ὁ εὐνοῦχος. Hic fenfus et contextui ipfi, quo de περιτομῇ dixerat v. 6. et affectui Apoftoli contra adverfarios malignos, magnopere confentire videtur. Cf. Phil. III; 2. Quandoquidem de circumcifione ita glorientur, amputent fibi penitus virilia.

13. Ὑμεῖς — ἀδελφοί) *Vos autem, fratres, libertate fruimini, ex quo estis Christiani.* Illi, legis Mofaicae amatores, circumcidant, imo, fi velint, mutilent fe; vos autem nunc ea gaudetis libertate, ut etiam fine circumcifione favore Dei frui poffitis. Verbum καλεῖν hic ut alibi denotat: *ad Christi religionem, eiusque felicitatem adducere.* Ἐπ' ἐλευθερίᾳ, *hac lege*, i. e. hoc commodo veftro, *ut sitis liberi.* μόνον — σαρκί) Plena oratio effet: μόνον ὁρᾶτε, μὴ τὴν (ταύτην) ἐλευθερίαν παραλάβετε εἰς etc. *Cavete tantum ne abutamini hac libertate ad exsatiandas vitiosas cupiditates.* Ἀφορμή, Hefych. αἰτία, *occasio.* Rom. VII, 8. Multis modis liber-

tas in occasionem, vel alimentum vitiositatis mutari potest; hic autem significatur occasio rixandi et inimicitiarum exercendarum. ἀλλὰ — ἀλλήλοις) *Quin potius amore ducti alter alteri se accommodet.* Δουλεύετε ἀλλήλοις, alter alteri se subiiciat, se accommodet. Sic enim nullae erunt rixae, nullae inimicitiae.

14. Ὁ γὰρ πᾶς — ὡς ἑαυτόν) Σεαυτὸν, Codices habent plurimi et optimi, Epiph. Theodoret. Damasc. Πᾶς ὁ νόμος, tota legis summa, cui Christiani parere debent. Λόγος, דָּבָר, *praeceptum.* Πληροῦται, *tota comprehenditur.* Cf. Rom. XIII, 9. sqq. Matth. XXII, 37. sqq. VII, 12.

15. Εἰ δὲ ἀλλήλους — ἀναλωθῆτε) Δάκνειν h. l. est *lingua mordere, conviciis lacessere, acerbius reprehendere, salibus et dicteriis pungere;* quare δάκνειν et ἐπισκώπτειν, *mordere et scommatibus pungere* coniungit Diog. Laërt. L. IV, c. 6. §. 17. Κατεσθίειν, *devorare,* graviores iniurias notat, quum alii vel in bonis, vel in corpore, damno afficiuntur. Ἀναλωθῆτε, *consumamini.* Per rixas consumitur valetudo corporis, existimatio, facultates; saepe et vitae nocetur, et saluti animae.

16. Λέγω δὲ — τελέσητε) *Hoc autem volo: vitam agite praeceptis religionis christianae conformem, ita fiet, ut non agatis ea, quae cupiditatibus sensuum pravis placent.* Λέγω δέ, *haec est mens mea,* refertur ad superiora, ubi docuerat, non esse libertatem mutandam in licentiam, s. non esse abutendum libertate. Πνεῦμα Morus interpretatur *animum humanum,* et nominatim *indolem animi humani meliorem,* effectam per doctrinam *christianam, eique plane congruam.* Περιπα-

πατεῖν, הִתְהַלֵּךְ, pro ζῆν, *vitam agere* saepe iam habuimus. Τελεῖν ἐπιθυμίας, *facere quod cupiditas vult*, indulgere cupiditati.

17. Ἡ γὰρ σὰρξ — τῆς σαρκὸς) *Nam vitiosa cupiditas renititur illi meliori indoli et melior indoles renititur vitiosae cupiditati.* Ἐπιθυμεῖν κατά τινα, est *contraria alicui cupere*, i. e. contrarias propensiones atque inclinationes habere. Synonymum est, quod sequitur ἀντικειται, *contraria sibi invicem sunt*, ἵνα μὴ — ποιῆτε) *Ut, quod agere constitueratis, perficere tamen saepius non possitis.* Hoc non ita est intelligendum, quasi vir bonus *nunquam* possit perficere bona; sed sermo est de eo, quod etiam optimo cuique *saepius* accidere solet, ut non possit cupiditatibus pravis tanta vi resistere, quanta quidem serio cupit et optat.

18. Εἰ δὲ — νόμον) *quod si meliorem illam indolem sequamini, intelligetis, vobis non opus esse lege (Iudaica.)* Οὐκ ἐςὲ logice: intelligere facile potestis, vos porro illa lege posse carere. Εἰ πνεύματι ἄγεσθε, i. e. *si per indolem illam meliorem*, (effectam per Christi doctrinam) *ducimini*. Ducimur autem religione christiana, si argumenta agendi ex ea petimus, si e. c. recte agimus; quia Christum imitari eique grati esse volumus. Qui sic agit, non opus habet argumentis a lege Mosaica ductis, e. g. ob auctoritatem Mosis, metu poenarum, vel singulis interdictis, quae lex Mosaica continet. Sponte enim cessabunt omnia ista prava facta, si sequare doctrinae christianae praecepta, ducique ac regi te patiare ab illa meliore indole, per religionem effecta.

19.

19. Φανερὰ — σαρκός) *Bene nostis, quales sint fructus pravarum cupiditatum*, pro: Φανερὸν, ποῖα ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός. Non longa eget demonstratione, haec esse vitiose facta. Ergo non est utique urgendus catalogus legum, in quo haec omnia et singula interdicuntur; nemo enim ignorat haec esse prava. ἅ τινά ἐστι) *Velut, exempli caussa.* Apostolus enumerat quaedam flagitiorum genera, ut ipsi in mentem venerant, minime vero omnem de vitiis fugiendis doctrinam hic proponit; nam multa alia facinora comprehendit hac formula: καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, v. 21. ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια) Ἀκαθαρσία hic, ut Rom. I, 24. 2 Cor. XII, 21. videtur dici de libidine extra naturam. Ἀσέλγεια, omne lasciviae genus.

20. Εἰδωλολατρεία — αἱρέσεις) Cum istis vitiis cohaerebat fere inter gentes *idololatria*, nempe *Veneris* varius cultus, Bacchi, Priapi etc. lascivae caerimoniae. Φαρμακεία, *veneficium*, magicae artis varia exercitia, sive amoris foedi conciliandi caussa, sive ex invidia et odio. Ἔχθραι, *inimicitiae*, etiamsi factis se non prodant. Ἔρεις, *contentiones, lites*, quae verbis et gestibus se produnt. Ζῆλοι, *aemulationes improbae.* Θυμοί, *irae*, vindictae caussa, ob parvam offensionem. Διχοστασίαι; *dissidia*, sunt multorum, e. g. familiarum integrarum. Αἱρέσεις, *factiones.*

21. Μέθαι, κῶμοι) Cf. dicta ad Rom. XIII, 13. ἃ προλέγω — προεῖπον) *de quibus iterum praemoneo, ut alias iam feci*, quum nempe ipse apud vos essem. ὅτι οἱ — κληρονομήσουσιν) *Non esse Christianos, nec felicitatis aeternae esse participes, qui haec talia faciunt.* Βασι-

σιλεία θεῦ, felicitas regni Messiae, et in hac et in altera vita expectanda. Ergo haec et omnia alia vitia sunt aeternum noxia. Hoc discitur ex Evangelio (προεῖπον ὑμῖν.) Igitur qui habet πνεῦμα, is hoc bene novit, nec potest in illa vitia delabi. Proinde, qui meliore indole, cogitandi sentiendique ratione christiana praeditus est, is habet *regulam* facillimam intellectu, et *motivum* gravissimum; non est necesse, ut regulam et motivum petat ex decalogo Mosaico, sive omnino e decalogo interdictorum Mosaicorum. Idem illud πνεῦμα sufficere ad omnis generis virtutes, Paulus in sequentibus monet.

22. Ὁ δὲ καρπὸς — ἐγκράτεια) Ὁ καρπὸς τῦ πνεῦματος, *Fructus emendatae per doctrinam christianam mentis.* Ἀγάπη, (supra v. 6.) qua omnes aliae virtutes, tanquam genere suo continentur. Χαρὰ, *voluptas ex aliorum felicitate percepta*, opponitur φθόνῳ. Εἰρήνη, *pacis studium*, opponitur dissidiis, pugnis etc. Μακροθυμία, *lenitas erga eos, qui ad iram nos provocant*, opp. irae. Χρηστότης, *benignitas*, itemque suavitas in convictu. Ἀγαθωσύνη perpetua voluntas, et sincerum studium benefaciendi, vitandaeque omnis offensionis. Πίστις, *fidelitas, integritas*, ex hebr. אֱמוּנָה. Πρᾳότης, *indulgentia erga errantes et infirmos.* Ἐγκράτεια, *continentia*, temperatus usus rerum omnium, quibus sensus delectantur.

23. Κατὰ — νόμος) *Tales*, (qui his aliisque virtutibus student,) *lege non damnantur.* Est μείωσις. Tantum abest, ut iis legis Mosaicae terrores sint metuendi, ut potius Deo sint grati et accepti, licet non circumcisi,

vel

vel ut Morus explicat: *Talibus virtutibus lex Mosaica non est contraria, eas non prohibet.* Quum igitur lex non possit prohibere pie facta, non est urgenda necessitas assumendorum illorum praeceptorum Mosaicorum. Conferre iubet Morus locum 1 Tim. I, 7. ubi Apostolus statuit, legem non esse latam homini bono et probo, qui iam per se δίκαιος est, studetque pietati. Tali homini non quotidie decantanda sunt ista interdicta; non opus est eum assidue hortari, ne faciat furtum; neque enim facit etc.

24. Οἱ δὲ — ταῖς ἐπιθυμίαις) *Ingenui vero Christi cultores vim inferunt sensuum vitiosae voluptati; cum cupiditatibus et motibus pravis.* Sequitur hinc: ergo non faciunt ἔργα τῆς σαρκὸς, ergo non semper sunt monendi. Οἱ τοῦ χριστοῦ, sc. ὄντες. Σταυροῦν, nihil magis quam θανατοῦν. *Interficere cupiditatem*, eam exstirpare, ut esse desinat, vel potius eius vim minuere, ne in pravas actiones erumpat. Sicut homo cruci affixus sensim moritur, cum sanguine viribus ei abscedentibus, ita homo Christianus vires pravarum cupiditatum confringit. Παθήματα secundum Grotium sunt affectus τοῦ θυμοειδοῦς, et ἐπιθυμίαι, affectus τοῦ ἐπιθυμητικοῦ sive ὀρεκτικοῦ. Nempe σάρξ, *vitiositas* se exserit per *affectus illicitos*, et per *illicitos appetitus.*

25. Εἰ ζῶμεν — στοιχῶμεν) i. e. *Si felices reddimur per Christi doctrinam, eidem convenienter vitam instituamus.* Quid sit πνεῦμα, saepius dictum est. *Vivere* πνεύματι, *religione beari*, plane eo sensu, quo Paulus Rom. VIII, 13. scribit: ζήσεσθε. Si per religionem bea-

beari vultis, praeceptis eius obſequi debetis. Alii ζῆν πνεύματι exponunt: *Duci sensu rerum spiritualium; indole meliori animari, von dem Geist des Christenthums belebt werden.* Tum ſenſus eſſet: Si Chriſtianis hoc quaſi proprium eſt, duci rerum ſpiritualium cognitione et ſenſu, et moveri argumentis religionis chriſtianae: opus ſane eſt, ut id oſtendant factis, relictis votis et ſtudiis hominum σαρκικῶν, legisque caerimoniis, quibus gloriantur. Ceterum videtur hic eſſe nova pars Epiſtolae.

26. Μὴ γινώμεθα — φθονοῦντες) *Ne simus vanae gloriae cupidi, ita ut alii alios temere provocemus, et alii aliis invideamus.* Κενόδοξοι ſunt, qui honorem venantur ex iis rebus, in quibus verus honor ſitus non eſt, ut ex opibus, eruditione, eloquentia; h. l. autem videtur referri ad iactantiam Iudaizantium, qui aliis ſe praeferebant. Προκαλεῖσθαι *provocare*, dicitur de iis, qui ad certamen alios vocant; quum autem hoc plerumque cum infirmitatis vituperio ſit coniunctum, translate dicitur de iis, qui vitia, infirmitatem, errores, invicem exprobrant.

CAP. VI.

1. Ἀδελφοὶ — παραπτώματι) *Fratres, etiamsi cui vitium obrepserit*; ſi aliquis improviſo in vitium quoddam inciderit. Προλαμβάνεσθαι eſt idem quod *praeoccupari*, celerrime in errorem incidere. Ἄνθρωπος, pro τις, hebr. אִישׁ. Παράπτωμα, idem quod ἁμάρτημα.

ὑμεῖς — πρᾳότητος) *Vos, perfectiores Christiani, corrigite talem leni animo.* Πνευματικοὶ, qui habent cognitio-

gnitionem, veram virtutem, perfectiores Christiani. Hi possunt alios in viam reducere, corrigendo, admonendo. Καταρτίζειν, *reficere, instaurare*; hinc καταρτίζειν ἄνθρωπον, *hominem corrigere*. Est hoc exemplum universae illius propositionis c. V, 26. *ne simus vanae gloriae cupidi*. Subiungitur huius admonitionis argumentum: σκοπῶν — πειρασθῇς) *Cave tibi, ne tu tentationi succumbas*. Σκοπεῖν, *circumspectare*, pro *cavere*. Verbum πειράζεσθαι hic intelligendum est cum pleno effectu, i. e. ne et tu aliquando alicui tentationi succumbas. Est apostrophe ad aliquem elatiorem: Tu, ille ferocior et durior in censura et reprehensione aliorum, cogitato hoc, posse et te ita tentari, ut alio modo pecces.

2. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε) *Infirmitates aliorum aequo ferte animo*. Τὰ βάρη, onera, hic vocantur infirmitates. quae nobis sunt graves ac molestae. καὶ οὕτως — χριστοῦ) *Et sic obsequium praestate praecepto Christi* de amore proximi. Νόμος, pro ἐντολή, est enim tacita antithesis inter legem Mosis et doctrinam Christi. Ἀναπληροῦν, i. e. τηρεῖν. πείθεσθαι τῷ νόμῳ, nec est emphasis quaerenda in verbo ἀναπληροῦν.

3. Ἐι γὰρ — μηδὲν ὤν) i. e. *Si quis melius de se sentit, quam ex rei veritate debebat*. Arian. Epict. II, 24. δοκῶν μέν τις εἶναι, ὢν δ' οὐδείς. 1 Cor. III, 7. XIII, 2. 2 Cor. XII, 11. ἑαυτὸν φρεναπατᾷ) *Se decipit*. Se citius fallet quam alios. *Hesych*. χλευάζει, sibi illudit.

4. Τὸ δὲ — ἕκαστος) *Quisque autem suum ipsius virtutem exploret*. Δοκιμάζειν, *inquirere, explorare*.

Rom.

Rom. XII, 2. 1 Cor. XI, 23. etc. Τὸ ἔργον, pro τὰ ἔργα. Supple: et melior evadere ſtudeat. καὶ τότε — ἕτερον) *Tunc in semetipso solo habebit veram caussam gloriandi, et non in aliena imbecilitate.* Καύχημα, *gloriatio, sive gloriationis caussa,* id, de quo gloriari poſſe nobis videmur. Non quaeret ſibi gloriam, comparatione aliorum, qui errant, aut peccant, aut minus efficiunt; intelliget, veram ſibi ineſſe praeſtantiam.

5. Ἕκαστος — βαστάσει) *At unusquisque suum feret onus,* i. e. luctandum ipſi erit cum ſuismet ipſius infirmitatibus, nec erit, cur de ſuis virtutibus valde glorietur. Γὰρ, *at, vero,* ut ſaepius. Τὸ βάρος, ut v. 2. Alii cum *Grotio* explicant: *Quisque pro delictis feret poenam:* ut βάρος ſit pro מַשָּׂא. Non ſublevabitur peiorum comparatione; ut delictorum, ſic poenarum ſunt gradus.

6. Κοινωνείτω — ἀγαθοῖς) *Qui in religione instituitur, docentis inopiam omni beneficiorum genere sublevet.* Κοινωνεῖν pro μεταδιδόναι. Thomas: κοινωνῶ σοι ὧν ἔχω, ἀντὶ τοῦ μεταδίδωμι. Quia vero tum Genitivum requireret, κοινωνεῖν τινι forſan h. l. eſt in fortunae ſocietatem venire, i. e. *inopiam alicuius sublevare,* benefaciendo. Videntur nonnulli inter Galatas fuiſſe ingrati atque adeo maligni erga doctores ſuos, Pauli haud dubie ſtudioſos, ita ut eorum inopiae non tantum non ſuccurrerent, ſed eos contemnere adeo eorumque egeſtati inſultare non vererentur; quod patet ex v. 7. 8.

7. Μὴ πλανᾶσθε) i. e. *Ne decipite vosmetipsos,* quaſi hoc ſit leve peccatum. Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται) *Deus non sinit sibi illudi;* nam hoc quoque verbum cum effectu in-

telligendum est. Μυκτηρίζειν, Hesych. Χλευάζειν, καταγελᾷν, ἀπὸ τῦ μύζειν τοῖς μυκτῆρσι, *naribus suspensis alterum deridere.* Ad augendam delicti vim in Deum ipsum insultare dicuntur, qui doctores divinitus ab Apostolo iis constitutos verbo aut re contemnere audeant. ὃ γὰρ — θερίσει) i. e, *Ut quisque se gesserit in hac vita, ita olim in vita altera a Deo vel praemiis vel poenis afficietur. Ut sementem feceris, ita et metes,* est proverbium frequens apud omnes gentes. Cic. de orat. II, 65. Aristol. Rhet. III, 3. Aeschylus. Euripides, aliique. *Serere* Hebraeis saepe operari; *metere*, poenam aut praemium ferre. Matth. XXV, 24. 26. 2 Cor. IX, 6. Respicit quidem Apostolus praecipue ad officia doctoribus praestanda, sed reliqua officia non excludit.

8. Ὅτι ὁ σπείρων — φθορὰν) *Qui enim facit sementem velut in agro perversitatis, is ex sua perversitate interitum metet.* Σάρξ hic ut alias saepissime est *perversitas* indolis ac vitae, et ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, *faciens sementem velut in agro perversitatis* est is, qui sua studia et facta refert ullo modo ad alendam augendamque perversitatem; qui pravis cupiditatibus non obsistit sed indulget. Σπείρειν per se est, agere aliquid, cuius mercedem sis accepturus. Haec sententia: *indulgens pravis cupiditatibus miser erit,* h. l. nominatim refertur ad studia et facta hominis in opum usu et administratione. Qui nempe re familiari utitur accommodate ad perversitatem, is damnum contrahit. Ὁ δὲ σπείρων — ζωὴν αἰώνιον) *Qui autem sementem facit velut in agro melioris indolis,* i. e. qui sensus suos et facta refert ad sumendam, alendam, augendamque meliorem illam indolem, *is ex his studiis me-*

metet aeternam felicitatem. Τὸ πνεῦμα contrarium τῇ σαρκι, est melior sensus, e verae religionis cognitione ortus, et melior vita indidem oriunda. Hoc loco nominatim est referre studia et facta in opum usu et administratione ad meliorem illam indolem. Ergo verba huius commatis in se quidem latius patent, et universam sententiam continent, sed transferuntur ad usum vel abusum opum. Nempe studium praestandi eius officii, quod Paulus h. l. commendat, est exemplum τῆς σπορᾶς εἰς τὸ πνεῦμα, quae prodest, et neglectus officii quod Apostolus suadet, est exemplum τῆς σπορᾶς εἰς τὴν σάρκα, quae damnum contrahit. Vid. Morus in dissertatt. p. 150. sq.

9. Τὸ δὲ καλὸν — ἐκλυόμενοι) *Sed in benefaciendo ne languescamus; suo enim tempore mercedem reportabimus, modo ne defatigemur.* Καλὸν ποιεῖν h. l. dicitur de specie aliqua recte agendi: *benefacere aliis*, et sic officio suo satisfacere. Ἐκκακεῖν, *languescere*, 2 Cor. IV, 16. Ἐκλύεσθαι est Synonymum τῷ ἐκκακεῖν, et Participium h. l. habet vim conditionis: modo ne defatigemur. Καιρῷ ἰδίῳ, illo tempore, quod Deus praefinivit.

10. Ἄρα οὖν — πρὸς πάντας) *Itaque, quum opportunitate non destituamur, benefaciamus quibusvis hominibus,* ut proximis nostris ex Christi lege. *Dum opportunitatem habemus,* dum pauperes sunt, et nos aliquid habemus, quod largiri possimus. μάλιστα δὲ — τῆς πίστεως) *Maxime vero Christianis.* Οἰκεῖοι πίστεως, sunt πιστοὶ, *Christiani*, praecipue vero doctores. Οἰκεῖος saepe quemvis ullo modo alteri coniunctum significat, Herod. III, 6. 11. IV, 7, 1. Iungitur

 etiam

etiam nominibus abstractis casu genitivo, ut: οἰκεῖος φιλοσοφίας, γεωγραφίας, Philosophus, Geographus, *Strab.* I. p. 13. B.

11. Ἴδετε—τῇ ἐμῇ χειρί) *Videte, quam copiose scripserim vobis mea manu.* Πηλίκος, *quantus*, usurpatur etiam de *multitudine*, et h. l. referendum videtur ad longitudinem epistolae ipsa Pauli manu scriptae. Γράμματα, *litterarum elementa.* Τῇ ἐμῇ χειρί, indicat, totam epistolam contra morem Apostoli, ab ipso exaratam fuisse, quum plerasque alias litteras dictaret. Vetusti interpretes, *Chrysostomus, Theodoretus*, *Hieronymus* πηλίκος intelligunt de rudi et crasso modo litterarum pingendarum, et quidem *Hieronymus*, quem recentiores nonnulli sequuntur, de hac *appendice* intelligit, quam *sua manu* adiecerit Paulus; quum maiorem Epistolae partem *dictasset* scribae. Sensus itaque esset: Iam, postquam illam maiorem partem legistis, scriptam satis venusto et eleganti litterarum charactere, videtis etiam mea ipsius manu adiectam esse appendicem, characteribus sane multo peioribus. Sed ἔγραψα indicare videtur, id quod iam scripserat, non quod scribere iam animus erat.

12. Ὅσοι θέλουσιν—περιτέμνεσθαι) *Quicunque cupiunt placere per res externas iubent vos circumcidi.* Ὅσοι, pro οἵτινες. Σάρξ, h. l. *res externae, leves.* Εὐπροσωπεῖν, i. e. ἀρέσκειν, ab εὐπρόσωπον, *formosum*, deinde, quicquid in suo genere placet. *Volunt placere*, nempe Iudaicae religionis cultoribus, ne ab iis vexentur christianae religionis caussa. Ἀναγκάζουσιν, persuadendo sollicitando. μόνον — διώκωνται) *Tantummodo, ne experiantur calamitates propter Christi doctrinam.* Σταυρὸς τοῦ χριστοῦ, calamitates similes iis,

quas

quas Christus pertulit. Phil. III, 18. 2 Cor. I, 5. Cf. Act. XXI, 27. vel *doctrina de cruce Christi.* Haec enim docebat, oeconomiam Mosaicam esse sublatam, et propter hanc doctrinam Iudaei affligebant Christianos.

13. Οὐδὲ γὰρ — φυλάσσουσιν) Non tanto tenentur studio legis, ut omnia eius praecepta exacte observent: facile inveniunt exceptiunculas. ἵνα — καυχήσωνται) *Ut vestra infirmitate possint gloriari,* Σάρξ h. l. est *animi levitas, inconstantia, imbecillitas*, qua ad suscipiendam circumcisionem, omnesque ritus Mosaicos facile moveri se patiebantur Galatae, Iudaizantes gloriabantur, se eos fuisse, quibus Pauli sectatores ab ipso abalienare contigisset. Quod si retineas significationem τῆς σαρκὸς v. 12. sensus erit: *ut laudare se propterea possint, quod vos quoque*, per eos excitati, *illa externa sequamini* vel magnificiatis.

14. Ἐμοὶ δὲ — κἀγὼ τῷ κόσμῳ) *A me vero absit, ut laudem quaeram in alia re ulla, quam in adversis propter Dominum nostrum Iesum Christum suscipiendis, cuius caussa mundus mihi quasi cruci fixus est, et ego vicissim mundo.* Ὁ σαυρὸς τῦ χριςῦ eodem sensu quo supra v, 12. *calamitates propter Christum*, vel calamitates similes illis quas Christus perpessus est. Ὁ κοσμὸς est illa Iudaica vanitas. in qua adversarii laudem quaerebant, quam Paulus repudiare se affirmat. *Propter Christum*, inquit, *illa iudaica vanitas* cum suis commodis *mihi cruci fixa est*, non me movet vel allicit; repudio eam. Idem sensus est in verbis: κἀγὼ (sc. ἐσαύρωμαι, ἀπέθανον) τῷ κόσμῳ. Est nempe sententia una, duabus formulis quodammodo contrariis expressa. Isti doctores sequebantur cupiditates, vitae externae volupta-

tem etc. quae omnia contemnebantur a Paulo, quemadmodum et ipse vicissim ab hominibus illis mundanis contemnebatur.

14. Ἐν γὰρ χριστῷ — καινὴ κτίσις) *Nam in Christo Iesu*, ubi constituendum est quis sit Christianus, *neque circumcisionis ratio habetur neque praeputii sed novi hominis*; nihil refert, an sis circumcisus vel non circumcisus; an gente sis Iudaeus vel paganus, sed mutata et per religionem emendata sentiendi agendique ratio spectatur. Cf. 2 Cor. V, 17. et supra c. V, 6. Ceterum Syncellus in Chron. p. 27. Photius in Amphiloch. Qu. 183. et Scholion Cod. 36. hunc locum ex libro vetere apocrypho ab Apostolo desumtum esse voluerunt; quod vix probabile est.

16. Καὶ ὅσοι — τοῦ θεοῦ) *Et omnibus, qui huic doctrinae obsequuntur, apprecor omnis generis salutem, tanquam veris Israelitis, Deo gratis.* Κανὼν, *regula*, et metaph. *praeceptum*, doctrina. Στοιχεῖν τῷ κανόνι, vivere secundum praeceptum vel doctrinam, ut Mich. VII, 4. ὁ βαδίζων ἐπὶ κανόνος. Hoc loco intelligitur praeceptum v. 15. propositum. Εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, hebraica bene precandi formula. Ἔλεος et χάρις simpliciter Synonyma: utroque enim vocabulo utuntur LXX. ad exprimendum חֶסֶד. Καὶ ἐπὶ etc. pro οἵτινες εἰσι ὁ Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. Καὶ explicat superiora, ut hebr. וְ. Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ, veri Israelitae, qui Deo placent, opponuntur τῷ Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα.

17. Τοῦ λοιποῦ — παρεχέτω) *Posthac nemo mihi molestias creet.* Τοῦ λοιποῦ, sc. χρόνου, *posteu, porro.* Κόπους alii referunt ad calumnias adversariorum, ut sensus

ſus ſit: nemo me legis everſorem, Moſis hoſtem nominet, apud alios in invidiam adducat; alii referunt ad doctores Galatiae, rixas inter ſe alentes, quos Apoſtolus adhortetur, ut componant diſſidia, ne ipſi iterum labor ſcribendi imponatur. *ἐγὼ γὰρ — βαςάζω)* i. e. iam ſatis moleſtiarum propter Chriſtum pertuli. *Στίγματα, cicatrices, vibices*; et *ςίγματα τȣ̃ κυρίȣ Ἰησȣ̃*, vulnera, qualia Ieſus poſt crucifixionem habuit. Paulus autem ſaepe fuerat flagellatus, et aliis miſeriis affectus. Dicit igitur, ſe geſtare in corpore ſuo vibices et cicatrices ex plagis illis, lapidationibus et verberibus, quorum meminit 2 Cor. XI, 22—25. et rogat, ne ſibi aliae moleſtiae creentur.

18. *Ἡ χάρις — ὑμῶν) Beneficium domini noſtri Ieſu Chriſti*, i. e. ſalutifera Chriſti doctrina porro *in animis veſtris ſe exſerat. μετὰ τȣ̃ πνεύματος ὑμῶν) Cum mente veſtra.* Πνεῦμα h. l. eſt idem quod *νȣ̃ς*. In aliis epiſtolis dicit: *μετὰ πάντων ὑμῶν*, hic autem *μετὰ πν. ὑ.* ut ſignificet, ſe ea praecipue precari, quae non ad corporis commoda, ſed ad animi perfectionem pertinent.

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM AD EPHESIOS.

Epistolam hanc a Paulo ad *Ephesios* fuisse scriptam, *Ignatius* in epistola ad Ephesios non obscure significat; nam §. 12. respicit ad c. I, 16. et §. 1. ad V, 2. *Clemens* etiam *Al.* Paed. I. 5. et Strom. IV. p. 364. edit. Sylb. et post eum *Origenes* c. Cels. p. 122. edit. Spenc. ad Ephesios scriptam affirmant. Consentiunt codices plurimi, et versiones antiquae omnes, in quibus singulis, c. I, 1. verba ἐν Ἐφέσῳ leguntur. Dubitarunt tamen multi, vel negarunt, Ephesiis scriptam esse hanc epistolam, et quidem

1.) Propter locum Tertulliani adv. Marcionem Lib. V, c. XVII. ubi scribit: *Ecclesiae quidem veritate* (i. e. testimonio ecclesiae fide digno) *epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos; sed Marcion ei titulum* (inscriptionem) *aliquando interpolare gestiit, quasi et in isto diligentissimus explorator.* Et eodem lib. c. XI. *Praetereo hic de alia epistola* (nolo ex ea ea locos excitare,) *quam nos ad Ephesios perscriptam habemus, haeretici autem* (Marcionitae) *ad Laodicenos.* Quum vero caussa non commemo-

moretur, cur, et quo iure Marcion ſtatuerit, hanc epiſtolam Laodicenis ſcriptam eſſe, hoc argumentum caeterorum omnium conſenſui non poteſt opponi. Qui dubitant, vel negant, Epheſiis hanc epiſtolam eſſe ſcriptam, hoc etiam argumento utuntur:

2.) In codicibus nonnullis vetuſtis omitti verba ἐν Ἐφέσῳ. Provocare ſolent ad locum Basilii M. adv. Eunom. Lib. II, cap. 19. ubi locum Eph. I, 1. ſic citat: Τοῖς ἁγίοις ὖσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, et addit: „οἱ ὄντες ſunt homines uniti cum τῷ ὄντι, *cum eo, qui est*, i. e. cum Deo. Hos appellat κατ' ἐξοχὴν τὸς ὄντας, ut Deus dicitur κατ' ἐξοχὴν, ὁ ὤν. Sic etiam qui ante nos fuerunt, tradiderunt, et nos in antiquis codicibus invenimus." Sed quis non videt in his merum eſſe luſum ingenii? Accedit quod Basilius in antecedentibus profeſſus fuerat, ſe loqui de epiſtola ad Epheſios. Fac autem, in nonnullis codd. antiquioribus defuiſſe verba ἐν Ἐφέσῳ, nihil tamen niſi hoc unum inde ſequitur, unum vel alterum codicem, qui haec verba omiſit, a Marcionitis originem ducere potuiſſe.

3.) Afferri ſolent *interna argumenta*, ob quae haec epiſtola non poſſit ſcripta eſſe Epheſiis. Nam Paulus, inquiunt, tanquam ad homines ſibi fama tantum notos ſcripſit, c. I, 15. III. 2. 4. 21. neminem ſalutat nomine, nullam facit mentionem rerum apud illos geſtarum; ſed Epheſios optime noverat, iisque ipſe erat notiſſimus, quia biennium integrum apud eos fuerat commoratus, et apud eosdem Eccleſiae fundamenta magno cum ſucceſſu iecerat. Quanquam haec loca commode explicari poſſunt, tamen hanc ob cauſſam varias excogitarunt hypotheſes. Multi exiſtimant probandam eſſe Marcionis ſententiam, nimirum

non Ephesiis, sed *Laodicenis* hanc Epistolam scriptam fuisse, quae sententia *I. Millio*, *C. Vitringae*, *H. Venemae*, *I. F. Burgio*, *Wetstenio*, aliisque placuit. Alii putant, Paulum Tychico, cui hanc epistolam perferendam tradiderit, dedisse scriptum exemplum, relicto v. 1. vacuo spatio, ut, si venisset Ephesum, illud spatium expleret sic: Ἐν Ἐφέσῳ, et aliter, quum venisset Laodiceam et in alias regiones. Usserius ad A. M. 4068. quem *Bengelius* cum aliis sequitur: " notandum, inquit, in antiquis nonnullis „codicibus generatim inscriptam fuisse hanc epistolam, ut „in litterarum encyclicarum descriptione fieri solebat, „*sanctis qui sunt* — et fidelibus in Christo *Iesu*, ac si „Ephesum primo, ut praecipuam Asiae metropolim, missa „fuisset, transmittenda inde ad reliquas, (intersertis singularum nominibus,) eiusdem provinciae ecclesias etc. " Non multum diversa est eorum sententia, qui retinent quidem verba ἐν Ἐφέσῳ v. 1. existimant tamen, Epistolam non ad Ephesios solos, sed Asiae minoris ecclesias plures missam esse, nempe ad ecclesias in Ephesinae urbis vicinia conditas, cumque ecclesia Ephesina, quam Apostolus tanquam primariam et quasi matrem ceterarum in inscriptione nominaverit, coniunctas. (Act. XIX.) Cf. b. *Zachariae* Prolegomena Paraphrasi Epistolarum Pauli breviorum praemissa. Haec est etiam Haenleinii sententia. (*Lehrbuch der Einleitung in die Schriften des N. T.* etc. Erlangae 1802. p. 443.) Ceterum ex Pomponio Mela aliisque Geographis satis constat, urbem Ephesiorum fuisse Asiae minoris metropolin. In hac urbe tempore Apostolorum supererat templum Dianae illius, quam πολύμαστον, seu mammosam appellant, et ab altera Diana venatrice distinguunt, cuius templi et aliarum rerum occasione non tan-

tantum metropolis ista, sed et universa minor Asia ad illud usque tempus crassae idololatriae immersa fuit. Postquam vero Paulus totum biennium hic doctrinam Christi proposuisset, fama eius per omnem Asiam spargi, et superior idololatria passim corruere coepit. Vid. Act. XIX.

Scriptam esse epistolam eo tempore, quum Paulus teneretur captivus, sine dubio Romae, ex ipso argumento patet. Proxima huic et argumento et verbis etiam, est illa ad Colossenses, eodem scripta tempore, quod etiam inde patet, quod Tychicus utramque epistolam perferendam ab Apostolo accepit Eph. VI, 21. Col. IV, 7. 8. Fuerunt autem ii, ad quos scripsit Apostolus, maximam partem Ethnici, quod omnis Epistola, maximeque Cap. II, 11. sqq. declarant; fuerunt: tamen gentibus mixti Iudaei, ut in omnibus ecclesiis Asiaticis et Graecis et Romanis, quas Apostolus adiit. Cf. omnino Ill. *Michaelis* Introduct. §. 184. sq. edit. recent.

Ad argumentum huius epistolae quod attinet, Paulus tribus capitibus prioribus laudat et celebrat illud beneficium divinum, quod Pagani adsciti sint ad christianae religionis societatem, et ita factus sit *unus* coetus christianus ex Iudaeis et gentilibus constans, simulque ostendit, quantum praestet religio christiana omni humana sapientia. Capitibus IV. V. VI. continentur cohortationes, quum ad pietatem in universum, tum ad singula singulorum Christianorum officia. Denique commandat constantiam in profitenda et exercenda religione.

CAP.

CAP. I.

1. Διὰ θελήματος θεοῦ) Cf. 1 Cor. I, 1. 2 Cor. I, 1. τοῖς ἁγίοις—Ἐφέσῳ) Quo sensu Christiani dicantur ἅγιοι, explicavimus ad Rom. I, 7. Verba τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ genuina esse, in Prolegomenis ostendimus. Cf. etiam Wolfium in curis ad h. l. καὶ πιστοῖς ἐν X. I.) *Et illis, qui in fide Christi Iesu permanent.* Πιστοὶ alias sunt simpliciter οἱ πιστεύοντες, sed h. l. videntur esse *qui fidem praestant,* in fide permanent.

3. Εὐλογητὸς ὁ θεός) *Laudandus est Deus,* Εὐλογεῖν hebr. בָּרַךְ hic ut saepe, *laudare* significat. ὁ εὐλογήσας—πνευματικῇ) *Qui nos affecit omnis generis beneficiis ad animum pertinentibus.* Hic εὐλογεῖν sumitur effective, *beneficiis afficere aliquem, et* πᾶσα εὐλογία sunt *omnis generis beneficia.* Solet Paulus haud raro eandem vocem vix ullo intervallo in sensu diverso sumere. Εὐλογία πνευματικὴ, beneficia, quae non ad hanc caducam vitam, sed ad animum immortalem spectant. Ἡμᾶς ad Apostolum, et omnes Christianos, sive sint e Iudaeis sive e gentibus, refer. ἐν τοῖς ἐπουρανίοις) *Coelestibus* nempe, et aeternum duraturis *bonis.* Τὰ ἐπουράνια, *Coelestia,* non sunt bona, quae in coelo sunt, sed bona eximia, aeterna, et opponuntur rebus terrenis atque caducis. Alii vertunt: in *coelo,* et referunt ad ὁ εὐλογήσας. Syrus: בשמיא. Supplendum esset μέρεσι, pro ἐν οὐρανοῖς, ut v. 20. cap. II, 6. III, 10. Ἐν Χριστῷ, *per Christum,* eiusque salutarem doctrinam.

4. Καθὼς—κόσμου) *Nam elegit* (ad christianam religionem adducere decrevit) *nos per eum ante mundi*

initia

initia. Enumerantur illa bona ſpiritualia a comm. 4 — 14. Ἐκλέγεσθαι, בָּחַר ſaepe de illo beneficio uſurpatur, quo Deus decrevit certos homines adducere ad chriſtianam religionem, ſicut in V. T. de electione Hebraeorum ad peculiarem Deoque inprimis carum populum uſurpatur. Ieſ. XLIV, 1. 2. Pſ. CV, 6. Ἐν αὐτῷ, *propter ipsum*, ſc. Chriſtum, ut Iudaei dicuntur *electi in Abrahamo*. Bereſchit R. 44, 4. ad Ieſ. XLIV, 1. Poteſt etiam explicari; *per Christum*, qui eſt auctor ſalutis noſtrae aeternae Καταβολὴ κόσμου, *mundi initia.* Matth. XII, 35. Καταβολὴ eſt *initium, principium*, ut καταβολὴ γενέσεως ap. Philonem in Vit. Moſ. p. 645, C. eſt *initium originis.* εἶναι ἡμᾶς — αὐτοῦ) *Eo fine, ut essemus probi et innocentes in conspectu eius*, i. e. ſincere. Ante εἶναι ſupple εἰς τὸ, vel πρὸς τὸ, Ἄμωμοι; תְּמִימִם *innocentes, sine vitio*, crimine vacantes, quemadmodum in vetere lege arietes et boves, qui Deo offerebantur, debebant eſſe תְּמִימִם ἄμωμοι. Huc ſcilicet ſpectat et decretum vocandi, et ipſa per Evangelium vocatio, ut qui vocationi obtemperant, eximia quadam fulgeant probitate atque innocentia. Κατενώπιον αὐτοῦ, לְפָנָיו, ita ut ſemper cogitemus, arcana mentis noſtrae Deo patere. Nam animi probitas requiritur, quae Deo probatur. ἐν ἀγάπῃ) Veteres nonnulli iunxerunt haec verba ſequentibus: *pro suo in nos amore.* Si vero iunguntur verſui huic 4. ſenſus eſt, hanc vitae probitatem debere coniunctam eſſe cum amore erga Deum, et procedere ex animo, Deum diligente, tum ob beneficia iam praeſtita, tum ob ſperata ab ipſo praemia.

5.

5. Προορίσας — εἰς αὐτὸν) *Quum iam olim constituisset nos sibi per Christum filios facere.* Nam εἰς αὐτὸν est pro Dativo, ad modum Hebraei לו. Poteſt etiam verti: *in honorem eius, vel ipsius* (Dei) *caussa*, (Cf. Rom. XI, 36. coll. Hebr. II, 10.) i. e. ut agnoſcatur Dei benignitas vis et ſapientia, utque propterea colatur. *Filii Dei* autem dicuntur homines, qui ſingularibus beneficiis a Deo ornantur, eum imitantur, eique mentis indole et ſenſu ſimiles fieri ſtudent. Sic Iſrael olim erat בן בכור. Προορίζειν, *decernere, olim decernere*, h. l. ut alibi ſignificat decretum eius, quod facere Deus vult, ſi et homines faciant, quod debent, quanquam illa conditio non ſemper exprimitur, ſed ex aliis locis, immo ex iis, quae eodem loco ſunt cohaerentia, ſatis intelligitur. κατὰ — αὐτοῦ) *Ex decreto suo benignissimo.* Θέλημα τοῦ Θεοῦ, Dei *consilium, decretum*; εὐδοκία ut hebraicum רָצוֹן, non tantum *voluntatem*, ſed ſaepe etiam *benevolentiam* ſignificat. Sed hebraico more ſubſtantivum poſitum eſt pro adiectivo, ac proinde vertendum *pro benevolo consilio suo.*

6. Εἰς ἔπαινον — αὐτοῦ) *Ut Laus ei reddatur pro beneficio tam admirabili.* Δόξα τῆς χάριτος, i. e. Χάρις ἔνδοξος, Hebraeorum more, *beneficium gloriosum*, i. e. ſummis laudibus dignum, ineffabile et admirandum. Εἰς hic non finem, ſaltem non primarium, ſed conſequens aliquid ſignificat. Nihil aequius, quam pro tanto beneficio laudes Deo ſemper reddere. ἐν ᾗ — ἠγαπημένῳ) *Quo nos affecit propter dilectum* filium ſuum. Pro ἐν ᾗ in nonnullis codicibus et apud Chryſoſtomum alicubi extat ἧς, pari ſenſu. Hebraei, ut et Latini, interdum amant nominibus addere verba cognata. Χάρις eſt *beneficium*,

Χα-

Χαριτῦν *afficere beneficio*, respondens Hebraeo חָנַן, *misericors, benignus fuit.* Ut vero חֵן et חָנַן in V. T. ita etiam χάρις et χαριτῦν a Paulo coniunguntur. Ergo χάριτι ἐχαρίτωσεν est: *beneficio affecit, vel ornavit.* Est autem χαριτῦν verbum perrarum. Luc. I, 28. κεχαριτωμένη est *magno beneficio ornata, begnadigte;* nam explicationis gratia additur: Deus tibi adest et favet, Ἐν τῷ ἠγαπημένῳ, בִּידִיד. Quum nullum unquam Deus magis quam Christum dilexerit, Matth. III, 17. nihil mirum est, si non modo per eum, sed et propter eum clementem et beneficum se ostenderit humano generi.'

7. Ἐν ᾧ — παραπτωμάτων) *Cui debemus plenam nostram liberationem, effusione sanguinis ipsius acquisitam, remissionem peccatorum.* Ἀπολύτρωσις proprie quidem est *solutio pecuniae alterius liberandi caussa;* deinde vero ex usu Graecorum hebraizantium *quaevis liberatio*, quocunque illa tandem modo facta sit. Per Christum multiplex nobis contigit liberatio, nempe malo ignorantiae, scelerum, etiam *a culpa et poena peccatorum*, ut hoc nostro loco, ἄφεσις τῶν παραπτωμάτων, ut statim additur. Αἷμα. *mors*, non quaelibet, sed cruenta. In veteri lege non obtinebatur peccatorum venia, nisi cruenta morte victimae: In novo foedere non amplius opus est victimis et expiationibus; remittit Deus peccata credentibus in Christum ideo, quia Christus id morte sua cruenta, quippe sacrificio perfectissimo, Deoque gratissimo, ab ipso nobis impetravit. κατὰ τ. πλ. τ. Χαρ. αὐτῦ) *Pro uberrima sua bonitate.* Πλῦτος Paulo saepe *copiam* abundantiam significat, ut Rom. II, 4. IX, 23. etc. Et hebr. more abundantia bonitatis dicitur pro bonitate abundante, *copiosa.*

8.

8. Ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς) *Quam liberalissime nobis exhibuit.* Περισσεύειν plerumque neutraliter dicitur: *abundare.* Si ita hic sumis, construendum est: ἡ ἐπερίσσευσεν (ὁ Θεὸς) εἰς ἡμᾶς. Nonnunquam active sumitur hoc verbum: *largiter dare*; tum construi debet; εἰς ἡμᾶς, i. e. ἡμῖν, לנו. *quam liberalissime nobis exhibuit*; sensu eodem. ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει) *Sapientissimo consilio.* Differunt quandoque σοφία et φρόνησις, maxime in Philosophorum Scriptis; sed in familiari sermone hoc discrimen non attenditur. Iuncta vero sunt h. l. synonyma, additumque praeterea πάσῃ, ut *consilii sapientissimi magnitudo* exprimeretur. Possunt etiam haec verba ita explicari: *per omnigenam sapientiam*, ita ut ad magnam intelligentiam, ad magnam cognitionem, sc. religionis, perveniremus. Nonnulli haec verba versui sequenti iungunt.

9. Γνωρίσας—θελήματος αὐτοῦ) *Dum aperuit nobis arcanam suam voluntatem.* s. arcanum consilium. Μυστήριον, per se est *res quaelibet arcana, hominibus antea ignota.* Rom. XI, 25. etc. Hoc loco intelligitur consilium Dei de hominum salute per Christum procuranda, quod incognitum fuit, et hominibus ex ambitu religionis naturalis innotescere non potuit, nec innotuit. Cf. Rom. XVI, 25. Col. I, 26. Γνωρίζειν. הודיע i. e. i. e. ἀποκαλύπτειν. κατὰ τὴν — ἐν αὐτῷ) *Pro benigna ipsius in nos voluntate.* Προτίθεσθαι τι ἐν s. παρ' ἑαυτῷ, *constituere aliquid apud se.* Sed h. l. in his verbis nihil amplius quaerendum, nisi quod iam expressum erat pronomine αὐτοῦ

10.

20. Εἰς οἰκονομίαν — καιρῶν) Pro: τὸ ποιεῖσθαι ἐν τῷ πληρώματι τῶν καιρῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην. *Se facturum suo* (vel definito) *tempore hanc dispositionem, dass er zulezt noch diesen Plan ausführen,* vel: *die Einrichtung machen wolle.* Οἰκονομία, *ratio, modusque agendi, remque novam instituendi, Einrichtung, Anstalt.* Col. I, 25, Sic *Polybius* Histor. V, 40. II, 47. ἐπικρύπτεσθαι τὴν οἰκομίαν, *molitionem occultare.* V, 34, ποιεῖσθαι πρόνοιαν τῆς οἰκομίας, *curam habere, ut omnia bene constituantur et ordinentur.* Πλήρωμα τῶν καιρῶν,, מְלֹאת הַיָּמִים. Dan. X, 3. i. e. *iustum,* suum *tempus.* ἀνακεφαλαιώσασθαι — τῆς γῆς) *Ut nempe omnes creaturae intelligentes in coelo et in terra, per Christum in unam societatem adducerentur.* Ἀνακεφαλαιοῦσθαι et κεφαλαιοῦσθαι, (a κεφάλαιον, *caput, summa rei,*) *summatim comprehendere aliquid.* Hesychius: ἐπαναλαμβάνειν, Sensu plane eodem Xenophon et Polybius utuntur hoc verbo, ut ostendit Raphelius. Rom. XIII, 9. Sirac. XXXII, 9. Unde ἀνακεφαλαιοῦσθαι, *homines diversae conditionis in unam societatem adducere.* Cf. Col. I, 20. Τὰ ἐν οὐρανοῖς, diverse explicatur. Multi intelligunt de *daemonibus,* vel *de mortuorum hominum animabus:* alii *de Iudaeis. Koppe,* τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, hebr. שָׁמַיִם וְהָאָרֶץ Putat esse periphrasin *universi,* ut h. l. intelligantur *omnes omnino homines, sine discrimine gentis, Iudaei et Barbari.* Ego malim cum aliis intelligere *creaturas, quae sunt in coelo, angelos,* qui vocantur familia Dei superior. Cf. infr. v. 21. III, 15. πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς. Voluit nempe Deus,

ut Chriftus effet caput et dominus omnium angelorum et hominum piorum. Τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, homines in his terris, Iudaei et ex gentibus geniti, quotquot vocationi obtemperant, fublato odio, quod maximum fuerat. Hanc explicationem probat, et contra aliter fentientes defendit D. Jo. Aug. Noesselt in Prolus. *de una Dei in caelis terrisque familia, ad illustrandum locum Ephes. III, 15. et alios epistolarum Paulinarum* etc. Vid. eius *exercitationes ad sacrorum scripturarum interpretationem.* Halae 1803. p. 186. fqq.

12. Ἐν αὐτῷ — ἐκληρώθημεν) *Per eum, inquam, per quem et nos ius felicitatis aeternae accepimus.* Κλῆρος, נַחֲלָה, *possessio,* deinde *omnis generis felicitas.* Κληροῦσθαι, *ius possessionis, felicitatem accipere.* H. l. de fpe vitae aeternae eft fermo. Quae prius generaliter de Chriftianis dixerat Apoftolus, iam diftinctius in duo genera difpertit, priusque agit de fe et Apoftolis, et aliis, qui ex Iudaeis vocati fuerant. προορισθέντες — θελήματος αὐτοῦ) *Praedestinati* fc. ad accipiendum hoc beneficium, *ex consilio eius, qui voluntate liberrima omnia perficit.* Cohaerent haec cum v. 12. Βουλὴ τοῦ θελήματος, *liberrima voluntas.* Eft in his verbis defcriptio Dei omnipotentis et immutabilis; qui omnia facit pro fua voluntate, nec mutat quod femel voluit.

12. Εἰς τὸ εἶναι — τῷ χριστῷ) Nunc effectus huius rei defcribitur. Accepimus nempe hoc beneficium, *ut inserviremus laudi divinae, qui iam olim expectabamus Messiam.* Προελπίζειν, *sperare rem, antequam illa adsit.* Iudaei nempe iam olim expectabant Meffiam. *Polybius* fimili fenfu verbo decompofito προκα-

κατελπίζειν utitur, Hist. II, 4. XIV, 3. Posses tamen simpliciter vertere: *qui omnem spem in Christo collocamus.* Nam προελπίζειν nihil aliud est, quam *sperare*, quia omnia, quae speramus, futura sunt.

13. Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς — τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ) *Per quem* (cuius beneficio) *etiam vos* (olim Ethnici) *postquam audivistis veram doctrinam, nempe Evangelium de salute vestra, eidemque fidem adhibuistis, Spiritus sancti dona promissa tanquam pignus vestrae felicitatis accepistis.* Rectus ordo fuerat: καὶ αὐτῷ πιςεύσαντες. Sed et Graeci articulum postpositivum nonnunquam ponunt pro demonstrativo. Ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, pro λόγος ἀληθής, *doctrina vera.* Sic vocatur Evangelium, quia nihil habet admixtum falsi, quod habent doctrinae Philosophorum. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαγγελίας, pro πνεῦμα ἐπηγγελμένον, hebraico more, *spiritus sancti dona promissa.* ut saepius. Haec dona autem, omnibus vere Christianis communia, sunt bona scientiae religionis, verae virtutis, spei, laetitiae, concordiae et alia. Ἐσφραγίσθητε τῷ πν. τ. ἐπ. τῷ ἁγίῳ, *confirmata est vobis spes aeternae felicitatis dotibus spiritualibus, quas accepistis. Obsignatur* homo, quum ei aliquid certissime confirmatur. Christianis autem spes futurorum in coelis bonorum certissima fit, dum iam in hac vita bona spiritualia, cognitionem religionis, amorem erga alios, et multa vitae sanctioris adminicula accipiunt. Cf. notata ad 2 Cor. I, 22.

14. Ὅς ἐςιν — τῆς δόξης αὐτῦ) *Quae* (dona) *sunt pignus felicitatis nostrae, usque ad plenam liberationem peculii* (Christianorum) *ut eius maiestatem ce-*

 leb-

lebremus. De voce ἀῤῥαβὼν cf. dicta ad 2 Cor. I, 22. Verba ἐις ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, ἐις ἔπαινον τῆς δόξης ἀυτȣ̃· *Koppe* vertit: *liberationis* (ab omnibus malis) *quae parata nobis est ad ipsius* (Christi) *laudem et gloriam.* Sumit nempe Vir doctus ἐις ἀπολύτρωσιν esse hebraicam constructionem per ל pro τῆς ἀπολυτρώσεως, ut ἀπολύτρωσις τῆς περιποιήσεως sit status constructus Hebraeorum, loco Participii Nomini Substantivo iuncti positus, pro: ἀπολύτρωσις περιποιηθεῖσα ἡμῖν, *quae parata nobis est*, ut v. 18. ἐλπὶς τῆς κλήσεως ἀυτȣ̃ pro: ἐις ἣν ἐκάλεσεν ἡμᾶς. Facilior tamen videtur esse explicatio, si dicamus, ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, *redemtionem peculii*, esse liberationem ab hoc corpore, et omnibus vitae incommodis; discessum ex hac vita. Περιπόιησις erit λαὸς ἐις περιπόιησιν, (1 Pet. II, 9.) *populus acquisitus, peculium* Dei Christiani. Cf. Act. XX, 28. Sensus est: *usque ad plenam liberationem Christianorum*, ab omnibus miseriis, usque ad discessum ex hac vita. Tum enim ipsam speratam felicitatem accipiemus. Ἐις ἔπαινον τῆς δόξης ἀυτȣ̃, *ut maiestatem* (benignitatem, sapientiam et misericordiam eius) *celebremus*. Saepius Apostoli dicunt, quicquid boni contingit humano generi per Christum, id vergere ἐις δόξαν πατρος, Phil. II, 11.

15. Διὰ τȣ̃το) Quia felicitas Christianis parata est maxima. ἀκȣ́σας — τȣ̀ς ἁγίȣς) *Ex quo certior factus sum de vestra fide in Christum, et liberalitate erga omnes Christianos.* Ἡ καθ' ὑμᾶς πίςις, pro: ἡ πίςις ὑμῶν, sicut τὸ ἐυαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον pro: Ματθάιȣ. Πίςις ἐν τῷ κυρίῳ, pro: ἐις τὸν κύριον. Ἀγάπη, *benevolentia, liberalitas.* Ad hunc locum provocant, qui

qui negant hanc epistolam scriptam esse ad Ephesios; nam Paulus *audivit* de fide et amore eorum, ad quos scripsit; sed apud Ephesios fuerat ipse. Nonne vero posthac absens audire poterat, eos *pergere* in fide et amore erga alios Christianos?

16. Ὀυ παύομαι — προσευχῶν μου) *Assidue laudo Deum vestra caussa, et preces facio pro vobis.* Ὑπὲρ ὑμῶν, pro ὑμῶν ἕνεκα, *vestra caussa.* Μνέιαν ποιεῖσθαι τινὸς ἐπὶ τῶν προσευχῶν, est simpliciter *precari pro aliquo.* Vel sensus est: Quum preces facio pro omnibus Christianis, in specie pro vobis etiam Deum oro.

17. Ἵνα ὁ Θεὸς — ἐπιγνώσει αὐτοῦ). *Ut Deus Domini nostri Iesu Christi pater omni cultu et honore dignissimus, largiatur vobis eam sapientiam, cuius auctor est spiritus sanctus, ut magis magisque eum agnoscatis.* Ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου I. X. Quemadmodum Deus dicitur Deus Abrahami, Isaaci et Iacobi, ob insignem, quo eos etiamnum complectitur, favorem, sic etiam vocatur Deus *hominis* Iesu, quia eum unice amat. Cf. etiam Io. XX, 17. 1 Cor. XI, 3. III, 23. Ὁ πατὴρ τῆς δόξης, *der preiswürdige Vater*; כָּבוֹד *gloria, honor.* Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, Spiritus qui hominibus sapientiam largitur, qui eos instruit, edocet, *intelligentiores reddit.* Itaque non cogitandae sunt revelationes κατ᾽ ἐξοχὴν ita dictae, tanquam novae quaedam et inauditae revelationes de die in diem expectandae essent Christianis. Cf. Philip. III, 15. Nam *revelare* alicui aliquid in universum dicitur is, qui facit, ut alter sciat id, quod antea nescivit. *Spiritus* igitur revelat Christianis aliquid, quum eos edocet

cet atque inſtruit. Πνεῦμα vero h. l. non eſt mens humana, ſed ſpiritus divinus, cui meliorem cognitionem, et bonos motus debemus. Ἐν ἐπιγνώσει pro: εἰς ἐπίγνωσιν, ut magis magisque Deum noſcatis, i. e. ut uberior et illuſtrior reddatur veſtra religionis chriſtianae cognitio.

18. Πεφωτισμένους — τῆς καρδίας ὑμῶν) *Oculos animi vestri collustratos*, i. e *Praeclaram rerum divinarum intelligentiam, einen aufgeklärten Verstand.* Appoſitione explicat, qualis ſit illa cognitio. Καρδίας pro διανοίας habent Codices, Verſion s et Patres variarum recenſionum. Ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας, tropus omnium linguarum communis. Ovid. Metam. XV, 63. *Et quae naturae negabat visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.* Philo de mundi conditura: ὅπερ ὀ ὀφθαλμὸς ἐν τῷ σώματι, τοῦτο ὁ νοῦς ἐν τῇ ψυχῇ. Cf. Matth. VI, 22. Actor. XXVI, 18. Καρδία, ut hebr. לֵב eſt *animus.* εἰς τὸ εἰδέναι — κλήσεως αὐτοῦ) *Ut intelligatis, quanta sit felicitas, quam nobis promisit.* Τίς, pro ποταπή *quam admirabilis, quanta.* Ἐλπίς, *ipsa felicitas quam speramus.* Τῆς κλήσεως αὐτοῦ, i. e. εἰς ἣν ἐκάλεσεν ὑμᾶς, quam nobis promiſit. Sed poteſt etiam retineri propria ſignificatio vocabuli ἐλπίς, *ut spes vocationis Dei* ſit ſpes, ad quam Deus nos vocavit docendo et promittendo. Senſus: *ut sciatis, quaenam sit spes vestra, docendo promittendoque vobis facta.* καὶ τίς ὁ πλοῦτος — ἁγίοις) *Et quanta sint locupletissima illa bona Christianis parata.* Aliis verbis repetit, quod modo dixerat. Πλοῦτος, pro *maxima copia* ſaepius iam adfuit. Ἡ δόξα τῆς κληρονομίας, i. e. κληρονομία ἔνδοξος, bona excel-

cellentiſſima. Ἡ κληρονομια, נַחֲלָה. Ἐν τοῖς ἁγίοις, *inter Christianos.*

19. Καὶ τί τὸ — εἰς ἡμᾶς) *Et quanta sit vis illa insignis, quam demonstravit nostri caussa.* Ὑπερβάλλειν proprie *metam superare iaciendo,* deinde ſimpliciter *excellere,* III, 19. 2 Cor. III, 10. Εἰς ὑμᾶς *nostri caussa, nostro commodo.* Ἡμᾶς non ad Iudaeos tantum, ſed ad omnes Chriſtianos pertinet. τὰς πιςεύοντας — ἰσχύος αὐτῦ) *Qui credimus propter maximam eius potentiam.* Perinde eſt, ſive κατὰ vertas *propter,* ut Matth. XIX, 3. ſive *ex,* ut ſenſus ſit: *quorum fides pendet ex operatione divinae potentiae,* quam in reſurrectione Chriſti cernimus, ut Act. III, 17. Luc. I, 18. Ἐνέργεια, κράτος, ἰσχὺς, ſunt Synonyma, quibus exprimitur gradus divinae potentiae maximus. Ubi in Pſalmis et Prophetis Deo tribuitur עֹז et גְּבוּרָה, id in Alexandrina verſione exprimi ſolet verbis: κράτος τῆς ἰσχύος, i. e. *summa Dei potentia.* Ἐνέργεια τῦ κράτυς eſt *efficientia Dei potentissimi.*

20. Ἣν ἐνήργησεν — ἐκ νεκρῶν) *Quam exseruit in Christo, dum suscitavit eum ex mortuis.* Ἐνεργεῖν ἐνέργειαν, *vim exserere,* ut ἀγάπην ἀγαπᾷν. *Die er an Christo bewiesen* etc. Dicuntur itaque Chriſtiani credere propter hanc ipſam omnipotentis Dei virtutem infinitam, quae in ſuſcitando Chriſto ſe exſeruit. Nam reſurrectio Chriſti firmiſſimum fidei noſtrae fundamentum eſt. καὶ ἐκάθισεν — ἐπερανίοις) *Et sedere iussit sibi ad dextram in coelis,* i. e. ſummum exercere imperium in res omnes, Καὶ ἐκάθισεν, mutata conſtructione pro καθίσας. Καθίζειν, tranſitive: *collocare:* quod ex ſuperiori ἐγείρας

et ex v. 22. ὑπέταξεν apparet. Phrasis nititur opinione, ea, qua Deus ipse tanquam rex solio insidens in coelis, vulgo ab hominibus cogitatur. Ps. CX, 1. 1 Cor. XV, 25. βασιλεύειν. Τὰ ἐπουράνια, *coelum ipsum*. Hoc eo valet, ut Christus nunc sit cogitandus versans in coelo, cum Deo, i. e. ultra omnes res humanas casusque et limites humanos elatus, omnibus vel summis ac celsissimis superior, beatior, nullaque re limitatus.

21. Ὑπεράνω — τῷ μέλλοντι) *Ut imperium exerceat in omnes principes, et imperantes, et potentes et dominos, et omnes qui in dignitate sunt constituti, non tantum in hoc, sed etiam in futuro seculo.* Ὑπεράνω pro ὥστε βασιλεύειν αὐτὸν ὑπεράνω. Est autem ὑπεράνω pro simplici ὑπὲρ, ut infra IV, 10. Ἀρχὴ ἐξουσία, δύναμις, κυριότης, abstracta pro concretis: ἄρχοντες, δυνατοὶ, κύριοι, sunt Synonyma, quibus indicatur, nullum potestatis genus exclusum esse ab imperio Christi, subtiliore singulorum vocabulorum discrimine prorsus neglecto. Ὄνομα, *dignitas*. Ὀνομάζειν, colere, celebrare. Nonnulli hoc intelligunt non tantum de imperiis terrenis, sed etiam de eximiis angelorum classibus, et hanc suam sententiam confirmare volunt ex Col. I, 16. 1 Cor. XV, 24. Rom. VIII, 38. c. III, 10. quam sententiam etiam probat Noesselt in Prolus. supra ad v. 10. citata, p. 168. Alii intelligunt reges et principes humanos, ut igitur Christus describatur tanquam *summus omnium rex*, eo sensu, quod inter omnes homines, adversus impedimenta multa et continua, morale bonum et eius adminicula salutis caussa potenter conservet, et divina vi propaget, tandemque tribuat salutem. Verba ἐ μόνον — μέλλοντι idem valere volunt, quod νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, ut Christus dicatur *nunc*

et,

et in posterum perpetuo esse regnaturus: nam עוֹלָם saepe etiam est *tempus* simpliciter. Prior explicatio praeferenda esse videtur; ut infra ad c. III, 10. docebimus.

22. Καὶ πάντα — πόδας αὐτοῦ) i. e. Potestatem ei dedit, omnia inimica, ac postremo mortem ipsam subiugandi, nam Phrasis haec imperium in inimicos significat. Cf. dicta ad 1 Cor. XV, 24—27. καὶ αὐτὸν — τῇ ἐκκλησίᾳ) Est traiectio. Sensus est: *Ipsum super omnia* (positum) *dedit ecclesiae ut caput eius.* Vel: κεφαλὴ ὑπὲρ πάντα est *summum caput*, pro: κεφαλὴ ὑπερέχουσα πάντων. Magna consolatio, quod tantum imperium habeat is, qui id exercet ecclesiae bono, sicut caput consulit corpori.

23. Ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ) i. e. Quae (ecclesia) ab ipso regitur, sicuti corpus a capite. Utitur Apostolus voce σώματος, quia κεφαλὴ praecesserat. τὸ πλήρωμα — πληρουμένου) *Coetus numerosus illius, qui omnes omnibus bonis replet.* Τὸ πλήρωμα, hebr. מְלֹא i. e. πλῆθος. Sic Gen. XLVIII, 13. מְלֹא הַגּוֹיִם Graeci vertunt πλῆθος ἐθνῶν. Hesychius: πλήρωμα, πλῆθος. Et intelligitur insignis multitudo, quae finibus suis non contenta se ubivis dilatat, adeoque varias regiones implet. Ps. XXIV, 1. πλήρωμα τῆς γῆς, pro: πάντα ἃ ἐστι ἐν τῇ γῇ. Hoc nostro loco *ecclesia* vocatur πλήρωμα, s. *copia*, quia constat e multis, est numerosus coetus. Πάντα, neutrum pro masculino; *omnes homines.* Ἐν πᾶσι, *omnibus* sc. bonis. Ὁ πληρούμενος autem, qui omnes implet bonis, vel distribuit hominibus bona, h. l. est Deus, omnium bonorum fons et auctor. Est autem πληρουμένου medium, quum esse deberet activum.

CAP. II.

1. Καὶ ὑμᾶς—ἁμαρτίαις) *Etiam vos qui olim eratis miseri* et infelices *propter vitia et peccata*, fc. *implevit bonis*, beneficiis cumulavit Deus ὁ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρούμενος, c. I, 23. Non debebat divelli hoc caput a praecedenti; nam arctiffime cohaerent verba: τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, καὶ ὑμᾶς, ὄντας κ. τ. λ. *numerosus coetus eius Dei, qui*, ficut *omnes* alios *beneficiis cumulat, sic etiam vos, qui* etc. Defcribit Apoftolus miferam conditionem Ephefiorum, antequam iis tradita fuiffet doctrina chriftiana, et opponit beatam eorum conditionem, quam per Chriftum adepti erant, eamque per partes defcribit. Secundum alios, et quidem plerosque interpretes haec verba cohaerent cum v. 5. (ubi eadem repetit) συνεζωοποίησε τῷ χριστῷ. Nempe quae hic fequuntur usque ad comma 4. et καί, quod fequitur v. 5. fumenda ut πλεονάζοντα, more Hebraeorum, qui fuum ו, quod et δὲ et καὶ valet, faepe hic interponunt, vel δὲ vertendum: *inquam*, et καὶ, *etiam*. Sed fic impeditiorem fieri fermonem, quis non videat? Νεκροὶ h. l. *miseri, infelices*; nam in *mortis* vocabulis ex omnium linguarum confenfu, maxime vero S. Scripturae loquendi ufu, ineft notio perniciei et miferiae fummae, in quam improbitas et fcelera hominem demergunt. Cf. dicta ad Rom. VII, 10. *Arrian.* Diff. I, 9. p. 43. νεκρὸς μὲν ὁ παιδευτής, νεκροὶ δ' ὑμεῖς. *Clem. Alex.* L. V. καὶ ἐν βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ νεκροὺς καλοῦσι τοὺς ἐκπεσόντας τῶν δογμάτων, καὶ καθυποτάξαντας νοῦν τοῖς πάθεσι ψυχικοῖς. Παραπτώματα et ἁμαρτίαι funt Synonyma et in παραπτώμασι eft ellipfis voculae ἐν. Eft ergo hic Dati-

vus

vus pro casu, qui sextus dicitur, et caussam significat. Alioqui si Dativus in proprio suo sensu sumatur, ἀποθνήσκειν τῇ ἁμαρτίᾳ, multò alium sensum habet, Rom. VI, 2. Gal. II, 19. Per ὑμᾶς Christiani ex Ethnicis sunt intelligendi, ut ex v. 11. apparet. Ὄντας *qui olim eratis*, nam esse participium *Imperfecti*, non praesentis, indicant v. 2. ποτε, et Aor. περιεπατήσατε.

2. Ἐν αἷς — κόσμου τούτου) *In quibus olim vixistis, (quibus antea dediti fueratis,) ut mos est huius aetatis hominibus.* Πότε, antea, quum adhuc Ethnici essetis. Αἰών sicut apud Latinos seculum, mores huius aetatis indicat, ut quum *genius seculi*, aut seculum ipsum de moribus horum temporum dicitur. Ὁ κόσμος οὗτος, mali homines huius nostrae aetatis. Κατὰ, *ad exemplum.* Grassabantur autem tum inter gentiles scelera multa et gravia. Κατὰ τὸν ἄρχοντα — τῆς ἀπειθείας) *Secundum voluntatem Principis illius potentis, qui in aëre habitat, nempe illius Spiritus, qui adhuc pertinaciter incredulos impellit ac incitat*, ut doctrinam Christi amplecti nolint. Sensus igitur est: Vivebatis olim more huius seculi, in quo omnia sunt adeo plena scelerum, ut non videatur eorum effrena vis hominibus solis tribuenda, sed altiori cuidam, ea accumulanti. Vid. Mori Epit. theol. christ. p. 82. et cetera ibi dicta. Κατὰ, *ex voluntate.* Ὁ ἄρχων τῆς ἐξουσίας, aut est idem qui ἄρχων δυνατὸς, aut ἐξουσία de *imperio, regno* est interpretanda, ut sit Synonymum τῆς ἀρχῆς, ille, qui malis Daemonibus in aëre imperat. *Aërem* Daemonibus bonis et malis esse repletum, Pythagoraeorum et Iudaeorum etiam fuit opinio *Diogenes Laërt.* L. VIII, 22. ex Pythagorae sententia:

εἶναι

εἶναι τὸ πάντα τὸν ἀέρα ψυχῶν ἔμπλεον, καὶ τέτες δαίμονας τε καὶ ἥρωας νομίζεσθαι. *Plutarch.* Quaest. Rom. p. 274. ὕπαιθρον, ἀέρα καὶ τὸν ὑπερουράνιον ὄντα καὶ θεῶν καὶ δαιμόνων μεσόν. *Philo* de Gigant. p. 263. 7. ὃς ἄλλοι Φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλες Μωϋσῆς εἴωθεν ὀνομάζειν, ψυχαὶ δ' εἰσι κατὰ τὸν ἀέρα πετόμεναι. Cf. *Wetstenium,* qui addit: "Paulus ita loquitur ex principiis philosophiae Pythagoreae, quibus illi, ad quos scribit, imbuti erant: non autem, ut partem doctrinae a Christo sibi revelatae, et omnibus credendae revelaret." Τȣ̃ πνεύματος, Genitiv. pro Acc. τὸ πνεῦμα, ut ad κατὰ referatur; nam videtur Paulus hic, ut alibi excidisse constructione. Alii cum Grotio et Wolfio τȣ̃ πνεύματος pro Plural. τῶν πνευμάτων positum arbitrantur. Τȣ̃ νῦν — ἀπειθείας) *Qui nunc occupatus est inter homines immorigeros.* Υἱοὶ τῆς ἀπειθείας ex hebraismo sunt *homines immorigeri,* scilicet legi divinae. Ἐνεργεῖν, *operari* et veluti occupatum esse. Νῦν, hac aetate, qua tot scelera impune inter paganos patrabantur. Quomodo ille malus spiritus sit occupatus, non dicitur. Nobis quidem (ut Morus recte ad h. l. monet,) ne abutamur hoc loco, observanda diligenter est restrictio duplex, qua occupatus ille spiritus dicitur: 1) inter sceleftos homines, 2) illa aetate, qua tam foeda flagitia patrabantur.

3. Ἐν οἷς — ποτε) *In quibus et nos omnes vixeramus olim.* Ἐν οἷς, nempe παραπτώμασι, Col. III. 7. Alii iungunt verbis proxime praecedentibus: ἐν τοῖς υἱοῖς τ. α. *inter quos* i. e. *quibus similes.* Καὶ ἡμεῖς πάντες, *nos etiam* Iudaei. Ne nimirum onerari se putarent gentes, addit et Iudaeos, qui illo tempore ἐπὶ τὸ πολὺ

ni-

nihilo meliores fuerant, ut ex S. litteris et ex *Iosepho* patet. Dicit autem ἡμεῖς, quanquam ipse non talis fuerat, utens figura κοινώσεως, per quam ea, quae sunt odiosa, nobis facimus communia. ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν) *Obsecuti cupiditatibus nostris pravis.* Ἐν pro κατά. Σάρξ, *quicquid in homine est pravum et vitiosum*, ut saepe iam habuimus. ποιοῦντες — τῶν διανοιῶν) *Indulgentes iis vitiis, ad quae ducit prava voluntas, et sentiendi ratio.* Idem, quod modo dixerat. Διανοίαι, מַחְשָׁבוֹת *cogitata* h. l. non tam sunt cogitata intellectus, quam potius sensa, propensiones, studia. Ἡ σάρξ καὶ αἱ διάνοιαι coniunctim cogitata sunt *propensiones pravae.* Ποιεῖν τό θέλημα *pravarum cupiditatum* itaque est: *pro lubitu appetere et agere*, blos nach dem Gutdünken unsittlicher Neigungen handeln. καὶ ἦμεν — οἱ λοιποὶ) *Et eramus propter naturalem indolem poena digni, sicut et ceteri.* Τέκνα ὀργῆς *homines poenis divinis digni*, ut בֶּן־מָוֶת. 2 Sam. XII, 5. Ὀργή vero, quum de Deo dicitur, *poenas divinas significat.* Cf. Rom. IX, 22. Φύσις, *naturalis hominis indoles*, ut esse in homine non Christiano solet, *die natürliche Denkungsart.* Herodian. I, 6. 25. Φύσει γὰρ τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον, *barbari enim suopte natura pecuniae avidi.* III, 14. 3. Φύσει μὲν καὶ φιλόδοξος ἄλλως ὑπάρχων. *Xenoph.* Hell. II. ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι οὐ κενα (l. καινὰ) ταῦτα οὕτως ποιεῖ, ἀλλὰ φύσει προδότης ἐστι. De *labe innata* non esse sermonem, sed de vita ipsa hominum facinoribus pravis et scelestis contaminata, quae consuetudine fit altera natura, patet ex verbis ἀνεστράφημεν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς. Φύσει, ut v. 1. παραπτώμασι, est

est Ablativus, caussam significans. Morus (l. c. p. 100.) φύσει interpretatur statum hominis, dediti soli appetitioni, nullo ad regulam respectu, et talem appetitionem licenter sequentis, nondum moraliter correcti. Nam primo, (inquit,) quos Paulus dicit φύσει fuisse miseros, eosdem dicit fuisse miseros eo, quod *cupiditatibus dediti* vixerint. Ergo φύσις est ille ipse status, in quo quis deditus cupiditatibus vivit. Deinde τῇ φύσει opponit statum hominis veniam nacti, v. 5. (cf. Col. II, 13.) et emendati, v. 10. Ergo φύσις est status hominis, expertis veniae et emendationis. Ergo φύσις nec natura hominis est, a Deo data; nec substantia eius; nec essentia; nec momentum conceptionis et originis in utero materno; nec actus nascendi; sed naturale est τὸ ἁπλῶς ἐπιθυμητικὸν animo factisque, ad quod nondum accessit moralis correctio: idque dicitur naturale, quoniam omnibus, ut nunc sunt hominibus ita commune est, ut quales nunc quidem sunt, contrarium exspectari nequeat. Alias aliorum interpretationes recenset *Koppe* Excurs. II. in h. Epist. Ὡς καὶ οἱ λοιποί, nempe gentes non Iudaei.

4. 5. Ὁ δὲ θεὸς — συνεζωοποίησε τῷ χριςῷ) *Deus autem clementissimus pro sua erga nos insigni benignitate etiam nos mortuis similes*, i. e. miseros *propter peccata, nova quasi vita donavit, ut Christum*, quem e mortuis resuscitavit. Πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, רַב חֶסֶד Exod. XXXIV, 6. Ἀγάπην ἣν (pro ᾗ ex Graecismo) ἠγάπησεν ἡμᾶς, pro: ἀγάπην τὴν εἰς ἡμᾶς. Ζωοποιεῖσθαι, *vivum*, i. e. *felicem reddere;* nam in hoc et in sequentibus verbis ἐγείρεσθαι καθίζειν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, nihil inest nisi summae et univer-

sae

ſae felicitatis, qua Chriſtiani vel iam fruuntur, vel olim magis etiam fruituri ſunt, deſcriptio.. Uſus eſt vero Apoſtolus ſimilitudine a reſurrectione Chriſti deſumta. c. I, 20. ſqq. quia in futura illa Chriſtianorum felicitate etiam haec ipſa continetur, ut olim reſuſcitati cum Chriſto regnent. 2 Tim. II, 11. 12. Similitudo in eo eſt poſita, quod Chriſtus poſt mortem miſeram, quam pro peccatis noſtris perpeſſus eſt, a mortuis eſt reſuſcitatus, et ad gloriam ſummam evectus; nos vero poſt mortem miſeram peccatorum, cui eramus obnoxii, eam ſelicitatem per Chriſtum adepti ſumus, ut ſpem habeamus vitae aeternae, et gloriae maximae in coelis. χάριτί ἐϛε σεσωσμένοι) *Dei beneficio salutem consecuti estis.* Χάριτι, pro διὰ χάριτος, beneficio Dei, quo ad religionem chriſtianam adducti eſtis. *Consecuti estis salutem*, i. e. remiſſionem peccatorum, pacem conſcientiae, ſpem vitae aeternae; nam σώζεσθαι eſt proprium vocabulum, ex quo explicanda ſunt tropica illa ζωοποιεῖσθαι etc. Sumunt multi interpretes ut parentheſin.

6. Καὶ συνήγειρε — ἐν Χριϛῷ Ἰησῦ) *Et uti illum* (Chriſtum) *suscitavit e sepulcro et uti illum collocavit in coelo*, i. e. *summa felicitate nos ornavit*; quaſi iam in coelum eſſemus recepti. Τὰ ἐπȣράνια pro ȣ̓ρανὸς, ipſum *coelum. Collocavit nos in coelo.* Tropice haec dicta ſunt, ſicuti antecedentia. Senſus eſt, remoto tropo: *felicissimos nos reddidit.* Ἐν χριϛῷ, *ob Christum*, vel *per religionem christianam.*

7. Ἵνα ἐνδείξηται — ἐν Χριϛῷ Ἰησȣ̃) *Ut ostenderet per tempora aeternum futura summam suam in nos*

beni-

benignitatem ipsis his per Christum paratis, et oblatis beneficiis. Αἰῶνες ἐπερχόμενοι, *tempora aeternum futura*, et h. l. in hac et in futura vita. Verba ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς videntur esse iungenda, et ἐν χριστῷ accipiendum ut v. 6. Poteſt vero etiam ἐν χριστότητι referri ad ſuperiora, pro: τῆς χάριτος αὐτοῦ καὶ χριστότητος, et ἡμᾶς ἐν χριστῷ, ſubintellecto ὄντας, invicem iungi. Tum ſenſus eſſet: *ut, quanta benignitate nos Christianos Deus amplectatur, insigne quoddam aeternum duraturum argumentum extaret.*

8. 9. Τῇ γὰρ χάριτι — τῆς πίστεως) *Nam (*Dei*) beneficio salutem consecuti estis per religionem.* Merum beneficium Dei eſt, quod perducti eſtis ad religionem chriſtianam, quae vobis ſalutem affert. Ἡ πίστις, *religio, doctrina christiana.* καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν) Sc. συμβέβηκε ὑμῖν. *Hoc ipsum, quod recepistis doctrinam Christi, nolite vestro merito vestrisque studiis tribuere.* Θεοῦ τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων) Sc. δοθὲν ὑμῖν. *Est merum Dei beneficium, idque nullo nostro merito in vos collatum.* Ὀυκ ἐξ ἔργων, *non per* (veſtra) *facta*; nam hactenus Epheſii vixerant ſceleſte, ἔργα eorum fuerant mala, legi divinae contraria. ἵνα μή τις καυχήσηται) *Ut adeo nemo possit gloriari.* ἵνα ſumitur ἐκβατικῶς. Alii iungunt ſuperioribus, quaſi Apoſtolus dicat, omne meritum excludi *propterea*, ne poſſemus propria quadam virtute gloriari. De hominibus virtutis ſtudioſis h. l. plane non eſt ſermo, ſed de hominibus olim perverſis, qui nunc praeter meritum ſuum acceperant beneficium religionis chriſtianae, et opponitur hoc praecipue Iudaeis, qui gloriabantur, ſe meliores eſſe paganis, nec quicquam accipere beneficii loco. Hoc etiam patet ex ſequentibus.

10.

10. Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα) i.e. *Nam a Deo facti sumus, quales sumus.* Ποίημα, *opus, creatura.* מַעֲשֶׂה, tropico sensu. Nam de ea creatione, quae nobis dat originem, non est sermo, sed de ea creatione, qua homo factus est talis, qualis nunc est, Christianus. Populus Israeliticus dicitur κτίσμα Θεοῦ, Deut. XXXII, 6. Ies. XLIII, 21. XLIV, 21. quia Deus Israelitas ex singulari favore selegit, ut essent eius peculiaris populus. Coloss. I, 16. 2 Cor. V, 17. Gal. VI, 15. Tropicam creationem intelligendam esse, apparet etiam ex eo, quod sequitur: κτισθέντες — ἀγαθοῖς) *Per Iesum Christum eiusque doctrinam creati (hanc felicitatem adepti sumus) sub conditione recte factorum.* Facti sumus homines alii, quasi per novam creationem. Ἐπὶ hic significat id, cuius caussa aliquid fit, quomodo Graeci dicunt ἐπὶ κέρδει, ἐπὶ μισθῷ. Cf. 1 Thess. IV. 7. Ἔργα ἀγαθὰ, *recte et honeste facta.* οἷς προητοίμασεν — περιπατήσωμεν) Pro: ἐν οἷς ἵνα περιπατήσωμεν προητοίμασεν ὁ Θεός) *quibus exercendis Deus nos reddidit aptos.* Constructio prorsus hebraica: אֲשֶׁר הֵכִין יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּם. Οἷς pro ἃ, quia praecesserat Dativus ἔργοις. Προετοιμάζειν, i. e. προορίζειν, προτιθέναι, Rom. IX, 23. idque h. l. simpliciter *velle, iubere* hebr. הֵכִין 2 Paralip. XXXV, 6. V, 11. et sequentibus Paulus commemorat aliud beneficium, et Gentilibus et Iudaeis per doctrinam Christi exhibitum. Nimirum ante susceptionem Christianismi Iudaei et Gentiles erant disiuncti. Illi odio habebant Gentiles, et hi contemnebant Iudaeos; nunc in unam societatem coniuncti sunt.

11. *Διὸ μνημονεύετε*) Concludit ex ante dictis, omnes ad Christum conversos perpetuo gratias debere Deo, sed maxime illos ex gentibus. *ὅτι — σαρκὶ*) *Quod vos natalibus Ethnici.* Rom. I, 3. IX, 3. Nam *σὰρξ* hic, ut alias saepe, est *conditio hominis externa.* *οἱ λεγόμενοι — χειροποιήτε*) *Qui dicebamini incircumcisi ab illis qui dicuntur circumcisi circumcisione corporis, quae manu facta est.* Ἀκροβυςία, i. e. ἀκροβυςίαν ἔχοντες, vel ἀκρόβυςοι, Act. XI, 3. Abstractum pro concreto. Cf. Rom. II, 25—27. III, 30. etc. Est vero ἀκρόβυςοι, ut supra τὰ ἔθνη, גוים Matth. VI, 32. nomen contumeliosum, quo per contemtum utebantur Iudaei adversus gentes exteras. Cf. Iudic. XIV, 3. XV, 18. Ies. LII, 1. Sic περιτομὴ pari Metonymia pro *circumcisis* Rom. III, 30. IV, 9. Non frustra autem additur *ἐν σαρκὶ corpore* et *χειροποιήτε*, quia est alia circumcisio cordis sive animi, quae est ἀχειροποίητος, Col. II, 11. Haec per Evangelium communis facta est Iudaeis et gentibus.

12. Ὅτι ἦτε — ἐν τῷ κόσμῳ) *Quod vixistis tum sine Christo, alieni a civitate Israelitica, expertes promissionum divinarum, promissionis spem habentes nullam, et pessimi in illa hominum multitudine.* Ὁ κόσμος, pravorum hominum societas. STORRIO tamen εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ, nihil aliud esse videtur nisi *in his terris versari*, vivere. Ut enim αἴρεσθαι ἐκ τῆ κόσμε significat *ex hac terra, de vita decedere iuberi*, Io. XVII, 15. contraque in hanc terram (*εἰς τὸν κόσμον*) *venire* significat *nasci*, Io XVI, 21. ita εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ, *in hac terra esse* dicuntur, qui *sunt in vita.* Praedicata, quae inter verbum ἦτε, et extrema: ἐν τῷ κόσμῳ intersunt, ut

χω-

χωρὶς χριςȣ̃, ἄθεοι, ea vitae, quam pagani Ephesi degissent, *rationem* definiunt: vixistis tum sine Christo, alieni a civitate Israelitica etc. Initio commatis ὅτι repetitum est, quia interiectis superioribus sententia paullulum interrupta fuerat. Promissiones de Messia ad solos Iudaeos a prophetis annunciatae fuerant, Rom. IX, 4. Nunc, inquit Apostolus, vos natalibus Ethnici Messiam possidetis non minus, quam ii, quibus promissus fuerat. ἀπηλλοτριωμένοι — Ἰσραὴλ) In illa republica a Deo instituta non modo honores non poteratis capere, sed nec pro civibus haberi. Adeo distabant instituta. Esth. III, 8. Tacit. Hist. V, 4. 5. Vox πολιτέιας de republica adhibetur, 2 Macc. IV, 11. VIII, 17. Nunc vero aliam rempublicam sibi fecit Deus, ecclesiam scilicet, in qua paris iuris estis cum Iudaeis. καὶ ξένοι — ἐπαγγελίας) *Expertes promissionum* (Iudaeis) *datarum*. Ὁ ξένος, *peregrinus*, metaphorice est *expers*, *qui est alienus et remotus ab aliqua re*. Pluralis τῶν διαθηκῶν respicere videtur ad varia tempora, quibus idem illud בְּרִית יְהוָה, quod primum cum Abrahamo sancitum fuerat Gen. XV. deinde cum Isaaco et Iacobo Gen. XVII, 22. 26. 28. denique cum populo universo per Mosen instaurabatur, saepiusque repetebatur, Exod. XIX. XX. De voce διαθήκη cf. Gal. III, 15. Promissa illa nil ad vos pertinebant. Ps. CXLVII, 20. Nunc vero propter Christum promissa felicitas vos Iudaeis aequat. τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. Nam haec coniungenda esse videntur, post διαθηκῶν posita interpunctione. Sensus est: *nihil sperare poteratis.* Quia nimirum Ethnici non pertinebant ad civitatem Israeliticam, ignorabant sane illas promissiones, Iudaeis datas; et effectus huius igno-

rationis erat, quod nihil ſperare poterant. Alii intelligunt ſpem felicitatis aeternae; ſed quia nihil additum eſt, praeferenda videtur ea interpretatio, qua intelligitur ſpes eius rei, quae proprie Iudaeis erat promiſſa. καὶ ἄθεοι, *et sine Deo*, deſtituti vera et idonea cognitione Dei. Dii, ab hominibus ficti, quos Ethnici colebant non erant Dii; Deum verum prorſus non noverant gentiles, ideoque recte ſine agnitione et cultu Dei vixiſſe dici poterant. Abarbanel in Zach. Qu. 1, *Qui regiones incolit extra terram Israeliticam, similis est ei, qui Deum non habet.* Sed videtur potius h. l. notio vitae communis habere locum, qua ἄθεοι ſunt contemtores Dei, peſſimi homines, vel ſimpliciter μὴ εἰδότες τὸν Θεὸν, 1 Theſſ. IV, 5.

13. Νυνὶ δὲ — τῦ χριςῦ) *Nunc autem, ex quo estis Christiani, vos, qui olim eratis seiuncti*, (a populo Dei) *cum eodem estis coniuncti.* Ἐν χριςῷ Ἰησῦ, ſupple: ὄντες, *ex quo estis Christiani.* Μακρὰν (רָחוֹק) εἶναι dicebantur Gentiles, quia a religione et republica Iudaica, a Palaeſtina et templo, in quo potiſſimum praeſens Iehova exiſtimabatur, erant remoti; accedentes vero ad religionem Iudaicam dicebantur ἐγγὺς קָרוֹב εἶναι. *Mechilta* f. 38. 12. R. Elieſer docuit, Deum ad Moſen dixiſſe — Tu quoque, ſi homo quispiam ad te venit, ut religionem Iudaicam ſuſcipiat, *propinquum ipsum fac, et non remove.* ἐν τῷ αἵματι τῦ χριςῦ) *Propter mortem Christi cruentam.* Cf. ſupra I, 7. Nam Chriſti mors omne diſcrimen inter gentes et Iudaeos ſuſtulit. Vide Gal. III, 13. 14. et v. 14—18. explicatur, quatenus morti Chriſti tribuenda ſit haec Iudaeorum et barbarorum coniunctio et conſociatio.

14.

14. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰρήνη ἡμῶν) *Ipse enim est noster pacificator*, i. e. auctor concordiae inter converſos ex Iudaeis et ex gentibus. ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν) *Qui utrosque consociavit*. Τὰ ἀμφότερα, pro τοὺς ἀμφοτέρους, vel ſubintelligendum γένη. Ἕν, nempe σῶμα. *unum corpus*. Effecit ut Iudaei et gentes coaleſcerent in unam ſocietatem. καὶ τὸ — λύσας) *et parietem intergerinum, qui nos a gentibus seiunxerat, destruxit*. Τὸ μεσότοιχον, *paries intergerinus*, *Scheidewand*. Athenaeus: ἤδη καὶ τοῦτον πεφώρακα τὸν τῆς ἡδονῆς καὶ ἀρετῆς μεσότοιχον διορύττοντα. Φραγμὸς (a φράσσειν, *obdurare, occludere, obsepire,*) *sepimentum*. Μεσότοιχον, τοῦ φραγμοῦ, paries intermedius *sepimenti*, pro διαφράσσον ἡμᾶς ἄλλων ἐθνῶν, *paries, qui nos ab omni cum aliis gentibus commercio intercluserat*. Λύειν, *destruere, diruere*, Io. II, 19. Actor. XXVII, 11. Μεσότοιχον autem vocat Apoſtolus ritus Moſaicos, illudque diſcrimen quo Iudaei ac gentes invicem dirimebantur. Hoc diſcrimen Chriſtus ſuſtulit.

15. Τὴν ἔχθραν (*Caussam odii*, id quod inimicitiam excitavit et aluit. Cf. Col. II, 14. Vocantur autem leges Moſaicae ἔχθρα, quia earum ſervandarum ſtudium Iudaeos impulit, ut odio haberent gentes, atque ab earum conſuetudine abſtinerent. Poteſt vero τὴν ἔχθραν ad ſuperiora referri, ex auctoritate Codd. Edd. et Parum multorum, vel iungi ſequentibus. Prius praeferendum videtur. Ceterum ſenſus eſt idem. ἐν τῇ σαρκὶ — καταργήσας) *Qui morte sua legem cum omnibus eius praeceptis ac statutis abrogavit*. Eſt appoſitio pertinens ad τὴν ἔχθραν, diſiunctionis cauſſam. Ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ in

in corpore suo, i. e. perpeſſionibus in corpore ſuo, vel *ἐν ἑαυτῷ*, *ipse*, *er selbst in eigner Person*. Νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι, pro τῶν ἐντολῶν καὶ δογμάτων, *das Mosaische Recht mit allen seinen Geboten und Verordnungen*. Ἐντολαὶ et δόγματα iuncta ſunt *legi*, ut hebr. תּוֹרָה, מִצְוָה, חֻקִּים, ut omnis legum Moſaicarum ambitus exhauriatur. Intelliguntur praecepta de circumciſione, feſtis, ablutionibus, decimis, ſacrificiis, expiationibus. *Edicta* autem (δόγματα) multas obſervationes reddunt neceſſarias, et ubi ſunt multae obſervationes, ibi non eſt ſpontaneus cultus. Duram iſtam legem Chriſtus abrogavit. Itaque nunc locum habere poteſt nationalis Iudaeorum et Paganorum coniunctio. Δόγματα apud LXX. tantum in libro Danielis occurrit, ubi reſpondet vocibus Chaldaeis אֱסָרָא et כְּתָבָא Dan. VI, 9. 10. טְעֵם c. III, 10. quae idem ſignificant quod hebr. מִצְוָה, חֹק, *praeceptum, mandatum, edictum, decretum*. Καταργεῖσθαι dicuntur, *quae vim suam amittunt*, unde καταργεῖν τὸν νόμον eſt: *abrogare leges*. ἵνα τοὺς δύο — ποιῶν εἰρήνην) *ut utrosque in sua persona mutaret in unum quasi novum hominem, concordiam efficiens*, i. e. ut Iudaeos et Gentiles invicem hactenus inimicos, in melius mutatos ad concordiam redigeret. Τοὺς δύο, quod infra τοὺς ἀμφοτέρους, Iudaeos nempe et gentes, pro quo ante dixerat ἀμφότερα. Κτίσῃ, i. e. *formaret*, ut ſupra v. 10. Κτίζειν τοὺς δύο εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον nihil amplius eſt, quam ἑνοῦν τοὺς ποτε ἀλλήλοις ἐχθρούς, ſ. quod mox ſequitur, ποιεῖν εἰρήνην ἐν αὐτοῖς, ad concordiam redigere, qui alias odio ſe invicem perſequeban-

bantur, et addit καινὸν ἄνθρωπον, i. e. *in melius mutatos.* Ἐν ἑαυτῷ, id quod supra ἐν τῇ σαρκὶ ἑαυτοῦ.

16. Καὶ ἀποκαταλλάξῃ — διὰ τοῦ σταυροῦ) *Et conciliaret per supplicium crucis utrosque in unam societatem, Deo servientem.* Ἀποκαταλλάσσειν, id quod simplex καταλλάσσειν. Ἐν ἑνὶ σώματι pro εἰς ἓν σῶμα, *in unam societatem.* Ὁ σταυρὸς, *ipsum supplicium in cruce.* Col. I, 20. ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ) *Abolens caussam illam odii* (legem Mosaicam) *per illud,* nempe supplicium crucis. Ἔχθρα sicut supra v. 15. Ἀποκτείνας, i. e. καταργήσας, et dicuntur leges quasi morti datae, quia ipse mortuus est Christus, ut abrogaret leges Mosaicas. Ἐν αὐτῷ, nempe σταυρῷ, ut recte accepit Syrus. Sed quaeritur, quomodo hoc sit intelligendum, quod Christus per mortem suam sustulerit legem Mosaicam, et effecerit concordiam inter Iudaeos et alias gentes? Factum est hoc duplici respectu. 1) Mors Christi consideratur ut sacrificium pro peccatis hominum; ergo Mosaicae expiationes nunc superfluae sunt; et sic magna pars legis caerimonialis corruit. Ergo Gentiles, soluti ab obligatione legis Mosaicae non amplius dubitant cum Iudaeis in societatem coire. 2) Post mortem Christi doctrina christiana per omnes terras est propagata. Communio religionis autem non poterat locum habere, nisi sublato impedimento, quod erat in circumcisione et omni lege Mosaica. Hoc impedimentum tollendum erat, atque revera sublatum est morte Christi.

17. Καὶ ἐλθὼν τοῖς ἐγγὺς) *Quibus iam ita perfectis, annunciari iussit vobis Ethnicis, et Iudaeis felicitatem hanc.* Καὶ, *quibus ita perfectis.* Εὐηγγελίσα-

σατο, pro παρήγγειλε ἐυαγγελίζεσθαι, cf. Matth. XXVIII 19. Act I, 8. Ἐλθὼν et πορευθεὶς saepe redundant, maxime in sermone familiari. Εἰρήνη hic aliter sumitur, quam in antecedentibus nempe *de favore Dei, cum eoque coniuncta omnis generis felicitate*, quod sequentia ostendunt. Τοῖς ἐγγὺς, cf. ad v. 13. et Ies. LVII, 19.

18. Ὅτι δὶ αὐτῦ — τὸν πατέρα) *Nam per eum nos utrique* (qui olim partim Iudaei partim Gentiles fueramus) *liberum habemus accessum uno animo ad Patrem. Adire* Deum in V. T. dicitur is, qui templum adit, ut ibi faciat sacra, preces. Deum colat, a Deo sibi aliquid expetat. Metaphorice est: *colere Deum*, ab eo petere et sperare bona. Per Christum consecuti sumus hoc beneficium, ut eodem animo fiducia pleno, sine metu et servili timore, (vel etiam concordi mentis affectu) Deum adire, atque ab eo, Patre nostro benignissimo, nobisque propitio quaevis bona et veram salutem expectare possimus. Vid. Rom. V, 2. Ἐν ἑνὶ πνεύματι. i. e. ὁμοθυμαδὸν, concordi mentis affectu, vel eodem animo, fiducia pleno V, 19—22. Paulus alloquitur Paganos, et celebrat beneficium illud maximum, quod et ipsi recepti fuissent in coetum Christianorum.

19. Ἄρα ὖν — πάροικοι) i. e. *Iam igitur non ultra estis exclusi a iure civitatis in populo Dei, ut ante.* Ἄρα ὖν, *iam igitur*. Ξένοι, *peregrini* in republica s. civitate, civibus oppositi. Πάροικοι, *hospites* in domo privata, domesticis s. familiae oppositi. ἀλλὰ — οἰκεῖοι τῦ θεῦ) *Sed cives populi Dei, ad familiam Dei pertinentes.* Οἱ ἅγιοι, Synonymum λαὸς θεῦ, κληρονομία θεῦ,

θεῦ, עַם יְהוָה. De voce *συμπολότης* vid. *Wetstenius* in h. l. Annotarunt Scholiastae et Grammatici plures, Graecos non uti composito, sed simplici *πολίτης*. Occurrit tamen interdum apud bonos Scriptores, e. g. Aelian. var. Hist III, 44. Νεανίσκοι τρεῖς, εἰς Δελφοὺς ἀφικόμενοι θεωροὶ συμπολῖται. Οἰκεῖος τοῦ θεοῦ, *qui ad familiam Dei pertinet*, ab οἶκος, *familia* et *aedificium ipsum*. Est ἀλληγορία in his et sequentibus verbis; nam relicta *familiae* notione in alteram *aedificii* vel *templi* notionem statim incidit Apostolus: *Zu Gottes Hause gehörige.*

20. Ἐποικοδομηθέντες — χριστοῦ) *Estis veluti pars illius templi, cuius fundamenta iecerunt Apostoli et alii doctores, et cuius lapis angularis est Iesus Christus.* Sensus est: Estis membra ecclesiae vel societatis, ab Apostolis et aliis doctoribus fundatae, quae Iesum Christum colit suum Dominum et salutis auctorem. Προφῆται, sunt doctores N. T. dignitate proximi Apostolis, de quibus Rom. XII, 6. Θεμέλιος h. l. est *aedificium fundatum.* Societatem christianam, vel ecclesiam, *templo divino* comparare etiam alias Apostolo est solenne, 1 Cor, III, 9. 16. 17. 2 Cor. VI, 16. Ἀκρογωνιαῖος sc. λίθος, hebr. אֶבֶן פִּנָּה est inter eos lapides, quibus tanquam fundamento innititur domus, is potissimum, qui in extremo angulo fundamenti positos duos parietes sibi innixos sustinet et coniungit. Sic Messias vocatur etiam Matth. XXI, 42. ex Ps. CXVIII, 22. quia in angulis praecipua vis est, quae aedificia sustinentur. Quum aedificium h. l. sit *coetus*, lapis angularis est, qui in illo coetu praecipue conspicuus et honoratus est. Christus igitur est caput coetus, prae ceteris honoratus.

21. Ἐν ᾧ πᾶσα — ἅγιον ἐν κυρίῳ) *Cui innixum aedificium omne compactis invicem lapidibus altius exsurgit in templum Deo consecratum*, i. e. ecclesia ex omnibus gentibus collecta in dies fit amplior et augustior. Οἰκοδομή, non prorsus idem quod οἶκος, sed aedificium nondum usque ad fastigium exstructum atque perfectum, et h. l. tropice ecclesia Christi ex omnibus gentibus collecta. Συναρμολογουμένη, *compactum*. In Glossis: συναρμολογῶ, *compagino*. Anthol. III, 32. 4. mater filio ἡρμολόγησε τάφον, ubi ὁρμολογεῖν simpliciter est *exstruere*. Αὔξει f. αὐξάνει, *paullatim altius exsurgit domus*. Est translatio in Allegoria; nam augeri proprie est corporis naturalis; *surgere* de aedificiis dici solet. Sine tropo: *in dies amplior fit ecclesia*. Ἅγιος ἐν κυρίῳ, pro ἅγιος κυρίου, f. κυρίῳ sicuti Tit. III, 5. ἔργα τὰ ἐν δικαιοσύνῃ. 1 Cor. II, 7. σοφία ἐν μυστηρίῳ, pro τοῦ μυστηρίου.

22. Ἐν ᾧ — ἐν πνεύματι) *Cui etiam vos iuncti estis, ut fiatis templum Dei spirituale*. Ἐν ᾧ, pro ᾧ, refer ad ναὸν ἅγιον. Καὶ ὑμεῖς, *vos etiam* qui estis ex gentibus. Κατοικητήριον ἐν πνεύματι, i. e. πνευματικὸν, opponitur ναῷ χειροποιήτῳ, templo Hierosolymitano; nam κατοικητήριον significat tabernaculum Exod. XV, 17. et postea templum, quod in tabernaculi locum successit Ps. LXXVI, 2. Sensus: Adiuncti estis huic coetui Christianorum eo consilio, ut colatis Deum mente et animo.

CAP. III.

1. Τούτου χάριν — τῶν ἐθνῶν) *Huius rei caussa ego Paulus in vinculis detineor, tanquam Apostolus Iesu Chri-*

Christi, nempe propter vos gentiles. Plerique interpretes parenthesi includunt sequentia verba, alii ad v. 8. alii ad v. 12. Sed hac Parenthesi non opus esse videtur, si comma post Παῦλος deleas, et verba ἐγὼ ὁ δέσμιος, explices ἐγώ εἰμι ὁ δέσμιος (Cf. Marc. XII, 26. Rom. VIII, 33.) quod Veteribus et recentioribus interpretibus haud paucis placuit. Δέσμιος τοῦ χριστοῦ pro διὰ τὸν χριστὸν, propter Christi doctrinam; propter munus Apostolicum quod gero. Verbis ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν clarius explicantur priora τούτου χάριν, διὰ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐν ὑμῖν τοῖς ἔθνεσι, ut Graeci interpretantur. Dicit igitur Apostolus, se eam ipsam ob caussam quod Ethnicis annunciaret doctrinam Christi, coniectum esse in vincula. Constat enim, Iudaeos odio et aemulatione in Paulum incitatos, quod gentilibus paria cum Iudaeis iura vindicaret, occasionem praebuisse, ut Paulus caperetur, qui vinctus Romam missus fuit, quum Caesarem appellasset. Act. XXI, 21. 28.

2. Εἴγε ἠκούσατε — εἰς ὑμᾶς) *Quandoquidem intellexistis, partem illam Apostolatus mihi esse assignatam a Deo, quae ad vos* (gentes) *pertinet.* Verba εἴγε ἠκούσατε, verti possunt: *Si modo recte perceperitis.* Εἴγε, *si modo* ut Col. I, 23. εἴγε ἐπιμένετε, vel simpliciter: *quandoquidem intellexistis,* didicistis a me, quum apud vos essem. Proinde ex hoc loco non potest confirmari eorum sententia, qui statuunt, Paulum hanc epistolam non scripsisse Ephesiis. Οἰκονομία paullo aliter quam c. I, 10. h. l. videtur esse assignatio partium, qualem in familia facere solent dispensatores. Χάρις autem κατ' ἐξοχὴν est ipse Apostolatus, summus in ecclesia honor. Sic Rom. I, 5.

5. Χάριν καὶ ἀποστολὴν, i. e. Χάριν ἀποστολῆς. Ἐις ὑμᾶς, *propter vos, vestri commodi caussa,* Col. I, 25. Affirmat Apostolus, se non proprio ausu suscepisse gravissimum hoc negotium, gentiles adducendi ad Christum, sed a Deo ipso ad id excitatum, et revelatione divina esse instructum.

3. Ὅτι κατὰ — ἐν ὀλίγῳ) *Nam per revelationem divinam innotuit mihi doctrina illa antea incognita, quam paullo ante breviter exposui.* Pro ἐγνώρισε habent ἐγνωρίσθη multi Codd. Verss. et Patres utriusque recensionis, Alexandrinae et occidentalis. Si legas ἐγνώρισε supplendum est ὁ Θεός. Κατὰ ἀποκάλυψιν, pro ἐν ἀποκαλύψει, nempe non tantum prima ista revelatione, de qua Act. IX. coll. XXVI, 17. 18. sed et multis subsequentibus, de quibus 2 Cor. XII, 1. 7. Τὸ μυστήριον καθὼς ἐν ὀλίγῳ, etc. pro τὸ αὐτὸ μυστήριον, περὶ ὃ ὀλίγῳ πρότερον ἔγραψα. Ἐν ὀλίγῳ, *breviter, paucis verbis,* c. I, 3—13. *Mysterium* h. l. est obscura et plerisque ignota antea doctrina, omnes sine discrimine gentes adducendas esse ad religionem Christi. Cf. infra v. 6. Aliis τὸ μυστήριον est ipsa doctrina christiana in universum; quia v. 5. dicitur aliis aetatibus non innotuisse ut nunc.

4. Πρὸς ὃ δύνασθε — τοῦ Χριστοῦ) Pro: ὃ ἀναγινώσκοντες δύνασθε νοῆσαι πρὸς αὐτῷ, i. e. ἐν αὐτῷ κ. τ. λ. *Quae legentes intelligere potestis quae sit mea arcani* (divini) *consilii per Christum revelati intelligentia* et scientia. Τὸ μυστήριον τοῦ χριστοῦ est omnibus hominibus antea incognitum consilium Dei de hominum salute per Christum procuranda, per Christum eiusque doctrinam re-

revelatum et patefactum humano generi, ipsa religio christiana. Ἀναγινώσκοντες, repetentes nempe aliquoties ea, quae iam scripsi.

5. Ὃ ἑτέραις — ἐν πνεύματι) *Quod aliis temporibus non ita cognitum erat hominibus, sicuti etc.* Ἐν ἑτέραις γενεαῖς, בְּדוֹרִים אֲחֵרִים *aliis generationibus*, i. e. aliis mundi aetatibus. Υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, בְּנֵי אָדָם i. e. ἄνθρωποι, Scientiam huius arcani consilii divini de omnium hominum salute per Christum procurata, et nominatim de vocatione gentium nulli homini ante Christi tempora *eo modo* contigisse dicit, sicut nunc Apostolis. Nam quae sunt apud Iesaiam, et Prophetarum veterum alios, valde generalia sunt, et ante eventum erant perobscura. Pertinuit igitur haec Pauli doctrina *de prorsus pari* Christianorum ex Ethnicis cum Iudaeis dignitate ad dogmata sublimiora non omnibus doctoribus religionis christianae eadem claritate revelata. Aliquid didicerat Petrus in re Cornelii, Act. X. plus postea Paulus, et post Paulum alii. Ἅγιοι, *venerabiles, Deo cari.* Προφῆται, h. l. sunt *doctores*, non vero prophetae V. T. Ἐν πνεύματι pro διὰ πνεύματος refert ad ἀποκαλύφθη.

6. Εἶναι τὰ ἔθνη — ἐν τῷ χριστῷ) *Gentiles nempe esse socios felicitatis, et consortes* (coetus christiani,) *et una participes eiusdem* (a Deo) *promissae felicitatis, per Christum eiusque doctrinam.* Συγκληρονόμα et σύσσωμα non pertinent ad vocem ἐπαγγελίας, sed sunt per se interpretanda. Συγκληρονόμα, vocati pari modo sicut Iudaei ad vitam coelestem, quae hereditas dicitur. Rom. VIII, 17. Sicut κληρονομία haud raro simpli-

pliciter ponitur pro felicitate aeterna, c. I. 14. Act. XX, 32. Col. III, 14. ita etiam κληρονόμος est particeps felicitatis aeternae. Σύσσωμα, concorpores, partes eiusdem corporis, i. e. ecclesiae, cap. I, 23. Συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας, i. e. τῆς εὐδαιμονίας ἐπηγγελμένης. Αὐτοῦ deest in nonnullis; si vera est lectio, Θεοῦ est subintelligendum. Ceterum cumulantur Synonyma Synonymis, ut plane nihil discriminis inter Iudaeos et gentes intercedere significetur. διὰ τοῦ εὐαγγελίου) Tanquam per instrumentum, quo Christus ad res illas efficiendas utitur.

7. Οὗ ἐγενόμην διάκονος) *Cuius constitutus sum doctor.* Διάκονος sensu generaliore de ipsis Apostolis et quibusvis religionis doctoribus dicitur. 1 Cor. III. 5. Col. I, 23. κατὰ τὴν δωρεὰν — τῆς δυνάμεως αὐτοῦ) *Pro beneficio illo divino immerito quod in me contulit pro efficacissima sua potentia.* Δωρεὰ τῆς χάριτος, *beneficium immeritum*; nam Χάρις est *beneficium*, et δωρεὰ *donum*, quod ex gratia, sine ullo nostro merito confertur. Ἐνέργεια τῆς δυνάμεως, *potentia efficacissima*, quae se exseruerat et in Paulo convertendo, et in eodem ad Apostoli munus evocando. Quae hactenus dicta sunt, in sequentibus copiosius repetuntur.

8. Ἐμοὶ τῷ — ἁγίων) *Mihi omnium Apostolorum minimo.* Τῶν ἁγίων. nonnulli plane omittunt; alii habent, omisso articulo. Ἐλαχιστότερος, Comparativus a Superlativo ἐλάχιστος denuo formatus. Talia sunt ὀψοφαγίστατος, λαλίστατος, κλεπτίστατος. Ab ἐλάχιστον formatum novum Superlativum habet Sext. Empir. IX. pag. 627. ἐν ἐλαχιστοτάτῳ πλάτει. Πάντες οἱ ἅγιοι h. l. non esse viden-

videntur omnes omnino Christiani, sed Apostoli et Prophetae. Paulus enim hic se non confert cum omnibus omnino Christianis, sed cum illis doctoribus, qui v. 5. appellabantur. ἅγιοι, Deo consecrati, ob munus, quo fungebantur. τὸν ἀνεξιχνίαστον — χριστοῦ) *Beneficia per Christum nobis parta, quae tanta sunt, ut eorum magnitudinem dignitatemque nulla mens humana capere possit.* Πλοῦτος τοῦ χριστοῦ, *opulentia Christi*, concise pro: πλοῦτος τῆς χάριτος τοῦ χριστοῦ, *uberrima Christi beneficia*, vel maxima beneficia per Christum nobis parta. Ἀνεξιχνίαστον, quod et habemus Rom. XI, 33. respondet Hebraeo אֵין חֵקֶר, Iob. V, 9. IX, 10.

9. Καὶ φωτίσαι πάντας) φωτίζειν hebr. הָאִיר Ps. CXIX, 130. idem quod διδάσκειν. Πάντας Iudaeos, nempe et Ethnicos, sine discrimine. τίς ἡ οἰκονομία — ἐν τῷ θεῷ.) *Cuiusmodi sit arcanum illud consilium a longissimo tempore nemini cognitum nisi Deo.* Pro κοινωνία omnino legendum est οἰκονομία, quam lectionem et codices plurimi et versiones exhibent. Lectio κοινωνία, si vera esset, hunc haberet sensum: hanc doctrinam esse communem, non peculium nationis Iudaicae. Οἰκονομία h. l. est *institutum, Plan, Anstalt.* Μυστήριον est doctrina ista antea incognita de salute omnium sine discrimine hominum, Ethnicorum pariter ac Iudaeorum, per Christum procuranda. C. I, 9. 10. III, 2. Τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου, quidnam Deus instituerit respectu huius incognitae doctrinae, quo modo, quo tempore, per quos homines patefacienda sit doctrina Christi: *ich soll lehren, was Gott für eine Anstalt getroffen habe mit dieser Lehre.*

Ἀπο-

Ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ (pro ἐκ) τῶν αἰώνων ἐν (pro παρὰ) τῷ Θεῷ, quod Deus suae servavit scientiae, nec ulli hominum revelavit. τῷ τὰ πάντα — χριςῦ) *Qui nunc omnia renovat per Christum*, i. e. efficit ut nunc plane alia fiat humani generis facies per Christi doctrinam. Κτίζειν h. l. est *renovare*, sicut hebr. בָּרָא Ps. LI, 12. et aliis locis. Nam effectus huius creationis v. 10. describitur tanquam effectio novi alicuius status, *als die Bewirkung eines neuen Zustandes.* Τὰ πάντα h. l. sunt omnes huius terrae gentes, ex quibus innumeri homines ad religionem Christianam adducti, meliorem vitae rationem inierant. Paullo aliter Noesseltus: (fasc. 2. p. 181.) *Et docere quam admirabilis sit administratio incognitae doctrinae, ab aeterno absconditae apud Deum, omnia constituentem per Iesum Christum.* Τίς ut c. I, 18. 19. Quanti aestimandum sit minus illud, quod hanc diu incognitam doctrinam patefacit. Cf. v. 2. 5.

10. Ἵνα γνωρισθῇ — σοφία τῦ Θεῦ) *Ita ut patefiat nunc maximis angelorum ordinibus in coelo, quam admirabilis sit Dei sapientia, quae in ecclesia se exserit.* Ἵνα est ἐκβατικὸν, *ita ut.* De angelorum ordinibus h. l. esse sermonem, non vero de magistratibus in his terris, patet ex verbis: ἐν τοῖς ἐπυρανίοις Nihil tamen obstare videtur quo minus intelligamus in universum *angelos*, coelitum celsissimos, *die erhabenen Geister im Himmel:* qui vocabulis humanis comparantur cum principibus. Ἡ πολυποίκιλος σοφία τῦ Θεῦ, *omni ex parte admirabilis Dei sapientia.* Hanc suam sapientiam manifestavit Deus *per ecclesiam,* per providentiam suam in gubernanda et propaganda ecclesia; ex hac enim angeli sapientiam

divi-

divinam intelligunt, ficuti nos homines eam intelligimus cognofcendis et fpectandis fatis et curfu rerum omnium.

11. Κατὰ πρόθεσιν – κυρίῳ ἡμῶν) *Secundum propositum antiquissimum, quod exsequutus est per Christum Iesum Dominum nostrum.* Πρόθεσις τῶν αἰώνων, decretum illud Dei, quod olim et angeli, et prophetae ignorarunt, Deo iftud apud fe retinente.

12. Ἐν ᾧ ἔχομεν — πίστεως αὐτοῦ) *Propter quem habemus aditum liberum ad Deum, cum firmissima spe et fiducia, si in eum credamus.* Παῤῥησία primum *libertas in dicendo*, deinde *fiducia, quam in alicuius erga nos studia collocamus.* Προσαγωγή. vid. II, 18. Πεποίθησις idem quod παῤῥησία, et conftructio infolentior eft, pro: τὴν προσαγωγὴν μετὰ παῤῥησίας καὶ πεποιθήσεως. Ἔχομεν, nos Iudaei et gentes. Διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ, pro: εἰς αὐτὸν, i. e. εἰ μὲν πιστεύσωμεν εἰς αὐτόν. Nempe quia nos omnes fumus peccatores, metus poenarum nos terret, quo minus laeto animo omnem noftram felicitatem exfpectare a Deo poffimus. Sed propter Chriftum, qui morte fua peccatorum veniam nobis promeruit, quaevis bona a Deo efflagitare precibus poffumus.

13. Διὸ αἰτοῦμαι — δόξα ὑμῶν) *Quapropter rogo vos, ne animum despondeatis ob afflictiones, quas vestri caussa perfero, quae vobis sunt felicitati.* Δόξα h. l. non eft *honor*; nam quod Paulus multas calamitates pertulit, id Ephefiis non erat honori; nec de honore, fed de utilitate eft fermo. Igitur δόξα hic, ut faepe eft *felicitas*, e. c. δόξα αἰώνιος. Poft αἰτοῦμαι et ἐκκακεῖν fubintel-

lige ὑμᾶς. Ἐκκακεῖν, *animum despondere*, vel expavescere; nam Graeci κακοὺς saepe vocant eos, qui sunt timidi. Θλίψεις ὑπὲρ ὑμῶν, *afflictiones quas vestra caussa vestroque commodo perfero.* Ἥτις, pro αἵτινες. Sed et apud Hebraeos, Graecos et Latinos relativum pronomen tam posteriori quam priori parti conformari solet. Cic. Somn. Scip. 3. ignibus, *quae* sidera vocatis. Poterant Christiani, praesertim ex Ethnicis, dubitare de auctoritate Pauli, si ipsum a Iudaeis contemni et quovis modo vexari cognoscerent. Dicit igitur, non esse, cur animum abiiciant; ex his enim calamitatibus eos cognoscere posse, se non suam, sed aliorum utilitatem quaerere. Nisi tam constans fuisset in munere suo gerendo, Ephesii et alii non fuissent per eum edocti, atque ad veram religionem perducti.

14. Τούτου χάριν — Χριστοῦ) *Quapropter supplex veneror Deum etc.* Τούτου χάριν, *huius rei gratia*, quia nempe accessistis ad religionem. Κάμπτω τὰ γόνατά μου, pro προσεύχομαι; ex more istorum temporum, genibus flexis precandi. *Patrem Domini nostri Iesu Christi* hic vocat Deum, quia propter Christum, filium hunc Dei unicum et carissimum omnis omnino felicitas Christianis contingit.

15. Ἐξ οὗ — ὀνομάζεται) *Ex quo tota familia* (eorum, qui filii Dei dicuntur,) *quae in coelis est et in terris* (angelorum et hominum) *originem habet.* Πατριὰ, *familia.* Iudaei seipsos nominabant familiam Dei inferiorem, angelos autem vocabant familiam superiorem. *Sanhedrin*; Conversae sunt omnes facies, Ier. XXX, 6. R. Iochanan dixit: etiam facies superioris et inferioris familiae.

liae. *R. Salomo:* Angelorum et Ifraëlis. Sed fcriptores facri omnes intelligentes naturas, pietatis beatitatisque vinculo coniunctas, angelos pariter ac homines *filios* Dei folent appellare, eiusdem rei publicae cives, Phil. II, 20., eandem ad urbem pertinentes Hebr. XII, 22. coll. XI, 10. eidemque familiae adfcriptos. Vid. NOESSELT Prolus. *de una Dei in coelis terrisque familia*, fupra ad cap. I, 10. laudata. Ἐξ ὗ, refer ad πατέρα, non ad I. Χρ. Ὀνομάζεται, pro ἐςι.

16. Ἵνα δώῃ — τὸν ἔσω ἄνθρωπον) *Velit efficere pro maxima sua potentia, ut spiritus sui auxilio insigniter firmemini animo,* i. e. ut crefcatis in cognitione religionis, et omnium virtutum ftudio. Δόξα, כָּבוֹד. *maiestas Dei*, et metonymice ipfa Dei potentia, quam fequitur maieftas. Πλῦτος, eft huius potentiae abundantia et magnitudo. Δυνάμει, pro δυνατῶς, pro σφόδρα, μάλιςα: Ὁ ἔσω ἄνθρωπος, i. e. ὁ νῦς, *mens hominis.* Cf. dicta ad Rom. VII, 22. Εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, pro: ἐν τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ. Κραταιῶσθαι, *firmari roborari.* Roboratur vero mens hominis cognitione religionis et virtutis ftudio.

17. Κατοικῆσαι — τεθελιωμένοι) *Ut doctrinae Christi cognitio uberior vobis contingat, per fidem* (et habitam,) *ut etiam in amore sitis firmati et fundati.* Varie explicatur hic locus. Nonnulli, diftinctione poft ὑμῶν deleta, vertunt: *Ut per fidem intimi vestri amoris affectus erga Christum augeatur. Habitat* in pectore noftro, quem unice amamus et colimus. Sic *Libanius* Epift. 558. εἰ καὶ τῶν χειρῶν σε τὸν Πλάτωνα ἐξέβαλεν

ἡ ἀρχή, τήν γε ψυχὴν ὁ Πλάτων οἰκεῖ τὴν σὴν. Ἐν ἀγάπῃ explicat Phrasin: κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ut ἀγάπη sit amor erga Christum, qui διὰ τῆς πίστεως augetur; si enim firmissime credimus, per Christum nobis maxima bona, et quidem aeternum duratura parta esse, non possumus non eum intimo prosequi amore. Simplicior tamen est interpretatio, si τὸν Χριστὸν accipiamus *de Christi doctrina*, ut sensus sit: *ut doctrinae Christi cognitio uberior vobis contingat, per fidem* ei habitam. Nam omnis orationis Paulinae series in cognitionis incremento versatur, et Col. III, 16. doctrina Christi *habitare* debere in Christianis dicitur, ut conformentur ad veram sapientiam. Tum vero verba ἐν ἀγάπῃ iungenda sunt sequentibus: Ἐν ἀγάπῃ — ἁγίοις) *ut in amore* (erga Deum et Christum) *firmati et fundati possitis perspicere cum omnibus Christianis*. Est traiectio vocis ἵνα, qualis 2 Cor. II, 4. Amoris et gratitudinis sensus erga Deum et Christum pro ingentibus illis beneficiis per religionem acceptis, sive, ut alii volunt, persuasio de religionis christianae certitudine, et exinde orta constantia, duabus similitudinibus recte exprimitur; arboris in altum radices agentis, Matth. VIII, 6. 21. et aedificii bene fundati, Matth. VII, 24. Scholiast. ad Odyss. V, 136. ἐρρίζωσεν explicat: ἀκίνητον ἐποίησε. Philo de Opif. M. p. 9. ῥίζας ἀποτείνασα οἱονεὶ θεμελίους.

18. Ἵνα ἐξισχύσητε — ὕψος) *Ut sic possitis comprehendere cum omnibus reliquis Christianis, quae sit amplitudo* etc. Sc. τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, quae verba ex immediate sequentibus subintelligenda sunt; vel, ut Storrius suadet, relativum, quod non raro praetermittitur,

tur, cogitando adiungi poteſt ita, ut ſpectet ad *praecedens* nomen ἀγάπης, uno verbo, ut vocula αὐτῆς intelligatur. Καταλαμβάνεσθαι, pro συνιέναι, *intelligere*, quo verbo utitur Paulus propter ſequentia, πλάτος etc. *Ut possitis intelligere, quam immensus sit Christi erga nos amor.* De noſtro erga Chriſtum amore non eſt ſermo; non enim ineffabilis eſt noſter erga Chriſtum amor. In vocibus τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος nihil ineſt niſi notio *immensi*, nec opus eſt quaerere, quid h. l. ſit *profundum*, quid *altum* etc. Nec inuſitata eſt amoris divini comparatio cum rerum corporearum menſura, e. g. Iob. XI, 7. Pſ. CIII, 6. Alii referunt has voces ad *ecclesiam*, templum illud πνευματικὸν, cuius c. II. extremo meminerat Apoſtolus. Sic ſenſus eſſet: Ut perſpicere poſſitis, quam longe lateque ſe diffundat eccleſia, ex Iudaeis et gentibus collecta. Vid. JOHANNIS CHRISTOPH. WOLFII *curas* ad h. l. qui varias huius loci interpretationes recenſuit. Sed omnia bene cohaerent, ſi haec verba de amore Chriſti erga nos intelliguntur. Nam v. 17. optaverat Paulus, ut Chriſtianis uberior cognitio doctrinae chriſtianae contingat; nunc addit: ut poſſitis intelligere, quantus ſit Chriſti erga nos amor, quatenus nempe ab hominibus intelligi poteſt.

19. Γνῶναί τε — τοῦ Χριστοῦ) *Cognoscere nempe amorem Christi, omni cogitatione humana superiorem.* Videtur eſſe epexegeſis verborum antecedentium. Ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ h. l. eſt amor Chriſti erga nos. Ὑπερβάλλουσα τῆς γνώσεως, *omni cogitatione humana superior*; nam ὑπερβάλλειν, *superare*, non tantum Accuſativo, ſed etiam Genitivo, conſtruitur. ἵνα πλη-

πληρωθῆτε — Θεῦ) Grotius explicat: *Ut impleamini omnibus illis donis, quibus Deus implere homines solet.* Πλήρωμα τῦ Θεῦ, *plenitudo, repletio copia Dei,* i. e. thesaurus bonorum, quae Deus dat. Εἰς pro ἐν. Non multum differt *Noesselti* interpretatio, (fasc. 2. p. 243.) cui πᾶν τὸ πλήρωμα sunt dona universa, inprimisque intelligentia voluntatis divinae, quae Christianis concessa est per doctrinam Christi. Cf. infra c. IV, 10. ubi Christus dicitur πληρῶσαι τὰ πάντα, eodem sensu, et Col. I, 9. Durior mihi videtur esse b. *Koppii* explicatio, qui ἵνα πληρωθῆτε positum esse existimat pro ἐν τῷ πληρωθῆναι ὑμᾶς, et ad proxime superiora: τὴν ἀγάπην τῦ Χριςῦ refert hoc sensu: *Amor Christi immensus conspicuus est in eo, quod et ipsi vos, licet e gentibus essetis, recepti estis in universum hoc regnum divinum.* Πληρωθῆναι putat esse idem quod ἀνακεφαλαιωθῆναι Cap. I, 10. et πᾶν τὸ πλήρωμα idem quod πᾶσα ἡ ἐκκλησία, ut C. 1, 23. Col. I, 19.

20. Τῷ δὲ δυναμένῳ — νοῦμεν) *Ei qui multo maiora efficere potest, quam nos precibus efflagitamus et intelligimus.* Ὑπὲρ, *ultra, plus.* Ὑπερεκπερισσῦ ὧν, pro ἐκείνων ἅ. Genetivus ὧν pendet ex voce μᾶλλον, quae, ut universe crebro omittitur, ita etiam h. l. ad ὑπερεκπερισσῦ cogitando adiungenda est. Est autem vox ὑπερεκπερισσῦ αὐξητική, ut 1 Thess. III, 10. et illud ὑπὲρ ante ἐκ περισσῦ idem valet, quod λίαν (Marc. VI, 51.) totaque locutio exprimit latinum: *maxime, plurimum.* Vid. Storr ad h. l.

21. Αὐτῷ — Ἰησῦ) Varie leguntur haec verba. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν Χριςῷ Ἰησῦ, habent nonnulli Codices,

ces, Versiones et Patres. Alii: ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Si verba ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ sunt genuina, iungi possunt sequentibus, pro ἐκκλησίᾳ Χριστῷ Ἰησοῦ. Possunt vero etiam per se explicari, ut ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ sit *per Christum*, propter quem nostra gratiarum actio Deo est grata, Rom. I, 8. VII, 25. εἰς πάσας — τῶν αἰώνων) Iunctae sunt duae formulae synonymae, hebr. דור ודור et עולם עולמים ut *summa aeternitas* quanta mente quidem humana cogitari potest, exprimeretur. Finitur pars prior epistolae.

CAP. IV.

In priore parte Apostolus maxime in eo versatus fuerat, ut declararet, etiam Gentilibus religionem christianam esse destinatam, ostenderetque, quanti hoc beneficium sit aestimandum. Nunc autem sequuntur variae exhortationes. V. 1—6. hortatur Paulus ad vitam homine christiano dignam, inprimis vero ad mutuam concordiam.

1. Παρακαλῶ — ἐκλήθητε) *Obtestor igitur vos, ego vinctus propter Dominum, ut vitam agatis dignam professione doctrinae, quam professi estis.* Ἐν κυρίῳ, pro διὰ τὸν κύριον, ut c. III, 1. ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Potest vero etiam ἐν κυρίῳ referri ad παρακαλῶ, *nomine Iesu Christi vos obtestor.* Κλῆσις, *vocatio, invitatio* ad religionem christianam, h. l. est *institutio*, (nam per institutionem Ephesii invitati erant;) vel ipsa doctrinae professio, quae est huius institutionis consequens. Ex Koppii sententia κλήσεως nomine hic exprimitur *omnis felicitas, Christianis, maxime in regno Christi futuro, promissa et parata.* Debent nempe Christiani

vivere, ita ut par eſt vivere eos, quos tanto beneficio affecit Deus. Sed haec ſignificatio eſt contextui minus conveniens: et parum commoda phraſis, vitam agere dignam felicitate.

2. Μετὰ — ἐν ἀγάπῃ) *Cum omni modestia et lenitate, cum indulgentia, ita ut toleretis vos invicem, amore compulsi.* Inter Iudaeo- et Ethnico-Chriſtianos facile oriri poterant diſſenſiones, et in plerisque coetibus ortae erant. Quapropter Paulus Epheſios hortatur ad mutuam concordiam. *Modestia* vel humilitas maxime decet homines, qui omnia vera bona Deo ſe debere ſentiunt. *Lenitatis* eſt, non moveri ob res leves; μακροθυμίας, etiam in gravioribus cohibere iram. ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ) Ἀνέχεσθαί τινας, *patienter fere aliquem* i. e. ignorantias eius et errores. Ἐν ἀγάπῃ, *liebreich.* Conſtructio eſt, quaſi non dixiſſet περιπατῆσαι, ſed in Imperativo περιπατεῖτε.

3. Σπουδάζοντες — τῆς εἰρήνης) *Operam date, ut animorum consensus servetur vestro studio pacis.* Ἑνότης τοῦ πνεύματος, animorum ſtudiorumque conſenſus, inprimis in religione. Σύνδεσμος τῆς εἰρήνης, vinculum tranquillitatis, i. e. tranquillitas, quae eſt vinculum ſocietatis. Eſt tropus omnibus linguis communis. Ovid. Metamorph. I. 25. *Dissociata locis concordi pace ligavit.* Nempe in εἰρήνῃ ipſa eſt σύνδεσμος ſc. ἀνθρώπων. Alii τὸ πνεῦμα interpretantur *corpus spirituale, ecclesiam; alii religionem ipsam.*

4. Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα) Sc. ἐστε. *Vos unum corpus,* (una ſocietas) *estis, et unus animus esse debetis.* Πνεῦμα h. l. eſſe *animum,* contextus docet, et ſup-

plen-

plendum eſt: *debetis.* Nam ſequuntur argumenta, cur Chriſtiani debeant colere pacem et concordiam. Alii πνεῦμα explicant de ſpiritu ſancto, ut ſenſus ſit: *Unum spiritum accepistis*, idem ſpiritus vos omnes regit. καθὼς καὶ — κλήσεως ὑμῶν) *Quemadmodum etiam, quum Christiani facti estis, eandem spem* (aeternae felicitatis) *estis adepti.* Κλῆσις nunc eſt *felicitas*, et ἐν pro εἰς. Si alii eandem nobiscum habent ſpem, fruuntur eodem iure, non ſunt a nobis contemnendi.

5. Εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα) Sc. πάντων, v. 6. Unum eundemque Dominum omnes colimus; unam profitemur religionem; uno eodemque baptismatis ritu ad religionem ſumus initiati. Κύριος, Dominus noſter Ieſus Chriſtus. Πίστις, *fidei regula*, *religio.* Aliis eſt fiducia in Chriſti erga nos amore collocata. Ceterum ex his appoſitis patet, Chriſtum hic conſiderari, tanquam auctorem novae huius religionis, et felicitatis aeternae.

6. Εἷς θεὸς, καὶ πατὴρ πάντων) *Omnes eundem Deum, omnium rerum auctorem, colimus.* Non colitis multos Deos ſicut olim, quum eſſetis Idololatrae. Unus eſt Deus, omnium rerum creator, gubernator, et Dominus. Vide annotata ad 1 Cor. VIII, 6. ὁ ἐπὶ — πᾶσιν ὑμῖν) Alii legunt ἡμῖν. Ὁ ἐπὶ πάντων, i. e. ἐπάνω πάντων, qui imperium in nos omnes habet. Διὰ πάντων, per omnes diffundit providam ſuam gubernationem. Ἐν πᾶσιν ὑμῶν, inter vos operatur, et omnia bona efficit, per Spiritus ſancti dona, et doctrinam ſalutarem. Senſus eſt: *Unum colimus Deum, cui et vos omnes debetis omnia.* Debet igitur inter nos, cultores eiusdem religionis, eiusdem Dei unius, eſſe ſumma animorum coniunctio.

7. Ἑνὶ δὲ — τῦ Χριςῦ) *Unicuique tamen contingunt beneficia gradu pro libera benignitate Christi diverso.* Nunc docet Paulus, quamvis magna ſit diverſitas donorum et munerum inter Chriſtianos, conſervandam tamen eſſe conſenſionem animorum, et mutuorum officiorum. Ἡ χάρις, ut ſaepius, denotat beneficia omnia, quae Chriſtianis per religionem contingunt. Δωρεὰ, *libera benignitas.* Quia obiici poterat, non eadem omnibus contigiſſe, reſpondet, diverſitatem tantum eſſe gradum, eamque ſapientiſſimam et neceſſariam. Verba κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τῦ χριςῦ ſic etiam reddi poſſunt: *pro modo doni, quod Christus tribuit.*

8. Διὸ λέγει) plerique ſupplent: ἡ γραφὴ, et verba ſequentia e Pſ. LXVIII, 19. deſumta eſſe putant. Διὸ, nempe ut indicaretur, Meſſiam eum fore, qui dona Spiritus divini aliquando largiturus ſit hominibus. Sed hic magna ſe offert difficultas. Nam Pſalmus nihil continere videtur de Meſſia, eiusque in coelum aſcenſu. Videtur potius hymni componendi occaſionem dediſſe translatio arcae foederis in montem Sionem, ſuperatis Iebuſaeis, expugnata arce, ac reliquiis veterum Palaeſtinae incolarum fere exſtirpatis, de qua re vid. 2 Sam. VI, 1. 1 Chron. XVI, 2. Saltem locus Pſalmi, ſi in ſe ſpectetur, nulla loci Paulini habita ratione, alium ſenſum habet, ut ſtatim oſtendetur. Variae igitur ſunt interpretum ſententiae de Apoſtoli conſilio in adducendo hoc loco. Ex *Grotii* aliorumque ſententia, Paulus myſtice interpretatur locum Pſalmi. *Moldenhawerus* in annotationibus ad Pſ. tabernaculum fuiſſe typum Chriſti, dicit, ideoque recte de Chriſto hunc locum explicari. Alii exiſtimant, Apoſtolum uſum

eſſe

esse hoc loco, quod sciret, eius de Messia, huiusque in coelos ascensu interpretationem suo tempore inter Iudaeos receptam et probatam fuisse. Secundum alios, inter quos *b. Zachariae*, dignus qui hic conferatur, in paraphrasi Epistolae ad Ephesios, Paulus per accommodationem utitur loco Psalmi. Quod nempe divinus vates de Deo Sionem, sedem quasi regiam occupante, canit, id etiam sensu augustiore de Christo, coelum occupante, valet. Verba: διὸ λέγει itaque sic accipi possent: quod scriptura de Deo Ps. LXVIII. improprie dicit, id proprie de Christo dici potest. Huc quadrat, quod divinus vates canit. Hanc sententiam confirmare videtur ipsa verborum Pauli structura, quae non plane congruit cum verbis Psalmi, ut ex sequentibus patebit. STORRIO Paulus hunc locum aliunde petiisse videtur, nimirum ex carmine, quod ab Ephesiis cantitari sciret, cuius auctor christianus verba quaedam a Psalte supra laudato mutuatus, sed iisdem pro suis usus fuisset, itaque congruenter suo consilio alia immutasset, alia certe, quamvis in Psalmo antiquo spectarent alio, in celebratum ab ipso abitum Christi in coelos transtulisset. Extitisse inter Ephesios christianos eiusmodi carmina, tum universe ex c. V, 19. tum maxime ex v. 14. intelligitur, ubi haec ipsa formula: διὸ λέγει (*darum heist es,*) usurpatur, et non laudando Veteris T. dicto, quale non extat, sed christiano carmini inservit. Est tamen mera coniectura. Haud dubie est accommodatio, vel, si nomen displicet, dicamus: Paulus transtulit verba nonnulla Psalmi ad suam rem. Hanc sententiam, ut iam monui, ipsa verborum Pauli structura confirmat, quae non plane cum verbis Psalmi congruit. ἀναβὰς — αἰχμαλωσίαν) *Ascendens in altum, captivam duxit magnam captivorum*

rum turbam. *Αἰχμαλωσία*, שְׁבִי non eſt *captivitas*, ſed turba captivorum, ut Num. XXXI, 12. In Pſalmo haec et ſequentia verba in ſecunda perſona leguntur: עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי, *in altum evectus es, captivos tenuisti*. i. e. victor omnium evaſiſti. Sed Paulus tertiam perſonam, qua ipſe uti inſtituerat, pro ſecunda, quae in Pſalmo legitur, ſubſtituit. מָרוֹם in Pſalmo non eſt *coelum*, ſed Sioniticus mons, quem Deus quaſi ſedem perennem occupavit, quum arca foederis eo transferretur. *Captivi* ſunt Iebuſaei, ac reliquiae veterum Palaeſtinae incolarum, quorum multi forſan captivi poſt regem ducebantur; quum arca foederis in pompa ſolenni educeretur in montem Sioniticum. Haec a Paulo applicata ad Chriſtum hunc habent ſenſum: *Evectus in coelum hostes* (regni ſui, religionis ſuae) *devincit*. Hoſtes Chriſti autem ſunt omnia impedimenta religionis, et felicitatis Chriſtianorum. Vid. notata ad 1 Cor. XV, 25. ſ. *καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις*) Cohaerent haec verba ſuperioribus v. 7. *κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ χριστοῦ* et intelligenda ſunt de beneficiis atque donis Spiritus Sancti, quae per Chriſtum diſtribuenda erant hominibus. In Hebraeo: לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם, *munera* a devictis gentibus dari ſolita, *accepisti*, a rebellibus quoque et refragariis gentibus. Omnes te colunt ſacrificiis, et te ſuperiorem venerantur. Vid. *D. Ioh. Christoph Doederlein* et *Ern. Frid. C. Rosenmülleri*, filii mei, Scholia ad h. l. Habent etiam LXX. convenienter textui hebraico: *ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώπῳ*, ut itaque *Deus* dicatur accepiſſe oblata ſibi ab hominibus munera.

9.

9. Τὸ δὲ ἀνέβη — τῆς γῆς) *Quando vero dicitur ascendisse, quid hoc infert aliud, quam quod ante descenderit in terram?* Hic Paulus omnino videri posset ex loco Psalmi ducere argumentum, ita, ut statuat, Davidem ipsum de Messia cogitasse, quum ista scriberet. Quoniam vero contextus Psalmi huic opinioni repugnat, alii Paulum ostendere existimant, quid ex verbo ἀνέβη deducendum sit, si *proprie* sumatur, quemadmodum omnino sumendum sit, si de Christo usurpetur, quum contra Deus in libris V. T. nonnisi *improprie*, et sensu maxime poëtico de coelo descendisse dicatur. Sed videtur Paulus transferre nonnulla Psalmi verba ad suam rem, non autem argumentum ex iis deducere. Negari tamen non potest, in epistolis Paulinis occurrere argumentationes plures similes, in quibus nos, Iudaeorum interpretandi rationi non adsueti, haeremus. Πρῶτον, i. e. πρότερον, *antea*. Εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ. Plurimi interpretantur de *inferis*, περὶ τοῦ ᾅδου, *sepulcro, umbrarum regno*. Haec significatio non raro obtinet in libris V. T. e. g. Ps. LXIII, 10. Ezech. XXVI, 10. XXXII, 18. Sic sensus esset: De eodem Christo, *qui antea mortuus fuerat*, dicitur, eum ascendisse in coelum, ut sepulcrum, vel status mortuorum, et coelum sibi opponantur. Nam locum damnatorum haec Phrasis nuspiam in S. litteris denotat. Alii τὰ κατώτερα τῆς γῆς (nam μέρη deest in multis) *de tellure ipsa* explicant, ut verba τῆς γῆς tanquam explicandi caussa apposita illis: τὰ κατώτερα, accipiantur pro: τὰ κατώτερα, τοῦτ' ἐστι, τὴν γῆν. Nam in vocibus τὰ κάτω, τὰ κατώτερα, hebr. תַּחַת iam est descriptio *terrae*, oppositae *coelo*, quod modo voca-

caverat ὕψος. Τῆς γῆς explicandi caussa addi potuit. Nec male; nam altitudo et profunditas, coelum et terra constanti usu hebraeo opponuntur. Locus Ies. XLIV, 23. Koppio huc non pertinere videtur, quia תַּחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ non coelo sed *montibus* opponantur, *valles*, *depressiores terrarum regiones*. Sed per תחתיות ארץ omnino intelligi debere ipsam *terram*, non solum ex eo patet, quod distinguuntur diserte ab *coelo*, verum etiam inde, quia post תחתיות ארץ memorantur a vate, et appellantur partes terrae, et ea, quae in terris sunt, montes scilicet, et sylvae, et arbores, ita, ut ab eo necesse sit ante nominatam esse ipsam illam mundi partem, quae tumens montibus, silvisque et arboribus vestita superbit, hoc est terram. Ergo Phrasis καταβῆναι εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, de Christo usurpata, significat, eum *descendisse in terras*, h. e. *hominem factum*, *in terris versatum*, *mortuum*, *humatumque esse*, *et ab inferis extitisse*. Io. XII, 46. XVI, 28. Κατώτερα habet vim Positivi, non Superlativi. Vid. cel. Io. Frid. Fischerus de vitiis Lexic. N. T. p. 45. sqq. Qui per τὰ κατώτερα τῆς γῆς *uterum matris* intelligunt, et totum hunc locum de *conceptione Iesu* explicant, provocant ad Ps. CXXXIX, 15. Sed ibi בתחתיות ארץ vertendum videtur: *in ipsis terrarum recessibus*, in quibus nimirum prima corporis humani stamina ex limo vel pulvere efformari, perpetua fuit hebraeorum poëtarum opinio. Deinde etiam, (ut recte monet *Fischerus* l. c.) nec *uterus* opponi ullo modo per rerum naturam *coelo* potest, nec verbum καταβῆναι est eiusmodi, ut lectores de *utero* potissimum cogitare cogat.

10.

10. Ὁ καταβὰς — τῶν ἐρανῶν). *Qui descenderat è coelo in terram, is ipse ascendit in summum coelum.* Sensus huius loci est *vel:* eundem Iesum rediisse ad coelum summum, qui eo deserto in terris humilis fuerat; *vel:* eundem esse ad summam dignitatem evectum, qui antea se ad sepulcri adeo humilitatem demiserat. Cogitare debemus, eum quem Dominum nostrum veneramur, esse hunc eundem, quem novimus in terris vixisse, aut sepultum esse. Hac autem re in facto posita, (puta, quod Christus in coelum sublatus est,) adspectabile reddebatur, quod alibi verbis docetur, Christum omnibus vel summis ac celsissimis esse superiorem, moderatorem universi. ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα, *ut omnes repleret bonis*, ut cuiusvis nationis et conditionis homines beneficiis ornaret, et dona distribueret. Τὰ πάντα, neutrum pro masc. ut saepe in his libris. De verbo πληρῦν vid. supra c. I, 23. III, 9.

11. Iam declaratur exemplis, quod v. 7. dictum erat. Sensus huius loci est: Christus constituit doctores, ut semper esset occasio docendae, discendaeque religionis, atque Christiani omnes possent fieri intelligentiores qua *scientiam*, certiores qua *persuasionem*, et meliores, qua *praxin*. Καὶ ἀυτὸς — ἀποςόλες) *Et ipsi nonnullos quidem constituit Apostolos*, Ἔδωκε, pro τεθεικε, ἀπέςαλκε, hebr. נָתַן. De *Prophetis* vide 1 Cor. XIV, 1. τὲς δὲ ἐυαγγελιςὰς) Ἐυαγγελιςαὶ bis occurrunt in N. Test. praeter hunc locum, Act. XXI, 8. et 2 Tim. IV, 5. In posteriori loco videtur universe dici ἐυαγγελιςὴς, pro διδάσκαλος, vel διάκονος τῦ ἐυαγγελίε. Nostro vero loco, ut Act. XXI, 8. Evangelistae videntur esse doctores

ii,

ii, qui non certo quodam loco habitant, sed ab aliis ecclesiis ad alias cum mandatis mittebantur. Nihil tamen certi in hac re statui atque definiri potest. τὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλυς) Ποιμένες videntur esse iidem, qui alias ἐπίσκοποι dicuntur, qui certis ecclesiis praeerant, disciplinae inprimis ecclesiasticae curam agentes. Ποιμὴν, in genere *praefectus quilibet*, Ier. III, 15. et aliis locis. quo etiam pertinet Homericum illud ποιμένες λαῶν. Apud Iudaeos in specie *pastores*. פרנסים vocabantur *gubernatores Synagogarum*. Idem, si docendo essent idonei, vocati sunt etiam διδάσκαλοι. Potuerunt tamen proprie ita dici alii etiam ad docendum potissimum constituti in ecclesiis singulis, sapientia aut eloquentia prae ceteris conspicui.

12. Πρὸς τὸν καταρτισμὸν — τῦ Χριςῦ) *Ut Christiani probe instructi et idonei reddantur, ut idem ministri Christi in emolumentum coetus Christiani occupentur.* Sic vertit b. MORUS, Vir incomparabilis, et omnibus bonis desideratissimus, qui in ultimo summae eruditionis specimine, in dissertatione a 1792. scripta *locum epistolae Paulinae Ephes.* IV, 21—17. optime illustravit. Doctores introductos esse πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, significat, eos ideo adesse, *ut per eos Christiani probe instructi reddantur et idonei.* Nam graece ἄρτιον, ἐξηρτισμένον, κατηρτισμένον dicitur, quicquid instructum est iis omnibus, quae habere debet, quicquid ita institutum, ut sit tale, quale esse debet, integrum, ideoque aptum et idoneum ei rei, cui destinatum est; unde pro diversitate rerum, de quibus sermo est, varie verti potest, *integrum, perfectum, ad finem perductum, redditum*

tum integritati aptum et idoneum, bene instructum. Ergo doctores e consilio Christi funguntur munere πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, qui id agunt, ut Christiani ad *ulteriorem scientiam* rerum divinarum provehantur, ut *certam persuasionem* de iis adipiscantur, ut denique per ea, quae ipsi habent, *aliis amanter inservire* adsuefiant. Hoc enim velle Apostolum, ex omni orationis serie (v. 13—17) intelligitur. Εἰς ἔργον διακονίας, *ut sint, qui munere ministrorum fungantur.* Διακονία h. l. de cuiuscunque doctoris christiani munere usurpatur, ut 2 Tim. IV, 5. Ἔργον est id, quod est faciendum, ut muneri satisfiat, *functio sancti muneris,* nisi malis ἔργον pleonastice esse positum, ut ἔργον διακονίας idem sit, quod διακονία. Εἰς οἰκοδομὴν refer ad ἔδωκε, ut modo εἰς ἔργον διακονίας. Οἰκοδομεῖν, cum derivatis οἰκοδομὴ, οἰκοδομια neglecta omni etymi ratione est simpliciter: *facere ut res melior et perfectior evadat.* Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, i. e. ἐκκλησία, quae melior et perfectior efficitur instituendis et ad virtutes omnis generis cohortandis Christianis.

13. Μέχρι καταντήσωμεν — πληρώματος τοῦ Χριστοῦ). *Donec omnes ad parem fidem cognitionemque Filii Dei perveniamus, et aetatem virilem terminumque iustae aetatis christianae attingamus.* Καταντᾶν, *occurrere,* cum εἰς constructum significat *pervenire,* ut Act. XVI, 1. Sed difficilis est quaestio, quid sit pervenire εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως. Varias de sensu huius loci sententias, enumerat et diiudicat b. MORUS in dissertatione laudata. Ipse arbitratur, Paulum hortari doctores singulorum coetuum, id agere, ut Christiani omnes ac singuli, unus aeque ac alter, in quolibet coetu ulterius prove-

bantur, donec nemo relinquatur tiro et plane infcius, ut omnes ac finguli in quovis coetu, non magis unus quam alii, firmiores reddantur, donec nemo relinquatur, qui plane incertus inter dubitationes iisque permiffus fluctuet, nec certius doctrinam fciat, quam olim fciverat. Οἱ πάντες, ut tota orationis feries docet, non funt omnium nationum homines, Iudaei paganique avocandi a fuis de religione opinionibus falfis, et adducendi ad unam eandemque religionem chriftianam, fed iidem, quos Apoftolus paullo ante τὰς ἁγίους et τὸ σῶμα χριστοῦ appellaverat. Hi autem omnes erunt pares, habebunt ἓν, feu πίστεως et γνώσεως ἑνότητα, fi nullus plane infcius, nullus plane incertus relictus eft, fed omnes dici poffunt fuo quisque modo provectiores et certiores. Itaque ἑνότης rectius vertitur *paritas*, quam *unitas*. εἰς ἄνδρα τέλειον) *Ad maturam viri aetatem*, pro: εἰς τελειότητα ἀνδρός. Sic apud Profanos νήπιος et τέλειος opponuntur, e. g. apud *Polybium*, Hift. IV, 29. ἐλπίσαντες ὡς παιδίῳ νηπίῳ χρήσασθαι τῷ Φιλίππῳ, εὗρον αὐτὸν τέλειον ἄνδρα. Metaphorice Paulus aliique fcriptores folent dicere τελείους ἄνδρας, eos, qui ad altiora difcendo proceflerunt, ut iam ambitum et nexum rei perfpiciant, et de re fibi plane perfuafum habeant, eamque transferre ad ufum poffint, qui item agunt libentius, fortius, conftantius. Quae quum dicuntur de homine chriftiano, aut quum τέλειος ἀνὴρ ἐν χριστῷ dicitur, apparet hunc intelligi, qui omnia capita doctrinae chriftianae, in facris literis faepe tradita fic, ut a Chriftianis affenfus poftuletur, clarius, uberius, certius cognofcit, fapientius iis ad pietatem utitur, et ita de die in diem pietatis incrementa capit. Εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος Χριστοῦ, *ad terminum iustae aetatis chri-*

stia-

stianae. Ἡλικία de aetate omnino dici ſolet, ideoque μέτρον ἡλικίας eſt gradus certus aetatis, numerus annorum certus. Obſcurius eſt, quid μέτρον ἡλικίας τῦ πληρώματος χριςῦ coniunctim indicet. Ex haud paucis ſententiis hoc de loco propoſitis, ea inprimis a facilitate ſe probat, quae ἡλικίαν τῦ πληρώματος conſtruendo iungit, et vertendum cenſet: *expleta aetas, iusta aetas,* ut ſi Paulus ἡλικίαν πεπληρωμένην ſcripſiſſet. Conſtat enim, Hebraeos de tempore non modo labente, ſed et elapſo loquentes, uti verbo מָלֵא, et ad illius ſimilitudinem graeca πληρῦσθαι, πληρωθῆναι, πλήρωμα, a Iudaeis uſurpata eſſe. Per Hebraismum autem duo ſubſtantiva ſic iunguntur, ut modo prius, modo poſterius, vertendo in adiectivum mutandum ſit, ideoque ad imitationem hebraicae linguae *expleta aetas* dici poſſit, aut πλήρωμα ἡλικίας, (ut Gal. IV, 4.) πλήρωμα τῦ χρόνυ eſt χρόνος πεπληρωμένος,) aut ἡλικία τῦ πληρώματος, ut Pſ. XLV, 7. ἡ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος eſt ἡ ῥάβδος εὐθεῖα, *rerum moderamen iustum.* Genitivus ille χριςῦ ideo additus eſt, ut moneretur, non dici hic de expleta aetate ſignificatu proprio, phyſico, civili, ſed translato, i. e. quoad aetas matura ad Chriſtum refertur, aut eſt aetas matura *respectu Christi,* ſenſu chriſtiano. Cf. Col. II, 11. Intelligitur itaque ſive maior ſcientia, iuſtaque perſuaſio, *quam Christus postulat,* ſive ad quam provehimur *Christo iuvante,* ſive etiam *in rebus, quae ad Christum pertinent,* ἐν τῇ πίςει καὶ ἐπιγνώσει τῦ χριςῦ.

14. Ἵνα μηκέτι — τῆς πλάνης) *Nec amplius pueri simus, qui fluctuent, et quavis institutionis aura circumagantur per hominum inconstantiam versutiamque,*

que, ad fallendi artes compositam. Νήπιοι opponuntur ἀνδράσι τελέιοις, et sunt infirmi fide et cognitione veritatum salutarium. Κλυδωνιζόμενοι, i. et ταραττόμενοι ὥς ὑπὸ κλύδωνος, *tanquam a procella et fluctibus agitati.* Lat. *fluctuantes animo.* Ios. Ant. IX, 11, 3. ὁ δῆμος ταραττόμενος καὶ κλυδωνιζόμενος οἰχήσεται φεύγων. Ἀνεμοις διδασκαλίας, i. e. διδασκαλίαι κεναί, doctrinae vanae Sophistarum et doctorum Iudaicorum. Μηκέτι ostendit non tantum, quod evenire poterat, sed et quod multis Ephesi evenerat; doctrinis enim partim Philosophorum, partim Iudaeorum concussi, et huc illuc iactati fuerant, tanquam procellis. Κυβέια a κύβος, *cubus*, deinde *tessera*, in ludo aleae; unde κυβέυειν, *in alea tesseris ludere*; et κυβέια, *ludus ipse.* Transfertur autem κυβέυειν a plerisque ad circumventiones et fraudes, ut sit ἐξαπατᾶν *illudere*; nam in aleae ludo solent simpliciores circumveniri. Sed hanc explicationem repugnare usui loquendi, ostendit b. Morus in differt. posteriori ad h. l. qui etiam verbum κυβέια, cum coniugatis, triplicem significatum metaphoricum accipere pluribus exemplis docet. Nempe per verbum κυβέυειν exprimitur interdum *incerto casui et periculo rem exponere*: interdum indicatur, *inconstantem aliquem, variabilem, lubricum esse*: denique significatur, *specie praetexenda ludificari alios.* Κυβεία a Paulo reprehensa sine dubio est *inconstantia*, et *anceps disciplina*, modo haec, modo illa probans, nec relinquens, in quo tandem firmo veluti gradu consistatur. Sic Epiphanius (adv. haer. T. I, p. 665. ed. Petau.) Manichaeis tribuit διδασκαλίαν κυβευτικὴν, eam ob caussam, quod in Manetis disciplina omnia sint ἀσύστατα καὶ ἀσυνάρτητα, ita ut, quod positum sit, id mox tollatur,

quod

quod modo fit aedificatum, id rurfus deftruatur. Eandem fignificationem voci κυβεία tribuerunt veteres graecae ecclefiae doctores. In *Catena Oecumenii:* Κυβευταὶ λόγων λέγονται, οἱ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο διδάσκοντες, καὶ μεταβαίνοντες ἀεὶ ἀπὸ τούτου εἰς τοῦτο πανούργως. *Theodoretus:* κυβείαν γὰρ τὴν πανουργίαν καλεῖ, πεποίηται δὲ ἀπὸ κύβων τὸ ὄνομα, ἴδιον δὲ κυβευόντων, τὸ τῇδε κἀκεῖσε μεταφέρειν τὰς ψήφους, καὶ πανούργως τοῦτο ποιεῖν. Hi et alii quin intellexerint inconftantiam et fluctuationem difciplinae, quae audientes huc illuc incertos verfet, vix dubitari poteft, praefertim cum Epiphanii locus declaret, ufu tritum fuiffe, ut eiusmodi doctoribus διδασκαλία κυβευτική tribueretur. Veram hanc effe huius loci interpretationem, contextus etiam confirmat. Defcribuntur enim tales doctores, quorum auditores erant κλυδωνιζόμενοι καὶ διδασκαλίας ἀνέμῳ περιφερόμενοι, Eiusmodi difputatores folent etiam habere hoc, ut fint πανοῦργοι, aftuti ad mentes labefactandas, abftrahendasque a concepta fententia: quapropter bene iunxit Paulus κυβείαν et πανουργίαν, non quo haec fint fynonyma, fed quod res funt connexae, et inconftans eiusmodi ac lubricus doctor ea ipfa re aftute fallit. Iisdem doctoribus periculofis Paulus tribuit πανουργίαν πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, *verfutiam ad methodum deceptricem,* feu eos effe *ad artes fallendi verfutos* conqueritur. Verbum μεθοδεία, (apud probatos fcriptores graecos non obvium,) factum eft ad formam verborum ἐφοδεία et περιοδεία. Et ut horum vis, *circuitio*, e verbis ἐφοδεύειν atque περιοδεύειν, *circuire*, fecure concludi poteft, ita e verbo μεθοδεύειν, quod eft *certa via et ratione in aliqua re verfari, methodo uti*, facile colligi poteft, μεθοδείαν per fe effe facultatem et

 con-

consuetudinem faciendi aliquid via et ratione certa, et, si in malam partem capiatur, *artem fallendi*, *modum scienter fallendi*. Inde *Hesychius:* μεθοδείας, τέχνας. *Suidas:* μεθοδείας. τέχνας ἢ δόλυς. Quum deinde Paulus μεθοδείαν τῆς πλάνης, hoc est, μεθοδείαν πλανῶσαν dixerit: tanto magis intelligitur, describi *methodum deceptricem*, artem ad fallendum compositam, aptam ad id, ut certa ratione et artificiosius implicentur alii erroribus.

15. Ἀληθεύοντες δὲ — ὁ χριςός) *Sed ut, genuino amore pleni, ex omni parte incrementa capiamus, cum respectu ad eum, qui nobis praeest, Christum.* Ἀληθεύειν i. e. ἀληθῆ, ἀληθινὸν εἶναι, *verum* esse, in sentiendo, loquendo, agendo. *Philo* de Spec. legg. p. 787. C. μὴ καταψευσμένον τὸ πάθος, ἀλλ' ἐπαληθεῦον, *non fictus amor, sed verus.* Quum ἀληθεύειν hic oppositum sit τῇ πλάνῃ, ad verae doctrinae Christianae studium et professionem referri, et ἐν ἀγάπῃ *concordiam* significare potest, ut Paulus itaque velit, amorem veri ita comparatum esse debere, ne obsit concordiae, mutuoque Christianorum amori. Potest vero etiam ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ verti: *sincere alios diligere*; vel, (ut Morus vertit,) *genuino amore plenum esse*; nam ἀληθεύειν significat etiam *integrum et sincerum esse*, ut supra monitum. Tum *genuinus amor* est, in quo conspirant sensus animi et facta; et ille nominatim intelligitur amor, qui movet quemque, ut sua bona conferre in aliorum usus non recuset, ut velit alios etiam participes eorum reddere, ut ita tandem universae societati consulatur. Noesselt (fasc. I. p. 254.) eam significationem verbi ἀληθεύειν praefert, qua de cognitione eius, quod proprie *verum* est, dicitur,

citur, sive de recta cognitione; propterea, quod Apostolus τὰς ἀληθεύοντας perspicue disiungat ab iis qui (v. 14.) erant νήπιοι κ. τ. λ. Si hoc sumimus, Paulus commendat doctoribus veritatis studium, quod sit ἐν ἀγάπῃ, *cum amore coniunctum*, quae admonitio haec duo complecteretur: ut et aequitatem, iustitiam, lenitatem ac misericordiam sequamur, et in proponenda defendendaque veritate ita caute versemur, ut non plus detrimenti quam adiumenti capiat res publica christiana. αὐξήσωμεν τὰ πάντα) *Ex omni parte incrementa capiamus.* Nam τὰ πάντα positum esse videtur pro κατὰ τὰ πάντα, ut plures Latinorum ceperunt, qui habent, *crescere per omnia* Itaque αὐξεῖν τὰ πάντα erit *omnis generis incrementa capere*, in omnem partem proficere, scientia, persuasione, virtute. Ἐις χριστὸν, i. e. *respectu ad Christum*, idque hoc sensu, illos profectus et illa incrementa referri ad Christum. Referuntur autem ad eum profectus nostri, quia illi debentur, quia ille procurat, ut profectus faciamus, quia exhibet conservatque doctrinam suam in id, ut locus sit profectibus, quia ab illo quaerendi sunt et exspectandi, convertendi denique in eius laudem, in usus ecclesiae, convenienter eius voluntati, ut εἰς Θεὸν Rom. XI, 36. et εἰς χριστόν Eph. I, 5. Coloss. I, 20. Κεφαλὴ vocatur Christus, quia nobis praeest, quia est Dominus ecclesiae.

16. Ἐξ ὗ πᾶν τὸ σῶμα — εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτῦ ἐν ἀγάπῃ) *Ex quo* (cuius vi et virtute) *universum* ecclesiae *corpus coniunctum et copulatum per diversas commissuras inter se adiuvantes, pro modo quo unumquodque membrum aliquid operatur pro virili, crescit, ut per amorem perfectius evadat.* Pulchra haec allegoria docet, quemadmodum a capite partes corporis

universae vitam, vigorem, motionemque trahunt, ut singulae singulas mutuo ministerio adiuvent: sic universum Christi corpus inter se ita concretum et coniunctum esse, virtute ea, quam a Christo, tanquam capite ducat, ut pars quaeque alteri modo suo vigorem sufficiat, quo crescere et incrementa capere omne corpus possit. Eleganter b. Morus hoc comma ita vertit: *Quo quidem (Christo) moderante integer coetus, multifario ministrandi vinculo cohaerens et copulatus, incrementa suo ipsiusmet commodo ita capit, mutui amoris beneficio, ut quilibet sodalis sua pro suo modulo agat.* Πᾶν τὸ σῶμα τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, hoc est, *coetus capit incrementa sui ipsius*; quasi Paulus scripsisset: τὸ σῶμα τὴν αὔξησιν αὐτοῦ ποιεῖται. Nempe bis posuit idem substantivum, *corpus corporis incrementa capit*, quum altero loco reciprocum pronomen fuisset ponendum, *corpus sui incrementa capit*; more Hebraeis usitato. Dicitur autem *coetus integer necti, singulis sua in commune conferentibus*; quod exprimitur his tropicis verbis, τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς, *cohaeret corpus colligaturque iunctura multiplici.* Συναρμολογεῖν, i. e. συναρμόζειν, et συμβιβάζειν sunt Synonyma: *coniungere, coagmentare, compingere.* Ἁφὴ *iunctura*, ab ἅπτειν, nectere. Facile intelligitur, iuncturam seu nexum socialem comparari cum ligamentis, corporis articulos et membra nectentibus. Ἁφὴ τῆς ἐπιχορηγίας, *iunctura suppeditationis* est, iunctura, quae inest in suppeditando, quae hoc loco constat eo, quod quisque suppeditat aliquid in usus communes: tanquam si quis societatem tropice nominet corpus, et hoc corpus contineri dicet vinculis officiorum.

Nam

Nam officia comparantur cum vinculis. Κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους. *Per operationem pro suo modulo uniuscuiusque partis*, (μέρους,) vel, ut alii legunt: μέλους, *membri*, i. e. dum unum quodque membrum aliquid suppeditat, *per operationem*, (Wirksamkeit, Thätigkeit,) ut agendo aliquid conferat ad commune bonum, et quidem ἐν μέτρῳ *uniuscuiusque*, pro suo modulo, pro suis viribus, quantum potest. Nempe Christus non ipse, nullius hominis interventu coetum suum ulterius provehit; sed per homines, per ministros, quorum opera utitur, quos amor impellere debet, ut suam operam collocent in eo, quod fieri Christus vult, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ (sc. τοῦ σώματος) ἐν ἀγάπῃ.

17. Τοῦτο οὖν — ἐν κυρίῳ) Μαρτύρομαι idem quod παρακαλῶ, *obtestor, graviter admoneo.* Ἐν κυρίῳ, *per Deum*, s. *per Christum*, cui haec omnia beneficia debetis. μηκέτι — τοῦ νοὸς αὐτῶν.) *Ne amplius vivatis sicuti reliqui homines vivunt ex mente sua vana et improba.* Τὰ λοιπὰ ἔθνη, homines ex gentibus omnibus, ad Christum non conversi. *Vanitas mentis*, i. e. vanae, inanes opiniones. Vivunt in vanis opinionibus, qui imbuti sunt opinionibus, moralitati noxiis, die nach falschen Grundsätzen handeln. Ματαιότης saepe ponitur pro hebr. שָׁוְא הֶבֶל, *improbitas*, Ps. XXVI, 4. XXXI, 7. Interdum הבל significat etiam *idololatriam.*

18. Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ) *Quorum intellectus est obnubilatus*, depravatus. Metaphorice σκοτίζεσθαι, *obscurari*, tenebris circumfundi dicitur διάνοια, *intellectus*, quum vera videndi facultate privatus, erroribus obnoxius est. Metaphora desumta est ab oculis, qui fa-

iungunt v, 17. λέγω καὶ μαρτύρομαι; ceteris omnibus parenthesi inclusis. Ἄνθρωπος, pro νοῦς, *mens*, et ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, *mens*, *animus*, *qualis olim in vobis erat*, *quum nondum facti essetis Christiani*, *Der alte verkehrte Sinn.* Cf. annotata ad Rom. VI, 6. Ἀναστροφή, *vitae genus*, *mores*. Κατὰ τ. προτ. ἀναστροφήν, *convenientem priori vitae generi*. Fuerunt autem vel Iudaei vel gentiles. Τὸν φθειρόμενον — ἀπάτης, *corruptam cupiditatibus fraudulentis*, pravis. Ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, concupiscentiae *fraudulentae*, *seducentes*, quae hominem decipiunt. Putat enim se vivere beate, si prava appetat et quaerat; sed hoc modo sibi nocet. Dulcis radix, sed fructus amarissimi.

23. Ἀνανεοῦσθαι — νοὸς ὑμῶν) *Renovari potius meliori sensu*, *qui in mente vestra est*. Πνεῦμα h. l. est melior sensus, quem accepimus per πνεῦμα, dum discimus doctrinam, Deique spiritu emendamur. Cf. Gal. V, 19. Τοῦ νοὸς additur, ut indicetur illa notitia, et ille sensus, qui est in animis nostris, ut Rom. VIII, 23. ubi ὁ νόμος τοῦ νοὸς, lex mentis, opponitur τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, cupiditatis.

24. Καὶ ἐνδύσασθαι — τῆς ἀληθείας) *Et induere mentem novam*, *divinitus efformatam*, *ut sit virtutis studiosa et vere pia*; *wahrhaftig tugendhaft und fromm*, Ὁ καινὸς ἄνθρωπος, *mens prorsus immutata*. Col. III, 9. 10. Κατὰ θεὸν, pro διὰ, παρὰ, ὑπὸ θεοῦ. Alii explicant: *sensum qualem Deus postulat*, *congruam divinae voluntati*. Ne sic quidem male; nam κατὰ saepe similitudinem indicat, ut v. 22. Κτίζειν, *efformare*, hebr. בָּרָא Ps. LI, 12. Ἐν δικαιοσύνῃ κ.

τ.

τ. λ. i. e. ὥστε εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ ἀληθῶς ὅσιον. Δικαιοσύνη, צדקה virtus. Ὁσιότης τῆς ἀληθείας pro ὁσιότης ἀληθὴς, pietas vera, haud fucata. Philo de Abrahamo T. II, P. 30, 23. ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. Plutarch. Demetr. τοῦτο καὶ πρὸς θεοὺς ὅσιον, καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον.

25. Διὸ — πλησίον αὐτοῦ) Quapropter abstinentes a mendaciis fraudibusque verum dicite alter alteri. ψεῦδος, falsiloquium quodlibet. Sed h. l. in hac voce latere *fraudis* significationem, apparet ex ratione adiecta. Ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, hebr. אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, ἄλλος μετ' ἄλλου, s. μετ' ἀλλήλων. ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη) i. e. *ad mutuum auxilium nobis invicem praestandum sumus et facti et destinati.* Sicut nempe membra corporis humani non destruunt se invicem, sed iuvant, sibique mutuo prosunt; similiter nobis Christianis ab omni mutua fraude vel iniuria est abstinendum.

26. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε) *Cavete ne irascendo peccetis.* Καὶ, pro hebr. ו, ἀλλά. Plena oratio esset: εἰ μὲν ὀργίζεσθε, s. ἐν τῷ ὀργίζειν ὑμᾶς, φυλάσσεσθε μὴ ἁμάρτητε. Similis constructio est Iac. V, 14. Peccatur vero tum *iniuste*, tum *intemperanter* irascendo. ὁ ἥλιος — παροργισμῷ ὑμῶν i. e. *ne ingruat vespera, durante adhuc vestra offensione*, ut pergatis offendere alios, et ad iram provocare; quam citissime facite finem offensionibus. Phrasis similis Deut. XXIV, 15. *Plutarch.* de am. fratr. εἶτα μιμεῖσθαι τοὺς πυθαγορικοὺς, οἱ, εἴποτε προαχθεῖεν εἰς λοιδορίας ὑπ' ὀργῆς, πρὶν ἢ τὸν ἥλιον δῦναι,

αὐτȣ. ἐν ᾧ — ἀπολυτρώσεως) *Per quem tuti redditi estis a metu miseriae et ipsa miseria usque ad discessum ex hac vita,* usque ad eum diem, quo ab omnibus miseriis liberati plenissima felicitate fruemini. Ἐν ᾧ (πνεύματι) i. e. per eas res, quas Spiritus sanctus efficit, per cognitionem doctrinae, animi persuasionem. Doctrina christiana, cuius auctor est Spiritus divinus, vos iam in hac vita liberat a miseria peccatorum et metu irae divinae, animosque vestros tranquillos reddit. Sed in futuro seculo perfectissima erit vestra felicitas. De verbo ἐσφραγίσθητε vide ad c. I, 13. Ἀπολύτρωσις, cf. supra c. I, 14. εἰς ἀπολύτρωσιν.

31. Πᾶσα πικρία—κακίᾳ) Πικρία, *sermones acerbi et mordaces.* Θυμὸς καὶ ὀργὴ, *ira saeva.* Κραυγὴ, *hominum iracundorum clamores, Toben, Poltern.* Βλασφημία, *maledicentia, calumniae, obtrectationes,* 1 Tim. VI, 4. Ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, *excludatur e coetibus animisque vestris.* Κακία in universum *omnis animi malignitas,* qua alia huiusmodi vitia, tanquam genere suo continentur.

32. Χρηστοὶ, *benigni.* Χαριζόμενοι ἑαυτοῖς) *Condonantes,* nempe offensas. Χαρίζεσθαι, non tantum condonare peccata, sed et propitium esse alicui. καθὼς — ἐχαρίσατο ὑμῖν) Ἐν Χριστῷ, *propter Christum.* Καθὼς h. l. caussam exprimit, quae impellere debet Christianos ad similem benignitatem. *Ad exemplum Dei.*

CAP. V.

1. Γίνεσθε ἐν μιμηταὶ τȣ̃ Θεȣ̃) Cohaeret cum proxime antecedentibus. Imitamur Deum praecipue, omnibus bene facien-

faciendo, Matth. V, 48. Nam sic homo homini Deus. ὡς τέκνα ἀγαπητὰ) Sc. τοῦ Θεοῦ. *Quippe filii eius dilecti estis.* Liberorum est, Patrem moribus referre.

2. Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ) *Et constanter diligite vos invicem.* Nam περιπατεῖν, non actum unum aut alterum significat, sed perpetuum vitae tenorem, vel: *vitam instituite ita, ut benevolentiam ostendatis,* convenienter praecepto de amore proximi. καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς — εὐωδίας) *Ad exemplum Christi, qui nos ita dilexit, ut seipsum pro nobis offerret sacrificium Deo longe acceptissimum.* Debemus imitari exemplum Christi, qui pro salute nostra omnia fecit et pertulit, adeoque cruentam mortem passus est. Προσφορὰ, מִנְחָה, *oblatio quaevis.* Θυσία, זֶבַח de *solis victimis* dicitur. Τῷ Θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, hebr. רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה. Levit. I, 9. III, 16. Gen. VIII, 21. Phrasis desumta ab opinione omnibus gentibus communi, numen ipsum vel ipsis epulis sacris interesse, carnesque oblatas vere comedere, (Hom. Il. α, 424. Od. α. 25. 26.) vel saltem auram fumi de victima concremata assurgentis naribus captare. Ergo sacrificium suavissime fragrans est sacrificium gratissimum Deoque acceptissimum. Haec autem res, quod Christus mortem et cruciatus pertulit, Deo eam ipsam ob caussam fuit gratissima, quoniam maxima et incredibilia emolumenta inde ad genus humanum redundarunt.

3. Πορνεία) Iam nominat vitia, quae Ephesi maxime regnabant. ἀκαθαρσία) *Foeditas* et *improbitas* quaelibet, praesertim autem *flagitia venerea.* πλεονεξία) *Lucri studium inhonestum, schändliche Gewinnsucht.*

Alii intelligunt *libidinem veneream*, quia iungitur τῇ πορνείᾳ. Et sane πλεονεξία in universum videtur significare quamvis immoderatam cupiditatem rerum illicitarum. Posset igitur hic locus intelligi de prostibulis, quae vulgato corpore quaestum lucrantur, non exclusis tamen aliis quaestus inhonesti generibus. μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν) *Ne nomine quidem audiantur inter vos;* tantum absit, ut flagitia ista a vobis patrentur. *Solche Laster müssen unter euch unerhört seyn.* ἅγιοι) *Christiani*, homines Deo sacri, a ceteris hominibus seiuncti.

4. Καὶ αἰσχρότης) *Neque inverecundia in sermonibus moribusque* Καὶ μηδὲ, hebr. ו praecedente לא. καὶ μωρολογία ἢ εὐτραπελία) *Neque stultiloquium aut scurriles ioci.* Μωρολογία, *Plautus* Milit. II, 3. 25. vertit: *stultiloquium.* Vocabulum ipsum in linguam etiam latinam transiit, et legitur apud eundem *Plautum*, Pers. I, 1. 50. *amoris vitio, non meo, nunc tibi morologus fio.* Ἐυτραπελία, saepe honesto significatu est *urbanitas.* Deinde vero sensu obscoeno εὐτράπελοι dicuntur ii, *qui inhonesto quovis modo urbanitates affectunt*, γελωτοποιοὶ, *Lustigmacher. Isocrat.* Areopagit. τοὺς εὐτραπέλους δὲ καὶ σκώπτειν δυναμένους, οὓς νῦν εὐφυεῖς προσαγορεύουσιν, ἐκεῖνοι δυστυχεῖς ἐνόμιζον, *homines dicaces et ad irridendum paratos quos nunc facetos vocant, illi* (veteres Athenienses) *calamitosos iudicabant.* Glossarium: *Scurra*, γελωτοποιὸς, εὐτράπελος, σκώπτης, ἡδύλογος. *Scurrilitas*, εὐτραπελία. Etymol. εὐτράπελος, ὁ κοῦφος καὶ μωρὸς καὶ ἀπαίδευτος. τὰ οὐκ ἀνήκοντα *Suidas:* ἀνῆκον, τὸ πρέπον. ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία) *Oratio gratiae plena*, Ἐυχαριστία plerumque in epistolis Paulinis est *gratiarum actio.*

actio. Quoniam autem h. l. opponitur scurrilitati et dicacitati, videtur potius esse gratia in sermonibus et dictis nostris, *das Gefällige und Angenehme in unsern Reden.* Sic λόγος εὐχάριστος, *sermo gratiae plenus*, Cyropaed. II, 2.

5. Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες) *Scitote*, γινώσκετε. Pro ἐστε multi Codices, Verss. et Patres habent ἴστε ab ἴστημι, quae lectio omnino videtur esse vera. ὅτι πᾶς — οὐκ ἔχει) id est οὐδεὶς ἔχει, hebr. כל לא. Quis sit πλεονέκτης, patet ex v. 3. Ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, referri potest etiam ad πόρνος ἢ ἀκάθαρτος, non tantum ad πλεονέκτης. Qui talibus vitiis indulget, pro idololatra habendus est; *facinorosissimus est et pessimus,* Iudaei enim quodvis facinus gravissimum vocant idololatriam, quae ipsis maxime abominabilis est. *Sota*: in quocunque homine fastus dominatur, Idololatrae aequiparandus est. *Ialk Rub.* fol. 88, 4. Iracundus est tanquam idololatra. Dicit igitur Apostolus, Christianos, his vitiis deditos, etsi ab idolorum veneratione alienos, non esse meliores Idololatris. *Avaritia* vel potius *lucri inhonesti studium* non ideo idololatria dicitur, quoniam avarus divitias quasi pro idolo habeat; nam dicitur etiam de aliis sceleribus, sed quia hoc vitium inter gravissima facinora est referendum. οὐκ ἔχει — καὶ Θεοῦ) *Non est particeps beneficiorum in regno Christi et Dei paratorum.* Κληρονομίαν ἔχει, pro simplici μέτοχος ἐστι: Nec est Christianus, nec consequetur felicitatem aeternam. Nam regnum Christi, quod idem est cum regno Dei, in his terris inchoatum, est ecclesia Christiana, et felicitas vere Christianorum, qua iam in hac vita fruuntur; quae felicitas in altera vita perficietur.

6. Μηδεὶς — λόγοις) Simile monitum 1 Cor. III, 18. Λόγοι κενοὶ, sermones vani, quibus homines improbi solent excusare haec et alia vitia. Notantur, ut existimant interpretes nonnulli, Philosophi Graecorum, qui docebant, nihil mali esse in incestibus, et ἀρσενοκοιτίᾳ, et qui putabant vendentibus et ementibus licitum, circumvenire se invicem, ideo quod volenti non fiat iniuria, et leges civiles id permittant. διὰ ταῦτα — ἀπειθείας) *Nam propter talia* flagitia *divina poena ingruit in immorigeros homines.* Ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ, *poenae divinae*, ut saepius notatum. Υἱοὶ τῆς ἀπειθείας vide ad II, 2. De poenis aeternis sermo esse videtur.

7. Μὴ οὖν — αὐτῶν) *Cavete igitur, ne similes illis sitis*, vel secundum alios: *Ne eadem sors vobis eveniat.*

8. Ἦτε γάρ ποτε σκότος) *Nam olim quidem*, quum adhuc essetis Idololatrae, *in ignorantia versati estis*; quare non mirum, si talia perpetrastis. Σκότος, per meton. dicuntur, qui alias ἐν σκότει. *Tenebrae* autem Symbolum ignorantiae, ut omnibus notum. νῦν δὲ φῶς ἐν κυρίῳ) i. e. πεφωτισμένοι διὰ τοῦ κυρίου, *meliora edocti per Christum et religionem christianam.* Igitur vita illa ethnica vos non amplius decet. ὡς — περιπατεῖτε) *Vivite ut homines meliora edoctos decet.* Τέκνα φωτὸς, בְּנֵי אוֹר, φωτεινοὶ, φωτὶ χρώμενοι, *lumine divino illustrati, meliora edocti* per religionem christianam.

9. Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ φωτὸς — ἀληθείᾳ) *Nam fructus melioris huius cognitionis omnis generis virtutum exercitio conspicitur.* Καρπὸς τοῦ φωτὸς pro καρπὸς τοῦ πνεύματος habent multi Cod. Verss. et Patres

tres, et πνεύματος ex Gal. V, 22. huc translatum esse, dubio carere videtur. Τὸ Φῶς, *scientia religionis.* Καρπὸς, *fructus, effectus.* Ἐν ἀγαθωσύνῃ, sc. ἐστι, συνίσταται. Ἀγαθωσύνη, δικαιοσύνη, ἀλήθεια quoad significatum non differunt, et synonymis exprimitur *omnis generis virtus, vitae mentisque integritas.* De voce ἀγαθωσύνης cf. Gal. V, 22. Δικαιοσύνη, צְדָקָה, *omne virtutis et honestatis studium.* Ἀλήθεια, hebr. אֱמֶת, אֱמוּנָה, *Rechtschaffenheit.*

10. Δοκιμάζοντες — τῷ κυρίῳ) *Explorate*, operam date ut accuratius cognoscatis, quid placeat Christo eique sit gratum. Δοκιμάζοντες, hebraico more participium positum pro Imperativo, Alii, commate 9. parenthesi inclufo referunt ad περιπατεῖτε.

11. Καὶ μὴ — τοῦ σκότους) *Et nolite participes vos facere pravorum operum, quae ex ignorantia proficiscuntur.* Ἄκαρπον, quoad sensum est Synonymum τοῦ ἀχρείου. *Opera inutilia, prava.* Plutarch. de audiend. poet. τὸ γλυκὺ τοῦ λόγου οὐκ ἄκαρπον ἐστι οὐδὲ κενόν. Τοῦ σκότους, pro οἱ ἐν σκότει, gentes, homines, qui in densissimis ignorantiae rerum divinarum tenebris versantur. Participes se faciunt scelerum, non tantum qui iis indulgent, sed et qui talia approbant et laudant. Rom. I, 32. μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε) Sc. τὸ σκότος. *Operam date, ut animadvertendo in eorum vitia, eos corrigatis,* Simile praeceptum vide Levit. XIX, 17.

12. Τὰ γὰρ — καὶ λέγειν) *Quae enim occulte ab ipsis perpetrantur, adeo sunt turpia, ut vel dicere de*

iis indecorum videri posset. Redditur ratio, cur Christianos haud deceat imitari vivendi consuetudinem Ethnicorum; quia nempe turpissima sit illorum vita. Κρυφῆ rarius occurrit pro κρύφα. Τὰ κρυφῆ γινόμενα, *flagitia quaevis* quae occulte patrari solent. Alii *nefanda mysteriorum facinora intelligunt.*

13. Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα, ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται) Sic interpungendum videtur: *Omnia autem, quae manifestanda sunt,* (ut palam fiat qualia sint,) *a luce manifestari debent.* Redditur ratio, cur Christiani operam dare debeant, ut corrigant pravos mores Ethnicorum: μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε, v. 11. Quae in tenebris latent non possunt manifestari sine lumine. Sic etiam opus est lumine quodam, ut vitia Profanorum appareant qualia sint: talia lumina sunt Christiani. Ἐλέγχειν, *rem ex occulto in lucem protrahere.* Herodian. III, 12, 11. ἐπιστάμενος ὡς εἰ λάθοι ἡ ἐπιβουλὴ, καὶ μὴ ἐλεγχθείη, ὄλεθρος αὐτῷ οὐχ ὁ τυχὼν ἐπήρτηται, *quum sciret, si laterent insidiae, nec in lucem protraherentur, exquisitissimum sibi impendere supplicium.* Ἐλεγχόμενα, praet. pro futuro, h. l. sunt flagitia illa, de quibus in praecedentibus sermo, quorum turpitudo in lucem est protrahenda. Τὸ φῶς, ut v. 8. φῶς ἐν κυρίῳ, Christiani meliora edocti, quorum est corrigere pravos, in mores eorum animadvertendo. Similis sententia Matth. V, 14. ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. · πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστι.) *Quicquid enim manifestum sit, lumine quodam collustratur,* i. e. sine lumine nihil manifestum esse potest, ut, quale sit, appareat. Potest vero etiam φανερούμενον sumi in Medio, et πᾶν pro Accusativo, ut constru-

ſtructio ſit talis: τὸ γὰρ φανερούμενον πᾶν, φῶς ἐστι, *lux est id, quod rem quamvis detegit.* Sic etiam veſtrum eſt, o Chriſtiani, flagitia iſta retegere, et pravos hominum mores corrigere. Aliter hunc locum interpretatur Storrius in diſſert. exeget. p. 22. ſq. Sumit cum cel. Kuinoelio (in Interpret. grammat. loci Eph. V, 6—14.) τὰ πάντα et πᾶν hoc commate, neutro pro maſculino poſito, ut Galat. III, 22. Rom. III, 19. ſq. XI, 32. de *hominibus* ἐλεγχομένοις et φανερουμένοις dicta eſſe. Tum ἐλέγχεσθαι interpretatur *patere* monitis (ἐλέγχῳ lucis) ex iisque miſeram, perditam, foedam conditionem ſuam (v. 11 ſ.) agnoſcere et horrere, percipere fructum ἐλέγχου et incipere μετανοεῖν, quemadmodum ἀκούειν ſignificat quoque id, quod *conſequi* debet auditionem, idemque valet ac *dicto audientem esse, obtemperare,* (Vid. *Schleusneri* Lex. voc. ἀκούω n. 6.) et interpungit ſic: τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς, φανεροῦται, ut ſenſus ſit: *Quisquis ea, quae monitus est a luce, audit, is patefit,* emergit e tenebris, in quibus iacebat. τὸ γὰρ φανερούμενον πᾶν, φῶς ἐστί, *quisquis autem patefactus est, is luce collustratus est,* itaque uberius perfundi poteſt luce, cui nunc patet, is melior in dies atque beatior reddi poteſt.

14. Διὸ λέγει — ὁ χριστὸς) Quaeritur, quem Paulus verbis διὸ λέγει, loquentem introducat? Variae ſunt interpretum ſententiae, quas Wolfius in curis ad h. l. recenſet ac diiudicat. Sic nonnulli διὸ λέγει referunt ad τὸ φῶς, v. 13. quod ſit poſitum pro ὁ ἐν φωτὶ περιπατῶν. Alii putant reſpicere Apoſtolum ad Ieſ. LX, 1—3 vel ad Ieſ. XXVI, 19. vel ad locum utrumque. Sed neu-

 trius

trius loci prophetici ſententia convenit cum loci noſtri contextu. *Epiphanius* dicit, quae ſequuntur verba eſſe ex Eliae prophetia. *Syncellus* et *Euthalius* ἐκ τῶν Ἱερεμίᾳ λεγομένων ἀποκρύφων excerpta ſtatuerunt. Alii aliter. HEUMANNUS (Poeciles Tomo II. Lib. II. p. 390.) verba διὸ λέγει eſſe vult pro: διὸ λέγεται, et exiſtimat Paulum reſpicere ad *tres versus cantici, in Ecclesiis tunc pio decantari soliti*:

Ἔγειραι ὁ καθεύδων
Καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν
Ἐπιφαύσει σοι ὁ χριστός.

Sententiam ſuam ſuperſtruit his argumentis: Primum, quod Paulus v. 19. Pſalmos et hymnos, et odas ſpirituales nominatim commendat; deinde, quod poetici modi ſatis fideles ſunt iudices hymni ſacri; denique, quod ceterae omnes de hoc loco ſententiae a veri ſpecie ſunt remotae. Hanc ſententiam probant STORRIUS in diſſert. ſaepe laudata, p. 20. et 24. et MICHAELIS in annotat. ad h. l. Ille vertit: *Unde cani solet: patere te suscitari e somno, excitari a mortuis, atque Christus te illuminabit*, h. e. ſi experrectus fueris et excitatus a mortuis, illuminabit te Chriſtus. *Dormientes* nihil vident; ſunt in tenebris; nihil boni agunt. Sic Ethnicis nulla erat cognitio veri Dei, nullus ſenſus verae virtutis. *Mortui* vero ne quidem aliquid boni agere poſſunt in hac vita. His Ethnici erant ſimiles. Sed excitandi erant per Chriſtianos, ut erroribus et vitiis depoſitis, Chriſtianam religionem amplecterentur, eiusque praecepta ſequerentur, vel, ut *Storrii* verbis utar: Qui Chriſtianorum ſanctimonia et hortatu adducebatur ad perditam vitam ſuam agnoſcen-

dam

dam et detestandam, uno verbo, ἐλεγχόμενος quisque, velut excitabatur ex somno incuriae et negligentiae rerum suarum, quarum nunc conscius sibi fiebat, imo a morte malorum, e quibus nunc emergere incipiebat. Atque ita Christus eum deinceps illuminare, et sensim ad christianae sanctimoniae ac beatitatis maiora incrementa provehere poterat.

15. Βλέπετε — περιπατεῖτε) *Operam date, ut accurate vitam instituatis.* Πῶς pro ἵνα. Ἀκριβῶς, *exacte, accurate, perfecte*, vel potest iungi verbo περιπατεῖτε, vel etiam quoad sensum referri ad βλέπετε, sensu hoc: *operam date, omni diligentia adhibita, ut vivatis* etc. μὴ ὡς — σοφοί) *Non sicut sapientiae* (verae et christianae) *expertes, sed tanquam sapientes.* Philosophos gentiles per allusionem nominis ἀσόφους vocat, quia inania sapiebant, nec verum Deum cognoscebant. Christiani vero sunt σοφοί, quia habent cognitionem Dei et rerum divinarum certam et accuratam. Hebraei saepe ponunt חָכְמָה, *sapientiam* pro *virtute*, et נְבָלָה *stultitiam* pro *vitiositate.*

16. Ἐξαγοραζόμενοι — πονηραί εἰσι) *Diligenter usi opportunitate; nam tempora haec sunt periculosa.* Varie explicantur haec verba, sed simplicissime ita: Καιρὸς h. l. non est *tempus*, sed ex propria nominis significatione *opportunitas*, et quidem, quod loci contextus postulat, *ad vitam meliorem redeundi*, sancte vivendi, aliosque nostro exemplo emendandi. Ἐξαγοράζεσθαι. *Emere* est *parare sibi aliquam rem*; proinde *emere opportunitatem* est, quaerere, parare sibi opportunitatem

 agen-

agendi, *eine schikliche Gelegenheit zu seinen Handlungen wählen.* Itaque fenfus etiam poteſt eſſe: Utimini opportunitate inter homines ſceleſtos, quos vultis monere et arguere; nam quovis tempore et loco alios monere imprudentiae eſt, et fit inepte. Cf. Col. IV, 5. Ἡμέραι πονηραὶ, *tempora periculoſa*, nempe virtuti et felicitati veſtrae. Innumerae ſunt hac veſtra aetate voluptatum et calamitatum illecebrae, quibus a religione averti, et ad incredulitatem ac vitia quaevis ſeduci facile poteritis: vel: *tempora ſunt calamitoſa*; affligimur multis malis et calamitatibus. Quum igitur alios volumus corrigere et monere, fieri id debet opportuno tempore, ne ad iram provocemus eos, qui undique nos premunt. Haec eſt prudentia illa, de qua v. 15.

17. Διὰ τοῦτο — τοῦ κυρίου) Propterea gerite vos non tanquam ſapientiae expertes, ſed tanquam homines, qui ſciant, quid probetur Domino noſtro Ieſu Chriſto. Γίνεσθε, pro ἐστέ. Ὁ κύριος, *Iehova*, vel *Christus.*

18. Καὶ μὴ μεθύσκεσθε — ἀσωτία) *Et nolite inebriari vino; unde omnium ſcelerum origo.* Ἐν ᾧ, ſc. μεθύσκεσθαι οἴνῳ. In vinolentia ſcelerum foediſſimorum origo eſt et occaſio. Ἀσωτία, *vita foediſſima, ad omnem turpitudinem proiecta.* Graeci ἄσωτον, i. e. ἄσωστον dicunt, quem Latini *perditum*, hominem qui amplius ſervari nequit, ſpecialiter eum, qui rem patriam avitamque prodigit. Verum transfertur etiam ad omne genus hominum, ita immerſorum vitiis, ut eorum ſalus deplorata ſit; quod plerumque evenire ſolet ebrioſis. *Gellius* VII, 11. *nequam hominem* graece vertit ἄσωτον, et aliis vocibus ἀκόλαστον, ἀχρεῖον, ἄχριστον. ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι) *ſed*

sed sensu pietatis a spiritu sancto effectae pleni estote. Phrasis opposita superiori μεθύσκεσθαι. Τὸ πνεῦμα, sensus pietatis, quem Spiritus divinus per doctrinam Christi in animis Christianorum efficit. Vino repleti dissolutam vitam agunt; spiritu repleti Deum potius laudant.

19. Λαλοῦντες — πνευματικαῖς) *Vosmet ipsos excitate ad gaudia (non vino intemperanter bibendo, sed) carminibus Deo Christoque canendis.* Λαλεῖν ἑαυτῷ, ex usu hebraici sermonis est *secum cogitare et reputare*, meditari, meditando se excitare sc. ad pios sensus. Alii explicant: *excitate vos invicem* etc. Nam alter alteri canendo loqui potest, quum suo exemplo alterum excitat et cohortatur, vel: *docete vos invicem*, ut in loco simili Col. III, 16. διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτούς. Sed prior explicatio genio hebraizantis sermonis est convenientior. ψαλμοὶ, תְּהִלִּים, vocantur, eximia illa carmina Davidis et aliorum, quae in templo citharis et nabliis aptari solebant. Ὕμνοι dici videntur *extemporales Dei laudes*, ex occasione natae, Act. XVI, 25. Ὠδαι שִׁירִים, sunt carmina praemeditata, non sine arte aliqua, qualia illa Exod. XV, 1. Deut. XXXI, 19. sqq. Iudic. V. Hoc loco in genere *carmina quaelibet* sunt intelligenda. Πνευματικαῖς ex grammatica ratione ad ᾠδαῖς, quoad sensum vero etiam ad ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις est referendum. Carmina *spiritualia* sunt sacra, in religionis aliqua parte occupata, et opponuntur carminibus petulantibus, iocosis. Πνευματικὸν, quicquid vel a spiritu divino est inspiratum, vel piis sensibus excitandis est idoneum. ᾄδοντες — τῷ κυρίῳ) *Laudes Christi etiam in mente vestra celebrate.* ψάλλειν ἐν τῇ καρδίᾳ, secum tacita cogitatione

Deum

Deum laudare. Τῷ κυρίῳ. *in honorem Christi.* Plin. Ep. X, 97. *carmen Christo quasi Deo dicunt secum invicem.* Storrius verba: ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς iungit cum sequentibus: ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες etc. ut sensus sit: *carmina Domino canite ex animo.*

20. Εὐχαριστοῦντες — πάντων) Gratias agite semper pro omnibus bonis acceptis. ἐν ὀνόματι χριστοῦ) *Secundum voluntatem,* ex praecepto Domini nostri I. Ch. Nam tum etiam agimus aliquid *in nomine alterius,* si id facimus ex eius praecepto.

21. Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ) Omnino legendum est Χριστοῦ, pro eo quod alii habent Θεοῦ. Sic enim habent optimi codices, consentientibus Versionibus et Patribus diversarum recensionum. Sensus est: *Obsequium et honorem exhibere vobis invicem ex pietate* (reverentia) *erga Christum.* Ὑποτασσόμενοι, sc. ἐστε, i. e. ὑποτάσσεσθε. Ἐν φόβῳ χρ. sicut hebr. בּיראת יהוה

22. Αἱ γυναῖκες — κυρίῳ) i. e. Sicut vos mulieres Christo paretis, sic et ob Christum viris parete. Nam vir Christi imago. Τοῖς ἰδίοις, *vestris.* Ex ipso Dei per naturam instituto uxor praestare debet venerationem et obedientiam marito. 1 Cor. XI, 8. 1 Tim. II, 13.

23. Ὅτι ὁ ἀνὴρ — γυναικὸς) Vir habet imperium in uxorem naturae privilegio et gentium iure. *Menander* τὰ δευτερεῖα τὴν γυναῖκα δεῖ λέγειν, τὴν δ' ἡγεμονίαν τῶν ὅλων τὸν ἄνδρ' ἔχειν, *Philemon*: ἀγαθῆς γυναικός ἐστιν, ὦ Νικοστράτη, μὴ κρείττον' εἶναι τ' ἀνδρός, ἀλλ' ὑπήκοον.

χρον. γυνὴ δὲ νικῶσ' ἄνδρα, κακὸν ἐςι μέγα. Κεφαλὴ, *quicquid in quolibet genere est princeps, praecipua auctoritate et dignitate conspicuum.* καὶ ἀυτὸς — σώματος) *Et ipse* (Christus) *est servator (tutor) corporis sui*, nempe ecclesiae. Quemadmodum Christus ecclesiae suae non modo imperat, sed illam etiam amat: ita maritus non solum imperet uxori, sed eam etiam amet.

24. Ἐν παντὶ) Ad honesta quaevis hoc esse restringendum, per se patet. *Nulla re excepta.*

25. Ἀγαπᾶτε) Hoc complectitur omnis generis curam et sollicitudinem pro incolumitate et salute uxoris: quod vel comparatio cum amore Christi erga ecclesiam docet. καθὼς καὶ — ὑπὲρ ἀυτῆς) *Quemadmodum etiam Christus dilexit ecclesiam adeo, ut seipsum morti traderet pro eius salute.* Tit. II, 14. Gal. I, 4.

26. Ἵνα ἀυτὴν — ῥήματι) *Ut eam redderet piam per doctrinam suam, postquam eam aquae lavacro abluit.* Ἁγιάζειν, קִדֵּשׁ h. l. non est veniam peccatorum conciliare, sed *probum reddere*; sic enim explicatur v. 27. ut sibi sisteret coetum macularum expertem, i. e. ut abstraheret eum a vitiis et sceleribus, utque adeo esset sanctus et irreprehensus, in quibus verbis haud dubie inest pietatis et fugae vitiorum notio. Verborum καθαρίσας — ἐν ῥήματι, vulgaris interpretatio est: *Purgavit eam lavacro aquae coniuncto cum verbo* (Dei) i. e. baptismo. Τὸ λȣτρὸν τȣ̃ ὕδατος h. l. omnino videtur esse *baptismus*, quo demersi in aqua novi Christiani sordibus quasi purgabantur. Act. II, 38. Sed quomodo ἐν ῥήματι sit ex-

explicandum, difficile dictu. Vulgo referunt ad τῷ λέτρῳ τ. ὕδ. et vertunt: *lavacrum aquae cum verbo Dei coniunctum*, et ῥῆμα ipsis est formula baptizandi cum precibus in baptismo adhiberi solitis, vel *promissio divina.* Utrumque durum. Alii totam hanc phrasin non de baptismo, sed de ipsa *religione* explicant ita ut doctrina Christi, lustrationibus per aquam comparetur, iisque opponatur. *Koppe*, qui has, aliasque nonnullas interpretationes merito duras esse censet, iurgit ἐν ῥήματι cum ἵνα, ut tota Phrasis sit hebraica עַל דְּבַר אֲשֶׁר s. Chald. כִּדְבְרַת דִּי, pro simplici ἕνεκεν τοῦ, s. εἰς τὸ παραστῆσαι, eo fine ut sisteret etc. Sed in nullo eorum locorum, ad quae provocat, nempe Exod. XVIII, 11. Dan. II, 30. Eccles. VII, 14. LXX, interpretes utuntur nostra Phrasi. Ἐν ῥήματι optime vertitur: *per doctrinam*, et coniungitur cum verbis: ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ. Nam per doctrinam, quam discimus, emendamur, reddimur pii, et abstrahimur a vitiis. Καθαρίσας ἡμᾶς τῷ λ. τ. ὕδ, *postquam nos aquae lavacro abluit*; sine tropis: removit peccata, quae comparantur cum maculis et sordibus. Quo vero sensu? Obligavit nos discedere a vitiis, et pie vivere. Cf. 1 Petr. III, 21. Rom. VI, 4. Quod igitur Christus *baptismo* dicitur *purgare* (puta a vitiorum sordibus) Christianos, id non ita est cogitandum, quasi haec purgatio fiat propter vim aliquam aquae inditam. Contingit potius hoc beneficium iis qui baptizantur (adultis, de quibus hic et alibi est sermo) quoniam ipso hoc ritu solemni approbant, saltim approbare debent doctrinam fide, cui venia peccatorum et salus promissa est, et quoniam cum baptismo coniungunt μετάνοιαν, et promissam pecca-

torum

torum veniam ad se transferunt. Marc. XVI, 15. 16. Act. II, 38. Luc. III, 3.

27. Ἵνα παραστήσῃ — καὶ ἄμωμος) Sensus est: *Ut sibi pararet ecclesiam, a quibusvis vitiorum sordibus liberum, castam et omnis labis expertem.* Christus nempe se tradidit morti, partim ut remitterentur nobis peccata, partim ut ad sanctitatem perduceremur. Pro αὐτὴν alii rectius legunt αὐτός. Ἔνδοξος, cum ceteris: μὴ ἔχουσα σπῖλον — ἁγία καὶ ἄμωμος, sunt Synonyma, nec in singulis argutandum. Ἔνδοξον, *quicquid nitet; omne pulcrum, venustum,* καθαρόν, ut ἱματισμὸς ἔνδοξος, pro ὡραῖος, Luc. VII, 25. Σπῖλος, *macula in facie, vel vestimentis*, ut loca apud Wetstenium docent. Ῥυτίδας, *rugae*. Pollux IV, 146. ῥυτίδας ὀλίγας ἔχων ἐπὶ τοῦ μετώπου.

21. Ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα) i. e. *ut semetipsos* Gen. II, 24. Sic Auctor Libri *Arbaa Turim. I. Debet homo diligere uxorem suam sicut corpus suum, et honorare illam supra corpus: tum etiam indulgere ei, et custodire illam, ut custodit unum e membris suis.* ὁ ἀγαπῶν — ἑαυτὸν ἀγαπᾷ) Sunt enim conjuges unum quid per individuam vitae societatem. Uxor altera pars est hominis, qui constat ex viro et foemina. Ideo dictitant virum absque uxore tantum esse semihominem, sive hominem dimidiatum. Vid. Drus. ad h. l.

29. Οὐδεὶς — ἐμίσησεν) *Odio habet*, vel duriter tractat, nam hoc interdum est μισεῖν. Σάρκα pro σῶμα, בָּשָׂר. ἀλλ' ἐκτρέφει — τὴν ἐκκλησίαν) *Alit et fovet illud, sicut etiam Dominus ecclesiae*, tanquam corporis

sui,

ſui, *utilitatibus et commodis omni modo proſpicit* Nam ἐκτρέφειν et θάλπειν de Chriſto improprie dici, nemo non videt.

30. Ὅτι μέλη—σώματος αὐτοῦ) Sc. Χριςῦ. *Sumus Chriſto coniuncti arctiſſimo vinculo*, quemadmodum membra unius eiusdemque corporis. Τὸ σῶμα h. l. non eſt coetus Chriſtianus; (nam ſequitur ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῦ κ. τ. λ.) ſed Chriſtus ipſe, cui corpus tribuitur; et Chriſtiani dicuntur eius membra. ἐκ τῆς — ὀςέων αὐτῦ) *Conſanguinitate quaſi ipſi ſumus iuncti.* Phraſis hebraica occurrit Gen. II, 23. XXIX, 14. 2 Sam. V, 1. aliisque locis, et exprimit conſanguineorum per natales nexum. Nos Chriſti quaſi conſanguinei ſumus, quia ipſe humanam naturam aſſumſit, nobis in omnibus ſimilis factus ſine peccato. Huc pertinet praecipue Hebr. II, 14.

32. Ἀντὶ τῦτυ — εἰς σάρκα μίαν) Ante haec verba aliquid eſt ſubintelligendum e. c. *Valet hic dictum illud.* Nam Paulus non argumentatur e ſuperiori, ſed verba haec omnia ſunt e Moſe, Gen. II, 24. Ἀντι τῦτυ, pro ἕνεκεν τῦτυ ſicuti habent h. l. LXX. Καταλείψει κ. τ. λ. verte: *Solet relinquere ipſos parentes et ſequi uxorem.* Προσκολλᾶσθαι, hebr. דָּבַק, *conſtanter adhaerere alicui, non pati ſe avelli ab altero.*

33. Τὸ μυςήριον τῦτο μέγα ἐςιν) *Arcanum hoc eſt memorabile*; eſt in hoc dicto ſenſus latens. Myſterium vocat Paulus eam rem, de qua antea ſermo fuerat, nempe mutuum coniugum amorem, et mutuam benevolentiam. *Μυςήριον* autem h. l. eſt res, ſub qua ſimul aliquid

latet

latet, quae connotat simul aliud aliquid, nempe amorem Christi erga coetum suum. Igitur addit: ἐγὼ δὲ — τὴν ἐκκλησίαν) *Ego nempe applico ad Christum et ecclesiam*, nimirum id, quod Moses de matrimonio dixerat. Hoc mysterium vocatur μέγα, *grave, memorabile*. Operae pretium esse, inquit Paulus; has res invicem conferre, cogitare, quomodo unum sub altero lateat. Hoc et similibus locis Paulus imitatus est Iudaeorum interpretandi modum mysticum, quo cum persona, historia, ritibus comparatur simul res alia, quae per illa illustretur. Inde scriptor allegoricus dici solet etiam mysticus. Non opus est, ut nos Pauli exemplo hunc modum interpretandi imitemus; nobis enim non est res cum Iudaeis, quorum ingenio nos accommodare debeamus. Lectu digna est Ad. Ios. Onymi disquisitio *de usu interpretationis allegoricae in novi foederis tabulis*. Bambergae et Wirceb. 1803. 8.

33. Πλὴν) *Enimvero*. Particula transeundi. *Ut ad rem redeam*. Nam sensum illum allegoricum obiter tantum attingere voluit. ἡ δὲ γυνὴ — ἄνδρα) ἵνα φοβῆται, pro φοβείσθω, s. θέλω, ἵνα etc. φοβεῖσθαι τὸν ἄνδρα, *revereri maritum*.

CAP. VI.

1. Ἐ[illegible] κυρίῳ) *Propter Dominum*, quia doctrina Chri[illegible]c postulat, sive ob mandatum Dei (v. 2.). Δίκαιον, *iustum et aequum*, propter beneficia a parentibus in vos collata. Iam natura iubet, liberos obedire parentibus. Hoc agnoverunt et agnoscunt omnes gentes, incultissimae etiam nationes.

2. Τιμα) τιμᾶν comprehendit etiam curam, ne quid eis necessariorum desit, et omnis generis *pietatem*: Sic Graeci dicere solent τιμᾶν τὸν ἰατρὸν, *praemiis afficiendum esse medicum*, ἥτις — ἐν ἐπαγγελίᾳ) *Quod est primum praeceptum cum promissione*, cui promissio addita est. Sic plerique explicant. Nempe tribus prioribus praeceptis nulla addita est promissio; primo et secundo praecepto potius adiecta est severa comminatio. *Quartum* praeceptum sane primum est, cui benevole et amanter additur: *ut tibi bene sit* etc. Lege Exod. XX. Sed in decalogo non adeo differt, utrum promittatur commodum, an minae proponantur. Utrumque enim pariter ad singula praecepta pertinet, et dum Deus minatur malum, simul promittit commodum, si servatur lex illa, et sic vice versa. Igitur ἐντολὴ πρώτη videtur potius esse *primarium praeceptum*, unum e praecipuis, vel ad fructum, vel ad necessitatem observandi. Cf. Marc XII, 28. sq. Sa- R. VII. *Honora patrem et matrem, maximum est praeceptum, et merces eius est vita longaeva.*

3. Καὶ ἔσῃ — ἐπὶ τῆς γῆς) *Et diu vivas in terra.* Apud Mosen promittitur diuturna vita in Palaestina, nam additur: *quam tibi dat Iehova Deus tuus.* Exod. XX, 12. Paulus vero, non Iudaeis sed Christianis scribens, applicat id, quod de Palaestina dicitur ad alios eti[illegible] et promissionem, Iudaeis propriam dilatat, atque com[illegible] facit. Moses nomine Dei totum populum allocutus est. Sensus igitur huius promissionis erat, rempublicam Iudaeorum fore felicem et diuturnam in terra promissa, si liberi bene educarentur. Hoc ad omnes alias nationes pertinet. Ubi nempe liberi bene educantur, ibi cuiusvis con-

conditionis homines plerique recte et ex virtutis praeceptis vitam inſtituere, et quod ſuum eſt, agere ſolent. Non autem poteſt non flórere respublica, in qua plerique cives ſunt boni. Sed de diuturna vita ſingulorum hominum non eſt ſermo.

4. Μὴ παροργίζετε) Παροργίζειν, *exacerbare*, duriter tractando. *Cavete, ne eos sine caussa male tractantes peiores reddatis. Macht sie nicht schlimmer durch unnöthige Strenge.* ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου) *Ita ut eos castigetis et instituatis convenienter praeceptis Christi.* Παιδεία, *disciplinam puerilem omnem* complectitur, ſive illa fiat exemplo, ſive beneficiis, ſive admonitionibus, ſive denique poenis. Νουθεσία, *informatio animi ad honesta quaevis.* Κυρίου, i. e. *Christi* additur, quia haec omnia fieri debent ſecundum praecepta religionis.

5. Οἱ δοῦλοι) Non tollit Paulus morem tunc receptum, ſervis tanquam mancipiis utendi. Habet enim ſua commoda, et licet eo recte uti. τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα) *Dominis qui secundum leges humanas ius in vos habent.* Addit Apoſtolus κατὰ σάρκα, quia alius eſt Dominus Chriſtianorum proprie et κατὰ πνεῦμα, nempe Chriſtus. μετὰ φόβου καὶ τρόμου) *Summa cum reverentia, mit gröster Ehrfurcht.* De noſtris erga Deum officiis uſurpantur vocabula יִרְאָה et פַּחַד, φόβος et τρόμος, et ſignificant *pietatem, reverentiam erga Deum*; nam omnis religio Iudaeorum inprimis cogitatione et admiratione potentiae divinae, adeoque etiam poenarum divinarum metu continebatur. Eſt igitur et hic φόβος, καὶ τρόμος *obedientia, et metus Dominis displicendi.* ἐν ἁπλότη-

 τι

τι — χρισῷ,) *Candide, sine ulla fraude.* Ὡς τῷ χριςῷ, quomodo Chriſto ſervimus, qui eminentiore ſenſu eſt dominus noſter.

6. Μὴ κατ' — ἀνθρωπάρεσκοι) *Non obsequio ad oculos tanquam hominum solum gratiam captantes.* Ὀφθαλμόδυλος, ſervus, qui inſpectante hero ſe diligentem praeſtat, et probum, oculisque eius quaſi ſervit, ſed alius eſt extra conſpectum heri. Ἀνθρωπάρεσκοι, qui non cogitant, quid ſui ſit officii, ſed quomodo per fas et nefas gratias captent. Tales videas ſervos comicos apud heros minores. Tales erant aulici Saulis. ἀλλ' ὡς — ἐκ ψυχῆς) *Sed tanquam ingenui Christiani, qui lubenter praeceptis Dei obsequuntur,* In quocunque ſtatu et conditione licet bene agere. Ἐκ ψυχῆς, lubenter.

7. Μετ' εὐνοίας — ἀνθρώποις) i. e. Reſpicientes praecipue non illos homines, quorum ſervi eſtis, ſed Chriſtum, qui id exigit, et qui praemium reddit. Εὔνοια ſervis erga dominos ſaepe tribuitur apud Graecos et Romanos ſcriptores. *Lucian.* bis accuſ. 16. ἀνδράποδον ὃ μόνον εἶχεν εὔνουν καὶ πιςόν. *Thomas M.* εὔνοια καὶ ἀπὸ τῦ ἐλάττονος πρὸς τὸν μείζονα, καὶ ἀπὸ τῦ μείζονος πρὸς ἐλάττονα.

8. Τῦτο κομιεῖται) *Hoc referet,* i. e. *huius praemium referet,* per metonymiam ſatis frequentem, 2 Cor. V, 10. εἴτε δῦλος, εἴτε ἐλεύθερος) Neque enim Chriſtus haec diſcrimina aut nunc reſpicit, aut in iudicio reſpiciet, 1 Cor. VII, 22. II, 13. Gal. III, 28.

9. Τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτὲς) Τὰ αὐτὰ, *eadem* non pertinet ad ipſa miniſteria et negotia ſervilia, ſed ad alia-

alia, de quibus in praecedentibus fermo fuerat, ad integritatem, et finceritatem, v. 5. benevolentiam et amorem, v. 7. Chriftiani omnibus Chriftianis fratres; itaque Domini Chriftiani parem, imo maiorem bonitatem oftendere debent in fervos Chriftianos, quam olim Hebraei in Hebraeos. ἀνιέντες τὴν ἀπειλὴν) i. e. *desinite eos duriter tractare.* Ἀνιέναι proprie eft *remittere, relaxare quod nimis arcte constrictum est*; tropice fignificat *mitigare, minuere, intermittere.* Epict. 54. ἀνιέναι τὴν αἰδῶ τὴν τῶν ἄλλων πρὸς ἡμᾶς, *facere, ut alii minus nos revereantur, quam antea.* εἰδότες — ἐν οὐρανοῖς) Alia lectio eft: εἰδότες, ὅτι καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ κύριος ἐστὶν ἐν οὐρανοῖς fenfum habens egregium. *Ipsis et vobis idem Dominus imperat.*

10. Ἐνδυναμοῦσθε — ἰσχύος αὐτοῦ) *Fortes estote* (in calamitatibus) *per Dominum* (per religionem Chrifti) *et omnipotentiam eius.* Ἐνδυναμοῦσθε, *fortes estote*, nempe in calamitatibus perferendis, ita ut non patiamini iis a religione femel fufcepta vos dimoveri. Ἐν κυρίῳ, *per Dominum*, per religionem Chrifti, quae conftantiae argumenta fuppeditat. Κράτος τῆς ἰσχύος, *fortitudo roboris*, i. e. fortitudo permagna, et quum Deo tribuitur, *omnipotentia. Freti eius omnipotentia.*

11. Ἐνδύσασθε — τοῦ διαβόλου) *Induite gravem armaturam, quam Deus exhibet, ut possitis resistere fraudibus diaboli.* Cohortatur Paulus Chriftianos, ut fint conftantes in religione, fimilitudine defumta a milite, qui optime armatus in aciem procedit, fortiter pugnat, et victor evadit. Πανοπλία, occurrit in Graeco Iob. XXXIX, 20.

20. 2 Sam. II, 21. pro hebr. חֲלִיצָה, et denotat *omnis generis arma, quibus corpus militis tegitur*, sed per usum loquendi gravem armaturam, quae levi opponi solet, *schwere Waffenrüstung*, clypeum, galeam, gladium, ocreas; quae omnia infra dicentur. Πανοπλία Θεοῦ, *arma quae a Deo suppeditantur*, i. e. adiumenta virtutis et perseverantiae in bono, in mediis etiam calamitatibus, quae vobis religio christiana suppeditat, monendo, hortando, consolando, promittendo etc. Commemorantur haec arma infra v. 14. πρὸς τὸ δύνασθαι — τοῦ διαβόλου) *Ut possitis resistere insidiosis artibus Diaboli.* Στῆναι πρὸς, *resistere*, phrasi ex re bellica desumta. Antonin. de rebus suis L. VI. §. 41. πρὸς ἄνθρωπον στῆναι στάσιν πολεμίου, *contra homines hostiliter agere.* Μεθοδεύειν, unde vox μεθοδεία ducitur, proprie est *in arte aliqua tractanda versari.* Sed accipitur saepe etiam in malam partem. Sic μέθοδος pro *insidiis* et fraudibus vel *fraudulentis artibus* est apud Philonem L. II. Alleg. p. 63. B. ubi μέθοδοι et τέχναι ut Synonyma iunguntur. Suidas: μεθοδείας, τέχνας ἢ δόλους μεθοδεύει, τεχνάζεται. Vid. not. ad c. IV, 14. Hic artes diaboli sunt ipsae illae calamitates, quibus homines christianos labefactare tentat. Διάβολος h. l. est *Satanas*: nam omnis calamitas, quam propter religionem perferebant Christiani, ad Satanam atque daemones improbos refertur. Cf. 1 Thess. II, 18. 1 Petr. V. 8. 9. Sensus igitur est: *Ut resistere possitis insidiosis artibus hominum improborum, (Iudaeorum et Ethnicorum,) qui instigante Satana sollicitant vos ad deserendam Christi religionem.* Satanae tribuitur, quod faciebant eius instrumenta.

12.

12 Ὅτι ὐκ — σάρκα) *Non enim certamen nobis est cum hominibus imbecillis tantum.* Vocula *tantum*, quoad ſenſum eſt ſupplenda, ut ſaepius. Αἷμα καὶ σάρξ, *homines nostri similes, corpore et sanguine constantes.* Cf. 1 Cor. XV, 50. Herodot. I, 17. ὐ πρὸς ἄνδρας ἡμῖν γίνεται ἡ μάχη. Opponuntur homines infirmi daemonibus, maiori vi pollentibus. ἀλλὰ πρὸς — τῦ σκότυς τῦ αἰῶνος τύτυ) Deeſt τῦ αἰῶνος in nonnullis vetuſtis codicibus, conſentientibus Verſionibus et Patribus diverſarum recenſionum. *Sed cum omnis generis malis daemonibus, cum dominis mundi huius tenebrosi*, i. e. hominum in ignorantiae tenebris verſantium. Per τὰς ἀρχὰς, et τὰς ἐξυσίας non poſſunt intelligi *homines* potentes; nam his non poteſt commode opponi αἷμα καὶ σὰρξ. *Daemones* eſſe intelligendos contextus docet, praecipue τὰ βέλη τῦ πονηρῦ v, 16. Eadem graduum nomina uſurpantur de malis daemonibus, quae de bonis angelis: nam et Satanae imperium ordine conſtat, Matth. XII, 26. Κοσμοκράτορας vocem Iudaei civitate ſua donarunt, et partim hominibus tribuunt, magnis ſc. Regibus, qui vere ſunt κοσμοκράτορες, partim *diabolo*, qui dicitur ὁ ἄρχων τῦ κόσμυ τύτυ, Io, XII, 31. Vaiikra R. 18. fol. 161. 3. *Quo tempore Israelitae steterunt ad mentem Sinai, Deus vocavit angelum mortis, ipsique dixit; Quamvis te feci* קוזמוקרטור, κοσμοκράτορα *super homines, nulla tamen tibi in hanc gentem potestas est, quia sunt filii Dei. Iamblichus* de myſt. Aegypt. Sect. 2. 3: κοσμοκράτορες *sunt daemonum archontum illi, qui sublunuria gubernant*: οἱ τὰ ὑπὸ σελήνην ςοιχεῖα διοικῦντες, 2 Cor. IV, 4. Τὸ σκότος et ὁ κόσμος hic, ut ſaepe vocatur omne malum morale, omnes eius cauſſae

ac detrimenta, et ipsi homines pravi. Vocatur etiam regnum diaboli, et diabolus eius regni princeps, primus inter eos qui Deo renituntur, maxime abhorrens a Dei consiliis et institutis, longe pessimus. Ergo, si huius loci sententiam spectes, utique intelligendi sunt Imperatores et magistratus Iudaeorum et Ethnicorum, non tamen proprie, sed iidem homines maligni spirituum improborum impulsu ad vexandos Christianos excitati et agitati, vel similes spiritui illi maligno, qui renititur Deo, et deditus est rebus Deo contrariis. πρὸς τὰ πνευματικὰ — ἐπουρανίοις) *Cum malis daemonibus, ob caelestia commoda.* Τὰ πνευματικὰ pro: τὰς φύσεις πνευματικὰς s. τὰ πνεύματα, opposita σαρκὶ καὶ αἵματι, i. e. σαρκικοῖς. Sic Graeci τὸ ἱππικὸν, στρατιωτικὸν, ναυτικὸν, sc. τάγμα. Τῆς πονηρίας, pro πονηρὰ, hebraico more. Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, non potest necti cum verbis: *luctandum est nobis*, nam luctandum nobis est in terris; nec cum πνεύματα; nam mali genii nunquam in coelo versari dicuntur. Koppius cum aliis per τὰ ἐπουράνια, sc. μέρη intelligit aërem. Et negari non potest, regnum daemonum quorumcunque, proborum et improborum a Iudaeis in aëre collocari solere. Vid. supra c. II, 2. ubi occurrit ἡ ἐξουσία τοῦ ἀέρος. Sed τὰ ἐπουράνια non sunt loca *sub coelo*, in nubibus, aëre; nam haec sunt ὑπουράνια. Proinde alii verba ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ad superiora referunt, et subintelligunt πράγμασι; *respectu coelestium illorum*, (nempe bonorum) luctandum est nobis cum diabolo, ne illa nobis eripiantur. Subiungitur igitur caussa, quare tanto acrius sit luctandum. Cf. Morus ad h. l. Ceterum nemo mortalium definiverit, quid et quantum Satanas conferat ad malum morale, vel ad impediendum bonum morale. Nuspiam enim in sacris litteris dicitur, quomo-

modo Diabolus id agat, quod ei adſcribitur, nec uspiam excluduntur cauſſae aliae uſitatae, e. c. ignorantia, negligentia, cupiditates etc. Hoc unum monemur, eo diligentius cavendum eſſe a malo, et contra nitendum, propterea quod ad omnes eius cauſſas etiam Satanas accedat; cui officio ſatisfieri poteſt, etſi non explicatur, quale ſit, quod Satanae tribuitur. Nec eſt alius modus reſiſtendi diabolo, quam qui eſt reſiſtendi vitiis, ſceleribus, hominibus pravis, per preces, doctrinam chriſtianam, attentionem. Unde interdum reſiſtere diabolo videtur ſimpliciter ſignificare, reſiſtere malo. Iac. IV, 7. Rom. XVI, 20. Vid. Mori Epit. th. chriſt. p. 82. ſqq.

13. Διὰ τοῦτο — τοῦ Θεοῦ) Verbum ἀναλαμβάνειν dicitur de rebus, quibus induimur, vel ornamur; deinde ἀναλαμβάνεσθαι ea dicuntur, quae vel ad vim repellendam, vel inferendam pertinent, hoc eſt vel arma, vel tela. *Philo* de vita Moſ. III. ξίφος ἕκαστος ὑμῶν φησὶν, ἀναλαβὼν, ἐφορμάτω διὰ παντὸς τοῦ στρατοπέδου, *arrepto unusquisque, ait, gladio, discurrat per castra.* ἵνα δυνηθῆτε — πονηρᾷ) *Ut possitis resistere tempore periculi,* tempore calamitoſo: nam ἡμέρα πονηρὰ, יוֹם רַע, *malus dies* eſt tempus calamitoſum. Calamitates autem intelliguntur externae afflictiones, vexationes. Pugnare cum adverſariis h. l. eſt, has afflictiones, et calamitates fortiter perferre. καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι) Koppius vertit: *et victo hoste quolibet stationem vestram tueri.* Ἅπαντα Neutrum, poſitum eſſe putat pro maſculino, uti πᾶν, Io. XVII, 2. vel ſingularem maſculinum. Κατεργάζεσθαι, *debellare, prosternere.* Appianus bell. Parth. τοῦ κατεργάσασθαι Πάρθους, ad Parthos debellandos. Dionyſ. Hal. Ant. L. IX. τῷ πλήθει τῶν βελῶν

ἅπαντας κατειργάσαντο, *telorum multitudine omnes confecere.* Sed haec interpretatio non probanda esse videtur; nondum enim de victoria est sermo, sed de armatura. Christiani armare se debent, ut parati sint ad excipiendum hostem, quod ex sequentibus patet, ubi singula arma commemorantur. Igitur vertendum est: *Ut, si feceritis omnia,* quae sc. ad vos armandos pertinent, i. e. instructi sitis omnibus adminiculis ad resistendum necessariis, deinde *possitis stare*, adstare, et fortiter expectare venientem hostem. Κατεργάζεσθαι h. l. simpliciter est *facere.*

14. 15. Στῆτε ἐν — εὐαγγελίε τῆς εἰρήνης) *Adstate igitur accincti lumbos vestros sinceritate, et induti thorace pietatis, subligantes pedes vestros firmitate doctrinae salutiferae.* Pergit Apostolus in commemorandis singulis πανοπλίας partibus, iisdemque ad Christianos accommodandis. Στῆτε, nempe in pugna contra adversarios. Milites ζωστῆρα habebant s. περίζωμα, propter vestes laxiores et demissiores, ne huc illuc diffluere possent. Ies. XI, 5. Cum cingulo militum comparatur ἀλήθεια, *veritas, sinceritas, Rechtschaffenheit*, quae haud dubie est adminiculum constantiae. Sensus: Integritas illa sit vestrum quasi cingulum. Θώραξ inde dicitur, quod pectus tegat, lorica Latinis. Δικαιοσύνη, צְדָקָה h. l. est *omnium virtutum christianarum perpetuum studium.* Hoc virtutum christianarum constanti exercitio inexpugnabiles quasi redduntur Christiani, ut facile resistant adversariorum malis artibus et minis. Quum autem variis calumniis etiam impeterentur illius aetatis Christiani, perpetuum virtutis studium et recti conscientia iis erat instar loricae. Sic

enim

enim facile refutare calumnias et innocentiam suam tueri, innocentes autem damnati et vexati conscientia recti se consolari, atque virtuti suae se involvere poterant. Milites porro sunt caligati, ὑποδησάμενοι τὰς πόδας, ut stare possint firmiter. Ἑτοιμασία, ut adiectivum ἕτοιμος, respondet hebr. כֵּן, מָכוֹן, et significat *firmitatem constantiam* unde de basi, *fundamento aedium* etc. vox מָכוֹן, Esr. II. 68. III, 3. Ps. LXXXIX, 15. quam iisdem locis Alexandrini vertunt ἑτοιμασίαν. Εὐαγγέλιον, *universa doctrina Christi.* Εἰρήνη, שָׁלוֹם, felicitas, id, quod salutem affert. Ἑτοιμασία τῦ ἐυαγγέλίϐ τῆς εἰρήνης igitur erit *religio salutifera, cui tuto inniti possit, tanquam immoto fundamento.* Huic fundamento innisi Christiani, prosterni ab hostibus i. e. vinci calamitatibus non possunt. Potest tamen ἑτοιμασία τῦ ἐυαγγελίϐ etiam esse *apparatus evangelii* vel doctrinae christianae; si habeamus eam semper in promtu, in memoria. Si quis cogitet semper, quid religio postulet, calamitatibus non succumbet. Ceterum in singulis non est haerendum, nec quaerendum cur fidem appellet clypeum, cur probitatem cingulum. Vid. notanda ad v. 17.

16. Ἐπὶ πᾶσιν — πίςεως) *Ad haec omnia arripite pro clypeo fiduciam* (in Deo et Christo collocandam.) Ἐπὶ πᾶσιν, *praeter ista omnia.* Koppius: *omnino, ante omnia.* Θυρεὸν et ἀσπίδα distinguunt quidem Veteres, sed h. l. species clypei pro *clypeo quovis* ponitur. Πίςις *fiducia* in Dei potentia et benignitate collocanda. Nam a generali ad speciale progreditur Apostolus. ἐν ᾧ δυνήσεσθε — σβέσαι) *Quo* (clypeo) *possitis omnia iacula*

cula Mali illius ignita extinguere, i. e. qua si fiducia possitis resistere omnibus tentationibus malorum hominum, qui Diaboli impulsu vos persequuntur, ut a Christi religione vos avertant. Τὰ πεπυρωμένα βέλη erant sagittae, in quarum capite, seu alveo excavato includebatur ignis, (hohl, und mit brennbaren Materien angefüllt,) ut missae et agitatae per aërem, inflammarentur. Adhibebantur in proeliis ad incendia in operibus, machinis, navibus hostium excitanda, imo et ad scuta perforanda, hominesque prosternendos. Coniiciebant nempe tales sagittas in scutum hostis, ut in illo haererent; iam scutum exardescere incipiebat, et abiiciendum erat. Vid. Livius XXI, 8. Romani illud missilium telorum genus dixerunt *falaricas* et malleolos. Wetsten. ad h. l. Τοῦ πονηροῦ est Synonymum τοῦ διαβόλου v. 11. in Nov. Test. satis frequens, Matth. XIII, 19. 38. coll. 39. 1 Io. II, 13. 14. V, 18. Potest autem ὁ πονηρὸς etiam sumi universe de eo, *qui nos vexat*, ut Matth. V, 39. Extinguimus tela ignea malefici, nos vexantis, si fortiter perferimus calamitates, quibus nos petit, ne illis succumbamus. Σβεννύει τὰ βέλη positum est propter πεπυρωμένα; nam tela *ignita* non tantum sunt repellenda, sed etiam, ne delapsa nocere possint, penitus exstinguenda. Quomodo clypei Veterum exstinguere potuerint tela ignita, hoc loco frustra quaeritur. Potuit enim Apostolus, qui voce clypei improprie utitur, suo θυρεῷ τῆς πίστεως vim aliquam insignem tribuere, qua clypei proprie tales carebant. Plerique tamen existimant, talia scuta fuisse aenea, vel etiam ex corio bubulo, aqua aut aceto macerato confecta, Schilde mit Leder überzogen, und mit Essig getränkt.

17.

17. Καὶ τὴν — ῥῆμα Θεοῦ) *Prehendite etiam galeam spei salutis, et ensem spiritualem, qui est doctrina divina.* Περικεφαλαία generatim notat omne, quod circa caput est, omne, quo caput cingitur, ornatur et munitur. in specie *galeam, (Helm,)* quae cingit et munit caput. Hanc Paulus caeteris armaturae partibus addidit, quia *gravem* armaturam describere voluit, ad quam galea etiam pertinebat. Per σωτήριον hic metonymice intelligitur spes salutis aeternae ex Evangelio concepta, quod apparet ex 1 Theff. V, 8. ubi est: καὶ περικεφαλάιαν, ἐλπίδα σωτηρίας. Si nempe cogitamus, quae sint bona nostra, quae spes nobis sit parata, tum fortes reddimur et munimur adversus calamitates, hostium terrores et vexationes. Μάχαιρα τοῦ πνεύματος ut quidam volunt, idem est quod μάχαιρα τοῦ Θεοῦ, (cf. v. 11. πανοπλία τοῦ Θεοῦ) τὸ πνευματικὸν enim et τὸ Θεῖον in N. T. synonyma sunt. In utroque vero hoc epitheto πνεύματος et Θεοῦ simul roboris virtutisque insignioris significatio inest. Sed πνεῦμα h. l. potius videtur esse *animus*, ut μάχαιρα τοῦ πν. sit animi ensis, non proprie dictus ensis, ut animi arma, animi pabulum. Ῥῆμα Θεοῦ, *doctrina divina*, et inprimis promissiones Evangelii, nominatim promissio felicitatis aeternae, qua omnino tueri nos possumus adversus tentationes omnes ad deferendam religionem. Durior est Koppii interpretatio, qui intelligit comminationes divinas de hostibus Christianorum improbis puniendis.

Caeterum huic loco, accurate loquendo, non inest allegoria, nam semper additur explicatio, in allegoria autem nil ni, imago ostenditur, et explicatio relinquitur lectori. Est potius hic locus comparatio dilatata, cum perpetua

ex-

explicatione. In hoc et similibus locis explicandis non est argutandum in singulis verbis; nam omnes species armorum, quae hic commemorantur, redeunt tamen ad genus unum — arma, in applicatione *adminicula constantiae*, cuius species sunt ἀλήθεια, δικαιοσύνη et sic porro. Proinde non quaerendum est, cur sinceritas comparetur cum cingulo, pietas cum thorace; firmitas cum ocreis etc. Ex natura cinguli, thoracis, ocrearum, non potest caussa comparationis erui; manet enim eodem applicatio, sive hoc cum illo, sive aliud cum alio cogitetur; et liberum manet scriptori, *ornare* sic vel aliter orationem. Si quis obiiciat, esse tamen magnum discrimen inter cingulum, thoracem, ocreas etc. huic respondemus, differre quidem haec arma, quia certis membris corporis destinata sunt, sed haec non posse transferri ad animum, in quo non possunt discerni varia membra, quibus etiam diversa adminicula adhiberi debeant. In animo nihil est cogitandum, nisi adminicula, Mittel für Verstand und Willen. Cf. Morus ad h. l.

Iam v. 18—20. aliud constantiae adminiculum commemoratur, quod non comparatur cum armorum quodam genere, nempe *preces*.

18. Διὰ πάσης — τῶν ἁγίων) *Ut simul preces faciatis studiosissime, quovis tempore, ex intimo pectore, et ob id ipsum vigiles* (solliciti) *sitis, ita ut assidue precemini pro omnibus Christianis.* Priora verba coniungenda esse videntur cum praecedentibus, ut repetatur: sumite arma, adhibete omnia adminicula, ita ut preces faciatis. Sed προσευχόμενοι potest etiam positum esse hebr. pro προσεύχεσθε δέ. Προσευχή et δέησις, Synony-

nonyme, ficut hebr. תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים Dan. IX, 3. Alii fic diftinguunt, ut προσευχὴ fignificet preces ad bona impetranda, δέησις deprecationem arcendis malis, quae metuimus. Nam deductum eft nomen ἀπὸ τῦ δέῦς. Gloffar. δέησις, *deprecatio*. Προσεύχεσθαι διὰ προσευχῆς per Hebraismum eft ardenter precari. Ἐν πνεύματι, *animo*, *herzlich*. Εἰς αὐτὸ τῦτο, ut nempe firmi perfiftatis in religione, et alii etiam firmi maneant. Nam pertinent haec verba ad fuperiora omnia, quae de conftantia in religione fcripferat Apoftolus. Ἀγρυπνεῖν, de quavis cura et follicitudine dicitur, Ἐν προσκαρτερήσει, *per assiduitatem*, cui adiungitur δέησις *precatio*. Ἀγρυπνεῖν ἐν π. προσκ. καὶ δεήσει ὑπέρ τινος, *assiduum et sollicitum esse in precando pro aliquo*. Οἱ ἅγιοι, *Christiani*, Cf. c. I, 1.

19. Ἵνα μοι δοθῇ — τῦ εὐαγγελίῦ) *Ut mihi concedatur occasio dicendi, nempe cum fiducia et libere docendi doctrinam Iesu Christi hactenus reconditam.* Λόγον διδόναι eft, *potestatem loquendi concedere*, quae locutio de iis praefertim ufurpatur, quibus publice aut in iudiciis libere cauffam dicere permittitur. *Ioseph.* Ant. XVII, 12. λόγῦ ἐν τοῖς Ἰῦδαίων πρέσβεσι δοθέντος Dionyf. Hal. Ant. L. VII. Brutus confules rogabat, δοθῆναι λόγον αὐτῷ, *ut dicendi sibi daretur potestas*. Aliis ὁ λόγος h. l. eft *facultas docendi*. Ne fic quidem male. Ἄνοιξις στόματος ac παῤῥησία fignificatu non multum differunt; nam vox pofterior, quae *rem signatam* notat, explicat verba priora, quae *signum* exprimunt, ut adeoque *apertio oris* loquendi fiduciam et libertatem, imo praeterea loquendi promptitudinem et de-

fide-

siderium innuat. 2 Cor. VI, 11. Ἐν παῤῥησίᾳ, *palam, libere, non vinculis constrictus in carcere latens*, opponitur τῷ ἐν ἁλύσει. Τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου, *doctrina Iesu Christi hactenus recondita*. C. I, 9.

20. Ὑπὲρ οὗ — ἁλύσει) *Cuius caussa nunc legatione fungor in vinculis*. Ὑπὲρ οὗ. sc. εὐαγγελίου, i. e. quia gentibus tradidi doctrinam Christi. Ἅλυσις, *vincula* Act. XXVIII, 20. 2 Tim. I, 26. Πρεσβεύειν, *legatione fungi*. Aelian. Var. Hist, XIV, 39. πρεσβεύειν ὑπὲρ εἰρήνης. I, 21. πρεσβεύειν ὑπὲρ πατρίδος. Nostro loco idem est ac ἀπόστολον εἶναι τοῦ χριστοῦ. ἵνα — λαλῆσαι) *Ut libere eam profitear, sicut decet me*. Referenda sunt haec verba ad ἀγρυπνοῦντες ἐν δεήσει ὑπὲρ ἐμοῦ. Ἐν αὐτῷ sc. τῷ εὐαγγελίῳ. Ἵνα παῤῥησιάσωμαι λαλῆσαι iungenda sunt. Sensus est: ὥστε λαλεῖν (διδάσκειν) με τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ μετὰ παῤῥησίας, καθὼς ἄξιόν ἐστι.

21. Τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράσσω) *Res meas, quid agam*, Τὰ κατ' ἐμὲ, supple πράγματα. Sic Demosth. epist. 3. περὶ μὲν τῶν κατ' ἐμαυτὸν, *de iis rebus, quae ad me pertinent*. Τί πράσσω, *quid agam, quaenam sors mea sit*. Aelian. Var. Hist. L. II, 25. ἤρετο (aegrotum Gorgiam) τί πράττοι, *quomodo se haberet*. πάντα ὑμῖν — (ἐν κυρίῳ) Τυχικὸς, ex Asia proconsulari oriundus, Act. XX, 4. Pauli diaconus, cuius nomen praeter hunc locum occurrit etiam Col. IV, 7. 2 Tim. IV, 12. Tit. III, 12. Διάκονος h. l. est, qui Evangelio navat operam, et socius est in annuntianda doctrina Christi. Ἐν κυρίῳ, pro διὰ τὸν κύριον, κυρίου ἕνεκα, *in negotiis Domini nostri Iesu*

Iesu Christi. Πιϛὸς διάκονος, qui munere ſuo accurate fungitur.

12. Καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν) *Et consoletur vos*, nempe de calamitatibus tum veſtris, tum meis.

23. Εἰρήνη — Ἰησȣ̃ χριϛȣ̃) *Fausta quaevis, sed et charitatem et fidem largiatur fratribus Deus Pater etc.* Εἰρήνη שָׁלוֹם, *omnis generis felicitas.* Alii ſine Hebraismo intelligunt *concordiam.* Ἀγάπη μετὰ πίϛεως, amor coniunctus cum *persuasione* de veritate doctrinae Chriſti. Cum cognitione et perſuaſione coniungi debet amor, ex qua fluit omnium virtutum Chriſtianarum exercitium.

24. Ἡ χάρις — ἐν ἀφθαρσίᾳ) Ἡ χάρις, ſc. τȣ̃ θεȣ̃. Ἀγαπᾶν τὸν χριϛὸν, *grato animo colere Christum.* Ἐν ἀφθαρσίᾳ, *Wetstenius* ad χριϛὸν refert: *Christum immortalem et gloriosum. Grotius* iungit cum ἀγαπώντων, et vertit *constanter*; recte. Nam ἀφθαρσία, eſt incorruptibilitas, perpetuitas, ubi quid ſine fine fit. Amare ſine fine, eſt amare indeſinenter. Indicatur amor, qui non deſinit.

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

Philippi erat urbs praecipua Macedoniae trans Strymonem fluvium, in veteris Thraciae parte, aurifodinis dives, et colonia, olim dicta *Crenides*, a Philippo rege Macedonum deinde munita, quia opportuna erat bello adversus Thracas gerendo. Cur a Luca Act. XVI, 12. vocetur πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις, satis certo non constat. Vide tamen *Ioh. David Michaelis* Introductionem in Libros N. T. §. 187. qui omnino hic legendus, et IOH. HENR. HEINRICHS Prolegomena, praemissa Vol. VII. partic. II. editionis Koppianae N. T. p. 2. qui putat hanc urbem sic appellari eam ob caussam, quoniam inde ab urbe maritima Neapoli interiora petentibus, rectamque inter Strymonem et Nestum fluvios viam legentibus, prima ea occurrit. *Paulus* ipse ibi praedicaverat Evangelium, ut apparet ex Act. XVI, 12. sqq. optimo successu, conversa muliere purpuraria, eiecto Spiritu Pythonico, converso per miraculum commentariensi, accepta a magistratibus ob iniuriam acceptam satisfactione. Coetus erat mixtus, ex Iudaeis et Gentibus ad Christum conversis. *Philippenses* prae omnibus aliis coetibus Christianis se gratos et beneficos exhibuisse Apostolo, discimus ex Phil. IV, 15. 16. 1 Cor. XI, 9.

Scrip-

Scripfit Paulus hanc ad Philippenfes Epiftolam, quum prima vice Romae effet in vinculis, c. I, 13. IV, 22. OEDERUS tamen in progr. Onoldi 1731. fcripto hanc epiftolam *Corinthi* fcriptam effe contendit, refutatus a Io. CHRISTOPH. WOLFIO in Curis Tom. III. pag. 168. fq. et 271. fq. Ven. PAULUS vero *Caesareae* eam fcriptam effe fufpicatur in Progr. Pafch. 1799. cui titulum fecit: *de tempore scriptae prioris ad Timoth. atque ad Philipp. epistolae Paulinae.* Argumenta, quibus ad confirmandam fuam fententiam ufus eft, examinavit et refutavit HEINRICHS l. c. Proxima occafio fcribendi erat munus, quod Philippenfes per *Epaphroditum* Paulo miferant, pro quo Paulus gratias agit in his litteris, c. IV, 10. fqq. Sed pro more fuo utitur hac occafione Apoftolus, ad hortandos et confirmandos Chriftianos. Gratias agit Deo et preces fundit pro laeto Philippenfium flore, c. I, 3. feqq. Certiores facit eos de ftatu fuo praefenti, et bona fpe in pofterum, v. 12. fqq. Hortatur eos, ut vitam agant dignam fua profeffione v. 25. fqq. Poft varii generis exhortationes monet, ut caveant homines fimiles illis quos ad Galatas notat, qui illis, quos Paulus e gentibus converterat, fuadebant Iudaifmum, occafione capta ex vinculis Pauli, et malis, quae Chriftianis non Iudaizantibus imminere videbantur, cap. III. Hortatur deinde iterum ad omnia praeclara, eorumque liberalitatem laudat cum gratiarum actione. Scripta videtur Epiftola circa a Ch. 62.

Qui plura defiderat, adeat HEINRICHSII Viri Pl. Rev. Prolegomena, qui etiam varias fuas et aliorum propofuit coniecturas. Haec examinare alienum eft a noftri inftituti ratione, qui ea tantum exhibemus, quae facra-

 rum

rum literarum studiosis utilia et cognitu necessaria esse censemus.

CAP. I.

1. Παῦλος καὶ Τιμόθεος) *Timotheus* in utroque Philippos itinere Paulum erat comitatus, Act. XVI. XX. notus ob id, carusque Philippensibus. Videtur Paulus Timotheo dictasse hanc epistolam. δοῦλοι Ἰησοῦ χριστοῦ) *Servi, ministri* Iesu Christi omnis generis doctores nominantur, quia Christo serviunt in annunciando Evangelio. Apostolicam auctoritatem Paulus hic opus non habebat sibi adstruere, quando ea Philippis in controversiam non vocabatur. σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις) Ἐπίσκοπος in Graecis versionibus respondet Hebraeis פָּקִיד Iudic. IX, 28. Nehem. IX, 14. פָּקוּד Num. XXXI, 14. et מִפְקָד 2 Paral. XXXIV, 12. 17. et notat *quemvis praefectum, antistitem, cuius curae administratio alicuius rei commissa est.* Hinc in N. T. *inspector coetus alicuius christiani*, παρὰ τὸ ἐπισκοπεῖν, quod illum opporteat in doctrinam, et mores commissi gregis inquirere. Act. XX, 28. coll. v. 17. 1 Tim. V, 17. Interdum etiam πρεσβύτερος vocabatur; sed post Apostolorum aetatem is, qui in ordine presbyterorum primas tenebat, κατ' ἐξοχὴν dicebatur ὁ ἐπίσκοπος, unde factum, ut id ei nomen proprio quodam iure manserit. *Diaconi* erant, qui curabant externa ecclesiae. Act. VI.

2. Χάρις — χριστοῦ) Cf. Rom. I, 7. 2 Cor. I, 2. Gal. I, 3. Eph. I, 2.

3. Εὐχαριστῶ — τῇ μνείᾳ ὑμῶν) *Quotiescunque vestri memini, Deo gratias ago.* Ἐπὶ interdum significat *in* Matth. XVIII, 5. Rom. V, 2. *in omni memoria vestri*, i. e. toties, quoties recordatio vestri mihi redit.

4. Πάντοτε — πάντων ὑμῶν) *Et quidem semper, quotiescunque preces pro vobis facio.* Ὑπὲρ pro περὶ, ut saepius, Πάντοτε populari usu est *saepissime, quotidie.* μετὰ — ποιούμενος) *Quas preces cum gaudio facio.* Hoc addit, quia audiebat de plerisque eorum, quae vellet.

5. Ἐπὶ — τὸ εὐαγγέλιον) Nonnulli vertunt: *Propter liberalitatem vestram erga Evangelium, quam probastis a primo tempore* (ex quo suscepistis doctrinam christianam) *ad hoc usque tempus.* De vocabuli κοινωνίας significatione in tali contextu vid. Rom. XV, 26. 2 Cor. VIII, 4. IX. 13. Εἰς εὐαγγέλιον, in usum Evangelii ad utilitatem rerum christianarum, quo pertinet liberalitas erga Apostolos, alios doctores, et egenos Christianos. Huius liberalitatis a primo tempore, quo accesserant ad christianam religionem utique egregia documenta dederant Philippenses. Sed κοινωνία εἰς τὸ εὐαγγέλιον h. l. potius videtur esse, *participatio doctrinae christianae, accessio ad christianam fidem*, ut 1 Cor. I, 9. Gal. II, 9. Vid. Heinrichs ad h. l. Εἰς pro ἐν, ut saepe. Alii: *Propter sincerum vestrum studium, quo amplexi estis doctrinam Christi.* Alii: *Quod constantes estis in professione doctrinae Chrisi.* Nam participes sunt Evangelii, qui id pro vero atque divino habent. Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, sc. ex quo participes facti estis Evangelii. Secundum alios significat Apostolus, *se se, ex quo pri-*

mum die ipsos cognoverit, non destitisse de ipsorum perseverantia gratias agere, ut quae perpetua fuisset.

6. Πεποιθὼς — Ἰησοῦ χριστοῦ) Nonnulli vertunt: *Spe confisus, fore, ut qui inter vos coepit bene facere idem illud conficiat usque ad diem Iesu Christi.* Ἔργον *beneficentiam* complectitur et bene facta, ut 2 Cor. VIII, 6. Alii rectius ἔργον ἀγαθὸν explicant de eo opere, quod Philippenses crediderint Evangelio, et vitam secundum eius praecepta instituerent. Hi vertunt: *Spe confisus, fore, ut qui incepit in vobis hoc egregium opus*, emendationem mentis per doctrinam christianam, *ad finem perducat usque ad diem Iesu Christi.* Ἐπιτελέσει, *absolvet, ad finem perducet*, ut in fide et omnium virtutum studio crescatis, et spem retineatis summae aeternaeque felicitatis in coelis. Ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ χριστοῦ. *Dies* Iesu Christi est, quo gloriose ad iudicandum universum genus humanum apparebit. Tum enim Deus veri nominis Christianos, quos iam in hac vita beneficiis cumulavit, perfectissime felices reddet.

7. Καθὼς — πάντων ὑμῶν) *Par est enim, ut ita sentiam de vobis omnibus.* Δίκαιόν ἐστι, *par est.* Act. IV, 19. Cur autem omnia optima speret Apostolus, statim indicat. διὰ — ὑμᾶς ὄντας) *Propterea, quod animis vestris me teneatis in vinculis meis quum caussam dico, quum religionem confirmo, et omnes ad vos pertinere putetis, quae munus meum spectant.* His verbis, parenthesi includendis, indicat Paulus, quae caussa sit, cur iam bene speret de suis Philippensibus. Nisi enim sincerum et ingenuum fuisset eorum studium in religionem, certe non misissent munera doctori suo, Romae cap-

captivo, quod tamen fecerant, ut patet e cap. IV. 10. sqq. Alii vertunt: *propterea, quod animo teneam vos etc.* ut sensus sit: *Haud secus quam par est, accidit, ut tanto studio futurae vestrae saluti precibus meis prospiciam; semper enim animo (meo) obversamini vos: sive sim in carceris solitudine, sive extra carcerem coram iudicibus.* Sic HEINRICHS. Sed verbis δίκαιον ἐμοὶ Paulus omnino indicare voluisse videtur caussam, cur optima omnia speret de suis Philippensibus. χάρις, hic est munus Apostolicum, ex divina gratia concessum, ut Rom. XII, 3. Huius erant Philippenses συγκοινωνοὶ, quod de prosperis successibus praedicationis Evangelicae gauderent. NOESSELTO (fasc I. p. 340.) χάρις videtur esse *beneficium*, quod erat in adversitatibus Pauli, quas is Dei beneficio tribuit v. 19. 20. 29. cf. IV. 14. Laudat igitur Paulus Philippenses quod in societatem adversitatum eius, quas Dei beneficio tribuit, venissent. Interdum χάρις est *gaudium*, Philem. v. 9. Tob. VII, 18. Vulgata: *Socios gaudii mei.* Sic intellexerunt etiam Ambrosiast. Pelag. Primas. Sedul. et χαρᾶς habent codd. clar. germ. boern. Ἀπολογία, apud Iudaeos, qui Romae erant, de qua Act. XXVIII, 17. sqq.

8. Μάρτυς — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Testis enim mihi est Deus, quod propense amem vos omnes, simili amore quo Christus nos complectitur.* Connectenda sunt haec verba cum v. 4. sqq. Ὡς *quod.* Ἐπιποθεῖν *propense amare,* ut hebr. יָאַב Ps. CXIX, 131. Σπλάγχνα, רַחֲמִים, *intimus amoris affectus.* Ἐν, hebr ב, interdum similitudinem notat. Col, II, 6.

9. Καὶ τοῦτο — αἰσθήσει) *Et hoc precor, ut amor vester indies augeatur per (*rerum divinarum) *cognitionem et sensum* (vel experientiam.) Ἡ ἀγάπη ὑμῶν) Intelligitur amor erga Deum et omnes homines, ut ex sequentibus patet, fons omnium reliquarum virtutum christianarum. Augetur autem amor ἐν ἐπιγνώσει, καὶ πάσῃ αἰσθήσει, *cognitione* rerum divinarum *et experientia.* Αἴσθησις, *sensus, experientia.* Quo magis intelligimus beneficia Dei et Christi; quo magis experimur vim et virtutem veritatum coelestium, eo magis noster amor erga Deum et Christum augetur. Cf. 1 Ioh. II, 4. 5. Ἐν potest etiam recte verti *cum*, sicut hebr. ב.

10. Εἰς τὸ δοκιμάζειν — χριστοῦ) *Ut explorare possitis meliora, ut sitis sinceri et vitiorum expertes ad diem usque Christi.* Διαφέροντα, *meliora*, *unicuique convenientia, vel utilia.* Vid. *Suiceri* thesaur. sub hac voce. Εἰλικρινής, i. e. ἀκέραιος, ἄμεμπτος, c. II, 15. *integer, sincerus.* Sic Plutarchus (discr. adul. et am.) eum, qui alteri detrahit, seipsum iactans, ὡς δή τις εἰλικρινὴς καὶ ἀπαθὴς, *quasi sincerum et vitii expertum*, molestum esse dicit, nisi aut aetate aut virtute supra alios emineat. Ἀπρόσκοπος, *nihil offendens*, i. e. *nihil peccans per temeritatem et negligentiam*, Εἰς ἡμέραν, pro ἐν ἡμέρᾳ.

11. Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τῶν — θεοῦ) Pro καρπῶν δικαιοσύνης τῶν omnino legendum est καρπὸν — τὸν, quomodo habent praeter optimos codices Versiones nonnullae et Patres quidam. Post πεπληρωμένοι subintellige κατὰ ut Col. I, 9. ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν. Δικαιοσύνη, *omnis generis virtutes,*

tutes, et bona opera. Ὁ καρπὸς τῆς δικαιοσύνης sunt ipsa bona opera, quae saepe cum fructibus arborum comparantur. Bona opera autem fiunt διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, si doctrinae eius convenienter sentimus et vivimus; tum enim auctor censendus est eorum bonorum operum, quae ob eius mandatum, et ex amore eius peragimus. Sensus igitur huius commatis est: *Ut large feratis fructum bonorum operum vere Christianorum, quibus Deus honoretur atque laudetur.*

12. Ὅτι τὰ — ἐλήλυθεν) *Res meas in incrementum Evangelii cessisse*; occasionem dedisse, ut doctrina Christi latius propagaretur. Τὰ κατ' ἐμὲ, sc. ὄντα πράγματα, *meine Umstände.* Erat autem tum in vinculis Romae. Paulus igitur eos solatur, animosque eorum erigit spe felicis eventus, quem habituri sint sua vincula. Voce προκοπὴ saepe utitur Polybius, e. g. L. II, cap. 13. μεγάλην ἐποιεῖτο προκοπὴν, *multum proficiebat.* Ἐλθεῖν, *eventum* s. *exitum* significat, quem praesens Apostoli sors et conditio habuerit.

13. Ὥστε τοὺς δεσμούς μου — λοιποῖς πᾶσι) *Ita ut innotuerit me victum esse* (tantum) *Christi caussa*, (non ob flagitium quoddam) *omnibus Praetorianis, et ceteris omnibus.* Vincula mea in Christo nota facta sunt; i. e. innotuit, me vinctum esse tantum Christi caussa. Πραιτώριον, vox latina, καθ' ὑπαλλαγὴν h. l. significat *praetorianos*, atque ita congrue sequitur, καὶ τοῖς λοιποῖς *apud praetorianos et ceteros omnes*, sed coram his; ut si diceretur alia forma, celebratam fuisse pietatem et virtutem vincti Apostoli in tota aula, et apud alios omnes.

Romae Caesarum domus *palatium* dicebatur; sed provinciales assueti vocabulo praetorii, appellabant et hanc πραιτώριον, ut nonnulli volunt. Sed tempore imperatorum *custodia corporis imperatoris, cui, qui praeerat, praefectus praetorio* appellabatur, πραιτώριον dicebatur. Hinc per metonymiam *castra praetoriana*, ad urbem Romae posita. Cf. Act. XXXIII, 16. ubi narratur, Paulum praefecto praetorio Romae custodiendum traditum, et catena militi praetoriano alligatum fuisse. Vid. Schleusner.

14. Καὶ τὲς πλείονας — τὸν λόγον λαλεῖν) *Et plerisque fratrum Christianorum additus sit animus, quum audirent quam honeste habear in vinculis meis; ut audeant impavide docere Evangelium.* Ἀδελφοὶ ἐν κυρίῳ, *fratres Christiani.* Πεποιθότες, *beherzt, muthig.* Τοῖς δεσμοῖς με, i. e. honestate vinculorum meorum. Cf. Act. XVVIII, 30. 31. ubi Paulus dicitur per biennium mansisse in suo conducto domicilio. Quum igitur alii viderent, Paulum tam honeste haberi, et ipsi, abiecto metu mortis cruentae, impavide praedicarunt Evangelium.

14. Τινὲς μὲν — κηρύσσεσιν) *Sunt quidem etiam, qui invidia concitati et contentioso animo, sunt tamen etiam qui propensa in me voluntate doctrinam Christi annuncient.* Loquitur de iis, qui tum temporis Romae Evangelium praedicabant. Erant inter hos et falsi Apostoli, qui hac occasione arrepta, calumniabantur, Paulum propter nimium Zelum in praedicandis meritis mortis Christi, coniectum esse in vincula, et cautius de hac doctrina

ctrina loquendum esse dicebant. Alii vero propensa in Paulum erant voluntate, agnoscentes veram atque divinam esse doctrinam, ab ipso annunciatam.

16. 17. Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας — τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι) Transponunt commata 16 et 17 codices satis vetusti, versiones Syr. Erp. Copt. Aeth. Vulg. It. Basil. Marcion, Ambrosiaster, Pelag. Aug. probante *Griesbachio*. Οἱ μὲν ἐξ ἀγάπης, sc. τὸν χριστὸν κηρύσσουσιν, quod repetendum est ex v. 13. Εἰδότες, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι, *quid sciunt, me propugnando Evangelio destinatum esse.* De phrasi κεῖσθαι εἰς τὶ vid. notata ad Luc. II, 34. Nostro igitur loco Paulus hoc vult: sed ab amicis et collegis amanter lubenterque adiuvari, quoniam sciant, se, Paulum, *destinatum esse* agendis perferendisque omnibus, quae ullo modo faciant ad propagandam doctrinam, ad caussam eius agendam dicendo, faciendo, perpetiendo. Nimirum sciebant, fieri non posse, ut quaevis laeta Paulo contingerent, ut semper doceret, et ex alio in alium locum transferret religionem, sed et mala subeunda, impedimenta superanda, atque hoc etiam modo pro religione pugnandum esse, et plura talia etiam in posterum exspectanda. Hac re commoti Pauli amici et collegae haud illibenter partes eius susceperunt, ne, quod ipse nunc in vinculis Romae detentus non posset facere, id omnino infectum maneret. Quod autem Paulus perferendis malis propter religionem *destinatus* esse dicitur, id non intelligendum est de fatali quadam necessitate; sed hoc, quod in Paulum ingruebat, ita evenire debuit per rerum naturam, per Iudaeorum, quibus Paulus propemodum non poterat non displicere, in-

ge-

genium et indolem. Vid. *Mori* differtatt. theol. et philolog. p. 137. f. Οἱ δὲ ἐξ ἐριθείας, fc. ὄντες, *contentiosi*, iidem falfi Apoftoli, de quibus modo fermo fuerat. Hi, inquit, doctrinam Chrifti annunciant ὀυχ ἁγνῶς *non caste* vel fincere, multa addentes aut filentio praetereuntes. Οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μϑ, *existimantes se sic calamitatem vinculorum meorum posse augere*, i. e. meam cauffam reddere exofam, liberationemque e vinculis difficiliorem. Οἴομαι cum Infinit. conftructum omnino fignificat *existimo. Plato* in Apol. Socr. οἰόμενοι βλάπτειν τι, quod Cicero in Quaeft. Tufcul. L. i, c. 51. vertit: *mihi nocere crediderunt.* Ἐπιφέρειν denotat *addere, adiicére.* Hanc fignificationem faepe habet apud Philonem, velut Leg. ad Cai. p. 109. E. τὸ λεγόμενον κατὰ τὴν παροιμίαν πῦρ ἐπιφέρων πυρὶ, *iuxta quod in proverbio dicitur ignem a d d e n s incendio.*

18. Τί γάρ;) Sc. διαφέρει. *Quid enim refert?* vel quomodo diceretur latine: *quid tum postea? Sey es doch!* πλὴν — καταγγέλλεται) *Veruntamen quovis modo, sive fiat simulate, sive sincero animo, annuncia- tur Christi religio.* Πρόφασις h. l. eft *simulatio,* ut Matth. XXIII, 14. Per ἀλήθειαν, h. l. *animi sinceritas et integritas* intelligitur, uti 1 Cor. V, 8. ubi εἰλικρίνεια et ἀλήθεια coniungitur. Mens Apoftoli non eft, perinde effe, five hoc five alio modo doceatur Evangelium, fed melius effe dicit, Ethnicos et Iudaeos aliquam, quam nullam de Chrifto habere notitiam. καὶ ἐν τϑτῳ — χαρήσομαι) *De hoc quoque gaudeo et gaudebo.* Quamvis nec fincere, nec recte a multis doctrina Chrifti proferatur, gaudeo tamen, qualicunque modo hoc fieri.

19. Οἶδα γὰρ — σωτηρίαν) *Scio enim, hoc in meum commodum esse cessurum.* Τοῦτο, quod nempe in vinculis detineor. Σωτηρία, *emolumentum, utilitas.* De salute aeterna h. l. non est sermo. Quodnam emolumentum de vinculis suis expectaverit Paulus, id in sequentibus satis clare docet. διὰ τῆς — Ἰησοῦ χριστοῦ) Praesertim *vobis pro me precantibus, et adiuvante Spiritu Christi.* Ἐπιχορηγία h. l. est *auxilium.* Πνεῦμα τοῦ χριστοῦ videtur esse animus et sensus, similis Christi menti, ut Rom. VIII, 9. et aliis locis, vel τὸ πνεῦμα τοῦ χριστοῦ est ipse Christus, ut sensus sit: *adiuvante Christo*

20. Κατὰ — ἐλπίδα μου) De voce ἀποκαραδοκίας cf. Rom. VIII, 19. *Confidentissime enim spero.* ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι) *Quod in nulla re pudefiam.* Non enim est caussa, cur erubescere debeam propter ea, quae Apostolus feci. μεγαλυνθήσεται — σώματί μου) *Celebrabitur Christus* (s. honor et gloria Christi) *per id quod corpori meo eveniet.* εἴτε διὰ ζωῆς — θανάτου) Si enim incolumis e vinculis evasero (διὰ ζωῆς), tota mea reliqua vita gloriae Christi consecrata erit. Si moriendum fuerit, pro Christo, morte mea veritas doctrinae Christi confirmabitur.

21. Ἐμοὶ — κέρδος) *Nam vita mea consecrata est Christo; et si moriar, lucro id mihi erit,* vel ut alii malunt; *Dum vivo, ad Christum,* (i. e. ad Christi doctrinam) *dum morior, ad me praecipuus fructus redit,* sensu haud multum diverso. χριστὸς *doctrina Christi.* In ea Paulus quasi vivebat; totus in eo erat, ut eam propagaret, Τὸ ζῆν, pro ἡ ζωή, *vita.* Alii sic exponunt hoc

Chriſtum vobis favere, reddito vobis doctore, quem vel maxime amatis atque deſideratis. *διὰ τῆς — πρὸς ὑμᾶς)* *Quum rediero ad vos, e vinculis liberatus.*

27. Μόνον — πολιτεύεσθε) *Tantum vos gerite ita, ut decet eos, quibus Evangelium Christi est revelatum.* Πολιτεύεσθαι, *rempublicam gerere, in republica versari*, uſurpatur etiam de quavis converſatione et vitae genere, de moribus, quibus aliquis ſe gerit, hebr. התהלך. Translatio ducta a civibus, qui ſecundum civitatis ſuae leges vivunt. *τὰ περὶ ὑμῶν)* Τὰ, pro ταῦτα, *haec.* Optat Apoſtolus ſemper audire de Philippenſibus ea, quae ſtatim ſequentibus verbis commemorantur. *ὅτι — πνεύματι) Vos perpetue pariter esse affectos. Daſs ihr immer Eines Sinnes bleibt.* Nam πνεῦμα *affectum* ſignificat, et animum, 1 Cor. IV, 21. et alibi ſaepe, *μιᾷ — τοῦ εὐαγγελίου) Unanimi consensu certantes pro utilitate Evangelii.* Certat autem pro fide Evangelii, vel pro religione, qui conſtanti animo eam profitetur, nec ſibi eam eripi vel minis vel afflictionibus patitur. Poteſt etiam συναθλεῖν ſimpliciter poſitum referri ad Paulum cum ceteris Apoſtolis, et πίστει caſu ſexto accipi, quo modus et inſtrumentum denotetur: *Una decertantes mecum, nempe contra adverſarios, per fidem Evangelii.* συναθλεῖν, *socium esse certaminis.* Grotius: Certantes quaſi facto agmine contra hoſtes Evangelii, idque per fidem, habitam et ſervatam ipſi Evangelio.

28. Καὶ μὴ — ἀντικειμένων) *Et nihil territi illorum hostium minis.* Πτύρεσθαι *consternari, terreri,* terrore ſubito et vano. Proprie vox de animalibus, praeſertim equis

equis adhibetur, repentino quodam obtutu perturbatis, Diod. Sic. L. XVII, c. 44. Translate πτύρεσθαι de hominibus consternatis, imperata facere detrectantibus usurpat Plutarch. in reip. ger. praec. *Satis haberi debet, si multitudo* μήτε ὄψει μήτε φωνῇ πτυρόμενον, ὥσπερ θηρίον ὕποπτον καὶ ποικίλον, ἐνδέχοιτο τὴν ἐπιστασίαν, *nullo visu audituve consternata, veluti suspecta et inconstans bellua rectorem amittat.* ἥτις — σωτηρίας) *Quod (terrere) illis quidem exitii est indicium, vobis autem (hoc terreri,* affligi et vexari ab adversariis indicium est) *futurae salutis.* Dixit ἥτις, non ὅπερ, vel ὅ, τι, quia sequitur ἔνδειξις. Potest etiam subintelligi ἐπιχείρησις, vel simile nomen. Scholion ap. Matthaei: ἐπιχείρησις δηλονότι. ἐκείνυς μὲν ἐπιβυλεύειν, ὑμᾶς δὲ μὴ θορυβεῖσθαι. Hesychius: ἔνδειξις, ἀπόδειξις. Quum videant minas suas nihil proficere, vos autem in mediis malis a Deo sustentari, inde capere argumentum debent, quis futurus sit utrorumque exitus. καὶ τῦτο ἀπὸ θεῦ) Sc. γενήσεται. *Et hoc Deo sic moderante eveniet,* ut illi tandem sentiant, sibi ipsis perniciei esse conatus vos vestramque religionem infestandi, vos autem sentiatis, constantiam in religione vergere vobis in salutem. Referenda igitur sunt haec verba ad utrumque membrum superius.

29 Ὅτι ὑμῖν — πάσχειν) Pro: ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη ὀ μόνον τὸ εἰς χριςὸν πιςεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερ χριςῦ πάσχειν. Ἐχαρίσθη ὑμῖν, *digni habiti estis.* Sicut fides dicitur Dei donum, Eph. II, 8. sic etiam occasiones illae pro Christo dura patiendi, qui honos summus.

30. Τὸν αὐτὸν — ἐν ἐμοί) *Dum easdem molestias sustinetis, quas scitis me sustinuisse,* (quum apud vos

essem)

(essem) et *nunc me sustinere auditis.* Ἔχοντες pro Dat. ἔχουσι. Ἀγὼν, proprie *certamen*, deinde quaevis *molestia* et *aerumna.* Ἐν ἐμοὶ, *de me*, quomodo accepere Syrus et Latinus. Verbis: ὃν εἴδετε ἐν ἐμοὶ, tangit historiam, quae est Act. XVI, 19. et sequentibus.

CAP. II.

1. Εἴ τις ἐν — οἰκτιρμοί) *Si igitur tanquam Christiani mihi solatium afferre vultis, si qua animorum coniunctio et similitudo inter nos intercedit, si quis amoris effectus.* Sic Syrus intellexisse videtur. Est valde blanda et pathetica oratio. Παραμύθιον, *levamen, solatium.* Παράκλησις ἐν Χριστῷ, *consolatio ex charitate profecta,* sunt Synonyma. Verba εἴ τις παράκλησις ἐν χριστῷ sic etiam exponi possunt: *Si exhortatio nomine Christi instituta locum apud vos habere potest*, vel tandem: *Si qua consolatio in Christianis est*, h. e. si quid discipuli Christi solatii alii aliis afferre possunt; ἐν χριστῷ *per Christum*, in eius discipulis, quae verba etiam ad omnia membra sequentia referri possunt. Εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, *si charitas*, qua Christiani inter se devincti sunt, quod solamen animo afferre potest. Εἰ in talibus vehementer affirmat, quasi dicat: scio Christianos Christianis maximum solamen afferre posse. Κοινωνία πνεύματος, animorum coniunctio, qualis inter amicos esse solet. Σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί. רחמים *intimae charitatis sensus.*

2.

2. Πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν) *Cumulum afferte gaudio meo: So macht meine Freude dadurch vollkommen.* Ἵνα τὸ αὐτὸ — φρονοῦντες) *Ut non tantum in doctrina consentiatis, sed etiam inter vos sit mutuus amor, et plena animorum coniunctio.* Τὸ αὐτὸ φρονεῖν et τὸ ἓν φρονεῖν per se idem significare possunt; sed hoc loco ipse sermonis ordo discrimen harum locutionum satis ostendit. Nempe τὸ αὐτὸ φρονεῖν *consensum* notat in doctrina, ut infra III, 15. τὸ ἓν φρονεῖν consensum notat in vita, et mutuis charitatis officiis, ut Rom. XV. 5. Demosthenes de pace: ὅσοι γε δὴ τὰ αὐτὰ τούτοις φρονοῦσι, *qui cum his consentiunt.* Dionys. Hal. Ant. L. VII, ἕως ὁ τὸ αὐτό φρονήσωσιν ἑπτὰ καὶ ἐννενήκοντα λόχοι, *donec nonaginta septem centuriae inter se consentirent.*

3. Μηδὲν — κενοδοξίαν) Sc. πράσσοντες, ποιοῦντες. *Sic ut nihil faciatis contentiose, vel vanae gloriae studio.* Cf. Gal. V, 26. ἀλλὰ — ὑπερέχοντας ἑαυτῶν) *Sed ex modestia quisque vestrum alios se praestantiores existimet.* Hoc est modestiae ingenium, de aliis magnificentius semper, quam de se opinari.

4. Μὴ τὰ — ἕκαστος) Vel, ut alii legunt: ἕκαστοι. *Quisque non tantum ea spectat, quae ipsius gloria postulat, sed et ea curet, quae aliis debentur*, iisque sunt praestanda. Hortatur igitur Apostolus Philippenses, ut modestiae sint studiosi, et aliis libenter se submittant, ut contextus tum antecedentium tum consequentium docet. „Τὰ ἑαυτῶν atque τὰ ἑτέρων non unice sunt nostra vel aliorum commoda, sed omnia, quae ad nos vel alios per-

 tinent,

tinent, adeoque etiam ea, quae nobis aut aliis ob dotes animive indolem aut conditionem et munus, vel ulla alia de caussa debentur, iureque ab aliis possunt postulari." Sic S. R. D. Car. Aug. Theoph. Keil, in huius loci v. 5—11. explicatione, omnino hic conferendus. Commentatio eius in hunc locum, quae Lipf. 1803. prodiit, inserta est Volumini VII. *Sylloges Commentatt. theoll. editae a* D. Dav. Iul. Pott Helmst. 1806. p. 20. sqq.

5. Τῦτο — γὰρ χριςῷ Ἰησῦ) *Itaque sensus is sit in vobis, qui in Christo Iesu fuit.* Φρονεῖσθω impersonaliter, quasi dicas: sentiatur. Christus autem ita animo affectus fuit, ut humilem se tenuemque gereret, alienus a vana gloria, v. 4. nec sua spectaret, sed aliorum hominum commoda, et hoc cum maximis suis incommodis et laboribus, v. 4. Utrumque horum conspicitur in exemplo Christi, quod nunc v. 6. sqq. uberius describitur et at imitandum proponitur.

6. Ὅς ἐν μορφῇ — ἴσα Θεῷ) *Qui, quum similis Deo esset, non ostentavit se similem Deo.* Μορφὴ, ὁμοίωμα, σχῆμα v. 6. et 7. tanquam aequipollentes a Paulo usurpantur, ut ex cohaerentia sequentis sententiae, et ex antithesi v. 7. (μορφὴ δύλυ) apparet. Itaque ἐν μορφῇ Θεῦ ὑπάρχειν erit divina auctoritate praeditum esse, divinam auctoritatem ac maiestatem referre. Hanc autem Christus, quum inter homines degeret, docendo, inprimis vero stupendis et variis miraculis edendis retulit. De conditione Christi ἀσάρκυ, naturaque eius augustiore, de qua sola illa similitudo cum Deo potest praedicari, vereque praedicatur, sermonem esse, recte Keilius, aliique monue-

nuerunt. Cf. Col. I, 15. Hebr. I, 3. οὐχ ἁρπαγμὸν — ἴσα Θεῷ) Proprie: *Non rapinam* aut spolium alicui detractum *duxit*, *esse similem Deo*, i. e. non ostentavit dignitatem suam divinae similem; non festinanter vel cupide usus est potentia et maiestate sua divina. Raptores res aliis ereptas mordicus retinere, itemque interdum etiam iactitare solent; unde qui cupide aliquid arripiunt, vel rebus suis superbiunt, interdum dicuntur res suas *rapinae loco ducere*. Heliodor. L. VIII. ἅρπαγμα τὸ ῥηθὲν ἐποιήσατο, rapinae loco habuit, i. e. *cupide arripuit illud consilium*. Apud Latinos *rapere* interdum est cum festinantia trahere, auferre. *Vopisc.* in vita Taciti: Discant, qui regna cupiunt, *non raptum ire imperia*, sed mereri. Vid. etiam Telleri *Wörterbuch des N. T* sub voce *Raub*, et cf. Langii librum: *zur Beförderung des nützlichen Gebrauchs des Tellerischen Wörterbuchs*, Tom. IV. p. 49. Varias aliorum sententias vid. apud Wolfium, in curis ad h. l. *ἴσα Θεῷ instar Dei*. Neutrum plurale ἴσα, quod more Graecorum saepe adverbialiter ponitur, ubi verbis εἶναι vel γίνεσθαι iungitur, pro adiectivo usurpatur. Sic Iob. X, 10. ἐτύρωσας με ἴσα τυρῷ, *compegisti me, ceu caseum*. et c. XL, 15. χόρτον ἴσα βουσὶν ἐσθίουσιν, *gramen aeque ac boves, instar boum comedunt*. Articulus τὸ h. l. ponitur δεικτικῶς. *Illud*, puta *quod esset instar Dei*. Quanquam homines, inter quos versatus est, ignorabant eius dignitatem, quod nempe instar Dei esset, non tamen ostendere gestiit maiestatem, quae ipsi tanquam filio Dei competebat.

7. Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε) *Sed humilem, tenuem se gessit*; er hat sich selbst herabgesezt. Matth. VIII: 20.

 Hebr.

Hebr. הֵרִיק, *extenuavit, depressit se ad humilitatem.* Inde *inopes, humiles,* dicuntur κενοὶ, Gen XXXI, 42. Luc. I, 35. et κενοῦν significat *dignitatem suam amittere,* Rom. IV, 14, 1 Cor. I, 17. Chrysostomus iam ἐκένωσε recte explicavit ἐταπείνωσε. μορφὴν δούλου λαβὼν) *Dum servi* et ministri Patris *provinciam in se suscepit.* Christus propterea appellatur δοῦλος, *minister Dei,* quod Patris mandata in se suscepit, iniunctumque sibi negotium gessit. Nam duo membra orationis, ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, et ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος, ita sibi respondent, ut unum, ὑπήκοον γενέσθαι, explicando alteri, δούλου μορφὴν λαβεῖν, inserviat. Vid. Mori dissertatt. p. 223. s.) Quum igitur instar Dei esset, tamen submisit se Deo, perficiendo negotio sibi a Patre tradito. Alii δούλου nomine omnino tenuem humilemque conditionem expressam existimant, ut Paulus dicere velit: Christus non tantum aliunde nihil rapuit, verum etiam, quod habebat, abdicavit; quumque filius Dei esset, et omnium Dominus, sese ad servilem conditionem, ut alii de vulgo homines, demisit. Matth. XXI, 34—38. ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος) Hebraismus pro: ὅμοιος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις γενόμενος. Sensus est: *hominum similis redditus est eo, quod et ipse homo factus, humanam formam induit.* Recte notant Graeci interpretes, mentionem factam ab Apostolo ὁμοιώματος, quod in Christo etiam fuerint quaedam ὑπὲρ ἄνθρωπον, ut quod Deus esset; quod expers peccati, quod natus de virgine. Ut vero δούλου provinciam gerere, negotium docendi subeundaeque mortis peragere posset, necesse erat ut homo esset, humanoque more ac ritu viveret.

8.

8. Καὶ σχήματι — ἑαυτὸν) *Et similis factus hominibus, depressit se* in statum humilem et tenuem. Priora verba ad sequentia referenda sunt, ita ut particula καὶ, verba finita: ἐκένωσε et ἐταπείνωσεν, non vero participia γενόμενος et εὑρεθεὶς iungat. Proinde comma non cum verbo ἐταπείνωσεν demum, sed, ut factum iam est in editione Reineccii, Bengelii, Matthaei et Knappii, cum illis potius: καὶ σχήματι etc. incipiendum est. Vocabulum σχῆμα non tantum habitum atque formam externam, sed quamcunque etiam similitudinem exprimit, quae uni rei aut personae cum altera intercedit, et nunc est synonymum vocabulorum ὁμοίωμα et μορφή. Εὑρίσκεσθαι autem saepe poni pro γίνεσθαι, et particulam ὡς ex usu hebraici non semper similitudinis, sed etiam saepe veritatis notam esse, notum est. Ταπεινοῦν ἑαυτὸν, *se demittere,* ita ut minoris deteriorisque conditionis appareas aliis, quam sis. γενόμενος — σταυροῦ) *Obedivit usque ad mortem, ad mortem crucis.* Obediens fuit, nempe Patri, et quidem in omnibus, adeo ut etiam gravissimis cruciatibus et ignominiosae morti se offerret, consilio Patris obsecundans, eiusque voluntati se accommodans. Nam Patris amore ductus Iesus morti se obtulit. Io, XIV, 31. X, 18. Grotius locum nostrum explicat de eo, quod Iesus non opposuit vim illam divinam capientibus se, damnantibus, interficientibus; quod tantas iniurias libenter pertulit, bono humani generis, et, quod maximum est, passus est crucis supplicium, summe atrox et despectum. Sed hoc ipso Iesus mandata Patris exsequutus est, ei obedivit.

9. Διὸ καὶ — πᾶν ὄνομα) *Quapropter etiam Deus eum in summam sublimitatem evexit, et donavit ei*

 dig-

dignitatem, quae alias omnes dignitates longissime superat. Διὸ, quoniam Patri obediens, tenuem se gesserat, et ignominiosae morti etiam se obtulerat, Deus eum praemii loco ad summam dignitatem evexit, ut sit iam omnium Dominus. Ὑπερύψωσε, opponitur τῷ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν. Ex homine despectissimo factus est omnium honoratissimus, maxima conspicuus dignitate. Ὄνομα, שֵׁם, *dignitas, Würde, Hoheit*, ut: *vir magni nominis, magnum nomen.* Hoc Christi exemplo Paulus confirmare vult, eum hominem, qui obediens Deo se submittat in miseriis etiam perferendis, a Deo ad summam provehi felicitatem. De quanam dignitate nunc cogitaverit Paulus, indicat v. 11. omnes nempe agnoscere debere, *Iesum Christum dominum esse.* Cf. Rom. XIV, 9. Hebr. II. 9. cap. XII, 2. et alia loca.

10. Ἵνα ἐν — καταχθονίων) *Ut hunc Iesum colere debeant omnes in coelis, et in terra et inferis terrae locis versantes.* Vocabulum ὄνομα, et praepositionem ἐν, tanquam notam dativi ex Hebraeorum more abundare, vel etiam hanc praepositionem per *propter* vertendam, et vocabulum ὄνομα de eadem dignitate explicandum esse censet Keilius l. c. ut sensus sit: *Ut propter hanc ipsam dignitatem Iesu concessam, eum adorent* etc. Κάμπτειν γόνυ, *genu flectere*, summae subiectionis et reverentiae signum, h. l. est: *subiectum esse tanquam domino*, eum adorare et colere, ut statim v. 11. explicatur. Ἐπουράνιοι sunt angeli in coelis, ἐπίγειοι, homines in terra, καταχθόνιοι, qui sunt in שְׁאוֹל, ᾅδῃ, apud inferos. Hebraei nempe cum omnibus fere gentibus antiquioribus, omnium

omnium rerum creatarum ambitum perſcribere ſolebant ſic, ut coelum, terram atque loca ſubterranea et omnia, quae in iis ſint, commemorarent. Exod. XX, 4. Deut. IV. 17. 18. Pſ. XCVI, 11. Ezech. XXXVIII, 20. Eundem dicendi morem etiam N. T. ſcriptores ſecuti ſunt, ut Act. IV, 24. Apoc. V, 13. Paulum igitur h. l. de angelis in coelo, de hominibus in terra, et de mortuis, qui apud inferos propriam quaſi ſedem habere exiſtimabantur, haud dubie cogitaſſe, ex aliis etiam N. T. locis intelligitur. e. gr. Eph. I, 21. 1 Petr. III, 22. et Rom. XIV. 9. Alias aliorum ſententias recenſuit et refutavit Keilius l. c. Quodſi quaeritur, quomodo mortui et apud inferos verſantes Ieſum colere et venerari debere dici poſſint, reſpondendum eſt, ex Iudaeorum illius aetatis, hincque N. etiam T. ſcriptorum ſententia non omnem iis, qui apud inferos degant, ſui conſcientiam demtam eſſe, ſed eam iis in orco quoque ſupereſſe, Luc. XVI, 19. ſqq. vel, quod magis placet, mortuos, et apud inferos verſantes ſpectari nunc, tanquam in vitam revocandos, eosque hinc Chriſtum dici colere debere, quippe in vitam olim redituros. Rom. XIV, 9.

11. Καὶ πᾶσα — πατρός) *Et omnes creaturae intelligentes in honorem Dei patris agnoscere debeant et colere Iesum Christum tanquam dominum.* Πᾶσα γλῶσσα, improprie; nam deſumta ſunt haec verba ex Ieſ. XLV, 28. *omnis lingua iurabit.* Verba εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς non ſunt coniungenda cum proxime antecedentibus verbis Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ſed cum remotiore vocabulo ἐξομολογήσηται, ut ſenſus ſit, Ieſum Chriſtum ab omnibus dominum eſſe agnoſcendum, utque talem colendum in ho-

norem Dei Patris. Nam, ipso Paulo docente, Deus est is, qui eum ad istam dignitatem evexit, eamque et ideo decrevit, ut obedientiam sibi ab eo praestitam, declaratamque ea re ταπεινοφροσύνην remuneraretur.

12. Ὥστε — κατεργάζεσθε) *Proinde, dilectissimi mei, obedite* Evangelio *ut semper* fecistis, *non tantum in praesentia mea, sed nunc multo magis me absente. Omni reverentia et verecundia id agite ut salutem consequamini aeternam.* Ὑπηκούσατε est Imperativus, et subaudiendum est τῷ εὐαγγελίῳ, ut 2 Thess. I, 8. aut τῷ λόγῳ, ut 2 Thess. III. 14. Post verba ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου pone punctum. Μετὰ φόβου καὶ τρόμου, cum omni reverentia et verecundia, sc. reliquis, vel potius *Deo* debita. Cogitare debebant, omnia referenda esse ad Deum, sine cuius ope nihil boni efficere possint, v. 13. Alii sic connectunt: μὴ ὡς ἐν — κατεργάζεσθε) *Non tantum me praesente, sed et nunc multo magis me absente, summo studio et cura id agite, ut salutem consequamini aeternam.* Φόβος καὶ τρόμος hic iterum iunguntur αὐξήσεως caussa, ut 1 Cor. II, 3. et τρόμος per metonymiam est *sollicitudo summa*, vel potius verecundia et reverentia. Verorum amicorum est, etiam absentium mandata memore animo retinere, et fideliter implere.

13. Ὁ θεὸς — εὐδοκίας) *Deus enim in vobis efficit et voluntatem et facultatem* (ad agendum id, quod saluti vestrae conducit,) *pro summa sua in nos benevolentia.* Τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, pro nominibus substantivis. Ἐνέργημα *vis, facultas*, 1 Cor. XII, 6. Εὐδοκία, רָצוֹן, *benevolentia*, propensa voluntas. Non

autem

autem excluditur nostrum studium et opera; debemus enim κατεργάζεσθαι (v. 12.) sed monemur ut in nostro studio simus verecundi, non tribuentes nobis solis omnia, ea de caussa, quia Deus est is, qui per doctrinam Christi efficit, ut possimus et velimus discere, credere, animum et mores emendare, et qui nostrum in usu doctrinae studium successu secundat, ut adeo omnem successum et fructum debeamus divino beneficio.

14. Πάντα — διαλογισμῶν) *Sine murmurationibus*, i. e. *indignatione* respectu aliorum; nam amori adversantur non modo rixae et clamores, sed etiam murmurationes. *Sine dubitationibus*, respectu vestri, *ohne bey euch lange anzustehen*.

15. Ἵνα — ἀκέραιοι) *Ut sitis irreprehensi et integri* (*homines vitae integerrimae et sanctissimae.*) Eustath. ad Hom., Il. β. v. 853. ἴσως δὲ τῦ ῥηθέντος (sc. κεραΐζειν pro *laedere. perdere*,) ἀκέραιος, ὁ ἁπλῦς καὶ πραΰθυμος καὶ μη τινα κεραΐζων, i. e. ἀκέραιος homo simplex, *moribus lenis, neminemque laedens*. Ioseph. Ant. I, 2. 2. de simplicitate vitae primorum hominum: ἀκέραιον αὐτοῖς ὄντα τὸν βίον, *quum ipsis esset vivendi ratio simplex et integra*. Τέκνα θεῦ ἀμώμητα, *filii Dei omnis vitiositatis expertes*. ἐν μέσῳ — διεστραμμένης) *Inter medios improbos et perversos huius aetatis homines*, Σκολιός, *contortus, pravus, perversus*. Διαστρέφειν., *torquere* saepe etiam est *corrumpere, pervertere, vitiosum reddere*, unde et διαστρέφεσθαι, ad animum translatum, de iis dicitur, qui perversis imbuti opinionibus veritatem repudiunt, vel moribus sunt pravis et perversis.

Cf.

Cf. Act. II, 40. Erant enim eo tempore mores Iudaeorum et gentium non conversarum ad Christum corruptissimi. ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ) *Inter quos splendetis*, sive splendere debetis, *sicut soles et stellae in mundo*. Φωστῆρες; מְאֹרֹת Gen. I, 14. sol et luna, quibus recte comparantur ii, qui vere sunt Christiani Matth. V, 14. Etiam Hebraei dicere solent: quod luminaria in coelo, id sapientes in terra.

16. Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες) *Doctrinam salutarem* vita factisque spectandam *exhibentes*. Λόγον ζωῆς ἐπέχειν est *doctrinam salutarem prae se ferre*, i. e. vita factisque spectandam exhibere, demonstrare, ut alii eius vim et praestantiam agnoscant et adamare incipiant. Hunc sensum quum linguae ratio, tum series orationis (v. 15.) admittit. Vid. Mori dissertatt. p. 64. s. Alii h. l. ἐπέχειν accipiunt pro κατέχειν, et vertunt: *Firmiter tenere doctrinam salutiferam*. Hesychius: ἐπέχοντες, κρατοῦντες, Λόγος doctrina Evangelii. Ζωὴ, quod *vitam*, salutem affert. Ἐπέχοντες, sc. ἐστε. Εἰς καύχημα — ἐκοπίασα) *Ut aliquando in iudicio Christi gloriari mihi liceat, in vobis labores meos minime fuisse frustraneos*. Ὅτι a καύχημα pendet. Τρέχειν. pro eo, quod statim additur κοπιᾷν Gal. II. 2. Εἰς κενὸν, *frustra, irrito conatu*. Simili loquendi formula utitur Iosephus Ant, XIX, 1. 4.

17. Ἀλλ' εἰ καὶ — τῆς πίστεως ὑμῶν) *Etiamsi vero immolari quasi debeam propter sacrificium et ministerium fidei vestrae; (si vitam et sanguinem profundere me opporteret, in hoc meo munere quo vos ad fidem adduxi.)* Sic circumscribenda haec verba, ut sen-

ſenſus pateat. Θυσία h. l. vel praedicationem doctrinae chriſtianae, vel ipſos homines ſignificat, qui per religionem chriſtianam Deo grati et accepti redduntur, coll. Rom. XV, 16. 1 Petr. II, 5. Λειτουργία, h. l. eſt *munus apostolicum*, cuius adminiſtratio nunc λειτουργία τῆς πίστεως vocatur. Ἐπὶ, *propter*. Σπένδεσθαι non tantum dicitur ſanguis animalis mactati et mortui, ſed etiam animal vivens arae deſtinatum, quum illud vino affuſo libatur. Poſteriori ſenſu accipitur et hic, et 2 Tim. IV, 6. Hoc verbo autem utitur Apoſtolus, quia operam ſuam in annuntianda doctrina Chriſti comparare volebat cum munere Sacerdotum V. T. Sicuti enim Sacerdotes victimas praeparabant ſolemni ritu, et offerebant: ita etiam Paulus Philippenſes fecerat Deo victimas. Rom, XII, 1. XV, 16. Eos doctrina et exemplo ſuo ita paraverat, ut Deo grati eſſent. Videbat facile fieri poſſe, ut ipſo ſanguine fidem et Philippenſium et aliorum confirmaret. Id hic vocat σπένδεσθαι, *libari*. χαίρω — ὑμῖν) *Gaudebo et gratulabor vobis omnibus*. Nam ad vos et fideles omnes fructus mortis meae perveniet. Praeſens pro futuro.

18. Τὸ δ' αὐτὸ — συγχαίρετέ μοι) *Ob id ipsum vero et vos*, (ut ſpero) *gaudebitis*, *et mihi gratulabimini*. Latine etiam dicimus: *Hoc gaudeo*.

19. Ἐλπίζω — πέμψαι ὑμῖν) *Spero autem fore, Christo adiuvante, ut Timotheum ad vos mittam quam primum possim*. Lubentiſſime Timotheum miſiſſet; quia id vero nondum fieri poterat, nunc Epaphroditum praemittebat, v 25. ſq. Ἵνα κἀγὼ — περὶ ὑμῶν) *Ut et ego iterum bono animo esse possim, cognito statu vestro*.

26. Ἐπειδὴ — πάντας ὑμᾶς) Sc. ἰδεῖν, quod addunt nonnulli Codices satis vetusti, et recentiores haud pauci, Syr. Copt. Aeth. clar. germ. Damasc. Ἀδημονῶν *Gravissime angebatur*. Vulg. moestus erat. Ἀδημονεῖν est paene exanimari et deficere prae dolore. διότι — ἠσθένησε) Vehementer dolebat, *vos de morbo eius inaudivisse*.

27. Ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ) חָלָה לָמוּת, Ies. XXXVIII, 1. ubi Graeci quidam ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, alii ἕως τοῦ ἀποθανεῖν, alii εἰς θάνατον, *profecto enim ad mortem decubuerat*. ἵνα μὴ — σχῶ) Nempe si ad vincula accessisset iactura amici. Hebraice fuisset צָרָה עַל צָרָה. Sed et Graeci ita loquuntur, e. g. Plutarchus de sanit. tuenda: ἵνα μὴ πῦρ ἐπὶ πυρὶ — πλησμονὴ τις ἐπὶ πλησμονῇ, καὶ ἄκρατος ἐπ' ἀκράτῳ γένηται, *ne ignis igni, crapula crapulae et vinum vino superaddatur*.

28. Σπουδαιοτέρως) *Festinantius*, ut habet Latinus. Est enim haec genuina huius vocis significatio, a σπεύδειν. Inde translata altera, quae diligentiam significat. Ἔπεμψα pro πέμψα, *remisi*. ἵνα — χαρῆτε) Distinctio ponenda post πάλιν. Ut, ipsum iterum conspicientes, ob id gaudeatis. κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ) Nempe ubi eum salvum ad suos venisse cognovero.

29. Ἐν κυρίῳ) *Propter Dominum*: ut Christianos decet. Καὶ — ἔχετε, et *tales*, qui propter Evangelium se exponunt periculis, *in pretio habete*.

30. Ὅτι διὰ — λειτουργίας) *Etenim ad curandum negotium Christi non dubitavit periculum mortis adire, et vitam discrimini coniicere, ut defectum vestri*

erga

erga me officii suppleret, h. e. vestro omnium nomine mihi in vinculis detento inserviret. διὰ τὸ ἔργον τῦ χριςῦ) In negotiis, Christum eiusque religionem concernentibus. μέχρι θανάτυ ἤγγισε) i. e. προεχώρησε μέχρι θανάτυ, eo usque processit, non consulens vitae suae, ut periculum adiret mortis. παραβυλευσάμενος τῇ ψυχῇ) *Non habita ratione vitae.* Παραβυλέυεσθαι significat *perperam consulere*, uti faciunt, qui se in apertum vitae periculum coniiciunt. Verior lectio autem videtur esse παραβολευσάμενος, ut habent vetusti Codices diversarum recensionum, Syr. utr. Arr. Aeth. *Vulgata: parabolatus de anima sua;* clar. germ. boern. Damasc. ex Eusebio, Chrys. ut videtur. Sed sensus est idem, nam etiam παραβολέυεσθαι τῇ ψυχῇ est *vitam periculis exponere.* Plinius in Epistolis: *Periculosa*, utque Graeci melius exponunt, παράβολα. Et latine parabolani dicuntur, qui cum vitae periculo aegrotis adsunt. Utra lectio sit genuina, post alios disputarunt Gablerus (Neuest. theolog. Journal 1799: p. 504—517.) et Heinrichs, Excurs. II. ad hanc epistolam, pag. 141. sqq. Exposuit autem Epaphroditus vitam suam periculo, dum morbo affectus, noluit usquam in itinere subsistere et valetudinis suae curam habere, sed properavit ut perveniret ad Paulum, et defungeretur officio, antequam penitus opprimeretur a morbo. Voluit igitur negotium sibi demandatum, ex amore erga Paulum et Philippenses etiam cum vitae periculis curare et perficere. ἵνα ἀναπληρώσῃ — λειτυργίας) Ut, quae obsequia vos per absentiam mihi praestare non potestis, ipse suppleret. Similis sensus Philem. v. 13, Loquendi genus non dissimile 2 Cor. IX, 9.

CAP. III.

1. Τὸ λοιπὸν—ἐν κυρίῳ) *Quod superest laetamini, vos esse Christianos.* Χαίρειν ἔν τινι, laetari de aliqua re. Ief. XXXIX, 2. Laetantur autem de Chrifto, qui felices fe effe exiftimant, quod Chriftum agnofcant. Videtur hic Apoftolus finire epiftolam voluiffe, ut facere folet per vocem τὸ λοιπὸν aut τοῦ λοιποῦ (ut 2 Cor. XIII, 11. Gal. VI, 17. Eph. VI, 10. et aliis locis,) fed poftea, quum temporis aliquanto plus accepiffet, addidiffe ea, quae fequuntur. Unde nonnulli verba χαίρετε ἐν κυρίῳ pro formula falutandi habent, et vertunt: *Dominus vobis quaevis fausta evenire iubeat.* τὰ αὐτὰ) *Eadem illa,* quae nempe faepe ex me audiftis. Refpicere videtur Paulus ad ea, quae praefens ore tradiderat. Nam plures eum epiftolas ad Philippenfes fcripfiffe, ex his verbis effici nequit. Ceterum verba: τὰ αὐτὰ — ἀσφαλές iungenda funt fequentibus. *Non piget me*, inquit Apoftolus, etiam in literis meis repetere, quae vobis inculcavi, quum praefens apud vos effem, ut nempe vobis a doctoribus Iudaizantibus caveatis. Heinrichs fufpicatur, inde a verbis: τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν incipere novum epiftolium, quod peculiari fchedula feorfim defcriptum, priori illi addiderit Apoftolus, non dicatum ecclefiae omni, fed nonnifi certis quibusdam in ea hominibus, quos penitius cognitos, aut hac illave copula fibi haberet devinctiores, quosque in re Chrifti magis δυνατοὺς, τελείους fciret. Quod additamentum, quo ingenio differat ab epiftola ipfa, in prolegom. p. 31. fq. oftendere conatur. Eft mera coniectura, quam aliis diiudicandam relinquimus. ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν) *Mihi non grave est*; me non piget. Ὀκνηρὸν

hic

hic ponitur sensu passivo, ut Prov. XXXI, 27. ὑμῖν δὲ ἀσφαλές) *Tutum*, utile. Saepe enim repetita eo melius haerent animo. Syrus non male: *ut vos cautiores sitis*. Heinrichs vocabulum ἀσφαλές refert ad Paulum, et sic construit haec verba: ὑμῖν δὲ (ταῦτα γράφειν) ἀσφαλὲς (ἐστι μοί). ut sensus sit: „Non piget repetere literis ea, quae quum vobiscum essem, toties ore vobis inculcavi; atque quum *vobis* ea scribam, tanto amore mihi devinctis, tutus ero (ἀσφαλὲς ἐμοὶ) neque timendum, ne quis vestrum Iudaeis haec ostendendo, capitis periculum aut alia mala mihi afferat." Sed nemo non videt, verba ὑμῖν δε ἀσφαλές coniungenda esse, et prorsus arbitrarie, atque coniecturae firmandae caussa post ἀσφαλές suppleri ἐστι μοί.

2. Βλέπετε τὰς κύνας) Βλέπετε *cavete vobis*. *Videre* pro cavere etiam Latini usurpant. Non tamen repugno, si quis cum Heinrichsio malit vertere: *considerate, intuemini*, (ut 1 Cor. X, 18.); nam omnino usitatius est dicere: βλέπειν ἀπὸ τινος, ut Marc. VIII, 15. c. XII, 38. Κύνας autem vocat homines et inverecundos et avaros. Tangit illos Iudaismi commendatores, durius eos tractans, ideo quod animum ipsorum penitus noverat. Iudaei solebant gentiles appellare *canes*, Matth. XV, 26. sed potiori iure adversarii, contra quos Paulus disputat, sic appellari poterant. τὰς κακὰς ἐργάτας) *malos doctores*, ἐργάτας δολίας, 2 Cor. XI, 13. qui in Evangelio non versantur bona fide. τὴν κατατομήν) *concisionem verius quam circumcisionem*. Κατατομή h. l. est vocabulum significantius et efficacius, viel bedeutend, σημαντικὸν, ut Graeci rhetores talia appellare solent. Respicit enim Paulus iactationes adversariorum de necessitate

 cir-

circumcisionis, et simul exponit conditionem doctrinae ipsorum, quod veram doctrinam mutilantes se ipsos et alios a Christo velut abscinderent. In Glossario: *κατατομὴ*, *concisio.*

3. Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ) Sc, ἀληθινὴ *veri nominis circumcisi*, nempe corde, quod ut praecipuum urgent prophetae. Cf. Rom. II, 29. πνεύματι) *Animo*, non externis ritibus, sicut Iudaei. IV, 24. καυχώμενοι ἐν χρ. I.) In eo gloriam quaerentes, quod Christum colamus, eiusque doctrinam perceperimus. καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες) *Nec confidimus in rebus externis*, ad animum non pertinentibus, ut Iudaei facere solent. Σάρξ, ut saepe, *res externae.*

4. Καίπερ — ἐν σαρκὶ) *Quanquam et ego gloriari possem, de rebus externis.* Πεποίθησιν, confidentiam, gloriam, gloriationis argumentum. Εἴ τις — μᾶλλον) *Si quis alius ex eiusmodi vanis rebus gloriam quaerere potest, mihi id multo magis liceret.* Id iam probat.

5. Περιτομῇ ὀκταήμερος) Sensum esse: *Circumcisus sum octavo die*, quisquis facile videt. Sed constructio est inusitata. Explicant nonnulli: Περιτομῇ, *quod ad circumcisionem quidem*: circumcisioni si quicquam tribuendum sit, ὀκταήμερος περιτμηθεὶς, *octavo die circumcisus.* Alii περιτομὴ legunt primo casu, et περιτομὴ ὀκταήμερος, circumcisio, quae fit octavo die, sit pro: *Circumcisus octavo die.* Cf. Bowyeri coniect. ad h. l. ἐκ γένους Ἰσραὴλ) Prognatus ex gente Israelitica, non proselytus, et ne parentibus quidem natus proselytis. Chrysostomus: ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ ὀκταήμερος περιτ-

μη-

μηθῆναι, ἐχὶ προσήλυτος, ἀπὸ δὲ τῆ ἐκ γένυς Ἰσραὴλ, ἐ δὲ προσηλύτων γονέων. *Ex eo enim, quod octo dies natus circumcisus est, non proselytum ex eo autem quod genere Israelita fuerit, ne parentibus quidem natum proselytis, patet.* Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων) sc. ἂν, s. πεφυκώς.. Indicat Apostolus, se longa serie ex Hebraeis ortum esse, nullo quasi viliori proselytorum sanguine stirpi suae admixto. Sic Xenophon de laudib. Agesil. sub init. de claritudine generis Agesilai laudat, quod ad ipsum Herculem genus referens, maioribus ortus sit ἐκ ἰδιώταις, ἀλλ' ἐκ βασιλέων βασιλεῦσιν, *non plebeiis, sed regibus, e regibus procreatis.* Demosth. adv. Androtion: ἀνθρώπυς καὶ τῆ βελτίυς, καὶ ἐκ βελτίων. κατὰ νόμον Φαρισαῖος) *Quoad sectam Pharisaeus.* Νόμος hic videtur esse *secta*, *doctrina*, aut *ritus*.

8. Κατὰ ζῆλον διώκων τὴν ἐκκλησίαν) Quod ad zelum attinet, etc. Διώκων, i. e. διώξας. Praesens pro Praet. κατὰ — ἄμεμπτος) Δικαιοσύνη ἡ ἐν νόμῳ, virtus, quae circa observationem legis Mosaicae occupatur. Ἄμεμπτος *inculpatus.* Nihil unquam feci morte aut verberibus dignum.

7. Ἀλλ' ἅτινα — ζημίαν) *Sed haec omnia, quae mihi prodesse valde poterant, nihili feci propter Christum.* Κέρδος, *quod utile est, prodest.* Aelian. V. H. Lib. IV, c. 7. ἐκ ἦν ἄρα τοῖς κακοῖς ἐδὲ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. *Ergo malis ne mori quidem prodest.* Ζημία, oppositum τῆ κέρδος, quod nihil prodest; damnum affert. Potuisset Paulus magnus et eximius fieri in oculis hominum, honores et opes adipisci, (κέρδη) si Iu-

daeus mansisset, et Christianos vexare perrexisset. Sed horum omnium iacturam fecit propter Christum, Christi doctrinam, et felicitatem cultoribus Christi promissam. Omnia illa, quae commemoraverat v. 6. non amplius attendebantur et spectabantur in Paulo, ex quo Christianus factus fuerat.

8. Ἀλλὰ — ζημίαν εἶναι) *Quin etiam omnia alia pro nihilo duco*; non illa tantum, quae dixi, sed et honores et bona huius vitae omnia, et ipsam vitam. διὰ τὸ ὑπερέχον — κυρίου μου) *Propter excellentissimam cognitionem Christi Iesu, Domini mei*, i. e. propter praestantiam religionis christianae, quae tanta est, ut maxima huius vitae commoda et lucra ei comparata, ne in censum quidem veniant, sed prorsus nihili sint aestimanda. Τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως, graeca constructio, pro τὴν γνῶσιν τὴν ὑπερέχουσαν. δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην) *Propter quam* libenter *rerum aliarum omnium iacturam feci*, secundum praeceptum Christi Matth. XVI, 24. Σκύβαλα) *Purgamenta, excrementa*, adeoque res vilissimae. De *stercore* vocem usurpat Iosephus de B. I. Lib. VI. in fine, Plutarchus de If. et Osir. etiam *capillos, ungues et ovium lanam* uti περίσσωμα τροφῆς καὶ σκύβαλον, *ciborum excrementa et purgamenta*, impura esse dicit. Idem Sympos. L. VI. Qu. 7. *purgamentis frumenti* hoc nomen imponit. Achilles Tatius L. II. θαλάσσης σκύβαλον, *purgamentum maris* commemorat. Pro σκύβαλα ἡγεῖσθαι Themistius or. 21. *Explorat*. phrasi simili utens dixit: σκυβαλίζειν καὶ διαπτύειν τινὰ, *aliquem excrementi instar aversari et conspuere*. ἵνα χριστὸν κερδήσω) *Ut lucrifaciam Christum*; i. e. Christi favorem.

9

9. Καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ) *Ipsique totus sim deditus. Inveniri*, pro *esse*. *In Christo esse* significat *Christianum esse*. μὴ ἔχων — ἐκ νόμου) *Siquidem non ex legis Mosaicae observatione hanc meam felicitatem ortam esse scio*. Δικαιοσύνη, צְדָקָה, saepe denotat favorem Dei, benignitatem, ut in Epist. ad Rom. vidimus. Hoc loco per novam metonymiam videtur esse status hominis, quem Deus favore suo amplectitur. Hanc significationem contextus commendat; nam v. 8. dixerat, se omnia alia abiecisse, ut favorem eius sibi conciliaret. Nunc igitur commemorat beneficia, quae sibi per Christum contigissent, v. 9. sqq. Νόμος, lex Mosis. ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως χριστοῦ) Sc. δικαιοσύνην ἔχων. *Hanc meam felicitatem*, animi tranquillitatem, spem vitae aeternae etc. *debeo religioni Christi*. Πίστις χριστοῦ opponitur τῷ νόμῳ, et fiduciam in meritis mortis Christi includit. τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην) *Felicitatem a Deo donatam*. Nam quod Christiani sumus, est donum Dei. ἐπὶ τῇ πίστει) *Propter fidem* Christo eiusque doctrinae habitam, non propter obsequium legi Mosis praestitum. Non repugno tamen, si quis per δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, qua se nunc carere dicit Apostolus, intelligere velit virtutem legi Mosaicae conformem, de qua v. 6. dixerat. Illa enim Pharisaica iustitia et virtus erat manca et potissimum in observandis ritibus, consistebat. Huic opponitur ἡ δικαιοσύνη διὰ πίστεως χριστοῦ, ἡ ἐκ θεοῦ ἐπὶ τῇ πίστει, virtus quae oritur et fovetur per doctrinam Christi, cuius pars nobilissima constat fide promissionibus divinis habita, et a Deo donatur sub conditione fidei (ἐπὶ τῇ πίστει) quae virtus est multo praestantior et perfectior illa Iudaica virtute et iustitia,

cui etiam promissa sunt multo maiora et aeterna praemia. Ceterum nonnulli verba ἐπὶ τῇ πίστει connectunt cum sequentibus, hoc modo: ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι αὐτόν. Sed prior ratio praeferenda videtur.

10. Τοῦ γνῶναι αὐτὸν) Cohaeret cum antecedentibus: δικαιοσύνην τοῦ γνῶναι αὐτόν. *felicitatem*, inquam, *cognoscendi eum*. Cf. v. 8. διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως χριστοῦ. Fortassis tamen rectius connectuntur haec verba cum verbis v. 8. ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι omnia ista, quae mihi olim lucrosa esse videbantur, nunc flocci facio, eo consilio, ut Christum ejusque doctrinam solide cognoscam. Videtur Paulus hic, ut saepe excidisse constructione, ἵνα v. 8. καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ) i. e. quanti momenti nobis sit, scire, eum resurrexisse ex mortuis. Δύναμις, vis et potestas, quae rei inest. Resurrectio autem Christi plurimum valet ad excitandam et confirmandam spem nostram felicitatis aeternae. καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ) i. e. Quam hoc sit mihi honorificum, tolerare calamitates, similes illis, quas ipse pertulit, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ) Si forte simili supplicii genere moriendum esset mihi.

11. Εἴπως — τῶν νεκρῶν) *Ut assequar felicitatem illam aeternam, quae resurrectionem mortuorum consequetur.* Εἴπως h. l. valet *ut*, ἵνα, ut Rom. I, 10. XI, 14. Καταντᾶν, *pervenire*, *assequi*, *consequi*, Act. XXVI, 7. Eph. IV, 13, Ἐξανάστασις est illa plena resurrectio, quam nulla mors, nihil mali consequetur, vel ipsa post resurrectionem vita beata. Nam alioquin etiam mali resurgent, sed in perpetuas poenas, quae vocan-

cantur mors aeterna. HEINRICHSII, et aliorum, quos ipse ad h. l. commemorat, interpretationes, mihi duriores esse videntur; igitur his immorari non lubet.

12. Οὐχ ὅτι — τετελείωμαι) *Scio equidem, me nondum esse consecutum* (τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν, v. 11.) *neque ad metam pervenisse.* Ἔλαβον, pro κατέλαβον. Τελειωθῆναι dicuntur, qui in stadio cursores metam attingunt, et praemio honorandi sunt. Philo 2 Alleg. pag. 74. C. Apud Ecclesiae Patres τελειοῦσθαι nonnunquam dicitur pro *martyrium subire*, e. g. apud Euseb. H. E. VII, 15. Dicit igitur Paulus se nondum assecutum esse praemium, nempe fidei, virtutis et adversorum cum Christo eiusque caussa susceptorum (v. 9. 10.) Qui hunc locum de absoluta fere virtute et animi bene morati perfectione explicarunt, ii nec vim verborum nec contextum attenderunt. διώκω — καταλάβω) *Contendo autem, ut capiam, assequar.* Εἰ καὶ non est dubitantis, sed affirmantis, et significat *ut*, quemadmodum Actor. VIII, 22. Totus autem sermo respicit ad morem stadiorum vel circi. Cf. *Loesner* ad h. l. ἐφ' ᾧ — χριστοῦ) *Postquam et ipse captus sum a Christo Iesu.* In verbis εἰ καταλάβω, ἐφ' ᾧ κατελήφθην) (vid. NOESSELT Opusc. fasc. 2. p. 222.) videtur esse διλογία. Καταλαμβάνεσθαι eo sensu h. l. sumitur, quo secundum GELLIUM (Noct. Attic. I, 12.) virgines Vestales, omninoque alii qui sacra facere deberent, *capi* dicebantur pro *creari* aut seligi et in ordinem sacrum cooptari. Deinde etiam in hoc verbo hic certe videtur esse vis, a sacris Scriptoribus ab hebraica consuetudine ad graecam traducta, ut quemadmodum activa verba vim coniugationis Hiphil, sic passiva coniuga-

tionis Hophal imitentur. Quo ſumto, *καταλαμβάνεσθαι* hic erit de Paulo adhibitum, quoad is eo eſſet a Chriſto per Evangelii doctrinam deductus, ut poſſet capere praemium, h. e. tanquam a brabeuta invitatus et provocatus. Sic ſenſus verborum *εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ κατηλήφθην* erit: *Ut consequar praemium, siquidem et me ad consequendum provocavit Christus.* Cf. v. 14. Si vertas: *Quo ut pervenire possem, Christus prior me velut manu sua prehensum deduxit in hoc stadium,* reſpicit Paulus ad modum, quo Chriſtus eum ad ſui cognitionem perduxerat, Act. IX. et eſt πλοκὴ in verbo *καταλαμβάνειν* et *καταλαμβάνεσθαι*. *Καταλαμβάνειν* eſt לָכַד, *apprehendere*, quomodo vertitur in Gloſſario Graeco-Latino.

13. *Ἀδελφοὶ — κατειληφέναι*) *Ipse mihi nondum videor metam iam assecutus esse*, iam moriturus eſſe pro Chriſto. Supra c. I, 25.

15. Ἓν δὲ) Sc. *μεριμνῶ, λέγω*. Hoc unum dicere volo. *τὰ μὲν ὀπίσω — ἐπεκτεινόμενος*) *Vanis rebus omnibus a tergo relictis, ad ea contra, quae ante me sunt, contendens.* Τὰ *ὀπίσω* h. l. ſunt vetera iactata a Iudaeis et laudata; *τὰ ἔμπροσθεν*, praemia Chriſtianis propoſita. Phraſes deſumtae ſunt a Curſoribus, *qui non curant ea quae sunt a tergo, sed cursum intendunt ad ea quae a fronte sunt.* Τὰ *ὀπίσω*, ſc. *ὄντα*. *Ἐπιλανθάνεσθαί τι*, *rei alicuius non habere curam*; nam eorum obliviſcimur, quae non curamus. Sic Paulus dicit, ſe non amplius curare illa Iudaica, ſed omnes curas cogitationesque intendere in id, ut coeleſtis regni conſequatur praemia. *Ἐπεκτείνεσθαι*, *se porrigere et protendere*,

dere, metaphorice eſt: *summo studio eniti, omnibus viribus contendere*. Imago deſumta eſt a curſoribus, qui omnia corporis membra, praeſertim caput ac manus protendere ſolent, ut quam citiſſime currant, et ſcopum attingant. Diog. Laërt. L. VI, c. 2. §. 6. *Quum diceretur ipsi*, (Diogeni Cynico) *senex es, iam quiesce a labore:* Quid vero, inquit, εἰ δολιχὸν ἔδραμον, πρὸς τῷ τέλει ἔδει με ἀνεῖναι, καὶ μὴ μᾶλλον ἐπιτεῖναι, *si in studio currerem, num ad finem me cursum oporteret remittere. et non potius intendere?* κατὰ σκοπὸν — ἐν χριςῷ Ἰησοῦ) *Festino cursu tendo ad scopum, ad palmam, ad quam Deus e coelo quasi me provocat per Christum.* Διώκειν h. l. eſt *currere, festinare*, intranſitive. Dionyſ. Hal. L. I. de Fauſtulo dicit: *Cum alveo, in quo infantes expositi fuerant, paulo post* ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν *in urbem currebat.* Κατὰ σκοπὸν nihil amplius innuit ac εἰς ſ. πρὸς σκοπόν, imo κατὰ idem eſt, quod ſequens ἐπί. Τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ, *palma ad quam Deus quasi provocat e coelo* Ἄνω h. l. eſt *coelum et omne quod coelum continet*, et ἡ ἄνω κλῆσις τοῦ Θεοῦ, *futura illa felicitas a Deo promissa.* Κλῆσις τοῦ Θεοῦ, *felicitas quam Deus offert*, ut Θεοῦ ſit genitivus cauſſae. Solebant οἱ βραβευταὶ ſive ἀγωνοθέται ſedere in ſublimi loco, atque inde per praeconem citare curſores ſingulos. His Apoſtolus Deum comparat, qui ex loco ſublimiſſimo, ex coelo nempe, nos per Chriſtum vocat. Hanc autem coeleſtem invitationem Dei per Chriſtum Ieſum factam eſſe per Chriſti doctrinam, per ſe patet.

15. Ὅσοι οὖν — φρονῶμεν) *Quicunque igitur perfectiores sumus, ad* hanc *perfectam conditionem con-*

ten-

tendimus;) *ita simus animati*, nempe ut (v. 17. συμμιμηταί μου) obliviscamur eorum, quae retro sint, (v. 14.) vetera iactata et laudata à Iudaeis, et contendamus ad anteriora, ad praemia Christianis proposita. Τέλειοι, *adulti*, opponuntur pueris. Philo 1. vit. Mos. p. 605. C. τελειότερον δὲ τῆς ἡλικίας ἰδοῦσα, Aegypti regis filia *videns* Mosen *firmiorem quam pro aetate*. Hoc loco τέλειοι sunt, qui religionem christianam recte intelligunt, quibus magna praestare convenit. Cf. 1 Cor. XIV, 20. Hebr. V, 14. Τοῦτο φρονῶμεν, *hoc sentiamus*. Nos omnes ita, ut modo dixi, affectos esse decet. καὶ εἴ τι — ἀποκαλύψει) *Si vero qua in re aliter sentitis, Deus vobis hoc quoque revelare, de his meliora vos edocere velit*. Erant sine dubio inter Philippenses etiam infirmiores, qui humiliorem sentiendi consuetudinem sequebantur. Hos, ut meliora edocere Deus velit, optat Apostolus. Noesselt (l. c. pag. 223.) Si nondum eo profeceritis, ut haec Iudaica omnia contemnenda putetis, sed aliquam tamen laudem in his quaeratis, meliorem vobis aliquando mentem dabit Deus, ut vel haec propter excellentiorem Christi doctrinam contemnatis.

16. Πλὴν — στοιχεῖν) *Dummodo secundum id, quod assecuti sumus, vitam instituamus*, i. e. secundum institutionem doctrinae christianae, (Gal. VI, 16.) quae nobis excellentissimum praemium promittit, cuius nobilitate percepta, non erit quod magnifaciamus quae Iudaei praecipua ornamenta putent. Omittunt verba κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν cod. Al. et 17. Copt. Aeth. Hilar. Aug. saepe, Facund. Κανόνι omittunt DEFG. Nempe τὸ αὐτὸ φρονεῖν τῷ αὐτῷ στοιχεῖν D * E clar. germ. Ambrosiast. τὰ

αὐτὰ

ἀυτὰ Φρονεῖν τῷ ἀυτῷ συνϛοιχεῖν F. G. boern. τὸ ἀυτὸ Φρ. τῷ ἀυτῷ σ. κανόνι 23. 31. item 37. Vulg. Spuria igitur videntur esse verba: κανόνι, τὸ ἀυτὸ Φρονεῖν. Πλὴν εἰς ὃ ἐΦθάσαμεν, τῷ ἀυτῷ ϛοιχεῖν. *Dummodo secundum id, quod assecuti sumus, vitam instituamus*, i. e. exprimamus interim eas doctrinas, quas iam recte percepimus, vita et moribus, dum ad maiora adspiraverimus. Φθάνειν εἴς τι; *consequi, assequi aliquid* Rom. IX, 31. Deinde *mente assequi, percipere.* Hanc notionem comma 15. postulat. Στοιχεῖν, הָלַךְ, *vitam instituere.* Est autem hic infinitivus pro imperativo, attice. Ceterum est hic figura rhetorica, quam κοινωνίαν vocare solent.

17. Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί) *Omnes pari studio me imitamini.* Vel est pro μιμηταί μου γίνεσθε, ut 1 Cor. IV, 16. XI, 1. aliisque locis. καὶ σκοπεῖτε — τύπον ἡμᾶς) Σκοπεῖτε, *attente considerate*, ut solemus ea, quae imitari volumus. Τύπος hic est exemplar, ut Act. VII, 44. Imitamini meum exemplum, et exempla eorum, qui mecum sentiunt, inprimis in contemnendis illis Iudaicis nugis et in studio consequendi praemia illa coelestia Christianis proposita, v. 14.

18. Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσι) Sc. ἑτέρως, quod Syrus addit, et ex natura ἀντιθέτου intelligitur. οὓς πολλάκις — τοῦ χριστοῦ) Λέγειν hic est *appellare. Hostes crucis Christi* sunt tales homines, qui nihil non faciendum existimant, ne calamitates similes illis, quas Christus pertulit, perferre cogantur. Gal. VI, 12. Σταυρὸς τοῦ χριστοῦ posset etiam explicari: doctrina de cruce et morte Christi. Saltem haec notio hic non excluditur.

19.

19. Ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια) *Quorum exitus erit miseria.* Τὸ τέλος hic deteriori ſenſu eſt rei exitus ſ. poena. ὧν ὁ θεὸς — αἰσχύνῃ αὐτῶν) *Qui gulae pro Deo serviunt, qui in turpissimis factis gloriam quaerunt.* Κοιλία h. l. ſunt voluptates, quae ventre, ſive ex cibo et potu percipiuntur. Apud Xenophontem dict. et fact. Socrat. L. I. Socrates ἀφροδισίων καὶ γαστρὸς, *Veneris et ventris* abſtinentiſſimus fuiſſe dicitur, et ibidem δουλεύειν γαστρὶ, λαγνείᾳ diſtinguitur. Αἰσχύνη, *res pudendae,* inprimis *Venus illicita. Voluptates venereae,* quemadmodum ſua natura ex gulae intemperantia ſequuntur, ita et a ſcriptoribus τῇ γαστρὶ ſubiungi ſolent. Eiusmodi hominibus voluptatibus mancipati, dicuntur τῇ γαστρὶ μετροῦντες καὶ τοῖς αἰσχίστοις τὴν εὐδαιμονίαν, *felicitatem ex ventre et rebus turpissimis metientes.* οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες) *Qui rerum terrenarum tantum studiosi sunt,* quaerunt ſatietatem, opes, gloriam. Iac. III, 15.

20. Ἡμῶν — ὑπάρχει) *Nostra autem civitas, aut ius civitatis in coelo est.* Πολίτευμα denotat ſocietatem hominum uni alicui civitati adſcriptorum, iisdem legibus, iuribusque utentium; deinde vero etiam *ius civitatis.* Oppoſita ſunt haec verba Apoſtoli ei, quod praeceſſit: τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. Nos vero, inquit, animo iam in coelo ſumus; coeleſtia cogitamus; curamus ea quae illuc ducunt; coeleſtibus legibus regimur. Sumus hic quaſi peregrini; quod de ſe Iacob dicebat, Gen. XLVII, 9. Cf. Hebr. XII, 28. XIII, 14. Anaxagoras coelum ſibi patriam eſſe dicebat, teſte *Laërtio.* ἐξ οὗ — χριστὸν) Ἐξ οὗ, pro ἐξ ὧν, ut habent nonnulli codices, ſed iuniores. Huiusmodi conſtructiones nec apud Profanos

nos sunt infrequentes. Si ἐξ ὗ refertur ad πολίτευμα, sensus erit: *Ex qua* (civitate) *servatorem exspectamus*. Si quis ex nobis quaerat, quomodo in coelestem illam civitatem perventuri simus, respondemus, nos exspectare servatorem, qui nos ibi deducat. Hoc statim a morte corporis fiet; nos enim Christiani aut hic sumus, aut ibi in coelis; supra c. I, 23. Tertium non relinquitur. Cf. etiam 2 Cor. V, 1 — 10.

21. Ὃς, — ταπεινώσεως ἡμῶν) *Qui transformabit corpus humile nostrum.* τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως, pro τὸ σῶμα ταπεινὸν, ut mox σῶμα τῆς δόξης pro ἔνδοξον. Humile vocatur corpus nostrum, quia variis morbis, infirmitatibus, ipsique morti est obnoxium. Cf. 1 Cor. XV, 42. 43. 21. εἰς τὸ γενέσθαι — δόξης αὐτῦ) Verba εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ desunt in nonnullis codd. Verss. et Patribus. Σῶμα τῆς δόξης est corpus *excellens*; immortale, ut 1 Cor. XV, 43. Ergo corpus hoc nostrum caducum et vile Christus reddet simile suo corpori excellentissimo et immortali. Hoc ideo fiet, quoniam in civitate illa coelesti non erit locus corpori nostro vili, terreno, corruptibili et infirmo. 1 Cor. XV, 50. κατὰ τὴν ἐνέργειαν — τὰ πάντα) *Pro sua potentia, qua omnia quae vult, efficere potest.* Potest ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα, etiam mortem 1 Cor. XV, 25. 26.

CAP. IV.

1. Ἐπιπόθητοι) *Exoptati. Hebr.* נַחְמָדוֹת. Virg. Nec dulces natos, *exoptatumque* parentem. χαρὰ καὶ στέφανός μου) Et Latini *gaudium suum* vocant eum, ob quem gaudent. *Corona*, i. e. dulce decus meum, ornamentum. Genus

nus ex ſpecie. οὕτω στήκετε ἐν κυρίῳ) *Firmi estote in fide* et religione.

2. Εὐωδίαν — ἐν κυρίῳ) Ἐν κυρίῳ *in rebus ad Dominum* (doctrinam Chriſti) *pertinentibus*. Συντυχὴς eſt etiam virile nomen. Sed de mulieribus eſſe ſermonem patet ex v. 3. Nonnullis Evodia et Syntyches ſunt Diaconiſſae, inter quas, ut hic ipſe locus indicat, diſſidia orta fuerant.

3. Καὶ ἐρωτῶ — γνήσιε) Pro καὶ legunt ναὶ codices plurimi et optimi, cum Verſionibus et Patribus nonnullis, quod ναὶ eſt precantis ad modum נָא Hebraei. Ἐρωτῶ, precor. Σύζυγος non tantum dicitur de matrimonio iunctis, verum etiam de collegis, ut ſit pro συνεργός. Intelligit igitur Epiſcopum, vel primum inter Preſbyteros Philippenſes. Epaphroditum nonnulli fuiſſe exiſtimant, ad quem per ἀποστροφὴν ſe vertat oratio, tanquam praeſentem futurum, ubi epiſtola haec in eccleſia Philippenſium legeretur. Alii Σύζυγον exiſtimant fuiſſe, nomen proprium. Συλλαμβάνεσθαι hic eſt *opitulari*. Αἵτινες — μοι) *Quae me in doctrina Christiana tradenda* et propaganda *omnibus modis adiuvarunt*. Nam συναθλεῖν metaphorice ſignificat *communem operam dare, studiose adiuvare laborantem*. Quis ille *Clemens* fuerit, cuius hic meminit Paulus, nobis ignotum eſt. Nonnulli Clementem Romanum intelligunt, ſine idonea cauſſa. ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς) בְּסֵפֶר חַיִּים. Pſ. LXIX, 9. Phraſis deſumta a more optimarum civitatum, ſcribendi in albo publico cives. Sic dicitur Deus ἀνθρωποπαθῶς librum habere, in quo piorum nomina deſcripſerit, quibus vitam aeternam daturus eſt.

4.

4. Χαίρετε — χαίρετε) Supra III, 1. Nunc id repetit, et quidem voce bis posita, ad significandum affectum eximium.

5. Τὸ ἐπιεικὲς — ἀνθρώποις) *Moderatio vestra omnibus hominibus innotescat.* Id agite, ut omnes homines experiantur et sciant, quam libenter pacis et concordiae caussa de iure vestro remittatis, quam sitis faciles in condonandis iniuriis, quam omnia aequi bonique consulatis, et aequam in rebus arduis servetis mentem. Τὸ ἐπιεικὲς, sive quod idem est, ἐπιείκεια, *mansuetudo, lenitas, bonitas.* Hoc sensu ἐπιεικὲς cum μέτριος iungitur apud Iosephum Ant. VI, 12. 7. Μέχρις ὧ μέν εἰσι ἰδιῶται τινες καὶ ταπεινοὶ — ἐπιεικεῖς, εἶτι καὶ μέτριοι, καὶ μόνον διώκουσι τὸ δίκαιον,, *lenes sunt et moderati, ac quod iustum est, unice persequuntur.* Sic Philo ἐπιείκειαν et φιλανθρωπίαν coniungit 1. de Vit. Mos. Sic Dominis tribuitur nimis erga servos lenibus et blandis τὸ ἐπιεικὲς. Philo de Somn. p. 1148. D. ὁ κύριος ἐγγύς) sc. ἐςί. Ὁ κύριος h. l. esse videtur *Deus, summum numen. Dominus prope est,* quippe ubique praesens; non tantum facta nostra sed mentes etiam vestras inspicit. Is igitur nos probabit et tandem remunerabitur, si aequi erga alios fuerimus; non approbabit, sed puniet iniquos et moderatione uti nescios. Ps. CXXXIX, 7—13. Quum autem *prope esse* ex usu hebraicae linguae sit *opitulari*, verti possunt haec verba: Dominus favore et auxilio suo vobis adest. Ps. CXLV, 18. Tum vero cohaerent haec verba non cum praecedentibus, sed cum v. 6. a quo non debebant avelli.

6. Μηδὲν μεριμνᾶτε) De auxiis curis sermonem esse, ipsum hoc verbum, quo utitur Apostolus, indicat; praecipue vero tunc pericula persecutionum erant metuenda. ἀλλ' ἐν — πρὸς τὸν Θεὸν) *Sed omni tempore* (in omnibus negotiis) *precibus cum gratiarum actione desideria vestra deferre ad Deum.* Αἴτημα h. l. metonymice est obiectum petitionis, *desiderium.* Ἐν παντὶ, *omni tempore*, quavis data occasione. Supple: Χρόνῳ, vel etiam πράγματι, *in omni negotio*, quicquid adversi vel laeti acciderit. Non tantum a Deo expetite quicquid vobis utile est et necessarium ad veram salutem et felicitatem, sed gratias etiam ei agite pro beneficiis acceptis, etiam pro adversis; nam haec etiam ad augendam Christianorum felicitem faciunt. Rom. VIII, 28. Τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, cf. Eph. VI, 18. Μετὰ εὐχαριστίας, nam optimus hic character est soluti a curis animi, et orationis cum resignatione voluntatum humanarum coniunctae.

7. Καὶ ἡ εἰρήνη — ἐν χριστῷ Ἰησοῦ) *Ita fiet, ut summa animi tranquillitas, omni humana cogitatione maior, animos vestros communiat et firmos reddat in religione Christi Iesu.* Καὶ connectit haec verba cum praecedentibus v. 6. Si hoc, quod modo dixi, faciatis. Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, animi securitas et tranquillitas maxima. Τοῦ Θεοῦ est genitivus caussae efficientis, ut *tranquillitas Dei* sit animi tranquillitas, quam nemo nisi Deus per religionem efficere possit. Hebraea phrasi etiam quae summa sunt et maxima, *Dei* dici, notum est. Haec a Deo per religionem effecta tranquillitas ὑπερέχει πάντα νοῦν, omnem humanam cogitationem superat; tanta est, ut mens humana maiorem sibi fingere non possit. Haec igitur

ani-

animos vestros et cogitationes vestras firmabit et muniet in religione, efficiet ut religioni constanter adhaereatis, nec ob ulla adversa ab ea deficiatis. Καρδίαι et νοήματα, *animi et cogitationes*, h. l. synonyma. Verbum φρυρεῖν est metaphora a praesidiis militum desumta. Haec animi tranquillitas vos *muniet* adversus hostium impetus, qui vos ad defectionem a religione allicere conantur. Ἐν χριςῷ Ἰησȣ̃, i. e. *in religione christiana*. Sensus igitur huius commatis est: Si quod (v. 6.) dixi, facietis, tum Deus animos vestros per religionem tranquillabit, et haec animi tranquillitas, omni humana cogitatione maior, vos laetos reddet in mediis etiam adversis, et efficiet, ut firmi maneatis in religione, cuius haec laeta animi conditio effectus est et fructus. Alii, sed nec usui loquendi nec contextui satis accommodate, sic vertunt: *Sic Deus pro suo favore, qui omni cogitatione maior est, efficiet, ut semper ita sitis affecti, quemadmodum Christianos decet.* Ἡ εἰρήνη τȣ̃ Θεȣ̃, *Dei favor*, metonymice; quia, qui pacem inter se habent, soleat aut debent aliis benefacere.

8. Τὸ λοιπὸν — ταῦτα λογίζεσθε) Ἀληθῆς h. l. est *rectum*, *honestum*, ut *verum* apud Latinos, e. c. Horat. Epist. I, 1. 11. Quid *verum* atque *decens*, curo et rogo. Σεμνὸν, *honestum*, *decorum*, quicquid est viro gravi et honesto dignum, vel honestatem et decorum in moribus, verbis ac omni habitu externo spirat. *Diog. Läert.* II. s. 24. de Socrate: αὐτάρκης δὲ ἦν καὶ σεμνός. Προσφιλῆ, *amabilia*. Sir. XX, 12. (13.) ὁ σοφὸς εν λόγῳ ἑαυτὸν προσφιλῆ ποιήσει. Ἔυφημα, *quae bonam famam pariunt*. Εἴ τις ἀρετὴ, si quae res est, quae

in censu virtutum apud cordatos venit, Ἔπαινος, meton. *quicquid est laude dignum.* Ταῦτα λογίζεσθε, *hoc animo recolite,* nempe ideo, ut et in actionem producatis.

9. Ἃ καὶ — ἔσται μεθ' ὑμῶν) Ἐμάθετε hic, ut μαθητεύσατε Matth. XXVIII, 19. significat primam institutionem. παρελάβετε, et ἠκούσατε, sunt Synonyma. Εἴδετε vero ad ipsas Pauli actiones refertur. Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, *Deus benignus,* omnis felicitatis auctor. Ἔσται μεθ' ὑμῶν, *vobis opitulabitur.*

10. Ἐν κυρίῳ) *propter Christum,* doctrina Christi caussa. Ὅτι ἤδη — φρονεῖν) *Quod iam aliquando reviruistis in vestra pro me cura.* Syrus: quod (denuo) coepistis mei curam habere. Ἀναθάλλειν proprie usurpatur de plantis flaccescentibus et revirescentibus; metaphorice est *vires recipere, alacrem fieri.* Τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, i. e. κατὰ τὸ ὑ. ἐ. φρ. Vel est Enallage: pro: ἐχάρην ὅτι ποτὲ ἀνέθαλεν ἐν ὑμῖν τὸ φρονεῖν ὑπὲρ ἐμοῦ. Φρονεῖν, pro φροντίζειν. Alii: *quod statu meliori utimini, ita ut mei curam gerere possitis.* ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε) *qua de re tamen solliciti eratis,* ut Beza vertit, i. e. περὶ οὗ, seu καθώς. Καὶ pro μέντοι, ut Hebr. ו ponitur pro adversativa. Hoc autem Paulus addit, ut mitiget, quod dixerat, ipsorum studium reviruisse. ἠκαιρεῖσθε δὲ) *Sed occasione eratis destituti.* Καιρὸς *temporis occasio.* Erat nempe nemo idoneus, et paratus suscipiendo itineri, quem mitterent.

11. Οὐχ — λέγω) *Non ideo hoc dico,* quod in *penuria* constitutus fuerim, vel magna penuria laboraverim.

Sa-

Sapiens enim, ut statim aliis verbis addit Paulus, tenui etiam sorte est contentus, nec multis eget. Κατὰ h. l. *propter*, quo sensu etiam apud Profanos occurrit. ἐγὼ γὰρ — αὐτάρκης, εἶναι) *Didici enim sorte conditioneque mea contentus esse.* Ἐν οἷς εἰμι, *qua sorte conditioneque sum.* Sic Ioseph. Ant. L. X. *Aegyptius* autem, quum audivisset, ἐν οἷς ἐστιν ὁ σύμμαχος αὐτῦ Σεδεκίας, *quonam loco res Sedeciae socii ipsius essent* Xenophon Cyropaed. L. III. νῦν δ' ὁρᾶτε δὴ, ἐν οἵῳ ἐστε, *iam vero videtis tandem, quanam conditione sitis.* Supple: πράγματι. Αὐτάρκης et res dicitur, quae sufficit, et homo, qui eo, quod habet, contentus est.

12. Οἶδα — περισσεύειν) i. e. Novi in rebus exiguis patienter me gerere, et rebus abundantibus cum modo uti. Est enim in utroque verbo Metonymia. Ταπεινοῦσθαι *humilem esse*; deinde vero *pauperem esse*; nam qui pauper est, ab omnibus fere contemnitur. Posset etiam verti: Contemtu et honore uti recti possum. Nam יָתַר est *excellens*. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι — ὑστερεῖσθαι) *Initiatus* (institutus exercitatione et experientia) *sum in omnibus* huius vitae casibus, *ita ut non minus saturitatem quam inediam, non minus abundantiam quam inopiam aequanimiter ferre possim.* Ἐν παντὶ sc. χρόνῳ vel τόπῳ, *ubique*, et ἐν πᾶσι, sc. χρήμασι, *in omnibus rebus* vel negotiis. Alii verba ἐν παντὶ iungunt praecedentibus, ut sensus sit: *Novi et humilem me gerere, et honore quovis tempore (s. modo) recte uti.* Καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, *et omnibus* (vitae temporibus quasi) *initiatus* etc. Μεμύημαι, *iniatus sum*, i. e. institutus. In Glossario: μύω *initio, imbuo. Hesychius*

 in-

interpretatur πεπέιραμαι, *expertus didici*, forte ad hunc locum respiciens. *Theodoretus* et *Theophylactus*: πεῖραν ἔλαβον, eodem sensu. Scriptores profani hoc verbum de iis adhibere solent, qui mysteriis, e. c. Eleusiniis initiabantur. Putant nonnulli, Paulum hoc verbo ideo usum esse de se, quod illis, qui initiabantur, variae molestiae essent superandae. χορτάζεσθαι, ex magna rerum copia sumere, quod satis est. Πεινᾷν, non tenuiter tantum pasci, sed et famem pati, aequo animo. 1 Cor. IV, 11.

13. Πάντα — χριςῷ) *Omnia possum per eum qui me corroborat, Christum*, per usum doctrinae Christi. Πάντα ἰσχύω, possum omnia, h. e. ferre vitae casus, res adversas, et quod multo difficilius est, etiam secundas. *Per eum, qui me corroborat*, nempe per doctrinam suam, et promissiones, auxilio etiam. Deest χριςῷ in nonnullis Codicibus, Verss. et Patribus.

14. Πλὴν τῇ θλίψει) *Attamen bene fecistis, quod mihi in calamitate mea opem tulistis.* Πλὴν, *attamen.* Exempla huius significationis habes apud *Elsnerum.* Non haec, ait, eo dico, ut vobis gratias non agendas existimem. Καλῶς ἐποιήσατε, formula gratias agentis. *Laudandi estis.* Phrasis: καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντες est bene graeca. Ita *Aeschines* Socraticus Dial. II. cap. 12. καλῶς δὲ καὶ σὺ ποιεῖς παραινῶν. Συγκοινωνήσαντες μου τῇ θλίψει, quod in *societatem calamitatis meae venistis*, i. e. ostendistis, tangi vos sensu calamitatum mearum. Hoc autem re ipsa ostenderunt, dum ei opem tulerunt.

15. Ὅτι — Μακεδονίας) *Quod initio* traditi a me *Evangelii, quum e Macedonia discederem*, i. e. quum Evan-

Evangelium tradere coepissem in Macedonia. τῦ ἐυαγγελίυ, pro τῦ ἐυαγγελίζεσθαι τὸ ἐυαγγέλιον, ut 2 Cor. II, 12. Gal. II, 14. Ὀυδεμία — ὑμεῖς μόνοι) *Nulla fere ecclesia mecum communicavit ad rationem dati et accepti*, i. e. nulla fere ecclesia in usum et necessitatem meam misit, aut mihi tribuit beneficium, pro quo gratias agere possim. Λόγος δόσεως καὶ λήψεως, *ratio datorum et acceptorum*. Nam λόγος h. l. significat *rationem*, *die Rechnung*. Ἐις, *quod attinet ad*. Quae a Philippensibus accepit, in rationes Dei remuneratoris refert Paulus, titulo depositi. Dicit igitur Paulus, solos Philippenses tum sibi aliquid contulisse.

16. Ὅτε καὶ — ἐπέμψατε) Ἐν Θεσσαλονίκῃ, pro εἰς Θεσσαλονίκην, nam ea fuit, excepta Beroea extrema urbium Macedoniae, quam vidit Paulus. Καὶ ἅπαξ καὶ δὶς, *saepius*. Latini dicerent: *semel atque iterum*. Prius καὶ a codicibus nonnullis abest, tanquam superfluum. Praeter rem. Nam *Herodotus* etiam Lib. II, habet: καὶ δὶς καὶ τρὶς ἀνόιξαντι, *iterum ac tertio aperienti* et alias.

17. Ὀυχ — τὸ δόμα) Διόρθωσις, et deest ταῦτα γράφω, aut λέγω. Non eo haec dico, quod largitionem seu impensam quaeram, i. e. quod aliquid dari mihi velim. Δόμα est δόσις, non δῶρον. ἀλλ' — λόγον ὑμῶν) *Sed exopto fructum abundantem in rationem vestram*; (auf eure Rechnung) opto, ut Deus beneficia vestra cum lucro referat in rationem vestram. Retinet cogitationem λόγυ δόσεως καὶ λήψεως, i. e. rationum. Dicit, se quaerere, non ut ipse accipiat, sed Philippenses ut fructum aliquem percipiant eumque copiosum, et quo abunde im-

pensa sarciatur. Non tam istis datis gaudeo, quam quod ex ista liberalitate ingens ad vos fructus redibit, Deo scilicet eam repensante.

18. Ἀπέχω δὲ πάντα) Multi interpretes vertunt: *Recte omnia accepi*, et ita accipiunt haec verba, quasi omnia a Philippensibus missa, recte se accepisse dicat Apostolus, idque ceu ἀποχῇ quadam testatum faciat. Sed rectius haec verba redduntur: *habeo vero omnia*, *sufficit mihi* quod accepi, nihil amplius desidero. Hunc sensum requirunt proxima verba, περισσεύω et πεπλήρωμαι, quae idem dicunt, et cumulat Apostolus verba, quia amoliri a se volebat suspicionem, quasi hac gratiarum actione Philippenses ad plus dandum invitare vellet. Eodem sensu accipiunt verbum ἀπέχειν apud profanos, e. c. apud *Arrianum* Epict. III, 24. τὸ γὰρ εὐδαιμονοῦν ἀπέχειν δεῖ πάντα, ἃ θέλει, πεπληρωμένῳ τινί ἐοικέναι. *Id enim, quod beatum est, habere debet omnia, quae vult, et expleto alicui simile esse.* Cf. Marc. XIV, 41. ἀπέχει, sufficit. Epist. ad Philem. v. 18. αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς. καὶ περισσεύω) Plus habeo, quam desiderem. Πεπλήρωμαι, *abundo*, satis habeo. Τὰ παρ' ὑμῶν, sc. δόματα. Ὀσμὴν — τῷ θεῷ) (tanquam) *sacrificium odoris suavissimi*, *oblationem probatam et Deo gratam*, i. e. quae munera Deo sunt gratissima et acceptissima, acceptiora quam sacrificia et victimae omnes. Ὀσμὴν εὐωδίας, vide Eph. V, 2. Ita h. l. nominat munera Philippensium. Θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ θεῷ. Rom. XII, 1.

19. Ὁ δὲ θεὸς — ἐν χριστῷ Ἰησοῦ) Πληρώσει. Fut. pro Optativo, quem nonnulli codices exhibent. *Largiatur*

tur vobis Deus omne id, *quo vobis est opus*. Ἐν δόξῃ mihi referendum videtur ad πληρώσει, *gloriose*, i. e. largiſſime. Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, *pro sua potentia*, qua ditiſſimus eſt: et tanquam Dominus coeli et terrae largiri poteſt, quaecunque vult. Ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, *per Christum Iesum*, ut donorum omnium ſpiritualium, ita et vitae aeternae datorem et diſpenſatorem.

22. *Μάλιστα δὲ οἱ ἐκ Καίσαρος οἰκίας*) In ſe poſſunt intelligi *Neronis Imperatoris cognati*; nam verba graeca hanc interpretationem permittunt. Sed hoc loco potius intelliguntur *Caesaris domestici et ministri*, et in ſpecie liberti et ſervi. Nam et apud Ioſephum A. XVII, 5. 8. οἰκία Καίσαρος clare ſic dicitur, quum ibi ſermo ſit de ancilla Liviae; et in inſcriptionibus antiquis non ſemel *Domus Caesaris* hoc ſenſu occurrit.

SCHOLIA

IN

EPISTOLAM PAULI AD COLOSSENSES.

Erant *Colossae* urbs Phrygiae, ubi fluvii Lyci gurges esset, quae a veteribus Geographis, in translatione Syriaca et Codicibus vetustissimis scribitur *Colossae.* Paulus tum, quum hanc Epistolam scriberet, nunquam Colossis fuerat, c. II, 1. Sed coetum ibi collegerat *Epaphras,* c. I, 7. qui etiam, ut videtur, in vicinis urbibus, Laodiceae nempe et Hierapoli Evangelium annunciaverat, c. IV, 22. 13. Occasionem conscribendi hanc Epistolam dedit Paulo, quod periculum esset, ne Colossenses cum vicinis Laodicenis et Hierapolitanis per falsos doctores abducerentur a veritate Evangelii, quod eo magis erat verendum, quia doctrina Christi iis non ab Apostolo quodam, sed per Epaphram tradita erat. Quare Paulus doctrinam Epaphrae hac Epistola confirmare voluit, c. I, 7. IV, 12. 13. Proximam occasionem scribendi dedisse videtur Epistola Laodicensium, ad Apostolum scripta, c. IV, 16. Videntur enim Laodicenses perscripsisse ad Paulum de erroribus falsorum illorum Doctorum, eumque consuluisse. Is igitur nunc respondet, mittens quidem Epistolam ad Colossenses, quia forte maior esset eorum coetus, et falsi Do-

Doctores ibi plures turbas excitarent, sed rogans, ut eandem Epistolam Laodicensibus legendam mitterent, et peterent ab ipsis exemplum Epistolae ad Paulum scriptae, ut melius intelligerent Pauli responsionem.

Praecipuus Apostoli scopus est, ut evidenter ostendat, in solo Christo eiusque doctrina universam divinae voluntatis cognitionem atque omnia salutis aeternae praesidia sufficienter nobis exposita esse, ac proinde nihil amplius extra Christum eiusque doctrinam in hoc quidem genere expetendum aut affectandum esse. Partes epistolae praeter prooemium et Epilogum duae sunt primariae. I. Disserit Apostolus de beneficiis Dei iam olim nobis in Christo praeparatis, ita quidem, ut modo thesin, modo antithesin exponat, et passim gratiarum actiones et precationes, item exhortationes ac dehortationes inspergat. Cap. 1. et 2. II. Agit Apostolus de praeceptis christianae vitae, tum communibus, quae ad omnes Christianos ex aequo pertinent, tum propriis quarundam vocationum praesertim in vita domestica, cap. 3. 4.

In prima parte disputat contra falsos doctores. Quales ii fuerint, certo non constat; videntur tamen fuisse doctores iudaizantes, superstitiosi, ritibus, non tantum *Mosaicis* sed *Rabbinicis* etiam inhaerentes, et puram Evangelii doctrinam pervertentes. Alii putant, fuisse *Essenos*, propter loca aliquot *Josephi* et *Philonis*, quae infra in ipsis annotationibus exhibebimus ad c. II. nostrae Epistolae. Scripta est Epistola Romae ex vinculis, et quidem in prima captivitate, circiter a. 61. 62. quod ex eo apparet, quia Paulus spem reditus sui fovet, et facit, et

quia

quia haec fcribens Timotheum praefentem fibi habuit, quo in fecundo carcere deftituebatur. Miffa eft per Tychicum et Onefimum; c. IV. 7. 8. 9. eodem prope tempore, quo fcripfit Paulus eam ad Ephefios, quum adhuc, quae ad Ephefios fcripferat, in animo haererent; quod oftendit infignis utriusque epiftolae fimilitudo, in fententiis, et verbis adeo expreffa. Qui pluro defiderat, is adeat HEINRICHSII Prolegomena ad hanc epiftolam, qui etiam varias fuas et aliorum coniecturas propofuit.

CAP. I.

1. Τιμόθεος ὁ ἀδελφός) Huius nomen Paulus ideo adiungit, quod probe notus effet Coloffenfibus, ut qui fortaffis aliquando eo miffus fuiffet. Ceterum idem fere huius Epiftolae initium, quod ad Ephefios.

2. Τοῖς ἐν Κολασσαῖς ἁγίοις) *Colossensibus Deo consecratis.* Scriptio Κολασσαῖς per α omnino eft germana: eam enim habent veteres plurimi libri. Vid. WOLFIUS in curis ad h. l. Nomen poftea corruptum effe videtur in *Colossenses*, quafi a Coloffo fuiffet deductum, ut *Lucas Holstenius* fufpicatur.

3. 4. Εὐχαριστοῦμεν — προσευχόμενοι) *Gratias ago Deo semper, pro vobis preces fundens.* Πάντοτε cum εὐχαριστοῦμεν videtur coniungendum. Ἀκούσαντες — ἁγίους) *Quum audivi, vos factos esse Christianos, et liberales erga omnes Christianos esse;* vel: *quum certior factus sum de amore, quo omnes Christianos complectimini.*

5. Διὰ τὴν ἐλπίδα — οὐρανοῖς) Connectenda funt haec cum verbis: *Gratias ago Deo etc,* com. 3. *Propter feli-*

felicitatem illam aeternam, quae vobis reposita est in coelis. Possunt haec verba etiam connecti cum immediate praecedentibus. Charitatem vestram erga omnes Christianos ostendistis *propter felicitatem* etc. h. e. quoniam felicitatem vobis in coelo repositam esse scitis. Ἐλπὶς h. l. non tam *spes ipsa* est, quam potius *id, quod speratur*, τὸ ἀγαθὸν ἐλπιζόμενον, nempe vita aeterna, quae, tanquam praemium quoddam, reposita in coelis est veris Christianis. Exquisite vero τὰ ἆθλα, *praemia certaminis*, ἀποκεῖσθαι et προκεῖσθαι dicuntur, quae certaminum victoribus reposita asservataque sunt, e. g. apud Iosephum Ant. VIII, 12. 3. et apud *Philonem* saepe. Sic de Sacerd. hon. p. 834. D. τοσούτων ἐν προκειμένων ἄθλων, *igitur tot praemiis propositis* etc. ἣν προηκούσατε — εὐαγγελίου) *De qua iam olim audivistis, quum vobis doctrina vera Evangelii annunciaretur.* Ἀκούειν h. l. est *prima accipere rudimenta.* Illud autem πρὸ additum, significat, iam aliquod tempus ex eo transiisse. Λόγος *doctrina*, et ἀληθείας pro adiectivo.

6. Τοῦ παρόντος — ἐν ἀληθείᾳ) *Quae* (doctrina) *traditur apud vos sicut etiam in omni terrarum orbe, et ut alibi, ita etiam inter vos fructum fert (et propagatur) a primo tempore quo in ea instituti estis, et quantum beneficium ea sit, vere cognovistis* et experti estis. τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς) Recte ad εὐαγγελίου com. 5. Recte latinus Interpres: *Quod pervenit ad vos.* Sic optimus quisque auctorum. Iosephus Ant. I, 21. 2. εἰς Σίκιμον παρῆν, Sicimum pervenit. III, 5. 2. πάρεστι καὶ αὐτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, *ipse in castra pervenit.* Fortassis tamen εἰς ὑμᾶς positum est pro ἐν ὑμῖν,

doctri-

doctrina *est*, trad tur *inter vos*. Καὶ ἐςὶ καρποφορέμενον, pro καρποφορεῖ, *fructum fert*, vim suam exserit in emendandis tranquillandis et beandis hominibus. Multi codices antiqui cum Versionibus et Patribus haud paucis addunt αὐξανόμενον, sc. ἐςὶ, augetur, propagatur. Ἐν ἀληθείᾳ coniungo cum ἐπέγνωτε, *vere cognovistis* vel experti estis, τὴν χάριν τȣ̃ Θεȣ̃, *beneficium Dei*, h. e. quantum sit illud beneficium, quod doctrina hac estis imbuti. χάρις, quodvis beneficium. Alii sic: καὶ ἐπέγνωτε — ἐν ἀληθείᾳ, κατ' ἐξοχὴν veritas Evangelii. Potest etiam ἡ χάρις τȣ̃ Θεȣ̃ ἐν ἀληθείᾳ esse *verum Dei beneficium*, nempe Evangelio declaratum.

7. 8. Ἀπὸ Ἐπαφρᾶ) Genitivus Doricus. *Epaphram* vero unam eandemque esse personam cum Epaphrodito, nullo argumento firmo probari potest. ὑπὲρ ὑμῶν) *Vestro bono*. Igitur primus illis annunciaverat Evangelium. ὁ καὶ — ἐν πνεύματι) *Qui etiam declaravit mihi amorem vestrum vere christianum*. Ἀγάπη ἐν πνεύματι est *amor vere christianus*, Evangelio conformi, non amicitia qualis solet inter homines esse et proficisci ab animi quodam affectu rebusque externis, quae amicitiam solent conciliare.

9. Ἵνα — θελήματος αὐτȣ̃) Αὐτȣ̃, sc. Θεȣ̃, ex com. 6. extremo. *Ut plenior fiat vestra voluntatis divinae cognitio*. Est autem cognitio voluntatis divinae nihil aliud nisi cognitio religionis, cognitio eorum, quae Deus nos scire, credere et agere vult. Post πληρωθῆτε supple κατὰ. Ad reliqua huius versus cf. Eph. I, 8. Ἐν πάσῃ — πνευματικῇ, *una cum omnis generis sapientia et intelligentia, ad doctrinam christianam pertinente.*

Optat

Optat igitur Paulus Coloſſenſibus non tantum uberiorem cognitionem religionis, ſed etiam incrementum in omnis generis virtutum ſtudio.

10. Περιπατῆσαι — ἀρεσκεια) Περιπατῆσαι, pro: εἰς τὸ περιπατῆσαι. Ἀξίως τοῦ κυρίου, *ut Christo debetur*, ut decet Chriſti cultores. Εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, *ut quicquid Christo placet faciatis*, ut ei omnem obſervantiam praeſtetis. Nam vox ἀρέσκεια, quae alias ſenſu non bono accipitur, hic ſumitur ſignificatione optima. Hoc ſenſu *Philo* de mund. Opif. p. 33. C. de Adamo: πάντα καὶ λέγειν καὶ πράττειν ἐσπούδαζεν εἰς ἀρέσκειαν τοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως. ἐν παντὶ — τοῦ Θεοῦ) *Ut per omnis generis recte facta fructum ostendatis* (ſcientiae veſtrae) *et crescatis in cognitione*. Καρποφοροῦντες, Enallage Graecis haud infrequens; nam tranſit ab Accuſativo ad Nominativum. Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν, pro τῇ ἐπιγνώσει, quod habent codices vetuſti, Clem. Cyr. Maximus. Nihil tamen impedit, quo minus vertamus: *ad cognitionem Dei*, ut ſignificetur finis, in quem *incrementum virtutum* tendere debeat, qui eſt amplior et verior Dei cognitio; hanc enim per experientiam et exercitium in virtute reddi pleniorem et firmiorem, nemo negaverit.

11. Ἐν πάσῃ — τῆς δόξης αὐτοῦ) *Omnis generis viribus* (ſpiritualibus) *roborati, pro summa eius potentia*. Δυναμοῦν pro ἐνδυναμοῦν. Κράτος τοῦ Θεοῦ, *potentia Dei*; et κράτος τῆς δόξης, *potentia gloriosa*. εἰς πᾶσαν — μετὰ χαρᾶς) Quibus opus eſt vobis, *ut mala constanter feratis, et patienter exspectetis* (auxilium

xilium divinum) *bono animo.* Μακροθυμία h. l. non est *longanimitas*, quum tardi sumus ad iram, sed *expectatio patiens*, ut Iac. V, 7. Μετὰ χαρᾶς, ita ut non desperetis, pressi calamitatibus, sed sitis bono animo.

12. Εὐχαριστοῦντες — ἐν τῷ φωτί) *Et ut gratias agatis Patri, qui per cognitionem vos reddidit idoneos ad participandam Christianorum felicitatem.* Μερίς, *pars.* Κλῆρος, *sors*, quicquid sorte contingit nobis bonum. Hoc loco intelligitur omnis Christianorum felicitas. et in hac et in altera vita. Est allusio ad sortitionem terrae Canaan, inter duodecim tribus divisae; nam cum felicitate illa, quae promissa erat veteri populo Dei in terra Canaan saepe comparatur felicitas coelestis, quae destinata est Christianis, *genti sanctae* Dei. 1 Petr. II, 9. Ἐν τῷ φωτί, *per lumen* i. e. per cognitionem, refer ad ἱκανώσαντι. Deus (inquit Paulus,) aptos vos reddidit ad partem felicitatis Christianorum, ut possitis felicitatis Christianorum participes fieri, per *lumen*, i. e. per doctrinam Christi vobis expositam. Colossenses antea fuerant idolorum cultores; nunc autem acceperant cognitionem religionis, qua apti redditi erant ad participandam illam felicitatem Christianorum.

13. Ὃν ἐῤῥύσατο — τοῦ σκότους) *Qui* (Pater 12.) *nos vindicavit e regno Satanae*, in quo ignorantiae et vitiorum tenebrae dominantur. Ἐξουσία τοῦ σκότους *regnum tenebrarum*, quod alias etiam vocatur regnum Satanae. Ἐξουσίαν saepe esse *regnum*., satis constat. Cf. Rom, XIII, 1. Quicquid est mali moralis, et caussarum eius, et detrimentorum, et hominum pravorum, omnis ignorantia rerum divinarum, superstitio, flagitiositas et miseria

ſeria moralis, vocatur τὸ σκότος, et ἐξουσία τοῦ σκότους eſt regnum diaboli. Huic opponitur ἡ βασιλεία τοῦ χριστοῦ, *regnum Christi*, quo nomine appellatur quicquid eſt boni moralis, cauſſarum et effectuum eius et bonorum hominum. καὶ μετέστησεν — τῆς ἀγάπης αὐτοῦ) i. e. τοῦ ἠγαπημένου. Subditos filii ſui dilecti nos eſſe voluit.

14. Ἐν ᾧ — διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ) Deſunt verba διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ in Codd. plurimis, Verſionibus et Patribus, et translata huc videntur ex Eph. I, 7. Dicit igitur Apoſtolus: *Per quem fruimur redemtione, remissione peccatorum.* Eratis miſeri, propter ignorationem verae religionis, vitam ſceleſtam, et incommoda cum ea coniuncta. Ab omnibus his malis et miſeriis liberati eſtis per Chriſtum. De ſignificatione vocis ἀπολύτρωσις cf. notata ad Matth. XX, 28. et Rom. III, 24. Hic ſtatim explicatur per τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

15. Ὅς ἐστιν — κτίσεως) Hunc locum v. 15—18. illuſtravit Leonh. Io. Car. Iustius, Marburgenſis (*in den vermischten Abhandlungen über wichtige Gegenstände der theologischen Gelehrsamkeit.* Zweite Sammlung. Halae 1798. 8. p. 127. ſqq. praecipue 166. ſeq.) cuius diſputationi quaedam addidit, alia emendavit Io. Aug. Noesselt in Prolus. *de una Dei in caelis terrisque familia* etc. in exercitatt. ad ſacrar. ſcriptur. interpretationem (Hal. 1803. 8.) p. 198. ſqq. Ex Noeſſelti interpretatione hoc comma 15. vertendum erit: *Qui* (Chriſtus) *Dei invisibilis imaginem refert, regni diuini* (caeleſtis) *primus. Imago Dei*, qui oculis cerni non poteſt, dicitur hactenus, quod nos lumine ſuo accenſo e tenebrarum

regno transtulit in regnum suum v. 12. et 13. quo sensu etiam 2 Cor. IV, 4. *imago Dei* dicitur. Vulgo *naturae* quandam similitudinem intelligunt. Κτίσις est universitas orbis, sive regni caelestis, ἡ ἐκκλησία, v. 18. sensu quidem amplissimo eo, quem Paulus tradit v. 20. de quo postea erit dicendi locus. Huius κτίσεως dicitur πρωτότοκος, *primus dignitate*. Nam בְּכוֹר saepe denotat *caput*, s. *dominum*. Sic Ps. LXXXIX, 28. בְּכוֹר πρωτοτόκος, et ὑψηλὸς παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς Synonyma sunt, (Cf. Rom. VIII, 29.) quae significatio consentit cum verbis Pauli v. 18. quae Christum *caput* huius corporis ecclesiae videlicet, et inter omnes *primas tenentem* (πρωτεύοντα) appellant, ut igitur Christus inter omnes regno caelesti adscriptos *primarius*, aut honore ceteris praestans dicatur. Alias interpretum sententias de phrasi πρωτότοκος πάσης κτίσεως recensuit *Wolfius*, in curis ad h. l. Ariani ex voce πρωτότοκος inprimis efficere conati sunt, Christum ante omnes quidem creaturas conditum esse, sed hoc nomine in creaturarum loco habendum. Quam sententiam nuper exornare conatus est Euchar. Ferd. Christian. Oertel, in *Christologia*, vernacule scripta, p. 643. seqq. Plerique nostratium Christum hic dicunt ita appellari, quia sit *genitus* (non creatus) πρὸ πάσης κτίσεως, ut sit *prior tempore*, ac proinde in ordinem creaturarum cogi non debeat.

16. Ὅτι ἐν αὐτῷ — ἔκτισται) *Siquidem per eum condita est omnis Dei cultorum familia caelestium geniorum* (angelorum) *et beatorum hominum et in terris versantium piorum, eorum pariter qui nunc ocu-*

oculis conspici, ac non conspici possunt, summae (angelorum) *et infimae dignitatis.* Κτίζειν, *creare,* simpliciter positum, h. l. sine ulla aliqua adiectione, qualis fere est ad Ephes. II, 15. constituendi, s. producendi habet vim. Τὰ πάντα τὰ ἐν — ἀόρατα sunt *una* Dei, eaque in *caelis terrisque familia*; illa sanctis angelis, istisque hominibus continetur, qui his e terris in caelum delati, angelorum similes, beatissima immortalitate fruuntur; haec proborum hominum coetu, qui vitam adhuc terreno corpusculo inclusi degunt; illam *adspectabilem*, hanc sensibus perceptam Paulus appellat in loco nostro; utramque Christus conflavit in unam familiam, quod doctrina sua et vita morti obiecta, novam inter homines condidit rempublicam, sanctitate cum illis caelestibus naturis consociatam. Quare huius unius in caelis terrisque familiae auctor est et Dominus, atque haec nova quasi universitas (τὰ πάντα) per eum et in eius honorem (δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν) creata est, sic ut omnium sanctarum naturarum Princeps sit, eique subiectum. quicquid in principibus aut honore decoratum habeatur. Hoc postremum est in verbis: εἴτε θρόνοι κ. τ. λ. quae semper adhibentur in describendo apice honoris tributi Christo, ut 1 Petr. III, 22. Ephes. I, 21. atque etiam alibi; plane ut Phil. II, 9. Θρόνους autem, et quae alia nomina sequuntur abstracta esse, ut aiunt, posita, sic, ut θρόνοι sint ἐν θρόνοις καθίζοντες; κυριότητες, κύριοι; ἀρχαὶ, ἄρχοντες; ἐξουσίαι, ἐν ἐξουσίᾳ ὄντες, verbo, varia principum genera, ut Rom. XIII, 1. sq. Tit. III, 1. 1 Cor. XII, 28. seqq. obvium est. Plerique hunc locum non de oratione morali, sed physica explicant. Ex horum sententia τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, sunt *universus mundus*, et additum esse censent τὰ ἀόρατα, ad

exprimendam universalitatem, summi et potentissimi. Non physicam sed moralem creationem intelligebant etiam Io. Aug. Ernestius, in differt. *de coniunctione rerum coelestium et terrestrium*, ad Ephes. I, et Coloss. I. in opusc. theol. p. 439, seqq. D. Guil. Abr. Teller in *Wörterbuch* sub voce *Himmel* et alii, et quidem novam creationem, quae in omni terrarum orbe per propagationem evangelii effecta est. His τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς sunt *Iudaei et pagani*; τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα sunt *nunc viventes et futurae hominum generationes*; θρόνοι, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι καὶ κυριότητες, *summae et infimae dignitatis homines inter Iudaeos et gentes*. Quid in Iustii interpretatione probandum, quid reprehendendum sit, docuit Noesselt, l. c.

17. Καὶ αὐτός — συνέστηκε) *Et ille est ante omnia*, (omnes) vel tempore, tanquam huius novae civitatis auctor, vel, quod praeferendum esse videtur, propter ea quae sequuntur, *honore*, est enim omnium dominus *omniaque* (illa) *per eum sustentantur*. Cf. locum Ephes. IV, 15. 16. per quem haec rectius ad conservationem, quam ad creationem huius novi universi referuntur.

18. Καὶ αὐτός ἐστιν — πρωτεύων) *Est idem ille caput corporis* (universae huius societatis) h. e. *ecclesiae, isque princeps* (ἀρχὴ) *primarius e mortuis*, i. e. eo quod Deus eum primum sive praecipuum inter ceteros homines revocavit ad vitam, aditum ei ad honoris summum fastigium fecit, *sic ut ille inter omnes* (*vel omni modo*) *primas teneat*. Ἐκκλησία h. l. *omnem illam familiam in coelis terrisque* significare videtur, ut Hebr. XI, 22. sq. Sed potuit etiam Paulus, quae alias, aut in anteceden-

cedentibus verbis universe dixerat, nominatim de una huius coetus parte, cui scripserat, dicere. Cf. Rom. VIII, 29.

19. Ὅτι ἐν αὐτῷ — κατοικῆσαι) *Nam voluit Deus eum possidere omnes copias*, sc. bonorum, Christianis distribuendorum. Εὐδόκησε, sc. *Deus*, qui Nominativus saepe subauditur. Εὐδοκεῖν autem cum Nominativo recte iungitur; ut Rom. XV, 26. Gal. I, 15. Πᾶν τὸ πλήρωμα, *omnes copiae*, nempe commodorum et bonorum, quae tribuuntur Christianis, ut patet ex c. II, 3. Τὸ πλήρωμα, *plenitudo* active et passive accipitur, h. e. de iis quae implent, dant, docent, aut quae capiunt aliquid, possident, eoque ornati sunt vel imbuti, sive de copia quacunque Io. I, 16. Rom. XI, 25. 12. Hoc loco intelligitur de dotibus, quas Deus Christo concesserat, inprimisque de cognitione Dei quam tradere hominibus, doctrinaque coelesti, qua viam monstrare ad veram animi salutem deberet. Cf. c. II, 9. Diligenter exposuit totum hunc locum, et alias etiam interpretationes diiudicavit Noesseltus, Opusc. Fasc. 9. p. 233. sqq. *Habitare* dicuntur copiae in aliquo, si eas possidet. Voluit itaque Deus, ut Christus omnia bona quae tribuuntur Christianis, possideret, ut esset Christianis fons omnium bonorum.

20. Καὶ δι' αὐτοῦ — τοῖς οὐρανοῖς) *Et per eum omnia sibi reconciliare restituendo concordiam per illius sanguinem, quem cruci affixus effudit, per ipsum* (inquam Messiam), *sive in terra, sive in coelis versentur.* Τὰ πάντα eodem sensu quo v. 16. hic sumitur. Verba εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ non sunt coniungenda cum immediate sequentibus εἴτε τὰ — οὐρανοῖς;

 (nam

(nam graece vix dici potest: εἰρηνοποιεῖν ἄλλον καὶ ἄλλον) sed haec posteriora verba referri debent ad καταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, (εἰς αὐτὸν pro ἑαυτῷ, *sibi*, per Hebraismum, quo εἰς respondet τῷ ל, articulo Dativi casus;) ut sensus sit: Deum modum quendam invenisse, quo fieret, ut pari amore homines et caelites complecti posset, istumque modum in eo cerni, quod Christus sanguine profuso suo illam pacem restituerit, Deum inter videlicet et eos, qui illa pace orbati adhuc fuissent. Quae hic de facta per Christum *expiatione* leguntur, unice referenda sunt ad eos, quos Paulus v. 21. ἐχθροὺς — πονηροῖς nominat. Verbum ἀποκαταλλάξεως proprie non cadit in angelos, qui nunquam impietatis rei facti sunt, sed pro rei natura intelligendum est, sic, ut, quod in illo verbo primarium est, notio Dei *propitii*, illius autem cui propitius est, *gratiosi*, teneatur in utramque partem, pariterque ad caelites terrarumque incolas, altera autem, eaque adiuncta notio *restitutae* gratiae benevolentiaeque Dei, ad homines, non item ad angelos, referatur. Sic hunc locum cum Noesselto l. cit. p. 190. sqq. explicandum existimo.

21. Καὶ ὑμᾶς — τοῖς πονηροῖς) *Vos etiam, qui eratis quondam abalienati, et inimici* Deo, *mente sceleribus et vitiis* dedita. Quod de omnibus dictum erat, id nunc nominatim ad Colossenses transfertur. Ἀπηλλοτριωμένους, *alienos*, nempe a Deo, vel potius a beneficiis et promissionibus divinis. Cf. Ephes. II, 12. IV, 18. Ἐχθροὺς, *animo alieno a Deo*, ut Rom. V, 10. Ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, *per mala facinora*, quae impietatem comitari solent, 1 Cor. VI, 12. 11. Διάνοια

νοια hic eſt mens, cogitationibus non minus quam affectibus et cupiditatibus pravis occupata, et pravis operibus ſe prodens. Senſus igitur eſt: Vos etiam alieni fuiſtis a beneficiis divinis; vos etiam animum erga eum habuiſtis inimicum et obnitentem, huncque animum declaraſtis prave factis; unde vacui eratis ſpe, habentes proprie quod vobis metueretis. Nunc autem *vos* etiam reconciliavit ſibi Deus, eo ſenſu, quo dictum eſt v. 20. *Erasmus Schmidius* et alii, (quibus accedo,) hoc comma claudunt verbis τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, et v. 22. incipiunt ab illis: νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν.

22. Νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν — τοῦ θανάτου) *Nunc sane vos sibi amicos fecit per mortem quam Christus perpessus est in corpore suo.* Δὲ hic idem eſt quod *sane, omnino*, quo ſenſu apud *Platonem* extare, *Beza* monuit. Σῶμα τῆς σαρκός, corpus ſimile noſtro, conſtans ex carne et oſſibus explicationis cauſſa addit Paulus: διὰ τοῦ θανάτου, quod ſufficere poterat, ut igitur ἐν τῷ σ. τ. σαρκὸς αὐτοῦ pleonaſtice dictum ſit. Quomodo autem per mortem Chriſti effecta ſit haec reconciliatio, id Paulus docebit intra c. II, 13. 14. Totus hic locus illuſtrari poteſt ex loco ſimili Eph. II. 13—18. qui omnino cum ibi notatis hic eſt conferendus. παραστῆσαι — κατενώπιον αὐτοῦ) Παραστῆσαι. pro: εἰς τὸ παραστῆσαι. Cf. Eph. V, 27.

23. Εἴγε — ἑδραῖοι) Quod etiam fiet, *si modo illam fidem semper servatis solidam et constantem.* Τεθεμελιωμένοι, *bene fundati* ſunt Chriſtiani, qui ſolida inſtructi ſunt cognitione ſalutarium veritatum. Ἑδραῖοι,

 qui

qui firmiter manent in confessione religionis. In Glossario: ἑδραῖος *firmus, stabilis.* μὴ μετακινούμενοι — ἠκούσατε) *Nec dimovemini a spe, facta vobis per evangelicam doctrinam.* Ἐλπὶς τοῦ εὐαγγελίου, spes, quae oritur ex promissionibus in evangelica doctrina contentis. ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν) *Omnibus hominibus in toto terrarum orbe.* Ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, *omnibus*, i. e. cuiusvis generis hominibus, Ethnicis pariter et Iudaeis, ut Marc. XVI, 15. Popularis est phrasis, quae indicat, in omnibus, vel saltim plurimis terris, tum temporis cognitis, praedicatum fuisse Evangelium.

24. Νῦν χαίρω — ὑπὲρ ὑμῶν) Codices aliquot praemittunt ὅς, *qui.* Idem expressit *Vulgata*, et retinendum censuit *Beza*. Videtur a nonnullis nexus caussa additum esse. Apostolus enim, exposita Colossensium felicitate, quae ad ipsos ex praeconio Evangelii redundaverat, de se nunc pluribus loqui incipit, facta occasione ex eo, quod v. 23. se Evangelii ministrum dixerat. *Pro vobis*, i. e. vestro commodo. Gaudeo in tolerandis his malis, quae mihi ideo infliguntur, quia gentibus Evangelium praedicavi; nam spero fore, ut vos audita mea constantia, magis magisque confirmemini in fide. καὶ ἀνταναπληρῶ — σαρκί μου) *Et libenter perferam reliquas calamitates tolerandas in corpore meo pro Christi religione.* Ἀνταναπληροῦν τὰ ὑστερήματα, *supplere quae adhuc desunt*, et quia de calamitatibus est sermo, perferre quae adhuc toleranda restant. Verbum ἀνταναπληροῦν idem significat ac ἀναπληροῦν, *explere supplere defectum alicuius rei*; nam praepositionis ἀντί, (*loco, vice*) nulla hic vis est, uti nec in verbis ἀνταποδίδωμι, ἀνταποκρίνομαι, et aliis, ut docuit

cuit FISCHERUS in Animadv. ad *Welleri* Grammaticam ad p. 369. Τὰ ὑστερήματα, i. e. τὰ λοιπά. Θλίψεις τῦ χριςῦ, afflictiones propter Chriftum, eiusque doctrinam. Ὑπὲρ τῦ — ἐκκλησία) *Pro corpore eius* (Chrifti,) *quod est ecclesia*, in commodum chriftianae focietatis, quae Chriftum agnofcit pro fuo capite. Alias aliorum huius loci interpretationes propofuit HEINRICHS ad h. l. et in excurfu ad eundem.

25. Κατὰ τὴν οἰκονομίαν — εἰς ὑμᾶς) *Secundum dispensationem (institutum,* Anftalt) *Dei*, qui mihi demandavit munus, vobis (gentibus) praedicandi Evangelium. Senfus idem eft Eph. III. 7. Εἰς ὑμᾶς, pro ὑμῖν, vel commodo veftro. πληρῶσαι τὸν λόγον τῦ Θεῦ) Πληρῶσαι, pro εἰς τὸ πληρῶσαι, i. e. perfecte et cum profpero fucceffu docere, quae plenior inftitutio in ea erat, quod gentiles etiam ad focietatem chriftianam admittendos et perducendos effe doceret, ut ex fequentibus patet. Eft peculiare Paulo fcribere: *implere*, pro *tradere*. Eadem locutio, quae Rom. XV, 19.

26. Τὸ μυςήριον — γενεῶν) *Doctrinam, inquam, occultam inde ab antiquissimis temporibus, nunc autem patefactam Christianis.* Vide annotata ad Eph. III, 3. 9. Idem fignificant γενεαὶ, quod αἰῶνες, pro quo etiam ponuntur γενεαὶ αἰώνων, et fic αἰῶνες καὶ γενεαί. Γενεά, דור proprie duratio vitae humanae.

27. Οἷς ἠθέλησεν — ἔθνεσιν) *Quibus voluit Deus patefacere, quam praestans esset illa doctrina inter gentiles.* Ὁ πλῦτος τῆς δόξης. *maxima excellentia.* ὅς ἐςὶ χριςὸς ἐν ὑμῖν) *Qui est Christus*, i. e. doctrina

Christi, *inter vos*. Explicatur verbum *mysterii* per hanc periphrasin: Doctrina illa nova est doctrina, de admittendis et adducendis gentilibus ad societatem Christianam. Haec doctrina inprimis offendebat Iudaeos. Ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης) i. e. *quae vobis facit spem felicitatis. Spes*, pro caussa spei. *Gloria*, felicitas. Sive: spem excellentissimam; spem excellentissimae felicitatis.

28. Νουθετοῦντες — διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον) *Monentes et instituentes omnes* (ex omnibus gentibus) *homines in doctrina christiana*, quae hic dicitur σοφία. Postremas duas voces ommittunt Codd. nonnulli, ideo procul dubio, quod superfluae viderentur, tanquam proxime allatae. Sed ex toto commate patet, Apostolum has voces δεινότητος et ἐμφάσεως caussa, data opera repetiisse. Ἵνα παραστήσωμεν — ἐν χριστῷ) *Ut quam plurimos homines perfectos Christianos reddamus.* Παραστήσωμεν, nempe Deo, tanquam ministri. Τέλειος ἐν χριστῷ est *perfectus Christianus*, qui bene institutus in religione, ita sentire et agere potest, ut Christianum decet. Cf. c. IV, 12. inprimis Eph. IV. 13.

29. Εἰς ὃ — δυνάμει) *Quem in finem laboro summa cum contentione, pro viribus, quibus Deus me instruit potenter.* Εἰς ὅ, *in quem finem*. Κοπιῶ ἀγωνιζόμενος, *laboro certans*, i. e. laboro cum summa contentione, Ἐνεργουμένην hic est sensu activum, ut Gal. V, 6. Ἐν δυνάμει, potenter.

CAP. II.

1. Θέλω — Λαοδικείᾳ) *Nolo enim vos ignorare, quanta premar cura vestri et Laodicensium caussa.* Ἀγὼν, *cura*,

cura, sollicitudo. Ex occafione verbi ἀγωνιζόμενος c. I. 39. fermonem hunc nectit. Rationem et exemplum affert, quo conftare Coloffenfibus poffit fua in munere obeundo induftria, qui inprimis de illis fit follicitus, quos praefens nunquam confpexerit. Sollicitus autem erat Paulus, Coloffenfium et Laodicenorum cauffa, quoniam verebatur, ne per falfos doctores abducerentur a religione vera. *Laodicea* erat metropolis Phrygiae Pacatianae, in vicinia Coloffarum fita καὶ ὅσον — ἐν σαρκὶ) Latini dicerent: *Qui me de facie non noverunt.* Sed quia פָּנִים Hebraeis multa fignificat, perfpicuitatis cauffa addit ἐν σαρκί. Sollicitus fum de iis, qui me non coram viderunt, quos non potui confirmare et adhortari verbis et colloquiis.

2. Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν) *Ut animi eorum confirmentur,* fc. in veritate religionis, ut Act. XX, 12. vel etiam: *ut tranquilli reddantur animi eorum.* Ubi enim funt diffenfiones doctorum, ibi auditores non funt tranquilli. Vult igitur Paulus eos ex fluctibus his dubitationum eripere. Αὐτῶν, eorum nempe, quos non viderat, ac de quibus proinde magis erat follicitus, inter quos erant et ipfi Coloffenfes; ut potius dicendum fuiffe videatur ὑμῶν. Sed Hebraeis non funt durae iftae mutationes perfonarum. συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ) Vera lectio eft συμβιβασθέντες, hanc enim exhibent Codices et Patres diverfarum recenfionum, Vulg. et Itala. *Ut charitate intime sint coniuncti,* nempe doctores et difcipuli. Συμβιβάζειν, *coniungere,* ut duae trabes et fimilia coniunguntur et compinguntur, Eph. IV, 16. Sic a membris corporis arctiffime inter fe connexis et copulatis metaphora petitur, infr. v. 19. Hinc per metaph. de

ani-

animorum coniunctione, et concordia, et consensione. Hoc ſenſu Dio XXXVII. τούτων ἕνεκα καὶ συνεβίβασεν αὐτοὺς καὶ προσεποιήσατο, *quapropter* (Caeſar) *eos* (Craſſum et Pompeium) *et conciliavit inter se et sibi adiunxit.* καὶ εἰς πάντα — τῆς συνέσεως *ut ad plenissimam, quae esse potest, intelligentiam perveniant.* Πλοῦτος, ut ſaepe, magnitudinem rei exprimit. Πληροφορία συνέσεως, *plenitudo* vel certitudo intelligentiae, ſumma certitudo. Εἰς, finem indicat, vel metam, ad quam pervenire debent Chriſtiani. εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ) *Nempe ad exactiorem cognitionem arcanae illius atque divinae doctrinae.* Explicat, quae ſit illa ſcientia, in qua Chriſtiani proficere debeant. Ἐπίγνωσις hic, ut ſaepe, eſt, *exactior cognitio.* Quae in editionibus multis ſequuntur verba: καὶ πατρὸς καὶ τοῦ χριστοῦ, genuina non ſunt, quod vel variationes probant; nam ut iuniores nonnullos codices taceam, ex antiquioribus pauci legunt Θεοῦ πατρὸς τοῦ χριστοῦ, alii Θεοῦ καὶ χριστοῦ, alii Θεοῦ τοῦ ἐν χριστῷ, alii aliter.

3. Ἐν ᾧ — ἀπόκρυφοι) *In qua continentur thesauri omnes sapientiae et scientiae.* Ἐν ᾧ refer ad τοῦ μυστηρίου v. 2. Si verba v. 2. καὶ πατρὸς καὶ τοῦ χριστοῦ genuina ſunt, omnes theſauri ſapientiae in Chriſto eſſe dicuntur, eodem ſenſu. A Chriſto, Paulus inquit, eiusque religione ſapientiam petere debetis, non aliunde. Ἀπόκρυφος quum dicit, ſimilitudinem ſumit ab arca, in qua pecuniae ſervantur, indidem promendae, ubi opus eſt. 1 Macc. I. 24. Sapientia theſauris comparari ſolet, Prov. VIII, 10. 19. Matth. XIII, 44.

4. Τῦτο δὲ λέγω — ἐν πιθανολογίᾳ) *Hoc autem eo fine dico, ne quis callide circumveniat vos vanis persuasionibus.* Παραλογίζεσθαι est *decipere; callide circumvenire.* Ioseph. XXII, 1, 1. ὁ μὴν ἠπάτα γε τὴν τιτθίδα, προκατανενοηκυῖαν ἐκ πλείονος αὐτὸν, καὶ μηκέτ' οἵαν ἦσαν παραλογισθῆναι. *Non tamen fallebat amitam, quae eum iam pridem explcraverat, nec iam poterat decidi.* Ubi ἀπατᾶσθαι et παραλογίζεσθαι, ut synonyma iunguntur. Viri docti metaphoram petitam putant a disputatoribus, qui callida quadam ratiocinandi argumentandique arte, tanquam laqueis, alios capiunt et decipiunt. Nec male. Nam et πιθανολογία habet vim notionemque τῶν πιθανῶν λόγων, quos ab antiquis philosophis adhibitos ad fallendum memorat Philo de Migr. Abr. p. 414. E. οἵτινες ᾠήθησαν σοφίαν πιθανῶν εἶναι λόγων εὕρεσιν, ἀλλ' ὐ πραγμάτων ἀληθεστάτην πίστιν, *qui putarunt sapientiam cerni in rationibus probabilibus, non in rerum certissima veritate.* Et omnino iam tum fuisse videntur, qui Iudaismum et philosophiam orientalem commiscerent.

5. Εἰ γὰρ — σὺν ὑμῖν εἰμι) Idem sensus est 1 Cor. V, 3. χαίρων καὶ βλέπων — πίστεως ὑμῶν) *Laetabundus observans rectum, quem tenetis, ordinem, et firmitatem fidei, qua doctrinam Christi profitemini.* In verbis χαίρων καὶ βλέπων est ἓν διὰ δυοῖν. Hoc enim vult: Gaudeo, considerans, cuncta apud vos recte agi atque ordine, et vos firmiter perstare in fide in Christum.

6. Ὡς οὖν — περιπατεῖτε) *Vitam igitur agite conformem doctrinae Christi Iesu Domini, quam estis edocti. Christus Iesus* h. l. est iterum Christi doctrina.

Πα-

Παραλαμβάνειν, vox propria discentibus, 1 Cor. XI, 23. et aliis locis. Περιπατεῖν, הָלַךְ, *vitam agere.*

7. Ἐῤῥιζωμένοι — τῇ πίστει) *Firmi et fundati et constantes in religione,* Eadem res ter dicitur. Ἐῤῥιζωμένοι, *radicibus haerentes;* ἐποικοδομούμενοι, *in fundamento aedificati*, ergo firmi, βεβαιούμενοι, *firmi.* Sic etiam ἐν αὐτῷ in Christo, et ἐν τῇ πίστει eodem redit, περισσεύοντες — εὐχαριστίᾳ) *Crescite in ea* (fide) *et gratos vos praebete.* Vel: *magnas et assiduas gratias agite propter illam*, sc. religionem.

8. Βλέπετε — κενῆς ἀπάτης) *Cavete, ne quis vos decipiat,* bono vestro privet, *per vanam ac fallacem quandam sapientiam.* Ἔσται ὁ συλαγωγῶν pro συλαγωγῇ, loquendi genus etiam elegantioribus Graecis usitatum. Σύλη, *praeda*, et ἄγειν, *abducere*, hinc συλαγωγεῖν quasi *per vim abducere,* spoliare aliquem. Falsi doctores privant bono, dum eripiunt verum et fructum veri. In sequentibus verbis est ἓν διὰ δυοῖν; nam διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης idem valet quod διὰ τῆς κενῆς ἀπάτης τῆς διὰ φιλοσοφίας. Vox φιλοσοφία perquam est πολύσημος, et saepe etiam denotat *religionem Iudaicam,* cum variarum sectarum Iudaicarum peculiaribus placitis coniunctam. Apud Philonem de Nom. Mut. pag, 1079. D, dicuntur οἱ κατὰ Μωσῆν φιλοσοφοῦντες, *qui Mosis philosophiam*, i. e. *rationem amplectuntur.* Iosephus sectae Iudaeorum pharisaicae mentionem faciens, eius rationem φιλοσοφίαν nominat, Ant. XVIII, 1. Idem de B. Iud. II, 8, 2. τρία παρὰ Ἰουδαίοις εἴδη φιλοσοφεῖται, *tria genera philosophorum sunt apud Iudaeos.* Intelligit autem diversa

Pha-

Pharisaeorum, et Sadduçaeorum placita et instituta. Hoc loca φιλοσοφία est profunda sapientia, exquisitior scientia, sed vana et fallax, quae falso iactatur. Intelliguntur errores Iudaizantium doctorum. κατὰ τὴν παράδοσιν — χριςὸν) *Quae continetur traditionibus humanis, et primis rudimentis religionis, non christiana,* vel Christo digna. Quid sint ςοιχεῖα τῦ κόσμυ vide Gal. IV, 3. Doctores illi Iudaizantes commendabant legem ritualem iudaicam, plenam traditionibus, contra quas Christus saepe disputavit, Pharisaeos castigans. Ergo non fuit illa vana sapientia conveniens religioni christianae.

9. Ὅτι — σωματικῶς) *Nam ipsi insunt omnes thesauri sapientiae divinae revera.* Πλήρωμα τῆς θεότητος (cf. supra c. I, 19.) copiae, quas Deus habet, nimirum copiae vel thesauri sapientiae. Genitivus θεότητος h. l. non intelligitur de ipsa natura Dei, tanquam de eo quod habitet in aliquo, sed de illo quod sit a Deo profectum, ab eoque originem ducat, ut infra v. 19. αὔξησις τῦ θεῦ non est ipsius Dei incrementum, sed nostrum, quod et quatenus a Deo proficiscitur. Σωματικῶς, *vera, reipsa.* Nam infra v. 17. τὸ σῶμα opponitur τῇ σκιᾷ τῶν μελλόντων. Cf. Hebr. X, 1. Iudaei nihil in Mosaicis institutis nisi involucra tenebant futurorum bonorum; Christus autem haec ipsa bona vere attulit. Io. I, 17. Apparet ex tota orationis serie, in πληρώματι θεότητος inesse significationem eius, quod Christus nobis *tribuit et donavit.* Nam instituta illa Iudaica, adversus quos Paulus h. l. pugnat, imagines erant τῶν μελλόντων, sc. ἀγαθῶν, in Christo est veluti comprehensio istorum bonorum, τὸ σῶμα ipsa illa bona, quorum usuram capere Christiani de-

debebant. Alias, sed minus probabiles interpretationes huius loci vid. apud HEINRICHIUM.

10. Καὶ ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι) *Et per eum vos etiam omnia accepistis* (dona) *quibus opus est vobis.* Πεπληρωμένοι, *repleti* sc. donis divinis sapientiae, inprimis vera doctrina imbuti. Falsi doctores iactabant suam sapientiam, vanam et fictam. Vobis autem, inquit, ea non opus est; nam Christus, omnis sapientiae fons, omnia vobis suppeditat ad aeternam felicitatem necessaria. ὅς ἐστιν — ἐξουσίας) *Qui imperium habet in omnes qui principum et dominorum nomine veniunt.* Κεφαλὴ, ראש, is, qui imperium habet. Vid. notanda infra ad comma 15. Vos, inquit Paulus, imbuti estis (πεπληρωμένοι) omnibus illis notitiis voluntatis divinae, quibus ad veram virtutem, tranquillitatem et felicitatem opus est. Oportet vos *caput* vestrum, Christum Dominum magis sequi quam quemque alium ducem, (ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν.)

11. Ἐν ᾧ — τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός) Τῶν ἁμαρτιῶν deest in Codd. Verss. et Patr. diversarum recensionum, et videtur explicandi caussa additum a librariis. Sensus est: *Per quem vobis contigit circumcisio longe melior illa, quae hominum manibus fieri solet, quum veterem peccandi consuetudinem abiecistis.* Περιτομὴ χειροποίητος est illa, quae manu humana fiebat; ἡ ἐν σαρκὶ, Eph. II, 11. quam falsi doctores urgebant. Περιτομὴ ἀχειροποίητος est illa cordis, quae fit divinitus, Rom. II, 29. Σῶμα τῆς σαρκὸς, corpus, quod pravis cupiditatibus indulget. Sic lectio ἁμαρτιῶν vera esset, per σῶμα τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς in-

intelligeretur corpus, quod patrat peccata e cupiditatibus vitiosis orta. Ἀπεκδύειν hoc corpus, est: hoc corpore non amplius uti ad scelera, et exutio corporis est vita sanctior, quae porro dicitur περιτομὴ τοῦ χριστοῦ, circumcisio, quam Christus efficit per suam religionem, per quam desinimus peccare.

12. Συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι) Hoc, quod modo dixi, factum est tum, *quum sepeliremini quasi cum ipso in baptismate.* Quum nempe baptizati estis, immersio in flumen, sepulturae similis, Symbolum fuit vos exuere veterem hominem, nec amplius secundum priscos mores vestros vivere velle. ἐν ᾧ καὶ — ἐκ τῶν νεκρῶν) Deest artic. τῶν in codicibus plurimis. *Per quem etiam spes certissima resurrectionis facta est vobis, quum credidistis, Deum tam potentem fuisse, ut Christum a mortuis excitaverit.* Id enim qui credit, is simul credere debet, Deo non deesse potentiam, ut et alios excitet: cui potentiae quum accedat promissio, merito ea res pro certa habetur. Genitivus ἐνεργείας hic obiectum fidei significat, ut Eph. III, 12. Συνηγέρθητε eodem sensu recipe, quo habuimus Eph. II. 5. 6. quem locum confer.

13. Καὶ ὑμᾶς — πάντα τὰ παραπτώματα) Enumerantur nunc alia bona, quae a Christo acceperunt Christiani. Idem sensus, et eadem fere verba Eph. II; 1. 5. Vid. ibi notata. Καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, *et propter illud praeputium, quod est prava sentiendi ratio.* Ante τῇ ἀκροβυστίᾳ repete ἐν, quod addunt nonnulli codices. Τῆς σαρκὸς ὑμῶν explicat, quale sit illud praeputium, quod homines vere impuros

reddat. Est nempe σάρξ, *prava cogitandi sentiendique ratio*. Hoc praeputium abiecerant, quum facti essent Christiani, v. 11. Potest etiam ἡ ἀκροβυστία τῆς σαρκὸς significare statum hominis ethnici; nam qui habet praeputium, est ethnicus, ut Paulus dicat: Miseri eratis propter ethnicismum, in quo vivebatis olim. Χαρισάμενος ἡμῖν, sic enim legendum, pro eo quod alii habent ὑμῖν. Ἡμῖν habent codices optimi, cum nonnullis Versionibus et Patribus. Recte; nam cohaerent haec cum sequentibus.

14. Ἐξαλείψας — τῷ σταυρῷ) *Dum antiquavit legem illam scriptam, decretis variis constantem, nobis contrariam, et illam prorsus e medio sustulit, infigens illam quasi cruci suae*, ut edicta antiquata affigi solent. Totum hunc locum v. 14—23. egregie, ut solet, illustravit Ven. Noesselt binis Proluss. *de Chirographo deleto* etc. Vid. eius *Exercitationes ad Scripturarum sacrarum interpretationem*, pag. 212—253. Ἐξαλείφειν de legibus *deletis* usurpat Lysias orat. 29. de Nicomacho legum scriba dicens: τοὺς μὲν ἐνέγραφε, τοὺς δὲ ἐξήλειφεν. *alias ille* (leges) *inscribebat, alias delebat*. *Chirographum* satis constat non semper dici de scripto, quo quis alicui se aliquid debere confirmat (Schuldbrief, *Obligation*,) sed de quocunque etiam scripto usurpari. Collatio Eph. II. 15. ostendit τὸ χειρόγραφον esse τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν, legem Mosis positivam, in litteris relatam, quae dissociabat Iudaeos et Paganos. Nam hoc sensu dicit Apostolus hanc legem *adversariam* fuisse *Christianis*, nempe ex Iudaeis et gentibus, ὑπεναντίον ἡμῖν. Erat enim Iudaeis (ut Noesselti verbis utar,) vel

ipsam

ipsam hanc ob legem *adversus omnes alios hostile odium* (Tacit Hist. V, 5.) ipsi autem vicissim omnibus *invisi*, ita, ut neque ii, qui de gentibus unum Deum amplecterentur, seseque hactenus cultu cum Iudaeis coniungerent, circumcisionem vellent, et cetera lege praescripta suscipere, neque Iudaei istis ius civitatis sacrae aut populi divini concedere, nisi se prius universae legi Mosaicae addixissent. Hanc igitur *adversam nobis* (Christianis ex utraque gente) dicit Paulus h. e. obstantem coniunctioni utriusque gentis et religionis in unam ecclesiam, sed *ea sublata, et pace ita conciliata*, Christus *e duobus unum quasi hominem creavit.* Eph. II, 15. De voce δόγματα cf. dicta ad Eph. II, 15. Αἴρειν ἐκ μέσȣ occurrit apud Plutarchum de curiosit. ubi de arcanis, quae supervenientibus hominibus πολυπράγμοσι occultari solent, dicit. καθάπερ ὄψον, γαλῆς παραδραμούσης, αἴρȣσιν ἐκ μέσȣ, καὶ ἀποκρύπτȣσιν, *tollunt* illa *veluti obsonium accurente fele, e medio, et abscondunt.* Προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ. Alludit Paulus ad morem, qui tunc etiam in Asia videtur fuisse, clavis transfigendi edicta antiquata.

15. Ἀπεκδυσάμενος — ἐν παῤῥησίᾳ) *Spoliavit potestate omnes principes ac potentes, traduxit eos palam, atque de iis egit triumphum.* Ἀπεκδύειν est *exuere*; *spoliare*, armis, vestibus, opibus exuere, quod bello victis fieri solebat. Medii verbi vis hic non est urgenda; nam auctoritatem grammaticam a Paulo subinde neglectam esse, satis constat. Δειγματίζειν, *contumeliae publicae exponere.* Hostes autem, quos Christus contumeliae publicae exposuit, sunt defensores illius chirographi, de quo sermo fuit, legis Mosaicae. Defensio enim huius le-

τα τὰ δίκαια ἀτιμωθέντα, scimus Stratonem a Midia insidiose circumventum, et contra omne ius ignominia notatum esse. Hesychius: καταβραβεύεται explicat κατακρίνεται. Quaenam autem hic vera vis verbi fit, intelligitur ex iis, quae Paulus v. 16. dixerat: μήτις ὑμᾶς κρινέτω Sensus est nempe: *Ne moveamini* f. perterreamini *dictis eorum, qui expertes vos fore salutis pronunciant,* propter ea, quod commenticiam religionem amplectuntur, nobisque obtrudunt, quam contemni a Christianis oportet. Θέλων ἐν — ἀγγέλων) *Qui delectatur tenuitate in victu, est studio simulatae sanctitatis.* Θέλων non ut quidam volunt, ad praecedens καταβραβευέτω, sed ad proxime sequentia nomina referendum est, ut θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ fit *severitatis in corpus studiosus, affectator, quique sibi in eo studio admodum placet.* Ταπεινοφροσύνη non tam *humilitas,* aut *modestia.* quamvis simulata, sed *tenuitas in victu, severitas* in cohibendo appetitu ciborum, quos lex Mosaica interdixisset, ieiuniorum frequentia, et quae sunt generis eiusdem esse videtur. Nam τῇ ταπεινοφροσύνῃ v. 23. adiuncta est ἀφειδία σώματος, *crudelitas in ipsum corpus,* et ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν Lev. XVI, 29. et 31. et saepe alias, est more Hebraeorum: *appetitui vim afferre,* quod faciunt ii, qui se a cibis capiendis cohibent. Cf. Philip. IV, 12. Act. XX, 19. Θέλειν h. l. *est delectari:* nam חָפֵץ sequente ב exprimitur verbo θέλω, ἐθέλω, εὐδοκῶ, βούλομαι ἐν τινί, e. g. 1 Sam. XVIII, 22. 25. Θρησκεία τῶν ἀγγέλων videtur esse *studium singularis sanctitatis;* nam et alib (Act. XXVI, 5.) Paulus τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας non cultum dicit, sed studium

dium singularis sanctitatis Pharisaicae, quae crebris ieiuniis et exquisitis exercitationibus aliis cernebatur: et versu 23. capitis nostri Paulus pro θρησκεία τῶν ἀγγέλων substituit ἐθελοθρησκείαν quam dubitari non potest fuisse in fugiendis cibis, quos lex Mosaica interdixisset, et similibus institutis. Cf. v. 16. Aliis θρησκεία τῶν ἀγγέλων est *talis cultus et habitus, quali Angeli ornati sunt*; aliis vero *cultus Angelis praestitus*. Voci θρησκείας saepe addi Genetivum, qui *obiectum* inferat, in quod *cultus* tendat, *Krebsius* multis exemplis probavit. Fuisse inter Iudaeos, qui existimarent, Angelos esse intercessores hominum apud Deum, patet ex Tob. XII, 15. ubi Raphaël de se dicit: ἐγώ εἰμι Ραφαήλ. εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἳ προσαναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων. Cf. v. 12. *Philoni* in lib. de Somn. p. 586. D. angeli sunt quasi Dei μεγάλου βασιλέως ὀφθαλμοὶ καὶ ὦτα — —, ἀλλ' ὅτι τοῖς ἐπικήροις ἡμῖν συνέφερε μεσίταις καὶ διαιτηταῖς λόγοις χρῆσθαι. De *Essenis* praecipue Iosephus de B. I. L. II, 8. 7. inter cetera haec: ὀμνύουσι — ἀφέξεσθαι λῃστείαις, καὶ συντηρήσειν ὁμοίως τά τε τῆς αἱρέσεως αὐτῶν βιβλία, καὶ τὰ τῶν ἀγγέλων ὀνόματα. Quum Esseni fuerint inter Iudaeos, fieri potuit, ut ex illa secta plures ad religionem christianam transirent, qui suas opiniones Christianis inculcare conarentur. Sed propter contextum praeferenda esse videtur NOESSELTI, quam modo proposui, sententia huic posteriori, quae mihi olim probabilior videbatur, et quam HEINRICHS etiam defendit. Ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, *indagare studens, quae non intelligit*. Ἐμβατεύειν, ut ἐμβαίνειν proprie est *ingredi*, deinde *aggredi aliquid*, porro *inhabitare, commorari*; denique per metaphoram, *quaerere*

aliquid cognoscendi caussa, alicuius rei, vel disciplinae doctrinaeque accuratius cognoscendae caussa, assiduam in indagando quaerendoque operam impendere, ut WOLFIUS in curis philol. et KREBSIUS multis exemplis demonstrarunt. Ὁρᾷν h. l. est *percipere*, *intelligere*, non solum ex usu linguae hebraicae, verum etiam graecae, quod Philonis auctoritate confirmat Lo: .. h. l. Illustrari haec verba possunt e loco eiusdem argumenti 1 Tim. I, 7. ubi commemorantur homines, *qui*, *neque quod dicant*, *neque quid inculcent*, *ipsi intelligunt*. Nempe, qui addicti erant Iudaicis institutis, ignorabant, concessa esse in legibus Mosaicis multa, quae nec vim tamen praeceptorum haberent, omnia autem non nisi ad tempus, nullis, nisi Israelitis iniuncta, plurima praeter haec hominum arbitrio, non Dei mandato, sancita, praetereaque Christianis, a legis Mosaicae vinculo per Christum liberatis, antiquata praecepta, et vero etiam iis, qui stirpe de Israelitica non essent, haec eadem, quae Iudaeis, religione servanda obtrudebant. Cf. 2 Cor. III, 13. Εἰκῆ φυσιούμενος ἀπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, *frustra* s. stulte *elatus mentis suae imbecillitate*. In vocabulo σαρκός significationem esse *imbecillitatis*, satis constat; proinde νοῦς τῆς σαρκὸς bene potest de imbecilla mente explicari. Simillimus locus est 1 Tim. VI, 4. 3. Disputatio Christi Luc. XI, 52. et Matth. XXIII. 4. ita accuratam continet huiusmodi doctorum Iudaicorum descriptionem, ut possit pro commentario in hunc nostrum locum esse.

19. Καὶ οὐ κρατῶν — τοῦ Θεοῦ) *Et non tenet caput*, (non sequitur Iesum Christum, tanquam unice verum magistrum,) *e quo universum corpus* (Christianorum) *per iun-*

iuncturas et vincula vim quasi vitalem trahens, et coniunctum crescit incremento quodam divino. Κρατεῖν τινὰ, *sectari aliquem*, eique tenacissime inhaerere. Ἐξ ὃ, *per quem, quo moderante*, est constructio πρὸς τὸ συμαινόμενον. Nam quum dixisset κεφαλὴν, ita cetera intulit, quasi dixisset Χριςὸν, quem per vocem κεφαλὴν indicabat. Ad sequentia cf. dicta ad Eph. IV, 16. αὔξει τὴν αὔξησιν τῶ θεῶ) *Crescit illo incremento, quod a Deo est*, ita ut Deus ipse sua providentia secundet incrementum ecclesiae. Nam Genitivus τῶ θεῶ hic caussam significat.

26. Εἰ ὖν ἀπεθάνετε — τῶ κόσμω) *Quodsi igitur cum Christo estis mortui* (renuntiastis) *elementis illis Iudaicis.* NOESSELT Opusc. fasc. 2. p. 217. s. τὰ ςοιχεῖα exponit de *signis*, sensum moventibus caerimoniis, de externo atque adumbrato Dei cultu, qualis describitur supra v. 16. et 21. et Gal. IV, 10. Sensus idem manet, ita expressus a viro doctissimo: *Quodsi igitur abdicastis vos cum Christo* s. tum, quum Christiani redderemini, *Iudaismi signis.* Κόσμος, ut saepe alias est *profanitas*, s. ipsa religio ac potius superstitio Iudaica, hactenus, quod Iudaei sive suum sensum sequerentur, et adderent ad leges per Mosen datas, eas, quas ipsi sibi praescripsissent, sive in alienum sensum detorquerent legum divinarum vim, etiam id, quod profanum esset, sacrum divinumque putarent. τί ὡς — δογματίζεσθε;) *Cur, tanquam viventes inter Profanos, amplectimini arbitraria praecepta?* Δόγματα sunt decreta s. instituta legis Mosaicae ut v. 14. et Eph. II, 15. δογματίζεσθαι igitur, sequi haec arbitraria decreta. Ad haec instituta quum reverterentur, erant ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ, i. e. veteris profanitatis rei, tanquam

ψευδώνυμος γνῶσις vocatur, intelligentia quae nomen mentitur suum, eorundem plane hominum, qui, dum acutius se videre quod rectum esse putabant, stultitiae rei tenerentur. Est hic μὲν positum sine sequenti δὲ, idque per ἀποσιώπησιν τοῦ ἀντιθέτου, quod facile suppletur: *sed non inest iis vera sapientia.* Vel μὲν latine non redditur, et sensus est, habere haec *speciem* tantum sapientiae, praetereaque nihil. Particula ἐν definiendi s. declarandi vim habet, ita, ut ostendat, quanam in re posita haec sapientia videatur, ut Eph. II, 15. Ἐθελοθρησκεία non est arbitrarius ab ingenio humano excogitatus cultus, seu *commentitia religio*, cultus quo quis sibi ipse placet, qui excellere pietate, plus praestare cupit quam potest vel debet, ad analogiam similium verborum, qualia sunt ἐθελοπόνος, qui cupide laborat, nimis laboriosus, ἐθελοκάκειος, elegantiae nimis studiosus, et huius generis plura. Ταπεινοφροσύνην esse tenuitatem in victu, aut severitate in ciborum delectu supra ad v. 18. monuimus. Ἀφειδία τοῦ σώματος, *quum quis corpus duriter tractat*, ieiunando, vigilando, castigando. Τιμὴ σαρκὸς est *cura, quae corpori praestatur*, ut 1 Cor. XII, 23. 1 Tim. V, 17. Πλησμονή, *satietas*, Exod. XVI, 3. et alibi.

CAP. III.

1. Εἰ οὖν — χριστῷ) *Quum igitur ad exemplum Christi ad felicitatem perducti sitis*, spes aeternae felicitatis vobis facta sit; vel: quum vos abdicaveritis ab illa vanitate Iudaica, et humili sentiendi agendique ratione, ex quo doctrinam Christi professi estis. Cf. supra c. II, 20. et 12. Ephes. II. 6. τὰ ἄνω sc. ὄντα ἀγαθὰ, ea bona quae sunt

in

in coelis, meliora his caducis terrae hororibus et bonis. Cogitate de maiore illa in coelis felicitate, parata veris Christianis.

2. Τὰ ἄνω — τῆς γῆς) *Studete magis coelestibus illis, quam terrenis his bonis.* Ne estote curvae in terras animae, ut illi de quibus Phil. II, 19. Τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, non tantum divitiae aut honores, sed omnia quoque illa, quae tantum ad hanc vitam pertinent.

3. Ἀπεθάνετε γὰρ) Vitam priorem vos exuere professi estis in baptismo, supra II, v. 11. 12. καὶ ἡ ζωὴ — ἐν τῷ θεῷ) Vita, *felicitas vestra* (coelestis) *nondum conspicua sed soli Deo nota est, sicuti Christus nondum est conspicuus.* Ἡ ζωὴ, *felicitas.* Κέκρυπται, nondum palam, nondum conspicua, sed occulta est ἐν θεῷ, in mente Dei, ei soli nota. Σὺν χριστῷ, ad exemplum Christi, qui nunc non conspicitur oculis hominum.

4. Ὅταν ὁ χριστὸς — ἐν δόξῃ) *Sed quando Christus, felicitatis vestrae auctor conspicuus fiet, tum et vos cum illo* (sicut ille) *conspicua felicitate fruemini.* Ἡ ζωὴ, *felicitatis auctor*; metonymia similis Io. XI, 25. Consp cuus autem fiet Christus, quando iudex venturus est. Quum ille veniet, Christiani etiam conspicui erunt ἐν δόξῃ, *in sua dignitate*, vel *felicitate*, i. e. conspicua felicitate fruentur.

5. Νεκρώσατε — ἐπὶ τῆς γῆς) *Interficite ergo membra vestra terrena*, i. e. nolite uti membris ad peccandum. Τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, membra, quibus in hac vita utimur. Νεκροῦν metaphorice est aliquid *vi sua privare,*

vare, vim eius frangere. Sensus est: imperate corpori, ne male faciat. Videntur tamen τὰ μέλη h. l. potius improprie intelligenda esse de libidinibus; nam statim dicuntur πορνεία, ἀκαθαρσία, et quae sunt generis eiusdem. His igitur vim inferri iubet Apostolus. πάθος) *affectus* nefarius amor venereus, ut Rom. I, 20. Εἰδωλολατρεία, facinus gravissimum. Cf. dicta ad Eph. V, 5.

6. Δι' ἃ — ἀπειθείας) Cf. dicta ad Eph. V, 6.

7. Ἐν οἷς — ἐν αὐτοῖς) Quorum socii et imitatores vos etiam quondam fuistis, quum nondum Christiani facti fueratis. Ἐν αὐτοῖς, sc. υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ex v. 6.

8. Βλασφημίαν) *Maledicta*. Philo Leg. ad Cai. p. 1016. E. habet phrasin: *συνυφαίνειν τὸ βλασφημεῖν τῷ συκοφαντεῖν, iungere maledictis calumnias.* Αἰσχρολογίαν, *inverecundiam in sermonibus.* Verba ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν omittit interpres Syrus.

9. 10. Ἀπεκδυσάμενοι — καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον) *Deponite veterem sensum, cum factis illi sensui congruis*, quae ex illo sensu pravo oriuntur, *et induite novum*, meliorem *sensum*. Cf. dicta ad Eph. IV, 22—24. τὸν ἀνακαινούμενον — τοῦ κτίσαντος αὐτόν) *Efformatum ad cognitionem, similem illius* cognitioni *qui eum effecit*, religione nempe sua. Ἡ ἐπίγνωσις κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, sc. νεὸν ἄνθρωπον, *cognitio, similis cognitioni eius, qui hunc novum sensum effecit*, i. e. Christi. Nam Christus est ὁ κτίσας τὸν νεὸν ἄνθρωπον, qui producit novum illum et meliorem sensum, per suam doctrinam. Cognitio nostra *ad imaginem* eius effor-

efformata, ei similis est, si probamus ea, quas Christus probat; ea improbamus, quae is improbat.

11. Ὅπε — ἐλεύθερος) *In quo* (novo sensu) *non quaeritur, utrum aliquis sit Graecus vel Iudaeus* etc. Gal. III, 28. Σκύθης, *Scythae* habebantur pro semiferis hominibus. Itaque hoc nomine tanquam probroso in Demosthenem utitur Aeschines. Seneca Troadibus: *Quis Colchus hoc, quis sedis incertae Scytha commisit?* ἀλλὰ — χριςός) *Christus est omnia in omnibus. Christus*, i. e. religio eius. Non quaeritur, utrum aliquis sit nostrae vel alienae nationis; sed Christus, eiusque religio omnia absolvit. Omnia hic eo redeunt, ut habeas novum illum et meliorem sensum, formatum per Christi doctrinam.

12. Ἐνδύσασθε ἐν — οἰκτιρμῶν) Pro οἰκτιρμῶν habent οἰκτιρμȣ̃ optimi codices et Patres haud pauci. Ἐνδύειν, *induere*, quum de virtutibus usurpatur, significat; iis summo studio deditum esse, eas diligentissime sectari. Themistius orat. 24. hortator. ad philos. ἐπειδήπερ ἀρετὴν ἀντὶ ἱματίων ἠμφίεςο; *quoniam virtute loco vestium indutus erat.* Athenaeus L. XIII, c. 2, βȣλόμενοι ἐνδύσασθαι αὐτὴν αὐτάρκειαν, *quum frugalitatem illam induere velitis.* Ἐκλεκτὸς et ἠγαπημένος quarem non differt. Ἅγιοι *Deo sacri*, qui ad dilectum Dei populum pertinent; quos sibi Deus delegit, ut eos faceret Christianos.

14. Ἐπὶ πᾶσι — τὴν ἀγάπην) Nempe ἐνδύσασθε, quod ex v. 12. hic repetendum est. ἥτις ἐςὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος) *Quod vinculum est perfectissimum*, animos scilicet coniungens. Idem sensus Eph. IV, 3.

15. Καὶ ἡ εἰρήνη τȣ̃ χριςȣ̃ — καρδίαις ὑμῶν) *Et concordia christiana moderetur animos vestros.* Pro τȣ̃

θεȣ̃,

θεῦ, quod alii habent, legendum esse videtur τῦ χριςῦ, quam lectionem exhibent Codices, Patres et Versiones magnae auctoritatis. Ἡ εἰρήνη h. l. non est *felicitas*, sed *concordia*. Quae enim praecesserunt, pertinent ad concordiam. Ἡ εἰρήνη τῦ χριςῦ, *studium pacis et concordiae Christo dignum, eiusque exemplo nobis commendatum.* Βραβέυω, *certaminis moderator et arbiter sum, et praemia certaminis distribuo* Inde usurpatur de *quacunque gubernatione et directione.* Ioseph. Ant. XIV, 9. 5. πολέμυ ῥοπὰς βραβέυει τὸ θεῖον, *belli casus dirigit Deus.* Philo 2 Alleg. p. 67. B. ἐὰν δὲ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, τυτέςιν ὁ φαινόμενος λαμπρὸς νῦς ἐν ἡμῖν, καὶ δόξῃ πάντα διορᾶν καὶ πάντα βραβέυειν, *quum vero sol ortus fuerit, hoc est, clarus intellectus qui nobis inest, ut videatur omnia perspicere et ordinare.* εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε, *ad quam etiam vocati*, Christiani facti estis. Per institutionem christianam edocti estis, concordiae esse studendum. ἐν ἑνὶ σώματι) i. e. εἰς ἓν σῶμα, ut unum essetis corpus: quod nisi per pacem fieri non potest, 1 Cor. X, 17. καὶ ἐυχάριςοι γίνεσθε) Plerique vertunt: *Grati estote, gratias agite.* Sed propter contextum praeferenda est alia vocis ἐυχάριςος notio. Significat nempe haec vox saepe hominem *comem, liberalem, beneficum.* Sic Prov. XI, 16. occurrit; Γυνὴ ἐυχάριςος ἐγείρει ἀνδρὶ δόξαν, *mulier gratiosa et comis parit marito gloriam*, ubi in Hebraeo est אֵשֶׁת חֵן *Diodor. Sic.* Biblioth. XVIII. οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἐυχάριςον καὶ μεγαλόψυχον συνέτρεχον πάντοθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. *Homines enim propter liberalitatem naturae eius et magnificentiam undique Alexandriam confluebant.* Commendat igitur Paulus *comitatem*

et

et officiofitatem, quae multum facit ad confervandam concordiam, de qua in verbis praecedentibus eft fermo.

16. Ὁ λόγος — πλουσίως) *Doctrina Christi frequenter et copiose inter vos tractetur.* Ἐν ὑμῖν *inter vos*, in coetu veftro. Habitat autem doctrina Chrifti in coetu chriftiano, quando ea copiofe, omni tempore et loco docetur, fic ut nemini eam difcendi defit occafio. Alii: *Doctrina Christi penitus infixa sit mentibus vestris*; nunquam ex animis veftris abeat. Ἐνοικεῖν, ut 2 Tim. I, 5. שָׁכַן. *Theodoret:* παρακελεύεται ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὥστε ἡμᾶς τὴν τοῦ χριστοῦ διδασκαλίαν ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρειν ἀεί. ἐν πάσῃ σοφίᾳ — ἑαυτοὺς) Ἐν πάσῃ σοφίᾳ multi referunt ad praecedentia; fed commodius haec verba iunguntur cum fequentibus. Διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες, fc. ἐστέ, pro imperativo διδάσκετε. Ἑαυτοὺς, pro ἀλλήλους, *In omni sapientia*, ita ut et rudiorum et intelligentiorum ratio habeatur, *docete et commonefacite vos invicem.* ψαλμοῖς — τῷ κυρίῳ, five (ut alii legunt) τῷ θεῷ) *Psalmis, et hymnis et cantionibus christianis iucunde canentes in animis vestris Domino s. Deo.* Nonnulli verba ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς referunt ad νουθετοῦντες, ut fenfus fit, commonefacere et excitare ad pietatem fe invicem debere Chriftianos Pfalmis, Hymnis et Odis, de quibus Eph. V, 19. Sed commode etiam iungi poffunt fequentibus. *Cantiones* πνευματικαὶ, *spirituales*, funt chriftianae, quae fenfum chriftianum (πνεῦμα) fpirant, quarum argumentum coniunctum eft cum doctrina Chrifti. Ἐν χάριτι, i. e. χαριέντως *amabiliter*, iucunde. Ita laudantes Deum, ut illa laudatio fit ei iucundiffima, ei placeat. Ἐν

ταῖς καρδίαις ὑμῶν, non sola voce, sed cum assensu animi. τῷ Θεῷ, (sic enim legendum esse videtur pro τῷ κυρίῳ) *in honorem et laudem Dei*, cui debemus quicquid est beneficiorum, quibus fruimur.

17. Καὶ πᾶν ὅ — τι — κυρίȣ Ἰησȣ̃) *Et quicquid agatis vel verbis vel factis, id agite tanquam discipuli Christi.* Propter sequens πάντα posset πᾶν sumi pro Nominativo absolute posito: Quod attinet ad omne, quod feceritis verbis aut factis, omnia facite etc. Quicquid fit, verbum ποιεῖν, עָשָׂה, quod interdum opponitur dictis, hic ita laxe sumitur, ut et dicta comprehendat. Nam et qui dicit, agit aliquid. Ἐν ὀνόματι κυρίȣ Ἰησȣ̃, *convenienter voluntati ac doctrinae Iesu Christi, J. tanquam discipuli Christi.* εὐχαριστȣ̃ντες — δι' αὐτȣ̃) Δι' αὐτȣ̃) nempe χριςȣ̃, *propter Christum*, i. e. propter beneficia, quae Christus nobis promeruit.

18. Ὡς ἀνῆκεν ἐν κυρίῳ) Distinguendum ὡς ἀνῆκεν, ut ἐν κυρίῳ sit restrictio illius ὑποτάσσεσθε, qualis Eph. VI, 1. *propter Christum*, eo iubente. ὡς ἀνῆκεν, *ut aequum est.*

19. Καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς) *Neque acerbe*, aut amarulenter *erga eas vos gerite.* Πικραίνεσθαι metaphorice significat *irasci*, et quod hinc proficisci solet, duriter et crudeliter agere. Philo Vit. Mos. I. p. 648. E. πάνυ πικρανθεὶς καὶ πληρωθεὶς ὀργῆς δικαίας, *admodum exasperatus et ira iusta repletus.* Neque verberibus, neque maledictis exasperandam uxorem, docent Hebraei in *Musar.*

20. Κατὰ πάντα) Hoc quoque restringendum, subaudito illo, quod ad Ephesios exprimitur, ἐν κυρίῳ.

21.

21. *Μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν*) *Ne irritate liberos vestros*, nempe nimis duriter eos tractando. Synonymum τοῦ ἐρεθίζετε est παροργίζετε Eph. VI, 4. Apud *Epictetum* in Enchirid. c. 21. τὸ ἐρεθίζειν subiungitur verbis λοιδορεῖν, *conviciari*, et τύπτειν, *verberare*, tanquam modis, quibus aliquis possit ἐρεθίζεσθαι. PLUTARCHUS *de puerorum educat.* cap. XII. init. pueros ad liberalia studia verbis et adhortationibus, non πληγαῖς, μηδ' αἰκισμοῖς, *verberibus et contumeliis* adduci iubet. ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν) *Ne animo concidant*, ne animum abiiciant. Si parentes nimis duri sunt in liberos, hi facile animum abiiciunt, nullaque re illis satis fieri putant.

22. Οἱ δοῦλοι — φοβούμενοι τὸν Θεόν) Idem sensus, et eadem fere verba Eph. VI, 5. 6. Pro τὸν Θεὸν legunt τὸν κύριον optimi codices, cum Versionibus et Patribus haud paucis.

23. Καὶ πᾶν — οὐκ ἀνθρώποις) Πᾶν ὅ, τι ἂν ποιῆτε, sc. *in ministerio vestro*. Ἐκ ψυχῆς, *ex animo*, i. e. lubenter, ὡς τῷ κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, sc. ποιοῦντες τοῦτο.

24. Εἰδότες — τῆς κληρονομίας) Τῆς κληρονομίας est Genitivus ἐξηγητικός. Nam merces est coelestis haereditas, i. e. perpetua possessio. Sensus: *Memores estote, vos praemii loco a Domino felicitatem* (regni coelestis) *esse accepturos.*

25. Ὁ δὲ ἀδικῶν — ἠδίκησε) Ἀδικία saepe est omnis generis *malitia* et improbitas. Sic etiam hic ἀδικεῖν est *male agere*. Κομιεῖται, ὃ ἠδίκησε, metonymice: *Poenas improbitatis feret.*

CAP. IV.

1. Οἱ κύριοι — παρέχετε) *Bonos et aequos erga servos vestros vos gerite.* Hebraeis צְדָקָה et Hellenistis δικαιοσύνη saepe *bonitatem* significat. Ἰσότης vero hic est id, quod Hebraeis כָּשֵׁר, quod cuique convenit. Exigite operas moderate, victum et vestitum suppeditate etc.

2. Γρηγοροῦντες — ἐν εὐχαριστίᾳ) *Invigilantes iis* (precibus) *cum gratiarum actione*; semper parati estote ad preces cum gratiarum actione. Γρηγορεῖν saepe de diligenti cura et attentione circa aliquam rem usurpatur. Ἐν εὐχαριστίᾳ, *simul cum gratiarum actione.* Ἐν pro σὺν. Coniungi debet grata exacti temporis memoria cum futuri postulatione. Ac si quis saepe cogitet beneficia a Deo accepta, Deumque laudet, non poterit officium precandi negligere.

3. Ἵνα ὁ Θεὸς — τοῦ λόγου) *Ut Deus mihi det occasionem docendi Evangelium.* Θύρα, *occasio*, ut 1 Cor. XVI, 9. λαλῆσαι — δέδεμαι) Ulterius explicat, quam intelligat θύραν τοῦ λόγου. Μυστήριον vocatur doctrina Christi, respectu temporum priorum, praecipue autem illa doctrina, non tantum Iudaeos, sed gentiles etiam ad societatem christianam esse perducendos.

2. Ὡς δεῖ με λαλῆσαι) Quemadmodum muneri meo est conveniens. Grotius: Non tantum ut magnum mihi Deus det auditorium, sed et fortitudinem animi, et eloquendi copiam.

5. Ἐν σοφίᾳ — ἔξω) Οἱ ἔξω sunt omnes non — Christiani, Iudaei et Ethnici, 1 Cor. V, 12. 13. Cum his vult

vult prudenter vivi, et vitari omnia non necessaria, quae eorum animos possent offendere. Sequentia verba explicavimus Eph. V, 16.

6. Ὁ λόγος — ἀποκρίνεσθαι) *Sermo vester semper sit iucundus, sale quasi conditus, ut sciatis quomodo vos unicuique* (de religione sciscitanti) *respondere oporteat.* Ὁ λόγος ὑμῶν, sc. de christiana veritate et pietate. Pertinet enim hoc ad sapientiam conversandi cum extraneis, v. 5. Ἐν χάριτι, sc. esto; *gratiae sit plenus* ut placeat aliis propter gratiam et venustatem, quae ei inest; sic ut neminem offendat. Ἅλατι ἠρτυμένος, *sapidus*, sapientiae et prudentiae plenus (Matth. V, 13.) ita ut semper loci, temporum, personarum et rerum habeatis respectum. Hoc statim propriis verbis declaratur. Εἰδέναι, Infinitivus vice Gerundii: *Sciendo, quomodo respondere cuique debeatis*, nempe de fide interrogati et aliis occasionibus. Referenda sunt haec ad iudicia, et consuetudinem cum Iudaeis et profanis gentibus; commendari tamen potest haec virtus unicuique Christiano.

7. Τὰ κατ' ἐμὲ — ἐν κυρίῳ) Eph. VI, 21. Itaque iter Tychicus per Ephesum erat sumturus in Phrygiam. Σύνδουλος ἐν κυρίῳ, laborum socius in tradenda doctrina Christiana.

9. Ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν) *Qui est popularis vester.* Nempe ex Phrygia. Phryga fuisse Onesimum dixit et Theodoretus in illam ad Philemonem. πάντα — ὧδε) Omnia vobis narrabunt, quae in ea urbe, ubi ego vinctus vivo, fiunt.

10. Ἀρίσταρχος) In Macedonia natus, Act. XIX, 29. XX, 4. XXVII, 2. et pridem ad Christum conversus, ut

et hic, et in actis, et Philem. com. 24. apparet. Nomen commune cum multis eruditis in Graecia viris. καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα) Ἀνεψιὰς notat Phrynichus Atticis dici, qui aliis ἐξάδελφοι, i. e. aut patrueles, aut amitini, aut consobrini; nam his tribus vocibus Graeca illa vox in Glossis vertitur. Marcus iam fortior erat factus post id, quod narratur Act. XV, 39. eoque carus iam Paulo 2 Tim. IV, 11. περὶ ὃ ἐλάβετε ἐντολάς) *Quod hunc* (Marcum) *attinet, accepistis mandata.*

11. Καὶ Ἰησοῦς — ἐκ περιτομῆς) Sc. ἀσπάζεται ὑμᾶς. *Iesus* dicebatur inter Iudaeos; *iustus* inter Romanos. Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, genere Iudaei. οὗτοι μόνοι — τοῦ Θεοῦ) *Hi soli* (nempe ex Iudaeis) *adiutores mihi in Evangelii praedicatione*; per quod Evangelium Deus in hominibus regnat perfectius, quam per legem. οἵτινες — παρηγορία) Παρηγορία, *solatium, levamentum, auxilium.* Plutarchus de auditione: νόσημα παρηγορίας — δεόμενον, *morbus ope medici indigens.*

12. Ὁ ἐξ ὑμῶν, *popularis vester.* Πάντοτε — ταῖς προσευχαῖς, *qui semper pro vobis preces intentas fundit.* Ἵνα στῆτε — τοῦ Θεοῦ) *Ut persistatis perfecti et plene imbuti cognitione voluntatis divinae.* De voce πληροῦσθαι, cf. supra c. I, 9. Alii sensu fere eodem: *Ut persistatis perfecti* et omnibus donis *pleni ad omnia placita Dei implenda.* Τέλειος, cf. 1 Cor. II, 6. Eph. IV, 13. et alia loca. Πεπληρωμένοι, *repleti, pleni*, sc. omnibus donis divinis sufficienter instructi. Ἐν παντὶ θελήματι, i. e. εἰς πᾶν θέλημα.

13. Ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν) Pro ζῆλον πολὺν alii legunt πολὺν πόνον, sensu fere eodem;

nam

nam et πόνος est *studium.* καὶ τῶν — ἐν Ἱεραπόλει) Quae utraque urbs in eadem Phrygia. Fuere et aliae urbes dictae Hierapoles, ut in Syria, in Caria.

14. Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς) Multis idem Lucas esse videtur, qui scripsit Evangelium, quem Medicum fuisse *Hieronymus* aliique contendunt, propter ipsum hunc locum. Sed, ut recte monet *Heumannus* (in Poecil. Tom II. p. 519.) si hoc loco innuisset comitem suum, omnibus notum, Lucam Evangelistam, simpliciter vocasset Lucam, uti fecit 2 Tim. IV, 11. At ut significaret, se de alio Luca loqui, discriminis caussa addit ὁ ἰατρός.

15. Καὶ Νυμφᾶν — ἐκκλησίαν) Ecclesiae domesticae mentio etiam Rom. XVI, 5. 1 Cor. XVI, 19.

16. Καὶ ὅταν — ἐκκλησίαις ἀναγνωσθῇ) Ἡ ἐπιστολή, pro αὕτη ἐπιστολή, nam hanc ipsam Epistolam intelligit. *Curate, ut etiam in Laodicensium ecclesia legatur*, nempe exemplo eo misso, ut mos erat inter Christianos. καὶ τὴν ἐκ — ἀναγνῶτε) *Et eam, quae ex Laodicea* (ad me) *scripta est, ut legatis.* Non intelligendam esse epistolam a Paulo ad Laodicenses scriptam, monuimus in Prolegomenis. Cf. Michaelis Introduct. §. 183. et Koppii Prolegomena ad Epistolam ad Ephesios. Confinxit antiquitas epistolam Pauli ad Laodicenses, cuius iam meminit Theodoretus. Graece legitur in Fabricii cod. apocr. N. T. Nonnulli intelligunt epistolam Pauli, quae ad Ephesios inscribitur, quam encyclicam fuisse existimant, sed deest nobis lux historiae.

17. Καὶ εἴπατε Ἀρχίππῳ) Qui Evangelistae munus obibat, modo Ephesi, modo aliis in locis docens. Videtur

tur autem postremum Colossis functus esse Episcopi munere. βλέπε — πληροῖς) Hebraismus: pro: βλέπε ἵνα πληροῖς ἐν κυρίῳ τὴν διακονίαν, ἣν παρέλαβες. Potest tamen et methathesis, et pleonasmus vocis αὐτὴν evitari, si βλέπε τὴν διακονίαν vertas: *attende ad munus, sive ministerium*.. Sic Arrianus *Diss Epict.* L. III, c. 23. ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον ἐβλέπετε, *sed et hoc potius attenderetis*. Πληροῦν, *bene perfungi*. *Munus implere* pro *satisfacere illi, illo fungi*, Phrasin esse et Graecis usitatam et Latinis, ostendit *Kypke* ad h. l.

18. Ὁ ἀσπασμὸς — Παύλου) Quae hucusque scripta sunt, ea scripta erant scribae manu. Haec vero ad finem usque sua manu scripsit Paulus. Sic 1 Cor. XVI, 21. 2 Thess. III, 17.

19. Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν) Vos quoque ad mala ferenda parati este, et amate eum, qui gentium caussa haec mala sustinet. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν) *Gratia*, nempe *Christi*, quod alibi additur; quanquam Latinus etiam addit: *Domini nostri*.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM I. AD THESSALONICENSES.

Thessalonica, olim quidem Θέρμη (Therma) dicta Pauli tempore fuit metropolis Macedoniae sub Romanorum imperio, praesidis Romani et quaestoris sedes. Incolebant hanc urbem praeter Graecos et Romanos, multi Iudaei, ubi etiam habebant Synagogam valde celebrem, Act. XVII. 1. Quum Paulus, Philippis eiectus (Act. XVI.) in hanc urbem venisset, persuasit doctrinam suam paucis Iudaeis, pluribus Graecis σεβομένοις, (unum quidem Deum colentibus, non vero circumcisis,) et matronis haud paucis, Act. XVII, 4. Plurima itaque pars coetus christiani constabat hominibus, nativitate Ethnicis, 1 Thess. I, 9. Iudaei vero tantos ciebant motus, ut Apostolus, peracto trium hebdomadum spatio, cum Sila exire ex urbe et Beroeam confugere cogeretur v. 10. Mox autem Paulus relictis Beroeae Sila et Timotheo, quos tamen brevi ad se redituro, sperabat, pervenit Athenas. Quum vero illi diutius cunctarentur, abiit Corinthum, ubi quum esset, redierunt denique Timotheus et Silas quos iam expectaverat Athenis, Act. XVIII, 5. coll. 1 Thess. III, 6.

Corinthi degit Paulus per annum et ſex menſes, et eo ipſo tempore, a. Chr. circiter 54. videtur ſcripta eſſe prior ad Theſſalonicenſes Epiſtola; quod vel exinde patet, quod Timotheus tum, quum haec ſcriberet Apoſtolus, nuper ad eum rediiſſe dicatur, 1 Theſſ. III, 6. ut igitur falſa ſit ſubſcriptio, Athenis ſcriptam eſſe perhibens.

Quo tempore et loco altera ad Theſſalonicenſes epiſtola ſit ſcripta, certo definiri haud poteſt; ſcriptam tamen eſſe poſt illam, quae nobis prior dicitur, non ante eam, ut Grotius voluit, res ipſa oſtendit, quum poſterior haec epiſtola clariſſima veſtigia litterarum, ab Apoſtolo poſt diſceſſum a Theſſalonicenſibus ad eosdem perſcriptarum, continere videatur. Num vero brevi, an multo tempore poſt illam priorem, num Corinthi, an poſt diſceſſum a Corinthiis ſcripta fuerit, non conſtat.

De prioris Epiſtolae argumento is demum recte iudicare poteſt, qui cum ea hiſtoriam Act. XVII. diligenter contulerit. Ceterum partes eius, praeter exordium et epilogum *duae* conſtitui poſſunt. *Prima* partim laudationes, partim hiſtoricas narrationes complectitur; in quibus tamen obliquae hortationes ad conſtantiam in fide chriſtiana excitantes, paſſim deliteſcunt. c. I. II. III. *Altera* pars tota eſt νουθετικὴ, i. e. praecepta et admonitiones ad piam ſanctamque vitam continet, c. IV. V. Huic parti ſecundae per quandam *παρέκβασιν* inſertae ſunt doctrinae fidei, quae contra dubitationes nonnullorum accurate exponuntur et vindicantur. Primarius igitur ſcopus Apoſtoli eſt, partim Theſſalonicenſes ad perſeverantiam in chriſtiana religione excitare, partim ad vitam vere ſanctam et profeſſione noſtra dignam eosdem exhortari.

Cap.

CAP. I.

1. Παῦλος — Τιμόθεος.) *Silvanus* idem eſt, qui et *Silas* dicitur, comes itinerum Pauli per Aſiam minorem et Graeciam, inde ab itinere Hieroſolymitano Act. XV. commemorato. Cf. Act. XV, 22. XVI, 19. XVII, 1. 10. Hunc et Timotheum Paulus ſibi in Macedoniam aſſumſerat. Et ideo hic eorum nomina addidit, quod iam noti eſſent illis Theſſalonicenſium, qui ex gentibus erant converſi, Pauli opera. τῇ ἐκκλησίᾳ — Ἰησοῦ χριστῷ) Subintelligendum hic eſſe aliquid, clarum eſt. Ἐν poteſt ſignificare *per*, ut ſenſus ſit; *Coetui christiano Thessalonicensium, qui per Deum Patrem et Dominum I. Ch. perductus est ad fidem*. Poteſt etiam ſuppleri οὔσῃ, *qui coetus iunctus est Deo Patri et Domino I. Chr.* ut ἐν χριστῷ εἶναι. Utrum eligas, perinde eſt.

2. Εὐχαριστοῦμεν — προσευχῶν ἡμῶν) Eadem fere formula utitur Apoſtolus Rom. I, 8. 9. Eph. I, 16. Philem. v. 4. Πάντοτε, ſicuti ἀδιαλείπτως v. 3. ex populari loquendi uſu pro πολλάκις.

3. Ἀδιαλείπτως — καὶ πατρὸς ἡμῶν) *Perpetuo enim in memoriam revocamus nobis vestrum religionis studium, assiduitatem declarandi vestrum erga alios amorem et constantem spem, quam collocatis in Domino nostro Iesu Christo, sinceram.* Μνημονεύοντες, pro μνημονεύομεν γάρ. Ἔργον τῆς πίστεως h. l. idem eſſe videtur, quod πίστις, ut Rom. II, 15. ἔργου τοῦ νόμου ſimpliciter eſt νόμος, et Epheſ. IV, 12. ἔργον διακονίας eſt διακονία. Vel ἔργον τῆς πίστεως eſt *occupatio religionis*, i. e. ſtudium quod aliquis impendit religioni.

O

Ὁ κόπος τῆς ἀγάπης, benevolentia erga alios, quae omnis generis molestias libenter suscipit, ut aliis possit prodesse. Nam κόπος h. l. est *opera, quae impenditur alicui negotio, studium, ardor.* Ὑπομονὴ τῆς ἐλπίδος, pro ἐλπὶς ὑπομένουσα, *spes perdurans atque constans.* Ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν Syrus connectit cum μνημονεύοντες, non male. Referri tamen possunt haec verba etiam ad illas virtutes, quas modo commemoraverat, ut Paulus eas significet esse veras atque sinceras; nam Hebraico loquendi more *coram Domino* fieri dicitur, quod sit sincere atque diligenter. Vid. Gen. VII, 1. X, 9. seqq. et cf. *Vorstium* de Hebraism. N. T. c. 17. pag. 399. et 463. edit. Fisch.

4. Εἰδότες — τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν) *Ut qui sciamus, fratres a Deo dilecti, quomodo perducti sitis ad religionem christianam*, proprie: *electionem vestram.* Τὸ εἰδότες *Erasmus*, quem alii secuti sunt, referri maluit ad *Thessalonicenses*, qui ipsi cognitum habeant, quod a Deo sint electi. Tum sensus esset: *Meministis enim ipsi, fratres a Deo dilecti, quam insigni Dei beneficio ad religionem Christi aducti sitis.* Ἠγαπημένοι ὑπὸ Θεοῦ sunt iungenda, ut 2 Thess. II, 15. Col. III, 12. Alii distinguunt post ἠγαπημένοι, et post verba ὑπὸ Θεοῦ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν, supplent εἶναι, ut sensus sit: *Scimus, electionem vestram esse a Deo.* Ἐκλέγεσθαι, cum derivatis ἐκλογὴ, ἐκλεκτὸς, exprimit insignem quendam erga certos homines amorem, praecipue autem illud beneficium, quo homines ad religionem Christi, atque cum ea coniunctam felicitatem a Deo adducuntur, Eph. I, 4. Sic etiam vocibus בָּחַר et בָּחִיר exprimi solet Hebraeo-

rum

rum dignitas, qua erant populus Dei. Ies. XLIV, 1. 2. Ps. CV. 6. Posset etiam ob sequentia hic sensus constitui: *Meministis, qua ratione perducti sitis ad Christi religionem;* i. e. quibus argumentis persuasi, ad hanc felicitatem perveneritis, quod nunc estis Christiani.

5. Ὅτι τὸ εὐαγγέλιον — πληροφορίᾳ πολλῇ) *Nam doctrinam nostram persuasimus vobis non tantum institutione, sed etiam demonstratione insignis vis divinae, et multis firmissimis argumentis.* Εἰς ὑμᾶς, pro ἐν ὑμῖν, vel potius simpliciter pro ὑμῖν, Hebr. לכם. Λόγος, *institutio, quae fit ore.* Δύναμις καὶ πνεῦμα ἅγιον, *vis et spiritus sanctus*, i. e. dotes divinae, quae se exserebant in Paulo dum ea docuit, quae ab hominibus excogitari non poterant. Vide notata ad Act. X, 38. Alii ἐν δυνάμει vertunt: *miraculis patrandis*; sed miracula Paulus Thessalonicae non videtur patrasse. Lege historiam Act. XVII. Πληροφορία Hesych. βεβαίωσις, *confirmatio*, argumentorum pondus, Phil. I, 7. *certitudo.* καθὼς οἴδατε — δι' ὑμᾶς) *Scitis ipsi, qualis fuerimus inter vos*, quae fata mea fuerint apud vos, *idque vestri caussa,* ut nimirum vos ad religionem perduceremus.

6. Καὶ ὑμεῖς — πνεύματος ἁγίου) *Vos autem imitati estis nos et Dominum in eo, quod recepistis hanc doctrinam inter calamitates multas, lubentissime.* Respicit Paulus ad calamitates, quas magna cum animi constantia, et in Deum fiducia pertulerant Thessalonicenses, Act. XVII, 5. 9. In eo, quod mala perpessi sunt, imitati sunt non tantum Apostolum, sed et ipsum Christum, qui a populo suo gravissime vexatus, omnes iniurias sibi illatas fortiter per-

pertulit. Sic Thessalonicenses statim post susceptam Evangelii doctrinam à popularibus suis persecutiones sustinuerunt. Μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίε, *cum gaudio magno*, cum laetitia quae esset a Spiritu s. effecta, sive nata ex Evangelio, quod Paulus Thessalonicensibus tradidisset.

7. Ὥστε — τῇ Ἀχαΐᾳ) *Ita ut exemplar facti fueritis omnibus Christianis in Macedonia et Achaia.* Τύπος *exemplar.* Οἱ πιστεύοντες, *Christiani.*

8. Ἀφ' ὑμῶν γὰρ — ἐξελήλυθεν) *Et vobis enim non tantum doctrina christiana dimanavit in Macedoniam et Achaiam, sed et ubique locorum percrebuit fama de fide vestra erga Deum.* In prioribus verbis est transpositio. Recta constructio fuerat: ὁ μόνον ὁ λόγος τε κυρίε ἀφ' ὑμῶν ἐξήχηται ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ. Ὀυ μόνον non ad ἐν τῇ Μακεδ. sed ad verbum ἐξήχηται referendum est. Ἡ πίστις autem est pro ἡ φήμη τῆς πίστεως. Multi ex Thessalonica mercatores per Graeciam omnem negotiabantur. Per hoc fama de religione Thessalonicensium latius sparsa est. Ἐξήχηται ὁ λόγος, *doctrina Christi personuit*, i. e. libere et palam tradita est. Exemplum vestrum incitavit Macedones et Achaeos, ut et ipsi religionem susciperent. STORRIO ἀπὸ in verbis ἀφ ὑμῶν videtur esse index *caussae efficientis*, ut sensus sit: vobis *efficientibus, per vos ope consilioque* vestro factum est, ut percrebesceret doctrina Christi in Macedonia et Achaja. Hanc vim habet praepositio ἀπὸ 2 Cor. II, 3. III, 5. Luc XXI, 30. et aliis locis. Nimirum christiani Thessalonicenses servando Paulo et Sila effecerunt, ut aliis etiam Graeciae incolis tradi posset do-

doctrina Christi; (Act. XVII, 5 — 10.) neque vere tantum (ὀ μόνον) hac alacritate sua audendi aliquid et patiendi propter Evangelium, in Macedonia et Achaia doctrinam Domini adiuverunt, sed exemplo etiam fidei evangelio ab ipsis tributae, quae ubivis locorum celebrabatur. Ἐν παντὶ τόπῳ, populariter dictum, pro: *quocunque tandem venerim.* ὥστε μὴ — λαλεῖν τι) Nihil opus est, me praedicare, quales erga Evangelium fueritis. Res nota iam est omnibus.

9. Αὐτοὶ γὰρ — πρὸς ὑμᾶς) *Ipsi enim narrant qualis fuerit successus muneris nostri apud vos.* Αὐτοὶ, i. e. qui in omnibus sunt locis; quanquam enim id nomen non praecessit, tamen ex illo ἐν παντὶ τόπῳ satis intelligitur. Est constructio κατὰ τὸ σημαινόμενον. Εἴσοδος, ingressus; h. l. est successus muneris Apostolici apud Thessalonicenses. καὶ πῶς — ἀληθινῷ) Ἐπεστρέψατε hic habet vim reciproci, Luc. XVII, 4. Act. III, 19. Alloquitur eos, qui ex gentibus erant. Ἐπιστρέφεσθαι πρὸς τὸν Θεὸν h. l. est transire a paganismo ad christianismum, mutare de religione persuasionem vel religionis professionem. Δουλεύειν, (pro εἰς τὸ δουλεύειν) τῷ Θεῷ, *colere Deum, parere Deo.* Θεὸς ζῶν, אֵל חַי, opponitur *idolis vita destitutis.* Θεὸς ἀληθινὸς, *Deus verus,* opponitur fictis illis, quales Neptunus, Iupiter etc.

10. Καὶ ἀναμένειν — Ἰησοῦν) Transpositio, pro: Ἰησοῦν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Adduntur haec, ut indicetur, Thessalonicenses firmiter persuasos esse de veritate religionis. τὸν ῥυόμενον — ἐρχομένης) *Qui liberabit*

bit nos a poenis, quae improbis infligentur. Et hic praesens pro futuro bis: ῥυόμενον, pro ῥυσόμενον, deinde ἐρχομένης, pro *venturae.* Ὀργὴ hic, ut saepius poenam significat.

CAP. II.

1. Αὐτοὶ — κενὴ γέγονεν) *Ipsi scitis, nos non vano consilio ad vos venisse.* Γὰρ h. l. est particula transeundi. Τὴν εἴσοδον — γέγονεν, pro: ὅτι ἡ εἴσοδος ἡμῶν, ἡ πρὸς ὑμᾶς οὐ κενὴ γέγονεν. Κενὸν, רִיק, μάταιον, *vanum.* Non vani honoris vel opum acquirendarum studio ad vos venimus, ego, Silas et Timotheus, quos etiam in docendi munere sibi adiungit Paulus, ut 2 Cor. I, 19. Alii: *Meum ad vos aditum minime fructu caruisse;* nam κενὸν significat etiam *inutile*, quod fructu caret. Sed propter sequentia prior explicatio praeferenda esse videtur.

2. Ἀλλὰ, προπαθόντες — ἐν πολλῷ ἀγῶνι) *Immo vero, quum paullo ante Philippis gravissimas iniurias et contumelias perpessi essemus, sicut nostis, tamen Deo nostro confisi libere docuimus vos religionem divinam, in magnis periculis.* Paulus et Silas virgis caesi, et in carcerem coniecti fuerant Philippis, Act. XVI, 22. sqq. Ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν, *Deo nostro confisi.* Ἐπαῤῥησιασάμεθα λαλῆσαι, *libere docuimus.* Ἀγὼν, metonymice est *periculum.* Sic et Graeci dicunt: ἀγὼν πρόφασιν οὐκ ἀναμένει, *in periculo non est cunctandum.* Cf. Col. I, 29.

3. Ἡ γὰρ παράκλησις — ἐν δόλῳ) *In religione instituimus vos, nec errore decepti nec ex improbis consiliis,*

siliis nec fraude habita. Ἡ παράκλησις ἡμῶν οὐκ sc. γέγονε hebraica constructione, pro: οὐ γὰρ ἡμεῖς παρεκαλοῦμεν ὑμᾶς. Παρακαλεῖν autem est *docere*, et παράκλησις *doctrina*, quo sensu ap. Philonem occurrit. Vid. Loesn. ad h. l. Πλάνη, *error*, quo decipimur ipsi. Ἐξ ἀκαθαρσίας *consiliis improbis*. e. g. ut opes corraderemus, gratiam hominum captaremus etc. Ἀκαθαρσία, saepissime de *qualibet animi morumque pravitate* dicitur, infra IV, 7. cf. Ezech. XXXIX, 24. Ἐν δόλῳ, *fraude adhibita.*

4. Ἀλλὰ, καθὼς — λαλοῦμεν) *Sed ita docemus Evangelium, sicut Deus pro suo in nos fav re nobis id commisit*; vel: *Sicut dignus a Deo iudicatus sum, cui committeret munus tradendi Evangelium, sic doceo.* Nihil adulteramus. Nihil tradimus, nisi quod vere divinitus edocti sumus, nec malis artibus utimur, sed tantum voluntati divinae obsequimur. Constructio planior esset: *ἐδοκίμασε ἡμᾶς ὁ Θεός. ὥστε πιστεύειν ἡμῖν τὸ εὐαγγέλιον, ἐχ. ὡς — τὰς καρδίας ἡμῶν. Non hominum gratiam inituri, sed Dei, animum nostrum explorantis*, et intime cognoscentis. Ἀρέσκοντες, pro ζητοῦντες ἀρέσκειν. Animorum humanorum scrutator saepissime vocatur Deus in V. et N. T.

5. Οὔτε γάρ ποτε — πλεονεξίας) *Nunquam enim vel adulatores fuimus, ut scitis, vel lucri caussa inter vos versati sumus.* Λόγος κολακείας est ipsa κολακεία, quemadmodum λόγος πορνείας Matth. V, 28 ipsa πορνεία. Recte tamen vertitur etiam: *sermo adulatorius.* Vox πρόφασις abundat, nec est necessarium, ut

 acci-

accipiatur de avaritiae accusatione, quam fortasse Apostolus effugere propter quorundam malevolentiam non potuit. Sic *νόσου πρόφασις* pro ipso morbo haud raro occurrit, ut Loesnerus docet.

6. *Οὔτε ζητοῦντες — ἄλλων*) Participium pro tempore finito *ἐζητήσαμεν*. *Neque laudem et gloriam apud quemquam hominum unquam captavimus.*

7. *Δυνάμενοι — ἀπόστολοι*) Editiones plures haec verba referunt ad v. 6. eaque ita exponunt: *quum possemus in summa honore et auctoritate esse, utpote Christi Apostoli*, ut *τὸ βάρος* idem sit, quod *δόξα, τιμὴ* et *ἀξίωμα*, et respondeat Hebraeo כָּבוֹד, quod ratione originis ex כָּבֵד, *pondus* et gravitatem infert, quamvis usu obtinuerit, ut Hebraei per hanc vocem omnem rei alicuius praestantiam et eminentiam expresserint, atque adeo de *gloria* seu *δόξῃ* adhibuerint. Ex hac interpretatione verba nostra cohaerent cum praecedentibus sic: *Non quaesivimus ex hominibus — gloriam, quamvis possemus in summo honore esse* etc. Alii ab his verbis comma 7. inchoant, illisque iungunt proxime sequentia: *ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν.* Atque his Paulus *τῷ βάρει* opponere videtur *τὴν ἠπιότητα*, hoc sensu: *Licet potuissemus vobis onerosi esse, tanquam Apostoli Christi, fuimus tamen placidi inter vos.* *Ἐν βάρει εἶναι.* sc. *ὑμῖν*, idem quod *βαρὺν εἶναι*, *ἐπιβαρεῖν*, v. 9. cf. v. 5, *Potuissemus vobis* in onere, i. e. *molesti esse*, quum nempe ius haberemus vivendi vestro sumtu. Qui id non facit, dicitur se servare *ἀβαρῆ*, 2 Cor. XI, 9. Cf. v. 9. huius nostri capitis. *ἀλλ' ἐγενήθημεν — τὰ ἑαυ-*

τῆς

τῆς τέκνα) *Benigni admodum fuimus erga vos, sicut nutrix mater tenerrimo amore prosequitur liberos suos.* Ἀλλὰ hic abundat, more hebraeo. Ἤπιος, *benignus, mitis, lenis*, proprie de parentibus usurpatur, qui lenes et benigni sunt erga liberos. Homer. Odyss. β. 47. πατὴρ δ' ὡς ἤπιος ἦεν. Τροφὸς, *nutrix*, eademque h. l. mater. Sic Gen. XXIV, 59. Aquila τιτθή. Symmachus τροφὸς habet pro Hebraico מֵנִקְתָּהּ. Θάλπειν, proprie est *calefacere*; unde eleganter ad omnem nutriendi, fovendi, educandique curam transfertur, quam matres, aut nutrices infantibus adhibent. Neque minus eleganter apud eundem Iosephum L. IV. de B. I. c. III. §. 14. θαλπόμενοι ἐλπίδι dicuntur, *qui spe aluntur et sustentantur.*

8. Οὕτως ἱμειρόμενοι — ψυχάς) *Sic amore vestri flagrantes, lubenter vobis non tantum divinam doctrinam tradidimus, sed etiam ad vitam impendendam parati fuimus.* Verbum ἱμείρεσθαι proprie significat, *desiderio alicuius flagrare*, deinde simpliciter *amare.* Iulius Pollux L. V. c. 47. dicit: τὸ ἱμείρω ποιητικόν. Occurrit tamen etiam apud Prosaicos. Sic Aelian. hist. animal. L. XIV. c. 25. ὧν ἱμείρει, τούτοις ἐντυχὼν ἀθρόοις, *iis, quae cupit, abunde obviam factis.* Hesych. ἱμείρεται, ἐρᾷ. Ἐυδοκεῖν, cum infinit. constructum, est: *lubenter aliquid facere, promptum esse ad aliquid*, Rom. XV, 26. 2 Cor. V, 8. Τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, per σύλληψιν, nam μεταδοῦναι de Evangelio proprie dicitur; de *vita* per Metonymiam quandam.

9. Μνημονεύετε — τὸ ἐυαγγέλιον τοῦ θεοῦ) Κόπος et μόχθος sunt Synonyma. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας, po-

popularliter dictum; pro: *assidue*, *studio indefesso*. Ἐργάζεσθαι, *opus facere, arbeiten*, manuum labore victum sibi parare. Ἐπιβαρῆσαι cf. supra v. 7. 2 Cor. XII, 16. Εἰς ὑμᾶς, pro ὑμῖν.

19. Ὑμεῖς μάρτυρες — ἐγενήθημεν) *Versati sumus*, ut v. 5. 7. Ὁσίως vulgo ad Deum referunt; δικαίως, ad actiones, quae ad societatem pertinent, ἀμέμπτως ad ea, quae seorsim quemque spectant. Sed videntur esse Synonyma, ad vim orationis augendam invicem iuncta.

11. Παρακαλοῦντες — παραμυθούμενοι) Sc. ἐσμὲν, vel pro: παρεκαλέσαμεν καὶ παρεμυθησάμεθα. Hoc idem valet de Participio μαρτυρούμενοι, v. 12. Wolfius tamen in curis ad h. l. rectius, ut mihi videtur, verbum ἐγενήθημεν ex v. 10. repetendum esse putat, hoc modo: καθάπερ οἴδατε, ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ ἐγενήθημεν παρακαλοῦντες ὑμᾶς etc. Παραμυθεῖσθαι, quod proprie est *verba facere ad aliquem* h. l. est *excitare verbis, cohortari, admonere*, ut apud *Xenoph.* de Venat. VI, 25. Interdum etiam *suadere, conciliis iuvare* notat, v. i. apud *Homerum*, Iliad. Θ, v. 417. et 680. *Hesych.* παραμυθήσασθαι. συμβουλεῦσαι. Inest igitur verbis παρακαλοῦντες, παραμυθούμενοι, et μαρτυρούμενοι (v. 12.) vis *cohortandi, admonendi*, cohaerentque omnia sequentibus εἰς τὸ περιπατῆσαι.

12. Καὶ μαρτυρούμενοι — καὶ δόξαν) Μαρτυρεῖσθαι, hebr. הֵעִיד, *obtestari aliquem*, i. e. *vehementius rogare et cohortari*, Deut. XXXII, 46. Περιπατῆσαι ἀξίως τοῦ Θεοῦ, *vitam agere Deo probatam*.

Be-

Βασιλεία καὶ δόξα, Hendyad. pro βασιλεία ἔνδοξος, *regnum gloriosum, felicitatis plenum.*

14. Ὅτι παραλαβόντες — τοῖς πιστεύουσιν) *Quod doctrinam divinam a me vobis traditam admisistis* (assensu vestro approbastis,) *non ut humanam*, sed (ut revera est,) *ut doctrinam divinam, quae etiam vim suam exserit inter vos credentes.* In verbis: λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ, est traiectio, pro: λόγον ἀκοῆς τοῦ Θεοῦ. Λόγος ἀκοῆς, *doctrina audita*, simpliciter est pro λόγος, vel ἀκοή, alterutro redundante. Παραλαμβάνειν, *discere, edoceri.* Δέχεσθαι, *admittere, approbare.* Herodotus Lib. II. ἐδέχοντο τοὺς λόγους, *admiserunt orationem*, h. e. *assenserunt petitioni.* Ὅς alii ad Θεοῦ, alii ad λόγον referunt, sensu fere eodem. Ἐνεργεῖσθαι active accipiendum, *agere, operari*, Eph. III, 20. Col. V, 6. Rom. VII, 5.

14. Ὑμεῖς γὰρ — χριστῷ Ἰησοῦ) *Vos enim, fratres, imitatores fuistis ecclesiarum Dei, quae in Iudaea ad religionem christianam accesserunt.* Cf. c. I, 1. Coetus Christianorum Iudaici, s. Palaestinenses, Iudaeorum odia magis experti sunt, quam ecclesiae regionum ceterarum Asiaticarum et Europaearum; nam Iudaei praecipue erant ii, qui Christianos persequantur. ὅτι τὰ αὐτὰ — συμφυλετῶν) *Quoniam eadem perpessi estis etiam vos a vestris popularibus, qualia et illi a Iudaeis.* Συμφυλεταὶ, *populares*, ὁμόεθνοι, ut Hesychius interpretatur. Graeci φῦλα dicunt pro ἔθνη. *Populares* intellige a Iudaeis concitatos magistratus, et plebem Thessalonicensium ethnicam, ut ex opposito Ἰουδαίων apparet.

15. Καὶ Θεῷ — ἐναντίων) *Qui Deo sunt invisi, atque erga homines omnes infesti.* Οἱ Θεῷ μὴ ἀρέσκοντες, sunt Θεοστυγεῖς, quomodo eos *Iosephus* in horum temporum historia appellat. Potest etiam ἀρέσκειν accipi pro ζητεῖν-ἀρέσκειν, ut supra v. 4. *Non solliciti ut Deo probentur.* De hostili Iudaeorum adversus omnes alios homines odio vid. Tacit. Hist. V, 5. Philostr. Apollon. L. V, cap. 38. et Iuvenal. Satyr. XIV, 103. 104.

16. Κωλυόντων — σωθῶσιν). Τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι, i. e. τὰ ἔθνη διδάσκειν εἰς τὸ - πάντοτε) *Ut peccatis suis cumulum addant.* Hoc nempe restabat ut mensuram facinorum suorum implerent. Εἰς τὸ, ut saepe ἵνα, est ἐκβατικόν. Ἀναπληροῦν τὰς ἁμαρτίας, pro πληροῦν μέτρον ἁμαρτιῶν, Matth. XXIII, 32. cf. Gen. XV; 16. ἔφθασε — εἰς τέλος) *Enimvero prope est ipsorum poena gravissima*, excidium nempe gentis, futuri iudicii imago. Ἔφθασε sensum habet praesentis ut Matth. XII, 28. Rom. IX, 31. Ἡ ὀργὴ εἰς τέλος, *poena gravissima*, עַד כָּלָה, Dan. IX, 27. Possumus etiam vertere: *Poena ad extremum ingruit in eos.* Φθάνειν hic non est *praecurrere*, sed *venire*, et φθάνειν ἐπί τινα, *venire ad aliquem*, ut Matth. XII, 28. Εἰς τέλος, *ad extremum, tandem, aliquando.*

17. Ἡμεῖς δὲ — καιρὸν ὥρας) *Erepti vobis*, (ut pater filiolis) *ad breve tempus.* Parentes dicuntur ἀπορφανίζεσθαι, quum liberorum amplexibus eripiuntur. Paulus vero supra v. 7. et 11. cum nutrice se comparaverat et patre. Πρὸς καιρὸν ὥρας, idem quod πρὸς

ὥραν,

ὥραν, πρὸς καιρὸν, *ad tempus.* Theodoret: πρὸς ὀλίγον. περισσοτέρως — ἐπιθυμίᾳ) Construe: περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ etc. pro ἐκτενῶς ἐπεθυμήσαμεν καὶ ἐσπουδάσαμεν, *summo studio flagravimus vos videre.*

18. Διὸ ἠθελήσαμεν — καὶ δὶς) *Plus una vice, saepius,* פַּעַם וּשְׁתָּיִם Nehem. XIII, 20. Philip. IV, 16. Ἐγὼ μὲν Παῦλος. Hoc ideo addit, quod sciret, Timotheum et Silam constituisse *semel,* proficisci ad Thessalonicenses. De se autem dicit, plus una vice sibi id fuisse propositum. καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς) Καὶ, hebr. ו, *sed enimvero.* Ὁ Σατανᾶς, hebr. שָׂטָן, cum terminatione Syriaca, *quilibet adversarius,* 1 Reg. XI, 14. 25. deinde vero κατ' ἐξοχὴν *princeps daemonum improborum.* Quicquid religioni et virtuti adversatur, id ad malignos spiritus, vel ad eorum principem refertur. 1 Cor. VII, 5. Eph. II, 2. Apocal. XX, 3. 7. 8.

19. Τίς γὰρ ἡμῶν — αὐτοῦ παρουσίᾳ Construi haec sic debent: τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, οὐχὶ καὶ ὑμεῖς; Quid est, unde praemium sperabo, vere gaudebo, quo ornabor, stans coram Christo in eius adventu? Nonne inter alios et vos id estis? Στέφανος καυχήσεως, i. e. στέφανος, ἐν ᾧ καυχήσομαι, Corona est honoris signum. Dicit igitur Apostolus, Thessalonicenses maximo sibi fore honori die extremo. Καὶ ὑμεῖς, *etiam vos,* inter ceteros Christianos, vestri similes constantia et virtute. Παρουσίαν Ἰησοῦ h. l. esse adventum Iesu *extremum,* nemo non videt.

20. Ὑμεῖς γὰρ — ἡ χαρά (*Vos mihi affertis honorem et gaudium*, qui me doctore ad religionem veram et omnium virtutum ſtudium perducti eſtis.

CAP. III.

1. Διὸ μηκέτι — ςέγοντες) *Quapropter diutius sustinere non potui*, me nempe ignarum eſſe rerum veſtrarum. Στέγειν *regere, capere, portare*, h. l. autem ut 1 Cor. IX, 12. ſignificat *ferre, sustinere.* εὐδοκήσαμεν — μόνοι) *Malui solus manere Athenis*. De hac conſtructione vide ſupra II, 8. Triſte hoc, ſed tamen hoc libenter feci, veſtri cauſſa.

2. Τὸν ἀδελφὸν — τῦ χριςῦ) *Collegam meum, Dei ministrum, mihique adiutorem inprimis carum in tradenda religione christiana*. Ἀδελφὸν vocat Timotheum, amoris ſignificandi cauſſa. διάκονος Θεῦ, quivis religionis miniſter, et tribuitur hoc nomen ipſis etiam Apoſtolis, 1 Cor. III, 5. εἰς τὸ ςηρίξαι — τῆς πίςεως ὑμῶν) *Ut firmaret vos, ac de fide vestra admoneret*, de variis fidei capitibus edoceret, vel: vos *consolaretur*. Nam παρακαλεῖν interdum etiam *consolari* ſignificat.

3. Τῷ μηδένα — ταύταις) *Ut nemo perturbetur per has calamitates.* Τῷ, pro εἰς τὸ, utroque enim modo vertitur ל hebraeum. Σαίνειν proprie de motu caudae in canibus dicitur, indeque ad *adulationem* transfertur, quam ſignificationem nonnulli hic retinent. Sed σαίνεσθαι uſurpari etiam de *commotionibus* animi *tristioribus*, dubio caret; et hanc ſignificationem h. l. adiecta

cta verba ἐν ταῖς θλίψεσι suadent. Apud Diogenem Laërtium L. VIII, c. 1. §. 21. Pythagoras squalidus et macie confectus ab inferis rediisse, et quae ibi sibi evenissent, concioni narrasse dicitur, adiectis verbis: οἱ δὲ σαινόμενοι τοῖς λεγομένοις, ἐδάκρυόν τε καὶ ᾤμωζον, *illi vero per haec verba consternati, in lacrymas et gemitus erumpebant*, Ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις, ad calamitates referendum est, quas et Apostolus et Thessalonicenses perferebant. ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα) *Nam ad hoc destinati sumus*. Est formula vitae communis, qua significatur, hoc vel illud evenire, dirigente providentia. *Sic fert sors nostra*. Luc. II, 34. Loquitur Paulus de se et Thessalonicensibus.

4. Καὶ γὰρ — καὶ οἴδατε) Πρὸς hic est *apud*, ut Io. I, 1. Quum dicit μέλλομεν, ostendit, praedicta a se mala tum quae sibi, tum quae Thessalonicensibus erant eventura, ut minus commoverentur re praemeditata. Io. XIII, 19. Act. XIV, 22.

5. Μήπως — πειράζων) Ante μήπως subintellige φοβούμενος, metuens. Ὁ πειράζων, Participium pro verbali, ὁ πειραστής, hebr. מְנַסֶּה, nomen proprium Satanae, Matth. IV, 1. 3. 1 Cor. VII, 5. Πειράζειν, ad *peccandum solicitare*, h. l. ita sumitur, ut effectum destinatum tentatori includat. Defectio inprimis a religione ad Satanam refertur. Cf. ad c. II, 8. Καὶ εἰς — ἡμῶν) Ita ut labor noster in vobis instituendis in vanum ceciderit. Εἰς κενόν, לריק.

6. Ἄρτι δὲ — ἀφ' ὑμῶν) *Quum vero iam a vobis ad nos redierit Timotheus.* Ἄρτι, *iam, nunc*, ut Matth. IX, 18. καὶ εὐαγγελισαμένου — ἀγάπην ὑμῶν) *Et laetum nuntium de vestra fide et benevolentia nobis attulerit.* Εὐαγγελίζεσθαι h. l. sumitur in communiore significatu, qui respondet Hebraeo בִּשֵּׂר, *laetum nuntium afferre.* ὅτι ἔχετε — πάντοτε) *Vos semper adhuc mei esse memores in bonam partem.*

7. Διὰ τοῦτο — ὑμῶν πίστεως) *Huius rei caussa recreatus sum animo, fratres, in omni afflictione et calamitate mea, vestri caussa* inquam, *et per fidem vestram.* Διὰ τοῦτο, propter ea, quae (v. 6.) Paulo de Thessalonicensibus nunciata fuerant. In hoc etiam commate est transpositio, Paulo solemnis. Nam recta constructio fuerat: Ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν παρεκλήθημεν ἐφ' ὑμῖν, διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως. Laetus nuncius de vobis et de vestra perseverantia in fide et religione recreavit animum meum, et afflictioni meae quasi remedium attulit. Ἐφ' ὑμῖν, quoad sensum redundat; idem enim mox planius dicitur διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως. Ἀνάγκη, hebr. צַר, *afflictio.* Etiam Graecis ἀνάγκη interdum est βάσανος, et refertur ad mala omnia, inprimis graviora. Διὰ τῆς πίστεως ὑμῶν, per nuntium de fide vestra.

8. Ὅτι νῦν — κυρίῳ) Ζῆν, *vivere*, ex populari omnium linguarum usu, interdum est: *vitam laetam agere.* Στήκειν ἐν κυρίῳ, i. e. ἐν πίστει τοῦ κυρίου, *perstare in religione.*

9. Τίνα γὰρ — τῷ θεῷ ἡμῶν;) i. e. *Quomodo gratias* (dignas sc.) *agere possumus* etc. Ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ ἡμῶν iunge τῇ χαρᾷ, et intellige *laetitiam piam*, vel *sinceram*. ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς, quam *capio e vobis*.

10. Νυκτὸς — δεόμενοι) *Indesinenter igitur rogo Deum ardentissimis precibus.* Δεόμενοι, pro δέομαι, Deum sc quod hic subauditur. Ὑπερεκπερισσοῦ, vox αὐξητικὴ, ut infra c. V, 13. Eph. III, 20. *ardentissimis precibus.* καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερ. τ. πίστεως ὑμῶν) *Et supplere, si quid ad fidem vestram perficiendam requiritur.* Καταρτίζειν, i. e. προσαναπληροῦν, 2 Cor. IX, 12. Col. I, 24. Ὑστέρημα, cf. Col. I, 24. Est autem *defectus religionis*, si Christiani adhuc nonnulla ignorant, quae ad religionem pertinent, si de veritatibus ad aeternam salutem scitu necessariis dubitant etc. Sensus idem, qui Rom. I, 11.

11. Κατευθύναι — πρὸς ὑμᾶς) i. e. *Faciat, ut mox ad vos venire possim;* tollat impedimenta itineris ad vos.

12. Ὑμᾶς δὲ — καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς) *Dominus autem noster augeat amorem vestrum erga vos invicem, et erga omnes, sicut et nos amamus vos.* Πλεονάζειν et περισσεύειν h. l. active sumitur, pro *augere*, Cf. 2 Cor. IX, 8. Καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, sc. ἀγάπῃ πλεονάζομεν καὶ περισσεύομεν.

12. Εἰς τὸ στηρίξαι — πατρὸς ἡμῶν) *Ad confirmandos animos vestros in sanctitate inculpatos coram Deo et Patre nostro in adventu Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius.* Ἐν ἁγιωσύνῃ cohaeret

haeret cum verbis εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας, et ἀμέμπτυς cum verbis ἔμπροσθεν τῦ Θεῦ κ. τ. λ. Nam per charitatem et mutuam benevolentiam (v. 12.) confirmantur animi in ſanctitate et vera virtute, et ſic fiunt inculpati coram Deo et Patre noſtro. Tales autem nos eſſe, apparebit manifeſtiſſime in adventu Domini. Verba μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτῦ referri poſſunt *vel* ad ἀμέμπτυς, (inculpatos, ſicuti ſunt omnes ſanct et cultores veri Dei et Domini Ieſu Chriſti,) *vel* ad verba ἐν τῇ παρυσίᾳ κ. τ. λ. (quum Chriſtus adveniet cum omnibus ſanctis, i. e. angelis ſuis.) Tum οἱ ἅγιοι ſunt *angeli*, quos Chriſto olim redituro comites futuros eſſe, perpetua eſt Ieſu et Apoſtolorum doctrina. Matth. XVI, 27. XXV, 31. 2 Theſſ. I, 7.

CAP. IV.

1. Τὸ λοιπὸν — περισσεύητε μᾶλλον) Τὸ λοιπὸν locutio properantis ad finem, ut 2 Cor. XIII, 11. Gal. VI, 17. et aliis locis. Ἐρωτᾷν ſaepius eſt *rogare, precari*, ut infra V, 12. Io. XIV, 16. Παρακαλῦμεν ἐν κυρίῳ Ἰησῦ, *obtestamur vos per Dominum Iesum*, vel ex *auctoritate Domini Iesu*. Καθὼς παρελάβετε — περισσεύητε μᾶλλον, ita conſtrue: ἵνα καθὼς παρελάβετε — ὕτως περισσεύητε μᾶλλον, *ut magis magisque servetis ea, quae vobis tradidi praecepta quomodo deceat vos instituere vitam, ut placeatis Deo.* Περισσεύειν h. l. ut alibi ſaepe eſt *proficere*, magis magisque creſcere.

2. Οἴδατε — Ἰησῦ) Παραγγελία, מִצְוָה, *praeceptum*, ut Actor. XVI, 24. Διὰ τῦ κυρίυ Ἰησῦ, ſc. accepta, vel ex auctoritate Ieſu.

3. Τῦτο γάρ — ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν) Γάρ, *nempe.* Ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, i. e. ἁγίυς εἶναι ὑμας, *ut sitis probi*; nam ἁγιασμός, ut ἁγιωσύνη est *animi vitaeque innocentia omnis.* Rom. VI, 19. 22. ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας) Tangit specialiter ea peccata, quibus Graeci et Thessalonicenses etiam prae ceteris indulgere solebant.

4. Εἰδέναι — καὶ τιμῇ) *Ut quisque vestrum studeat servare corpus suum in puritate et honestate.* Σκεῦος vocatur corpus 2 Cor. IV, 7. Graeci Philosophi σκῆνος usurpant, quae vox etiam σκεῦος significat. Κτᾶσθαι non tantum est *possidere, acquirere*, sed interdum etiam *servare, conservare*, ut Luc. XXI, 19. κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Conservat corpus in puritate, qui eo caste utitur. Aliis σκεῦος est *uxor*, quae Scriptoribus Iudaicis vocatur כְּלִי, σκεῦος ἀνδρός. Cf. *Koppe* ad h. l. Negari quidem non potest, Iudaeos uxorem כְּלִי *vas* appellare, ut *Schoettgenius* in horis hebr. ex *Megilla* et *Sohar* probavit; sed h. l. Apostolus non iis tantum fert legem, qui matrimonio iuncti sunt, sed omnibus, ut contextus docet. Alii σκεῦος accipiunt de ea corporis parte, quae honeste nominari nequit. *De castitate servanda* sermonem esse, omnes interpretes consentiunt.

5. Μὴ ἐν πάθει — τὸν Θεόν) *Neque libidini nefandae inserviens, quod fieri solet inter gentes, verum Deum ignorantes.* Πάθος et ἐπιθυμία dicitur de omnibus cupiditatibus pravis. Gal. V, 20. Πάθος tamen inprimis est *lascivia*, Col. III, 5. unde παθικοί, *nefandae libidini indulgentes.* Καθάπερ τὰ ἔθνη. A Graecis et Romanis haec peccata nihili facta esse, constat.

6.

6. Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν — ἀδελφὸν αὐτοῦ) *Ne quis peccet, et fratri suo in hac re* (scortatione) *iniuriam faciat.* Ὑπερβαίνειν, sc. τὸν νόμον, *peccare.* Πλεονεκτεῖν *quaestus faciendi caussa inique agere*, 2 Cor. VII, 2. XII, 17. 18. in universum autem *nocere* alteri cum suo emolumento. Τὸ πρᾶγμα, *res, negotium*, res quaelibet, quam alter cum altero habere possit, non tantum *commercium*, quod esset πραγματεία. Hoc loco ἐν τῷ πράγματι dicitur pro: ἐν τούτῳ τῷ πράγματι, *in hac re*, de qua sermo est. Fuerat autem sermo de scortatione. Iniuriam vero in hac re facit alteri qui coniuge eius abutitur ad satiandam suam cupiditatem. Alii his verbis vitium, quod fraude et quaestu turpi in mercimoniis contineatur, castigari censent. Nam ὑπερβαίνειν infert ὕβριν, sive iniuriam, πλεονεκτεῖν vero circumventionem seu dolum, vel plura habendi studio vel alio consilio exercitum, ut 2 Cor. VII, 2. XII, 17. 18. et aliis locis. Nec repugnat contextus. Videtur etiam Paulus his commatibus diversa ingerere praecepta ad ἁγιασμὸν. (de quo v. 3.) pertinentia. Eorum unum est ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῆς πορνείας etc. alterum, τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν, quod de fraude et dolo in negotiis aliis, er inprimis mercimoniis accipi potest. Vid. *Wolfii* curas ad h. l. διότι — διεμαρτυράμεθα) Ἔκδικος ὁ κύριος, sc. ἔσεται i. e. ἐκδικήσει, *puniet.* Πάντων τούτων, *omnia eiusmodi flagitia.* Διαμαρτύρεσθαι, *obtestari graviter, additaque poenarum divinarum comminatione admonere.* Cap. II. 12.

7. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν — ἐν ἁγιασμῷ) *Non enim Christianos nos esse voluit Deus, ut sceleste, sed ut ho-*

honeste viveremus. Ἐπὶ et ἐν, pro εἰς. Ἁγιασμὸς, *omnis vitae honestas et puritas*, inprimis vero *castitas*, supra v. 3. 4. Ἀκαθαρσία, de *Venere* et *de omni improbitate* dicitur. Interdum tamen omne immunditiei genus, *impuram mentem* etiam significat, ut supra c. II, 3

8. Τοιγαροῦν — τὸν θεὸν) Τοιγαροῦν, *atqui.* Ὁ ἀθετῶν, sc. ἡμᾶς, *qui auctoritatem mihi detrahit.* mihi doctori non credit, mihi non obedit. Ἀθετεῖν, *irritum facere*, *abolere*, in libris N. T. saepe est *non credere*, vel *non obedire, contemnere*, ut Io. XII, 48. Οὐκ ἄνθρωπον, non tam me, hominem, qui vobis haec tradidi. τὸν καὶ δόντα — εἰς ἡμᾶς) Alii legunt εἰς ὑμᾶς. Sed praeferenda videtur lectio recepta. *Qui dona Spiritus Sancti nobis largitus est*, sc. nobis Apostolis. Qui donis nos instruxit, et edocuit nos, ut alios etiam de vita sancta et officiis praestandis recte edocere possimus.

9. Περὶ δὲ — γράφειν ὑμῖν) Nempe ἐμὲ, pro: οὐ χρείαν ἔχετε γράφεσθαι ὑμῖν. Περὶ τῆς φιλαδελφίας, *de beneficentia erga Christianos*, quomodo scilicet ea exercenda sit in singulis circumstantiis. Non opus est, ut ea de re vobis particulatim scribam. αὐτοὶ γὰρ — ἀλλήλους) Θεοδίδακτοι, *a Deo edocti*, per doctrinam Dei instituti. Didicistis per religionem, amandos esse alios, vel divinitus excitati estis ad mutuum amorem.

10. Καὶ γὰρ — Μακεδονίᾳ) *Facitis hoc*, i. e. liberalitatem ostenditis, non in urbe tantum vestra, sed per totam quanta est, Macedoniam. περισσεύειν μᾶλλον) *Ut magis magisque proficiatis*, nempe ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, *in hoc liberalitatis studio.*

11. Καὶ φιλοτιμεῖσθαι — τὰ ἴδια) *Et honorem in eo ponatis, ut vitam agatis tranquillam, et faciatis quae sunt officii vestri.* Φιλοτιμεῖσθαι, *honorem ponere in re aliqua facienda.* Aelian. Var. Hist. IX, 29. ὅτι ἐφιλοτιμήσατο Ἀλκιβιάδης δῶρα πολλὰ πέμψαι Σωκράτει, *Alcibiades ambitione quadam munificus, complura magnaque munera, Socrati, dono misit.* Socrates vero uxori dixit: *Et nos certemus liberalitate cum Alcibiade.* μὴ λαβεῖν τὰ πεμφθέντα φιλοτιμησάμενοι. Ἡσυχάζειν opponitur τῇ περιεργασίᾳ Thessalonicensium, 2 Thess. III, 11. Τὰ ἴδια, i. e. τὰ ἑαυτῶν, s. τὰ ὑμέτερα, *quae vestri sunt officii.* καὶ ἐργάζεσθαι — παρηγγείλαμεν) Vestro labore, non aliis assentando, vel ex aliorum hominum labore lucrum quaeratis. Παρηγγείλαμεν, quum nempe apud vos essemus. Nihil novi dicimus.

12. Ἵνα περιπατῆτε — ἔχητε) *Ut mores vestri etiam profanis probentur, nec aliena ope indigeatis.* Οἱ ἔξω, sc. τῆς ἐκκλησίας ὄντες, *profani, non - Christiani,* Iudaei ac gentiles. Πρὸς, *coram,* ἐνώπιον. Μηδενὸς, sc. πράγματος, vel ἀνθρώπου, ne vobis opus sit stipem emendicare.

13. Οὐ θέλω — κεκοιμημένων) *De mortuis vero opus est, ut vos admoneam.* Κεκοιμημένοι, per euphemismum νεκροί, Matth. IX, 24. Io. XI, 11. Nonnulli codices, Orig. Damasc. legunt: περὶ τῶν κοιμωμένων, non male; non enim tantum de iam tum mortuis agitur, sed et de quotidie morituris.] ἵνα μὴ — ἔχοντες ἐλπίδα) *Sicut ceteri,* nempe populares vestri, nondum ad Christum conversi, imo et Iudaei; nam et hi in luctu magni

erant

erant oſtentatores. Καὶ ante οἱ λοιποὶ redundat. Οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα, *qui spe felicioris post mortem vitae destituuntur.* Aut plane nullam ſpem habebant, ut Epicurei et Sadducaei, aut non ſatis ſolidis ſubnixam fundamentis, ut Phariſaei et Platonici. Fortaſſe etiam plures ex Sadducaeorum ſecta ad chriſtianam religionem tranſierant, qui Chriſtianos ſuo errore inficere potuerunt.

14. Εἰ γὰρ πιςεύομεν — ἄξει σὺν αὐτῷ) *Quum enim pro certo habeamus, Iesum, quamvis mortuum, rediisse in vitam, consequens est, Deum etiam d. mortuos tales per Iesum ducturum esse cum ipso;* h. e. Deum effecturum eſſe, ut Ieſus veniat, et ſimiliter atque ipſe fuerat demortuus, etiam ſimiliter atque ipſe eſt, redivivos deducat domum ſuam, ut verſentur cum ipſo. Cf. Io XIV, 3. Sic *Storrius* explicat hunc locum in *dissert exeget. in epistolarum Pauli minor. aliquot loca*, p. 29. ſq. Γὰρ h. l. aut eſt particula tranſeundi, aut denotat *nempe.* Aut εἰ pro ὡς eſt accipiendum, aut per ὕτω ſimpliciter apodoſis exprimitur. Poſt ὕτω καὶ ſupplendum videtur: δεῖ πιςεύειν ἡμᾶς, ὅτι. Ἀπέθανε καὶ ἀνέςη, pro: ἀποθανὼν ἀνέςη. Plerique connectunt verba: Κοιμηθέντες διὰ τῦ Ἰησῦ, ut intelligantur iidem qui v. 16. νεκροὶ ἐν χριςῷ dicuntur, *mortui Christiani;* nam Hebraeorum ב, quo hic Syrus utitur, mox per διὰ mox per ἐν exprimitur. Praeferenda tamen videtur eorum interpretatio, qui ita coniungunt verba: διὰ τῦ Ἰησῦ ἄξει, *per Iesum ducet,* non tamen e ſepulcris, ſed eo, ubi ipſe Ieſus ſit. Nam, (ut *Storrius* l. c. monet,) ἄγειν idem eſſe, quod ἄγειν ἐκ νεκρῶν, nullo exemplo confirmari poteſt. Videtur potius his verbis illud exprimi: Deum

 eſſe

esse mortuos *ducturum cum Iesu*, demortuos ei comites esse adiuncturum. Hebr. II, 10. Et perducet quidem eo *per Iesum*, qui hoc ipso consilio veniet, (v. 16.) ut in perpetuum sibi adiungat suos, (v. 17.) qui redibit, ut eos sedibus suis recipiat. Io. XIV, 3. Est hic argumentatio similis ei, quae est 1 Cor. XV. Videntur fuisse inter Thessalonicenses, qui, de corporum resurrectione dubitantes, mortuos ante adventum Christi Christianos, omni spe felicitatis aeternae hac ipsa morte sua orbatos existimarent.

15. Τȣ̃το γὰρ — τȣ̀ς κοιμηθέντας) *Hoc enim vobis ex Domini auctoritate dicimus, eos, quos in hac vita superstites deprehensurus est dies adventus Christi, non fore melioris conditionis iis, qui iam sunt mortui.* Apostolus haud dubie refutat adversarios. Quid vero illi tradiderint, nescimus. Inde est ambiguitas in his verbis, quam tollere vix possumus. E contextu coniicere licet, fuisse inter Thessalonicenses, qui resuscitari quidem mortuos, sperarent, sed serius, sive etiam in inferiore quodam dignitatis gradu constitutos, hac felicitate potituros esse, anxie sibi persuaderent. I. Gurlitt (*in explicatione cap. XV. epistolae prioris ad Corinthios, in Sylloge Commentatt. theoll. ed. a Dav. Iul. Pott*, Vol. V. p. 35. not.) hunc locum ita illustrandum esse arbitratur: „1) Opinabantur tum Christiani, Christum mox rediturum in hunc orbem terrarum, et regnum splendidissimum constituturum. 2) Hinc conquerebantur eorum sortem, qui iam vita defuncti erant, quoniam putabant horum vel nullam, vel non praecipuam partem fore in illo regno administrando. 3) Reditum Christi in hunc terrarum orbem fingebant sibi, et perscribebant sub imagine triumphi, a rege victore habiti.“

Pro-

Probabilis est haec GURLITTI coniectura. Contra istam Christianorum opinionem disputare videtur Paulus hactenus, ut doceat (v. 17.) Christum non in his terris regnaturum, sed in coelum esse ducturum demortuos Christianos pios, una cum superstitibus in hac terrarum orbe. Ἐν λόγῳ κυρίου, בדבר ארני, *tanquam veritatem nobis a Christo revelatam.* Ἡμεῖς οἱ ζῶντες, pr. οἱ ζῶντες simpliciter. Omnino putavit Paulus, *fieri posse*, ut ipso adhuc vivente Christus ad iudicium e coelo redeat. Nam patefactum quidem ipsi erat a Christo, quid de piis futurum sit in illo die, sed tempus erat et ipsis Apostolis ignotum. Κοίνωσις hic locum habere vix potest. Ea enim usum habet, ubi aliena vitia nobis, aut nostras virtutes aliis per modestiam communicamus; hic autem de eventis agitur. Οἱ περιλειπόμενοι, *superstites.* Adiecta hac explicatione satis declarat Paulus, mortuis opponi eos, qui in vivis futuri sint illo adventus Christi tempore. Ergo illud ἡμεῖς οἱ ζῶντες per se nec probos nec improbos, sed nondum mortuos indicat. Φθάνειν τινα, *antecedere aliquem*, praecipui aliquid habere prae alio. Hesychius et Etymol. προήκειν, προλαμβάνειν.

16. Ὅτι αὐτὸς — καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ) *Nam ipse Dominus, signo quasi dato, voce principis angelorum et tuba maxime sonora, descendet e coelo.* Ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ, i. e. ἐν κελεύσματι διὰ φωνῆς ἀρχαγγέλου σάλπιγγος θεοῦ γενομένῳ. Κέλευσμα, *hortatus*, ad congregandos homines; de nautarum vociferatione et militum dicitur. Apud Hebraeos, Graecos et Latinos veteres, convocabatur populus classico. Ad id exemplum, quum

Deus homines convocat, dicitur id facere per tubam, Ief. XXVII, 13. Ierem. IV, 5. VI, 1. aliisque locis. Unde et in noſtro loco ſit mentio τῆς σάλπιγγος θεȣ̃, i. e. tubae, quae adventum Dei nuntiat. Ἀρχάγγελος non eſt Chriſtus, ſed *princeps angelorum*, qui Dan. XII, 1. חַשַּׂר הַגָּדוֹל dicitur. Is praeconis ritu proclamat, *Dominum adesse.* Nemo non videt, totum hoc eſſe humano more de Deo dictum, et adventum deſcribi illuſtrem. Senſus eſt: Chriſtum maxima pompa, angelorum ſtipatum cohortibus e coelis ad iudicium eſſe rediturum. Cf. Matth. XIII, 41. XXIV, 31. XXV, 31. Niſi malimus per *adventum* intelligere operationem illam illuſtrem, qua Chriſtus mortuos reſuſcitabit. *καὶ οἱ νεκροὶ — πρῶτον)* Οἱ νεκροὶ ἐν χριστῷ, *Christiani mortui.* Hi prius reſurgent, ut una cum vivis poſſint aſcendere, non poſt eos. De duplici reſurrectione, prima piorum, et ſecunda impiorum non eſt cogitandum. Ceterum ex hoc loco fit veriſimile: futurum eſſe aliquando aliquid adſpectabile, eodem tempore ad omnes pertinens, tum ad hos, qui poſt mortem corporis dudum fuerant beati vel miſeri, tum ad illos, qui ad illud usque tempus in terris ſuperſtites vixerant. *Auctor anonymus* (in den Beyträgen zur Beförderung des vernunftigen Denkens in der Religion faſc. 3. pag. 64. ſ.) Paulum *in definiendo tempore* reſuſcitationis mortuorum captui Theſſalonicenſium Ex-iudaeorum ſe accommodaſſe exiſtimat.

17. *Ἅμα σὺν — εἰς ἀέρα)* *Simul cum illis,* (ante mortuis, tunc vero reſuſcitatis,) *in nubibus obviam Domino nostro rapiemur in aërem.* Εἰς ἀέρα iungo verbo ἁρπαγησόμεθα. Εἰς ἀπάντησιν τȣ̃ κυρίȣ, hebr.

hebr. לִקְרַאת אֲדֹנָי. Similis erit christianorum ascensus in coelum, ascensioni Christi, Act. I. Καὶ οὕτω — ἐσόμεθα) Πάντοτε, *sine ullo fine. Cum Domino*, i. e. consortes gloriae, regni, gaudiique ipsius. Io. XIV, 2. 3. XVII, 24. 2. Tim. II, 12. Rom. VIII, 17. Describitur incredibilis illa felicitas, Christianis exspectanda, quae in arctiore quadam, quaecunque sit, coniunctione cum Christo constabit.

18. Ὥστε — λόγοις τούτοις) *His igitur dictis* (solatiis) *vos mutuo erigite.* Ἀλλήλους, amici amicos, qui in luctu sunt, consolamini. ὥστε *propterea.* Λόγοις h. l. sunt ipsa illa solatia, quae modo proposuerat Apostolus.

CAP. V.

1. Περὶ δὲ — γράφεσθαι) *Ad tempus ipsum, quod attinet, non opus est, vobis me scribere* Proprie χρόνοι sunt maiora temporis spatia, ut menses ac dies. Hic vero, ut in aliis locis, sunt Synonyma, quibus tempus in genere exprimitur.

2. Αὐτοὶ — οὕτως ἔρχεται) Ἀκριβῶς οἴδατε, i. e. iam tum, quum apud vos essem, accurate a me edocti fuistis. Ἡ ἡμέρα κυρίου, hic, ut per totam epistolam, sine dubio est dies solemnis, quo Christus ad iudicium extremum venturus est. Ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, *improviso, tempore incerto.* Eadem similitudo Matth. XXIV, 43. Luc. XII, 39. Ἔρχεται, pro fut. ἐλεύσεται.

3. Ὅταν γὰρ λέγωσιν — ἐκφύγωσιν) Loquitur Paulus de improbis, ut et Christus Matth. XXIV, 38. Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια. sc. ἐςι. שָׁלוֹם וּבֶטַח, *nihil nobis metuendum, salvae res nostrae sunt.* Ezech. XIII, 10. Ὄλεθρος-αἰφνίδιος. *poena repentina*; nam ὄλεθρος, שָׁאוֹן *poena.* Figura huius rei in diluvio, in rege Balthasare, Dan. V, in capta Babylone, Ies. XXI, 5. Ἐφίςαται, *adstat*, i. e. *imminet.* Ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαςρὶ ἐχέσῃ, i. e. *subito et graviter.* Est similitudo in V. T. frequens, Ies. XIII, 8. Ierem. XIII. 21. Hos. XIII, 13. Ἐν γαςρὶ ἔχεσα, sc. *foetum* i. e. *gravida.* Καὶ ἐ μὴ ἐκφύγωσιν, pro: ὥςε μηδαμῶς ἐκφυγεῖν αὐτὲς, *ita ut nullo modo effugere possint.*

4. Ὑμεῖς δὲ — καταλάβῃ) *Vos autem, fratres, non versamini in tenebris, ut dies iste extremus, ut fur,* (ex improviso) *vos deprehendere possit. Tenebrae* significant ignorantiam rerum divinarum, et vitia, *lux* cognitionem. Sensus igitur est: Non immersi estis erroribus et vitiis, sicut improbi, ut adventus Christi improvisus vobis nocere possit. Ceterum Apostolus a commemoratione τῆς ἡμέρας τῦ κυρίυ transire videtur ad universalem notionem τῆς ἡμέρας. Comparat enim Christianos cum hominibus in luce versantibus et vigilantibus; improbos autem cum hominibus in tenebris versantibus et dormientibus; v. 5—8. Haec metaphorica descriptio Christianorum et Profanorum iam hoc commate 4. incipere videtur. Ergo sensus est: *Vos, fratres, non versamini in tenebris, ut dies vos ex improviso deprehendere possit.* Qui iam in luce versantur, iis lux non est molesta, non inexspectata. Sic vobis, Christianis, non molestus aut inexspe-

ſpectatus erit ille iudicii dies, quo, qualis unusquisque in hac vita fuerit, manifeſtum fiet.

5. Πάντες — ὐδὲ σκότες) *Vos omnes luce ac die collustrati estis; non versamur in nocte et tenebris.* Continuatur allegoria v. 4. coepta. *Collustrati estis luce et die*, meliora edocti per religionem chriſtianam et ad rectam Dei officiorumque veſtrorum cognitionem perducti. *Non versamur in nocte et tenebris*, non amamus veterem ignorantiam, ſuperſtitionem et vitia quibus dediti ſunt profani. Ceterum notus eſt Hebraismus, quo υἱὸς, ut hebr. בֵּן ſaepe dicitur de eo, qui *studiosus* vel *particeps est alicuius rei, qui aliquid curat.* Quum igitur τὸ Φῶς, h. l. ſit *cognitio rerum divinarum*, nominatim religionis chriſtianae, igitur ὁ υἱος τῦ Φωτὸς erit is, *qui praeditus est cognitione religionis christianae.* Contrarium per ſe patet. Vid. *Vorstii* Philol. S. c. 24.

6. Ἄρα ὖν — νήΦωμεν) Senſus eſt: Ne negligentes ſimus in bene honeſteque agendo, (quales *stertere*, dicuntur Latinis,) ſed attenti, et ſtrenui. Γρηγορεῖν per translationem ſignificat *attentum esse*; νήΦειν vacare a perturbationibus ac vitiis, quae ebrietati comparantur.

7. Οἱ γὰρ καθεύδοντες — μεθύυσιν) Perſequitur coeptam comparationem, cuius ſententia haec eſt: Non eſt mirum, infideles eſſe negligentes in recte agendo, vitiisque indulgere, ignorant enim voluntatem Dei, de eo quod agendum aut omittendum ſit. Negligentia in recte agendo et improbi mores ignorantiam comitari ſolent.

8. Ἡμεῖς δὲ — ἐλπίδα σωτηρίας) i. e. *Nos autem, qui die utimur, sobrii simus*, (vacantes a vitiis et sceleribus,) *muniamus nos* (contra vitiorum incitamenta) *fide et charitate, et spe aeternae salutis, similes militibus, thorace et galea indutis*. Cf. Eph. VI, 14. sqq. Delabitur Apostolus ad aliam comparationem, desumtam a militibus, armatis et ad pugnandum adversus hostes paratis. Ostendit, quomodo praeparare se debeant Christiani ad diem illum, nempe *fide, amore, spe*. Instructus his virtutibus, paratus est, quandocunque ille dies venerit. Πίστις firmissima persuasio, Iesum esse Messiam, auctorem nostrae salutis. Ἀγάπη, benevolentia erga omnes homines. Ἐλπὶς σωτηρίας, *spes aeternae salutis*.

9. Ὅτι οὐκ ἔθετο — σωτηρίας) *Non enim vult Deus, ut poenas sentiamus, sed ut felicitate aeterna potiamur;* Deus nos destinavit non miseriae, sed felicitati διὰ τοῦ κ. ἡμ. Ἰ. χρ. per Christum eiusque religionem possidendae. Omnibus enim, qui doctrinae christianae convenienter sentiunt et vivunt, parata est felicitas. Ὀργὴ, *poena miseria*. Τιθέναι τινα εἰς ὀργὴν, *velle, ut aliquis poenam sentiat, miser fiat*. Τιθέναι h. l. est *destinare*, ut hebr. נתן Gen. XVII, 5. Ierem. I, 5. Εἰς περιποίησιν σωτηρίας, i. e. εἰς τὸ περιποιεῖσθαι τὴν σωτηρίαν. Περιποιεῖσθαι autem est κτᾶσθαι, εὑρίσκειν.

10. Εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν) Γρηγορεῖν hic dicuntur, qui hac vita mortali fruuntur; et καθεύδειν, qui mortem obiere. Sensus est: *ut, sive superstites sive mortui deprehendamus die illo extremo,* ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν, *pariter omnes beate cum*

Chri-

Christo vivamus. Nempe voculam ἅμα cum *Storrio* non ad σὺν αὐτῷ, ſed ad ſuperſtites et demortuos referimus, qui *una omnes*, non iſti ſine his, aut alteri prae alteris, beatam cum Chriſto vitam acturi ſint. Obverſata fuiſſe videtur Paulo falſa Theſſalonicenſium opinio, quam ſupra (c. IV, 15. 16.) copioſius impugnavit. Superſtites propterea, quod in vita manſiſſent, nec citius nec arctius coniuncti erunt cum Domino, quam demortui, ſed utrique et cum Domino, (σὺν αὐτῷ,) et inter ſe, (ἅμα,) coniuncti erunt et conſociati ad beatae vitae communitatem. Ἅμα, *pariter omnes*, ut Rom. III, 12. hebr. יחד Pſ. XLIX, 3. 11. XXXIII, 15.

11. *Διὸ παρακαλεῖτε — καὶ ποιεῖτε) Itaque vos invicem cohortemini, et studeat alter alterius salutem promovere, prout etiam facere soletis.* Οἰκοδομεῖν h. l. ſenſu latiſſimo ſignificat: ad utilitatem aliorum quovis modo ſuum conferre. Παρακαλεῖν, *cohortari et consolari.* Εἷς τὸν ἕνα, i. e. ἀλλήλους. Καθὼς καὶ ποιεῖτε. Ne opus quidem eſt, vos talia admoneri, quum eadem iam ſponte faciatis.

12. Εἰδέναι — νουθετοῦντας ὑμᾶς) *Ut magni aestimetis eos, qui vobis religionem tradunt, et praefecti sunt vobis nomine Domini, et vos cohortantur.* Εἰδέναι τινα, *rationem alicuius habere, respicere aliquem*, eique gratum animum praeſtare. Κοπιῶντας ſc. ἐν λόγῳ, 1 Tim. V, 17. Προϊστάμενοι, προεστῶτες, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, ποιμένες, פרנסים, qui praeſunt eccleſiae, ſimiles fere Iudaeorum Archiſynagogis. Νουθετεῖν et προΐστασθαι, non indicat varia presby-

 tero-

loco intelligi videtur *vis divina Christianis propria*, i. e. quidquid rerum divinarum, Deo ita providente, Thessalonicenses cognovissent, vel omnis intelligentia divinae voluntatis, ut πνεῦμα hic idem sit, quod in loco simillimo 2 Timoth. I, 6. τὸ χάρισμα τῦ Θεῦ, donum divinum. Hoc donum σβεννύειν, *extinguere* est: illud negligere, quasi sepultum non excitare, seque ab omni eius usu cohibere, (contrarium est ἀναζωπυρεῖν, 2 Tim. I, 6.) Videtur Paulus respexisse ad locos sacrorum librorum V. T. eos, qui Deum aiunt victimas igne caelesti tetigisse, ut sibi eas probatas declararet, veluti Levit. IX, 24. Iudic. VI, 21. 1. Reg. XVIII, 38. (solet enim omnia bene a Christianis facta appellare *victimam* quasi *fragrantem, acceptam et probatam Deo*, Philip. IV, 18.), et usus esse imagine tactae de caelo et incensae victimae, hoc est pectoris ad omnem virtutem inflammati. Sic haec verba cohaerent cum v. 18. τῦτο γὰρ θέλημα Θεῦ ἐν χρ. εἰς ὑμᾶς.

20. Προφητείας μὴ ἐξυθενεῖτε) *Nolite contemnere quae alii vos possint docere.* Προφῆται h. l. sunt omnes, qui docent, aut docere possunt, nec adiunctam habet vim *perspicue* loquendi (ut 1 Cor. XIV, 29—32.) Paulus hoc quidem loco hoc voluit: multarum quidem rerum cognoscendarum facultatem habetis ipsi, cognoscendaque vobis Deus dedit quam plurima, quae nullo modo negligi oportet, sed cavere, quo minus obsolescant (τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε;) nec tamen licet contemnere, aut nullum fructum capere eorum, quae ex aliis possitis discere. Cf. 1 Cor. XIV, 29. sqq. Hoc comma cum praecedenti v. 19. ita cohaerere videtur, ut πνεῦμά μὴ σβέννυτε ca-

pia-

piatur de eo, quod quisque Christianus ipse reperiisset, aut suo ipse ingenio, sive diligentia consecutus esset; alterum autem: προφ. μὴ. ἐξεθ., de eo, quod ex alio quocunque, non modo e doctoribus, sed etiam e ceteris cuiuscunque generis Christianis posset discere. Cf. 1 Cor. XIV, 30—32.

21. Πάντα — κατέχετε) *Omnia examinate, quod bonum est tenete.* Cf. 1 Cor. XIV, 29. Poterant nempe προφῆται de suo aliquid addere iis, quae alias divinitus educti didicissent, suumque identidem ingenium magis quam doctrinam Christianam sequi. Itaque debebant a ceteris, qui hoc animadvertissent non consentaneum esse Christi disciplinae, castigari atque in rectam vitam reduci. Cf. Act. XVII, 11.

22. Ἀπὸ — ἀπέχεσθε) *Fugite quicquid sit malum aut perversum*, h. l. non consentiens cum veritate voluntateque divina; cuius generis est neglectus virium intelligentiaeque usus, contemtus eorum, quibus proficere per aliorum sapientiam possumus, temeritas in assentiendo, quum deberemus prius examinare, quam probaremus aliorum sententiam, ceteraque quorum antea mentionem fecerat Paulus. Nam τὸ πονηρὸν in hac sententia respondet τῷ καλῷ in superiori, ut ἀπεχέσθαι in hac, τῷ κατέχεσθαι in illa v. 21. Εἶδος est forma, aut visum omne quod cadit sub sensus.

23. Αὐτὸς δὲ — ὁλοτελεῖς) *Deus autem benignissimus vos totos suo consecret cultui.* Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, cf. Rom. XV, 35. XVI, 20. Ἁγιάζειν, hebr.

hebr. קָדַשׁ, propriè usurpatur de lustrationibus Leviticis, quibus varii generis homines Deo consecrabantur; deinde transfertur ad animum. Sanctificat autem Deus homines, dum vitiositatem ab iis removet, quum mentis, tum vitae et actionum. Ὁλοτελεῖς, *totos*, animo et corpore. καὶ ὁλόκληρον — τηρηθείη) *Ut omnia cogitata, sensa, et studia vestra cum omnium membrorum corporis usu serventur pura nullaque vitiorum labe contaminata usque ad diem Domini.* Ὁλόκληρον, idem quod ὁλοτελὲς, et utrumque pro ὅλον. Referendum est autem τὸ ὁλόκληρον non ad πνεῦμα tantum, verum etiam ψυχὴν et σῶμα, pro ὁλοκλήρως ὑμᾶς πνεύματι, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι. Πνεῦμα et ψυχὴ apud veteres Philosophos ita differunt, ut πνεῦμα sit *animus*, in quantum facultate intelligendi, cognoscendi, cogitandique est praeditus: ψυχὴ autem *animus*, in quantum affectibus, voluntate, desiderio, cupiditatibusque instructus est: ut adeo his duabus vocibus non duae hominis partes essentiales, sed tantum duae diversae animi facultates indicentur, quarum illa propria est hominum, haec autem hominibus cum brutis animantibus communis. Ioseph. Ant. I, 1. 2. ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς λαβών. Καὶ πνεῦμα ἐνῆκεν αὐτῷ, καὶ ψυχήν. Cf. Ies. LVI, 11. LVIII, 10. Eccles. V, 11. cf. c. XVIII, 34. Quum autem verba in sacris litteris magis ex usu vitae communis, quam ex scholae subtilitate aestimanda sint, hoc etiam loco hominis πνεῦμα et ψυχὴ in universum *cogitata, sensa et studia*, ipsamque adeo *mentem* exprimere videntur, ut populariter de his loqui solemus.

24. Πιϛὸς — ποιήσει) ὁ καλῶν, pro ὁ καλέσας. Ὃς καὶ ποιήσει, *his desideriis meis satisfaciet.* Πιϛὸς, *verax, constans,* 1 Cor. I, 9.

26. Ἀσπάσασθε ἁγίῳ) Cf. notata ad Rom. XVI. 16. Ἅγιον additur, quia *Christiani* erant, qui hoc modo erant salutandi.

27. Ὁρκίζω — ἀδελφοῖς) Ὁρκίζειν τινα, *obtestari aliquem* saepe occurrit apud LXX. e. g. Cant. V, 8. 1 Reg. XXII, 16. et respondet hebr. השׁביע. Τὸν κύριον, subint. νὴ. *per Dominum.* Cf. Marc. V, 7. Act. XIX, 13. Προεϛῶσι, sive Presbyteris primum epistola in manus tradebatur. His salutem ceteris Christianis dicendam iniungit Apostolus, eosque monet, ne sibi solis epistolam servent, sed cum reliquis de plebe Christianis praelegendo communicent. Ἅγιοι ἀδελφοὶ *Christiani.*

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM II. AD THESSALONICENSES.

Unde et quando haec Epiſtola ſcripta ſit, non facile eſt definire ut in Prolegomenis ad priorem epiſtolam iam monuimus. Eam tamen Athenis miſſam eſſe, ut vulgata ſubſcriptio habet, non eſt veriſimile. *Occaſio* huius epiſtolae ſcribendae non difficulter ex eiusdem argumento colligi poteſt. Hoc autem tripartitum eſt, pro numero trium capitum ipſius Epiſtolae. Et *prima* quidem pars conſolatoria eſt, quae c. I. tractatur, ubi Apoſtolus auditores ſuos adverſus vexationes ob religionem ita erigit, ut ſimul eosdem ad conſtantiam oblique hortetur. *Secunda* pars partim Prophetica, partim didaſcalica eſt, quae c. II. traditur, ubi doctrinam de ultimo Chriſti adventu, atque de inſigni quadam defectione a religione, plenius ipſe declarat. *Tertia* et poſtrema pars tota hortatoria eſt, quae c. III. continetur, ubi Apoſtolus Theſſalonicenſes ad ſtudium chriſtianarum virtutum, et nominatim ad diligentiam in uniuscuiusque vocatione adhibendam, ſerio exhortatur, addita ſub finem optatione et ſalutatione pathetica.

CAP.

CAP. I.

1. Παῦλος καὶ Σιλουανὸς) Vid. notata ad 1 Theſſ. I, 1.

3. Εὐχαριστεῖν — ἄξιόν ἐστιν) *Caussam habemus gratias semper agendi Deo, propter vos, sicuti aequum est.* Ὀφείλομεν, i. e. αἰτίαν ἔχομεν. Ἄξιον h. l. idem eſt quod καθῆκον, *quod decet, aequum est,* Matth. III. 8. Sic Demoſthenes: ἄξιόν ἐστιν σιωπᾶν. ὅτι ὑπεραυξάνει — εἰς ἀλλήλους) *Quod fides vestra sit firmior, et mutuus vestri invicem amor, liberalior.* Πλεονάζειν et ὑπεραυξάνειν quoad ſenſum ſunt ſynonyma.

4. Ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς — αἷς ἀνέχεσθε) *Ita ut ipse de vobis possim gloriari apud alios coetus Christianos propter constantiam vestram et fidem inter omnes vexationes atque calamitates, quas sustinetis.* Ἡμᾶς αὐτοὺς pro ἐμαυτὸν. Ἐν ὑμῖν, *de vobis, vestri caussa.* Καυχᾶσθαι, *gaudere,* integrum *gaudium illud verbis prodere.* Ὑπομονὴ et πίστις h. l. ſunt Synonyma. *Perseverantia et constantia in religione, etiam inter calamitates.*

5. Ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ) Ἔνδειγμα (pro εἰς ἔνδειγμα) cohaeret cum proxime praecedentibus. *Hae calamitates quas perfertis, argumento sunt, futurum esse iudicium Dei iustum,* et ab partium ſtudio alienum. Ἔνδειγμα, idem quod ἔνδειξις Phil. I, 28, eſt *argumentum ipsum, unde aliquid colligitur.* Κρίσις δικαία, *iudicium iustum,* quo praemia et poenae decernuntur. Quod boni affliguntur, indicio

est, aliam vitam esse post mortem; ubi praemia sua accipient, sicuti mali suas ferent poenas. *εἰς τὸ καταξιωθῆναι — πάσχετε)* *Ut accipiatis felicitatem regni coelestis, cuius ratione habita calamitates perfertis.* Εἰς τὸ καταξιωθῆναι, pro: ἐν ᾗ (κρίσει Θεοῦ) καταξιωθήσεσθε, ex hebraico Gerundii usu. Καταξιοῦσθαι τινὸς, *dignum iudicari aliqua re;* deinde simpliciter, nulla τοῦ ἄξιος ratione habita, *nancisci, accipere.* Philo de Vit. Mos. I, p. 605. D, τροφῆς ἐν ἤδη βασιλικῆς καὶ θεραπείας ἀξιούμενος, *cibos cultumque regium nactus.* Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, *felicitas in regno illo coelesti expectanda.*

6. *Εἴπερ δίκαιον — θλῖψιν.)* Εἴπερ, *siquidem, nam.* Δίκαιον παρὰ Θεῷ, יָשָׁר לִפְנֵי יְהוָה, *iustum est iudice Deo.* Ἀνταποδοῦναι, גָּמַל, *rependere,* in utramque partem dicitur, *in meliorem* Ps. XVIII, 21. in *deteriorem* Ps. CIII, 10. Θλῖψις, h. l. *poena.* Etiamsi Deus nec promisisset quicquam, nec comminatus esset, tamen aequum erat, et ipsius tum bonitate tum severitate dignum, ipsius Dei caussa mala ferentibus aliquid reddere, ac contra alios ob id ipsum vexantibus inferre poenas.

7. *Καὶ ὑμῖν — μεθ' ἡμῶν)* Ἄνεσις, s. ἀνάπαυσις hebr. מְנוּחָה *requies ab aerumnis,* i. e. *summa felicitas.* Iudaei, ut aliae Orientis gentes, magnam quandam felicitatem describere solent imagine quietis ab omni aerumna, labore, atque calamitate. Cf. Hebr. IV, 9. 11. Apocal. XIV, 11. 13. Μεθ' ἡμῶν, i. e. ὥσπερ ἡμῖν. ἐν τῇ ἀπο-

ἀποκαλύψει — δυνάμεως αὐτοῦ) Eo tempore, quo Christus apparebit, cum angelis maiestati eius inservientibus. Ἀποκάλυψις idem est, quod alias παρουσία, quia Hebraeis dicitur נִגְלָה i. e. ἀποκαλύπτεσθαι, omne id, quod apparet, quum antea non apparuerit, ut Rom. VIII, 18. Ἐν τῇ ἀποκαλύψει tempus denotat. Δύναμις, ut hebr. גְּבוּרָה et עֹז simpliciter de *maiestate divina* interdum intelligitur. Sunt igitur ἄγγελοι δυνάμεως αὐτοῦ, *angeli, qui maiestati eius inserviunt*, vel angeli potentes, δυνατοί. De extremo Iesu Christi adventu h. l. esse sermonem, facile patet. Qui locum de adventu Messiae ad evertenda Hierosolyma interpretantur, facere id videntur, ut capitis II. inprimis difficultates effugere possint.

8. Ἐν πυρὶ φλογὸς — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Qui inter fulmina vindictam sumet, de iis, qui Deum cognoscere* (et recte colere) *et doctrinae Domini nostri I. Chr. obsequium praestare nolunt.* Ἐν πυρὶ φλογὸς, vel ἐν φλογὶ πυρος *inter fulmina et tonitrua.* Idem est πῦρ φλογὸς, et φλὸξ πυρὸς, quia quod Hebraeis vice Genitivi est, id modo Subiecti, modo adiuncti habet significationem. Hebraice est אֵשׁ לֹהֵט Ps. CIV, 4. אֵשׁ לֶהָבָה Ies. IV, 5. לַהַב אֵשׁ Ps. XXIX, 6. Ies. XXIX, 6. Haec sunt autem fulmina atque tonitrua. Ita explicari potest locus, si haec verba referantur ad v. 7. ut intelligatur incendium mundi, quod praedicitur 2 Petr. III. Potest autem verbis ἐν πυρὶ φλογὸς etiam inesse descriptio *poenae aeternae*, quae saepe ut ignis et flamma describitur, ad poenae magnitudinem significandam. Διδόντος refer ad κυρίου

 Ἰη-

Ἰησϑ. Διδόναι ἐκδίκησιν. נָתַן נְקָמָה, i. e. ἐκδικεῖν vel ποιεῖσϑαι ἐκδίκησιν, *ulcisci*, humano more de Deo dicitur, et simpliciter est *poenis afficere.* Τοῖς μὴ εἰδόσι ϑεὸν, *Deum agnoscere nolentibus.* Οἱ μὴ ὑπακούοντες τῷ εὐαγγελίῳ τϑ κ. ἡ. I. X. *Qui non recipiunt doctrinam de Iesu Messia, nec secundum eam instituunt vitam.* Non est igitur h. l. sermo de omnibus non Christianis, sed de iis tantum, quibus Evangelium nunciatum est, qui vero id non receperunt. Cf. Rom. II, 16.

9. Οἵτινες—ἰσχύος αὐτϑ) *Hi sustinebunt poenas gravissimas, aeternas, procul a Domino, eiusque gloriosa maiestate remoti,* Δίκην τίνειν proprie est *mulctam pecuniariam solvere*; deinde improprie *poenam dare* s. *sustinere.* Dionys. Hal. ant. L. III. δίκας τίσουσιν ἔτι τϑτων χείρονας. Ὄλεϑρος αἰώνιος, *pernicies nonnisi cum vita eorum finem habitura.* Hac significatione εἰς τὸν αἰῶνα Io. VIII, 35, occurrit. Cf. Matth. VII, 13. Matth. XVIII, 8. Τὸ πρόσωπον κυρίϑ est Dominus ipse, Ἡ δόξα τῆς ἰσχύος *gloriosa maiestas*; nam δόξα et ἰσχὺς maiestatem divinam denotat, sicut hebr. גָּאוֹן et הָדָר. Ἀπὸ, *procul a Domino* etc. Matth. VIII, 12. XXII, 13. XXV, 41. Potest tamen ἀπὸ etiam designare caussam, pro ὑπὸ, παρὰ, ut Rom. I, 7. 2 Cor. I, 2. Tunc sensus esset: *Poenas sustinebunt, a Domino ipso, eiusque divina vi infligendas*, vel infligendas a Domino, cuius est ineffabilis maiestas.

10. Ὅταν ἔλϑῃ—ἡμέρᾳ ἐκείνῃ) *Quando veniet ut illustretur in sanctis suis* remunerandis, *et celebretur*

ab

ab omnibus qui credunt, eo quod doctrina nostra vobis proposita certa reperiatur illo die. Ἐνδοξασθήσεται Chriſtus, i. e. benignitas, ſanctitas, potentia, iuſtitia eius illuſtrabitur in ſanctis ſuis, in Chriſtianis remunerandis. Θαυμάζειν ſaepe eſt *magni facere, suspicere, colere.* Plutarchus frequenter opponit θαυμάζειν et καταφρονεῖν. Idem in Apopht. *Dionysius iunior alere se aiebat multos Sophistas,* οὐ θαυμάζων ἐκείνους, ἀλλὰ δι' ἐκείνων θαυμάζεσθαι βουλόμενος, *non quod illos coleret, sed quod coli ab ipsis vellet.* Hoc autem loco Chriſtus θαυμασθῆναι dicitur, quatenus admirandam bonitatem et potentiam ſuam in Chriſtianis remunerandis demonſtrabit. Tum vero *eo* etiam admirandum ſe oſtendet; *quod doctrina ab Apostolis proposita certa reperietur illo die.* Τὸ μαρτύριον ἡμῶν, *doctrina nostra* quae illud beatitatis aeternae praemium promittit. Ἐπιστεύθη Aor. pro Fut. πιστευθήσεται, ut recte accepit Syrus. Deinde eſt pro נֶאֱמַן, *firmum, ratum factum est*, quia, quae talia ſunt, iis eredi ſolet. Rom. III, 2. Ἐφ' ὑμᾶς, לָכֶם, *vobis. Illo die*, h. e. eo tempore quo Chriſtus cuivis reddet pro factis ſuis. Alii verba ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ referunt ad ὅταν ἔλθῃ, et verba: ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς parentheſi includunt, ſenſu hoc: *nam fidem habuistis doctrinae nostrae vobis traditae.*

11. Εἰς ὃ καὶ — ἐν δυνάμει) *Propterea etiam oramus semper pro vobis, ut Deus noster vobis det beneficium* (beatitatis ſempiternae, cuius ſpem fecit in Evangelio,) et *perficiat virtute* (ſua) *benevolentiam* (veſtram)

πρὸς αὐτόν. Haec ἐπισυναγωγὴ coniuncta erit isti adventui, nec est diversa ab ea quae est Matth. XXV, 32. Videtur Paulus hoc ipso verbo mitigare terrorem, quem iste Christi dies iniecerat Thessalonicensibus, ut, quum eidem verbo notio insit tutelae et exemtionis e periculis, (Matth. XXIII, 37. et XXIV, 31.) non sibi infaustum aut horribilem illum arbitrarentur. Timuisse enim, non tanquam laetum anhelasse hunc diem Thessalonicenses, clare docet hoc comm. ubi iungenda sunt haec verba: εἰς τὸ μὴ σαλευθῆναι, pro τοῦ μὴ σαλευθῆναι, praecedentibus v. 1. ἐρωτῶμεν ὑμᾶς. Σαλεύεσθαι a σάλος, *salum, unda maris*; unde proprie ναῦς σαλεύεσθαι dicitur, quum in alto mari fluctibus agitatur. Usurpatur deinde vox translate *de qualibet alia, maxime animi* agitatione, Act. XVII, 13. Arrian. Epictet. III, 26. μὴ ἀποσαλεύεσθαι διὰ σοφισμάτων. Θροεῖσθαι *animo perturbari* Matth. XXIV, 6. Fontes huius terroris fuisse dicit Paulus πνεῦμα, aut *sermonem*, aut *epistolam tanquam suam*. Πνεῦμα nonnulli h. l. esse volunt *oraculum s. vaticinium*, et provocant ad 1 Cor. XII, 10. 1 Io. IV, 1—3. Verum in his locis πνεῦμα non esse videtur oraculum, sed potius doctor, qui a Deo vel inspiratus est, vel se inspiratum esse mentitur. Noesselt l. c. per πνεῦμα intelligit quamvis facultatem, sive institutionem, quae Christianis a Deo contigisset, nominatim tamen ipsius Christi oraculum Matth. XXIV, quod animo Pauli in loco nostro obversatum argumentis haud levibus confirmat. *Storrius* per πνεῦμα intelligit prophetas, vel omnino fallaces, (1 Io. IV, 1. 3. 1 Tim. IV. 1.) vel eorum certe, de quibus a Deo nominatim fuissent admoniti, non ita tenaces, ut nihil, e. c.

tem-

temporis definitionem admiscerent de suo. Porro *sermonem* et epistolam Noesseltus interpretatur de ipsius Pauli sermone et epistola, ut infra v. 15. Cf. supra v. 5. et 1 Thess. IV, 15. Potuit omnino Apostolus de epistola a se scripta loqui *tanquam* de sua ὡς δι' ἡμῶν, nec ex addita particula ὡς recte concluditur, intelligendam esse epistolam nomine Pauli ab alio scriptam et suppositiam; nam haec particula non semper negandi vim habet aut dubitandi, ac saepe redundat, ut 2 Cor. V, 19. Si hoc sumimus, dicendum erit, Thessalonicenses et Christi vaticinium et Pauli sermones ac epistolam falso intellexisse, et inde conclusisse, iam instare diem Christi. Nihil tamen impedit, quo minus intelligamus Apostolo temere aut fallaciter tributos sermones aut epistolas. *Caussae* autem *timoris* Thessalonicensium sunt obscurae. Fortassis nonnisi ex opinione, propinquum esse diem Domini hic eorum terror fluxit, quum id quod inopinatum accidat, celeriterque opprimat animum, terribile videri soleat. Facile igitur fieri potuit, ut Thessalonicenses rem suâ natura optabilem vel ob propinquitatem reformidarent.

3. Μή τις — τρόπον) Supple ὁρᾶτε, φυλάττεσθε. *Nemo vos ullo modo fallat.* ὅτι, ἐὰν — ἡ ἀποστασία πρῶτον) Aposiopesis, hoc modo: ὅτι οὐ μὴ παραγένηται ἡ τοῦ χριστοῦ ἡμέρα, ἐὰν μὴ πρότερον ἔλθῃ ἡ ἀποστασία. Difficillimum hunc locum varie explicant interpretes. Plurimis inter Protestantes ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, de quo statim sermo, est Pontifex Romanus, vel series Pontificum Romanorum, et κατέχων sunt Imperatores Romani. His ἀποστασία est discessus a puriore doctrina

 chri-

christiana. Alii totum hunc locum tantum ad eversionem Hierosolymorum referunt, et ἀποστασίαν intelligunt eiusmodi, qualem hoc excidium praegressam fuisse, historia docet. HAMMONDUS ἀποστασίαν explicat de Christianorum ad Gnosticos defectione, fraudibus inprimis Simonis Magi, quem ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας esse putat, excitata et perfecta; SCHOETTGENIUS de rebellione Iudaeorum qua auctoribus Pharisaeis et Rabbinis, (quos nomine ἀνθρώπȣ τῆς ἁμαρτίας designari existimat,) deficere a Romano imperio instituerunt. GROTIUS ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας facit Caium Caesarem, eiusque impietatem et nequitiam summam τὴν ἀποστασίαν, quae eadem, suadentibus Halcione aliisque Aegyptiis nebulonibus, iam in arcano se praeparabat. WETSTENIUS: ἀποστασία, rebellio et caedes trium principum, qui ante Vespasianum ab exercitibus Romanis imperatores proclamati fuerant. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, Titus imperator, domusque Flavia. Horum, aliorumque interpretum rationes recenset et refutat Ven. KOPPE, Excurs. II. in hanc Epistolam. Mihi pro instituti ratione has sententias commemorasse sufficit. *Koppe* omnem, quae sequitur, impietatis descriptionem ex loco Dan. XI, 36. repetitam esse statuit. Utrum vero Apostolus ipse hunc omnem Prophetae locum ad prodigia regnum Messiae praegressura loco nostro primus accommodaverit, an vero ex eodem, iam antea aliud gentis Iudaicae oraculum, (non illud quidem libris sacris comprehensum, sed inter Iudaeos tamen notissimum,) conflatum, hocque ipsum ab Apostolo demum ad suam rem accommodatum fuerit, certo sibi non liquere fatetur; probabilius tamen posterius existimat, cum, quae in magna

gna alias, locorum Danielis et nostri similitudine, negari non potest in nonnullis dissimilitudo, ex hac ratione facilius intelligi et explicari posse videatur. (Ad locum Danielis respexisse Apostolum, a verosimili haud abhorret; reliqua vero coniecturis nituntur.) Ex hac igitur hypothesi admonet Apostolus Christianos suos de eo, quod iam aliunde maxime ex ipsis V. T. oraculis edocti erant, non posse diem illum, quem tam anxie expectarent, adesse, nisi errores, vitia, calamitates denique insignes in oraculis istis praedicta antea evenissent; deinde vero, quum insignem quandam errorum et improbitatis contagionem, iam tum gliscere, partim inter Thessalonicenses, partim in ceteris ecclesiis Paulus animadverteret, ipse adventum Christi, etsi non illico futurum, tamen etiam non longe remotum et optans et facile sperans, hanc ipsam improbitatem ad singularis istius praedictae impietatis initia referre non dubitat, eiusdem tamen incrementa ante Christi adventum multo adhuc maiora magisque tremenda fore praevidet et comminatur. Mihi omnibus reliquis praeferenda esse videtur NOESSELTI sententia, (l. c. p. 279. ff.) interpretantis *ἀποστασίαν de Iudaeorum seditione et impetu in dominationem Romanam.* Satis caussae habere potuit Apostolus, cur hanc ἀποστασίαν commemoraret, quum is inter Thessalonicenses versaretur, v. 5. Namque a Iudaeis proficiscebatur omnis molestia ac vis, qua ii propter religionem christianam exagitabantur, habebatque maximam vim ad animos Thessalonicensium Christianorum tranquillandos denunciatio, fore ut Romani Iudaeorum furore lacessiti horum seditionem ulciscerentur, contra Christiani, labefactata Iudaeorum impotentia, liberarentur a perpetua Iudaeo-

daeorum vexatione. Cf. supra c. I, 4. seqq. Negat igitur Paulus venturum esse Christum, *prius quam exstiterit defectio quaedam*, καὶ ἀποκαλυφθῇ — τῆς ἀπωλείας, *seque prodiderit homo ille sceleratissimus et perditissimus.* Ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, אִישׁ־אָוֶן Prov. VI, 12. *scelestissimus ille*, vel etiam *seditiosissimus*; nam ἁμαρτία dicitur de quocunque scelere, de seditione etiam, ut Hebr. XII, 3. in primis adversus Deum, ut Hebr. X, 26. et alibi. Ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, אָדָם בְּלִיַּעַל Prov. VI, 12. *perditissimus*, aut *desperatissimus ille*. An Paulus unum, singularem hominem, an plures notaverit his verbis, deinceps videbimus. Collectivum certe nomen esse *potest*; nam plures saepe uno nomine aut una imagine significantur, ut Ioannes ipse 1 epist. II, 18. τὸν ἀντίχριστον de multis Christi adversariis interpretatur, qui locus perspicue docet, nullam vim esse praepositi articuli, quae efficiat, ut nonnisi unus hic debeat intelligi.

4. Ὁ ἀντικείμενος — ὅτι ἐστὶ θεός) *Qui seditionem faciat efferatque sese contra omnem qui Deus dicitur aut venerabilis, ita ut is instar Dei etiam audeat in templo Dei considere, atque se ipse praebere Deum.* ὁ ἀντικείμενος — ἢ σέβασμα *Dei, omnisque divini cultus superbus contemtor.* Verba ἐπὶ πάντα θεὸν desumta sunt ex Dan. XI, 36. ubi LXX. habent: ὑψωθήσεται καὶ μεγαλυνθήσεται ἐπὶ πάντα θεόν. Mutuatus est tamen Apostolus verba tantum, non quoque sensum; minime enim loquitur de illo rege cuius res gestas Daniel narravit, alia etiam pro Danielis verbis substituit, in quibus substitutis

ea

ea est significatio, perditissimum illum *seditionem esse facturum, et sese elaturum contra omnem qui Deus dicitur aut venerabilis.* Ἀντικείμενος pertinet ad verba ἐπὶ πάντα θεὸν et ἐπὶ hic ut saepius, *contra, adversus,* significat, ut Matth. X, 21. Marc. III, 24. Matth. XXVI, 53. Πᾶς λεγόμενος θεὸς, *quisquis Deus vocatur,* sive ille sit verus Deus, sive aliarum gentium Dii falsi, sive Principes etiam et magistratus, qui *terreni* Dii et κύριοι appellantur, ut אֱלֹהִים Hebraeis. Potest tamen haec formula universaliter accipi: *wider alles, was Gott und göttlich heist.* Σέβασμα, quod ad cultum religiosum pertinet, velut templa, arae, Deorum statuae. Act. XVII, 23. ὥστε αὐτὸν — ἐστὶ θεὸς) *Ita ut se in templo Dei collocet, coram omnibus Deus haberi cupiens.* Καθίσαι saepissime est transitivum, ut Eph. I, 20. αὐτὸν autem ponitur pro ἑαυτὸν, aut scribendum αὑτὸν, quod liberum nobis, quum veteres codices istas spirituum, quos vocant, notas haud habuerint. Ἀποδεικνύντα, i. e. πειρώμενον ἀποδεικνύναι, sive σπουδάζοντα θεὸν νομίζεσθαι. Haec omnia proprie intelligi, nulla efflagitat necessitas, quasi nempe impius ille in ipso templo Hierosolymitano adorari se aliquando passurus esset: potest enim, ut in oraculis fieri solet, poëtice et symbolice exprimi impietas summa, coniuncta cum effraenata libidine, omnisque divini numinis contemtu. Haud raro ii se quasi ingerere in cultum honoremque divinum dicuntur, qui persuadendo aut cogendo se magis audiri postulant quam Deum, omninoque qui pari cum Deo dignitate fruuntur, ut *Deus* vel in Scripturis sacris est pro omni re aut persona, quam quis maxime colat et sequatur, ut Phil. III, 19. Col. III, 5. Io. X, 35. 2 Cor.

IV,

IV, 4. Cultum denique et adorationem divinam postulare sibi, nihil aliud est quam velle, ea sibi fieri quae uni debentur Deo, ut Matth. IV. 9. Apoc. XIII, 4. XIV, 9. Iam, si de sensu quaeratur, negari nequit locum nostrum ita similem esse illi vaticinationi Christi quae legitur Matth. XXIV. Marc. XIII. et Luc. XXI. et illi quae per omnem Apocalypseos Ioanneae librum diffusa est, ut vel verbis ex illis expressus videatur; quod fuse demonstravit Noesselt l. c. p. 263. seqq. Consentiunt autem fere recentiores interpretes, omnem illam Christi vaticinationem ad eversionem Hierosolymorum, signaque antegressa, ut vexationem Christianorum a Iudaeis, fraudem eorum qui Iudaeis auctores essent seditionis adversus Romanos, ceteraque referendam esse, quanquam concedi debet, ab isto reipublicae Iudaicae exitio Christianorumque liberatione posthaec apud Matthaeum Christi sermonem ad diem hominibus universis fatalem converti. Apocalypsis etiam Ioannis ita similis est Pauli loco, ut Paulus compressius, Ioannes latius eandem rem proposuisse, atque Pauli sententias quasi commentario dilatasse videatur. Ergo sumere licebit, utramque vaticinationem Christi et Ioannis monstrare nobis vias ad verum loci nostri sensum reperiendum. Hoc posito, ii qui v. 3. et 4. nominibus collectivis describuntur, ut in Christi *oraculo*, erunt omnes, qui ante eversionem Hierosolymorum sibi vindicabant auctoritatem Dei, quos Christus ψευδοπροφήτας dicit, quorum quisque se Christum inter Iudaeos, h. e. liberatorem populi Iudaici mentiebatur, efficiebatque oblatis monstris et portentis, ut Iudaei decepti ad bellum Romanis inferendum persequendumque inflammarentur, ut omnes ii, qui talem

tan-

tanquam a Deo ad Iudaeos servitute Romana liberandos missum colebant, laudabantque, eum tanquam praesentissimum Deum venerarentur. Cf. etiam Apocal. XI, 7. seqq. XIII, 5. sqq. et loca similia. Nominatim vero zelotae tales fuerunt, quales Paulus Ioannesque descripsit, quod omnes eorum mores, si Iosephum audiamus, loquuntur. Sic Ananus, Pontifex Maximus apud Iosephum (de Bello Iud. IV, 3. 10.) contrs zelotas et de iis dicit: *domum Dei nefandis piaculis repletam, et sacra conculcata, Iudaeos autem medio sanctuario inambulare, calidis quasi caede popularium manibus, Numenque divinum contumeliose tractare, quum ne Romani quidem ipsi unquam limitem profanorum transierint, vel sacras consuetudines violarint, sed sacrorum locorum ambitum quasi eminus cum horrore adspexerint.* Multa alia commemorat Iosephus de horum hominum immani crudelitate, impudicitia, foedissimaque libidine, seditione atque ab Imperatore Romano defectione. Vid. Noesselt p. 288. sqq. Obiicitur contra hanc interpretationem, eversionem Hierosolymorum et seditionem adversus Romanos antegressam *proxime absuisse;* igitur non apparere, cur Apostolus scripserit, (v. 1.) *falli eos et fallere, qui praesentiae Christi tempus iam instare perhiberent.* Vid. *Allgem, deutsche Biblioth.* T. CVI, p. 352. Quapropter Storrius (in dissert. saepe laudata p. 35. ff.) illam τȢ ἀνθρώπȢ τῆς ἁμαρτίας descriptionem existimat ad potestatem aliquam, Deo omnique religioni adversariam pertinere, quae penitus incognita nobis et futuro demum tempore se proditura sit. Argumenta pro hac sententia lege apud ipsum. Sed Paulus tamen eo tempore, quo haec scripsit,

fit, nondum adesse diem domini asserit v. 2. quanquam *suspicatus est,* non definivit (v. 7.) eum *non longe abesse.* Vide notata ad v. 1. 2. Proinde NOESSELTI sententiam non deferendam esse putaverim. Conf. etiam *Allgemeine deutsche Biblioth.* in Append. T. LIII—LXXXVI. Sect. II. pag. 1198. f. MICHAELIS *Anmerk. zu seiner Uebers. des N. T. P.* IV. p. 69.

5. Ου μνημονεύετε — ἔλεγον ὑμῖν;) Non nunc primum haec dico, ne nunc me ista comminisci putetis, lucrandi temporis caussa. Iam alias coram a me admoniti fuistis de ea re.

6. Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε) *Atqui scitis, quid illum impediat,* quo minus erumpat. Κατέχειν respondet Hebraeo אַחֵר Gen. XXIV, 56. אָסַר Gen. XLII, 19. Cf. statim v. 7. ubi in masculino ὁ κατέχων dicitur. Hominem itaque designari facile apparet; quis autem fuerit, obscurum est. NOESSELTUS divinat, fuisse *Claudium,* qui tum, quum Paulus haec scriberet, summam imperii Romani tenebat; eo enim extincto, sub successore Nerone inveteratum Iudaeorum odium taciteque discordiae sese ostendentes emerserunt. εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι — καιρῷ) *Ut ille* (seditiosus) *suo demum tempore emergat.* Verbis ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ tempus quo exstitura esset illa seditio, disiungitur ab eo tempore (νῦν) quo Paulus haec ad Thessalonicenses scripsit.

7. Τὸ γὰρ μυστήριον — γένηται) *Namque occulta tam serpit seditio, usque dum, qui cohibet, sit sublatus e medio.* Μυστήριον est simpliciter *quicquid alios*

latet,

latet, arcanum, Rom. XVI, 25. adiuncta tamen nonnunquam magnitudinis et inauditae turpitudinis notione, velut apud Ioseph. de B. I. I, 24. τὸν Ἀντιπάτρου βίον οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις εἰπὼν κακίας μυστήριον. Ἀνομία, Synonymum τῆς ἀποστασίας, v. 3. Sic LXX. et Theodotion hebr. סָרָה interpretantur ἀποστασίαν et ἀνομίαν. Cf. Ies. I, 5. Ἐνεργεῖται, *agit*, operatur, vel potius Passive: *cuditur*, serpit. μόνον — ἐκ μέσου γένηται.) Constructio est talis: μόνον ἕως ἐκ μέσου γένηται ὁ ἄρτι κατέχων, καὶ τότε etc. *modo e vita discesserit is, qui adhuc detinet impietatem*, tum nihil amplius erit, quo eius vis porro coërceatur. Ὁ κατέχων, in masculino, indicat hominem quendam. Habet tamen Syrus et hic Neutrum, ut v. 6. et posset itaque in se etiam intelligi *eventus quilibet*. Ἐκ μέσου γίνεσθαι, *e medio tolli*, dicitur homo, quando necatur, vel morte violenta opprimitur. Paulum de seipso loqui, verisimile non est: nam, (ut statim dicet Apostolus, com. 8.) post mortem huius κατέχοντος statim se ostendet impius ille, et poena afficietur in adventu Christi. *Storrio* ὁ κατέχων h. l. videtur esse *copia hominum verissimo amore inflammatorum in christianam religionem*, ut forma loquendi sit *infinita*, quae ad *plures* pertinere possit, ut Rom XII, 7. 8. Nam religionis christianae studiosi et observantes homines impediunt *defectionem illam extremam ac singularem a religione christiana*, τὴν ἀποστασίαν, (v. 3.) quae nefariae isti et sceleratissimae potestati (τῷ ἀνθρώπῳ τῆς ἁμαρτίας, v. 3.) viam munit, demum prodendi se et caput extollendi. Quando vero religionis christianae strenui et ingenui professores, e medio remoti erunt, (sive moriantur, et succedens aetas

non habeat multos, qui eorum partes reique christianae similem amorem suscipiant, sive ipsi a religionis christianae studio deterreri aut avocari se patiantur, sive iis exilium pellantur, sive alio ullo modo submoveantur,) tunc obtrectatores religionis christianae et adversarii, quorum consiliis Christianorum sincerorum pietas erga Christum obstitit, (v. 7.) apud eos, qui nomine potius, consuetudine et fluxorum commodorum studio, quam re ipsa Christiani sunt, eo facile valebunt, ut, contraria consuetudine ab eaque expectandis commodis ducti, a christiana religione desciscant. Haec est Storrii sententia, quam aliis examinandam relinquimus, quum hoc sit a nostro consilio alienum. Verisimile non est, Paulum praevidisse, quae post multorum seculorum decursum essent eventura; sed isto iam tempore Iudaeorum serpere seditionem (v. 7.) facile comperire, et quid inde eventurum esset animo praesagire, oraculo Christi monitus, poterat.

8. Καὶ τότε — ὁ ἄνομος) *Et tunc prodet se seditiosus ille.* Ὁ ἄνομος idem, qui supra ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας. ὃν ὁ κύριος — τȣ̃ στόματος αὐτȣ̃) Post ὁ κύριος addunt Ἰησȣ̃ς Codices, Versiones et Patres diversarum recensionum. *Quem Dominus Iesus penitus perdet vi sua potentissima, et e medio tollet, quum maiestate insignis adveniet.* Ἀναλίσκειν, *penitus perdere, consumere.* Τῷ πνεύματι τȣ̃ στόματος αὐτȣ̃, בְּרוּחַ פִּיו Ps. XXXIII, 6. s. בְרוּחַ שְׂפָתָיו Ies. XI, 4. Poëtica descriptio potentiae divinae, quae vel *verbo*, vel *solo* quasi *afflatu* morti et perniciei dare homines valet. In sequentibus verbis est ἐπεξήγησις priorum, more Hebraeo-

breeo. Καταργεῖν verbo ἀναλίσκειν sensu non differt. Ἐπιφάνεια τῆς παρεσίας adventus illustratio est, ἐπιφανὴς παρεσία, *illustris adventus*, adventus splendore et maiestate insignis. Per ἐπιφάνειαν, *praesentiam* Deorum, Profani saepe intelligunt *potentiam eorum, et vim* hominibus salutarem. Dionys. Hal. Ant. L. II, 98. Vestam narrat, saepe ἐπιφάνειαν — ἐπιδείξασθαι ταῖς ἀδίκως ἐγκληθείσαις παρθένοις, *efficax auxilium ostendisse periclitantibus falso crimine virginibus*. Sic ergo haec ἐπιφάνεια τῦ χριςῦ simul innuit, hanc τῦ ἀνόμυ perniciem piis simul fore salutarem, quo sensu et hebraicum נוֹרָאוֹת, *facta tremenda*, 2 Sam. VII, 23. per ἐπιφάνειαν a Graecis vertuntur. Illustrem aut praesentissimum adventum Domini contineri excidio Hierosolymitano sua sponte intelligitur. Non obstat, quod sic παρεσία Domini alio sensu accipiatur quam v. 1. ubi Paulus de ultimo Christi adventu locutus fuerat. Nam παρεσίαν Dei in sacris litteris saepe de quacunque effectione divina, et nonnunquam etiam de adventu Christi ad reipublicae Iudaicae excidium usurpari, (veluti Luc. XVII, 24. Matth. XXIV, 27.) satis constat. Quis intelligendus sit adventus, ceterae res indicant quae in aliquo loco commemorantur. Hoc autem loco Paulus supplicium, quo Christus affecturus esset Iudaeos, aptissime appellat παρεσίαν τῦ Κυρίυ; propterea quod eam tanquam contrariam opponere vellet τῇ παρεσίᾳ τῦ ἀνόμυ, nec erat necesse, ut haec Domini παρεσία ab altera illa v. 1. aliter discerneretur, quam commemoratione rerum, quae, qualem Christi παρεσίαν v. 8. significasset, planissime docerent. Coniungit Paulus mentionem utriusque adventus, sive

 quod

quod sciret utrumque a Iudaeis, quales fuerint Thessalonicenses, nullo modo discerni, sed unum in tempus coniici, sive quod ipse tempus nesciret. Istam autem vim Christi, qua se praesentem Iudaeis seditiosis ostenderit, eosque funditus deleverit, exprimit Paulus his verbis: *Dominus evertet eos halitu oris sui, penitus perdet et consumet.*

9. Ὁυ ἐστιν — τέρασι ψεύδους) *Ille quum aderit, varia miraculorum fraudulentorum genera vi Satanae patrabit.* Referendum est ὃ ad τὸν ἄνομον, non ad proximum αὐτοῦ. Δύναμις, *vis miracula patrandi, ut* σημεῖα et τέρατα *miracula ipsa.* Nec tamen haec tria vocabula anxie sunt distinguenda; nam designantur tantum varia miraculorum genera. ψεῦδος, hebr. שֶׁקֶר vel שָׁוְא *vanitas, fraus.* Τέρατα ψεύδους, pro ψευστὰ, *miracula falsa, fraudulenta,* Ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐστιν ἐν πάσῃ δυνάμει, *quum aderit, patrabit miracula.* Κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ refer ad verba ἐν πάσῃ δυνάμει etc. *Vi Satanae.* Potest hoc intelligi vel de miraculis adiuvante Satana patratis, vel de meris praestigiatorum artibus, maxime si eo consilio et ea vi excogitentur et suscipiantur, ut religioni noxa inferatur. Quicquid enim impedimentum religionis est, id operationi Satanae tribuitur. Io. XIV, 30. Rom. XVI, 20. 1 Tim. V, 15. De fraude et commenticiis prodigiis zelotarum Iosephus: (de B. Iud. VI, 5. 3.) *miserum populum,* (inquit,) *Deum ementiti* (καταψευδόμενοι τοῦ θεοῦ) *in suas partes traxerunt. Caussa interitus Iudaeorum, ut paulo ante* refert (ibidem §. 2.) *erat falsus quidam propheta, qui*

illo

illo tempore civibus nunciaverat: Deus iubet in templum ascendere consecuturos salutis signa. Multi autem tum erant subornati a tyrannis ad populum prophetae, nunciantes exspectandum esse auxilium a Deo.

10. Καὶ ἐν πάσῃ — ἀπολλυμένοις) Et varii generis impiae fraudes exercebit inter improbos perditosque homines. Ἀπάτη impostura, deceptio, et de doctrina falsorum Prophetarum, et de artibus, quibus eam animis hominum insinuare studebant, dicitur. Ἀπάτη ἀδικίας, pro ἀδικὸς i. e. ἀσεβὴς, fraudes impiae. Ἀδικία inter hebraeas voces maxime respondentem habet עָוֶן quae et παρανομία et ἀσέβεια vertitur. Ἀπολλυμένοις homines perditi, quales erant, qui corrumpi a pseudoprophetis se patiebantur; et quos inevitabilis miseria exspectat. Hoc loco nominatim sunt ii, qui decepti portentis et fraude nefaria, cultu et obsequio profecti sunt zelotas, facti ipsis amici aut sceleris certe socii. Ἀνθ' ὧν — σωθῆναι αὐτὰς) Quoniam non admiserunt veritatem qua servari potuissent. Ἀνθ' ὧν, תַּחַת אֲשֶׁר propterea quod. Ἀγάπην τῆς ἀληθείας δέχεσθαι, pro ἀγαπᾶν τὴν ἀλήθειαν, operam dare cognoscendae veritati. Ἀλήθεια, quam isti perditi homines repudiarunt, est in universum verae religionis doctrina, qua mores eorum pessimi corrigi potuissent, si ei praebuissent aures, inprimis vero doctrina christiana, Gal. V, 7. Grotius ἀγάπην interpretatur beneficium Dei in patefacienda nobis veritate Evangelica. Εἰς τὸ σωθῆναι αὐτὰς. Si enim accepissent Evangelium, servati et ipsi fuissent, serio id agente Deo.

11. Καὶ διὰ τοῦτο — τῷ ψεύδει) *Quapropter permittet Deus ut speciosis gravissimisque pseudoprophetarum fraudibus decipiantur.* Διὰ τοῦτο, sc. τὸ μὴ δέξασθαι αὐτοὺς τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας. Πέμψει, i. e. *permittet*, patietur, ut tales res eveniant. Ἐνέργειαν πλάνης, i. e. πλάνην ἐνεργῆ, fraudes efficacissimas, speciosas, tum eruditionis ostentatione, non signorum praestigiis, tum eo maxime, quod carni blandiantur. ψεῦδος שֶׁקֶר *doctrina spuria, spuriis miraculis confirmata.*

12. Ἵνα κριθῶσι — ἐν τῇ ἀδικίᾳ) Ἵνα est *infortuito. ita fiet ut*, etc. Κρίνειν שָׁפַט h. l. ut saepius est poenis et suppliciis afficere, quod alias est κατακρίνειν. Sub poenis autem h. l. intelligenda sunt mala, quae necessario illos errores consequuntur, i. e. ut careant omnibus Evangelii beneficiis in hac vita, et futura post hanc vitam felicitate. Ἀλήθεια et ἀδικία, supra v. 10.

13. Ὅτι εἵλετο — εἰς σωτηρίαν) *Quod estis inter primos quos Deus per Christum felices reddere voluit.* Αἱρεῖσθαι, quod alias ἐκλέγεσθαι, hebr. בָּחַר, Deut. XXVI, 18. Σωτηρία, יְשׁוּעָה, pro εὐδαιμονία. Ἀπ' ἀρχῆς, respondet vocibus hebraicis מֵעוֹלָם et מִקֶּדֶם. Potest intelligi de aeternis Dei consiliis in adducendis ad christianam religionem Thessalonicensibus, potest etiam sumi pro בְּרֵאשִׁית, 2 Sam. VII, 10. Zach. XII, 7. *ab initio*, sc. Evangelii. ἐν ἁγιασμῷ — ἀληθείας) *Dum spiritus sui donis vos sibi consecravit, et perduxit ad obsequium verae religioni praestitum.* Referuntur haec ad εἵλετο

ὑμᾶς,

ὑμᾶς, et posita videntur pro ἡγιασμένους ὑμᾶς ἐν πνεύματι. Ἁγιάζεσθαι igitur non multum differt a significatione verbi ἀφορίζειν, quod exprimit dignitatem illam insignem, quae, ut olim Iudaeis prae ceteris gentibus, sic nunc Christianis contigit, ut nempe essent Dei populus peculiaris. Potest etiam ἁγιασμὸς esse conversio vel emendatio mentis. Πνεῦμα autem denotat dona illa spiritus, quibus Thessalonicenses convicti de veritate, et emendati mente fuerunt, ipsa doctrina Christi, quae, quoniam perfectior est lege Mosaica saepe in N. T. πνεῦμα appellatur. Πίστις ἀληθείας h. e. πίστις εἰς ἀλήθειαν, *fides religioni Christianae adhibita.* Sensus igitur est: Deus ad salutem vos perduxit *dum emendavit vos per doctrinam Christi perfectiorem, et effecit ut fidem haberetis religioni.*

14. Εἰς ὃ — Ἰησῦ Χριςῦ) *Ad hoc enim* (obsequium doctrinae Christi praestandum,) *vocavit vos Deus institutione nostra etc.* potest etiam εἰς ὃ referri ad totam illam rem, de qua v. 15 sermo fuerat, nempe ad felicitatem, qua Thessalonicenses tanquam Christiani fruebantur, et cognitionem atque mentis emendationem, qua huius felicitatis capaces redditi fuerant. Εὐαγγέλιον autem h. l. est institutio Apostoli ipsa, Rom. II, 16. 1 Thess. I, 5. Εἰς περιποίησιν δόξης — χριςῦ, *ut consequamini felicitatem a Domino nostro I. nobis paratam.* Εἰς περιποίησιν δόξης pro εἰς τὸ περιποιεῖσθαι (κτᾶσθαι, hebr. רָכַשׁ Prov. VI, 32.) δόξαν. Δόξα autem, hebr. כָּבוֹד h. l. σωτηρία, salus aeterna; et vocatur δόξα χριςῦ, quia similitudinem habet cum ea, qua Christus fruitur, et quia Christus eam nobis paravit.

15. Στήκετε — ἐπιστολῆς ἡμῶν) *Constantes estote, et obsequium praestate praeceptis, quae didicistis a me, sive coram sive per litteras* Στήκειν, *constantem esse in religione.* 1 Cor. XVI, 13. Παράδοσις est omnis institutio, doctrina, Matth. XV. 2. quem locum confer, et ibidem a nobis annotata. Κρατεῖν, idem quod κατέχειν, *tenere* doctrinam, et ita quidem tenere, ut ei praestes *obsequium*, 1 Cor. XI, 2. λόγος est institutio Christianis coram tradita, quum apud eos esset.

16. Ὁ ἀγαπήσας — ἐν χάριτι) *Qui pro suo in nos favore perpetuam consolationem et spem maximae felicitatis nobis largitus est, nullo merito nostro.* Ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς καὶ δοὺς, coniungi possunt, et verti: *qui pro suo in nos favore dat* etc. Παράκλησις αἰώνιος vocatur ex obiecto, promissio aeternae felicitatis. Ἐλπὶς ἀγαθὴ, *spes rerum optimarum*, et maximae felicitatis. Ἐν χάριτι, *nullo merito nostro.*

17. Παρακαλέσαι — ἀγαθῷ) *Consoletur animos vestros, confirmetque vos, ut in doctrina et recte agendo constantes sitis.* Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, i. e. εἰς πάντα λόγον καὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν.

CAP. III.

1. Ἵνα — πρὸς ὑμᾶς) *Ut doctrina Domini cito propagetur, et approbetur laudeturque, sicut apud vos.* Λόγος τρέχει יָרוּץ דְּבַר יְהוָה Ps. CXLVII, 15. ab una urbe, regione, provincia in alteram cito dimanat doctrina.

Λό-

Λόγος ἐνδοξάζεσθαι, vel passive: *approbatur, laudibus celebratur*, vel in Medio: *ipsa sibi laudem parat*, nempe vim suam exserendo in animis hominum. Πρὸς, *apud*.

2. Καὶ ἵνα — ἀνθρώπων) *Et ut liberemur a flagitiosis, malisque hominibus*; i. e. faciat Deus, ne aut calumniis, aut etiam exemplo nobis noceant. Ἄτοποι, *homines flagitiosi*, Hesych. ἄτοπον, πονηρὸν, αἰσχρὸν. (Οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις) *Non enim omnibus confidere possumus.* Rara fides. Μὴ πάντων, pro ὀλίγων ex linguarum omnium ratione. Πίστις hic videtur esse *integritas, animi candor*, *Hessius* recte: *Wie denn Treu und Glauben sehr selten ist.* Haec interpretatio bene respondet v. 5.

3. Πιστὸς — πονηρῦ) Πιστός ἐστιν ὁ κύριος, *fidem servat Dominus*; tuto ei confidere possumus, etiamsi omnes homines fidem fallerent. Ὁ κύριος, *Deus*, vel *Christus*. Τῦ πονηρῦ vel est Genitivus Neutrius τὸ πονηρὸν, et significat calamitates, quae Thessalonicensibus erant perferendae; vel est Genitivus Masculini ὁ πονηρὸς, et dicitur de *Satana*, omnis calamitatis et pravitatis auctore. Potest etiam obiective sumi de quovis homine improbo.

4. Πεποίθαμεν — ἐφ' ὑμᾶς) *Optime de vobis spero, Deo adiuvante.* Ἐν κυρίῳ *Deo adiuvante.*

5. Ὁ δὲ κύριος — τῦ Χριστῦ) *Deus autem faciat, ut animi vestri sint attenti ad amorem Dei, et ad Christi in perferendis calamitatibus patientiam.* Κατευθύνειν, *dirigere* τὴν καρδίαν εἴς τι, *facere ut quis attendat ad aliquid*, vel perducere hominem ad ali-

aliquid. Ἀγάπη τοῦ θεοῦ amor erga Deum. Ὑπομονὴ τοῦ χριστοῦ, Christi in perferendis calamitatibus patientia Hebr. XII, 2. Alii: Imbuat Dominus animos vestros amore erga Deum, et patientia christiana, ut ἡ ὑπομονὴ τοῦ χριστοῦ sit patientia ad exemplum Christi; ne sic quidem male.

6. Παραγγέλλομεν — περιπατοῦντος) Praecipimus autem, fratres, ex auctoritate Domini nostri, Iesu Christi, ut subtrahatis vos consuetudini cuiusque Christiani, qui disciplina neglecta vivit incontinenter. Στέλλεσθαι, vel στέλλειν, ὑποστέλλειν ἑαυτὸν ἀπό τινος, subtrahere se consuetudini alterius. Hesych. στέλλεσθαι, φοβεῖσθαι. Παντὸς pro ἑκάστου, כָּל. Ἀτάκτως περιπατεῖν, neglecta disciplina vivere incontinenter, vel dissolutam agere vitam. Videntur fuisse inter Thessalonicenses, qui neglecta opera manuaria, circumcursitabant aliorum Christianorum aedes, tempus inutiliter consumentes, et opes lucrari annisi.

7. Πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ὑμᾶς) Quomodo vobis vivendum sit, ut nos imitemini. 1 Thess. I, 6.

8. Ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν — τινὰ ὑμῶν) Non enim incontinentem inter vos egi vitam, neque gratis ab aliquo victum accepi; sed molesto labore (victum mihi paravi) assidue operam exercendo manuariam, ne cuiquam vestrum molestus essem. Ἀτακτεῖν est ἀτάκτως περιπατεῖν, v. 6. Ἄρτον φαγεῖν παρά τινος, proverbialis locutio: accipere ab altero, quicquid ad vitam sustentandam opus fuerit. Κόπος καὶ μόχ-

μόχθος, *vitae laboriosae molestias* exprimit. Νύκτα καὶ ἡμέραν, *assidue.* Ἐπιβαρῆσαι. Vid. 1 Thess. I, 5.

9. Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν) Ius nobis non deerat vivendi vestro sumtu. 1 Cor. IX, 9. sq.

10. Ὅτι, εἴ τις — ἐσθιέτω.) Adagium est Hebraeorum vetus: *qui non operatur, non comedit,* quod extat in Bereschit Rabba c. 14. Cf. Drusii Praeterita ad h. l. Est et alia sententia non dissimilis in libro *Zeror*: *Qui non laboraverit in Presabbato, ne edat in Sabbato.* Amant Apostoli, ut et Christus, sententiis uti bonis, quae in ore erant populi aut sapientum. Sensus est: Qui labore victum sibi parare detractat, quum tamen sibi parare possit, is liberalitate vestra est indignus.

11. Περιεργαζομένους) *Res alienas curantes;* negligentes, quod ipsorum est, et aliorum negotiis se immiscentes. In Glossario: περιεργάζομαι, *sciscitor;* περίεργος, *curiosus.* De tali hominum genere Horatius: *Percunctatorem fugito. Nam garrulus idem est.* Et apud Aeschinem iuncta leguntur περίεργος et συκοφάντης. Eos ergo intelligit, qui aliena scrutando, et inde apud alios captando iocandi materiam, hoc misero vitae genere se sustentarent. De simili vitio feminarum agitur 1 Tim. V, 13.

12. Τοῖς δὲ τοιούτοις — ἐσθίωσιν) Διὰ τοῦ κυρίου ὑμῶν I. X. *Iesu Christi mandato.* Μετὰ ἡσυχίας, *tranquille,* opponitur discursantibus et garrientibus. Τὸν ἑαυτοῦ ἄρτον ἐσθίειν, *sibi ipsi victum parare suo labore.* Comicis Latinis et Graecis *cibus alienus,* et ἀλλο-

λοτρία μάζα est vita parasitica. Ἄρτος, ut לחם apud Hebraeos pro omni cibo ponitur.

13. Μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες) *Ne fatigemini recte agendo*, vel potius *benefaciendo*, ut Gal. VI, 9. ubi τὸ καλὸν ποιεῖν, quod hic contracte καλοποιεῖν. Peccant quidem, inquit Paulus, qui victum sibi labore manuum parare detrectant, et aliis sunt graves. Vos autem non decet segnescere in benefaciendo.

14. Εἰ δέ τις — σημειοῦσθε) λόγος, דבר, ἐντολαί, *praecepta* v. 12. proposita. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε, *per litteras hunc mihi indicate*; ut ego deinde statuam id, quod Spiritus dictaverit, 1 Cor. V, 5. In Glossario: σημειοῦμαι *noto, signo*. Denotat vero etiam *significo, indico*, Philo de Ios. p. 560. A. δυσὶν ἤδη μαρτυρίαις σημειωσάμενος, τὸ μηδὲν ἔχθος ὑποτύφεσθαι, *quum duobus testimoniis indicasset, nullam simultatem apud se latere*. Ambiguum tamen est, utrum verba διὰ τῆς ἐπιστολῆς cum praecedentibus, an cum sequentibus sint connectenda. Si ea cum praecedentibus connectas, sensus erit: Si quis his praeceptis, per hanc epistolam hactenus explicatis, auscultare recusat, hunc talem signate, notate, declamantes eum pro tali habendum. καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ) *Nullam rem cum eo habete*. Συναναμίγνυσθαι est *familiariter uti*, συγχρᾶσθαι alibi. ἵνα ἐντραπῇ) Ut pudore tactus ad meliorem mentem redeat. Matth. XVIII, 7. Verbum ἐντρέπεσθαι occurrit hoc sensu Tit. II, 8.

15.

15. Καὶ μὴ — ὡς ἀδελφόν) Καὶ, *enimvero, attamen.* Μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, *nolite eum tractare ut inimicum*, sed saluti eius potius prospicite. Νουθετεῖν, *admonendo corrigere.*

16. Αὐτὸς δὲ — παντὶ τρόπῳ) *Ipse autem salutis auctor largiatur vobis felicitatem quovis tempore ac modo.* Ὁ κύριος τῆς εἰρήνης, cf. 1 Thess. V, 23. Δώη ὑμῖν τὴν εἰρήνην, *largiatur vobis felicitatem.* Διὰ παντὸς. sc. χρόνου, semper. Alii ἡ εἰρήνη h. l. est *concordia*, ut sensus sit: *Deus, cui concordia probatur, faciat, ut sitis concordes* etc. Ὁ κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν, *Dominus vobis omnibus opituletur.*

17. Ὁ ἀσπασμὸς — ἐπιστολῇ) Hactenus in describenda Epistola manu scribae Paulus usus fuerat; haec scribit sua manu. Cf. 1 Cor. XVI, 21. Gal. VI, 11. Philem. 19. Addere solebat Paulus brevem sententiam, manu sua scriptam, ut ii, ad quos scribebat, cognoscerent, litteras non esse suppositicias. Alii de *monogrammate*, s. certo litterarum nexu, quo nomen suum Epistolae subscripsisse volunt, Apostolum, cogitant. Hoc esset σημεῖον. οὕτω γράφω) Sic scribere soleo. Ita comparatus est litterarum ductus, quibus in scribendo adsuevi. Haec verba, (quae nempe leguntur v. 18.) subscribere soleo.

FINIS TOMI IV.

CORRIGENDA.

Pag. 13 lin. 8. pro θὲ lege δὲ.
pag. 34 lin. 6. pro prophetae lege Scripturae
pag. 98 lin. 6. dele *dictitarent*
pag. 156 lin. 16. pro que lege quo
pag. 175 lin. 25. pro e lege a
pag. 196 lin. 14. pro Ἄφωυς lege Ἄφωνος
pag. 232 lin. antepenult. pro 44. lege 45.
pag. 247 lin. 22. pro excubius lege excubias
pag. 249 lin. 10. pro reſpiciam lege perſpiciam
pag. 267 lin. 14. dele ſeu
pag. 289 lin. 9. pro *δόζαν* lege *δόξαν*
pag. 303 lin. 20. Aii lege Alii
pag. 309 lin. 17. pro *descendendi* lege *defendendi*
pag. 334 lin. 3. pro *σποδήν* lege *σπȣδήν*
pag. 348 lin. 12. pro *σπυδᾶιον* lege *σπȣδᾶιος*
pag. 381 lin. 16. pro *ῥήματπα* lege *ῥήματα*
pag. 400 lin. 12. pro ita lege ira
pag. 420 lin. 13. pro ſendiendi lege ſentiendi
pag. 448 lin. 24. pro *τῇ* lege *τὸ*
pag. 497 lin. 20. 51. del. verba: Ὧις pro ἃ, quia prae-
cesserat Dativus ἔργοις.
Ibid. lin. 22. pro V, lege Commate
pag. 499 lin. 15. pro ἐπαγγελίας lege διαθηκῶν
pag. 505. lin. 6. pro *σημπολῖται* lege *συμπολῖται*
Ibidem lin. 24. pro poſitos lege poſitus
pag. 508. lin. 16. poſt *καθώς* adde *προέγραψα*
pag. 537. lin. 12. pro *ὠγάπη* lege *ἀγάπη*

pag. 538 lin. 18. 19. pro πωνεῖν lege πονεῖν

pag. 541 lin. 23. pro Pecceatur lege Peccatur

pag. 552 lin. 8. pro pio lege pie

pag. 561 lin. 12. pro imitemus lege imitemur

pag. 574 lin. 9. pro eodem lege eadem

pag. 591 lin. 4. pro ἐν lege ἐκ

pag. 594 lin. 9. 10. pro effectus lege affectus

pag. 724 lin. 18. poſt fuiſſe dele punctum.

Leviores operarum errores praecipue in accentibus aequus Lector ipſe emendabit

---